

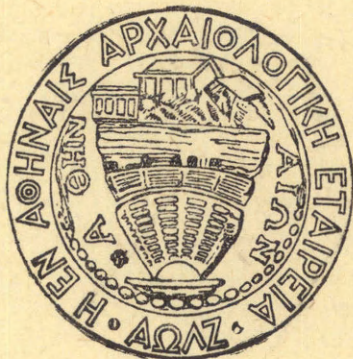
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

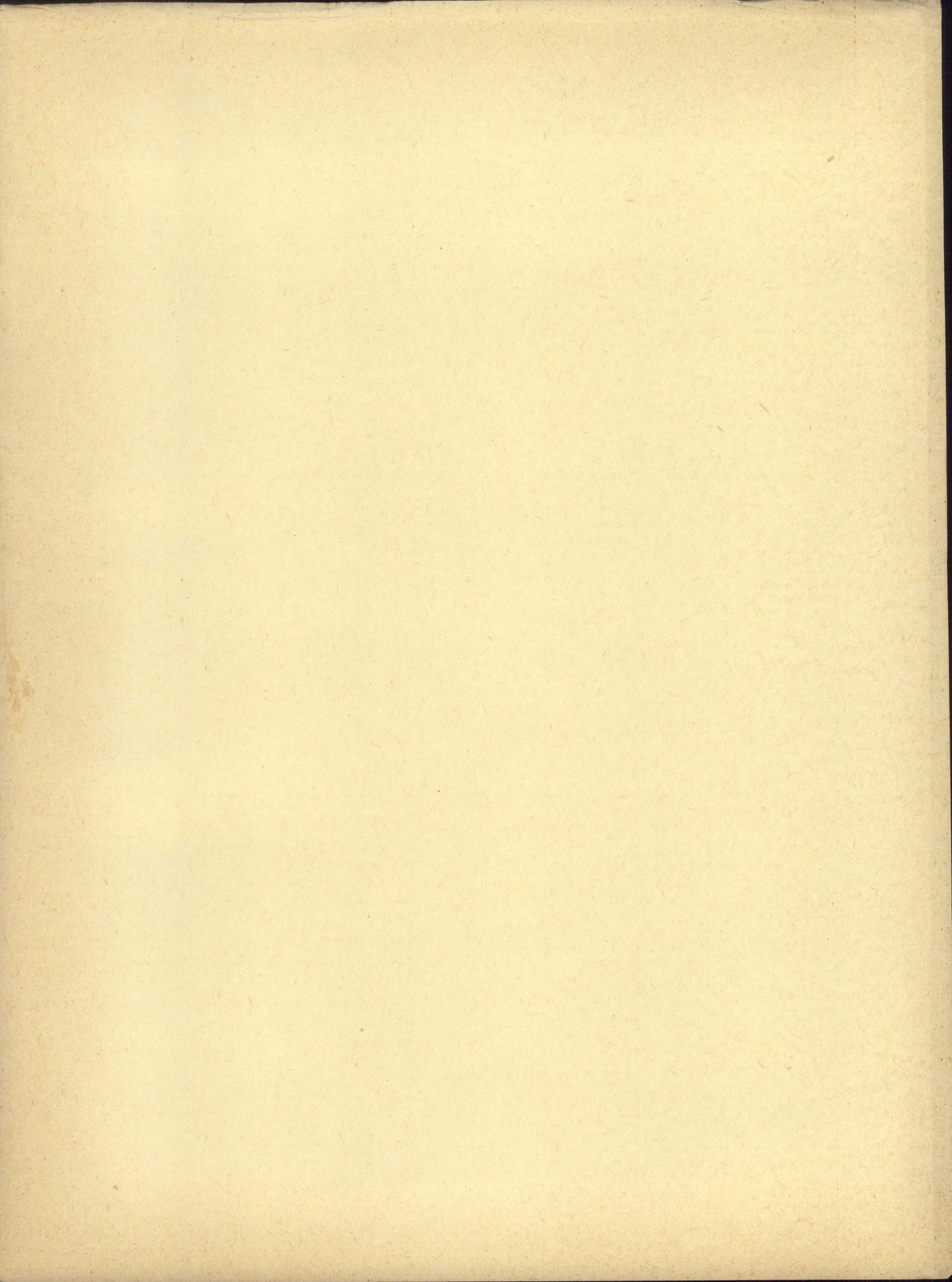
1950-1951

ΜΕΤΑ 5 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 140 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1951

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1950-1951

ΜΕΤΑ 5 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 140 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1951

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (89 - 90^{ος}) τόμος τῆ 25^η Δεκεμβρίου 1951.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ", 10753
ΜΕΤΑΛΛΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓ. ΜΑΡΚΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ

ΕΙΚΟΝΕΣ

Τὸ Ἀνάκτορον τῆς Ἐλευσίνας.

Σελ.	Εικ.	
1	1	Ἀναπαράστασις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Τελεστηρίου μετὰ τὸ Ἀνάκτορον καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ἱεροφάντου πρὸς τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀνακτόρου.
3	2	Σχέσις τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ἀνεγερθέντων Τελεστηρίων πρὸς τὸ Ἀνάκτορον.
5	3	Γενικὴ ἀποψὶς τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Τελεστηρίου. Μ, Μ τὰ ἄκρα τῶν παραστάδων τοῦ Μυκηναϊκοῦ ναοῦ. ΑΒΓΔ τὰ θεμέλια τοῦ Ἀνακτόρου.
7	4	Τὰ σφῆζόμενα ἐρείπια τοῦ Ἀνακτόρου.
8	5	Ἡ πλάξ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν.
9	6	Ἀναπαράστασις τοῦ θρόνου.
10	7	Βάσις τοῦ θρόνου τοῦ Ἱεροφάντου, ἀποψὶς ἀπὸ βορρᾶ. Δ θεμέλιον Ἀνακτόρου.
11	8	Βάσις τοῦ θρόνου τοῦ Ἱεροφάντου, ἀποψὶς ἀπὸ δυσμῶν. α, β, γ, τοῖχος, δάπεδον καὶ βάσις κίονος Μυκηναϊκοῦ ναοῦ. ΠΙε βάσις κίονος Κιμωνείου Τελεστηρίου, Γ θεμέλιον Ἀνακτόρου.
12	9	Ἀναπαράστασις τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους.
13	10	Σχέδια τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ἀνεγερθέντων Τελεστηρίων.
15	11	Ναὸς Ἀπόλλωνος Ζωστήρος Βουλιαγμένης.
16	12	Ναὸς Ἀπόλλωνος Ζωστήρος Βουλιαγμένης, ἀποψὶς ἐσωτερικοῦ.

Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν VI.

17	1	IG. II ² 2005+EM 3841.
18	2	IG. II ² 2019. 2072. 2252
19	3	IG. II ² 2039. 2076.
21	4	IG. II ² 2081 ^B +2254.
22	5	IG. II ² 2149+2145+EM 4204+3568.
23	6	α=IG. II ² 2151+2141 β=IG. II ² 2140+2139.
25	7	IG. II ² 2228+2249+2210+EM 3869+4187+EM ἄνευ ἀριθμοῦ.
27	8	IG. II ² 2248 2001.
28	9	IG. II ² 2251+2487.
30	10	α=IG. II ² 2339: β=IG. II ² 1999.
33	11	α=IG. II ² 2061 ^A . β=IG. II ² 2288.
34	12	α=IG. II ² 2093 ^B +2061 ^B . β=IG. II ² 2165+2173.
38	13	IG. II ² 2069+2138+2162+2166+2045 2093 ^A .

Σελ.	Εικ.	
44	14	α=EM 8030+IG. II ² 2260 β=IG. II ² 2485+1006.
48	15	IG. II ² 2247+2250+2484.

Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλονίκης.

54	1	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 1.
58	2	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 4.
60	3	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 5.
63	4	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 6.
64	5	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 7.
65	6	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 8.
67	7	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 10.
72	8	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 16.
73	9	Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 17.
76	11	Συμπλέγματα γραμμάτων, σύμβολα τῶν λέξεων denarius (ἀρ. 21) καὶ sestertii (ἀρ. 22) καὶ στίχος ἑλλiptῆς τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀρ. 14.
76	12	Σύμβολον τῶν ἀριθμῶν 32 καὶ 65 καὶ τῆς λέξεως beneficiarius.
77	13	Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀρ. 24.

Χαλκῆ τεφροδόχος κάλπις ἐκ Φαρσάλων.

81	1	Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς ὑδριαθῆκης τῶν Φαρσάλων.
84	2	Τὸ ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν ἀνάγλυφον τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων.
88	3	Χαλκῆ ὑδρία ἐξ Ἐρετρίας. Ἀθῆναι Ἔθν. Ἀρχ. Μουσ. ἀρ. 7913.
89	4	Χαλκῆ ὑδρία ἐκ Λοκρίδος. Μουσ. Βερολίνου ἀρ. 8068.
91	5	Ἀνάγλυφον χαλκῆς ὑδρίας ἐκ Καλύμνου Βρεττ. Μουσ. ἀρ. 310.
91	6	Ἀνάγλυφον χαλκῆς ὑδρίας ἐκ Κυζίκου. Μόναχον.
92	7	Χαλκοῦν κάτοπρον τῆς Συλλογῆς Ἐλένης Σταθάτου: Ἀχιλλεὺς καὶ Τρωΐλος (MÉLANGES CH. PICARD σ. 771 εἰκ. 1).
93	8	Χαλκοῦν κάτοπρον τῆς Συλλογῆς Ἐλένης Σταθάτου: Ἡρακλῆς καὶ Αὔγη (ANNUARIO XXIV - XXVI (1950) πίν. XV).
97	9	Ἐπιγραφὴ ἐξ ἀλαβάστρου τῆς Συλλογῆς Δ. Σισιλιάνου.
98	10	Ἐπιγραφὴ ἐξ ἀλαβάστρου τοῦ Μουσείου Βόλου.
99	11	Τὸ ἐντὸς τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων χρυσοῦν ἐνεπίγραφον ἔλασμα (ἀνω φωτογραφία, κάτω ἰχνογράφημα).

Νεοαττικὸν ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν ἐν τῷ
Μουσεῖῳ τοῦ Πειραιῶς

Σελ.	Εικ.	
106	1	Ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.
107	1α.	Τὸ δεξιὸν ἡμισυ τοῦ ἀναγλύφου εἰκ. 1.
109	2	Τεμάχιον ἀναγλύφου τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.
110	3	Τεμάχιον ἀναγλύφου τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.
111	4	Τὸ τῆς Ἐλευσίως ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν (BCH 1881 πίν. 7).
113	5	Ἡ στρογγύλη βάσις τῆς Villa Albani (REINACH R. R. III, 135, 1).
113	6	Ἅ στρογγύλος βωμὸς τῆς Βερόνης (REINACH R. R. III, 436, 1).
114	7	Τὸ ἐκ Τριπόλεως τῆς Ἀφρικῆς ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν (BSA III 1896-1897 πίν. XVI).
115	8	Νεοαττικὸς κρατῆρ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μουσεῖῳ τῆς Ν. Ὑόρκης (JHS 45 πίν. VIII).

Μιθραϊκὴ πομπή.

118	1	Μιθραϊκὴ πομπὴ ἐπὶ ἐφάσματος ἐξ Αἰγύπτου.
123	2	Νόμισμα τοῦ Vahram E' (Συλλογὴ τοῦ συγγραφέως CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 276 εἰκ. 31).
125	3	Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ σπηλαίου τοῦ Χοσρόου ἐν Tāq-i-Bostān (O v. FALKE Kunstgeschichte der Seidenweberei (1921) εἰκ. 60).
125	4	Φιάλη ἀργυρᾶ ἐκ Klimova ἐν Ermitage (CHRISTENSEN L'Iran σ. 177 εἰκ. 8).
125	5	Ἀργυρᾶ Σασσανιδικὴ φιάλη ἐν Λένινγκραδ (FALKE εἰκ. 22).
130	6	Ἄνω μέρος ἀναγλύφου τοῦ Βαβυλωνίου Nabu-apal-iddin ἐξ Abu-Habba-Sippar ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ.
131	7	Πτεροφόρος δίσκος τῶν Αἰγυπτίων (COOK Zeus I σ. 205 εἰκ. 149).
132	8	Ἅ θεὸς Ἡλίου τῶν Ἀσσυρίων (COOK Zeus I σ. 208, εἰκ. 153).
133	9	Πύλαι τοῦ Balawat. Τεμάχιον ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ.
133	10	Παράστασις ἐκ σμάλτου ἐπὶ ὀπτοπλίνθου ἐξ Ἀσσοῦρ ἐν Βερολίῳ.
135	11	Νόμισμα τοῦ Χοσρόου τοῦ II. Συλλ. Christensen (CHRISTENSEN σ. 446, εἰκ. 42).
136	12	Βωμὸς μετ' ἀναγλύφου ἐξ Assour. Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Σελ.	Εικ.	
136	13	Ἀσσυριακὸς κύλινδρος ἐκ Moushesh-Nin-Ourta ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ.
137	14	Πινακίς ἐκ Kerkouk ἐν Λούβρω.
138	15	Ἀνάγλυφον τοῦ Nimroud Dagħ (HUART La Perse antique).
140	16	Καμπανικὸς ἀμφορεὺς ἐκ Κύμης. Παράστασις τοῦ Ἰξίονος. Βερολίνον 3023.
145	17	Διάκοσμος ἐπὶ βασιλικῷ ἐπιστηθαίῳ.

Δύο πρώϊμοι ἀττικαὶ ληκύθοι

150	1	Λήκυθος Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσ. 17279.
150	2	Λήκυθος Ἐθν. Ἀρχ. Μουσ. 17493.
155	3	Πλαγία ὄψις ληκύθου 17279 καὶ 17493.
156	4	Λήκυθος Συλλογῆς Βλαστοῦ.
156	5	Λήκυθος Συλλογῆς Βλαστοῦ.
158	6	Λεπτομέρεια ληκύθου 17279.
158	7	Λεπτομέρεια ληκύθου 17493.

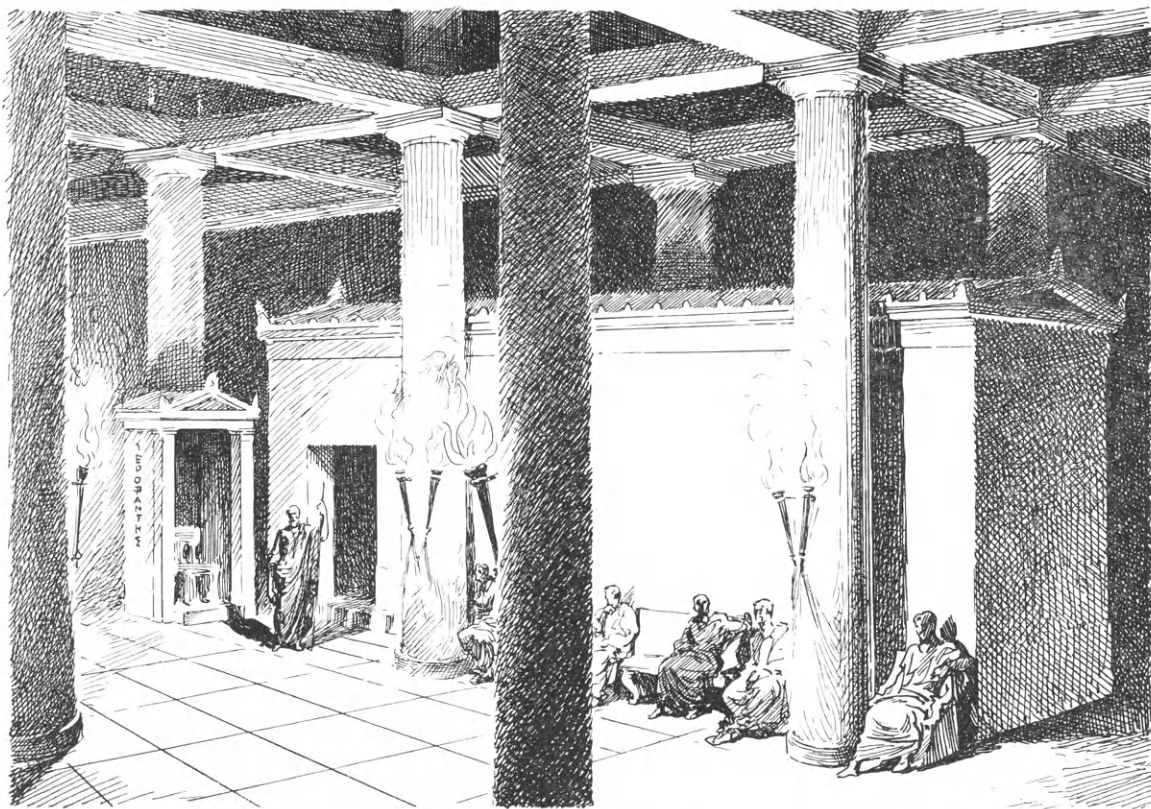
Ἀνασκαφαὶ Μινώας - Κυδωνίας - Κρήτης.

1	1	Ἅ κόλπος τῆς Σούδας μετὰ τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου (νῦν Ἀκρωτήρι), ὅπου εὐρίσκεται ἡ κοιλὰς «Μαράθι», ἀπέναντι τῆς ἐξωτερικῆς νησίδος τῆς Σούδας.
3	2α.	Βορεῖα πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικῆς τοῖχου τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.
3	2β.	Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικῆς τοῖχου τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.
3	3	Ἡ νοτία ἀκάλυπτος πλευρὰ τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.
3	4	Ἡ ἀτοίχιστος νοτία πλευρὰ τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, ὅπου ἡ μικρὰ σπηλαιώδης ἐσοχὴ τοῦ βράχου.
4	5	Ἅ «Μαραθόσπηλιος» μετὰ τῶν ἐρειπίων μικρᾶς ἐκκλησίας νεωτέρων χρόνων ἐν τῷ ἐσωτάτῳ βᾶθει αὐτοῦ.
4	6	Πλατεῖα ἀναπαύσεως πρὸ τοῦ «Μαραθόσπηλιου».
5	7	Σχεδιογράφημα ἀνασκαφῶν Μινώας.
6	8	Ἡ παρὰ τὴν ἀκτὴν καὶ ἀπέναντι τῆς νησίδος θέσις τοῦ ἀρχαίου παραλιακοῦ συνοικισμοῦ ἐν τῇ κοιλιάδι «Μαράθι».
6	9	Τὸ κρηπίδωμα τῆς ἀποβάθρας.
6	10	Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ παραλιακοῦ συνοικισμοῦ.
7	11	Τὸ δωμάτιον Ζ ἔνθα τὸ φρέαρ καὶ γούρνα ἐκ δωρικοῦ κιονοκράνου.
8	12	Ἅψις ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τῆς αὐλῆς Θ ὀπισθεν.
9	13	Μέγα πλινθόκτιστον φρέαρ.

		<i>Σπίλο, Σπύλιο, Σπήλαιον Πύλαιον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ Ἱ. Μονή.</i>			
Σελ.	Εἰκ.			Σελ. Εἰκ.	
14	1	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		35	7
16	2	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		35	8
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		35	9
17	3	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		36	10
17	4	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		36	11
17	5	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		36	12
19	6	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		37	13
22	7	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		37	14
23	8	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		39	15
24	9	Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		39	16
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		40	17
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		40	18
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		41	19
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		41	20
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		42	21
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		42	22
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		43	23
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		43	24
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		43	25
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		43	26
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		45	27
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		45	28
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		46	29
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		47	30
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		48	31
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		48	32
		Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.		48	33

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

- Πίναξ 1. α-β. Προσθία καὶ πλαγία ὄψις τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων.
 Πίναξ 2. Τὸ ἄνω μέρος καὶ ἡ βᾶσις τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων.
 Πίναξ 3. Τὸ ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν ἀνάγλυφον τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων ἐν μεγεθύνσει.
 Πίναξ 1. Μιθραϊκὴ πομπὴ ἐπὶ ὑφάσματος ἐξ Αἰγύπτου.
 Πίναξ 1. Ἀνάπτυγμα τῶν ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 17279 καὶ 17493 ληκύθων τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσ. παραστάσεων

Εικ. 1. Ἀναπαράστασις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Τελεστηρίου μετὰ τὸ Ἀνάκτορον καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ἱεροφάντου πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀνακτόρου.

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

ὑΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΤΡΑΥΛΟΥ

Τὸ ζήτημα τοῦ Ἀνακτόρου εἶναι ὁμολογουμένως ἐν ἑκ τῶν δυσκολωτέρων προβλημάτων τῆς Ἐλευσίνας, πρέπει δὲ νὰ θεωρηθῆ, ὅτι, παρ' ὅλας τὰς καταβληθεῖσας προσπάθειάς πρὸς ἐπίλυσίν του, παρέμενε μέχρι καὶ πρὸ ὀλίγου ἀκόμη οὐσιαστικῶς ἄλυτον. Τὰ ἐπίμαχα ὡς πρὸς αὐτὸ θέματα ἦσαν κυρίως ἡ μορφή του καὶ ἡ θέσις του ἐν σχέσει πρὸς τὸ Τελεστήριον, διότι περὶ τῆς χρήσεώς του ὑπάρχουσιν ἐπαρκεῖς πληροφοροφαίαι ἐξ ἀρχαίων πηγῶν, καθ' ἃς τοῦτο ἐχρησίμευε πρὸς φύλαξιν τῶν ἱερῶν καὶ πρὸς τέλεσιν τῶν μυστικῶν ἱερουργιῶν ὑπὸ τοῦ Ἱεροφάντου¹.

Ὁ Noack πραγματευόμενος τὸ ζήτημα εἰς τὸ γνωστὸν περὶ Ἐλευσίνας βιβλίον του ἀποδεικνύει διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι τὸ Ἀνάκτορον ὁπωσδήποτε ἦτο συνδεδεμένον μετὰ τοῦ Τελεστηρίου. Διεύπλωσεν ὅμως τὴν γνώμην ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν μορφήν του, ὅτι τοῦτο ἔκειτο εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ Τελεστηρίου, καταλαμβάνον τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν ἑξ μεσαίων κιόνων (III, IV, V τῆς τρίτης καὶ τετάρτης σειρᾶς, *εἰκ. 2*), ἔχον τὸ ἔδαφός του ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ δαπέδου τοῦ

¹ O. RUBENSOHN Die Mysterienheiligtümer in Eleusis und Samothrake, Berlin 1892, σ. 26 κέ.

P. FOUCART Les mystères d'Eleusis, Paris 1914, σ. 406. O. KERN, RE 16, 1220, στίχ. 25.

Τελεστηρίου καὶ ὅτι ἐκλείετο κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς αὐτοῦ διὰ κινητῶν παραπετασμάτων, τὰ ὅποια ἔφθανον μέχρι τῆς στέγης, ἔνθα εὐρίσκετο τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον *ὀπαῖον*¹, ἐξ οὗ ἐφωτίζετο ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Τελεστηρίου².

Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Noack ὡς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ Ἀνακτόρου εὐθὺς ἀντέκρουσεν ὁ Κουρουνιώτης, ὅστις ὀρθῶς παρετήρησεν, ὅτι ὁ ὑποδεικνυόμενος τρόπος κατασκευῆς διὰ παραπετασμάτων δὲν εὐσταθεῖ, ἀφοῦ, ὡς παραδίδεται, προορισμὸς τοῦ Ἀνακτόρου ἦτο κυρίως ἢ ὑπὸ ἀπόλυτον μυστικότητα φύλαξις ἐν αὐτῷ τῶν ἱερῶν, ἐπιτροπομένης τῆς εἰσόδου μόνον εἰς τὸν Ἱεροφάντην. Συγχρόνως ἐδημοσίευσεν καὶ σχετικὴν ἐπιγραφήν, ἣτις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς κατασκευῆς τοῦ Ἀνακτόρου, διότι ρητῶς ἀναφέρεται ἐν αὐτῇ τοίχος τοῦ Ἀνακτόρου διὰ τῆς φράσεως: «*πρὸς τῷ τοίχῳ τοῦ ἀνακτόρου*»³.

Διὰ τοίχων λοιπὸν ἦτο κατεσκευασμένον τὸ Ἀνάκτορον καὶ ὄχι διὰ παραπετασμάτων ἢ ξυλίνων φραγμάτων⁴. Ἦτο ἐπομένως μία μόνιμος λιθίνη κατασκευὴ ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου καὶ ὡς τοιαύτη θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀφήσει ὁποσδήποτε ἔζη, λαξεύματα πιθανῶς ἐπὶ τοῦ βράχου ἢ ὑπολείμματα τῶν θεμελίων αὐτῆς.

Ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψις τῶν βαθυτέρων μερῶν τοῦ Τελεστηρίου διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, τὰς ὁποίας ἐξετέλεσεν ὁ Κουρουνιώτης, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν συνεργατῶν του⁵, εἶχεν ὁμολογουμένως ἐξόχως διαφωτιστικὰ ἀποτελέσματα, δικαιώσαντα τὸν ἐρευνητὴν εἰς τὴν τολμηρὰν πράγματι ἀπόφασίν του νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, ἂν καὶ ἐθεωρεῖτο ἕως τότε, ὅτι εἶχεν ἐξαντληθῆ τὸ θέμα κατόπιν τῶν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Φιλίου καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Noack.

Ὅντως διὰ τῆς νέας ταύτης ἀνασκαφῆς τοῦ Τελεστηρίου (*εἰκ. 3*) ἀπεδείχθη διὰ τοῦ ἀνευρεθέντος Μυκηναϊκοῦ ναοῦ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ εἶναι πολὺ παλαιότερα τοῦ 8^{ου} αἰῶνος καὶ ἐδέχθημεν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος ναός, τὸν ὁποῖον συμφώνως πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον ἔκτισαν οἱ Ἐλευσίνιοι πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος⁶. Συγχρόνως πλεῖστα νέα στοιχεῖα ἦλθον εἰς φῶς, τὰ ὅποια συνετέλεσαν εἰς τὴν πληρεστέραν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν κατὰ καιροὺς ἀνεγερθέντων ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως Τελεστηρίων, τῶν ὁποίων τὸ ἐν διεδέχετο τὸ ἄλλο μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ προηγούμενου ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μεγεθύνσεως αὐτοῦ.

1 ΠΑΟΥΤΑΡΧΟΥ Περικλῆς, 13 «*τὸ δ' ὀπαῖον ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου Ξενοκλῆς ὁ Χολαργεὺς ἐκορύφωσε*». Διὰ τὸ Ὄπαῖον δὲν ἔχει δοθῆ ἀκόμη ἱκανοποιητικὴ λύσις, βλ. R. VALLOIS *L'architecture hellénique et hellénistique à Délos*, Paris 1944, σ. 168, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2 F. NOACK *Eleusis, die baugeschichtliche Entwicklung des Heiligtumes*, Berlin 1927, σ. 156 κέ. καὶ σ. 226. Ἐπίσης βλ. σχέδια εἰκ. 111 καὶ 112.

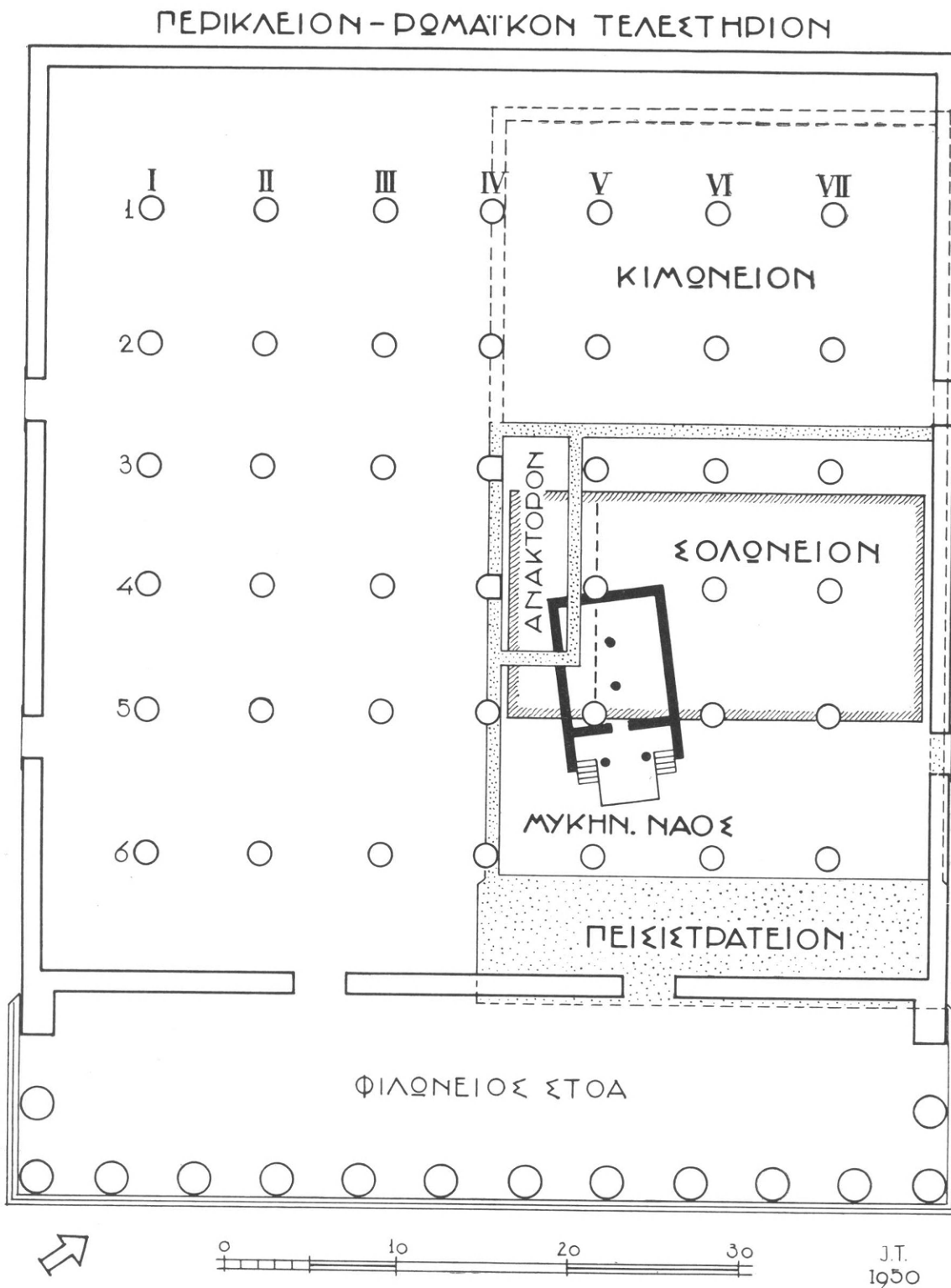
3 Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ Εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Ἐλευσίως, *ΑΔ* 10, 1926, σ. 145-149. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ Κουρουνιώτη ἐδέχθη καὶ ὁ RUBENSOHN *Arch. Anz.*, 1933, σ. 325. Ἀντιθέτως ὁ L. WEBER *Eleusinisches*, *Rhein. Mus. f. Philol. N. F.* LXXX, 1931, σ. 83 καὶ ὁ L. DEUBNER *Attische Feste*, Berlin 1932, σ. 88,

ὑπεστήριξαν. ὅτι Ἀνάκτορον ἐκαλεῖτο τὸ ὅλον Τελεστήριον καὶ ἐπομένως εἰς τοῖχον αὐτοῦ ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή. Ἡ ἐρμηνεία ὁμῶς αὕτη εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετος καὶ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ Ἀνακτόρου.

4 Ὁ Δ. ΦΙΛΙΟΣ Ἐλευσινιακὰ μελετήματα, *ΔΕΝΑ* VII, 1904, σ. 20 κέ., ὑπέθεσεν, ὅτι τὸ Ἀνάκτορον εὐρίσκετο εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τοῦ Τελεστηρίου καὶ περιωρίζετο ὑπὸ ξυλίνων φραγμάτων. Τὴν γνώμην ταύτην ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Δ. ΓΟΥΔΗΣ *Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίως*, Ἀθῆναι 1935, σ. 70.

5 Τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μυλωνᾶ, τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ἰ. Θρεψιάδη καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἰ. Τραυλοῦ.

6 Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ *Das eleusinische Heiligtum von den Anfängen bis zur vorperikleischen Zeit*, *Archiv für Religionswissenschaft* XXXII, σ. 53 κέ.

Εἰκ. 2.

Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἐρειπίων ἦτο καὶ τὸ σημειούμενον ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς **εἰκόνας 4** διὰ τῶν γραμμῶν ΒΓΔ θεμέλιον, εἰς τὸ μέσον περιήτου τοῦ Τελεστηρίου, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθημεν τότε νὰ δώσωμεν συγκεκριμένην ἐρμηναίαν. Τὸ θεμέλιον αὐτό, ἐλάχιστον χρόνον παραμεῖναν ὄρατόν, ἠναγκάσθημεν εὐθύς νὰ καλύψωμεν πάλιν διὰ τὸν κίνδυνον καταρρεύσεως τῶν παραπλεύρως αὐτοῦ εὐρισκομένων τοίχων τοῦ πρωίμου ἀρχαῖκου Τελεστηρίου. Τόσον δὲ ταχέως ἐλάβομεν τὴν ἀπόφασιν τῆς καλύψεώς του, ὥστε δὲν ἠδυνήθημεν νὰ σχεδιάσωμεν καὶ φωτογραφήσωμεν αὐτό.

Πρῶτος ὁ Noack εἶχε παρατηρήσει τὰ σφζόμενα λείψανα τοῦ παραδόξου αὐτοῦ θεμελίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐλάχιστην σημασίαν ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸ ἀποκλείσας κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς τὸ Ἐνάκτορον¹. Πράγματι δὲ ἔνεκα τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς του, καὶ ἰδίως τῆς χρησιμοποίησεως ἀσβέστου, καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως οὐδεμίαν παρουσίαζε σχέσιν πρὸς οἰονδήποτε ἐκ τῶν Τελεστηρίων, ἐλάχιστη σημασία πάντοτε ἀπεδίδοτο εἰς αὐτό, μέχρι καὶ πρὸ τινος ἀκόμη, ὅτε ἐξ ἄλλης, τυχαίας, παρατηρήσεώς μου μοὶ ἐδόθη ἡ ἀφορμὴ νὰ στρέψω καὶ πάλιν τὴν προσοχήν μου καὶ διὰ νέας ἀνασκαφῆς νὰ ἀσχοληθῶ ἐπισταμένως περὶ αὐτό. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν τελευταίων τούτων ἐρευνῶν μου ὑπῆρξαν πολὺ ἱκανοποιητικὰ καὶ νομίζω, ὅτι λύουσι πλέον ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τοῦ Ἐνακτόρου, διὰ τῆς διαπιστώσεως, ὅτι τὸ θεμέλιον αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ θεμέλιον τοῦ ματαίως ζητουμένου μέχρι τοῦδε εἰς ἄλλην θέσιν τοῦ Τελεστηρίου Ἐνακτόρου².

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνευρέθη εἰς τὴν Ἐλευσίνα μεγάλη μαρμαρίνη πλάξ, ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁποίας ἔχει χαραχθῆ διὰ μεγάλων γραμμῶν (ὑψ. 0.10 μ.) ἡ ἐπιγραφή *Ἱεροφάντ[ης] (εἰκ. 5)*. Ἡ πλάξ αὕτη, εὐρεθεῖσα πλησίον τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, προέρχεται κατὰ τὸν Σκιαῖν³ καὶ τὸν Noack⁴ ἐκ τοῦ Τελεστηρίου, ὅπου ἀρχικῶς ἴστατο καθορίζουσα τὴν θέσιν τοῦ Ἱεροφάντου. Ὁ Noack μάλιστα ὑπέθεσεν, ὅτι πιθανὸν νὰ ἦτο ἐντετειχισμένη μεταξὺ τῶν καθισμάτων τοῦ Τελεστηρίου σχηματίζουσα εἶδος ἐξέδρας, ὁμοίας πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξέδραν τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ θὰ ἦτο τοποθετημένος ὁ θρόνος τοῦ Ἱεροφάντου.

Τὴν πλάκα ταύτην εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω τελευταίως, κατὰ τὴν γενομένην ἐσχάτως ἐργασίαν ἐπανατοποθετήσεως τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνος, ὅτε μετεκινήθη ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ ἦτο περισσότερον προσιτή. Κατέληξα δὲ εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἀπετέλει αὕτη τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν μικρᾶς

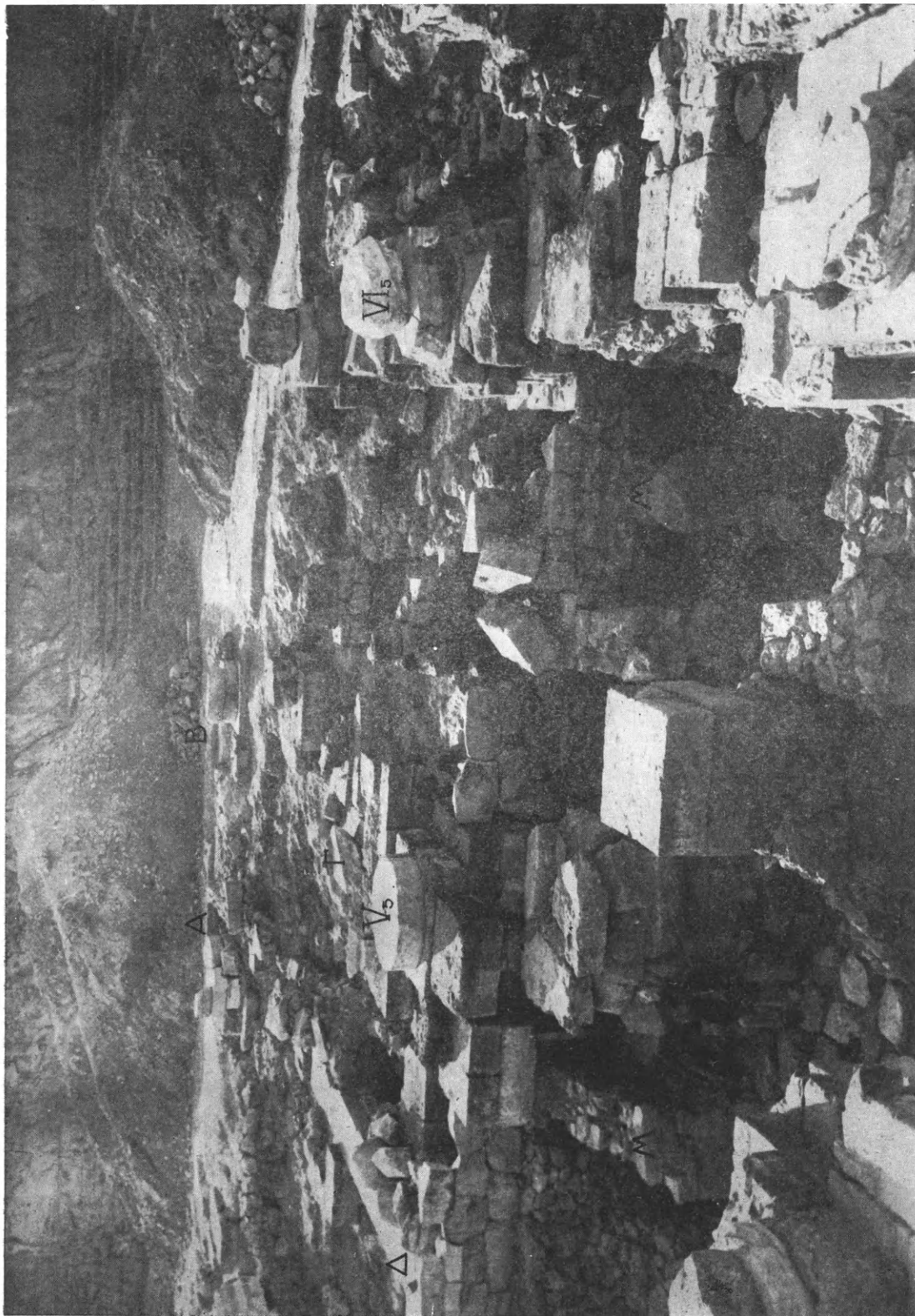
1 NOACK Eleusis, σ. 159 καὶ σημ. 2, ἔνθα δι' ὀλίγων περιγράφει τὸ θεμέλιον. Ἐπίσης εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ Τελεστηρίου, πίν. 3, σημειώνει αὐτὸ διὰ τῶν γραμμ. ΦΦΨ, ὅχι ὅμως μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν.

2 Ὁ W. Wrede, ὅστις τακτικῶς ἐπεσκέπτετο τὴν Ἐλευσίνα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν μας, πρῶτος ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ θεμέλιον αὐτὸ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς τὸ Ἐνάκτορον, Arch. Anz. 1932, σ. 128, βλ. καὶ RUBENSOHN Gnomon 1933, σ. 427. Τὸ θεμέλιον αὐτὸ εἶχομεν ἐπίσης ὑπ' ὄψει γράφοντες εἰς τὸ ΑΔ 15, 1933-35, σ. 102 σημ. 1, ὅτι δὲν εἶναι ἀπολύτως βεβαιωμένον, ὡς λέγει ὁ DEUBNER Att. Fest.,

σ. 88, στηριζόμενος εἰς τὸν Noack, ὅτι δὲν ἐσώθησαν διόλου λείψανα τοῦ Ἐνακτόρου ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου. Ὁ Deubner εἰς γενομένην ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου του ἀνακοίνωσίν του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου, ἐπανήλθεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ὑποστηρίζων, ὅτι τὸ θεμέλιον αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς τὸ Ἐνάκτορον προσπαθῶν νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι Ἐνάκτορον ἐκαλεῖτο ὀλόκληρον τὸ Τελεστήριον. L. DEUBNER Zum Weihehaus der eleusinischen Mysterien, Abh. Berl. Akad., Phil. hist. Kl. 1945-46, ἀρ. 2, σ. 1-19

3 Α. ΣΚΙΑΣ, ΑΕ 1899, σ. 195.

4 NOACK Eleusis, σ. 292 (114α).

Εἰκ. 3. Γενική ἀποψη τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Τελεστηρίου. Μ, Μ τὰ ἄκρα τῶν παραστάδων τοῦ Μυκηναϊκοῦ ναοῦ. ΑΒΓΔ τὰ θεμέλια τοῦ Ἀνακτόρου.

ὀρθογωνικῆς κόγχης, παρομοίας πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐπιτυμβίων ναΐσκων (εἰκ. 6) καὶ συνεπέρανα, ὅτι ἐντὸς τῆς κόγχης αὐτῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εὑρίσκειται ὁ θρόνος τοῦ Ἱεροφάντου. Ἐσκέφθην τότε, ὅτι εἰς μίαν τῶν ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου βάσεων, εὑρισκομένην πρὸς δυσμὰς τοῦ κίονος V5 (εἰκ. 4), ὑπάρχει βαθὺ λάξευμα σχήματος \square καὶ ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ πιθανὸν νὰ ἐστηρίζοντο αἱ μαρμάριναι πλάκες τῆς ὀρθογωνικῆς κόγχης. Ἡ ἐπακολουθήσασα διαπίστωσις, ὅτι αἱ διαστάσεις τῆς πλακῆς συμπίπτουσιν ἐπακριβῶς πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ λαξεύματος, μὲ ἔπεισαν ἀπολύτως περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς εἰκασίας μου ταύτης.

Ἡ ἐπιπολαία μᾶλλον ἐπεξεργασία τοῦ λαξεύματος καὶ ἡ χρησιμοποίησις ἀσβέστου πρὸς στήριξιν ἐντὸς αὐτοῦ τῶν μαρμαρίνων πλακῶν¹ δεικνύουσιν, ὅτι ὁ ναΐσκος κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τοῦτο ἄλλωστε δεικνύουσι καὶ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς χρονολογούμενα εἰς τὸν δεῦτερον μ.Χ. αἰῶνα. Ὅτι ὅμως ὁ θρόνος τοῦ Ἱεροφάντου ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρίσκειται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν πολὺ παλαιότερον, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς αὐτῆς ταύτης τῆς βάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο τοποθετημένος. Ἀποτελεῖται δὲ ἡ βάση αὕτη ἐκ δύο μεγάλων ὀρθογωνικῶν πωρολίθων συνδεομένων μεταξύ των διὰ συνδέσμων διπλοῦ Τ, ὁμοίων πρὸς τοὺς συνδέσμους τῶν τοίχων τοῦ Περικλείου Τελεστηρίου, καὶ πρὸς θεμελίωσιν αὐτῆς ἐχρησιμοποιήθησαν λίθοι ἐκ τοῦ διαλυθέντος θεμελίου τοῦ παραπλεύρως εὑρισκομένου κίονος ΠΙε τοῦ Κιμωνείου Τελεστηρίου (εἰκ. 7 καὶ 8)².

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ θρόνου παρὰ τὸν κίονα V5, ἥτοι εἰς τὸ μέσον τοῦ Τελεστηρίου, δὲν δικαιολογεῖται, νομίζω, παρὰ μόνον ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ θρόνος εὑρίσκετο πλησίον τοῦ Ἀνακτόρου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπ' εὐθείας ἐσχετίζετο ὁ Ἱεροφάντης, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ³. Δεδομένου δὲ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἴχνος θεμελίου κτηρίου, πλην τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος, ἀνευρέθη πλησίον τοῦ θρόνου, δεικνυομένης δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο θεμέλιον εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ Ἀνακτόρου. Πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς σκέψεώς μου ταύτης ἐπεχείρησα τὴν νέαν ἀνασκαφὴν πρὸς ἀποκάλυψιν πάλιν τῶν σφριζομένων ἐρειπίων τοῦ θεμελίου⁴, σχέδιον τοῦ ὁποίου παρέχω ἐνταῦθα εἰς τὴν εἰκόνα 4.

Τὸ θεμέλιον τοῦτο ΒΓΔ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐξετάζηται μεμονωμένως, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγίνετο, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς τοίχους τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ Πεισιστρα-

¹ Κυρίως ἐπὶ τῆς βάσεως ὑπάρχουσι δύο λαξεύματα πρὸς τοποθέτησιν τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ ναΐσκου. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ αὐτοῦ ἐστηρίζετο μεταξὺ τῶν λίθων τῆς βάσεως καὶ τῆς παραπλεύρως αὐτῆς εὑρισκομένης βάσεως (H) εἰκ. 4 καὶ 8. Ὁ τρόπος τῆς στήριξεως τῶν πλακῶν τοῦ ναΐσκου ἐντὸς βαθέων λαξευμάτων εἶναι ὁ συνήθως χρησιμοποιούμενος, βλ. καὶ ἐπιτυμβίους ναῖσκους τοῦ Κεραμεικοῦ, ἔνθα ὅμως ἀντὶ ἀσβέστου, πρὸς στήριξιν τῶν πλακῶν χρησιμοποιεῖται μόνυβδος.

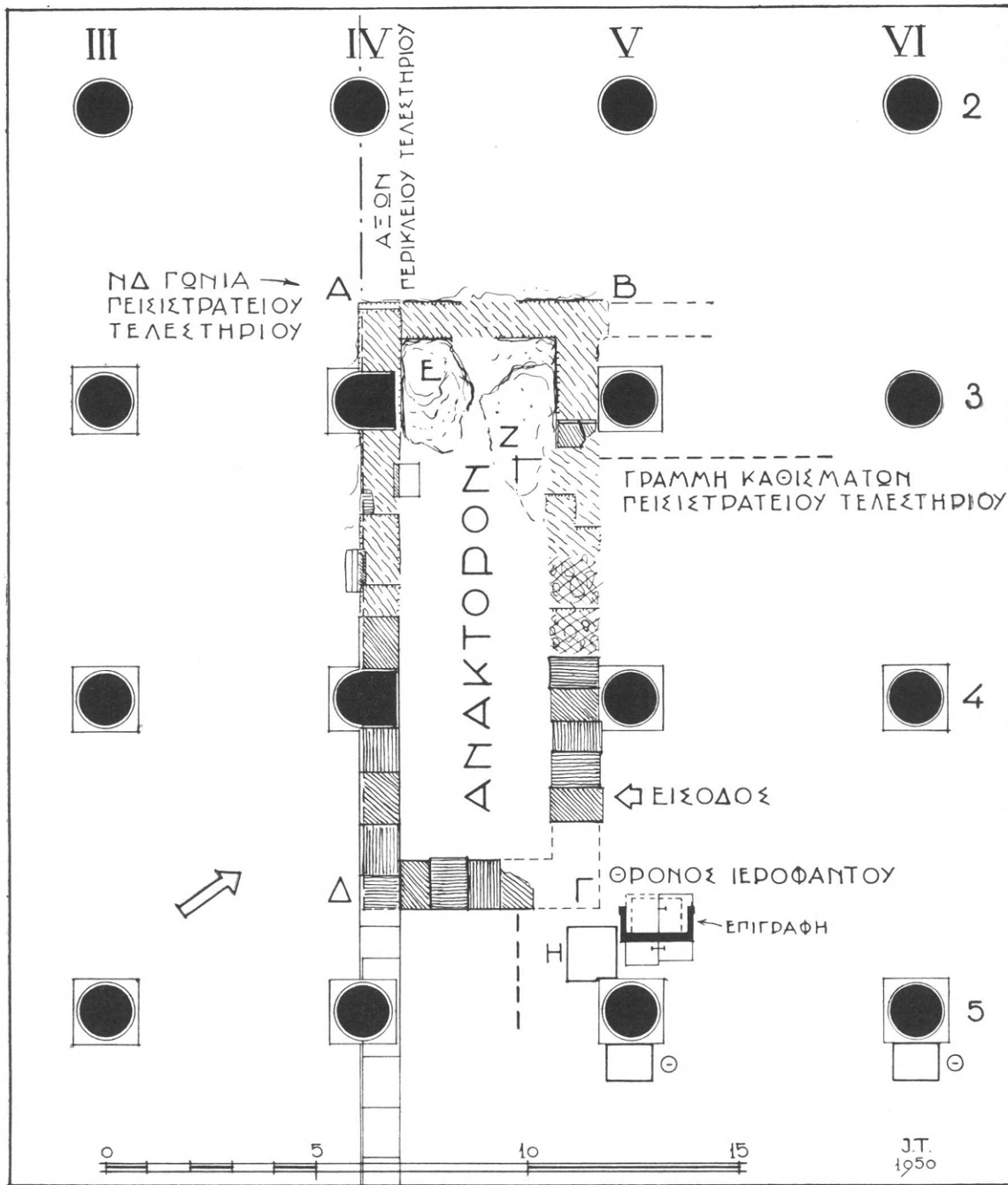
² NOACK Eleusis, πίν. 3. Εἰκόνα τῆς βάσεως ἐδημοσίευσεν ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ Archiv XXXII, πίν. II, 4 καὶ ΑΔ 14, 1931-32, Παρ. εἰκ. 1.

³ Βλέπε κατωτέρω σ. 15 κέ.

⁴ Θεωρῶ καθήκον μου νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα τὸ Σεβαστὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ ἰδιαιτέρως τὸν Γραμματέα αὐτῆς καθηγητὴν κ. Γεώργιον Οἰκονόμον διὰ τὴν ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβον, ὅπως συνεχίσω τὰς ἀπὸ μακροῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ μακαρίτου Κουρουνιώτη ἐκτελουμένας ἀνασκαφὰς ἐν Ἐλευσίνι. Ἐπίσης θερμῶς εὐχαριστῶ τὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ἰ. Παπαδημητρίου διὰ τὴν βοήθειαν, ἣν μοι παρέσχεν εἰς τὴν ἔρευνάν μου ταύτην καὶ γενικῶς εἰς τὰς ἐργασίας μου ἐν Ἐλευσίνι, καθὼς καὶ τὸν ζωγράφον κ. Ἀ. Κοντόπουλον, ὅστις μὲ ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῆς εἰκ. 1.

τείου Τελεστηρίου, μετὰ τῶν ὁποίων σχηματίζει μέγα ἐπίμηκες ὀρθογωνικὸν κτίσμα ΑΒΓΔ (εἰκ. 3 καὶ 4) διαστάσεων 14.20×5.60 μ.

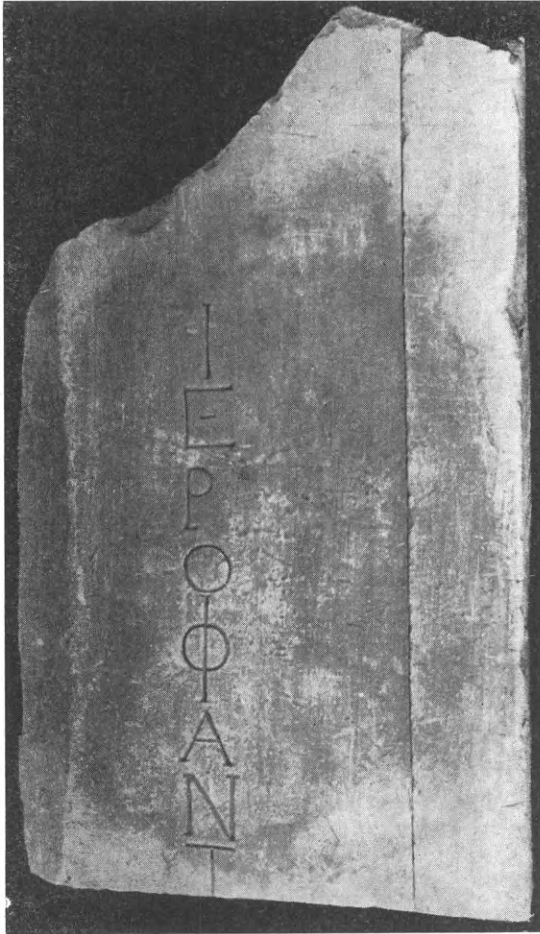
Ἡ χρησιμοποίησις ἀσβέστου εἰς ἓν τμήμα τοῦ θεμελίου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μᾶς

Εἰκ. 4.

ὁδηγήση εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι κτίσμα τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἢ, τοῦλάχιστον, ὅτι ἀνήκει μὲν εἰς τὸ Περίκλειον Τελεστήριον, ἀλλ' ἐγένοντο εἰς αὐτὸ ἐπισκευαὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅμως παραμένει πάντοτε τὸ ἐρώ-

τημα, ποῦ εὐρίσκετο τὸ Ἀνάκτορον εἰς τὰ προηγηθέντα Τελεστήρια; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ νέα μελέτη τοῦ θεμελίου παρέσχε καὶ τὴν ὀριστικὴν λύσιν καὶ τὴν καλυτέραν ἐπιβεβαίωσιν, ὅτι πράγματι εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς θέσεως τοῦ Ἀνακτόρου ὄλων τῶν ἐποχῶν. Διότι ἀσφαλῶς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς καθόλου κατασκευῆς τοῦ θεμελίου, ὅτι τοῦτο εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον καὶ ὅτι τὸ Ἀνάκτορον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦλάχιστον ταύτης μέχρι καὶ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Ἰεροῦ τῆς Ἐλευσί- νος, διατηρήθη ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως μὲ μι- κρὰς μόνον ἐκάστοτε ἐπισκευάς (εἰκ. 2).

Εἰκ. 5. Ἡ πλάξ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Τε- λεστηρίου εἶχε παρατηρηθῆ ὑπὸ τοῦ Φιλίου¹ καὶ ἐκάστοτε ἐτονίζετο ὡς ἔξεταστὴν ση- μεῖον ὁ κατὰ 0.32 μ. προεξέχων τοῦ λοιποῦ δαπέδου τοῦ Περικλείου Τελεστηρίου βρά- χος (εἰκ. 4, Ε). Πρὸς ἐρμηνείαν τούτου ἐδό- θησαν διάφοροι ἐξηγήσεις, πάντες ὁμως συμφώνουν, ὅτι ἡ ἀνωμαλία αὕτη δὲν ὑφί- στατο εἰς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον, παραδεχόμενοι, ὅτι ὁ βράχος εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν καθισμάτων αὐ- τοῦ. Ἄλλ' ἐὰν τὰ καθίσματα τοῦ Πεισιστρα- τείου Τελεστηρίου ἐσυνεχίζοντο ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Ἀνακτόρου, θὰ ἔπρεπε τοῦλά- χιστον εἰς τὸ σημεῖον Ζ, ὅπου ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὑψηλότε- ρον τοῦ δαπέδου τοῦ Τελεστηρίου², νὰ εἶχε λαξευθῆ οὗτος καὶ νὰ ἐσφύζοντο σαφῆ ἴχνη τῆς καμπῆς τῶν καθισμάτων. Ἐπειδὴ ὁμως οὐδεμία ἐπεξεργασία τοῦ βράχου παρατη- ρεῖται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, πρέπει νὰ συμ- περάνωμεν, ὅτι τὰ καθίσματα δὲν ἔφθανον μέχρι τῆς θέσεως τοῦ βράχου, τερματιζόμενα εἰς τοὺς τοίχους τοῦ Ἀνακτόρου, πράγμα

τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σύγχρονον πρὸς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον. Ὅτι δὲ τὰ καθίσματα ἔφθανον μόνον μέχρι τοῦ τοίχου ΒΓ τοῦ Ἀνακτόρου καὶ δὲν ἐσυνεχίζοντο ἐντὸς αὐτοῦ βεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ λαξεύματος ΑΒ (εἰκ. 3 καὶ 4), τὸ ὁποῖον εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον καὶ ὀρίζει τὴν θέσιν τοῦ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τοίχου αὐτοῦ. Τὸ λάξευμα τοῦτο φθάνει εἰς βάθος 0.10 μ. κάτω τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου τοῦ Τελεστηρίου καὶ σταματᾷ ἀκριβῶς εἰς τὴν γραμμὴν ΒΓ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Ἀνακτόρου, προφανῶς διότι ὁ ἐντὸς τοῦ Ἀνακτόρου γῶρος θὰ

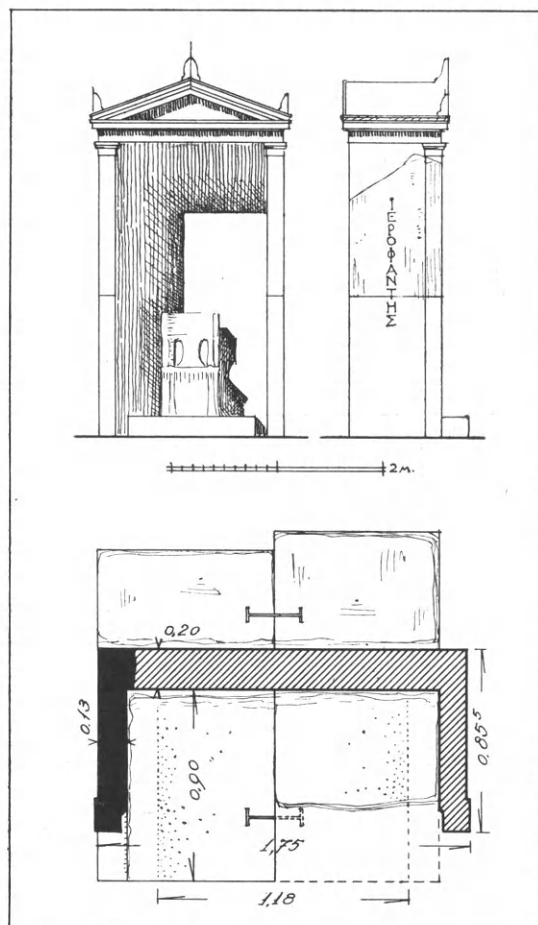
¹ Δ. ΦΙΛΙΟΣ, ΠΑΕ 1883, σ. 54.

² Τὸ δάπεδον τοῦ Περικλείου Τελεστηρίου εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὸ τοῦ Πεισιστρατείου.

ἦτο ἐλεύθερος τοῦλάχιστον μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου E, ἣτις ὀρίζει καὶ τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ Ἀνακτόρου. Ἀντιθέτως, κατὰ τὴν υπόλοιπον δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Τελεστηρίου καθὼς καὶ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν αὐτοῦ, ἀκριβῶς διότι τὰ μέρη ταῦτα ἐκαλύπτοντο πράγματι ὑπὸ τῶν καθισμάτων, δὲν παρέστη ἀνάγκη νὰ λαξευθῆ πρὸς ἔδρασιν τῶν τοίχων ὁ βράχος μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ Τελεστηρίου ἀλλ' εἰς πολὺ μεγαλύτερον ὕψος ὑπεράνω αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς διατηρουμένης ΒΔ γωνίας, ὅπου τὸ λάξευμα τερματίζεται εἰς ὕψος 0.92 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου.

Τὸ σύγχρονον τῆς κατασκευῆς τοῦ Ἀνακτόρου καὶ τοῦ Πεισιστρατείου Τελεστηρίου ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ὁμοίας τεχνικῆς τῆς λαξεύσεως τοῦ βράχου πρὸς ἔδρασιν τῶν τοίχων ἀμφοτέρων τῶν κτηρίων. Ἐξ ἄλλου ὁ μοναδικὸς σφζόμενος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν πώρινος λίθος, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Ἀνακτόρου, πολὺ ὁμοιάζει ὡς πρὸς τὴν σύστασιν καὶ τὸν τρόπον τῆς κατεργασίας πρὸς τοὺς χρησιμοποιηθέντας εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα τοῦ Πεισιστρατείου Τελεστηρίου λίθους. Κατὰ τὸ υπόλοιπον τμήμα ἢ βορεία πλευρὰ τοῦ Ἀνακτόρου καλύπτεται ὑπὸ στρώματος ἀσβεστοκονίας καὶ μεγάλων ὀρθογωνικῶν πωρολίθων, τὴν αὐτὴν δὲ κατασκευὴν, διὰ μεγάλων πωρολίθων, ἔχει καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτοῦ. Ἡ κατασκευὴ αὕτη εἶναι προφανῶς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε, ὡς καὶ φιλολογικῶς παραδίδεται, συντελεῖται μεγάλη καταστροφὴ τοῦ Τελεστηρίου καὶ ριζικὴ ἀνακαίνισις αὐτοῦ¹. Τότε φαίνεται,

ὅτι ἐτέθησαν καὶ οἱ σφζόμενοι μέχρι σήμερον κίονες μετὰ τὰς ἀπλᾶς δισκοειδεῖς βάσεις ἐξ Ἐλευσινιακοῦ λίθου, μία τῶν ὁποίων, ἢ IV3, διατηρουμένη εἰς τεμάχια, ἔχει τοῦτο τὸ ἀξιοσημεῖωτον, ὅτι τὸ σχῆμά της εἶναι πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν ἡμικυκλικὸν καὶ πρὸς τὴν ἑτέραν ὀρθογώνιον. Τὸ περιεργὸν σχῆμα τῆς βάσεως ταύτης, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐρμηνεῖαν τόσον προσέκρουσεν ὁ Noack², ἐξηγεῖται μόνον, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ὑφίστατο ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Πεισιστρατείου Τελεστηρίου καὶ ὅτι τὸ ὀρθογωνικὸν μέρος τῆς

Εἰκ. 6. Ἀναπαράστασις τοῦ θρόνου.

¹ Δ. ΦΙΛΙΟΣ Τὸ ἐν Ἐλευσίῃ Τελεστήριον καὶ Ἀριστείδης ὁ σοφιστής, Ath. Mitt. XXI, 1896, σ. 242 κέ. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς τὴν Ἐλευσίνα Κοστοβῶκων, λίγοντος τοῦ θέρους τοῦ

170 μ.Χ. βλ. J. OLIVER The Sacred Gerusia, Hesperia, Supplement VI, 1941, σ. 28.

² NOACK Eleusis, σ. 276 (82).

βάσεως ἐνεσώματοῦτο ἐντὸς τοῦ τοίχου αὐτοῦ (βλέπε σχέδιον εἰκ. 4, ἔνθα καὶ τὴν ἐλλείπουσαν σήμερον βάσιν τοῦ κίονος IV4 παρομοίαν ἐσχεδίασα).

Ἄλλ' ἡ καλύτερα ἀπόδειξις τῆς συγχρόνου κατασκευῆς Ἀνακτόρου καὶ Πεισιστρατείου Τελεστηρίου εἶναι ἡ ἀρμονικὴ σχέσις τῶν διαστάσεων τοῦ πρώτου πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν τοῦ δευτέρου. Πράγματι, ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου τὸ Ἀνάκτορον καταλαμβάνει ἴσον ἀκριβῶς πρὸς 1×3 μεταξόνια, ὁ δὲ βόρειος τοῖχος αὐτοῦ ἀντικαθιστᾷ τοὺς τρεῖς κίονας, τοὺς ὁποίους πάντες μέχρι σήμερον ἐδεχόμεθα εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀναβιβάζοντες ἐσφαλμένως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσωτερικῶν κίωνων τοῦ Τελεστηρίου εἰς εἰκοσιπέντε (εἰκ. 9 καὶ 10).

Εἰκ. 7. Βάσις τοῦ θρόνου τοῦ Ἱεροφάντου, ἀποψις ἀπὸ βορρᾶ. Δ θεμέλιον Ἀνακτόρου.

λεστηρίου τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος δὲν ἦτο τετράγωνον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Noack, ἀλλ' ὀρθογώνιον, ὅτι ἡ στέγη του δὲν ἦτο ἐπίπεδος, ἀλλὰ δικλινῆς μετὰ κεράμων ἀπολήγουσα εἰς ἀετώματα καὶ τέλος ὅτι ἡ εἴσοδος του δὲν ἦτο εἰς τὴν ἀνατολικήν, ἀλλ' εἰς τὴν βορείαν στενὴν πλευρὰν αὐτοῦ².

Ἰχνη τοῦ Ἀνακτόρου τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος δὲν περιεσώθησαν, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῷ Τελεστηρίῳ φυσικὸν εἶναι, νομίζομεν, νὰ ἦτο εἰς τὸ βάθος ἔναντι τῆς εἰσόδου (εἰκ. 10, Α). Ἡ θέσις αὕτη συμπίπτει περίπου πρὸς τὸν ἴσον, τὸν ὁποῖον καταλαμβάνει τὸ Ἀνάκτορον εἰς τὸ ἀμέσως μεταγενέστερον Τελεστήριον τοῦ Πεισιστράτου. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς καταβληθείσης κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν ὄλων τῶν μεταγενεστέρων Τελεστηρίων ἐκδήλου προσπαθείας, ὅπως τὸ

¹ NOACK Eleusis, σ. 16 κέ.

² K. KURUNIOU Archiv XXXII, σ. 70. Ἡ παρομοίωσις ὑπὸ τοῦ C. ANTI Teatri Greci arcaici da

Minosse a Pericle, Padova 1947, σ. 45, εἰκ. 11, ἀναπαράστασις τοῦ Τελεστηρίου τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος εἶναι ἐντελῶς ἀσφαλῶς.

Ἀνάκτορον διατηρῆται εἰς τὴν ἰδίαν πάντοτε θέσιν, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιφερομένας μεταβολὰς εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ Τελεστηρίου (εἰκ. 10), ἀποτελεῖ καθ' ἡμᾶς τὴν καλυτέραν ἀπόδειξιν περὶ τῆς υπάρξεως Ἀνακτόρου καὶ εἰς τὸ Τελεστήριον τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος καὶ μάλιστα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν. Συγχρόνως ὅμως παρέχεται οὕτω

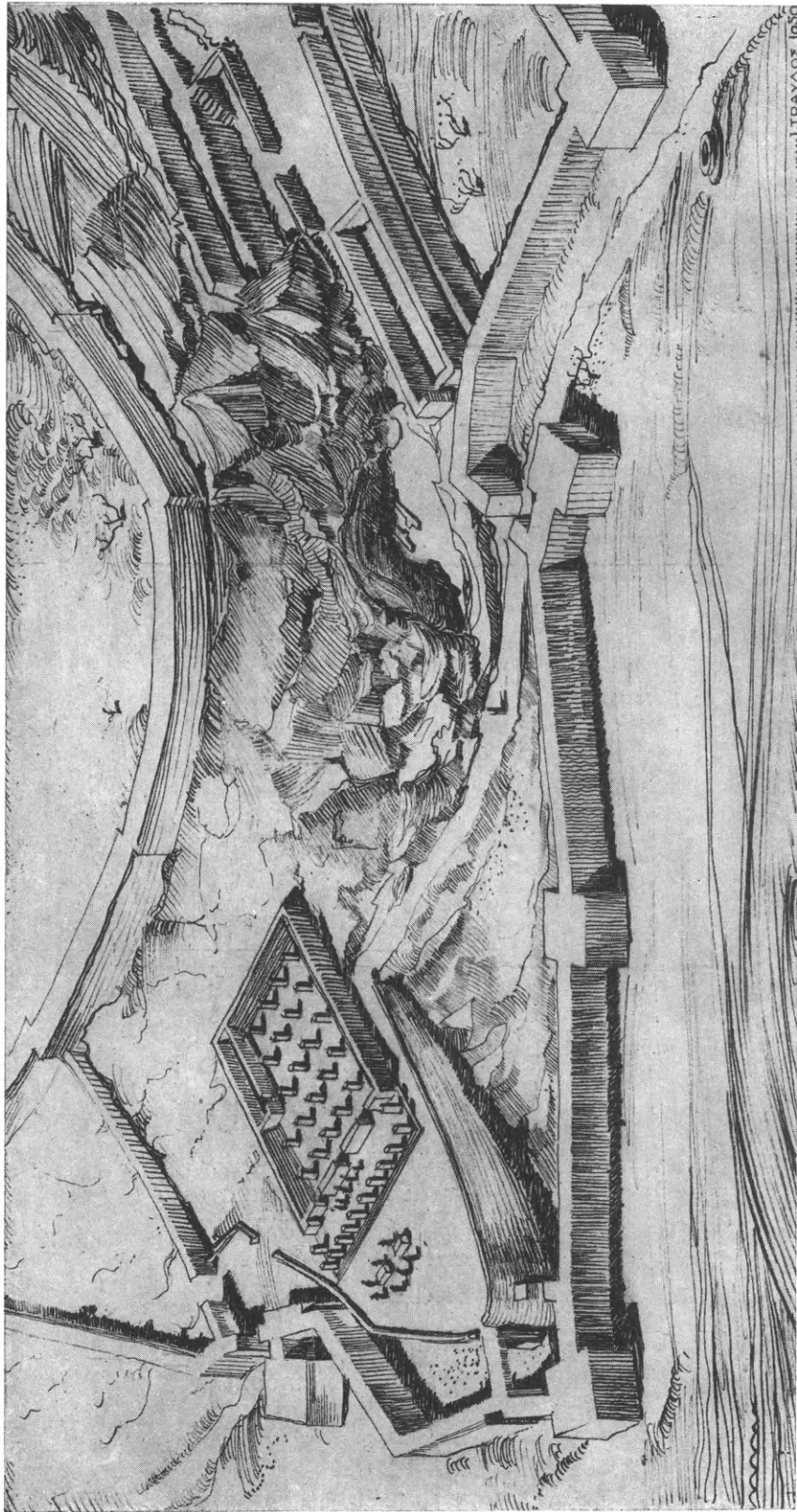

Εἰκ. 8. Βάσις τοῦ θρόνου τοῦ Ἱεροφάντου, ἀποψις ἀπὸ δυσμῶν. α, β, γ, τοῖχος, δάπεδον καὶ βάσις κίονος Μυκηναϊκοῦ ναοῦ. IIIε βάσις κίονος Κιμωνείου Τελεστηρίου, Γ θεμέλιον Ἀνακτόρου.

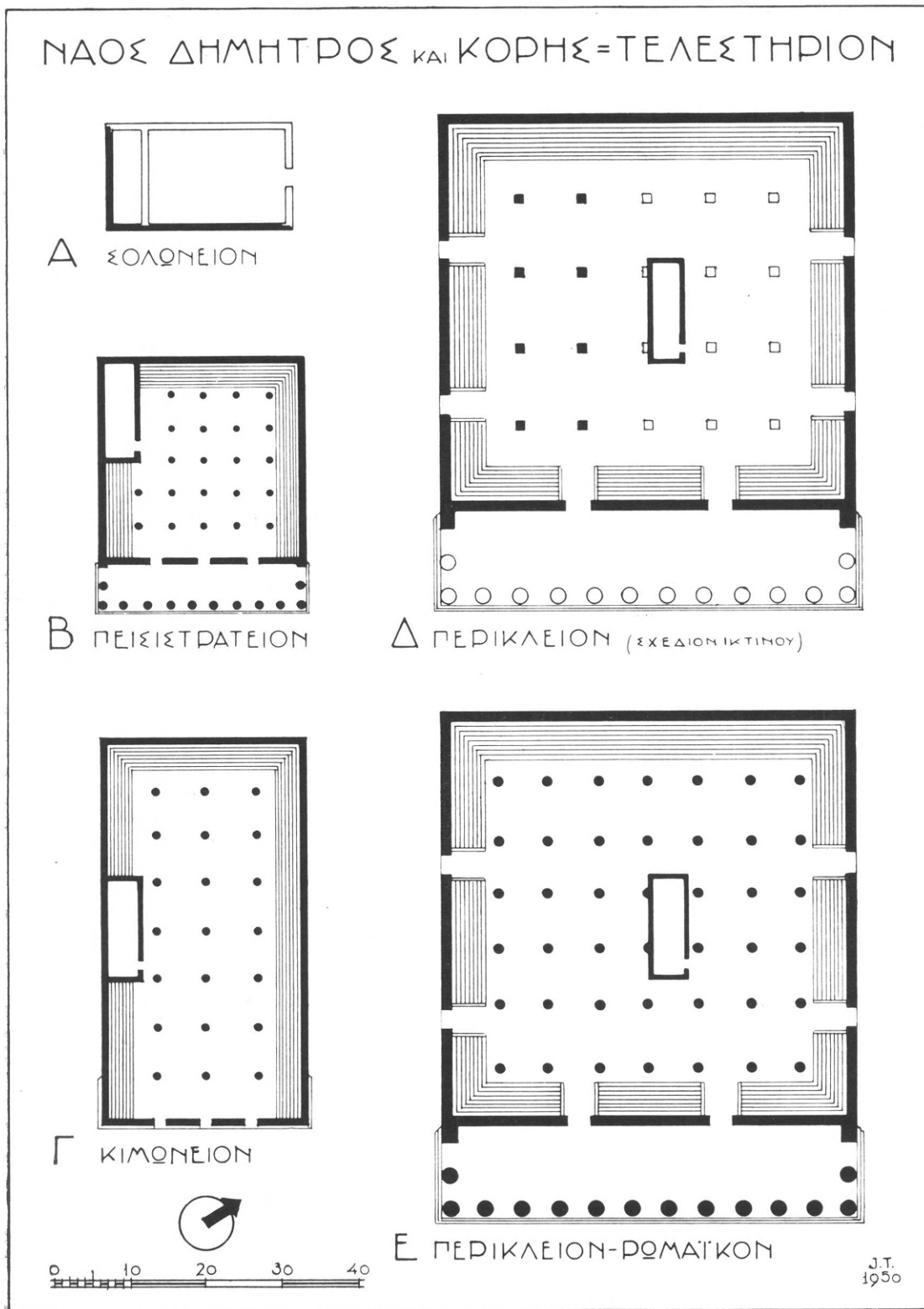
καὶ ἡ ἐξήγησις τῆς περιέργου ὄντως τοποθετήσεώς του, εἰς μίαν γωνίαν, ἐν τῷ Τελεστηρίῳ τοῦ Πεισιστράτου.

Εἰς τὴν εἰκόνα 2, ἔνθα παρουσιάζομεν συγκριτικῶς τὰ σχέδια τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ἀνεγεροθέντων Τελεστηρίων, φαίνεται ἡ σχέσις ἐκάστου πρὸς τὸ σταθερῶς πάντοτε παραμεῖναν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἀνάκτορον ἢ, ὅπως ἄλλως ἐκαλεῖτο, μέγαρον¹. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι τοῦτο κατέχει περίπου τὴν ἱερὰν θέσιν τὴν καθιερωθεῖσαν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ ναοῦ, τοῦ πρώτου δηλαδὴ ναοῦ, ὅστις ἐκτίσθη, συμφώνως πρὸς τὴν διασωθεῖσαν παράδοσιν, πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος κατὰ διαταγὴν αὐτῆς ταύτης τῆς θεοῦ. Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐπίμονος προσπάθεια τῆς διατηρήσεως τοῦ Ἀνακτόρου, τοῦ ἱερωτέρου δηλαδὴ τούτου χώρου τοῦ Τελεστηρίου, καθ' ὅλας τὰς περιόδους, εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε θέσιν.

¹ P. FOUCAULT Les mystères d'Eleusis, σ. 406, ἔνθα καὶ τὰ σχετικὰ χωρία.

Εἰκ. 9. Ἀναπαράστασις τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἑλευσίνος κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους.

Εἰκ. 10.

Εἰς μίαν τῶν τελευταίων ἡμῶν ἐργασιῶν μετὰ τοῦ μακαρίτου Κ. Κουρουνιώτη, ἐδείξαμεν, ὅτι εἰς τὴν Ἐλευσίνα Τελεστήριον καὶ Ναὸς τῆς Δήμητρος εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα¹. Διὰ τῆς νέας μου ταύτης ἐργασίας νομίζω, ὅτι λύεται πλέον ὀριστικῶς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ Ἀνακτόρου, συγχρόνως δὲ ἐξακριβοῦται πλήρως καὶ τὸ πραγματικὸν σχέδιον τῆς κατόψεως τοῦ Τελεστηρίου, τοῦ εἰδικοῦ τούτου ναοῦ τοῦ χρησιμοποιουμένου διὰ τε τὴν τακτικὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος καὶ διὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων αὐτῆς. Ἡ διάταξις τοῦ Τελεστηρίου, τὴν ὁποίαν ἤδη ἐνταῦθα δίδομεν, οὐδόλως διαφέρει τῆς διατάξεως ἄλλων ναῶν τῆς Δήμητρος, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐπίσης ἰδιαίτερον κλειστὸν διαμέρισμα, ὡς τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Τελεστηρίου, ἦτοι π.χ. τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος Μαλοφόρου ἐν Gaggera πλησίον τοῦ Σελινοῦντος², τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος ἐν Πριήνη³, καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος τοῦ ἐν ἄστει Ἐλευσινίου, ὁ ὁποῖος, μετὰ τόσας ματαίαις ἀναζητήσεις, προσδιορίσθη τέλος διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς⁴. Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων θεμελίων, ὁ τελευταῖος οὗτος ναὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς ὀρθογωνικοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου σχηματίζεται, χωριζόμενον διὰ τοίχου, ἰδιαίτερον διαμέρισμα, χρησιμοποιούμενον πιθανῶς διὰ τὴν φύλαξιν τῶν ἱερῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ἀθήναις τελέσεως τῶν Μυστηρίων ἀπὸ τῆς 14-19 Βοηδρομιῶνος, ὅτε τὰ ἱερὰ ἐξήγοντο τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ἐλευσίνος καὶ ἐκομίζοντο εἰς τὸ Ἐλευσίνιον⁵.

Δὲν εἶναι ὁμως ἡ εἰδικὴ λατρεία τῆς Δήμητρος, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ναὸς τῆς ἔλαβε τὸ σχῆμα τοῦτο, οὔτε τὸ σχέδιον τοῦ Τελεστηρίου παρεκκλίνει τοῦ συνήθους τύπου τῶν ἄλλων ναῶν, ὅπως ὑπετίθετο καὶ προεβάλλετο πάντοτε ὡς ὁ σπουδαιότερος λόγος πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνάγκης ὑπάρξεως χωριστοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος.

1 Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ καὶ Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ Τελεστήριον καὶ ναὸς Δήμητρος ΑΔ 15, 1934-35, σ. 54-114.

2 J. HULOT et C. FOUGÈRES Selinonte: La ville, l'acropole et les temples, Paris 1910, σ. 265.

3 TH. WIEGAND und H. SCHRADER Priene, Berlin 1904, εἰκ. 119.

4 E. VANDERPOOL The Route of Pausanias in the Athenian Agora, Hesperia XVIII, 1949, σ. 134.

5 P. FOUCART Les mystères d'Eleusis, σ. 302 κέ.

Ὅτι ἐντὸς τῶν ἰδιαίτερων τούτων κλειστῶν χώρων ἐφυλάσσοντο μυστικά πράγματα ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ ἱεροῦ τῆς Πάρου, ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI, 134. Περὶ μεγάρων, ἔνθα ἐφυλάσσοντο τὰ μυστικά ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, βλ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας, Ἀθήνα 1949, σ. 41 κέ. Συγχρόνως ὁμως ἐντὸς τῶν ἰδιαίτερων τούτων διαμερισμάτων φαίνεται, ὅτι ἐτοποθετοῦντο καὶ τὰ λατρευτικά ἀγάλματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης. Τοῦτο ἤδη ἔχομεν ὑποθέσει διὰ τὰ λατρευτικά ἀγάλματα τῆς Ἐλευσίνος, ὅτι δηλαδὴ ἦσαν τοποθετημένα ἐντὸς τοῦ Ἀνακτόρου, ΑΔ 15, 1934-35, σ. 112. Βλ. καὶ G. MYLONAS The Hymn to Demeter and her Sanctuary at Eleusis, Washington 1942, σ. 51, ὅστις δέχεται τὴν γνώμην μας ταύτην καὶ προσθέτει δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ναῶν τῆς Δήμητρος, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εὐρίσκοντο κάπου κεκρυμμένα τὰ λατρευτικά ἀγάλματα, ἀφοῦ δὲν ἦσαν ὁρατά. Τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἔνθα κατὰ ΠΑΥΣ. II, 4, 7, «οὐ φανερὰ ἔχουσι τὰ ἀγάλματα», καὶ

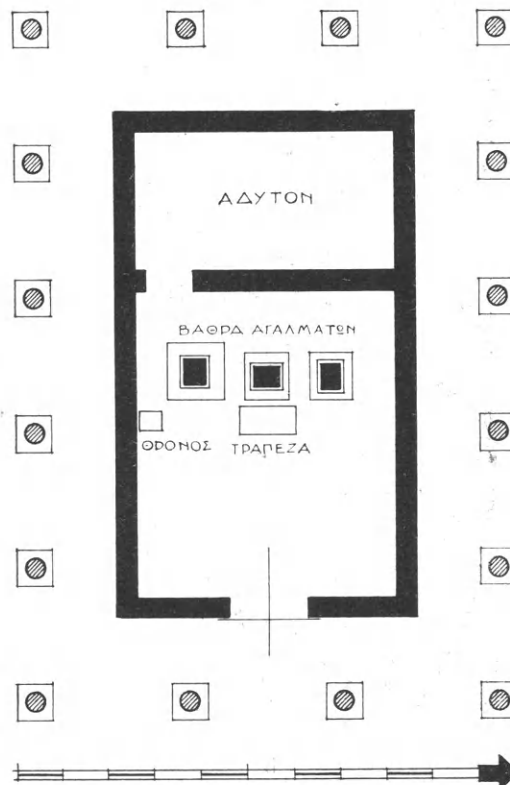
τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος Χθονίας τῆς Ἐρμιόνης, διὰ τὸν ὁποῖον πληροφορεῖ πάλιν ὁ ΠΑΥΣ. II, 35, 8, ὅτι οὐδεὶς ἔχει ἰδεῖ τὸ ἀγαλμα τῆς Δήμητρος αὐτὸ «ὁ σέβουσιν ἐπὶ πλέον ἢ τἄλλα». Ἀλλ' ἀξίζει νομίζω νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα ὀλόκληρον τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον, διότι καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα ὑπάρχει ὁμοιότης πρὸς τὸ Τελεστήριον, ὡς π.χ. εἰς τὴν τελουμένην θυσίαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ (τῆς Ἐρμιόνης) γεγονός, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρησθῆ καὶ αὐτὸν ὡς Τελεστήριον καὶ εἰς τοὺς ὑπάρχοντας ἐντὸς αὐτοῦ θρόνους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκάθητο αἱ γράες. Τούτων τὰ δικαιώματα καὶ τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ Ἱεροφάντου.

Περιγράφων λοιπὸν ὁ ΠΑΥΣ. II, 35, 4-8 τὴν θυσίαν τῶν βοῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος τῆς Ἐρμιόνης κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν ἐπονομαζομένην Χθονία πληροφορεῖ καὶ περὶ τοῦ ναοῦ αὐτῆς τὰ ἑξῆς (§8): «πρὸ δὲ τοῦ ναοῦ γυναικῶν ἱερασαμένων τῇ Δήμητρει εἰκόνες ἐστήκασιν οὐ πολλαί, καὶ παρελθόντι ἔσω θρόνοι τέ εἰσιν, ἐφ' ὧν αἱ γράες ἀναμεινοῦσιν ἐσελαθῆναι καθ' ἐκάστην τῶν βοῶν, καὶ ἀγάλματα οὐκ ἄγαν ἀρχαῖα Ἀθηναῖα καὶ Δημήτρου. αὐτὸ δὲ ὁ σέβουσιν ἐπὶ πλέον ἢ τἄλλα, ἐγὼ μὲν οὐκ εἶδον, οὐ μὴν οὐδὲ ἀνὴρ ἄλλος οὔτε ξένος οὔτε Ἐρμιονέων αὐτῶν μόναι δὲ ὁποῖον τί ἐστιν αἱ γράες ἴστωσαν».

Τέλος κατ' ἀναλογίαν τοῦ ναοῦ τῆς Ἐρμιόνης πιστεύω, ὅτι καὶ ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου πλὴν τῶν λατρευτικῶν ἀγαλμάτων θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἀγάλματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἀπλᾶ εἰκόνες αὐτῶν, τὴν θέσιν τῶν ὁποίων προσδιορίζω πρὸ τῶν κίωνων V₅ καὶ VI₅ εἰς τὰς σφριζόμενας ἐκεῖ βάσεις (εἰκ. 3 καὶ 4, Θ).

ἔχει ἐξακριβωθῆ, ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πλείστων ναῶν ὑπάρχει τὸ ἰδιαίτερον αὐτὸ κλειστὸν διαμέρισμα, τὸ μέγαρον ἢ ἄδυτον¹, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ἐκάστοτε ὑπὸ διαφόρους μορφάς: ἄλλοτε μὲν δηλαδὴ καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ βαθυτέρου μέρους τοῦ σηκοῦ, ἄλλοτε δὲ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον μικρὸν κτίσμα ἐντὸς αὐτοῦ².

Ἐνταῦθα δὲν θὰ ἀπαριθμήσω τὸ μέγα πλῆθος τῶν τοιούτων παραδειγμάτων, ἐπιφυλασσόμενος νὰ πράξω τοῦτο εἰς ἄλλην μου σχετικὴν ἐργασίαν, ἔνθα εὐρύτερον θὰ ἀναπτύξω τὸ ὅλον θέμα. Κατ' ἐξαιρέσιν ἀναφέρω τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστήρος τῆς Βουλιαγμένης (εἰκ. 11 καὶ 12), ὅστις ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔνεκα τῆς μορφῆς του ἀποτελεῖ τὸ καλύτερον παράδειγμα πρὸς σύγκρισιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔνεκα τῆς ἀνευρέσεως κατὰ χώραν, καὶ ἀκριβῶς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀδύτου³, τοῦ θρόνου τοῦ ἱερέως, ἐνισχύει σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν γνώμην μου περὶ τῆς θέσεως τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀνακτοροῦ τοῦ Τελεστηρίου, ἀποδεικνύων ὅτι αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Ἱεροφάντου. Πράγματι, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν σχεδίων τῶν Τελεστηρίων (εἰκ. 10, Α. Β. Γ), προκύπτει, ἡ μοναδικὴ πλευρὰ, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκετο ἡ εἴσοδος τοῦ Ἀνακτοροῦ, εἶναι ἡ βορρεια. Εἰς τὸ Πεισιστράτειον μάλιστα Τελεστήριον (Β), ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως τῶν καθισμάτων κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον, ἡ δυνατότης τοποθετήσεως τῆς εἰσόδου περιορίζεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν μόνον ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς⁴, παρὰ τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω τουλάχιστον διὰ τὸ Περίκλειον καὶ Ρωμαϊκὸν Τελεστήριον, ὁ θρόνος τοῦ Ἱεροφάντου. Θεωροῦμεν ἐπο-

Εἰκ. 11. Ναὸς Ἀπόλλωνος Ζωστήρος Βουλιαγμένης.

1 Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν τὸ ἰδιαίτερον ἐντὸς αὐτοῦ ἱερὸν δωμάτιον ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ VII, 140 καὶ 141 μέγαρον καὶ ἄδυτον, βλ. F. ROBERT Thymlé, Paris 1939, σ. 218. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐντὸς τοῦ κλειστοῦ τούτου χώρου, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Δήμητρος, ἐφυλάσσετο τὸ σπουδαιότερον, τὸ χρυσοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος. «ἐς δὲ τοῦ ναοῦ τὸ ἐσωτάτω, παρῖασι τε ἐς αὐτὸ ὀλίγοι καὶ χρυσοῦν Ἀπόλλωνος ἔτερον ἄγαλμα ἀνάκειται», ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ΠΑΥΣ, X, 24, 5.

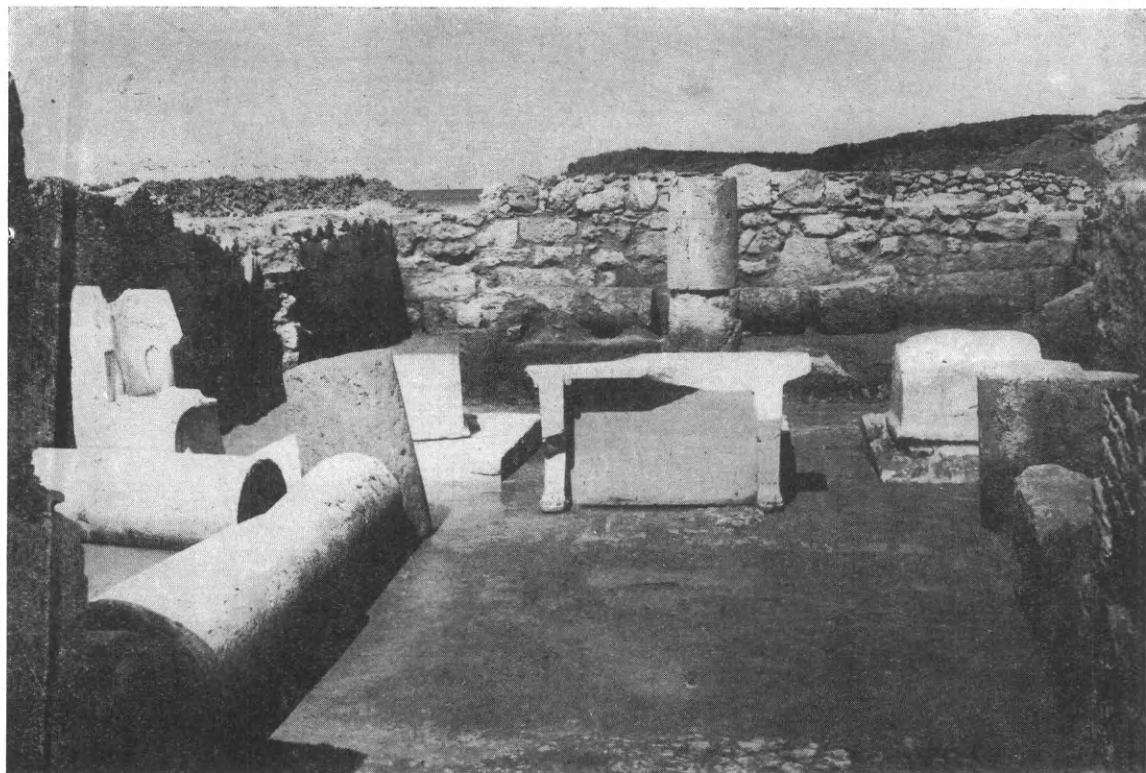
2 Διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀναφέρω τοὺς ναοὺς C καὶ D τοῦ Σελινοῦντος, διὰ δὲ τὴν δευτέραν τὸν ναὸν CT τοῦ Σελινοῦντος καὶ τὸ Διδυμαῖον τῆς Μιλήτου. Σχέδια ναῶν μετ' ἀδύτου βλ. ΣΕΛΙΝΟΝΤΕ σ. 279, καὶ AJA, L, 1946, σ. 40.

3 Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστήρος τῆς Βουλια-

γμένης ἀνεσκάφη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, ΑΔ 11, 1927-28, σ. 9-53, ὅστις ὁμως τὸ σχηματιζόμενον ἰδιαίτερον δωμάτιον εἰς τὸ βάθος τοῦ νοσοῦ ὑπέθεσεν, ὅτι ἐχρησίμευε πρὸς φύλαξιν τῶν θησαυρῶν τοῦ ἱεροῦ. Ὁ C. WEICKERT Typen der archaischen Architektur in Griechenland und Kleinasien, Augsburg 1929, σ. 166, ὀρθῶς ἐχαρακτήρισεν αὐτὸ ὡς ἄδυτον.

4 Ἡ εἴσοδος τοῦ ἀδύτου φαίνεται πράγματι ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον τῆς μεγαλυτέρας πλευρᾶς αὐτοῦ οὕτως, ὥστε κατὰ τὸ ἀνοίγμα τῆς θύρας νὰ μὴ γίνωνται ὁρατὰ τὰ ἐντὸς τοῦ ἀδύτου φυλασσόμενα πράγματα ἢ τὰ συμβαίνοντα ἐντὸς αὐτοῦ. Πλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστήρος (εἰκ. 11) καὶ τὸ ἄδυτον τοῦ Ἰσείου τῆς Ἐρετρίας, Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ Ἀνασκαφὴ Ἰσείου ἐν Ἐρετρίας, ΑΔ 1, 1915, εἰκ. 4, διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὁποῖου ὡς ἀδύτου δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη καμμία ἀμφιβολία ἔνεκα

μένως εὐλογον, ὅτι καὶ εἰς τὸ προηγηθὲν τοῦ Πεισιστρατείου Σολώνειον Τελεστήριον καὶ εἰς τὰ μετ' αὐτὰ Τελεστήρια, ἤτοι τὸ Κιμώνειον, τὸ μέγα Περίκλειον καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν (εἰκ. 4), ἡ εἴσοδος τοῦ Ἀνακτόρου παρέμεινε πάντοτε εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ μίαν ἐπὶ πλέον ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης μου περὶ τῆς θέσεως τοῦ θρόνου τοῦ

Εἰκ. 12. Ναὸς Ἀπόλλωνος Ζωστήρος Βουλιαγμένης, ἀποψὶς ἐσωτερικοῦ.

Ἱεροφάντου καὶ εἰς τὰ λοιπὰ Τελεστήρια, ἀποδεικνύον, ὅτι ὄντως εὐρίσκετο οὗτος ὄπου καὶ εἰς τὸ Περίκλειον καὶ τὸ Ρωμαϊκόν, παρὰ τὴν εἴσοδον δηλαδὴ τοῦ Ἀνακτόρου¹.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΤΡΑΥΛΟΣ

τῆς τελουμένης ἐνταῦθα μυστηριακῆς λατρείας, ἡ εἴσοδος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον αὐτοῦ. Ἐπίσης βλ. κάτοψιν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Σαμοθράκης, Κ. LEHMAN Samothrace, Hesperia XIX, 1950, πίν. 1.

¹ Πλησίον τοῦ Τελεστηρίου, ἐπὶ τῆς Πομπικῆς ὁδοῦ, ἣτις ἀπὸ τῶν Μικρῶν Προπυλαίων ὁδηγεῖ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ Τελεστήριον, ἐσφύζετο μαρμάρινος θρόνος τοῦ ὁποίου διετηρεῖτο ὀλόκληρον τὸ χαμηλότερον μέρος. Ὁ θρόνος οὗτος, ὅστις πιθανῶς ἀνήκεν εἰς τὸν Ἱεροφάντην, ἐθρυσματίσθη τελείως ὑπὸ βόμβας κατὰ τινὰ ἀεροπορικὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου πολέμου. Πλὴν τοῦ θρόνου τοῦ Ἱεροφάντου, θεωρῶ πολὺ πιθανόν, ὅτι παρὰ τὸ Ἀνάκτορον ἦσαν το-

ποθετημένοι καὶ ἄλλοι θρόνοι ἢ μαρμάρινα θρανία (πολλὰ τῶν τελευταίων τούτων ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ) προοριζόμενα πιθανῶς διὰ τὸ λοιπὸν ἱερατικὸν προσωπικὸν καὶ τοὺς διαφόρους ἐπισήμους οἵτινες παρηκολούθουν τὴν τελετὴν. Ἡ τοποθέτησις ἄλλως τε θρόνου ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ἀπογόνου τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, διὰ τὴν φίλην του ἑταίραν Ἀρισταγόραν προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν καθισμάτων παρὰ τὸ Ἀνάκτορον, ἢ δὲ σημειωθεῖσα ἀντίδρασις ἀφεώρα μόνον εἰς τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον θὰ κατεῖχε τὸν θρόνον Ἡγήσανδρος παρὰ ΑΘΗΝ. IV, 167 f. «Ἐλευσίνοι τε μυστηρίων ὄντων ἔθικεν αὐτῇ (τῇ ἑταίρᾳ Ἀρισταγόρᾳ) θρόνον παρὰ τὸ ἀνάκτορον, οἰμώξεσθαι φήσας τοὺς κωλύοντας».

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ VI

ΥΠΟ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ Θ. ΜΙΤΣΟΥ

Δημοσιεύεται κατωτέρω ἢ 6η κατὰ σειρὰν μελέτη¹ ἐπὶ ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, αἱ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων. Καὶ

Εἰκ. 1. IG. II² 2005+EM 3841.

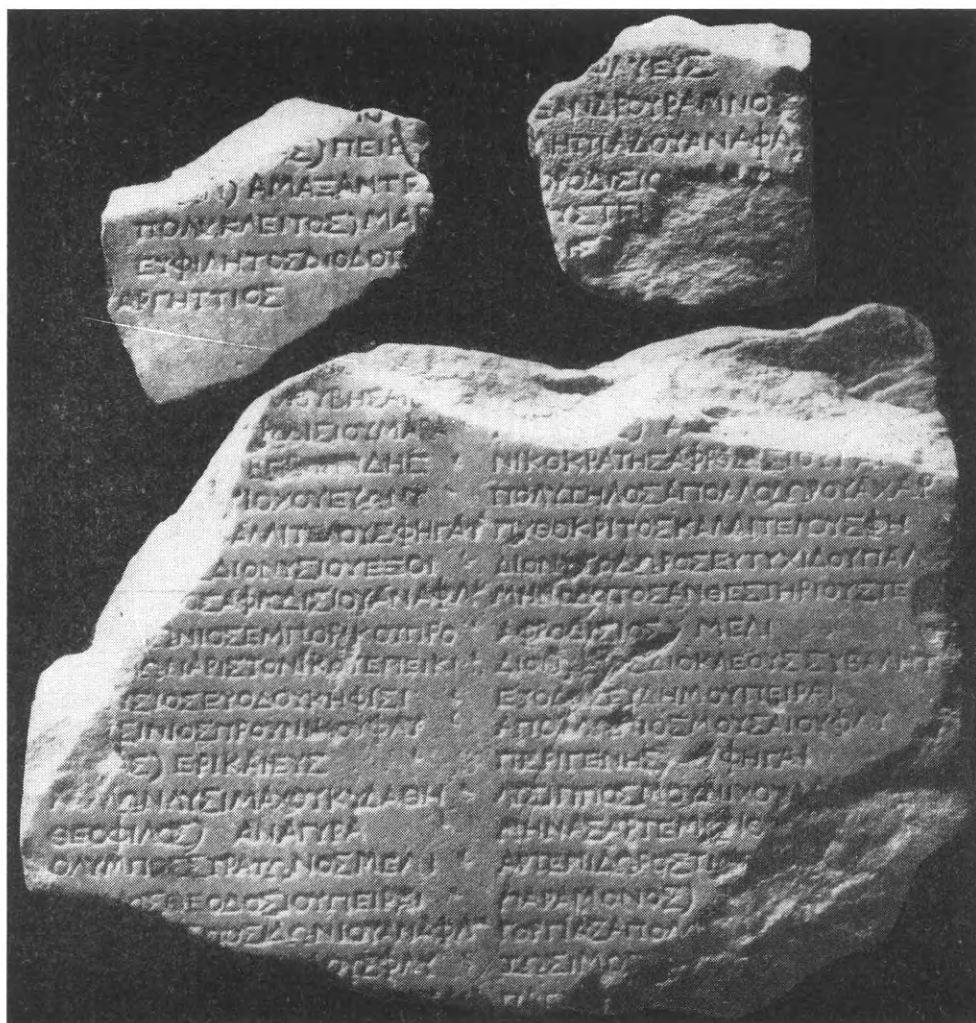
ἐν προκειμένῳ ἰσχύει ὅ,τι καὶ διὰ τὰς προηγουμένας ὑπὸ τὸν ἴδιον τίτλον ἐργασίας μου, ὅτι δηλαδὴ τὰ σχετικὰ συμπεράσματα θὰ δημοσιευθοῦν ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ, ὅταν θὰ ἔχη συμπληρωθῆ ἢ ὅλη ἐπὶ τῶν ἐφηβικῶν καταλόγων καθαρῶς ἐπιγραφικὴ ἐργασία. Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τοὺς φύλακας τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, Γ. Διακουμῆν καὶ Ἄλ. Σπανόν, διὰ τὴν βοήθειαν, ἣν μοὶ παρέσχον, δηλαδὴ τῆς μεταφορᾶς τῶν λίθων ἀπὸ αἰθούσης εἰς αἴθουσαν κατὰ τὴν ἀναζήτησιν συνανηκόντων τεμαχίων.

A 1

Εἰς IG. II² 2005 + EM 3841

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 8519 (= IG. II² 2005) καὶ 3841 προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 1.

¹ I : HESPERIA XVI, 1947, σ. 262 κέ. : II = ΠΟΛΕΜΩΝ Δ'. 1949 - 50 σ. 17 κέ. : III = BCH LXXIII, 1949, σ. 351 κέ. : IV = STUDIES Presented to D. M. Robinson (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) : V = BCH LXXIV, 1950, σ. 218 κέ.

Εἰκ. 2. IG. II² 2019. 2072. 2252

Τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον παρέχουν ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ὁ κοσμη[τ]ῆς Μᾶρκο[ς — — — — — Ἄρι]
 στόβουλο[ς Ἄ]ριστοβο[ύλου — — — — —]
 ἀνέγραψεν τ[οῦ]ς τε συ[νάρχοντας καὶ τοὺς]
 ὑπ' αὐτῷ ἐ[φηβεύσαντας ἐπὶ ἄρχοντος — — — — —]

2

Εἰς IG. II² 2019. 2072. 2252

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 3737, 3883 δημοσιευθέντα ἐν IG. II² 2072, 2252 ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν στήλην, ἐφ' ἧς καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐν IG. II² 2019 (=EM 8469), ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς εἰκόνης 2.

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν. Ἐπὶ τῶν EM 8469 καὶ 3737 σφύζεται ἡ αὐτὴ ἀναθύρωσις. Ἐπὶ πλέον τὸ μάρμαρον περιέχει παχείας φλέβας χρυσιζοντος καὶ ἀργυροῦ χρώματος, ἡ δὲ ἐπιφάνειά του ἀπὸ τοῦ βάθους περιῶπου τῶν γραμμάτων ἀποσπᾶται ὀριζοντίως, ὡσεὶ τὸ στρῶμα τοῦτο ἦτο ἐπίθετον.

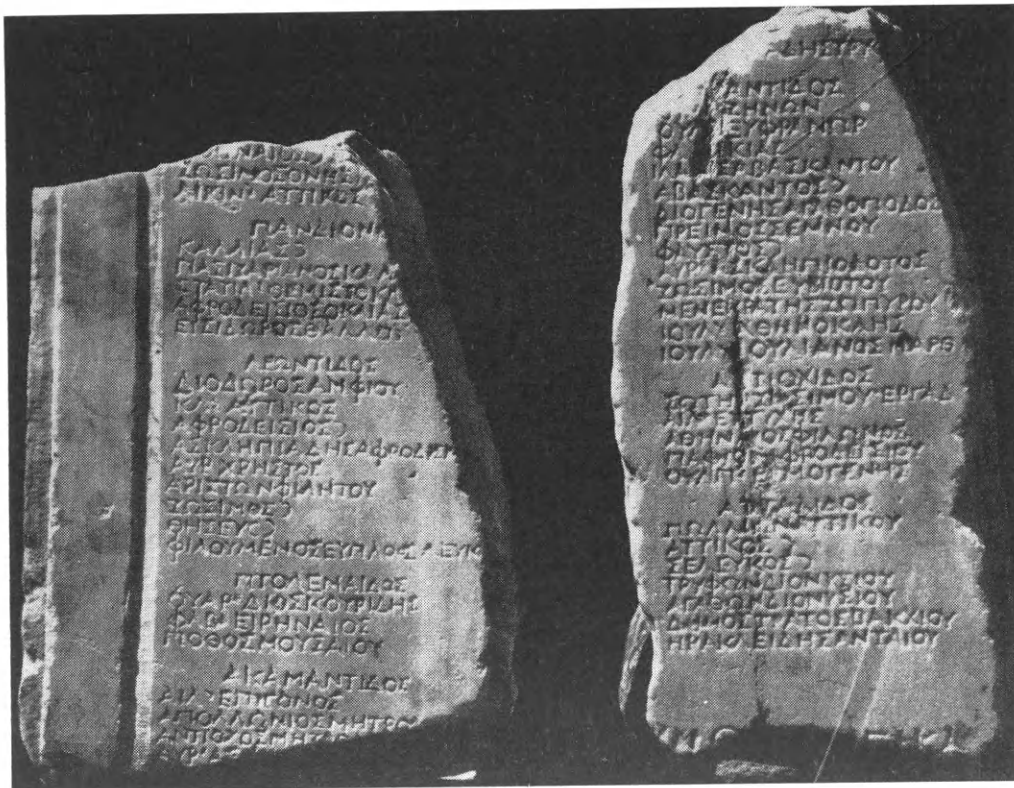
Ἐπὶ τῆς IG. II² 2072 ὁ 5^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ:

[— — — ο] υ Στειρ[ιεύς] ἀντὶ — — — ΥΣΤΕ! — — — τοῦ Kirchner.

3

Εἰς IG. II² 2039. 2076

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 3639 καὶ 1953, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν IG. II² 2039 καὶ 2076, προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς στήλης. Τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ εἴδους καὶ

Εἰκ. 3. IG. II² 2039. 2076.

τῶν διαστάσεων τοῦ μαρμάρου, ὡς καὶ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων (ιδεῖ εἰκ. 3). Ἡ θέσις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἔχει ὡς ἑξῆς:

— — — — —
 [Αἰγεῖδος]
 — — — — —
 [Ἄ] θήναιος)
 Ζώσιμος Ὀνησί[μου]
 Λικίν^ς Ἄττικὸς

Πανδιονί[δος]
 5 Καλλίας)
 Πασιχαριανὸς Καλ[λίου]
 Στατίλ^ς Θεμιστοκλ[ῆς]
 Ἄφροδεῖσιος ὁ καὶ Ἄσ — —
 Εἰσίδωρος Θάλλου

10	Λεωντίδος	['Ι] ούλ [ς] Ζήνων
	Διόδωρος Ἀμφίου	['Ι] ούλ [ς] Εὐφράνωρ
	Κλ ς Ἀττικὸς	Φλ [ς Ν] ικίας
	Ἀφροδείσιος)	Ἴλα [ρο] ς Ἀβασκάντου
	Ἀσκληπιάδης Ἀφροδισί[ο] [υ]	35 Ἀβασκάντος)
15	Αὐρ Χρηστος	Διογένης Ἀγαθόποδος
	Ἀρίστων Φιλήτου	Πρεῖμος Σέμνου
	Ζώσιμος)	Φαῦστος)
	Θησεὺς)	Αὐρ ς Ἀσκληπιόδοτος
	Φιλουμενὸς Εὐπλοὺς Λευκ	40 Ζώσιμος Εὐβιότου
20	Πτολεμαῖδος	Μενεκράτης Ζωπύρου
	Οὐάρ ς Διοσκουρίδης	Ἰούλ ς Ἀθηνοκλῆς
	Φλβ ἢ Εἰρηναῖος	Ἰούλ ς Ἰουλιανὸς Μαρθ
	Πόθος Μουσαίου	Ἀντιοχίδος
	Ἀκαμαντίδος	45 Σωτήρ Ζωσίμου Ἐργαδ
25	Αἴλ ν Ἐπίγονος	Αἴλ ς Εὐτύχης
	Ἀπολλώνιος Μητροῦ (?)	Ἀθήναιος Φίλωνος
	Ἀντίοχος Μητροδ[ώρου] (;)	Πάπιος Ἀφροδισίου
	Αὐρ ς Ἀσ — — — —	Οὐλπ ς Ἐρμογένης
	— — — — —	50 Ἀτταλίδος
	[Ἀδριανίδος]	Πωλλίων Ἀττικοῦ
	[Οἰνητίδος]	Ἀττικὸς)
	[Κεκροπίδος]	Σέλευκος)
	[Ἴπποθωντίδος]	Τρύφων Διονυσίου
	— — — — —	55 Ἀγάθων Διονυσίου
	— — λάδης Τρύφ[ωνος]	Δημόστρατος Βακχίου
		Ἡρακλείδης Ἀνταίου
30	[Αἰ] αντιδος	— — — νθ [. ς ἐν(;)] εἶκα

Στίχ. 19. Δὲν συνεπλήρωσα ὀλόκληρον τὸ δημοτικὸν ὡς ὁ Kirchner, ἀφοῦ καὶ κατωτέρω, στίχ. 43. 45, δὲν ἔχουν ἀναγραφῆ ὀλόκληρα.

4

Εἰς IG. II² 2081^B+2254

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 3669 (= IG. II² 2081^B) + 3739 (= IG. II 2254), ἀρμόζοντα πρὸς ἄλληλα, συνεκολλήθησαν, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 4. Πλάτος τῶν δύο τεμαχίων 0,195. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρέχουν καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ἔχει ὡς ἑξῆς:

— — — —		Χρηστος)	Μελ
... λης)	Μελ	Εὐέλπιστος)	Μελ
... ιος)	Μελ	30 Ἴπποθωντίδ [ο] ς	

	Εἰρηναῖος)	Ἄζη		Ἀσκληπιάδης Τ[ι]μοθ' /	Πειρ
	Σπένδων Εἰρηναίου	Ἄζη		Χαρίτων Ἀσιατ[ικ]/	Πειρ
	Σωσίπατρος)	Ἄζη		[Εὐ]φρόσυνος Κ... τ/	Πειρ
	Εὐτυχίδης Σω[σ]ιά/	Ἄζη	40	— — ι σ ρ — —	Ἄζη
35	Ἀσκληπιάδης Σωσιπ/	Ἄζη		— — — — —	[Ἀ]ζη
	Θεόφιλος)	Πειρ			

Εἰκ. 4. IG. II² 2081^B+2254.

5

Εἰς IG. II² 2096Ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ἀναγνωσθῆ: [.⁹ .] στρα[τος]

Ὁ 11ος θὰ ἀναγνωσθῆ: δωρος Διοπ[εῖθους(?)]

6

Εἰς IG. II² 2149+2145+EM 4204+3568

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 3572 (= IG. II² 2145)+3704 (=IG. II² 2149)+3568+4204, ἀνήκοντα εἰς τὸ ἄνω μέρος μεγάλης στήλης καὶ ἀρμόζοντα πρὸς ἄλληλα, συνεκολλήθησαν, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 5. Μετροῦν μετὰ τὴν συγκόλλησιν

κατὰ μέγιστον σφζόμενον ὕψος 0,20, μέγιστον σφζόμενον πλάτος 0,24. Τὸ ἐπ' αὐτῶν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εἰκ. 5. IG. II² 2149+2145+EM 4204+3568.

[Ἄ γ α θ ἦ ι τ ὕ χ η ι]
 Ὅ κοσμητῆς τ] ὦν [ἐφ]ήβων — — —
 [— — ἀν] ἐγρ[α]ψεν τοῦ [ς ὑπ' αὐτῶι ἐφηβεύ-]
 [σαντας κ]αὶ τοὺς περὶ τὸ [Διογένειον ἐπὶ ἄρ-]
 [χοντος] Ἀὐρ^ς Μελπομε [νοῦ Ἄντινοέως ἀντι-]
 5 [κοσμήτη]ς ἱερεὺς Α[ῦ]ρ — — — — —
 [παιδοτρίβης(;) Ἄ]σκληπιάδης Ο — — — — —
 [διδάσκαλος(;) Κλ]αύδιος Λεω — — — — —
 Στρατη[γός]
 — — σιος Μεν — — — — —
 10 [Ἐρεχθεῖ]δος
 — — — — — Μ — — — — —
 — — — — — — — — — — —

Ἡ ἐπιγραφή ἀποκτᾶ νῦν νόημα καὶ ἀξίαν ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς, διότι ἐν τῷ 4^ῳ στίχῳ ἔχομεν ὄνομα ἄρχοντος.

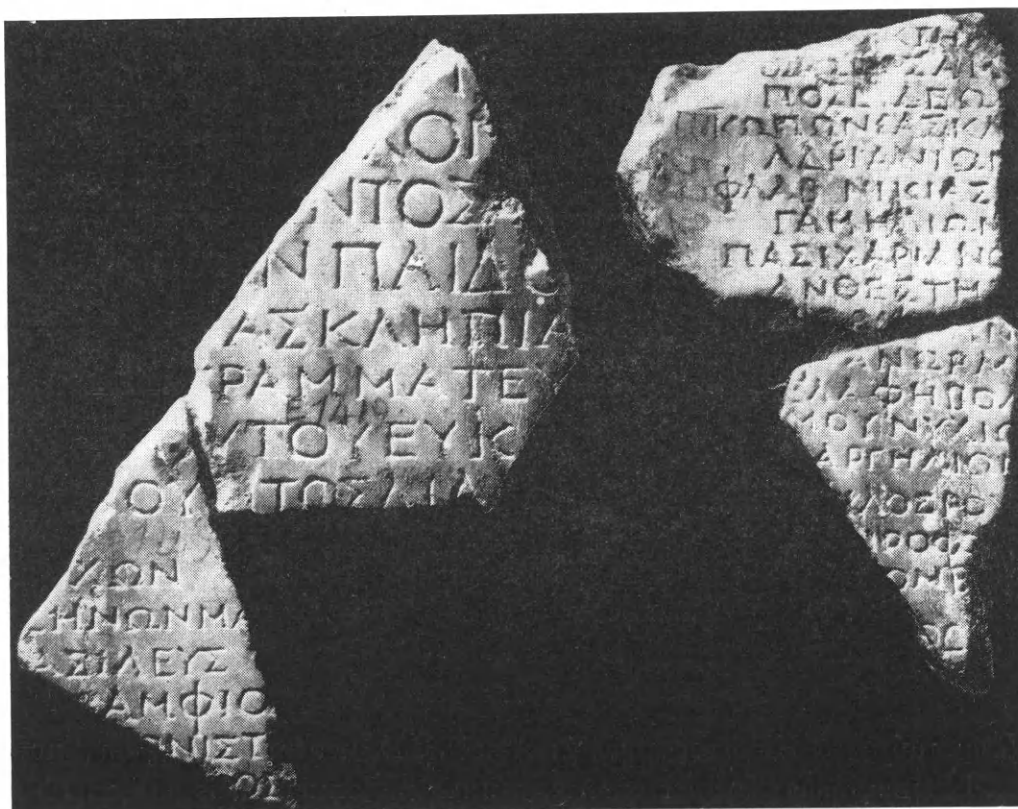
Ὁ Ἀὐρ. Μελπομενὸς ἦτο ἤδη γνωστὸς ὡς στρατηγὸς «ἐπὶ τοῦ [ς] ὀπλείτας» κατὰ τὸ ἔτος 221/2 μ.Χ., IG. II² 1824 (1783=ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, HESPERIA XVIII, 1949, σ. 42). Περὶ τῆς χρονολογίας ἰδὲ ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΝ ἔ.ἀ. σ. 37 ἑξ. Εἰς τὰ κατόπιν ἔτη θὰ ἦτο

πιθανῶς, οὗτος ἄρχων, ἀφοῦ ἔχομεν παραδείγματα κατὰ τὰ ὁποῖα πρόσωπα διατελέσαντα ἄρχοντες, εἶχόν περιβληθῆ προηγουμένως μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. Τῆς δεκαετίας ὅμως 220-230 οἱ ἄρχοντες εἶναι γνωστοί, διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὸ 230 ἔτη θὰ διετέλεσεν ἄρχων ἐν Ἀθήναις ὁ Αὐρ. Μελπομενός.

7

Εἰς IG. II² 2151+2141—2140+2139.

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 3703. 3717, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν IG. II² 2151. 2141, ἀρμόζοντα πρὸς ἄλληλα συνεκολλήθησαν, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 6^α.

Εἰκ. 6. α= IG. II² 2151+2141 β= IG II² 2140+2139.

Προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος μεγάλης στήλης, ἧς τεμάχια ἦσαν καὶ τὰ EM 8522 καὶ 3724, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν IG. II² 2140 καὶ 2139 (εἰκὼν 6^β). Ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς στήλης μαρτυρεῖ τὸ πάχος καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μαρμάρου, τὸ εἶδος τοῦ μαρμάρου μὲ τὰς ἀργυρᾶς φλέβας του, ὡς καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων. Τὸ ἐπ' αὐτῶν κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς:

[Ἄ]	γ	[α	θ	ἦ	ι	τ	ύ	χ	η	ι]		
[Ἐπὶ	ἄρ]	χον	[τος	—	—	—	—	—	—	,κοσ-	
[μητεύο]	ντος	Α	—	—	—	—	—	—	—	—	ἐκ	—
[—	—	ων]	ν,	παιδο	[τριβοῦντος	διὰ	βίου	—	—]	

5	. . . Ἄσκληπια [. ου — — — — —]		
	. . . , γραμματεύ[οντος διὰ βίου — — — —]		
	. ου τοῦ Εὐκλ — — — — — , ὄπλομα]		
	[χ]οῦντος διὰ β[ίου — — — — —]		
	[ἄρ]χων		Κωπῶν ^z Ἄσκλη[ηπι — —]
10	Ζήνων Μα — — —		Ἄδριανιῶν [α]
	[β]ασιλεὺς	20	Φλάβ Νικίας
	— — — ς Ἀμφίο[νος] —		Γαμηλιῶν [α]
	[σωφρ]ονιστ[αί]		Πασιχαριανὸ [ς — — —]
	— — — — — ος — —		Ἄνθεστηριῶν [α]
	— — — — —		— — ος Ζήν[ωνος (;)]
	— — — — —	25	[Εὐ]φράνωρ Μ — — —
	[Γυμνασίαρχοι]		Ἐλαφηβολ[ιῶνα]
	[Βοηδρομιῶνα]		Μουνυχιῶ[να]
	— — — — —		[Θ]αργηλιῶν[α]
	[Πυανοψιῶνα]		. . φιλος Ρου[φ — —]
	— — — — —	30	[Σκε]ιροφο[ριῶνα]
15	[Μαιμα]κτηρ[ιῶνα]		[Ἐκατ]ομβ[αῖῶνα]
	. . ὄδωρ[ο]ς Ἄμ — —		— — — ΟΓ — —
	Ποσειδεῶν [α]		— — — — —

Εἰς τὸν τέταρτον στίχον τὸ δημοτικὸν ἦτο κατὰ γενικὴν πληθυντικῶν, ἐκ ἧ ἕξ.

8

Εἰς IG. II² 2182

Περὶ ταύτης ὁ Kirchner σημειοῖ: Apud S. Demetrium Κατηφόρη, nunc EM 4127... Litterae, quas Koehler exscripsit, nunc perierunt, lineis subscriptis significavimus.

Δὲν ἐχάθησαν ἐν τούτοις γράμματα μετὰ τὴν προηγουμένην δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλ' αὕτη εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ τῶν δύο τεμαχίων μαρμάρου EM 4127 καὶ 4169, ὧν τὸ δεύτερον δὲν εἶδεν ὁ Kirchner. Τὰ δύο ταῦτα τεμάχια ἔχουσι νῦν συγκολληθῆ.

9

Εἰς IG. II² 2185

Ὁ 4^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: Φιλόστο[ργος] ἀντὶ Φιλόστρε[ατος]
 ὁ 6^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: [Φι]λίνο[ς] ἀντὶ ... ΙΝΟ —
 ὁ 7^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: [Εὐ]τι[υχ] — — ἀντὶ ^

10

Εἰς IG. II² 2186

Ἐπὶ τοῦ ἐνεπιγράφου τούτου τεμαχίου μαρμάρου σφύζονται μέρη 7 στίχων, ἀντὶ τῶν 5 τοῦ Kirchner. Ἔχει παραλειφθῆ δηλαδὴ ὁ 4^{ος} καὶ 7^{ος} στίχος. Τὸ πλῆρες κείμενον ἔχει οὕτω:

· ΕΥΣΣΙ — —	[Ἐ]λευσει[νιος — —]
Σωφρον[ισταί(:)]	Σωτᾶς — —
[Ἡ]ρακλέω[ν — —]	[Ἀ]φ[ροδ — —]
[Ἀ]πολλων[ι — —]	— — — — —

11

Εἰς IG. II² 2228 + 2249 + 2210 + EM 3869 + 4187 + EM ἄνευ ἀριθμοῦ

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου 3815 καὶ 3563-64 δημοσιευθέντα ἐν IG. II² 2228 καὶ 2210 ὡς ἀνήκοντα εἰς δύο διαφόρους ἐπιγραφὰς ἀποτελοῦν τμήματα τῆς αὐτῆς στήλης (εἰκ. 7). Ἡ ὁμοιότης των εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως φανερὰ καὶ εἶναι ἀπο-

Εἰκ. 7. IG. II² 2228 + 2249 + 2210 + EM 3869 + 4187 + EM ἄνευ ἀριθμοῦ.

ρίας ἄξιον πῶς, καίτοι δὲν ἀρμόζουν πρὸς ἄλληλα, δὲν ἐδημοσιεύθησαν τοῦλάχιστον ὡς ἀποτελοῦντα τμήματα τοῦ αὐτοῦ κειμένου. Διότι τὸ μάρμαρον μὲ τὴν πολὺ λεεασμένην ἐπιφάνειάν του, αἱ κατὰ τὸ περιθώριον δύο κάθετοι αὐλακώσεις, τὸ πάχος ἀμφοτέρων τῶν τεμαχίων κλπ. γεννοῦν ἀμέσως τὴν ἰδέαν, ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦν τμήματα τῆς αὐτῆς πλακός. Ἡ τύχη ἐβοήθησε νὰ εὑρεθοῦν καὶ τοποθετηθοῦν μεταξὺ τούτων τὰ: EM 3869 (= II² 2249) + 4170 + 4187 καὶ μικροσκοπικὸν ἄλλο τεμάχιον ἄνευ ἀριθμοῦ EM καὶ ἀποτελέσουν τὸν συνδετικὸν κρίκον μεταξὺ των. Τὸ κείμενον μετὰ τὴν συγκόλλησιν ὄλων τῶν τεμαχίων ἔχει ὡς ἑξῆς:

									ου
									['Ε]παφρῦ
									Ἀλέξ[αν]δρος Ἐπαφρῦ
		35	-- -- -- --	Βησ	70				Ἀττικὸς Εὐτύχη
				Βησ					Αὐρ Καλλιγονιανὸς Θεσέως
				[Οἰνεῖδος]					Θεόφραστος)
									Εὐτυχιανὸς Εὐπόρου
				Φυλ	75				Πρέπων Σωτηρίδα
									Φιλουμηνὸς Μεγαλείνου
				᾽Οἰθ					Θεόδοτος Ἀσκληπιάδου
									Διονύσιος Ἀθηνοδώρου
									Εὐτυχιανὸς Νεικηφορίωνος
				ρου Ἀχαρ					Εὐπραξίδης Διονυσίου
		40	-- -- --	άτου	80				Ἐπαφρῦς Διονυσίου
				[Κεκροπεῖδος]					Ξανθίας Ἀγαθημέρου
				Ἐπει					Ἀλκιβιάδης Χρυσέρατος
									Δωρόθεος Λυσιμάχου
				Μελ	85				Μηνᾶς Ζωσᾶ
									Ἀπολλώνιος Ἐπαγάθου
				Μελ					Πραξαγόρας Μαιμερτεῖνου
									Ἀντώνιος Δημητρίου
									Δημήτριος Ἐπαφροδείτου
									Ἐλευσεῖνιος Ἀφροδεῖσιου
				Πιθ	90				Ἐπιτυγῶνων Διονυσίου
									Στρατῶν Ἐπικτήτου
									Φλ Διονυσόδωρος
									Τελέσφορος Πτολεμ[αί]ου
									Πανέλλην Ἀγάθωνος
									Δημήτριος Εὐτύχ[ο]υ
									Δαμᾶς Ἀντ ς. 4.5.ος
									Δημήτριος Π[α]ραμόνου
									Ἀφροδεῖσιος Εὐπραξίδου
									Εὐφρόννης Ἀσκληπιάδου
									Ε . . ς. 4 ης Αὐτομάτου
									Ἀσκ[λ]ηπιόδοτος Ἀπολλωνίου
									Σερ ς. 2-3.ος Ὑμεναίου
									Δορ[υφός]ρος Μοσχίωνος
									Διον[ύσιος] Ἀγάθωνος
									Εὐτύχης Σω[τί]ωνος
									Δημήτριος Τρύφων[ος]
									Παράμονος)
									Διονύσιος Ἀπολλω[νίου]
									Εὐτύχης ὁ και Βοττο --
									Ἐπίκτητος Ἀγάθων[ος]
									Ἀρέσκων)
									Ἀφροδεῖσιος)
									Νείκων Παραμόν[ου]
									Ζώσιμος Διονυσ --
									115 Ποσειδώνιος Θε[ησεῶς(;)]
									Θησεῦς)
									Εὐτύχης Μ -- --
									Χαρείσιος)
									Ἐρμόφιλ[ος] -- --]
									120 Ἀσκληπ -- -- --
									Φίλο -- -- --
									Ρόδιπ[πος] -- -- --
									Εὐτ
									Ἐπ -- -- --
									125 Μ -- -- --
									-- -- --
									Ε -- -- --
									Ε .

Στίχ. 23. Ἰούλ Ζώπυρος ἀντὶ Ἰούλ Ζώσιμος τοῦ Kirchner

12

Εἰς IG. II² 2226 f+EM 3885 + 2142

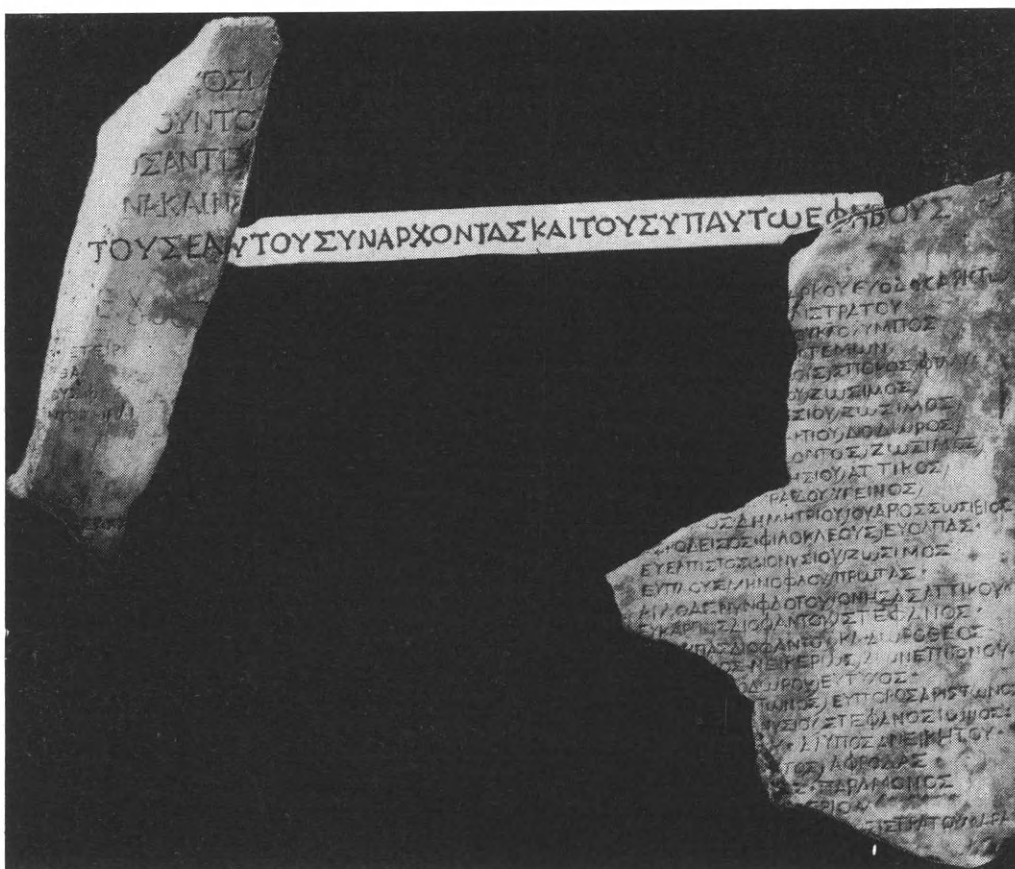
Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 8508 (= IG. II² 2226 f) + 3885 + 4142 ἀρμόζοντα πρὸς ἀλληλα συνεκολλήθησαν. Μέγιστον ὕψος 0,12. Τὸ ἐπ' αὐτῶν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

— — — — —		Κτησίας — — — —
A . c. 3-4 ἄς) — — —	40	Ἐλπίνε[ικος — — —]
[Μ]ενεσθε[ὺς — — —]		Ἄττικὸς — — —
Σατορν[εῖνος — — —]		Εὐκαρ[π — — — —]
Κλ' Ἀφρο[δείσιος — —]		— — — — —
Αἰγ[εῖδος]		

Ἄφου τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἐξ ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα ἐφήβων καὶ ὄχι τῶν ἐπεγγράφων, πρέπει εἰς τὸν 38/9^{ον} στίχον τοῦ Kirchner (4^{ος} ἐνταῦθα) νὰ ὑπῆρχε καὶ δημοτικόν.

13

Εἰς IG. II² 2248. 2001. 2046.

Εἰκ. 8. IG. II² 2248 2001.

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 8520 καὶ 8548, ἐφ' ὧν αἱ ἐν IG. II² 2248 καὶ 2001 ἐπιγραφαὶ ἀνήκουν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στήλην, καθὼς δεικνύει ἡ *εἰκ.* 8. Τὸ ὕψος τῶν δύο μαρμάρων μὲ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῶν λείων, αἱ ἀργυραῖ φλέβες τοῦ μαρμάρου, ὁ ἔντονος ἐρυθρὸς χρωματισμὸς τῶν γραμμάτων καὶ τέλος αὐτὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων δὲν ἀφίνουν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Ὁ 5^{ος} στίχος τῆς IG. II² 2248 ἐπιγραφῆς θὰ συμπληρωθῆ ὡς ἑξῆς:

— — — — — ἀνέγραψεν]
 [τ]οὺς ἑαυ[τοῦ συνάροντας καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶι ἐ]φήβους
 Ἐπὶ τῆς IG. II² 2001:
 Στίχ. 6. — — — ΣΟΥΣ, ἀντὶ — — — — — ΟΣ,
 Στίχ. 18. [Ζώ]σμος ἀντὶ ιμος

Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμοῦ στήλην, καὶ καταλαμβάνον τὸ κάτω ἀριστερόν της, ἀνήκει καὶ τὸ τεμάχιον μαρμάρου, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐν IG. II² 2046. Ὑπὲρ τούτου συνηγοροῦν αἱ αὐταὶ ὡς καὶ ἀνωτέρω λεπτομέρειαι. Ἐπὶ πλέον χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ σημεῖον ὁμωνυμίας πατρὸς καὶ υἱοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι, ὅπως συνήθως, ἰσοῦσπες περιῖπου μὲ τὰ γράμματα, ἀλλὰ κατέρχεται πολὺ κάτω τῆς εὐθείας, ἐφ' ἧς τὰ γράμματα.

Στίχ. 27. Θὰ ἀναγνωσθῆ: Φοῖβος, Πειραι ἀντὶ Φοῖβος Πειραι
 Στίχ. 29. Θὰ ἀναγνωσθῆ: Ὑγεῖνος, Πειραι ἀντὶ Ὑγεῖνος Πειραι

14

Εἰς IG. II² 2251+2487

Εἰκ. 9. IG. II² 2251+2487.

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 8521 καὶ 3723 δημοσιευθέντα κεχωρισμένως ἐν IG. II² 2251 καὶ 2487 ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν στήλην. Ἀρμόζουν πρὸς ἄλληλα,

ἐφαπτόμενα κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος των, ὡς δεικνύει ἡ *εἰκ.* 9. Τὸ ἐπὶ τούτων κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς:

----- \ I C -----			
----- ἐ π ί ᾱ [ρ] χ ο ν [τ ο ς -----			
----- ο Λ υ σ ᾱ [ν] δ ρ ο [υ -----			
	[Συστρεμ] ματάρχει	10	Ἄν [τι] οχίδος Φιλόμουσ [ος]
5	----- ς) Μητροόδωρος		Αὐξάνων Ζώπυρο [ς]
	----- Ὀνησᾶς		Ζώ [σ] ιμος Γλυκερ -----
	----- [Θε] ὄφραστος		Λ [εω] νίδης 20 Ζωπ -----
	----- . . . ἔνης		[Εὐπ] ραξίδης -----
	-----	15	. . . τωρ -----
			----- σιμος -----

Στίχ. 3. Τὸ πρῶτον γράμμα ἀνήκει εἰς γενικὴν δευτεροκλίτου ὀνόματος. Τὸ Υ μετὰ τοῦτο παρελείφθη παρὰ τοῦ χαρακτοῦ καὶ εἰς τὴν κενὴν σήμερον θέσιν του ἔκειτο πιθανῶς δεδηλωμένον διὰ χρώματος μόνον.

Στίχ. 8. Πιθανῶς [Εὐμ] ἔνης καὶ ὄχι [. . . γ] ἔνης τοῦ Kirchner, διότι φαίνεται νὰ ἔλλείπουν τρία γράμματα μόνον.

Στίχ. 10. Ἡ ἄνωθεν τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ στίχου τούτου παράλληλος γραμμὴ, ὅχι σπανία ἄνωθεν ὀνομάτων φυλῶν (IG. II² 2159₂₃, 2231₄₅), ἤγαγε τὸν Kirchner νὰ νομίση, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος δηλωθέντος ἐν βραχυγραφίᾳ. Μὲ τὴν ἰδίαν σκέψιν συνεπλήρωσε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπομένου στίχου.

15

Εἰς IG. II² 2259

Πρὸ τοῦ πρώτου στίχου τοῦ Kirchner σφύζεται τὸ πρῶτον γράμμα στίχου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἄρχεται δι' Ω, Ὡ [φελίων (;)]. Εἰς τὸν πρῶτον στίχον τοῦ Kirchner θὰ ἀναγνωσθῆ ἀσφαλῶς Εὐπ — — ἀντί Εὐτυ — —. Κατὰ τὸ τέλος σφύζονται ἀκόμη γράμματα καὶ 12^{ου} στίχου, ἦτοι: ^{c. 3:4} ΡΟ —, πιθανῶς [Εὐπο] ρο [ς]].

Οἱ 12 οὔτοι στίχοι προέρχονται ἐκ τῆς κατὰ τὸ μέσον στήλης μεγάλης ἐπιγραφῆς, ἐφ' ἧς ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα ἐφήβων καὶ ἐπεγγράφων. Διότι ἀριστερᾷ τοῦ 3^{ου} στίχου σφύζεται τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ ἀντιστοίχου τῆς ἀριστερᾶς στήλης ὀνόματος, ἦτοι [— — — ο] υ

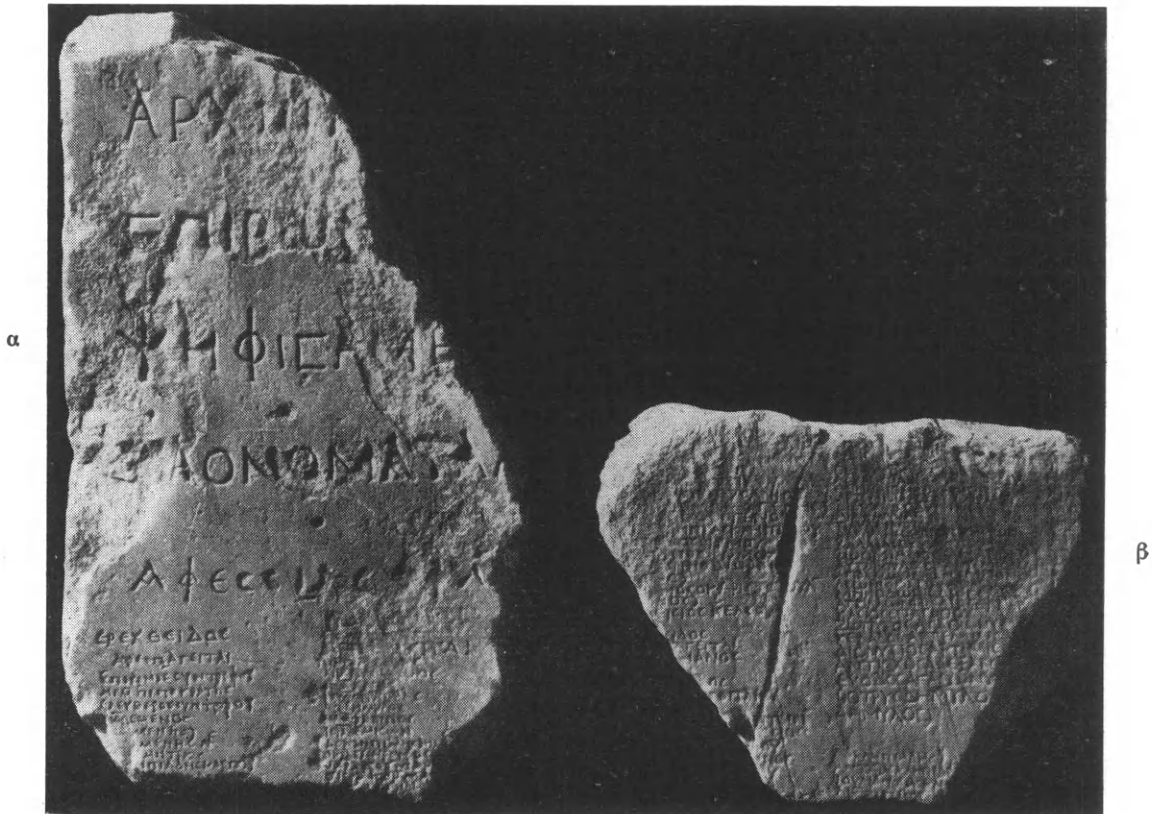
16

Εἰς IG. II² 2339 καὶ 1999

Τὸ τεμάχιον μαρμάρου, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ ἐν IG. II² 2339 (*εἰκ.* 10^α) εὐρίσκειται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον καὶ φέρει ἀριθμὸν 5898. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων ὁμοίου περιεχομένου ἐπιγραφῶν εἰς τὴν αἴθουσαν 3,

ὁ Kirchner δὲν εἶδεν αὐτὸ καὶ ἀναφέρει περὶ τούτου, ὅτι ἄλλοτε εὕρισκετο infra Propylaea, ubi non vidimus.

Φέρει ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν γράμματα. Ἡ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς, ἢ καὶ παλαιότερα ἐπιγραφή (Β ἐν IG. II²), θὰ ἐγράφη κατὰ τὸν 1^{ον} π.Χ — 1^{ον} μ.Χ. αἰῶνα,

Εἰκ. 10. α=IG. II² 2339: β=IG. II² 1999.

ἢ ἐπὶ τῆς προσθίας 2-3 αἰῶνας βραδύτερον. Ἐπὶ τῆς πρώτης ἀπαντοῦν Ω, Σ, ἐπὶ τῆς δευτέρας ω, Γ. Δὲν ἔχει κατὰ ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην.

Ὁ 1^{ος} καὶ ὁ 2^{ος} στίχος τῆς παλαιότερας ἐπιγραφῆς θὰ ἀναγνωσθοῦν:

— — Σ	ἀντὶ	— — — Ω
— — ΙΚΩΝ		— — ΚΩΝ

Τὸ Σ τοῦ πρώτου στίχου εἶναι βέβαιον καὶ φυσικώτερον, ἀφοῦ μετὰ τοῦτο ὑπάρχει πολὺς κενὸς χῶρος.

Ἡ νεωτέρα, ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς, ἐπιγραφή (Α ἐν IG. II²), ἔχει ἀναγνωσθῆ κακῶς.

Ὁ στίχος 2 θὰ ἀναγνωσθῆ: ἐπὶ βω [μῶι — —] καὶ ὄχι ἐπὶ βω(μ)[ῶι — —]
 » 4 » » τὰ ὀνόματα ἀ[νέγραψεν — — —] καὶ ὄχι: τὰ ὀνόματα
 [τῶν γεννητῶν — — —]. Τὸ ῥῆμα δηλαδὴ κεῖται εἰς τὸν στίχον τοῦτον καὶ ὄχι εἰς τὸν προηγούμενον.

Ὁ στίχος 11 θὰ ἀναγνωσθῆ: [.] ρ Θεόξενος. Εἰς τὸ κενὸν 1-2 γράμματα.

Ὁ στίχος 14 θὰ ἀναγνωσθῆ: [..Δη]μήτριος καὶ ὄχι ἀπλῶς [Δη]μήτριος, διότι ἀφοῦ δὲν ἀκολουθεῖ τὸ), εἶναι φυσικὸν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν ἀρχῇ ῥωμαϊκὸν ὄνομα ἐν βραχυγραφίᾳ καὶ πρὸς τοῦτο ὑπάρχει κενὸς χῶρος διὰ δύο γράμματα.

Οἱ στίχοι 16-26 (τηρουμένης τῆς ἐν IG. II² ἀριθμώσεως) θὰ ἀναγνωσθοῦν ὡς ἐξῆς:

Παν[διονίδο]ς		Ἰούλ Θεμισών
Ἄεροπαγεῖται		Ἀσκληπιάδης Δημ—
Αἴλ Ν — — — ς		Ὀκρά Ἐρὲν Ροῦφος
Αἴλ Σ — — — ενος	25	Ὀκρά Κορ Μᾶρ[κος]
Ἰο[ύ] Ἰέρων		Ὀκρά Κορ Μᾶ[ρκος]
Ἰούλ Στρατόλας		— — — ΝΑΡ — — —
20 Αὐρ Δημύλος		— — — — — — —
[Ἰο]ύλ Φίλιππος		

Μετὰ τὸν 17^{ον} στίχον ἔχουν παραλειφθῆ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῆς ἐπιγραφῆς δύο στίχοι, ἐν ᾧ οἱ 18^{ος}, 19^{ος}, 20^{ος} καὶ 24^{ος} ἀνεγνώσθησαν ἐσφαλμένως. Σχετικῶς παράβαλλε τὸ ἐνταῦθα παρεχόμενον κείμενον πρὸς τὸ ἐν IG. II².

Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμῶς ἐπιγραφὴν φαίνεται, ὅτι ἀνήκει καὶ τὸ ἐνεπίγραφον τεμάχιον EM 8542 = IG. II² 1999 (*εἰκ.* 10^β). Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, αἱ διαστάσεις καὶ τὸ εἶδος τοῦ λίθου, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὅμοια. Ἐπι ταύτης νέαι ἀναγνώσεις εἶναι:

Στίχ. 3. Μετὰ τὸ [Θ]εογένης ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγινώσκειται), ἦτοι [Θ]εογένης Θεογένους.

Στίχ. 10 ἐν ἀρχῇ — — ΜΟΣ ἀντὶ // ΙΟΣ

Στίχ. 11 ἐν ἀρχῇ — — ΝΟΣ) ἀντὶ — — ΙΟΣ) (ὀρθῶς παρὰ Ditt.)

Στίχ. 17. [Ἀρ]εοπαγ/ ἀντὶ [Ἀρ]εοπαγ[εῖται]

Στίχ. 32. Μετὰ τὸ Παυλεῖνος ἀναγινώσκειται), ἦτοι Παυλεῖνος Παυλείνου.

Στίχ. 35. Τὸ ὄνομα πατρὸς ἀσφαλῶς δὲν εἶναι [Με]νάνδρου. Ἀναγινώσκω Θερ(σ)άνδ[ρο]υ.

Στίχ. 36. Ἀντὶ Ἀρτεμίδωρ[ος] ἀναγινώσκειται Ἀρτεμίδωρ

Στίχ. 55. Διο — — ἀντὶ [·] ΙΟ —

Στίχ. 56. Ἀπο — — ἀντὶ ΛΙ Σ — — (ὀρθῶς παρὰ Ditt.)

Στίχ. 57. Αἴλ — — ἀντὶ ΑΙΣ —

Στίχ. 58. Τρ — — ἀντὶ Ἰ —

Στίχ. 59. Γ — — ἀντὶ Ε —

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζω, μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδός της, ἦτοι κατάλογος ἀρεοπαγιτῶν κατὰ φυλάς. Ἐτέρα ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀθηνῶν, χρονολογουμένη εἰς τὸ ἔτος 61/2, IG. II² 1990₁₉, ἀναφέρει «[Ἀρεο]παγεῖται σὺν τοῖς γυμνασιαρχικοῖς οἴδε». Εἰς ἕκαστον τούτων ἐπισυνάπτεται καὶ τὸ δημοτικόν.

Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, εἶχεν ἀρκετὸν πλάτος, διότι ἀφοῦ εἰς τὴν πρώτην στήλην τῆς IG. II² 2339 ἔχομεν ὀνόματα ἀρεοπαγιτῶν τῆς Ἐρεχθίδος φυλῆς, ἐναντι δὲ τούτων εἰς τὴν δευτέραν στήλην τὰ ὀνόματα τῶν τῆς Πανδιονίδος, εἰς τὸ ἔλλειπον κάτω μέρος τῆς πρώτης στήλης θὰ ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὑπόλοιπα ὀνόματα ἀρεοπα-

γιτών τῆς Ἐρεχθίδος καὶ τῆς Αἰγιίδος μόνον. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπὶ τῆς πρώτης στήλης ἔχομεν ὀνόματα δύο μόνον φυλῶν, διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων τῶν ὑπολοίπων φυλῶν θὰ ἀπλητεῖτο χῶρος τεσσάρων πιθανῶς ἀκόμη στηλῶν.

Κατὰ ταῦτα φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἐπὶ τοῦ λίθου ὑπῆρχον πέντε στήλαι ὀνομάτων. Τούτων ἡ πρώτη περιεῖχε τὰ ὀνόματα τῶν φυλῶν Ἐρεχθίδος καὶ Αἰγιίδος, ἡ δευτέρα τῆς Πανδιονίδος καὶ Λεωντίδος καὶ ἴσως καὶ τῆς Πτολεμαίδος. Τὰ ὀνόματα τῶν ὑπολοίπων φυλῶν ἦσαν ἀναγεγραμμένα ἐπὶ τῶν τριῶν ὑπολοίπων στηλῶν.

Εἰς τὸν ὑπολογισμόν μου τοῦτον, νομίζω, ὅτι μὲ βοήθει ἢ συμπλήρωσις τοῦ 4^{ου} στίχου τῆς IG. II² 2339 ἐπιγραφῆς, ἔχουσα πιθανῶς οὕτω:

Τὰ ὀνόματα ἀ[νέγραψεν τῶν ἀρεοπαγιτῶν]

Ἀφοῦ τὰ 10 σφζόμενα γράμματα καταλαμβάνουν χῶρον 0,24, τὰ 23 συμπληρούμενα γράμματα θὰ κατελάμβανον χῶρον 0,552 περίπου. Αἱ δύο στήλαι τῆς IG. II² 1999 καταλαμβάνουν χῶρον 0,24 περίπου, αἱ 5 θὰ κατελάμβανον 0,60 περίπου. Μεταξὺ 0,552 — 0,60 θὰ ἦτο τὸ ὄλον πλάτος τοῦ λίθου.

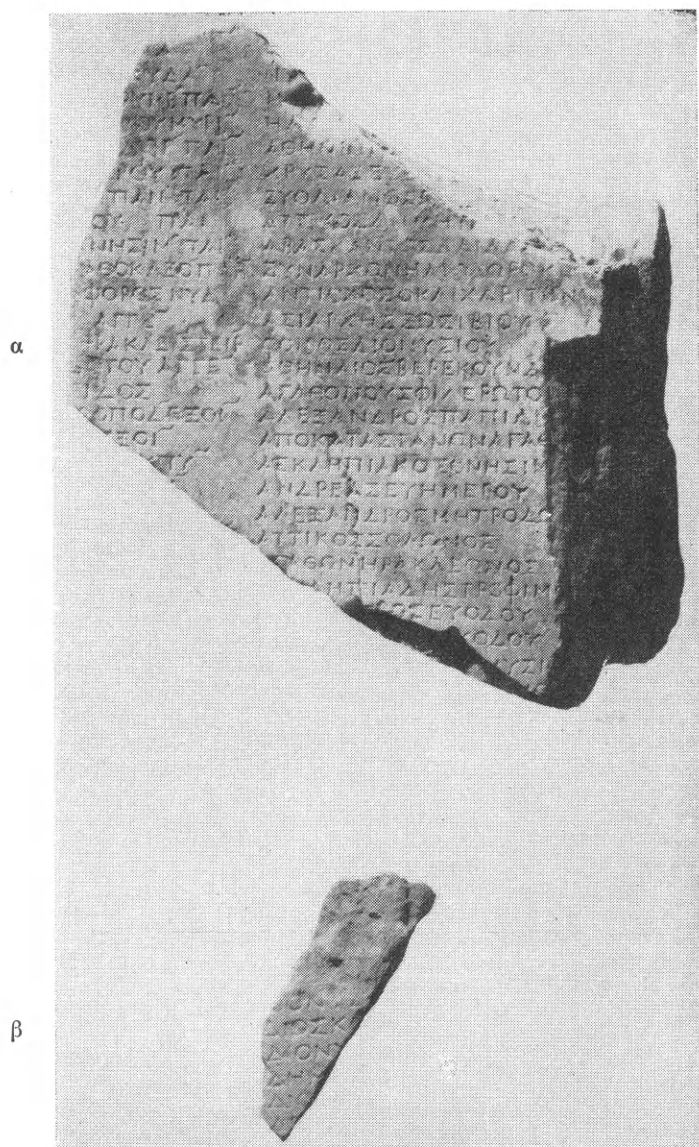
Τὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέτει πρὸς ἡμῶν ἡ ἐπιγραφή, εἶναι δύσλυτα, διότι ἀνήκει εἰς ἐποχὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπαρκεῖς εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτειακῆς ὀργάνωσης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἐλλείπουν καί, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, δὲν ἔχομεν ὁμοίου περιεχομένου ἐπιγραφάς. Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπετελεῖτο ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον χρηματισεῖ ἐπώνυμοι ἄρχοντες, προσέτι δέ, ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων ἀρμοδιοτήτων του μετεῖχε κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων. Ἐνταῦθα ὁμοῦ ἔχομεν ἀρεοπαγίτας πολλοὺς τὸν ἀριθμὸν κατανεμεμημένους εἰς φυλάς. Πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπῆλθε μεταβολὴ ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἐπιλογῆς καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν του; Ὡς πρὸς τοὺς ἀρεοπαγίτας τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς, IG. II² 1990, αἱ γνώμαι διίστανται. Τούτους ὁ Β. ΚΕΙΛ, Beiträge zur Geschichte des Areopags (Saechs, Akad. Wiss. τ. 71 τευχ. 8) σ. 75/6 ταυτίζει πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἡ ὁποία ἦτο ἐπιφορτισμένη μὲ τὴν ἀγωγήν τῶν νέων, ἐνῶ ὁ Oehler παλαιότερον. RE. V σ. 2740, μὲ αὐτοὺς τοὺς ἐφήβους. Πρὸς τὴν γνώμην τοῦ τελευταίου τάσσεται ὁ P. GRAINDOR, Athènes de Tibère à Trajan σ. 66.89 καὶ σημ. 6, καταπολεμῶν τὴν γνώμην τοῦ Keil. Ἀλλὰ ἀρεοπαγῖται δὲν φαίνεται νὰ εἶναι οἱ τῆς ἐπιγραφῆς μας, διότι καὶ ἐὰν ἀκριβολογοῦντες δεχθῶμεν ὅτι τὸ τοῦ Κικέρωνος (pro Balbo 10) «Quo errore ductos vidi egomet non nullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero quum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse», ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐκ τῶν φυλῶν προερχόμενον ἀριθμὸν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, δὲν δικαιολογεῖται νομίζω, διατί ἡ ἐν IG. II² 1999 στίχ. 13 φυλὴ ([Οἰν]εῖδος?) ἀντεπροσωπεύθη δι' ἑνὸς μόνον ἀρεοπαγίτου, ἐνῶ αἱ ἄλλαι σφζόμεναι διὰ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ τούτων. Μεγαλύτεραν δυσχέρειαν συναντῶμεν ἐὰν δεχθῶμεν μετὰ τοῦ Keil, ὅτι εἰς τὸ σῶμα τῶν ἀρεοπαγιτῶν εἰσῆρχοντο καὶ οἱ 9 ἄρχοντες μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς των, διότι ὁ ἐκάστοτε ἀριθμὸς ἀρεοπαγιτῶν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι 150 περίπου. Ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν εἰς διάστημα 25 περίπου ἐτῶν μία φυλὴ νὰ ἀντεπροσωπεύθη δι' ἑνὸς μόνον πολίτου τῆς εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν 9 ἀρχόντων; Μήπως ἔχομεν τὴν περίπτωσιν, ὅτι οὗτος μόνος ἐπέζησε τῶν συναρχόντων του;

Ἡ ἐπιγραφή, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων, ἐγράφη κατὰ τὸν 3^{ον} μ.Χ. αἰῶνα (δεύτερον ἡμισυ). Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν ἔχομεν εἰδήσεις διὰ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ. Φαίνεται πάντως βέβαιον, ὅτι τὸ «Ἀρεοπαγεῖται» ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὑπόρρημα, ἀλλὰ τίτλος=ἔφηβοι.

B

17

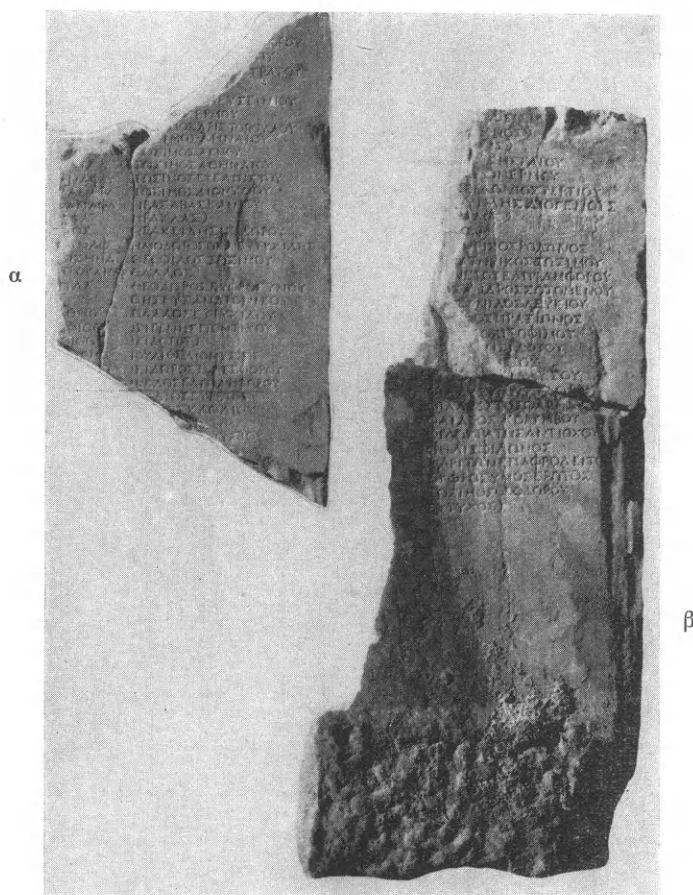
Εἰς IG. II² 2061A . 2288 (= E M 3707). 2093B + 2061B. 2165 + 2173

Εἰκ. 11. α=IG. II² 2061A. β= IG. II² 2288.

Ἄφορμὴν εἰς τὸ ὅτι τὰ ἐνεπίγραφα ταῦτα τεμάχια μαρμάρου προέρχονται ἀπὸ τὴν αὐτὴν στήλην παρέσχον: 1) τὸ ὅτι τὸ τεμάχιον B τῆς ὑπ' ἀριθ. 2093 συνεκολλᾶτο

πρὸς τὸ τεμάχιον Β τῆς ὑπ' ἀριθ. 2061 ἐπιγραφῆς (εἰκ. 12^α). 2) τὸ ὅτι ἐπὶ τοῦ τεμαχίου 2061 Β τὰ ὀνόματα τῶν ἐπεγγράφων ἦσαν ἀναγεγραμμένα κατ' ἀλφαβητικὴν σειρᾶν, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ γράμματος Ε ἢ τοῦ Ζ μέχρι τοῦ Ι. Ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης περιπτώσεως ὀρμηθεὶς ἀνεζήτησα καὶ ἄλλους καταλόγους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τὸ αὐτὸ σύστημα ἀναγραφῆς ἐπεγγράφων. Τοιοῦτοι εὐρέθησαν οἱ ἐν IG. II²

Εἰκ. 12. α=IG. II² 2093^B + 2061^B. β=IG. II² 2165 + 2173.

2288 (εἰκ. 11^β), 2165+2173 (εἰκ. 12^β), ὡς καὶ ὁ ἐν IG. II² 2061 A (εἰκ. 11^α) ὁ ὁποῖος προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῆς στήλης, καθὼς φαίνεται ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς κατὰ φυλὰς διατάξεως τῶν ἐφήβων καὶ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἐπεγγράφων, ἐκείνων τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀρχίζουσι διὰ τοῦ γράμματος Α.

Ὁ Kirchner ἐνόμισεν, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν τὰ δύο τεμάχια 2093 B καὶ 2093 A. Τὸ τελευταῖον συνεκολλήθη ἤδη μετ' ἄλλης (κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 18). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅμως ὅλα τὰ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 18 ἐξεταζόμενα τεμάχια, καὶ τὰ περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος, θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς. Ὑπάρχουν πρᾶγματι σχετικαὶ ὁμοιότητες τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ διαφέρει τὸ πάχος τοῦ μαρμάρου ἀφ' ἑνὸς μὲν μεταξὺ τῶν 2165+2173 (τὰ ὁποῖα δεξιᾶ εἶναι ἀκέραια. Ἀκέραιον δεξιᾶ εἶναι καὶ τὸ 2061 B), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ 2069 (τὸ ὁποῖον ἀρι-

— — — — —		— — — — — ίο[υ]
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
[Έ π έ γ γ ρ α φ ο ι]	65	Διονυσ
— — — — —		Διοσκο
— — — — —		Διονυ[— — — — —]
— — — — —		Δημ
— — — — —		Διο
— — — — —		Δι
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
Φ		— — — — —
Νυ[μφ— — — — —]	70	— — — — — δώρου
Μ		— — — — — ου
40 Ηλ — — — — —		— — — — — στράτου
Ἀθηνίων		[— — — — —)]
Χρυσᾶς Εὐο[διανού]		[— — — — —] ελευσεινίου
Εὐοδιανὸς Ε — — — —		— — — — — ος Ἑρμοῦ
Ἀττικὸς Δημητρ[ίου]	75	[Ζώσιμ]ος Ἀριστοβούλου
45 Ἀβάσκαντος Δαιδάλ[ου]		Ζώσιμος Ληναίου
Συνάρχων Ἡλιοδώρου		Ζώσιμος Ἄγνου
Ἀντίοχος ὁ καὶ Χαρίτων		Ζώσιμος Ἀθηναίου
Ἀσιάρχης Σωσιβίου		Ζώσιμος Εὐελπίστου
Φοῖβος Διονυσίου	80	Ζώσιμος Διονυσίου
50 Ἀθήναιος Βερεκούνδ[ου]		Ἡρᾶς Ἀβασκάντου
Ἀγαθόπους Φιλέρωτο[ς]		Ἡρακλᾶς)
Ἀλέξανδρος Παπιαν[οῦ]		Ἡρακ(λ)είδης Ἰσιδώρου
Ἀποκαταστάνων Ἀγαθ —		Ἡλιοδωρος ὁ καὶ Εὐτυχίδης
Ἀσκληπιακὸς Ὀνησίμ[ου]	85	Θεόφιλος Ζωσίμου
55 Ἀνδρέας Εὐημέρου		Θάλλος)
Ἀλέξανδρος Μητροδώ[ρου]		Θεόδωρος Εὐφροσύνου
Ἀττικὸς Σόλωνος		Θησεὺς Ἀνδρονίκου
[Ἀ] γάθων Ἡρακλέωνος		Θάλλος Εὐτυχίδου
[Ἀσ] κληπιάδης Τροφίμο[υ]	90	Ἰσιγένης Ποντικοῦ
60 [Ἀγαθ] ή[μ]ερος Εὐόδου		Ἰσίδοτος)
[— — — — —] Εὐόδου		Ἰούλιος Διονύσιος
[— — — — —] Διο]νυσίο[υ]		Ἰσίδωρος Τελεσφόρου

	Ἴκελος Ἐλπιδηφόρου	[Ρόδ]ων)
95	[Ἴο]ύλιος Εὐρετος	[Σωτ]ήριχος Ρόδωνος
	— — ος Κλωδίου	[Στ]ρατηγικὸς Ζωσίμου
	[— — —])	[Σύ]νετος Ἐλπιδηφόρου
	[— — — Διο]γυσίου	110 [Σ]ώσανδρος Σωζομενοῦ
	[— — —)]	[Σα]τορνίλος Λευκίου
	— — — — —	— — νος Πραξίωνος
	— — — — —	— — λος Τροφίμου
	— — — — —	— — ν Ἴσιδότου
	— — — — —	115 [— — Τ]ηρέως
	— — — — —	Τρόφιμ[ος] Ἰαλύσου
	— — — — —	Φιλλῦς Μητροδώρου
	— — — — —	Φιλάρεστος Φαρνά[κου]
	— — — — ος Ἴσιδ — —	Φαῖδρος Κορύμβου
	— — — — ονος)	120 Φιλοκράτης Ἀντιόχου
100	— — — — ος)	Φῆλιξ Φίλωνος
	— — — — της Γαῖου	Χαρίτων Ἐπαφροδείτου[υ]
	[Πολ]έ[μ]ων Ἐρμοῦ	Εὐφρόσυνος Ἐρωτος
	[Πο]σειδώνιος Τερτίου	Ζώσιμος Θεοδώρου
	[Πο]λυκλῆς Διογένους	125 Εὐτυχος)
105	[Πά]ραλος)	

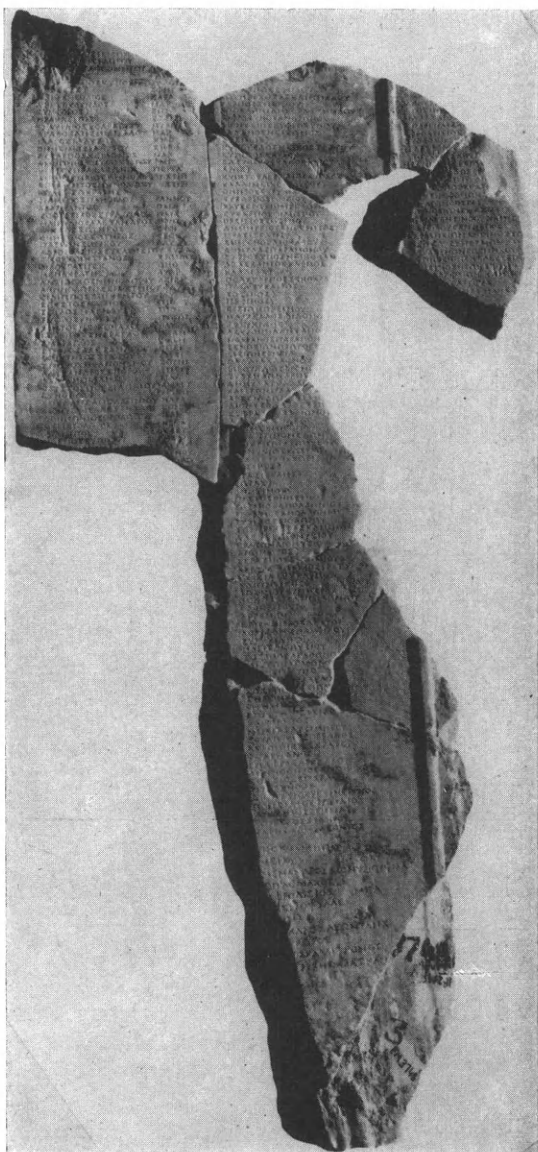
- Στίχ. 7. 60. Τὴν διόρθωσιν τούτων ἰδὲ ἐν BCH LXXIV, 1950, 218.
 Στίχ. 63. — — — — — ίο[υ] ἦ — — — — — γο[ς].
 Στίχ. 65. Δῖος Κο ἦ Διοσκο[υριδῆς].
 Στίχ. 117. Περὶ τοῦ ὀνόματος πατρὸς ἰδὲ ἐν BCH ἔ. ἀ. σ. 221.

18

Εἰς IG. II² 2069+2138+2162+2166+2045+2093A.

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου, ἐφ' ὧν αἱ ὡς ἄνω ἐν IG. II² ἐπιγραφαί, προερχόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς μεγάλης στήλης καὶ ἀρμόζοντα πρὸς ἀλληλα συνεκολλήθησαν, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 13. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρέχουν, ἔχει ὡς ἑξῆς:

	— — — — —	[Π]ερσεύς)	Σφήτ
	— — — Σ — —	10 Α' Βι' Γενέθλιος	Μαρα
	— — — ΕΣ — —	Α' Βι Σεκοῦνδος	Μαρ
	[— — —)]	Σύμφορος)	Ἐπι
	— — — ος Ἴσιδώρου [Λευ]	Ἡράκλειτος)	Στειρι
5	— — — Ἴσιδώρου Λ[ευ]	Τι Ἀύ(φ)ίδιος Κοδραῖτος	Μυρι
	[Ἴσιδωρο:]ς Ἀφθονήτου Λευ	15 Ἀγαθοκλῆς Μιλτιάδου	Μαρ
	— — — ος Γαργ	Ἴλαρος Ἰαλύσου	Κηφ
	— — νιος Εὐπορίστου Λουσι	Ὀνήσιμος Ἰαλύσου	Κηφ

Εἰκ. 13. IG. II² 2069+2138+2162+2166+2045+2093^A.

	Εὔ[κ]αρπος Χείλωνος	Μαρ
	Ἀμμώνιος Πυθοκρίτου	Φηγ
20	Κίττος Ἡρακλέωνος	Περγα
	Ἀνθεστήριος Μηνοδότου	Στιρι
	Ἐπίκτητος Μηνοδότου	Στιρι
	Ἰούλι ^ν Σωκράτης	vacat
	Φίλιππος Παμφίλου	Ραμνού
25	Ἀβάσκαντος	vacat
	Σοφιστικὸς Στράτωνος	Παια
	Μαικίλιος Ἀλέξανδρος	Σφήτ

	Ἴακχος Σωτήρος	ἐξ Οἴ
	Ὀνήσιμος Σωτήρος	ἐξ Οἴ
30	Πάτρων Ζωτικοῦ	Φλυ
	Ἀφροδείσιος Εὐελπίστου	Κυδα
	Γ' Κορ Κοϊντιανὸς	Κρωπί
	Φιλοκράτης)	Ὀῆθ
	Μενεκράτης)	Ἄχαρ
35	Ἀντίλοχος Μηνοδώρου	Δειρα
	Ἀθηνόδωρος Ἐπικτήτου	Φλυ
	Φίλιππος Ἐπικτήτου	Φλυ
	Σέστος Μάγνου	Πιθ
	Ζωῖλος Μάγνου	Πιθ
40	Εὐφρόσυνος)	Ἴπποτ
	Χ. ητος Νεικομάχου	Φλυ
	Ἰσίδοτος Σμαράγδου	Σκαμ
	Σμάραγδος)	Σκαμ
	Σπόρος Ἀλεξάνδρου	Ἐπει
45	Ἐπίκτητος Σπόρου	Ἐπει
	Σπόρος-Μελπομενοῦ	Σουნი
	Ἀλέξανδρος Σπόρου	Ἐπει
	Ἀσκληπιάδης)	Παλ
	Φαῦστος Ποσειδωνίου	Ἄναγυ
50	Εὐνομος)	Τρικο
	Ἀπελλῆς Ἀπολλωνίου	Μαρα
	Διονύσιος Ἀλεξάνδρου	Σουβ
	Πομπόνιος Θεόδωρος	Μαρ
	Μεγιστόδωρος)	Κεφα
55	Φίλιππος)	Ἐλευ
	Ἐλενος Εὐπόρου	Μελι
	— — — — —	ου Ἄγγε
	— — — — —	Ἄγνού
	— — — — —	[Ἄ]γνού
	— — — — —	— — —
	— — — — —	— — —
60	— — — — —	ενος
	[— — —)]	
	— — λος)	
	[Εὔ]καρπος Εὐόδου	
	Σωτήριχος Ἀσκληπιάδου	

- 65 Κάρπος Ζωσίμου
Ἀπολλωνίδης Θρασυμήδους
Εὐφρόσυνος Ἄνδρωνος
Διονύσιος Εὐφροσύνου
[Θ]άλαμος Νείκωνος
- 70 Ζ[ώ]σιμος)
Εὐάγγελος Νεικοστράτου
Εὔπορος Λαύρου
Ἐλεύθερος Καλοκαίρου
Ἔρωσ)
- 75 Κύντος Ἀγελαῖος Εὔδοδος
Καλλίνεικος [Ρ]ούφου
Ὀμηρος Εὐτυχίδου
Εὔκαρπος Γοργίου
Χρυσέρωσ Μητροδώρου
- 80 Εὔκαρπος Φιλίππου
Θρέπτος Ζωσίμου
Δημήτριος Ἀντέρωτος
Πραξιτέλης)
Ἐπίγονος Διοκλέους
- 85 Δημυλᾶς Παραμόνου
Εὐφρόσυνος Νεικοδάμ[ου]
Ἀβάσκαντος Χαρμοσύ[νου]
Καλλίας)
Πολύκαρπος Ξενοκράτ[ους]
- 90 Π Αἴλ~ Εὔκαιρος
Ζώσιμος)
Πρεῖμος)
Εἰσίων Πρεῖμου
Μάρκελλος Φιλόμου[σος]
- 95 Εὐτυχίδης)
Ἀσκληπιάδης Ἀπο[λ— —]
Μαριανὸς Παραμόνο[υ]
Ξενοσίων Πρωτογέ[νους]
Εἰσίων Ἐρμεία
- 100 Θαλλίας Δάφνου
Βιβούλλιος Φρόνιμ[ος]
Εὐσχίμων Χρήστ[ου]
Δημυλᾶς Κάλω[νος]
Χαρίτων Πλάτ[ων]ο[ς]
- 105 Ἀρτεμίδωρο[ς] Παπ — —
Διονυσόδωρος Ἔρω —
Εὐφρᾶς [Λ]υκαρίωνος
Ἄ[λ]υπ[ο]ς Ἀνδρέου
... ης Ἐπιγόνου
- 110 [Ἴού]λ· Ἴπομέδων
[Ἐπ]ίκτητος Ζωπύρου
[Δι]ονύσιος Κωτίλου
[Κα]λλίτυχος Κωτίλου
[Ζώ]σιμος)
- 115 [Π]ραξιτέλης)
Σωτᾶς)
Ὀνήσιμος)
Πίστος Ὀνησίμου
Ζώσιμος Ἀπολλωνίου
- 120 Τρόφιμος Ἀπολλωνίου
Τυχικὸς Διοδώρου
Σωτήριχ[ο]ς Ἀσκληπιάδο[υ]
Ἀλεξᾶς Διονυσίου
Ἐράτων Διονυσίου
- 125 Ἀμώμητος)
Ἰέραξ Ποσειδωνίου
Ἄτταλος Νεικοστράτου
Νεικίας Εὐκάρπου
Ἐλπίνεικος)
- 130 Ζώσιμος Εὐημέρου
Ἀθήναιος Ἀπολλωνίου
Θεόκριτος)
Ἀρτέμων)
Ἐρμί[α]ς Προσδέκτου
- 135 Δορυφόρος Παμφίλου
Εὐτυχίδης)
Ἥλεις Διονυσίου
Ζώσιμος Ἀγάθωνος
Ἀρίστων Ἀγάθωνος
- 140 — — — Εὐπόρου
[— — — Ἐ]παγάθ[ου]
Σωσίβιο[ς] Εἰσίων[ος]
Ζήνων Χε[ίλ]ωνο[ς]
Ὀνήσιμος)
- 145 Ἐπίκτητος Ἰσιδότ[ου]
Κλ· Φίλητος

	Νεικίας Ἀτειμήτου		[Ἀπο]λλώνιος Ἐράτω[νος]						
	Σουλπίκιος Ὀρβανὸς		185 Σκειροφοριῶνα						
	Ἀγαθήμερος Κρατέρου		Ἀγωνοθέται						
150	Φλ~ Ἀρριανὸς		[Ἀ]ντινοείων ἐν ἄστει ἱε-						
	Ἐπαφρᾶς Ἀρχελάου		ρεὺς Ἀντινόου Χάρης						
	Ἀθηνόδωρος Σωτηρίχου		Ἀττικοῦ Γαργήτιος						
	Σόσσιος Ἐπάγαθος		190 Ἀδριανείων Ἄνθιμος Ζω-						
	Τίτος Ζῆθος		σίμου Ἐυπεταιῶν καὶ						
155	Διονύσιος Ὑγεινέρωτος		Εὐδαίμων Σωτηρίχου Φλ[υ~]						
	Ποπείλιος Φωτίδιος		[Ἀ]ντινοείων ἐν Ἐλευσίῃ						
	Κοκκήιος Ἐρμείας		Κίσιος Νέων Εὐπυρί~						
	Λούβελος Σεβήρου		195 [Φιλα]δελφείων Κλ Λυσιά[δης]						
	Καρνεάδης Λέοντος		Μελιτεὺς						
160	Ὑποκοσμῆτης		[— — Ἀ]ριστείδης Φ — —						
	[Ἐρ]μείας)	Φλυ	— — — ε~						
	Μένανδρος Διονυσίου	Φιλά	— — — ε~ Ο — —						
	Ὀπλομάχος		— — — — — — —						
	Ἀφροδίσιος	Μελ	— — — — — — —						
195	[Κ]εστροφύλαξ		— — — — — — —						
	— — ων)	Φλυ	— — — — — — —						
	[Διδάσ]καλος Λεωνίδης		— — — — — — —						
	[Θ]υρωρὸς		— — — — — — —						
	— — ος Καλλίφρονος		— — — — — — —						
170	[Παιδο]τρίβης Ἀβάσκαντ[ος Εὐμόλ-		— — — — — — —						
	που Κηφισιεὺς]		— — — — — — —						
	— — — —		— — — — — — —						
	Κλα — — —		— — — — — — —						
	Βοη[δρομιῶνα]		— — — — — — —						
	Φλ-Κουρτ — —		— — — — — — —						
	γος Μου[νιχιῶνα]		— — — — — — —						
175	Αἴλ~ Λεύκιος —		— — — — — — —						
	Θαργηλι~ Ἐκα[τομβ~]		— — — — — — —						
	Ἀφροδείσιος) —		— — — — — — —						
	Εὐδοτος) Εὐπ[υρί~]		— — — — — — —						
	Τελεσφόρος Μ —		— — — — — — —						
180	τους Φ[υλ]άδης Π —		— — — — — — —						
	Μέστριο[ς Εὐ]κράτης		— — — — — — —						
	[Διονυσόδ (?)]ωρος Ἐπα —		— — — — — — —						
	Στειρι~ Ἄν —		— — — — — — —						

—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	210	A	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—		Θ	—	—	—	—
200	O	—	—	—	—		A	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—		Δ	—	—	—	—
	Zω	—	—	—	—		Zω	—	—	—	—
	Θεο	—	—	—	—	215	Α	—	—	—	—
	Ἰσιδ	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	Διο	—	—	—	—		—	—	—	—	—
205	Δ	—	—	—	—		—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	E	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	P	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	Αγ	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	Θα	—	—	—	—		—	—	—	—	—

Στίχ. 24. Παμφίλου τὸ ὀρθόν· ὄχι Πανφίλου

Στίχ. 90. 107. 126. 171. 178. Διορθώσεις εἰς τοὺς στίχους τούτους ἰδὲ ἐν BCH LXXIV, 1950, σ. 220 ἐξῆς.

Στίχ. 200-215. Τὸ κείμενον τούτων ἀπεδόθη διὰ πρώτην φορὰν ἐν BCH ἔ.ἀ. σ. 219.

19

Εἰς IG. II² 2456. 2457+1009

Πραγματευόμενος ὁ Kirchner ἐν IG. II² τὴν ὑπ' ἀριθ. 1009 ἐπιγραφὴν σημειοῖ: «Fragmenta 38 marmoris Pentelici... Ea quae vidit Koehler, hodie autem perierunt, lineis subscriptis insignivimus». Ἀλλὰ ἐκ τῶν 5 τούτων τεμαχίων, quae perierunt, τὰ τρία τοῦλάχιστον εἶδεν ὁ Kirchner εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον φέρει μέρη τῶν στίχων I 71 κέ. ἔχει ἀριθμὸν EM 4722. Τὰ δύο ἄλλα, ἐφ' ὧν τμήματα τῶν στίχων II 70 ἐξῆς καὶ I 100 ἐξῆς, εἶδεν, ἀλλά, ἐπειδὴ δὲν εἶχον συγκολληθῆ ἐπὶ τῆς στήλης, δὲν τὰ ἀνεγνώρισε καὶ ἐδημοσίευσε τὸ κείμενόν των διὰ δευτέραν φορὰν ἐν IG. II² καὶ ὑπὸ ἴδιον ἐκάστην φορὰν ἀριθμὸν.

α

Τὸ τεμάχιον, ἐφ' οὗ οἱ στίχοι I 100 ἐξῆς = EM 3604, ἐδημοσίευσε τὴν δευτέραν φορὰν ἐν IG. II² 2456.

IG. II ² 1009 I		IG. II ² 2456	
100	Δ[ιό] γνητος [Δ] ημήτριος [Δ] ημήτριος Διονυσογέ[νης] Νίκανδρος		... νητος [Δ] ημήτριος 5 [Δ] ημήτριος Διονυσογέ[νης] Νίκανδρος Δημήτριο[ς]
105	Δημήτριος Διονύσιος Εὔστροφο[ς] —δης —άδης Δημόφιλο[ς] Μητροδό[ωρος]	—δης —άδης	10 Εὔστροφος Δημόφιλο[ς] Μητροδό[ωρος] Ἄντιπ[ατρος] —μος Στρατι —
110	Ἄντιγο[νος] —μος Στρατι — — Κλεο —	—μος	15 Κλεο —

Στίχ. 110. Ἄντιγο[νος] εἶναι τὸ ὀρθόν.

β

Τὸ τεμάχιον, ἐφ' οὗ οἱ στίχοι II 70 ἐξ. = EM 3688, ἐδημοσίευσεν τὴν δευτέραν φθορὰν ἐν IG. II² 2457.

IG. II ² 1009 II		IG. II ² 2457	
70	[Δ] ωρόθε[ο]ς Θε[οφίλου] [Νικόστ]ρατ[ος] Δ[ι]οκλέους Μ[ελίτ]ων Τιμοκράτου Δ[η]μοχάρης Ἀθηνοδώρου Ἀπολλώνιος Ἀπολλωνίου	 ^{c-8} ΣΘΕ — — [...στ]ρατος — — ... ⁵ ...ων Τιμο — — ..μοχάρης Λ — —
75	Ἀγαθοκλῆς Ἀγαθοκλέους Ἡγ[ία]ς Θεουκλε[ίδου] Πυθ[ό]κριτο[ς] Δ[η]μα[ινέτου] Ἐφέλανδρος Σωσάνδρου Πτολεμαῖδος Σώπολι[ς] Ἀσπασίου		5 [Ἀπ]ολλώνιος — — [Ἀγα]θοκλῆς Α — — ...ης Βουκ[όλου] ... ^{c-5} κριτο[ς] — — [Ἀλέξα]νδρο[ς] — — 10 ...τ — — ...ΛΙ — — — —

Στίχ. 76. τὸ πατρικὸν εἶναι Βουκλ[εῖδο]υ(;))

Στίχ. 78. Ἐφέλανδρος εἶναι τὸ ὀρθόν. Τὸ πατρικὸν εἶναι [Ν]ικάνδρου.

Τὸ τεμάχιον μαρμαρόν, ἐφ' οὗ οἱ στίχοι II 64-70, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπίσης ὑπογραμμισθῆ, εἶναι συγκεκολλημένον ἐπὶ τῆς στήλης. Τοῦτο φέρει καὶ τὰ τμήματα τῶν στίχων ἀπὸ τοῦ 52^{ου}.

20

Εἰς IG. II² 2070

Στίχ. 7.	Θὰ ἀναγνωσθῆ: [Ἀβάσκ] αντος Με	ἀντὶ ντος Με
Στίχ. 8.	Θὰ ἀναγνωσθῆ: [— — Εὐ] ων	ἀντὶ	— — — Ν
Στίχ. 10.	Θὰ ἀναγνωσθῆ: Διονύσιος Ἀχ[αρ]	ἀντὶ	Διονύσιος Α / —
Στίχ. 18.	Θὰ ἀναγνωσθῆ: Θεοφάνης)	ἀντὶ	Θεόφιλος)
Στίχ. 22.	» » Ἀθήναιος) Παια	ἀντὶ	Ἀθήναιος Παια

21

Εἰς IG. II² 2239

Κατὰ διαλογὴν μικρῶν ἐνεπιγράφων τεμαχίων μαρμάρου, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸν Ἄγ. Δημήτριον Κατηφόρη, εὐρέθη καὶ τεμάχιον ἀρμόζον ἐπὶ τῆς στήλης τῆς δημοσιευθείσης ἐν IG. II² 2239. Ἔχει ὕψος 0,08 καὶ πλάτος 0,04. Ἐπὶ τούτου σφίζεται τὸ τμήμα τοῦ ἐλλείποντος ἀριστεροῦ μέρους τῶν στίχων 133-142 τῶν ὁποίων τὸ κείμενον ἔχει νῦν ὡς ἑξῆς:

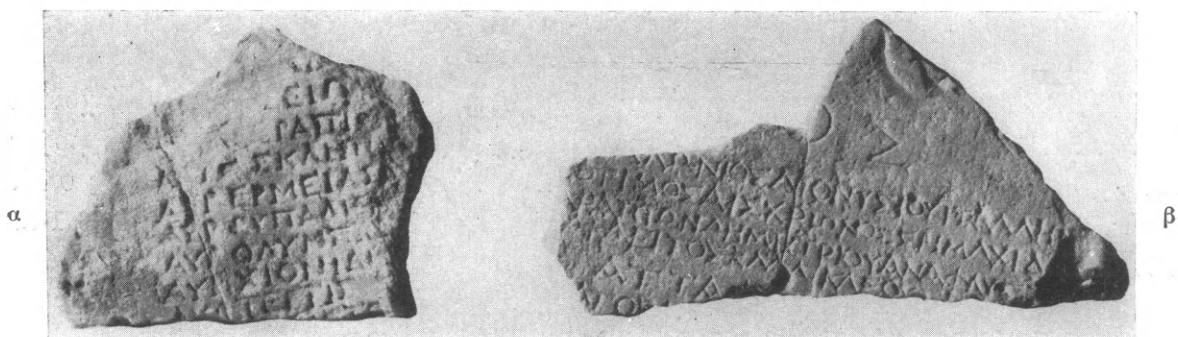
— — — —)
 — — — —)
 — — — — ος)
 — — — — ς Ἐλε [υ] σεινίου
 — — — — αν¹⁻² ς Ζωσίμου
 — — — — κιανὸς)
 — — — — ατος)
 140 — — — ος [Φ] ιλοκράτους
 — — πο [ς] Νεικηφόρου
 — ορι.ος Νεικηφόρου

22

Εἰς EM 8030 + IG. II² 2260

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 4177 (= IG. II² 2260)+8030 ἀρμόζοντα πρὸς ἄλληλα συνεκολλήθησαν, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 14^a. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρέχουν νῦν, ἔχει ὡς ἑξῆς:

— — — — —
 — — — Π —
 — — σειω —
 5 [— — Σ] εραπί[ων]
 Α[ύ]ρ Ἀσκληπ —
 Αὐρ Ἑρμείας
 — — — ς Αὐρ Εὐπαλε[ῖνος]
 Αὐρ Ὀλυμπιό[δωρος]
 — — — γ 10 Αὐρ Χιονίδη[ς]
 Αὐρ Τέρτις
 [Αὐρ Φί;]λητο[ς]
 — — — — —

Εἰκ. 14. α=EM 8030+IG. II 2260. β=IG. II 2485+1006

Ταῦτα εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τμήμα τῆς στήλης, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή ἐν IG. II² 2243. Ὑπὲρ τούτου συνηγορεῖ τὸ μέγεθος καὶ ἡ μορφή τῶν γραμμάτων, ὡς καὶ τὸ εἶδος τοῦ μαρμάρου κατὰ τὸν γλύπτην κ. Παναγιωτάκη. Εἰδικώτερον δύνανται νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ μετὰ τὸν στίχον 178 κενοῦ.

23

Εἰς IG. II² 2417

Ὁ 2^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ: Μενεκο[άτης—]
 ἀντὶ τοῦ Μενεκ —
 ὁ 7^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῇ: Ἀγλωθ...ρης Σ — — ἀντὶ Ἀγαθο[κλ]έης Σ —

24

Εἰς IG. II² 2453

Ὁ 1^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὀφείλει νὰ ἀναγνωσθῇ: — — Διογ[νήτ]ου — —
 ἀντὶ Διογ — — —

ὁ 2^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: [— — Νι]κοκλέους Ρα[μνούσιος] ἀντὶ — — — Διο-
κλέους | // — —

ὁ 9^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: — — ας Ἀπολ ἀντὶ — — ος Ἀπολ[λ — — —]
Ἵπάρχει καὶ 10^{ος} στίχος, ἦτοι — — ς Ἀπ — — .

25

Εἰς IG. II² 2485+1006

Τὸ ἐνεπίγραφον τεμάχιον μαρμάρου EM 4181, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐν IG. II² 2485, ἀποτελεῖ τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ τεμαχίου μαρμάρου, ἐφ' οὗ οἱ στίχοι 106 ἐξῆς τῆς ἐν IG. II² 1006 ἐπιγραφῆς, καθὼς δεικνύει ἡ εἰκὼν 14^β. Τὸ κείμενον τῶν δύο τούτων τεμαχίων ἔχει μετὰ τὴν συγκόλλησίν των ὡς ἐξῆς:

ο ς

[Ἀπο]λλώνιος Διονυσίου Παλλην[εὺς]
[Θ]εότιμος Αἰσχρίωνος Σημαχίδ[ης]
[Σ]αραπίων Δημητρίου Ἀναφλύστ[ιος]
110 [Ἡρ]άκλειτος Καλλικλέους Π — — —
Ἄττα[λ]ί[δος]
[Στρ]ατοκλ[ῆς — — — —]

Στίχ. 110. Π ἢ Ε. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ δημοτικὸν θὰ ἦτο Π[αλληνεὺς], εἰς τὴν ἄλλην Ἐ[ργαδεὺς], Ἐ[ροιάδης].

26

Εἰς IG. II² 2455 (= EM 2851).

Ἐ 5^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θὰ ἀναγνωσθῆ: — — ὄλα[ος ἢ άου] ἀντὶ — —
— ΡΑ — —

ὁ 6^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: — — λος Α — — ἀντὶ — — — λος — — — .

Ἐ λίθος ὁμοῦς, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εἶναι ὀπισθόγραφος. Τὴν ἐπὶ τῆς μιᾶς, τῆς προσθίας, πλευρᾶς ἐπιγραφὴν ἀπέδωκεν ὁ Kirchner, ὁ ὁποῖος σημειοῖ: Etiam in parte aversa nonnullae litterae exstant. Τὸ κείμενον ἐπὶ τῆς ὀπισθίας αὐτῆς πλευρᾶς ἔχει ὡς ἐξῆς:

— — — — — — — —
 — — — — — — — ΗΡΑ —
 [— — — — — εϋνους ἐ]στὶ πε[ρὶ]
 [τῆμ πόλιν καὶ πρόθυμ]ον ἑαυτὸμ π[αρέ]-
 [χεται τοῖς ἐντυγχάν]ουσι τῶμ πολιτ[ῶν]
 5 [εἶναι — —]ν πολίτην Καρθαίων,
 [μετέχειν αὐτὸμ πάντω]ν ὄμπερ οἱ ἄλλοι
 [πολιταὶ στεφανῶσαι δ' αὐτὸν(;)] στεφ[ά]ν[ω ι]
 [θαλλοῦ καὶ ἀνακηρῦξαι τὸν στέφανον]
 [Διονυσίοις τῶι ἀγῶνι — — —]

Καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη ἐπιγραφή ἔχουν χαραχθῆ κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος τέταρτον, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων. Τὸ μέγεθος τοῦ Ο καὶ Ρ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα γράμματα, ἡ μορφή τοῦ Σ καὶ Π βοηθοῦν ἐπαρκῶς πρὸς χρονολογικὸν προσδιορισμὸν των.

Θέμα τῆς νῦν τὸ πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ ἀπονομή τῆς πολιτείας παρὰ τῆς πόλεως Καρθαίας εἰς πολίτην ἄλλης πόλεως. Ὅτι πρόκειται περὶ ψηφίσματος συνταχθέντος ἐν Καρθαίᾳ καὶ ὄχι ἐν Ἀθήναις μαρτυρεῖ πλήν τοῦ 5^{ου} στίχου καὶ ὁ τρόπος τῆς διατυπώσεως, διάφορος τῶν ἀθηναϊκῶν, καὶ ἡ διάλεκτος. Ἐπίσης ἐν Καρθαίᾳ εἶχε γραφή, διότι τὸ μάρμαρον εἶναι νησιωτικὸν ἀντὶ τοῦ συνήθως ἐν Ἀθήναις χρησιμοποιομένου πεντελικοῦ.

Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς; Ὁ Kirchner προκειμένου περὶ τοῦ 10^{ου} στίχου τῆς σημειοῖ: [Θετταλὸς ἀπὸ Λα]ρίσης καὶ ἔκγονοι (πρβ. IG. XII, 5, 1076_{22,26}). Προφανῶς ἀπονέμονται τιμαὶ εἰς τοῦτον καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.

Γνωρίζομεν, ὅτι πολλοὶ τῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι περιέχουν προξενικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Καρθαίας, εἶναι ἐπιγεγραμμένοι ἐπὶ περισσοτέρων τῆς μιᾶς πλευρῶν. Γνωρίζομεν ὅμως ἀκόμη, ὅτι πολλαὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Κῶ ἔχουν μεταφερθῆ ἔξω τῆς νήσου εἰς παραλίους πόλεις τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ ἡ ἐπιγραφή μας, ἀφοῦ τόπος προελεύσεώς της δὲν μαρτυρεῖται, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην. Τὸ τιμητικὸν ψήφισμα, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, δὲν ἀφορᾷ εἰς πολίτην Ἀθηναῖον. Ὅτι τὸ ἐνεπίγραφον μάρμαρον ἔχει κομισθῆ ἔξωθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὅτι ἡ θέσις του εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον εἶναι εἰς τὴν 4^{ην} αἴθουσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐναποτεθῆ πολλαὶ μὴ ἀττικά ἐπιγραφαί.

Στίχ. 5. Καρθαίων ἀντὶ Καρθαίων. Ἴδὲ καὶ τὰ: εἶναι αὐτὸν πολίτην Ποιησίων, IG. XII, 5, 571₁₀: π[ο]λίτ[η]ν καὶ πρόξενον Ποιησίων. 571_{16/7}: εἶναι αὐτὸν πολίτην [τοῦ δήμου τοῦ Ἰουλιητῶν] 598₅.

Γ

27

Εἰς IG. II² 2033

Στίχ. 8. Ὁ στίχος οὗτος θὰ ἀναγνωσθῆ: — — — αἶος ἀντὶ — — νος.
Πιθαναὶ συμπληρώσεις: [Ἀφιδν]αἶος, [Εἶτε]αἶος, [Οἶν]αἶος.

28

Εἰς IG. II² 2082

Στίχ. 76. Οὗτος θὰ ἀναγνωσθῆ: Ἀφρ[οδ — —] ἀντὶ Ἀθη — — — —
Στίχ. 79. » » » Γλαυκία[ς — —] ἀντὶ Κλαύδ — — —
Στίχ. 87. » » » Φιλοξέν[ου] ἀντὶ Φιλοτ[ίμου]

29

Εἰς IG. II² 2230

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Kirchner σημειοῖ: « Athenis e regione turris Andronici...ut videtur » ἀπόκειται εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον καὶ φέρει ἀριθμὸν Εὐρετηρίου 1967. Μετρεῖ καθ' ὕψος 0,19,5, πλάτ. 0,15,5 καὶ πάχος 0,06.

Εἰς τὸν 2^{ον} στίχον μετὰ τὰ γράμματα ΡΩ σφύζονται ἴχνη γραμμάτων ἀποξεσθέντων, ἦτοι Ἀλεξάν — —

Ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ ταῦτα πρέπει ὡς ἐξῆς περίπου νὰ συμπληρωθῆ:

[Ἀ γ α θ ἦ ι τ ὕ χ η ι]
[Α ὕ τ ο κ] ρ [ά τ ο ρ ι — — — — —]
[Μ. Αὐρ. Σεβή]ρω Ἀλεξάν[δρω — — — — —]
[Ἐπὶ ἄρχο]ντος Κασι[ανοῦ — — — — —]
5 [Ὁ κοσμητ]ῆς τῶν ἐφ[ήβων — — — — — τοὺς ὑπ' αὐ-]
[τῶ ἐφηβεύσ]αντα[ς καὶ τοὺς περὶ τὸ Διογένειον ἀνέγραψε]
[παιδοτριβοῦντος διὰ βίου — — — — —]
— — — — —

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ 3^{ου} στίχου ἔχει κατὰ τοῦτο σημασίαν, ὅτι ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνώμην τοῦ Graindor (Chronologie 245), Kirchner, Νοτοπούλου (Hesperia XVIII, 1949, 40), ὅτι ὁ «αὐτοκράτωρ Μ Αὐρ Σεβήρο[ς]» τῆς IG. II² 1832₆ ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ Σεβήρος Ἀλέξανδρος καὶ ὄχι ὁ Καρακάλλας, διότι ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ ἐγράφησαν ἄρχοντας ὄντος τοῦ Κασιανοῦ.

30

Εἰς IG. II³ 2247+2250+2484

Τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου EM 8516 (=IG. II² 2247)+3713 (=IG. II² 2250)+3565 (=IG. II² 2484)¹ ἀνήκουν εἰς τὸ ἄνω μέρος μεγάλης ἐνεπιγράφου στή-

Εἰκ. 15. IG. II² 2247+2250+2484

λης καὶ ἀρμόζοντα πρὸς ἄλληλα συνεκολλήθησαν, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 15. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρέχουν μετὰ τὴν συγκόλλησιν, ἔχει ὡς ἑξῆς :

¹ Ὁ καθηγητὴς κ. Meritt, εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψα διὰ τὴν ἐνημέρωσιν τῆς Συλλογῆς τοῦ ἐκτύπων, μοὶ ἀνεκώ-
ωσεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀντιτύπου τῶν IG. II² τοῦ Institute

for Advanced Study ἔχει σημειωθῆ, ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ
2250+2484 συνανήκουν.

Ἀγαθῆι
τύχηι

	[Ἐπὶ ἄρχοντος . . . Σκριβ]ωνίου Καπίτωνος Ε 1-2	
	[— — — — — κοσμ]ητεύοντος Μεμ Ι 2-3	
5	[— — — — — — — Φαλ]ηρέως ὁ συνστρεμ[ματάρ-] [χης Αὐρ Ἀ Δωσιθέος ὁ καὶ Θαλ]ῆς Δωσιθέου Παμβωτ[άδης τὸν] [κοσμητὴν (;) καὶ τοὺς συνε]φῆβους ἀνέγραψεν.	
10	[Σωφρονισταὶ] —	Ἐπ[ε]γ[γραφ]οι] Δασουμ — — — — — Δασου[μ — — — — —] Συμ — — — — — 25 Ἀσ — — — — — Α —
15	[Α]θήναιος Ἀρχελάου ἐξ Οἴου [Εὔ]πορος Ἰλάρου Μελιτεὺς [Μ]ἄρκος ὁ καὶ Ἑρμείας Σουნიεὺς [Εὐέλ]πιτος) Ἀχαρνεὺς [Απολλώ:]νιος Εἰρηναίου Κοθω	
20	— — — — — γης Ἀφροδισίου Ε —	

Αἱ ἐπιφερόμεναι μεταβολαὶ καὶ διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τῶν IG. II² φαίνονται ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς πρὸς τὸ ἀνωτέρω παρεχόμενον κείμενον. Εἰς τὴν μελέτην τῶν τριῶν τούτων τεμαχίων ὠδηγήθη ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ Kirchner ἐν IG. II² 2250 στίχ. 1 διὰ [βίου-] ἀντὶ Δωσι[θέου] καὶ 4 — Φιλ[άδης] ἀντὶ — — — — — τάδης. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνεζήτησα μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν ἐν IG. II² τὸ δευτ. συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος Δωσιθέος, εἰς τὴν δευτέραν τὸ δημοτικὸν [Παμβω]τάδης ἢ [Βου]τάδης.

Στίχ. 3. Ὁ ἄρχων [. . . Σκριβ]ώνιος Καπίτων εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG. II² 3770. Τὸ πλήρες ὄνομά του ἐν τούτοις δὲν σφύζειται οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ἀλλὰ συμπληροῦται. Δοθέντος ὅμως, ὅτι ὁ 6^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς μας δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅτι συνεπληρώθη καλῶς, παραμένει κενὸν 3-5 γραμμάτων εἰς τὸν 3^{ον} στίχον. Εἰς τὸ κενὸν τοῦτο θὰ ἦτο ἀναγεγραμμένον τὸ praepomen τοῦ [Σκριβ]ωνίου Καπίτωνος.

5/6 ὁ συνστρεμ[ματάρ/χης] ἔχει ὡς πλήρες ὄνομα τό: Αὐρ Ἀ Δωσιθέος ὁ καὶ Θαλῆς Δωσιθέου Παμβωτάδης (IG. II² 2208). Οὗτος διετέλεσε πρύτανις κατὰ τὸ ἔτος 225 μ.Χ. ἢ εὐθὺς κατόπιν (IG. II² 1832₉). Προηγουμένως ἦτο κοσμητὴς ἐν ἔτει 212/13 (IG. II² 2208₆, 3763). Ἐπὶ ἐπιγραφῆς — καταλόγου τοῦ γένους τῶν Κηρύκων (IG. II² 2340_{13/14}) ἀναφέρεται ἐπίσης. Περὶ τῶν υἱῶν του ἰδὲ σημείωσιν ἐν IG. II² 2208₆.

Ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς ἦτο συστρομματάροχος, ἦτοι ἔφηβος ἀκόμη. Πρέπει κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφή μας νὰ χρονολογῆται κατὰ μίαν περίπου εἰκοσαετιάν ἐνωρίτερον τῶν ἐπιγραφῶν ἐν IG. II² 2208 καὶ 3763, ἐφ' ὧν ἀναφέρεται ὡς κοσμητῆς. (Περὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἐν IG. II² 2208 ἐπιγραφῆς ἰδὲ ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΝ, HESPERIA XVIII, 1949, 34-35). Τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὸν ὡς ἔγγιστα καθορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ [— — Σκριβ]ώνιος Καπίτων ἦτο ἄρχων ἐν Ἀθήναις, ἦτοι πρὸ τοῦ 192/3 μ.χ. (ἐν HESPERIA XI, 1942, 88 τοποθετεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ III μ.Χ. αἰῶνος). Συνεπῶς αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν IG. II² 2247+2250+2484 καὶ 3770 χρονολογοῦνται εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον πρὸ τοῦ 192/93 μ.Χ.

31

Εἰς IG. II² 2427

Στίχ. 7. Θὰ ἀναγνωσθῆ: Αὐτοβ[ούλου] ἢ Αὐτοβ[ίου] ἀντὶ τοῦ Αὐτο — τοῦ Kirchner.

32

Εἰς IG. II² 2428

Στίχ. 8. Θὰ ἀναγνωσθῆ: — — ς Δαμάλ[κεος] ἀντὶ — — — ..ς Δαμά[ς —]

Στίχ. 9. Θὰ ἀναγνωσθῆ: [— — Δα]μάλκε[ος] ἀντὶ [— — — Δημ]αλκέ[του?]

Στίχ. 10. — — — ης Στρατ — — ἀντὶ — — — ..ης Στρα — τοῦ Kirchner.

Εἶναι δυνατὸν ἀντὶ τοῦ Δαμάλκης νὰ ἦτο γεγραμμένον Δαμάλκετος· τὸ αὐτὸ ὅμως ὄνομα φαίνεται ὅτι ἀπαντᾷ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους. Ὁ δωρικὸς τύπος ἐλέγχει πιθανῶς μὴ ἀττικὴν προέλευσιν.

33

Εἰς IG. II² 2429

Στίχ. 5. Ὁ στίχος οὗτος εἶναι ἀδύνατον νὰ συμπληρωθῆ ὡς παρὰ Kirchner: [Αἰγι-]λιεύς. Διότι τὸ πρῶτον σφζόμενον γράμμα εἶναι Α ὄχι Λ. Πρὸ τούτου διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λίθου ἴχνη ἐγκαρσίου σκέλους γράμματος πιθανῶς ἐνὸς Λ. Πιθανὴ συμπλήρωσις: [Ἄ]λαιεύς.

Στίχ. 7. [στρατηγὸς ἐπὶ τὰ] ὄπλα Ὀλυμ[π — —] ἀντὶ στρατηγὸς ἐπὶ τὰ ὄπλα Ὀλυμ[πιόδωρος —]

Δ

34

Εἰς IG. II² 1696

Ὁ 2^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θὰ ἀναγνωσθῆ: [Ἄσω]ποκλῆς ἀντὶ [Ἀγ]α[θ]οκλῆς.

35

Εἰς IG. II² 1708Ὁ 1^{ος} στίχος τῆς ἀναγιγνώσκεται: [ταμίαν σ]τρατιωτικῶν

36

Εἰς IG. II² 1709Ὁ 9^{ος} στίχος ἀναγιγνώσκεται: Δημο — —

37

Εἰς IG. II² 1712

Ἐπὶ τοῦ λίθου σφύζονται μέρη 6 μόνον στίχων. Μετὰ τὸν 6^{ον} στίχον διατηρεῖται ἀκεραία ἢ κάτω πλευρὰ τοῦ λίθου. Τὰ γράμματα ἐπομένως, τὰ ὁποῖα εἶδεν ὁ Kirchner, Λ[εωv]τ[ίδοc], ὀφείλονται εἰς ὀπτικὴν ἀπάτην ἐκ τοῦ ἐκτύπου.

38

Εἰς IG. II² 1810

Ἐν τῷ 1^ῳ στίχῳ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Kirchner, — — — ΙΔΑΙ δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀναγιγνώσκεται — ΙΑΙ Διστάζω νὰ συμπληρώσω [Ἐσ]τιαῖ(οι.)
Ὁ 7^{ος} στίχος θὰ ἀναγνωσθῆ: Ἀγρίππας) ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ Ἀγρίππας.

E

39

Ἀέτωμα ναῖσκου. Εὐρέθη εἰς Ἀγ. Ἀνδρέαν Ν. Μάκρης καὶ ἐκομίσθη εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον κατ' Ἀπρίλιον 1949 (EM 13125) ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἰωάν. Παπαδημητρίου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω τὴν ἄδειαν δημοσιεύσεως τῆς ἐπιγραφῆς. Εἶναι μονόλιθον, ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, καὶ μετρεῖ κατὰ μῆκος 1,18 μ., ὕψος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετώματος 0,22 καὶ βάθος 0,55. Ὑπὸ τὸ ἀέτωμα καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ ἔχουν χαραχθῆ εἰς τρεῖς στήλας τὰ ὀνόματα τῶν θανόντων ἐκ τῆς οἰκογενείας, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ τάφος, ἦτοι:

Νικοβούλη
Νεοκλέους

Ἀντιφάτης Κηφισοδώρου
Φηγαιεὺς

Μνησαρέτη
Χαρικλέους

Κηφισόδωρος Φηγαιεὺς εἶναι γνωστὸς κατὰ τὰ μέσα τοῦ IV π.Χ. αἰῶνος (τριήραρχος περὶ τὸ ἔτος 342) ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG. II² 1622₇₀₃. Εἶναι ἴσως ὁ ἴδιος μὲ τὸν: Κηφισόδωρος | Ἐσχατίωνος | Φηγαιεὺς τῆς IG. II² 7636 ἐπιγραφῆς.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

ΛΑΤΙΝΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ*

ΥΠΟ ΦΩΤΙΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ προερχόμεναι ἐκ Θεσσαλονίκης ἦσαν μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ὀλίγαι μόνον, ἐξ ὧν δέκα ἐπτὰ μὲν περιελήφθησαν εἰς τὸ *Corpus Inscriptionum Latinarum*¹, ἔνθα παρέχεται δι' ἐκάστην καὶ ἡ προηγουμένη βιβλιογραφία², δύο δὲ ἐδημοσιεύθησαν μεταγενεστέρως ἐν *BCH* 37 (1913) σ. 103 κέ. ἀρ. 14 καὶ αὐτ. σ. 116 ἀρ. 32.

Ὅλοι εἶναι ἐπιτάφιοι πλὴν τῆς *CIL III Suppl. II* ἀρ. 12310, ἣτις εἶναι ἐπὶ βάρθρου ἀγάλματος³.

Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται, ὅτι εὗρισκοντο ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως αἱ *CIL III* ἀρ. 7326 καὶ 7327 καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου ἡ *CIL III* ἀρ. 7328^a [= αὐτ. *III Suppl. II* ἀρ. 14203³⁸]⁴. Διὰ τὰς ὑπολοίπους παρέχονται ἐν *CIL* πληροφορία περὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἢ σημειοῦται ἀπλῶς: *Parageorgiu misit*. Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου οὐδεμία τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ὑπῆρχε. Ἐκ τούτου φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἀντεγράφησαν ἐπὶ τόπου, τὰ δὲ φέροντα αὐτὰς μνημεῖα ἐξηφανίσθησαν ἔκτοτε.

Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἰσραηλιτικῶν νεκροταφείων τῆς Θεσσαλονίκης⁵ ἀθρόα ἀποκάλυψις λατινικῶν ἐπιγραφῶν ὑπῆρξεν ἀπροσδόκητος. Ἐκ τῶν ὑπερείκοσι εὐρεθειῶν ἐκεῖ μία μόνη εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν, ἡ κατωτ. ἀρ. 17 = *CIL III Suppl. II* ἀρ. 12403⁴⁰. Αἱ λοιπαὶ εἶναι νέαι, δι' ὧν ὑπερδιπλασιάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης λατινικῶν ἐπιγραφῶν⁶. Μερικαὶ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐξ αὐτοῦ ἀποκτᾶ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, αἵτινες κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι κοινὰ ἐπιτύμβιοι ἐπιγρα-

* Ἡ παρούσα μελέτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικολάου Παππαδάκι. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ δημοσιευθῇ εἰς τόμους ἐκδοθέντας ἤδη εἰς μνήμην Του, ἔνεκα τῶν ἀπὸ τοῦ 1944 μέχρι τοῦ 1950 ἀλλεπαλλήλων ἐπιστρατεύσεών μου. Δημοσιεύεται ἤδη ἐνταῦθα ὡς ἀφιέρωμα εἰς τὴν μνήμην τοῦ σοφοῦ Διδασκάλου.

¹ *CIL III Suppl. I* ἀρ. 7326-7328, 7328^a [= αὐτ. *Suppl. II* ἀρ. 14203³⁸], 7329-7331. Αὐτ. *III Suppl. II* ἀρ. 12310, 13704, 14203^{39,45}, 14406β.

² Ὁ ΔΗΜΙΤΣΑΣ Ἡ Μακεδονία κλπ., σ. 525-531 κατὰ χωρίζει τὰς γνωστὰς αὐτῶ ὑπ' ἀρ. 597 [= *CIL III*

ἀρ. 7328], 598 [= *CIL III* ἀρ. 7329], 599+604 [= *CIL III* ἀρ. 7330], 602 [= *CIL III* ἀρ. 7326], 603 [= *CIL III* ἀρ. 7327], 605 [= *CIL III* ἀρ. 12310].

³ *KINCH L'Arc de Triomphe de Salonique* σ. 10

⁴ Ἴδὲ *CIL III Suppl. II* σ. 2328⁸⁵.

⁵ Ἴδὲ σχετικῶς ἐν ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ-ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946 σ. 5 καὶ 23, *BCH* 68-69 (1944-45), *Chron.* σ. 430.

⁶ Περὶ τῆς κατωτέρω ἀρ. 8 πρβ. τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις.

φαί, δι' ὧν πλουτίζεται ἡ ρωμαϊκὴ προσωπογραφία τῆς Μακεδονίας καὶ προστίθενται νέα παραδείγματα τύπων συνήθων εἰς ἐπιταφίους ἐπιγραφὰς τῆς Ρωμαιοκρατίας.

Ἐνδελεχῆς ἐξέτασις ὅλων τῶν τεμαχίων θὰ ἀπέδιδεν ἴσως παρατηρήσεις χρησίμους οὐ μόνον διὰ τὴν καλυτέραν συμπλήρωσιν τῶν ἔλλιπῶν στίχων τῶν ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς μορφῆς τοῦ τάφου, εἰς ὃν ἀνήκεν ἐκάστη. Τοῦτο ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ δι' ὅλας τὰς ἐπιγραφάς. Ἡ διαταγὴ τῶν γερμανικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἰσραηλιτικῶν νεκροταφείων ἐξετελέσθη τὸ 1943 ἐν σπουδῇ. Παρὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Νικολάου Παππαδάκι, Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων τότε παρὰ τῇ Γενικῇ Διοικήσει Μακεδονίας, ἀνυπέρβλητοι δυσχέρειαι ἠμπόδισαν τὴν ἄμεσον περισυλλογὴν τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικίλων εὐρημάτων. Τὰ παρασχεθέντα ἔκτοτε πενιχρὰ μέσα ἐπέτρεψαν τὴν τμηματικὴν κατὰ καιροὺς μεταφορὰν ὀλίγων μόνον ἐκ τῶν σπουδαιότερων εὐρημάτων, ἐν ᾧ κατεστρέφοντο ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ χρησιμοποιούμενα ὡς κοινὰ μάρμαρα. Οὕτως ἀπωλέσθησαν καὶ αἱ περισσότεραι λατινικαὶ ἐπιγραφαί. Ἐννέα μόνον ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ τὸ θραῦσμα κατωτ. ἀρ. 24 συνελέγησαν καὶ ἀπόκεινται νῦν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τὸν περιβόλον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Τῶν ὑπολοίπων ἐλήφθησαν κατὰ τὴν πρώτην γενικὴν καταγραφὴν τῶν εὐρημάτων μόνον αἱ διαστάσεις τῶν πλακῶν καὶ πρόχειρα ἀπόγραφα, ἐνίοτε ἔλλιπῆ, τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐπεχείρησα καὶ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς χρονολογίας μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιγραφῶν. Ἄλλως τε δυσκόλως χρονολογοῦνται μετ' ἀκριβείας κοιναὶ ἐπιγραφαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης¹.

1.

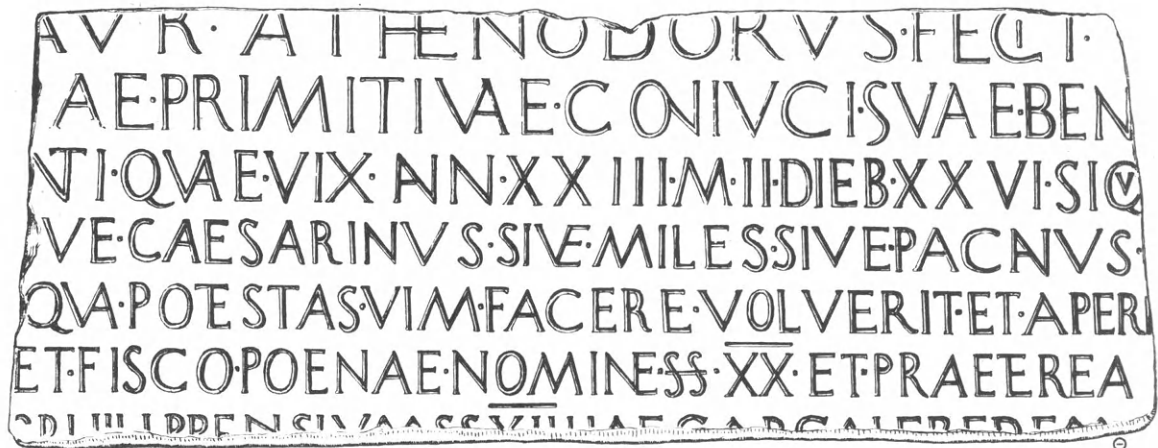
Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφζόμεναι διαστάσεις: μῆκος 2,15 μ., πλ. 0,82 μ., πάχος περὶ τὰ 17 ἐκ. (*εἰκ. 1*).

Ἡ προσθία ἐπιφάνεια, εὐθρυπτος, καλύπτεται ὅλη ὑπὸ ἐπιγραφῆς 7 στίχων, ὧν ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος σφζονται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους τῶν γραμμάτων, ἐλλείπουν δὲ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ γράμματά τινα ὅλων τῶν στίχων. Εἶναι πιθανόν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ 8^{ος} στίχος.

Γραμμάτων ὕψος: 1^{ου} στ. 0,12 μ., 2^{ου} στ. 0,10 μ., 3^{ου} στ. 0,09 μ., 4^{ου}-6^{ου} στ. 0,08 μ. Συμπλέγματα γραμμάτων (*εἰκ. 11*): ἐν στ. 1 καὶ 7 τὸ ὑπ' ἀρ. 1=he, ἐν στ. 1 τὸ ὑπ' ἀρ. 2=ci, ἐν στ. 2,3 καὶ 5 τὸ ὑπ' ἀρ. 3=va, ἐν στ. 2 τὸ ὑπ' ἀρ. 4=on, ἐν στ. 3 τὸ ὑπ' ἀρ. 5=ut, ἐν στ. 3 καὶ 4 τὸ ὑπ' ἀρ. 6=an, ἐν στ. 3 τὸ ὑπ' ἀρ. 7=qm, ἐν στ. 4 τὸ ὑπ' ἀρ. 8=ve, ἐν στ. 5 καὶ 6 τὸ ὑπ' ἀρ. 9=te, ἐν στ. 6 τὸ ὑπ' ἀρ. 10=ne. — C ἀντὶ G ἐν λ. coniugii καὶ paganus. — Σύμβολον ὑπ' ἀρ. 22=Sestertii. — Τὰς λέξεις χωρίζουν ἀπ' ἀλλήλων στιγμαί.

¹ Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων Θεσ/νίκης κ. Χαρ. Μακαρόναν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν κα-

λωσύνην νὰ παραχωρήσῃ καὶ νὰ εὐκολύνῃ ποικιλοτρόπως τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν.

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφή ὑπ' ἀρ. 1.

1. [.] Aur(elius) Athenodorus fecit
— —]ae Primitivae, coniuci suae ben[e]
[mere]nti, quae vix(it) ann(is) (viginti tribus), m(ensibus) (duobus), dieb(us)
(viginti sex). Si qu[is]
[si] ve caesarinus, sive miles, sive pacanus, [sive]
5. [ali]qua potestas vim facere voluerit et aperi[re arcam,]
[infer]et fisco poenae nomine (sestertios) (viginti) et praeterea [dabit]
[R(ei) Pub(licae)] C(oloniae) Philippensium (sestertios) (duodecim). Haec
arca heredem [non sequitur].

Στ. 1. — Ἐν ἀρχῇ ἠλλείπει τὸ praenomen, πιθανῶς M(arcus). — **Aur** = Aur(elius), nomen gentile ἐκ τῶν συνηθεστέρων καὶ κατ' ἐξαιρέσειν βραχυγραφουμένων, CAGNAT ÉL⁴ σ. 51-52. Ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τρεῖς ἐκ τῶν γνωστῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἐκ Θεσσαλονίκης, CIL ἀρ. 7326, 7327 καὶ 13704, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων BCH 61 (1937) σ. 415 κέ. ἀρ. 9, σ. 418 ἀρ. 12. Ἐπίσης ἐν ἐπιγρ. κατωτ. ἀρ. 16. — **Athenodorus**, cognomen ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰλημμένον, σύνθητες παραδείγματα παρὰ DESSAU ILS III I Ind. σ. 172.

Στ. 2. —]ae, κατάληξις ἀνήκουσα εἰς τὸ nomen gentile τῆς συζύγου, δι' ἣν κατεσκευάσθη ὁ τάφος. Πρέπει νὰ συμπληρωθῇ δι' ὀλιγοψηφίου ὀνόματος, ὡς Ael]ae, Tull]ae, Lael]ae κ.τ.δ. — **Primitiva**, cognomen σύνθητες, DESSAU ἔ.ἀ. σ. 230. — **ben[e mere]nti**, συνήθης προσαγόρευσις βραχυγραφουμένη, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐλληνικὴν «καλῶς ζήσασα» κ.τ.δ.

Στ. 3-7. — **Si qu[is]—(duodecim)**, τυπικὴ ἔκφρασις διατυπωμένη μετὰ διαφόρων παραλλαγῶν ἐν λατινικαῖς καὶ ἐλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἓνα τῶν ἐκτενεστέρων τύπων. — **[si]ve caesarinus** — **[sive ali]qua potestas**, ὁμοίαν περίφρασιν δὲν εἶρον ἀλλαχοῦ. — **caesarinus**, ἐν ThLL Suppl. II σ. 39 καὶ αὐτ. ἐν λ. Caesarianus § 3, DE RUGGIERO Dizionn. Epigr. ἐν λ. Caesariani, O. HIRSCH-

FELD Die kaiserl. Verwaltungsbeamten σ. 472 ὑποσ. 3.—**paganus** παρὰ ERNOUT-MEILLET Dict. étym. l. lat. σ. 678 ἐν λ. pagus.—[**infer**]et, συνεπληρώσαμεν ὡς κατωτέρω ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 17 (= CIL 14203⁴⁰) κ.ά.—**fiscus**, ἰδὲ O. HIRSCHFELD ἔ.ά. σ. 1-17.—[**dabit**], συνεπληρώσαμεν εἰκάζοντες ἑλλείποντα γράμματα, ὡς κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 13 καὶ ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 47 (1923) σ. 90 κ.ά.— Ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 7 ὑποθέτω ἑλλείποντα γράμματα, ὅθεν συνεπλήρωσα [**R(ei) Pub(licae)**], ὡς κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 24, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 989, BCH ἔ.ά. καὶ ἄ. Πρβ. COLLART Philippes σ. 473 σημ. 5.— Τὰ λοιπὰ γράμματα τοῦ στίχου 7 ἀναγινώσκονται ἀσφαλῶς ἂν καὶ σφύζονται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους των ἢ καὶ ὀλιγώτερον.— **C. Philippensium**, πρβ. BSA XXIII σ. 96, BCH 57 (1933) σ. 321, 342 καὶ 344 καὶ COLLART ἔ.ά. σ. 239 σημ. 9.— **Haec arca** κλπ., πλήρης ὁ τύπος ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 8 καὶ βραχυγραφημένος, ὡς συνήθως, κατωτ. ἀρ. 9. Ἐνταῦθα ὁ πλήρης τύπος ἀπαιτεῖ καὶ 8^{ον} στίχον τῆς ἐπιγραφῆς, νῦν ἑλλείποντα.— **arca**, ταυτόσημος ἐνταῦθα τῇ ἑλληνικῇ λέξει σαρκοφάγος, DE RUGGIERO Dictionn. Epigr. ἐν λ. § I.

2.

Ὅμοια μαρμαρίνη πλάξ διαστάσεων 2,22 μ. × 0,70 μ. × 0,14 μ. Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ μεταφερθῇ ἐγκαίρως ἐκ τοῦ νεκροταφείου καὶ δὲν εὑρίσκεται νῦν εἰς τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως. Πιθανῶς κατεστράφη. Κατὰ τὸ ἀπόγραφον τῆς πρώτης καταγραφῆς τῶν εὐρημάτων ἢ ἐπιγραφῆς, σφύζομένη πιθανῶς ἀκεραία, εἶχεν οὕτω:

LOCO · PVBLICE · DATO · D · D
P · TVRPILIO · P · F · VOLT · VALENTI ·
AED · PRAEFECTO · FABR · II · VIR · I · D · PHIL ·
PVP · TVPRILIVS · VALENS · PATRI ·

Loco publice dato d(ecreto) d(ecurionum)
P(ublio) Turpilio, P(ublii) f(ilio), Volt(inia tribu), Valenti,
aed(ili), praefecto fabr(um), (duum)vir(o) (iure) d(icundo) Phil(ippis),
Pup(us) Turpilius Valens patri.

Στ. 1.— **Loco publice dato d. d.**, συνήθης τύπος βραχυγραφούμενος L·P·D·D·D. Ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων:] publice [ἐν BCH 61 (1937) σ. 413 ἀρ. 4, loco adsig(nato) d. d., ἐν BSA XXIII σ. 96 ἀρ. 21 [= BCH 53 (1929) σ. 82 κέ. ἀρ. 7], ex d(ecreto) d(ecurionum) ἐν BCH 56 (1932) σ. 223 ἀρ. 12, dec(reto) dec(urionum) ἐν BCH 58 (1934) σ. 454 κέ. ἀρ. 2. Πλείονα παρὰ COLLART ἔ.ά. σ. 267.

Στ. 2.— Ἀξιοσημεῖωτος ἐνταῦθα χάριν παραδείγματος ἢ τυπικῆ σειρὰ τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων, ὡς παρατίθενται ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐπιγραφαῖς. Προηγείται τὸ praenomen βραχυγραφούμενον συνήθως, ἀκολουθεῖ πλήρες κατὰ κανόνα τὸ nomen gentile, εἶτα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἐν βραχυγραφίᾳ εἰς γενικὴν μετὰ τοῦ f(ilius), ἔπεται τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς συνήθως βραχυγραφούμενον καὶ ἀκολουθοῦν πλήρη τὰ cognomina, τὰ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι περισσότερα τοῦ ἐνὸς. Ἡ αὐτὴ πλήρης σειρὰ καὶ

κατωτέρω ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 3 καὶ 5. — **Turpilius**, nomen gentile ἀπαντῶν καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων, ἔνθα Turpilius Vetidius εἶναι Π vir quinq(uen)nalis ἐν Φιλίπποις, DES-SAU ILS II 1 ἀρ. 5710 [= BCH 8 (1884) σ. 47 ἀρ. II = ΔΗΜΙΤΣΑ σ. 748 ἀρ. 962 = αὐτ. σ. 823 ἀρ. 1106, ἔνθα ἀναδημοσιεύεται ἐσφαλμένως ὡς ἄλλη ἐπιγραφή]. — **Volt(inia)**, tribus, εἰς ἣν ἀνήκουν οἱ ἄποικοι τῶν Φιλίππων. Ἀπαντᾷ καὶ κατωτέρω ἐν ἐπιγραφαῖς ὑπ' ἀρ. 3,5 καὶ 14 καὶ συχνάκις ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν Φιλίππων. Ἴδὲ COLLART ἔ.ἀ. σ. 258-261 καὶ ANNUARIO (N. S.) 1-2, 1939-40, σ. 218-219. Ἀπαντᾷ ἐπίσης ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης CIL III Suppl. II ἀρ. 14203⁴¹, περὶ ἧς ὁμοῦς ἰδὲ κατωτ. εἰς γενικὴν παρατήρησιν εἰς ἐπιγραφὰς 1-5. Ἀντιθέτως ἐν ἄλλῃ ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης CIL III Suppl. I ἀρ. 7328 ἀναφέρεται ἡ φυλὴ Ser(gia), Θεσσαλονικεῖς δὲ ἀναφερόμενοι ἐν ἐπιγραφαῖς, ἀλλαγῶν εὐρεθείσαις, ἀνήκουν τέσσαρες μὲν εἰς τὴν φυλὴν Claudia, CIL III Suppl. I ἀρ. 3528 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 606], αὐτ. III Suppl. I ἀρ. 10500, αὐτ. VI Suppl. I ἀρ. 2382,1 καὶ ἀρ. 2679 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 601], δύο δὲ εἰς τὴν φυλὴν Cornelia CIL III Suppl. II ἀρ. 13483 καὶ αὐτ. VI Suppl. I ἀρ. 2646 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 600]. — **Valens**, cognomen σύνθητες καὶ ἐν Φιλίπποις, ἀπαντῶν ἐπτάκις ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπιγραφῇ, ἔνθα ἀναγράφονται cultores Silvani, CIL III Suppl. I ἀρ. 633 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 934-937] καὶ ἀλλαγῶν, ὡς ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 949, BCH 58 (1934) σ. 471 ἀρ. 8 κ.ἀ. Ἴδὲ καὶ κατωτέρω ἐν ἐπιγραφαῖς 4 καὶ 18.

Στ. 3. — **Aed(ilis)** = ἀγορανόμος ἐν ἐλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς, ΣΠ. ΒΑΣΗ Ρωμαίων Πολιτεία σ. 387 κέ., DAREMBERG - SAGLIO I σ. 95 κέ., RE I στήλη 448 κέ., LIEBENAM Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche σ. 263. Πληρεστέρα βιβλιογραφία ἐν BCH 58 (1934) σ. 457 ὑποσημ. 2. Ἄλλος aed(ilis) ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης CIL III Suppl. II 14203⁴¹, περὶ ἧς ὁμοῦς ἰδὲ κατωτέρω εἰς γενικὴν παρατήρησιν εἰς ἐπιγραφὰς 1-5. Aediles ἐκ Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 262 καὶ ANNUARIO (N. S.) 1-2, 1939 - 1940, σ. 218. — **Praefectus Fabr(um)** = ἑπαρχὸς τῶν τεχνιτῶν εἰς ἐλληνικὰς ἐπιγραφὰς, τίτλος τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς συντεχνίας τῶν τεκτόνων, DAREMBERG-SAGLIO ἐν λ. Fabri σ. 953, ἢ συνηθέστερον τοῦ ὀριζομένου διὰ τὴν διοίκησιν τῶν τεχνιτῶν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ στρατῷ, DAREMBERG-SAGLIO ἔ.ἀ. σ. 956, RE VI ἐν λ. Fabri V σ. 1920 κέ. Πρβ. καὶ κατωτ. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 4. — **II vir i. d.**, ἀνώτατον ἀξίωμα ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ ἱεραρχίᾳ, RE V σ. 1804, Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας σ. 29 κέ. Ἐν ἐλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς: « ἐπὶ δὺ' ἀνδρῶν... », ΑΔ 9 (1924-25) παράρτημα σ. 4 κέ. (Κ. Ρωμαῖος). Ἄλλος II vir i. d. Philippiis ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης, περὶ ἧς κατωτέρω εἰς γενικὴν παρατήρησιν. Duoviri i. d. τῶν Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 262 καὶ ANNUARIO ἔ.ἀ.

Στ. 4. — **Pup(us)**, ὡς praenomen ἀνδρὸς παρὰ CAGNAT ÉL⁴ σ. 46, DESSAU ILS III 1 ind. σ. 233. — **Valens**, ἰδὲ ἀν. στ. 2. Περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ βλ. CAGNAT ÉL⁴ σ. 68.

3.

Ὅμοια μαρμαρίνη πλάξ. Δὲν περισυνελέγη καὶ ἴσως κατεστράφη. Ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Β. Καλλιπολίτου ἐσημειώθησαν διαστάσεις τῆς πλακὸς 2,63μ.×0,86 μ.×

0,13 μ. καὶ ἐλήφθη ἀπόγραφον τῆς ἐπιγραφῆς, ἐξ οὗ φαίνεται πιθανόν, ὅτι αὕτη ἦτο ἀκεραία κατὰ τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς κάτω, ὅπου ἐσφύζοντο ἐνὸς ἀκόμη στίχου ἴχνη, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεγνώσθησαν τότε. Κατὰ τὸ ἀπόγραφον ἡ ἐπιγραφή εἶχεν οὕτω :

C · GRAECINIO · C · F · VOL ·
 FIRMINO · PRAEF · FABRVM
 ET · FRUMENTI · MANCIPALIS · PROVINC · AFRICAE
 DEC · QVAEST · COL · PHILIPP · AN · LVIII
 5. GRAECINIAE · VENERIAE · AN · XLVII
 C · GRAECINIVS · ROMVLVS · VENVSTVS · FIRMINI

C(aio) Graecinio, C(aii) f(ilio), Vol(tinia tribu),
 Firmino, praef(ecto) fabrum
 et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae,
 dec(urioni), quaest(ori) col(oniae) Philipp(ensium), an(norum) (duodesexaginta).
 5. Graecinae Veneriae an(norum) (quadraginta septem).
 C(aius) Graecinius Romulus Venustus, Firmini
 [— — — — —]

Στ. 1-2. — Περὶ τῆς σειρᾶς τῶν ῥωμαϊκῶν ὀνομάτων ἰδὲ ἀν. ἀρ. ἐπιγρ. 2 στ. 2. — **Graecinius**, γνωστὸν ἄλλοθεν, δὲν εὔρον ἐν ἐπιγρ. τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῶν Φιλίππων. — **Vol(tinia)**, ἰδὲ ἀν. ἀρ. 2 στ. 2. — **Firminus**, σύνηθες, οὗ ἀπαντᾷ τὸ θηλυκὸν ἐν ἐπιγραφαῖς περιοχῆς Φιλίππων, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 841 καὶ ἀρ. 994 [= BCH 57 (1933) σ. 325]. Πρβ. cognomen Firmus κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 14 στ. 1 καὶ n. gentile Firmia κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 9 στ. 1. — **Praef(ectus) Fabrum**, ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 2 στ. 3.

Στ. 3. — **Frumenti mancipalis** (Praefectus), πρβ. Promagister frumenti mancipalis = ἀρχώνης σίτου Δήμου Ρωμαίων, CIL III ἀρ. 6065, DE RUGGIERO Dizionn. epigr. ἐν λ. Frumentatio σ. 246 κέ., O. HIRSCHFELD Die kaiserl. Verwaltungsbeamten σ. 139 κέ.

Στ. 4. — **Dec(urio)** ἐδῶ = βουλευτῆς τῆς ἀποικίας RE VI στήλη 2319 κέ. ἐν λ. Ἄλλοι decuriones τῶν Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 266 κέ. καὶ ANNUARIO ἔ.ἀ. — **Quaest(or)** = Ταμίας, DAREMBERG-SAGLIO IV I ἐν λ. § III ἐν σ. 799. Ἄλλοι quaestores τῶν Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 262 καὶ ANNUARIO ἔ.ἀ. σ. 219.

Στ. 5. — **Veneria**, cognomen σύνηθες, ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 47 (1923) σ. 73 ἀρ. 29. Ἐξ Ἀγίου Μάμαντος Χαλκιδικῆς παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 753. Τὸ παράγωγον Venerianus ἐκ Φιλίππων ἐν CIL III Suppl. I ἀρ. 633 II, 3,4 καὶ αὐτ. III, 1,3 καὶ 3,5. Ἐπίσης DESSAU ILS II I ἀρ. 5208.

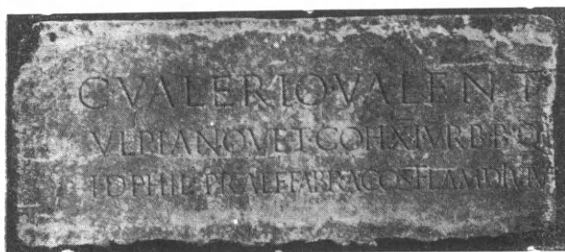
Στ. 6. — **Romulus Venustus**, δύο cognomina, CAGNAT ÉL⁴ σ. 53. Πρβ. BCH 55 (1931) σ. 201-203, ὅπου συνδέονται μὲ τὸ qui et. — Cognomen Romulus ἐκ Φιλίππων

δὲν εὔρον. — Venustus, σύνηθες καὶ ἐκ Φιλίππων ἐν CIL III ἀρ. 633 II, 1,14 καὶ ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 955 καὶ 958, RHR 1922 σ. 156. Τὸ ταυτόσημον ἑλληνικὸν Eraphro[ditus] παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 894 [= BCH 18 (1894) σ. 430]. Ἐπίσης E]raphrodit[us] ἐν BCH 47 (1923) σ. 92 ἀρ. 23. Διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν ἔχει τὸ 2^{ον} cognomen Venustus μὲ τὸ Veneria, δύναται νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ὁ Venustus ἔλαβε τὸ 2^{ον} τοῦτο cognomen ἐκ τῆς μητρὸς του. Πρβ. CAGNAT ÉL⁴ σ. 68-9. Ὅμοιον παράδειγμα ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 21 (1897) σ. 529 ἀρ. 4 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 1083 = αὐτ. ἀρ. 1102]. — **Firmini**, ἠκολούθει πιθανῶς εἰς τὸν ἐλλείποντα 7^{ον} στίχον: filius parentibus d(e) s(uis) f(ecit) ἢ τι τοιοῦτον.

4.

Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου(;). Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφρζόμεναι διαστάσεις: μήκος 2,03 μ., πλ. 0,86, πάχ. 0,22 (εἰκ. 2).

Φέρει ἐπιγραφὴν τριῶν στίχων ἀποκεκρουμένην ὀλίγον μόνον δεξιὰ κατὰ τὸ μέτρον, τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ στ. 2, ἐν τέλει τοῦ ὁποῖου σφρζεται ἡ μία κάθετος κεραία καὶ ἔχνος τῆς ὑπερκειμένης ὀριζοντίου κεραίας τῆς λέξεως Π vir. Γραμμάτων ὕψος: 1^{ον} στ. 0,10 μ., 2^{ον} στ. 0,08, 3^{ον} στ. 0,075. Σύμβολον τῆς λέξεως beneficiarius ὡς κατωτ. ἐν εἰκ. 12. Τὰς λέξεις χωρίζουν ἀπ' ἀλλήλων στιγμαί:

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 4.

C(aio) Valerio Valent[i]

Ulpiano, vet(erano) coh(ortis) (undecimae) urb(anae), b(eneficiario), q(uaestori),
(duum) [vir(o)]
i(ure) d(icundo) Phil(ippis), praef(ecto) fabr(um) a co(n)s(ule) delato, flam(ini)
divi V[espasiani]

Στ. 1. — **Valerius**, n. gentile ἐκ τῶν συνηθεστέρων, ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης, CIL III ἀρ. 7329, τῆς Κασσανδρείας, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 770, τῶν Σερρών, αὐτ. ἀρ. 830, ἀλλὰ συχνάκις καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν Φιλίππων, ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐνθα ἀναγράφονται cultores Silvani δῖς, CIL III ἀρ. 633 II, 3,4 καὶ αὐτ. στήλη 4, στ. 5, ἐπίσης CIL III Suppl. II ἀρ. 14206¹², αὐτ. ἀρ. 14206¹³ καὶ 14206²⁷, BCH 47 (1923) σ. 78 ἀρ. 38 καὶ σ. 94 ἀρ. 30, αὐτ. 58 (1934) σ. 457 κέ. ἀρ. 3, 13, 14 καὶ 32, αὐτ. 61 (1937) σ. 416 ἀρ. 10 κ.ά. Πρβ. Ἐπετηρὶς τῆς Φιλολογ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσ/νί-

κης τόμος Γ' σ. 312 κέ. καὶ RE Gr. 62 (1949) σ. 125 ἀρ. 98. — **Valent[i]**, ὁ πιθανὸς ἐλλείπων χῶρος ἀπαιτεῖ περισσότερα τοῦ ἐνὸς γράμματα, παράγωγόν τι ἄρα ἐκ τοῦ Valens, ἀλλ' ὅταν ὑπάρχουν περισσότερα τοῦ ἐνὸς cognomina τὸ 1^{ον} κατὰ κανόνα εἶναι ἀπλοῦν, παράγωγα δὲ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦτο προετιμήσαμεν τὸ συνηθέστατον ἄλλωστε Valens, περὶ οὗ ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 2 στ. 2. M(arc) Valerii Valens καὶ Valentini[anus] ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ τῶν Σερρῶν, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 830 [=CIL III ἀρ. 680]. Ἄλλοι Φιλιππήσιοι φέροντες τὸ cognomen Valens ἐν RHR 1922 σ. 168 ὑποσημ. 7 καὶ σ. 169, BCH 47 (1923) σ. 72 ἀρ. 28 καὶ σ. 77 ἀρ. 37.

Στ. 2. — **Ulpianus**, ἐκ Φιλίππων ἐν ἐπιγρ. ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 990 καὶ 991. Δύο cognomina ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 3 στ. 6. — **Vet. coh. XI urb.** Γενικῶς ἰδὲ J. MARQUARDT-J. BRISSAUD De l'organisation militaire chez les Romains σ. 206 κέ., DAREMBERG-SAGLIO ἐν λ. urbanae cohortes. Ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων: mil. coh. XI ur[b(anae)], BCH 57 (1933) σ. 377 ἀρ. 34. Centuriones (δύο), ἐν οἷς ὁ ἕτερος coh. XI urb. αὐτ. ὑποσημ. 2. Mil(es) coh. X urb. παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ, σ. 751. Πρβ. καὶ κατωτέρω ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 14 καὶ 16. — **B(eneficiarius)** = στρατιωτικὸς τίτλος ἔχων ἀξίαν ἀνάλογον πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπονέμει καὶ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρετεῖ ὁ τιτλοῦχος. Ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ, ἀρ. 956 καὶ ἀρ. 969 [= BCH 12 (1888) σ. 424 κέ.], BCH 56 (1932) σ. 214. — **Q** = Q(uaestor), Ταμίας. Τὸ Q(uinquennialis) ἔπεται τῆς λέξεως II vir. Πρβ. ἀνωτ. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 3 στ. 4. — **II vir i.d.**, ἰδὲ ἀνωτ. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 2 στ. 3.

Στ. 3. — **Praef. Fabr.**, ἰδὲ ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 2 στ. 3. — **A cos.** = a co(n)s(ule delatus) ὡς συνήθως εἰς κείμενα, RE VI ἐν λ. Fabri στήλη 1921, a co(n)s(ule) adlectus ἐν ἐπιγραφῇ DESSAU ILS I ἀρ. 1359. — **Flamines**, πλὴν τῶν παλαιότερων, περὶ ὧν βλ. DE RUGGIERO Dizionn. Epigr. ἐν λ. καὶ G. WISSOWA Religion und Kultus der Römer σ. 432 κ.ἀ., ἐλέγοντο καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας, RE I στήλη 1652, αὐτ. Suppl. IV ἐν λ. Kaiserkult. Ἄλλοι Flamines ἐκ Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 265, ἐν οἷς καὶ [flam]|en d[ivi]|Vespasi[ani]|, CIL III Suppl. I ἀρ. 660 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 983]. Flamen divi Antonini Pii ἐν ANNUARIO (N. S.) 1-2, 1939-1940, σ. 218.

5.

Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφζόμεναι διαστάσεις: μῆκος 2,11 μ. (ἄνω) — 2,15 μ. (κάτω), πλ. 0,79 μ., πᾶχ. 0,13-0,14 μ. (**εἰκ. 3**).

Σφζει ἐπιγραφὴν 5 στίχων ἀποκεκρουμένην ἄνω, ὅπου τὰ γράμματα τοῦ στ. 1 σφζονται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους των, δεξιὰ καὶ κάτω, ὅπου πιθανῶς ὑπῆρχεν εἰς ἀκόμη στίχος. Γραμμάτων ὕψος: 2^{ου} στ. 0,15 μ., 3^{ου} στ. 0,11 μ., 4^{ου} στ. 0,10 μ., 5^{ου} στ. περίπου 0,095 μ. Ἐξέχει ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ στίχ. 5 τὸ Υ. Σύμπλεγμα ἐν στ. 5 τὸ τῆς εἰκ. 11 ὑπ' ἀρ. 3 = va. Τὰς λέξεις χωρίζουν ἀπ' ἀλλήλων στιγμαί.

Εικ. 3. 'Επιγραφή υπ' ἀρ. 5.

M(arcus) Caetronius, M(arci) [f(ilius)],
 Vol(tinia tribu), Silianus, orn(amentis) d[ec(urionatus)]
 hon(oratus), q(uaestor), (duum)vir i(ure) d(icundo), muner(arius) P[hil(ippis)],
 an(norum) (triginta septem) h(ic) s(itus) e(st).
 Publici(i) Stacchys et Valens qu[i et ?

Στ. 1. — Τοῦ ἔλλιποῦς 1^{ου} στίχου ἀναγιγνώσκονται ἀσφαλῶς, ἀποκλειομένης ἄλλης ἀναγνώσεως, τὰ γράμματα: Μ·CΑ·RONIVS·Μ·. Ἐκ τῶν λοιπῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ γραμμάτων τοῦ μὲν πρώτου σφύζεται μέρος καθέτου καὶ κάτω ὀριζοντία κεραία, τοῦ δευτέρου δὲ μέρος καθέτου μόνον ἄνευ ὀριζοντίας κεραίας. Ἐπομένως τὸ πρῶτον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι Ε ἢ L, τὸ δεύτερον δὲ F, I, P ἢ T. Διὰ τῶν στοιχείων τούτων συμπληροῦται ἐκ τῶν γνωστῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων μόνον τὸ CΑΕΤΡΟΝΙVΣ, ὅπερ ἀπαντᾷ παρὰ DESSAU ILS ἀρ. 2028 καὶ 6123 κ.ά., εἶναι δὲ γνωστὸν καὶ ἐκ Φιλίππων ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν BCH 57 (1933) σ. 376 ἀρ. 33, ἔνθα: Cae[t]roni(i) M(arcus) et C(aius).

Στ. 2. — **Vol(tinia)**, ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 2 στ. 2. — **Silianus**, cognomen, ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων δὲν εὔρον. Γνωστὸν ἄλλοθεν ἀπαντᾷ παρὰ DESSAU ILS I ἀρ. 451, II I ἀρ. 5039 καὶ 5041, CIL III Suppl. I ἀρ. 7091, 7086 καὶ 7368.

Στ. 2-3. — **Orn(amentis) dec(urionatus) hon(oratus)**, τίτλος, ὃν λαμβάνουν οἱ υἱοὶ τῶν decurionum εἰσερχόμενοι οὕτω εἰς τὴν βουλευτικὴν τάξιν (ordo decurionatus) ALBERTINI L'empire romain σ. 160. Ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 47 (1923) σ. 71 καὶ πλείονα παρὰ COLLART ἔ.ά. σ. 268 καὶ ANNUARIO ἔ.ά. σ. 218-219. — **Q(uaestor)**, **II vir i. d.**, ἰδὲ ἀν. ἐπιγρ. υπ' ἀρ. 4, στ. 2-3. — **Muner(arius)** = χορηγικός, ἐκ Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ά. σ. 273 καὶ σημ. 5, ANNUARIO ἔ.ά. σ. 218. — **P[]**, ἢ συμπλήρωσις P[hil(ippis)] βεβαιοῦται ἐκ τῶν προηγουμένων τεσσάρων ἐπιγραφῶν καὶ τῆς CIL III Suppl. I ἀρ. 659.

Στ. 5. — **Publici(i) Stacchys et Valens**, ὁμοίως παρὰ DESSAU ILS II II ἀρ. 7857: duorum Fabiorum Arcari et Potumi. Ὅμοια ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 57 (1933) σ. 376 ἀρ. 33 καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης CIL III ἀρ. 13704, ἧς ὁμοίως τοὺς στίχους 7-9 ἀνέγνωσε μεταγενεστέρως ὁ Π. Παπαγεωργίου οὕτω: Μ·Μ·AVRELL·PHILIPPVS SET CASSIANVS, μεταγράψας: M(arcorum) Aurel(iorum) Philippus Sei(us)

Cassianus, Ἐφημερίς Ἀλήθεια Θεσσαλονίκης φύλλον (483) 42 τῆς 23^{ης}. 9.1906, ἀρ. 19. — **Publicius**, n. gentile, ἐκ Φιλίππων τέσσαρες M. Publicii, ἐν οἷς καὶ M. Publicius Valens ἐν CIL III Suppl. I ἀρ. 633 Π 1 8 καὶ κατωτέρω. Ἐπίσης BCH 58 (1934) σ. 478 ἀρ. 19 καὶ σ. 480 ἀρ. 30. — **Stacchys**, διὰ διπλοῦ c ἐνταῦθα, cognomen ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰλημμένον, ἰδὲ PAPE BENSELER ἐν λ. Στάχυς. Stachyus παρὰ DESSAU ILS II 11 ἀρ. 8138 καὶ εἰς δοτικὴν Stachyo αὐτ. ἀρ. 8537. — **Valens**, ἰδὲ ἀν. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 2 καὶ 4. — **Qu[i] et ?**, συνεπλήρωσα εἰκάζων, ὅτι ἀκολουθεῖ δεύτερον cognomen, ὃ ἔφερον ὁ ἕτερος τῶν Πουβλικίων Publicius Valens, ἵνα διακριθῇ ἀπὸ ἄλλων συμπολιτῶν αὐτοῦ, οἵτινες εἶχον πιθανῶς τὰ αὐτὰ συνήθη nomina. Οὕτω πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἑλλείποντα ἓνα ἀκόμη στίχον, ὃ ὁποῖος ἔφερε τὸ δεύτερον τοῦτο cognomen καὶ ἐν συντομογραφίᾳ, ὡς συνήθως, τὸν τύπον, δι' οὗ ἐδηλοῦτο ἡ μέριμνα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου, ὡς: f(aciendum) c(uraverunt) ἢ τι τοιοῦτον.

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ ΕΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΑΡ. 1-5.

Αἱ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1-5 ἐπιγραφαὶ παρουσιάζουν στοιχεῖα ἀσφαλῆ, ὥστε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι μετηνέχθησαν παλαιόθεν ἐκ τῆς πόλεως ἢ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων, ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐν Θεσσαλονίκη μαρμαρογλύφων πρὸς κατασκευὴν ἐπιταφίων πλακῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 1 ὁρίζεται νὰ καταβληθῇ τὸ πρόστιμον τῇ [R(ei) Pub(licae)] C(oloniae) Philippensium. Ὁμοίως καὶ κατωτέρω ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 24.

2) Ὁ ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 2 P. Turpilius, φέρων οἰκογενειακὸν ὄνομα γνωστὸν ἐκ Φιλίππων, ἐκ τῆς Βολτινίας φυλῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν οἱ ἄποικοι τῶν Φιλίππων, ἔχων τὸ σύνθητες ἐν Φιλίπποις cognomen Valens καὶ διατελέσας duumvir i.d. ἐν Φιλίπποις, ὡς καὶ ὁ ἄλλος Turpilius, ὃ cognomine Vetidius, λαμβάνει τόπον δημόσιον διὰ τὴν ταφὴν αὐτοῦ decreto decurionum=ψηφίσματι Βουλῆς. Πρόκειται ἄρα ἐνταῦθα ἡ βουλὴ τῶν Φιλίππων, ἔνθα εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ἐδόθη ὁ πρὸς ταφὴν δημόσιος τόπος καὶ ἔνθα κατὰ συνέπειαν ἐτάφη ὁ P. Turpilius Valens.

3) Ὁ ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 3 C. Graecinius εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς Βολτινίας φυλῆς, decurio καὶ quaestor τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων.

4) Ὁ ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 4 C. Valerius, ἔχων ὄνομα σύνθητες ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς περιφερείας τῶν Φιλίππων, cognomine Valens καὶ αὐτός, εἶναι duumvir i.d. ἐν Φιλίπποις

5) Ὁ ἐν ἐπιγρ. ἀρ. 5 M. Caetronius Silianus ἔχει praenomen καὶ n. gentile τὸ αὐτὸ πρὸς ἄλλον ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων, ὅστις εἶναι ἐπίσης M. Caetronius. Ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὴν Βολτινίαν φυλὴν τῶν Φιλίππων καὶ εἶναι duumvir i.d. καὶ munerarius P[hil(ippis)], ὡς συνεπληρώσαμεν.

Ἐὰν μάλιστα ἀναθεωρήσωμεν ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν τὰς ἐν CIL ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπιγραφὰς θὰ εὕρωμεν ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 14203⁴¹ duumvirum Philippis ὡσαύτως ἐκ τῆς Βολτινίας φυλῆς καὶ ἔχοντα cognomen σύνθητες ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν Φιλίππων. Ἐν CIL σημειοῦται, ὅτι τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν «Papageorgiu misit», ὡς καὶ τὴν ἀμέσως

προηγούμενην ὑπ' ἀρ. 14203⁴⁰, ἣτις ἐπανευρέθη νῦν εἰς τὸ Ἰσραηλιτικὸν νεκροταφεῖον καὶ εἶναι ἢ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 17. Ἀμφότεραι ἄρα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου.

Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 1-5 ἐπιγραφαί, ὡς καὶ τὸ κατωτέρω θραῦσμα ὑπ' ἀρ. 24 καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἐν CIL III Suppl. II ἀρ. 14203⁴¹ ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Τοῦτο καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ ἄλλαι ἐκ τῶν κατωτέρω ἢ ἐν CIL δημοσιευομένων λατινικῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπιγραφῶν εἶναι δυνατὸν νὰ μετεφέρθησαν ἐκ Φιλίππων, ἀλλ' αἱ περαιτέρω ἐνδείξεις δὲν εἶναι ἐξ ἴσου πειστικά. Καταλείπεται ἄρα εἰς τὴν κρίσιν ἐμπειροτέρου μελετητοῦ, ὅπως ἐκτιμῆσῃ τὰ σημειούμενα ἐκάστης ἐπιγραφῆς κοινὰ στοιχεῖα πρὸς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, πρὸς ἃς παρεβλήθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Παραβολὴ τοῦ μαρμάρου, τῆς γραφῆς κυρίως καὶ ἄλλων ἐπιγραφικῶν στοιχείων θὰ διεφώτιζε περαιτέρω τὸ ζήτημα, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ ἀρμοδιώτερον ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν τῶν Φιλίππων.¹

6.

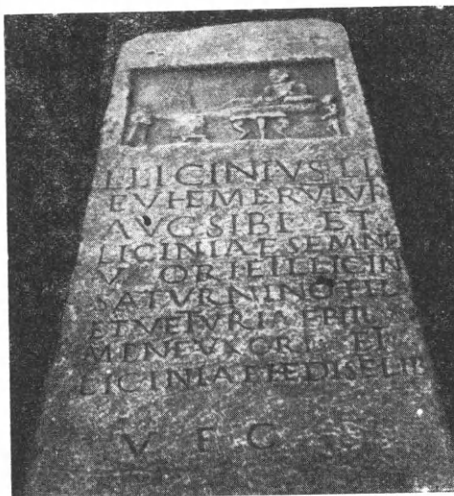
Μαρμαρίνη στήλη ἐπιτύμβιος (cippus). Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφῆζει τὰ πέρατα κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς ἄνω, ἣτις εἶναι, ὡς φαίνεται, ὀλίγον μόνον ἀποκεκρουμένη. Τὸ κάτω ἄκρον ἀδρῶς ἐξεργασμένον. Σφζ. ὕψος 2,31 μ., πλ. κάτω 0,64 μ., ἄνω 0,56 μ.. Τὸ πάχος καίτοι μειωθὲν κατὰ τὴν δευτέραν χρῆσιν τοῦ λίθου φαίνεται, ὅτι καὶ ἀρχικῶς ἐμειοῦτο ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Νῦν κυμαίνεται μεταξὺ 0,20 - 0,15 μ. Κατὰ τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν κάτω ἀριστερὰ φέρει ὀπὴν κυκλικὴν διαμ. 0,04 μ., βάθους 0,05 μ., πιθανῶς ἀρχικὴν διὰ τὴν στερέωσιν τῆς στήλης. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια κοσμεῖται ἄνω δι' ἀναγλύφου «νεκροδείπνου» ἐντὸς κοίλου ὀρθογωνίου (ὕψ. 0,23 μ., πλ. 0,47 μ.) ἀρχομένου εἰς 0,22 μ. ἀπὸ τοῦ σφζομένου ἄνω ἄκρου καὶ ἀφισταμένου κατὰ 0,05 μ. ἀπὸ τὰς ἐκατέρωθεν πλευρὰς (εἰκ. 4).

Κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου ἄρχεται ἐπιγραφὴ 10 στίχων σφζομένη ἀκεραία. Γραμμάτων ὕψος: 1^{ου} στ. 0,07 μ., 2^{ου} καὶ 3^{ου} στ. ± 0,055 μ., 4^{ου} καὶ 5^{ου} στ. ± 0,045 μ., 6^{ου} καὶ 7^{ου} στ. 0,04 μ., 8^{ου} καὶ 9^{ου} στ. 0,035 μ., 10^{ου} στ. 0,045 μ.. Τὰς λέξεις χωρίζουν ἀπ' ἀλλήλων στιγμαί.

Συμπλέγματα γραμμάτων (εἰκ. 11): Ἐν στ. 2 καὶ 9 τὸ ὑπ' ἀρ. 1 = he, τὸ ὑπ' ἀρ. 19 = ir, ἐν στ. 7 τὸ ὑπ' ἀρ. 18 = rh καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 20 = te. Ἐξέχουν ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ στίχου τὰ γράμματα I τοῦ συμπλέγματος ὑπ' ἀρ. 19 ἐν στ. 2, τὸ T ἐν στ. 5, 7 (τῆς λέξεως Veturia), 8 καὶ 9 (τοῦ συμπλέγματος ὑπ' ἀρ. 20.) Τὸ τελευταῖον I ἐν στ. 5 ἐγράφη ὑπὲρ τὸ N. Μεταγενεστέρως ἀπεξέστησαν τὰ X τῆς λέξεως uxorī ἐν στ. 5 καὶ 8, κατὰ τὴν δευτέραν χρῆσιν τῆς πλακὸς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων, ὑποθέτω, διότι τὸ X ἐνεθύμιζε τὸ ἀρχικὸν γράμμα τῆς λέξεως Χριστός:

¹ Πρβ. παρατηρήσεις εἰς ἐπιγραφὴν κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 8.

- L(ucius) Licinius L(ucii) l(ibertus)
 Euhemer (sex)vir
 aug(ustalis) sibi et
 Liciniae Semne
 5. u[x]ori et L(ucio) Licini(o)
 Saturnino fil(io)
 et Veturiae Philu-
 mene u[x]ori et
 Liciniae Hediste lib(ertae)
 10. v(ivis) fa(ciendum) c(uravit).

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφή ὑπ' ἀρ. 6.

Στ. 1. — **L.l.**, διὰ τοὺς ἀπελευθέρους ἐν τῇ θέσει τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς τίθεται τὸ ὄνομα τοῦ πρώην πάτρωνος ἐν βραχυγραφίᾳ εἰς γενικὴν μετὰ τοῦ l(ibertus). Ὡς praepomen καὶ n. gentile οἱ ἀπελεύθεροι λαμβάνουν τὰ τοῦ πάτρωνος, ὅστις ἐπομένως ἐλέγετο ὡσαύτως L. Licinius. Ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων ἐπὶ ὁμοίας στήλης ἐπιτυμβίου ἀπαντᾷ L. Licinius, πατὴρ καὶ υἱός, BCH 55 (1931) σ. 201, Licinia Valeria αὐτ. σ. 204, Licinius Valens ἐν RHR 1922 σ. 168.

Στ. 2. — **Euhemer(us)** ἢ Euemer(us), παρὰ DESSAU ILS ἀρ. 1496, 7533 καὶ 8466. Ἐκ Φιλίππων παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ, ἀρ. 936 καὶ BCH 53 (1929) σ. 82 ἀρ. 7.

Στ. 2-3. — **Sevir Aug(ustalis)** = εἷς ἀπὸ τοὺς ἑξ ἱερεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας ἐν τῇ ἀποικίᾳ, RE II σ. 2349 ἐν λ. Augustales. Ἄλλοι Seviri Augustales ἐκ Φιλίππων παρὰ COLLART ἔ.ἀ. σ. 268 κ.έ.

Στ. 4. — **Semne**, ὄνομα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰλημμένον ἀπαντῶν εἰς λατινικὰς ἐπιγραφάς, DESSAU ILS ἀρ. 5174^a καὶ 8036 καὶ ἑλληνιστὶ εἰς κείμενα καὶ ἐπιγραφάς, PAPE-BENSELER ἐν λ. Σέμνη. Διὰ τὸν τύπον τῆς δοτικῆς πρβ. Acme, Agathetyche κ.λ.π. παρὰ DESSAU ILS III II σ. 853. Πρβ. καὶ κατωτέρω στ. 7-8 Philumene, στ. 9 Hediste καὶ κατωτ. ἐν ἐπιγραφῇ ἀρ. 16 Ph?jilice καὶ ἀρ. 11 εἰς ὀνομαστικὴν πτῶσιν Music. Ὅμοια ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 61 (1937) σ. 418 ἀρ. 12.

Στ. 6. — **Saturninus**, cognomen γνωστὸν καὶ ἐκ Φιλίππων, BCH 56 (1932) σ. 228 καὶ Saturnina ἐκ Φιλίππων παρὰ DESSAU ILS ἀρ. 5208.

Στ. 7. — **Veturia**, ὡς nomen gentile γνωστὸν καὶ ἐκ Φιλίππων, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 936 [= CIL III 633 III, 2]. — **Philumene**, ἀπαντᾷ καὶ Filumene, DESSAU ILS III I Ind. σ. 226, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Φιλουμένη εἰς κείμενα καὶ ἐπιγραφάς, PAPE-BENSELER ἐν λ.

Στ. 9. — **Hediste**, ἐν CIL III Suppl. I ἀρ. 820, αὐτ. III Suppl. II ἀρ. 6208, αὐτ. III Suppl. I ἀρ. 9052. Ediste αὐτ. III Suppl. I ἀρ. 2193 [= αὐτ. Suppl. I ἀρ. 8607]. Τὸ ἑλληνικὸν Ἡδίστη εἰς κείμενα καὶ ἐπιγραφάς, PAPE-BENSELER ἐν λ.

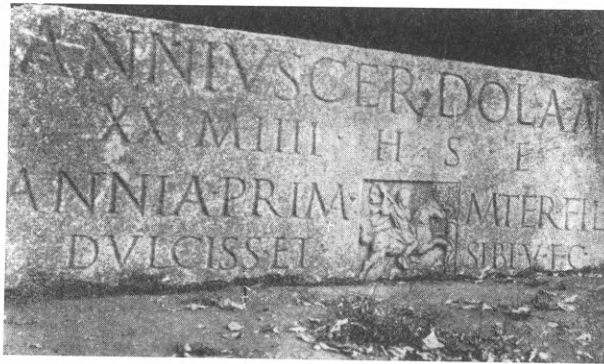
7.

Μαρμαρίνη πλάξ ἐκ πλευρᾶς σαρκοφάγου κάτω ἀποκεκρουμένη. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Κατὰ τὰς δύο κατακορύφους πλευρᾶς τῆς ὄψεως ἐλαφρῶς εἰσέχουσα ταινία πλ. 0,02 μ. μαρτυρεῖ τὸ πέρας τῆς πλακῶς. Μῆκος 2,13 μ., σφζ. ὕψ. περίπου 0,67 μ., πάχος 0,11 μ. (εἰκ. 5). Ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς ἀπεξέσθη κατὰ τὴν δευτέραν χρῆσιν ἢ κατὰ μῆκος ἔξοχή διὰ τὴν ἐπικάθισιν τοῦ καλύμματος. Αἱ ἐπιφάνειαι κατὰ τὸ πάχος τῶν στενῶν πλευρῶν ἐλειάνθησαν πιθανῶς κατὰ τὴν δευτέραν χρῆσιν, διότι ὀπαὶ συνδέσμων δὲν φαίνονται.

Ἐπὶ τῆς ὄψεως κάτω καὶ κατὰ τὸ μέσον ἀνάγλυφον «θρακὸς ἰπέως» κόπτει εἰς τὸ μέσον τοὺς δύο τελευταίους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀναγλύφου σφζόμενον ὕψος 0,29 μ., πλ. 0,35 μ.

Γραμμάτων ὕψος: 1^{ου} στ. 0,135 μ., 2^{ου} στ. 0,09 μ., 3^{ου} στ. 0,10 μ., 4^{ου} στ. 0,08 μ.
Σύμπλεγμα ἐν στ. 3 τὸ τῆς (εἰκ. 11) ὑπ' ἀρ. 11 = ma (δίς).

Εἰκ. 5. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 7.

Annius Cerdola an(norum)
(viginti), m(ensium) (quattuor), h(ic) s(itus) e(st).
Annia Prima mater fil(io)
dulciss(imo) et sibi v(ivae) f(aciendum) c(uravit).

Στ. 1.— **Annius**, γνωστὸν ὡς n. gentile καὶ ἐκ Φιλίππων, ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 960 [= CIL III ἀρ. 649], BCH 58 (1934) σ. 477 ἀρ. 17 καὶ αὐτ. 61 (1937) σ. 419 ἀρ. 13. — **Cerdola**, γνωστὸν καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων τὸ ὄνομα Cerdo, BSA XXIII σ. 96 καὶ 97, BCH 56 (1932) σ. 225 καὶ ὑποσημ. 3.

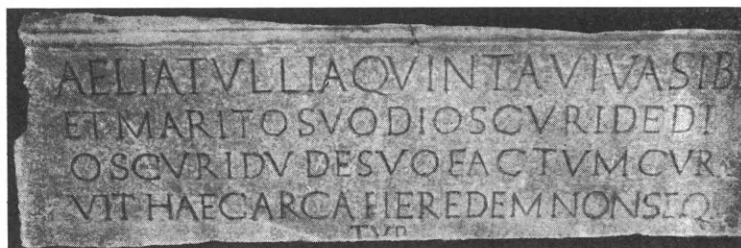
Στ. 3.— **Prima**, cognomen σύννηθες Primus-a διδόμενον κατὰ κανόνα τοῖς πρωτοτόκοις, πρβ. κατωτ. ἀρ. 9, Secunda κατωτ. ἀρ. 11 καὶ Secundina κατωτ. ἀρ. 17, Quinta κατωτ. ἀρ. 8 κ.τ.δ. Prima ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 58 (1934) σ. 474 ἀρ. 11.

8.

Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου φέρουσα ἄνω διακόσμησιν ἀναγλύφων κυματίων. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Διαστάσεις: σφζ. μῆκος 2,67 μ., σφζ. πλ. 0,90 μ., πάχος 0,13 μ. (εἰκ. 6).

Σφῆζει ἐπιγραφὴν, ἣς οἱ 4 πρῶτοι στίχοι εἶναι ἀκέραιοι καὶ μόνον τὰ 3 γράμματα τοῦ 5ου στίχου εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἀποκεκρουμένα. Γραμμάτων ὕψος: 1ου στ. 0,13 μ., 2ου-4ου στ. 0,10 μ., 5ου στ. περίπου 0,07 μ. Σύμπλεγμα ἐν στ. 4 τὸ τῆς εἰκ. 11 ὑπ' ἀρ. 13=qu.

Ἄξιοσημείωτον, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἔχει καμμίαν συντομογραφίαν.

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 8.

Aelia Tullia Quinta viva sibi
et marito suo Dioscuride Di-
oscuridu de suo factum cura-
vit. Haec arca heredem non sequi-
tur.

Στ. 1.—**Aelia**, κυρίως nomen gentile χρησιμοποιούμενον καὶ ὡς praenomen ἀπὸ τοῦ 2ου αἰ. μ. Χ., τῆς χρήσεως ταύτης γενικευομένης κατὰ τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, CAGNAT EL⁴ σ. 48. Τῶν γυναικῶν ὅμως τὸ praenomen δὲν σημειοῦται. Ἐδῶ ἄρα τίθεται ἐν τῇ θέσει praenominiis τὸ Aelia ὡς cognomen, CAGNAT ἔ.ἀ. σ. 76. Aelia ὡς n. gentile ἰδὲ κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 16.—**Tullia** καὶ κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 15 Tull[ius], n. gentile, τὸ ὁποῖον δὲν εὔρον ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης οὔτε τῶν Φιλίππων.—**Quinta**, πρβ. Prima, ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 7 στ. 3.

Στ. 2.—**Dioscuride**, δοτικὴ κατὰ τὸ ἑλληνικὸν τυπικὸν σχηματιζομένη ἐξ ὀνομαστικῆς Dioscurides, ὀνόματος ἑλληνικοῦ Διοσκορίδης ἢ Διοσκουρίδης, ἀπαντῶντος πολλάκις εἰς κείμενα καὶ ἐπιγραφὰς ἑλληνικάς, PAPE-BENSELER ἐν λ. Εἰς λατινικάς ἐπιγραφὰς δὲν εὔρον εἰ μὴ Dioscorus ὡς cognomen, DESSAU ILS ἀρ. 2304 καὶ 6339 (δίς). Ὁ τύπος τῆς δοτικῆς σχηματίζεται ὡς τὰ παραδείγματα choraule, ierofante κ.λπ. παρὰ DESSAU ILS IIII σ. 852. Ἡ εἰς τύπον ἑλληνικὸν γενικὴ Dioscuridu δὲν ἔχει ἀνάλογα παραδείγματα παρὰ DESSAU ἔ.ἀ.

Στ. 3.—**De suo factum curavit**, τύπος συνήθως συντομογραφούμενος D·S·F·C· της συντομογραφίας αναγιγνωσκομένης: d(e) s(uo ἢ -is) f(aciendum) c(uravit ἢ -erunt).

Στ. 4.—**Haec arca** κ.λ.π., ιδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 7.

Ἀπροσδόκητος προστίθεται εἰς τὴν ἀνωτέρω γενομένην γενικὴν παρατήρησιν εἰς ἐπιγραφὰς 1-5 μαρτυρία τοῦ Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος, καθ' ἣν ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 8 ἐπιγραφή δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' εἰς τὴν Θάσον.

Δημοσιεύεται αὕτη ἐν CIL III Suppl. I σ. 131 ἐρανισθεῖσα ἐκ παλαιῶν χειρογράφων ἐρευνητῶν ἀντλησάντων ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Θάσον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1444 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1445 μ.Χ. (CIL ἔ.ἀ. σ. 129 κέ.). Ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ CIL Th. Mommsen δὲν κατεχώρισε τὴν ἐπιγραφὴν ἐν οἰκείῳ τόπῳ μετὰ τῶν ἐλαχίστων ἐκ Θάσου λατινικῶν ἐπιγραφῶν, διότι ὑπέθεσεν, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἦτο ἐλληνικὴ μεταγραφεῖσα εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τῶν ἀντλησάντων ἐκ τοῦ Κυριακοῦ συγγραφέων τῶν χειρογράφων μνημονευομένων ἐν CIL ἔ.ἀ.

Εὐρεθείσης ἤδη τῆς πλακὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ:

α) Βεβαιοῦται ἡ ἀκρίβεια τοῦ λατινικοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς δημοσιεύεται αὕτη ἐν CIL πλὴν τῆς τομῆς τῶν στίχων (ἐν CIL τέμνεται ἡ ἐπιγραφή εἰς 10 στίχους ἀντὶ τῶν 5 τῆς πλακός). Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Th. Mommsen, ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν ἐν CIL ἔ.ἀ. δημοσιευομένων Θασίων ἐπιγραφῶν ἦτο ἐλληνικὴ μεταγραφεῖσα καὶ αὕτη ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου τοῦ Κυριακοῦ εἰς τὴν λατινικὴν κλονίζεται μὲν, ἀλλὰ παραμένει πιθανή, διότι τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης παραδίδεται τὸ κείμενον ἐλληνιστὶ ὑπὸ ἑνὸς τῶν κωδίκων, τοῦ cod. Vat. 5250 f. 17 (CIL ἔ.ἀ.).

β) Βεβαιοῦται ἔτι περισσότερον ἡ γενομένη ὡς ἀνωτέρω γενικὴ παρατήρησις εἰς ἐπιγραφὰς 1-5.

γ) Εὐρύνεται ἡ ὑπόνοια, ὅτι τὰ εὐρεθέντα εἰς μεγάλον ἀριθμὸν ἐν τῷ ἰσραηλιτικῷ νεκροταφείῳ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχαῖα μάρμαρα ἔχοντα ἐλληνικὰς ἢ λατινικὰς ἐπιγραφὰς, ἀνάγλυφα ἢ ἀρχιτεκτονικὴν διακόσμησιν δὲν ἀνήκουν πάντα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ ἄλλων τόπων καὶ κυρίως ἐκ Φιλίππων καὶ Θάσου, ὡς προεῖδεν ὁ L. Robert εἰς παρατηρήσεις του ἐν R.E.Gr. LXI σ. 167 (πρβ. αὐτ. σ. 139 § 12 Pierres errantes).

δ) Τίθεται ὡς terminus post quem διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πλακός τῆς ὑπ' ἀρ. 8 ἐπιγραφῆς τὸ ἔτος 1444 μ.Χ., εἶναι δὲ τοῦτο ἔνδειξις καὶ διὰ τὰ λοιπὰ ἀλλαχόθεν μεταφερθέντα εἰς Θεσσαλονίκην ἀρχαῖα.

9.

Πλὰξ ὁμοία. Δὲν περισυνελέγη καὶ ἴσως κατεστράφη. Διαστάσεις τῆς πλακός δὲν ἐσημειώθησαν. Ἡ ἐπιγραφή, ἣτις ἐκάλυπτε μέρος μόνον τῆς ἐπιφανείας της, κατὰ τὸ ἀπόγραφον τοῦ κ. Καλλιπολίτου εἶχεν οὕτω:

FIRMIA L· F· PRIMA SIBI VIVAE
H· A· H· N· S

Firmia L(ucii) f(ilia) Prima sibi vivae.
H(aec) a(rca) h(eredem) n(on) s(equitur).

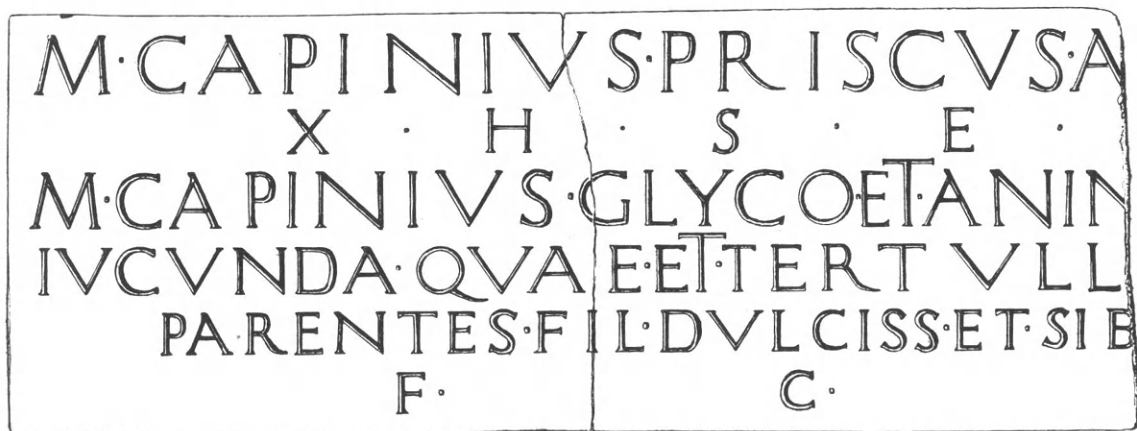
Στ. 1.— **Firmia L(ucii) f(ilia)**, L(ucius) Firmius ἐν ἐπιγρ. ἐκ Φιλίππων, BCH 47 (1923) σ. 58 καὶ αὐτ. σ. 59, ὅπου καὶ ἄλλοι Firmii. Πρβ. καὶ τὰ cognomina Firmianus, ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 3 στ. 2 καὶ 6, Firmus κατωτ. ὑπ' ἀρ. 14 στ. 1.— **Prima** ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 7 στ. 3.

Στ. 2.— **H.A.H.N.S**, συνήθης συντομογραφία, ἧς ἔχομεν τὸν πλήρη τύπον ἀνωτέρω ἐν ἐπιγρ. ὑπ. ἀρ. 1 στ. 7 καὶ ἀρ. 8 στ. 4-5.

10.

Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου θραυσθεῖσα κατὰ τὸ μέσον εἰς δύο τεμάχια κατὰ τὴν μεταφορὰν τῆς εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου νῦν ἀποκεῖται. Σφζόμεναι διαστάσεις: μῆκος 2,07-2,10 μ., πλ. 0,78 μ., πάχ. 0,12 μ. (εἰκ. 7).

Σφζει ἐπιγραφὴν 6 στίχων ἀποκεκρουμένην μόνον κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν. Γραμμάτων ὕψος: 1^{ου} στ. 0,11 μ., 2^{ου} στ. 0,08 μ., 3^{ου} στ. 0,10 μ., 4^{ου} στ. 0,085 μ., 5^{ου} στ. 0,075 μ. Ἐξέχει ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ στίχου τὸ T τῆς λέξεως et ἐν στ. 3 καὶ 4.— Τὰς λέξεις χωρίζουν ἀπ' ἀλλήλων σιγμαί.

Εἰκ. 7. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 10.

M(arcus) Capinius Priscus a[n(norum)]

(decem) h(ic) s(itus) e(st).

M(arcus) Capinius Glyco et Anin[ia]

Iucunda quae et Tertull[a]

parentes fil(io) dulciss(imo) et sib[i]

f(aciendum) c(uraverunt).

Στ. 1.— **Capinius**, n. gentile ἀσύνηδες μὴ ἀπαντῶν παρὰ DESSAU ILS οὔτε ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῶν Φιλίππων. Εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ Carenius, ἰδὲ W. SCHULZE Zur Gesch. lat. Eigennamen σ. 145 ἐν λ.— **Priscus**, cognomen συνήθης, ἀπαντᾷ καὶ κατωτ. ἀρ. 12, ἐκ Φιλίππων παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ, ἀρ. 946 καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης CIL III ἀρ. 7328.

Στ. 3. — **Glyco**, cognomen ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰλημμένον ἀπαντῶν παρὰ DESSAU ILS 5373 καὶ πολλάκις μὲ τὸν γνήσιον ἑλληνικὸν τύπον του Glycon = Γλύκων, περὶ οὗ PARE-BENSELER ἐν λ. — **Anin[ia]**, εἶναι τὸ μόνον n. gentile ἐκ τῶν γνωστῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τοῦ ἑλλιποῦς στίχου. Ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων ἐν CIL III Suppl. II ἀρ. 14206¹⁴.

Στ. 4. — **Iucunda**, ἄλλη ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 47 (1923) σ. 73 ἀρ. 29. — **Tertull[a]**, εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ καὶ Tertull[ina]. Tertullus ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 57 (1933) σ. 370 κέ. ἀρ. 28 καὶ αὐτ. 58 (1934) σ. 478 ἀρ. 21. Tertullius ἐκ Φιλίππων ἐν CIL III ἀρ. 633, III, 10 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 936]. Δύο cognomina καὶ ἄνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 3 στ. 6, ἀρ. 4 στ. 1-2 καὶ πιθανῶς ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 5 στ. 5, ἔνθα συνδέονται ὡσαύτως διὰ τοῦ qui et, ὡς συνδέονται συνήθως διὰ τοῦ « ὁ καὶ » ἐν ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς τῆς Μακεδονίας δεύτερα ὀνόματα, ΣΤΡ. ΠΕΛΕΚΙΔΗ Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχ. Θεσσαλονίκης σ. 60.

11.

Μαρμαρινὴ στήλη ἐπιτύμβιος (cippus) ἀποκεκρουμένη ἄνω. Δὲν περισυνελέγη καὶ ἴσως κατεστράφη. Δὲν ἐσημειώθησαν διαστάσεις. Ἔσφρισε τοὺς ἕξ τελευταίους στίχους ἐπιγραφῆς καὶ ἴχνη τοῦ προηγουμένου στίχου μὴ ἀναγνωσθέντα τότε. Τὰ ἐν στ. 4 γράμματα Η καὶ R τῆς λέξεως Chressimus ἀπετέλουν τὸ ἐν (**εἰκ. 11**) ὑπ' ἀρ. 17 σύμπλεγμα. Κατὰ τὸ ἀπόγραφον τῆς πρώτης καταγραφῆς τῶν εὐρημάτων ἢ ἐπιγραφῆ εἶχεν οὕτω:

	[L(ucius) Laelius ?
	— — — — — — — — —]
TESTAMENTO FIERI	testamento fieri
IVSSIT (vacat)	iussit.
LAELIA L · L · SECVNDA	Laelia L(ucii) l(iberta) Secunda
L · LAELIVS L · L · CHRESSIMVS	L(ucius) Laelius L(ucii) l(ibertus) Chressimus
5 LAELIA L · L · MARONIS	Laelia L(ucii) l(iberta) Maronis
LAELIA L · L · MVSICE	Laelia L(ucii) l(iberta) Musice.

Στ. 1-2. — **Testamento fieri iussit**, συνήθης εἰς ἐπιτυμβίους καὶ τιμητικὰς ἐπιγραφὰς τύπος βραχυγραφούμενος T. F. I. Ἀπαντᾷ εἰς τιμητικὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 57(1933) σ. 331 κέ. ἀρ. 7 III. Ἀπλῶς ex testamento εἰς δύο ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς ἐκ Θεσσαλονίκης, CIL III ἀρ. 7328^a καὶ 14203⁴¹. Ex testamento fieri iussit sibi εἰς δύο ἐπιγραφὰς Θεσσαλονικέων ἐν Ρώμῃ, CIL VI ἀρ. 2646 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 600] καὶ αὐτ. ἀρ. 2679 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 601]. Ἐκ Φιλίππων παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 959, BCH 57 (1933) σ. 354 ἀρ. 19 καὶ 20, αὐτ. 61 (1937) σ. 413 ἀρ. 6 κ.ά.

Εἰς τοὺς ἑλλείποντας προηγουμένους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ἀνεγράφοιτο βεβαίως τὰ ὀνόματα τοῦ νεκροῦ, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν ἀσφα-

λῶς τὸ praenomen καὶ τὸ n. gentile, διότι ὁ νεκρὸς θὰ ἦτο μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν κατωτέρω ἀναγραφομένων (σύζυγος ἴσως τῆς πρώτης καὶ πατὴρ τῶν ἐπομένων) ἢ ὁ πρόφην πάτρων αὐτῶν, τοῦ ὁποίου ὅλοι εἶναι ἀπελεύθεροι, πρβ. ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 6 στ. 1. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὁ νεκρὸς θὰ ἐλέγετο L(uicius) Laelius, ὡς καὶ ἄλλος ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Φιλίππων (ιδὲ κατωτ. στ. 3-6).

Στ. 3-6. — **Laelius - a**, n. gentile. L. Laelius Felix ἀπαντᾷ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκ Φιλίππων ἐπιγραφῇ, ἔνθα ἀναγράφονται cultores Silvani, CIL III Suppl. I ἀρ. 633 II 2, 6 [=ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 735]. — **Secunda**, σύνθητες cognomen καὶ ἐκ Φιλίππων, CIL III Suppl. II 14206¹⁴ καὶ ἀρ. 14206²⁷, BCH 58 (1934) σ. 474 κέ. ἀρ. 10 καὶ 33. Πρβ. Prima ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 7 στ. 3. — **Chressimus**, cognomen ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰλημμένον. C. Furius Chresimus ἐν PLIN. H. N. XVIII, 6, 41. Cresimus ἐν CIL V ἀρ. 4422. Ἐκ Φιλίππων Chresimus ἐν CIL III Suppl. I ἀρ. 633, II, 11 [=ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 735]. Τὸ ἐλληνικὸν Χρήσιμος γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν, PAPPÉ - BENSELER ἐν λ. — **Maronis**, cognomen ἄσχετον μὲ τὰ λατινικὰ Maro, Maronianus παρὰ DESSAU ILS Indices καὶ τὰ γνωστὰ ἐξ Ἀμφιπόλεως Marronius - a, CIL III Suppl. I ἀρ. 654 [=ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 877] καὶ ἐκ Φιλίππων Marronius - a ἐν BCH 47 (1923) σ. 89 καὶ αὐτ. 57 (1933) σ. 362. Τὸ ἡμέτερον Maronis φαίνεται ἀνάλογον πρὸς τὰ ἐλληνικὰ ἀνδρικὰ παρωνύμια Πιέρις, Στρομόνις κ.λ.π. ΠΕΛΕΚΙΔΗ ἔ.ἀ. σ. 60 καὶ 66, BCH 37 (1913) σ. 94 καὶ εἶναι τὸ θηλυκὸν τοῦ ἐθνικοῦ Μαρωνείτης ἐκ τῆς θρακικῆς πόλεως Μαρωνείας, βλ. ΣΤΕΦ. BYZ. ἐν λ. Μαρώνεια: «τὸ ἐθνικὸν Μαρωνείτης καὶ θηλυκῶς διὰ τοῦ ι, καὶ Μαρωνίς ἀπὸ τῆς Μάρωνος γενικῆς». Διὰ τὴν λατινικὴν κατάληξιν καὶ κλίσιν τοῦ ὀνόματος βλ. ὅμοια παραδείγματα παρὰ DESSAU IIIII σ. 851. — **Musice**, cognomen ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰλημμένον. L. Licinius Soter qui et Musicus ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων, BCH 55 (1931) σ. 201. Ἀνάλογα τὰ ἐλληνικὰ ἀνδρικὰ Φιλόσοφος, Παλαιστής κ.λ.π., ΠΕΛΕΚΙΔΗ ἔ.ἀ. σ. 60 κ.ἀ. Διὰ τὴν λατινικὴν κατάληξιν καὶ κλίσιν παραδείγματα βλ. DESSAU IIIII σ. 853 (Calliste, Hermione κ.λ.π.).

12.

Πλευρὰ μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Δὲν περισυνελέγη καὶ ἴσως κατεστράφη. Ἐσημειώθησαν σφζόμεναι διαστάσεις τῆς πλακός: μῆκος 2,23 μ., ὕψ. 0,76 μ., πᾶχ. 0,14 μ.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχουσα μεγάλα ἐπιμελῶς κεχαραγμένα γράμματα, ἀποκεκρουμένη ὀλίγον μόνον δεξιὰ, ἦτο κατὰ τὸ ἀπόγραφον ἢ ἐξῆς:

LEPIDIA VICTORIA A	Lepidia Victoria a[n(norum)]
LX H·S·E	(sexaginta) h(ic) s(ita) e(st).
NORBANVS PRISCVS	Norbanus Priscus
MATRI	matri.

Τὰ δύο οἰκογενειακὰ ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς **Lepidia** καὶ **Norbanus**, γνωστὰ ἄλλοθεν, δὲν εὔρον ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῶν Φιλίππων. Τὰ cognomina ἐκ τῶν συνήθων. **Priscus** καὶ ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 10 στ. 1.

13.

Πλευρά μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Δέν περισυνελέγη και ἴσως κατεστράφη. Ἐσημειώθησαν διαστάσεις: μήκος 2,45 μ., πλ. 0,87 μ., πάχ. 0,11 μ.

Ἡ ἐπιγραφή ἦτο ἀποκεκρουμένη δεξιὰ και κάτω, ὅπου τὰ γράμματα τοῦ στ. 4 ἐσφύζοντο μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους των. Ἐκ τοῦ ληφθέντος ἀπογράφου εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐπιγραφή οὕτω:

Decimia Persi[ce]
sibi v(ivae) f(aciendum) c(uravit).
In eam arcam alium s[i]
quis posuerit dabit fisco[— —

Στ. 1. — **Decimia**, n. gentile ἀπαντῶν ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Φιλίππων, ὡς ἐν CIL III ἀρ. 633 II 2, 17 [=ΔΗΜΙΤΣΑ σ. 737 (C. Decimius Germanus)], BCH 57 (1933) σ. 348 κέ. ἀρ. 14-18 και stemma ἐν σ. 352. — **Persi[ce]** εἶναι ἡ μόνη πιθανὴ συμπλήρωσις κατὰ τὸ ἀνδρικὸν cognomen Persicus, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ πολλάκις ἐν ἐπιγραφαῖς, DESSAU ILS Ind. ἐν λ. Ἡ κατάληξις κατὰ τὸ Musice, ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 11 και και τὰ ὅμοια εἰς δοτικὴν ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 6 και κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 16.

Στ. 2-3. — **In eam arcam** κ.λ.π. Πρβ. ἀνωτ. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 1-7.

14.

Πλάξ ὁμοία, πιθανῶς πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη. Δέν περισυνελέγη και ἴσως κατεστράφη. Ὑπὸ τοῦ κ. Καλλιπολίτου ἐσημειώθησαν διαστάσεις τῆς πλακός: 1,90 μ. × 0,58 μ. × 0,16 μ., ἐλήφθη δὲ ἀπόγραφον, ἐξ οὗ συμπληροῦνται ἀσφαλῶς τὸ σφύζομενον μέρος τοῦ στ. 1, ὅστις ἦτο ἀποκεκρουμένος κατὰ τὸ ἥμισυ και πλέον τοῦ ὕψους τῶν γραμμάτων (**εἰκ. 11** ἀρ. 24), ἀναγινώσκονται σαφῶς τὰ σφύζομενα γράμματα τῶν στ. 2 και 3, ἀναγνωρίζονται δὲ οὐχὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσφαλείας γράμματά τινα τοῦ στ. 4, ἐξ ὧν τὰ 4 τελευταῖα μᾶλλον ἀσφαλῶς. Ἐλλείπει ἀκόμη τοῦλάχιστον ἐν ἀρχῇ εἰς στίχος ὀλόκληρος, ὅστις θὰ εἶχεν εἰς δοτικὴν πτώσιν τὸ praenomen και n. gentile τοῦ ἐτέρου τῶν δύο νεκρῶν. Τὰ σύμβολα τῶν ἀριθμῶν 65 και 32 ἐχαράχθησαν ἐν συντομογραφίᾳ ὡς εἰκονίζονται κατωτέρω (**εἰκ. 12**). Οὕτω συμπληροῦντες μεταγράφομεν:

[· fi]l(io), Vol(tinia tribu), [F]irmo, δεξ(urioni) [c(o)hor(tis)]
[IV? v]ig(illum), an(norum) (sexaginta quinque) et Cassiae T(iti) fil(iae)
[Resti?]tutae eius an(norum) (triginta duorum). Se[— —]
[— — — — — — — de] s[uis f(aciendum) cu(ravit ἢ — raverunt)

Στ. 1. — [· fi]l (io), ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου ἐλλείπει τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ praenominis τοῦ πατρὸς τοῦ Φίρμου. — **Vol(tinia)**, βλ. ἀνωτ. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 2. — **Firmus**,

cognomen σύνηθες ἀπαντῶν καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων π.χ. CIL III Suppl. I ἀρ. 633 II στ. 4, 9, 20 κ.ά., BCH 57 (1933) σ. 321 ἀρ. 4 κ.ά.—**DEC**[, ἀνεγνώσθη μὲ πιθανότητα ἐν τέλει τοῦ στ. 1, ὥστε ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 2 σαφῶς σφζόμενον **IG**, δυνάμενον νὰ ἀνήκη εἰς συνήθη συντομογραφίαν τῆς λέξεως *vig(illum)*, συνεπληρώσαμεν ὡς ἀνωτέρω λαβόντες ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφὴν στήλης ἐκ Φιλίππων, ἣν *veterani* τῆς *IV* *cohor. vigil(um)* ἴδρυσαν πρὸς τιμὴν ἀξιωματικοῦ των, BCH 56 (1932) σ. 214 κέ. *C(enturio) cohor(tis) IV vigil(um)* ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων, BCH 56 (1932) σ. 214. Γενικῶς ἰδὲ J. MARQUARDT - J. BRISAUD *De l'organisation militaire chez les Romains* σ. 210 κέ. DAREMBERG-SAGLIO ἐν λ. *Vigiles* (R. Cagnat).

Στ. 2.—**Cassia**, *nomen gentile* συχνάκις ἀπαντῶν καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων, BCH 56 (1932) σ. 225 ὑποσημ. 2, ANNUARIO ἔ.ά. σ. 219. *Cassia Restituta* ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Καβάλας, BCH 55 (1931) σ. 201-202.

Στ. 3.—**Resti ?]tutae** συνεπλήρωσα οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος, διότι τὸ ἀκολουθοῦν *eius* ἀπαιτεῖ λέξιν συγγενείας σημαντικὴν. Ἄφ' ἐτέρου δὲν δύναμαι νὰ συμπληρώσω ἄλλως τὸν στίχον, ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶ λάθος τοῦ ἀντιγραφέως ἢ τοῦ χαρακτοῦ γράψαντος *TVTAE* ἀντὶ *TVT - EL - AE*. Τὴν ἐπιγραφὴν δὲν εἶδον πρὸ τῆς ἐξαφανίσεώς της καὶ δὲν εἶναι ἀδύνατον τὸ ληφθὲν προχειρῶς ἀπόγραφον νὰ εἶναι ἀνακριβὲς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. *Re]stitutu[s* καὶ *aϋθις R]estitut[us* ἢ -a ὡς *cognomen* ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Φιλίππων ἐν BCH ἔ.ά. σ. 228 κ.ά.

15.

Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἀπολεσθείσης ὡσαύτως, διαστάσεων 1,70 μ. × 0,75 μ. × 0,12 μ. ἀνεγνώσθη μέρος ἐπιγραφῆς, οὗ ἐλήφθη ἀπόγραφον ἔχον οὕτω:

· ASCLAE · TVLL
· VIRO · ET · SIBI
— —] Asclae Tull[io — —
— —] viro et sibi [v(ivae) f(aciendum) c(uravit)

Στ. 1.—**Asclae**, ὄνομα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰλημμένον, οὗ ἢ ὀνομαστικὴ *Asclas* ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγρ. DESSAU ILS ἀρ. 1911, ἣ δὲ γενικὴ *Asclae* αὐτ. ἀρ. 3610. Ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν στ. 2 δοτικῶν, τὸ ὄνομα κεῖται κατὰ δοτικὴν πτώσιν, ἣτις εἶναι ὁμοία τῇ γενικῇ, ἐπέχει δὲ θέσιν *praenominis*. Εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀπαντᾷ ὁ πληρέστερος τύπος τοῦ ὀνόματος Ἀσκληπᾶς, CIGr ἀρ. 200 κ.ά., ἀλλὰ καὶ Ἀσκλέας-Ἀσκληᾶς, ERN. SITTIG *De graecorum nominibus theophoris*, σ. 74 (πρβ. σ. 124), πλείονα παρὰ AHRENS *Kleine Schriften* σ. 415.—**Tull**[, κατὰ τὴν μάλλον πιθανὴν συμπλήρωσιν *Tullius* εἶναι τὸ *n. gentile* τοῦ νεκροῦ, περὶ οὗ ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 8 στ. 1.

Στ. 2.—**viro et sibi**, ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι τὸ μνημεῖον ἐποίησεν ἢ σύζυγος τοῦ νεκροῦ, ζῶσα βεβαίως, ὅθεν συνεπληρώσαμεν διὰ μιᾶς τῶν συνήθων τυπικῶν ἐκφράσεων, ἣτις ἔπρεπε ν' ἀκολουθῇ πλήρης ἢ βραχυγραφημένη. Ἐλλείπουσιν εἰσέτι ἂν μή τι ἄλλο, τὰ *nomen* τῆς γυναικός.

16.

Πλευρά μαρμαρίνης σαρκοφάγου αποκεκρουμένη κατά τὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς ἄνω. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφζόμεναι διαστάσεις: μῆκ. 2,10 μ., πλ. 0,81 μ., πάχ. 0,17 μ. (εἰκ. 8).

Σφζει τὸ μεγαλύτερον μέρος τριῶν στίχων ἐπιγραφῆς καὶ ἴχνη τοῦ 4^{ου} στίχου. Γράμματα μεγάλα καὶ ἐπιμελῶς κεχαραγμένα. Γραμμάτων ὕψος: 1^{ου} στ. 0,23 μ., 2^{ου} στ. 0,18 μ., 3^{ου} στ. 0,14 μ. Συμπλέγματα γραμμάτων: ἐν στ. 3 τὸ τῆς εἰκ. 11 ὑπ' ἀρ. 15 = et [ὡς καὶ ἐν BCH 61 (1937) σ. 416 ἀρ. 10], ἐν στ. 4 τὸ τῆς εἰκ. 11 ὑπ' ἀρ. 16, ἔνθα δηλοῦται τὸ σφζόμενον ἄνω μέρος.

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 16.

M(arcus) Aur(elius) Bitys v[e]
[te] r(anus) ex c(o)hor(te) deci[ma]
[pr]aetoria<e> sibi et Ael[iae]
[Ph?]ilice coiugi suae v(ivus) f(aciendum) [c(uravit)].

Στ. 1. — Ἐν ἀρχῇ τὸ σφζόμενον ἴχνος γράμματος δύναται ν' ἀνήκη εἰς **A** = A(ulus) ἢ — τὸ πιθανώτερον ἐνταῦθα — εἰς **M** = M(arcus). — **Aur(elius)**, βλ. ἀν. ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 1. — **Bitys**, ὄνομα θρακικὸν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰλημμένον εἰς τὴν λατινικὴν, βλ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ - ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ ἔ.ἀ. σ. 20-21 καὶ εἰκ. 12. Ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐλληνικὰς παραλλαγὰς του ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὴν λατινικὴν ὡς Bithus-i, ΔΗΜΙΤΣΑ σ. 799, BCH 47 (1923) σ. 61, 65 καὶ 67, Bito, DESSAU ILS ἀρ. 2555, Bitus, αὐτ. ἀρ. 2094. Εἰς τὰς δύο τελευταίας μάλιστα ἐπιγραφὰς καὶ αὐτ. ἀρ. 1800 παρουσιάζονται πραιτωριανοὶ ἐν Ρώμῃ ἔχοντες τὰ αὐτὰ nomina καταγόμενοι ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἀπόδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ θ δι' ἀπλοῦ t (ἄνευ τοῦ h) εἰς τὴν λατινικὴν ἔχομεν εἰς πολλὰ παραδείγματα, ὡς

Agato, theatrum κ.λ.π. παρὰ DESSAU IIIII σ. 818-9.—**v[e|te]r(anus) ex c(o)hor(te) deci[ma | pr]aetoria<e>**. Ἡ συμπλήρωσις κρίνεται ἀσφαλῆς, τὸ δὲ e ἐν τέλει τῆς λέξεως praetoria ὀβελιστέον, δυνάμενον ν' ἀποδοθῆ εἰς σύγχυσιν τῆς ἐμπροθέτου μετὰ τῆς πτωτικῆς συντάξεως: vet(eranus) c(o)hor(tis) decimae praetoriae. Πρβ. vetranus **ex legionis secunda Pa[r]thica**, BCH 61 (1937) σ. 418. Οἱ Φίλιπποι ἐδέχθησαν βετεράνους πραιτωριανούς ὡς ἀποίκους, COLLART Philippes σ. 232 κέ. Γενικῶς παρὰ MARQUARDT-BRISSAUD De l'organisation militaire chez les Romains σ. 199 κέ. DAREMBERG-SAGLIO ἐν λ. praetoriae cohortes (R. Cagnat). Δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῶ ἐγκαίρως τὰς μελέτας τῶν M. DURRY Les cohortes prétoriennes, Paris 1938 καὶ A. PASSERINI Le coorti pretorie, Roma 1939, ἔνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

Στ. 3.—**Ael[iae]**, ὡς nomen gentile ἀπαντᾷ καὶ κατωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 16 στ. 3 καὶ πιθανῶς ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 2. Τὸ αὐτὸ n. gentile φέρουν Θεσσαλονικεῖς ἐν CIL III ἀρ. 3528 [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 606], αὐτ. III Suppl. I ἀρ. 10500, ἐκ Φιλίππων δὲ ἀπαντᾷ ἐν CIL III Suppl. II ἀρ. 14206¹⁴ [= ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 986]. Ὡς praenomen ἰδὲ ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 8 στ. 1.

Στ. 4.—**[Ph?]ilice**, εἶναι ἡ πιθανωτέρα συμπλήρωσις τοῦ cognominis καίτοι δὲν εὔρον ἀλλαχού εἰ μὴ τὸ ἀρσενικὸν Φιλικὸς ἑλλημιστί, PAPE-BENSELER ἐν λ.—**coiugi**, n omissum παρὰ DESSAU ILS IIIII σ. 827 καὶ Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας ἀρ. 52 σ. 32.

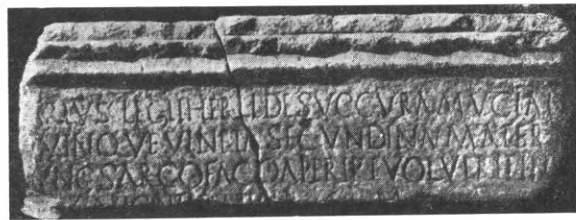
17.

Τμήμα πλευρᾶς μαρμαρίνης σαρκοφάγου εἰς δύο τεμάχια συνανήκοντα. Μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σφζόμενον μῆκος τῶν δύο τεμαχίων 1,03 μ., σφζ. ὕψ. 0,36 μ., πάχ. 0,14 μ. (εἰκ. 9).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς ἄνω, ὅπου ἀπεξέστησαν μόνον τὰ κοσμοῦντα τὴν σαρκοφάγον κυμάτια, σφζει μέρος τριῶν στίχων καὶ ἴχνη γραμμάτων τοῦ 4ου στίχου. Γραμμάτων ὕψος 0,04 μ.

Χαρακτηριστικὰ τὰ σχήματα τῶν γραμμάτων: S, G, A, T, F.—C ἀντὶ G ἐν λ. sarcofago.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει δημοσιευθῆ ἐν CIL III Suppl. II ἀρ. 14203⁴⁰ κατ' ἀπόγραφον τοῦ μακαρίτου Πέτρου Παπαγεωργίου, τὸ ὁποῖον συνεπλήρωσεν ὁ ἐκδότης τοῦ Corpus Th. Mommsen ὡς κατωτέρω:

Εἰκ. 9. Ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 17.

? libr] ARIVS LEG II HER · LIDE · SVCCVRA · MVCIAN [i
] QVINQVE VINEIA SECVNDINA MATERI [nfeliciss·
Si quis h]VNC SARCOFAGO APERIRE VOLVERIT IN [feret

Καὶ προσθέτει:

«Legio videtur esse II Herculia; In LIDE quid lateat nescio, quamquam possis cogitare de fidelis vocabulo. Sequitur succura, id est sub cura (cf. n. 7631).».

Ἡμεῖς ἀντὶ τοῦ LIDE ἀνεγνώσαμεν ἐπὶ τοῦ λίθου LLDE, ὅπερ ἀποκλείει τὴν εἰκασίαν τοῦ σοφοῦ ἐκδότου τοῦ Corpus, ἀλλὰ παραμένει δυσσερμήνευτον. Τὰ σφζόμενα ἔχγη γραμμάτων τοῦ τελευταίου στίχου καθιστῶσι δυνατὴν τὴν συμπλήρωσιν:

in [feret
fisco?] (denarios) viginti [— — — —

— **Mucianus**, cognomen γνωστὸν ἐκ τοῦ n. Mucius. Ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις φέρεται ὡς προερχομένη ἐκ Θεσσαλονίκης (CIL III Suppl. I ἀρ. 7326). Ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Φιλίππων ἀπαντῶσιν ἀμφότερα τὰ nomina, BCH 57 (1933) σ. 354 ἀρ. 19 καὶ 20 (stemma ἐν σ. 356), αὐτ. 58 (1934) σ. 463 κέ. ἀρ. 3, αὐτ. 61 (1937) σ. 416 ἀρ. 10.

— **Vineia**, ὡς nomen gentile δὲν εὔρον ἀλλαχοῦ. — Τὸ cognomen **Secundina** σύνηθες.

— **Si quis** κ.λ.π. Πρβ. ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 3-7.

18.

Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἀπολεσθείσης μήκους 1,90 μ., ὕψ. 0,69 μ., πᾶχ. 0,12 μ. ἐσφζοντο λείψανα λατινικῆς ἐπιτύμβιου ἐπιγραφῆς ἀποξεσθείσης διὰ δευτέραν χρῆσιν τοῦ λίθου, δι' ἣν ἐχαράχθη ἑλληνικὴ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης σ. 116 κέ. ἀρ. 10 μετὰ παρατηρήσεων καὶ περὶ τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς καὶ μετὰ σχεδίου ἐν εἰκ. 10. Ἐκ τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς ἐσφζοντο κατὰ πληρεστέραν ἀνάγνωσιν τὰ ἐξῆς:

— — V]alerio [— —] A [— — —] RO [— —] Anton[i?
n?]o et [— — —] INAT [— —]. M(arcus) Valerius Val[ens?
Ul]ria[?]nus parentibus d(e) s(uis) f(ecit).

Ἀκολουθοῦν 3 στίχοι τῆς μετγν. ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς καὶ εἶτα:

In] f(ronte) p(edes) (decem). In ag(ro) p(edes) (decem).

Ἔπεται ὁ τελευταῖος στίχος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ λατινικὴ ἐπιγραφή ἀρχικῶς ἔφερε μόνον τὰ ὀνόματα ζεύγους νεκρῶν, ὧν κατεσκεύασε τὸν τάφον ὁ υἱὸς των ἐξ ἰδίων. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν γονέων διεσώθη ἀσφαλῶς μόνον τοῦ πατρὸς τὸ n. gentile **V]alerius**, περὶ οὗ ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 4, στ. 1, ἔνθα C. Valerius Valens Ul]rianus, ὅθεν συνεπληρώσαμεν μετὰ τίνος πιθανότητος τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ M. Valerius Val[ens? Ul]ria[?]nus. — **In] f(ronte) p(edes) X — In ag(ro) p(edes) X**, συνήθης τύπος, δι' οὗ δηλοῦνται αἱ διαστάσεις τοῦ γηπέδου τοῦ τάφου.

19.

Πλάξ μαρμαρίνη, ἣτις ἀπετέλει προφανῶς τὴν κάτω πλευρὰν (βάσιν) μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Δὲν περισυνελέγη καὶ ἴσως κατεστράφη. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν μακρῶν πλευρῶν, ἣ ὁποία θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν προσθίαν ἐνεπίγραφον πλευρὰν τῆς σαρκοφάγου, ἐσφύζετο ὁ τελευταῖος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ προηγουμένου στίχου ἐλάχιστα λείψανα μὴ ἀναγνωσθέντα. Σημειωθεῖσαι διαστάσεις: μῆκος 2,20 μ., ὕψ. 0,18 μ., πλ. 0,70 μ. Ἀνεγνώσθη:

— — — — —
dulciss(imis) et pientissim(is)

20.

Ἐπὶ ὁμοίας πλακὸς διαστάσεων: μῆκος 2,30 μ., ὕψ. 0,16 μ., πλ. 0,75 μ. ἀνεγνώσθη ὡσαύτως ἐπὶ στενῆς πλευρᾶς: — — —] Optat[us ἢ -a, cognomen πιθανῶς καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν καὶ ἐκ Φιλίππων ΔΗΜΙΤΣΑ ἀρ. 998, BCH 57 (1933) σ. 316 ἀρ. 2.

Ὅμοίως ἐπὶ στενῆς πλευρᾶς πλακός, ἣ ὁποία θὰ ἀπετέλει ἐπίσης βάσιν σαρκοφάγου, ἀνεγνώσθησαν τὰ ἔχνη γραμμάτων τελευταίου στίχου ἐπιγραφῆς ἐν CIL III 14203⁴⁴, ὅπου ἀναγνωστέον ἐν τέλει]dabit fisc[o] (denarios) [?] καὶ ἐν BCH 47 (1923) σ. 75 ἀρ. 33. Πρβ. καὶ τὸ θραῦσμα κατωτ. ἀρ. 24 (εἰκ. 10).

21.

Ἐπὶ πλακὸς φερούσης ἐλληνικὴν ἐπιγραφὴν ἐσφύζοντο ἐκ προηγουμένης χρήσεως τοῦ λίθου λείψανα λατινικῆς ἐπιγραφῆς, τὰ ἐξῆς:

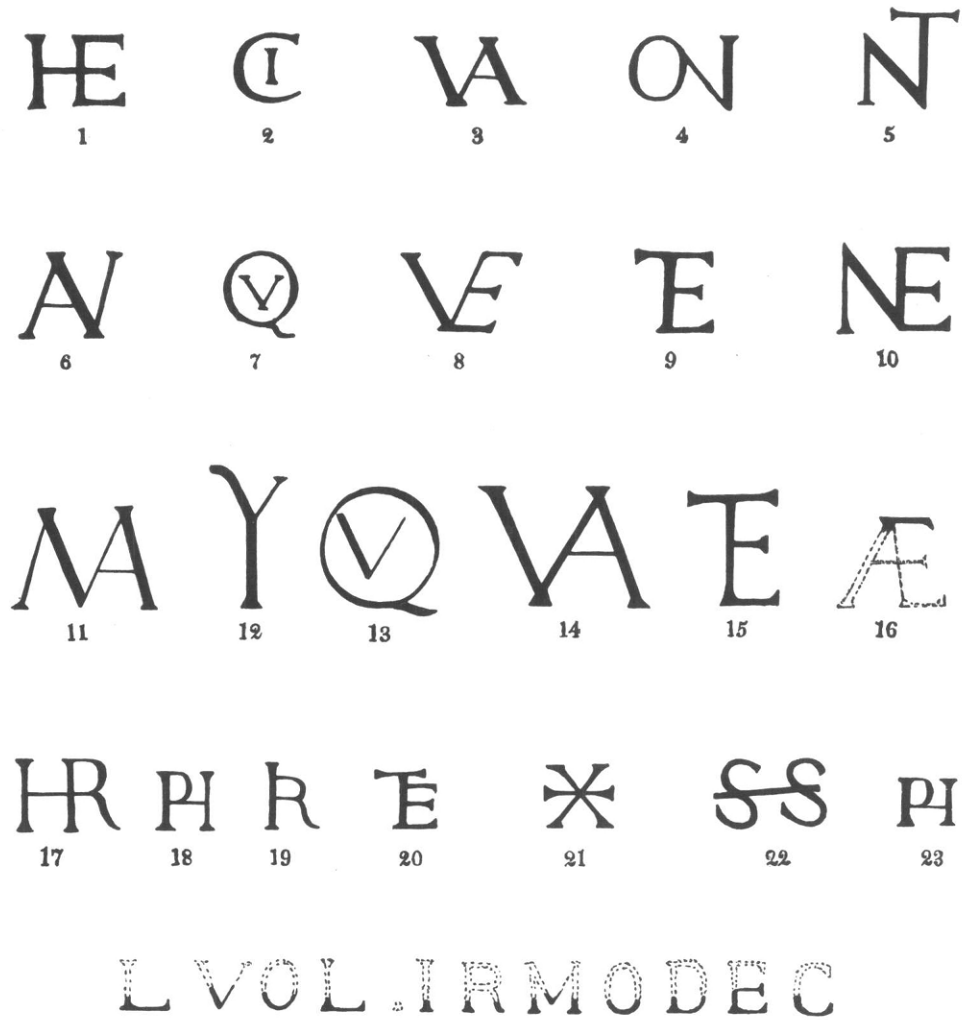
— —] an(norum) XXI m(ensium) [— —
— —] XXVI [— —

Ἴδὲ ἐν ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ-ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ ἔ.ἀ. σ. 19, ἀρ. 11 καὶ εἰκ. 11.

22.

Κατὰ τὸ εὐρετήριο τῆς πρώτης γενικῆς καταγραφῆς τῶν εὐρημάτων ἐν ἀρ. 956: Πλάξ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ λατινικῶν γραμμάτων. Διαστάσεις: 0,95 μ. × 0,74 μ. × 0,15 μ.

SIBI V ἦτοι:
et] sibi v(ivo ἢ -ae) [f(aciendum) c(uravit).

Εικ. 11. Συμπλέγματα γραμμάτων, σύμβολα τῶν λέξεων denarius (ἀρ. 21) καὶ sestertii (ἀρ. 22) καὶ στίχος ἑλλιπῆς τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀρ. 14.

Εικ. 12. Σύμβολον τῶν ἀριθμῶν 32 καὶ 65 καὶ τῆς λέξεως beneficiarius.

23.

Πλακὸς ἀπολεσθείσης ὡσαύτως ἐσημειώθησαν διαστάσεις: 1,86 μ. × 0,57 μ. × 0,14 μ. καὶ ἀντεγράφη μέρος τῆς ἐπιγραφῆς τῆς:

ASSIA·T·F·PROCVLA ἦτοι:
— — C]assia T(it)i f(ilia) Procula [— —

C]assia T. f., ἰδὲ ἀν. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 14 στ. 2.— **Proculus-a**, ἐκ Φιλίππων ἐν BCH 56 (1932) σ. 226, αὐτ. 57 (1933) σ. 372, αὐτ. 61 (1937) σ. 413 ἀρ. 6.

24.

Τέλος ἐπὶ μαρμαρίνου τεμαχίου διαστάσεων: 1,37 μ. × 0,74 μ. × 0,15 μ., τὸ ὁποῖον μετεφέρθη καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐπὶ τῆς στενῆς του πλευρᾶς, ὡς ἀνωτ. ἐν ἀρ. 19 καὶ 20, διεσώθησαν γράμματά τινα, ἐξ ὧν τὸ Ρ καὶ Η ἐν συμπλέγματι ὡς τὸ τῆς εἰκ. 11 ὑπ' ἀρ. 18, τὸ δὲ σύμβολον τῆς λέξεως denarius ὡς τὸ αὐτόθι ὑπ' ἀρ. 21 (εἰκ. 10).

Ἔχομεν καὶ ἐδῶ τὸ τέλος ἐπιγραφῆς, ἣτις ἐκάλυπτε τὴν ὑπερκειμένην ὄρατὴν πλευρὰν καὶ ἔληγε διὰ τοῦ γνωστοῦ τυπικοῦ στοιχείου τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, ὡς ἀνωτ. ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 1 στ. 3 κέ., ἦτοι:

Εἰκ. 10. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀρ. 24.

Si quis — — — , inferet fisco — — — et praeterea]
R(ei) Pub(licae) Ph(ilippensium) (denarium) (unum).

Πρβ. ἀνωτ. γενικὴν παρατήρησιν εἰς ἐπιγραφὰς 1-5.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο τεμάχιον, ὡς καὶ ἡ ἐπιγρ. ὑπ' ἀρ. 10 ἐπανευρέθησαν τῷ 1947 κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς παραμονῆς μου ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τοῦτο τρέφει τὴν ἐλπίδα, ὅτι καὶ μετὰ τὰς ἀναζητήσεις μου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανευρεθοῦν τινες τῶν ἀπολεσθεισῶν ἐπιγραφῶν.

Ἐν συνεχείᾳ συνάπτω πίνακας ὀνομάτων, ἀξιωματῶν καὶ τυπικῶν ἐκφράσεων.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

INDEX NOMINUM

1)	Ael[ia Ph?]ilice	ἐν ἐπιγρ. ὑπ' ἄρ.	16, στ. 3-4
2)	Aelia ἰδὲ κατ. n. Tullia		
3)	Anin[ia] Iucunda quae et Tertull[a]	»	10, στ. 3-5
4)	Annia Prima	»	7, στ. 3
5)	Annius Cerdola	»	7, στ. 1
6)	[M?] Aur(elius) Athenodorus	»	1, στ. 1
7)	M. Aur(elius) Bitys	»	16, στ. 1
8)	M. Caetronius M. f. Vol. Silianus	»	5, στ. 1-2
9)	M. Capinius Glyco	»	10, στ. 3
10)	M. Capinius Priscus	»	10, στ. 1
11)	C]assia T. f. Procula	»	23, στ. 1
12)	Cassia T. f. [Resti?] tuta	»	14, στ. 2-3
13)	Decimia Persi[ce?]	»	13, στ. 1
14)	Dioscurides Dioscuridu	»	8, στ. 2-3
15)	Firmia L. f. Prima	»	9, στ. 1
16)	Graecinia Veneria	»	3, στ. 5
17)	C. Graecinius C. f. Vol. Firminus	»	3, στ. 1
18)	C. Graecinius Romulus Venustus	»	3, στ. 6
19)	Laelia L. l. Maronis	»	11, στ. 5
20)	Laelia L. l. Musice	»	11, στ. 6
21)	Laelia L. l. Secunda	»	11, στ. 3
22)	L. Laelia L. l. Chressimus	»	11, στ. 4
23)	Lepidia Victoria	»	12, στ. 1
24)	Licina Hediste	»	6, στ. 9
25)	Licina Semne	»	6, στ. 4
26)	L. Licinius L. l. Euhemer(us)	»	6, στ. 1-2
27)	L. Licinius Saturninus	»	6, στ. 5-6
28)	Norbanus Priscus	»	12, στ. 3
29)	Publicius Stacchys	»	5, στ. 5
30)	Publicius Valens qu[i et?	»	5, στ. 5
31)	Aelia Tullia Quinta	»	8, στ. 1
32)	Asclas Tull[ius?	»	15, στ. 1
33)	P. Turpilius P. f. Volt. Valens	»	2, στ. 2
34)	Pup. Turpilius Valens	»	2, στ. 4
35)	? V]alerius [?	»	18, στ. 1
36)	C. Valerius Valens Ulpianus	»	4, στ. 1-2
37)	M. Valerius Val[ens? ?]nus	»	18, στ. 2-3
38)	Veturia Philumene	»	6, στ. 7-8
39)	Vineia Secundina	»	12, στ. 2
40)	? Firmus	»	14, στ. 1
41)	? Optat[us ἦ - a?]	»	20

INDEX HONORUM

1)	Aed(ilis)	ἐν ἐπιγρ. ἀρ.	2
2)	B(eneficiarius)	» »	4
3)	Dec(urio)	» »	3
4)	Dec(urio) [IṼ? c(o)hor(tis) v]ig(ilum)	» »	14
5)	(Duum)vir i(ure) d(icundo) Phil(ippis)	» »	2, 4 καὶ 5
6)	Flam(en) divi V[espasiani]	» »	4
7)	Libr[?]arius leg(ionis) II Her(culiae)	» »	17
8)	Muner(arius) P[hil(ippis)]	» »	5
9)	Orn(amentis) dec(urionatus) hon(oratus)	» »	5
10)	Praefectus Fabrum	» »	2 καὶ 3
11)	» » a co(n)s(ule) delatus	» »	4
12)	Praef(ectus) frumenti mancipalis provinc(iae) Africae	» »	3
13)	Q(uaestor) ἢ Quaest(or) Col(oniae) Philipp(ensium)	» »	3, 4 καὶ 5
14)	(Sex)vir aug(ustalis)	» »	6
15)	V[ete]r(anus) ex c(o)hor(te) X [pr]aetoria<e>	» »	16
16)	Vet(eranus) coh(ortis) XI urb(anae)	» »	4

FORMULAE

1)	Fecit ἢ $\begin{cases} \alpha) & V(ivus-a) f(aciendum) c(uravit) \\ \beta) & Testamento fieri jussit \kappa. \tau. \omicron. \end{cases}$	» »	1, 6, 7, 8, 10, 13, 18, καὶ 22
2)	H. A. H. N. S=Haec arca heredem non sequitur	» »	1, 8, καὶ 9
3)	H(ic) S(itus-a) E(st)	» »	5, 7, 10 καὶ 12
4)	In] f(ronte) p(edes) X — In ag(ro) p(edes) X	» »	18
5)	Loco publice dato d(ecreto) d(ecurionum)	» »	2
6)	Si quis κ. τ. λ., inferet fisco κ. τ. ὀ.	» »	1, 13, 17, καὶ 24

ΧΑΛΚΗ ΤΕΦΡΟΔΟΧΟΣ ΚΑΛΠΙΣ ΕΚ ΦΑΡΣΑΛΩΝ

ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1950 τυχαία ἀποκάλυψις τάφου εἰς περιοχὴν ἐγγὺς τῶν Φαρσάλων¹ προσέφερε τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον πολύτιμον μνημεῖον, ὄπερ, διασωθὲν διὰ τῆς ἐγκαίριου παρεμβάσεως τῆς τοπικῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς, φυλάσσεται ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου.

Ὁ περὶ οὗ πρόκειται τάφος εἶχε τὴν μορφήν ἀπλοῦ ὀρθογωνίου λάκκου (μῆκ. 1.20 μ., πλ. 1.00 μ., βάθ. 0.85 μ.), ἄνευ δηλ. ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως τῶν τοιχωμάτων πλὴν τοῦ ἐκ φυσικοῦ βράχου δαπέδου. Τῆς καλυπτοῦσης αὐτὸν ἐξ ἀββεστολίθου πλακὸς ἐλάχιστα μόνον ἀπολεπίσματα περιεσώθησαν, τῆς λοιπῆς ἐξαφανισθείσης ὑπὸ τῶν ἀνευρόντων χωρικῶν ἐκ μικροῦ ὑπολειφθέντος γωνιαίου θραύσματος μανθάνομεν τὸ πάχος αὐτῆς (0.15 μ.) καὶ τὴν ἐπιμελῆ λείανσιν ταύτης καθ' ὅλας τὰς πλευράς.

Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου εὐρίσκετο τοποθετημένη κυβικὴ ἐξ ἀββεστολίθου θήκη², φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῆς ἕδρας βαθεῖαν λαξευτὴν κοιλότητα πρὸς ὑποδοχὴν τῆς τεφροδόχου ὑδρίας καὶ δυναμένη ὡς ἐκ τούτου νὰ ὀνομασθῆ «ὑδριαθήκη»³. Κατὰ τὸ κάτω ἡμισυ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τῆς ἐμφανίζει ποιὰν τινα διαπλάτυνσιν (διαστάσεις: μῆκ. 0.69 ἕως 0.66 μ., ὕψ. 0.49 μ.), προχείρως εἰργασμένη κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, ἐνῶ κατὰ τὸ ἄνω ἡμισυ αὐτῶν μετὰ τῆς ἄνω ἐπιφανείας εἶναι αὕτη ἐπιμελῶς λελεασμένη (*εἰκ. 1α-β*). Ἡ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν κοιλότης, εὐρεῖα κατὰ τὸ στόμιον, βαίνει στενουμένη πρὸς τὰ κάτω συμφώνως τῷ σχήματι τοῦ πρὸς ὑποδοχὴν ἀγγείου καὶ καταλήγει εἰς ἐπίπεδον, λεπτὸν πυθμένα, διατηροῦντα ἴχνη πρασίνης ὀξειδώσεως προελθούσης ἐκ τοῦ ἀγγείου (διάμ. στομίου 0.46 μ., πυθμένος 0.23 μ., βάθος 0.48 μ.) ἢ λάξευσις αὐτῆς ἐγένετο προχείρως δι' ἀδροτάτης σμιλεύσεως καὶ μόνον αἱ διὰ τὰς λαβὰς τοῦ ἀγγείου ἐντομαὶ ἔτυχον ἐπιμεμελημένης κατεργασίας (*εἰκ. 1γ*), προφανῶς διότι ἐνταῦθα ἢ ἐπαφῆ τοῦ ἀγγείου ἦτο ἄμεσος, ἐνῶ διὰ τὸ ὑπόλοιπον κατελείφθη ἰκανὸς χῶρος, ὥστε ἐλευθέρως νὰ ἴσταται τοῦτο ἐντὸς αὐτῆς.

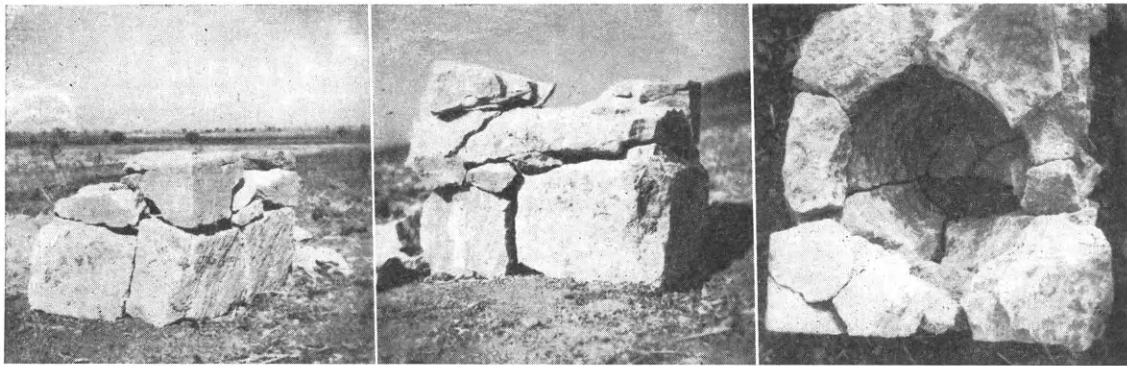
¹ Περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης ἐκεῖ προχείρου ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης βλ. ΑΕ, 1948-1949, Χρονικά, σ. 40 κέ.

² Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ τάφου κατεθρυσματίσθη αὕτη ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐν τῇ σπουδῇ των νὰ ἀποκαλίψωσι τοὺς κάτωθεν αὐτῆς «κεκρυμμένους θησαυρούς»! Ἄπαντα τὰ τεμάχια περισυνελέξαμεν ἐπιμελῶς καὶ μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου πρὸς συγκόλλησιν.

³ Κατὰ τὸ «ὑδριαφόρος», κείμενον ἐν τῇ φιλολογικῇ παραδόσει. Τὴν ὀνομασίαν ταύτην, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκω ὡς τὴν πλέον κατάλληλον πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ πράγματος, ὀφείλω εἰς τὸν Διδάσκαλόν μου Γ. Π. Οἰκονόμον· αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸν εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα διὰ τὸ ποικιλοτρόπως ἐκδηλωθὲν θερμὸν ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν ἐργασίαν μου ταύτην.

Τοιοιτοτρόπως ἀποτεθειμένον τὸ ἀγγεῖον ἐντὸς τοῦ τάφου προεφυλάσσετο ἀπὸ τῆς ὑγρασίας αὐτοῦ, τοῦτο δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν καλὴν αὐτοῦ διατήρησιν. Παραδείγματα ὁμοίων ὑδριαθῆκῶν εἶναι γνωστὰ καὶ ἀλλαχόθεν¹, ἐνῶ ἔχομεν ἐξ ἄλλου περιπτώσεις, καθ' ἃς τὰ ἐπιτύμβια ἀγγεῖα ἐτίθεντο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν τάφον ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς προστασίας².

Τὸ ἀγγεῖον τῶν Φαρσάλων παρουσιάζει κατὰ τὸ σχῆμά του τὸν τύπον τῆς ὑδρίας ἢ κάλπιδος³. Αἱ κυριώτεραι αὐτῆς διαστάσεις: συνολικὸν ὕψ. 0.49 μ., ὕψ. βάσεως

α β γ
Εἰκ. 1. Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς ὑδριαθῆκῆς τῶν Φαρσάλων.

0.04 μ., λαιμοῦ 0.10 μ., διάμ. βάσεως 0.14 μ., μεγίστη διάμ. 0.32 μ., διάμ. στομίου ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ περιχειλώματος 0.18 μ.

¹ Τρεῖς ὁμοιαὶ ὀρθογώνιοι καὶ τινες στρογγύλαι ἀπόκεινται εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Ἐθν. Μουσ. Ἀθηνῶν καὶ ἑτέρα, ὀρθογώνιος ἐπίσης, ἀνευρέθη πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τάφου εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Καθ' ὅμοιον τρόπον προστατευομένη εὐρέθη καὶ ἡ ὑδρία τῆς Μεσημβρίας, νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σόφιας: AM 36, 1911, σ. 309. Πρβ. ἀνάλογον παράδειγμα ἐκ ξύλου εἰς ὁμοίαν περίπτωσιν ἐν τῷ Κεραμεικῷ: AA 51, 1936, σ. 188 κέ., εἰκ. 16.

² Βλ. ROTTIER-REINACH *Nécropole de Myrina*, σ. 492, ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἀνακαλυφθὲν ἐκεῖ τεφροδόχον ἀγγεῖον ἦτο τοποθετημένον ἐντὸς στενοῦ λάκκου, πεπληρωμένου χωμάτων καὶ ἄνευ καλυπτούσης πλακός.

³ Ἐπρωτάθῃ διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν ἀγγείων τὸ ὄνομα «κάδος»: βλ. P. DEVAMBEZ *Grands bronzes du Musée de Stamboul* (=Mém. de l'Inst. français d'archéol. de Stamboul, IV), σ. 58. CH. PICARD, BCH 63, 1939, σ. 246 κέ., MON. Piot 37, 1940, σ. 73 κέ., RA 1941, II, σ. 154, Man. d'archéol. III, σ. 199. Ἄλλ' ὁ κάδος οὐδαμοῦ μνημονεύεται ἐν τῇ φιλολογικῇ παραδόσει ὡς ἐπιτύμβιον ἀγγεῖον. Μόνη μαρτυρία περὶ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος θὰ ἦδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἐπιγραφή περίξ ἀπεικονιζομένου τύμβου ἐπὶ ἀγγείου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (COLLIGNON *Catalogue*, ἀρ. 200bis), καθ' ὃν τρόπον συνεπλήρωσε ταύτην ὁ Engelmann

(*Jahresh.* 8, 1905, σ. 154) ἄλλ' οὔτε ἡ συμπλήρωσις εἶναι βεβαία (διάφορον βλ. ἐν S. REINACH *Rép. Vas.*, I, σ. 164-5), οὔτε τὸ ἐπὶ τοῦ τύμβου εἰκονιζόμενον ἀγγεῖον, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή, ἔχει τὸ σχῆμα τῆς ὑπὸ συζήτησιν ομάδος. Τὸ μνημονεύμενον ἔπειτα ὡς κάδος ἀγγεῖον ἐκ τάφου τῆς Μυρίνης (ROTTIER-REINACH ἔ.ἀ.) δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τῆς προτεινομένης ὀνομασίας, διότι, πλὴν ἄλλων, ἐκ μόνης τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀγγείου ἄνευ ἀπεικονίσεως τοῦ σώματος αὐτοῦ οὐδὲν σαφὲς προκύπτει περὶ τοῦ ἀκριβοῦς σχήματός του. — Ἀντιθέτως, περὶ τῆς «ὑδρίας» ἐν ἐπιτυμβίῳ χρήσει ὅπως καὶ περὶ τῆς «κάλπιδος», ἐναλλασσομένης μετὰ τῆς πρώτης ἢ σαφῶς ἀντικαθιστώσης αὐτήν, ἔχομεν ἀσφαλῆς φιλολογικὰς μαρτυρίας: βλ. ΑΘΗΝΑΙΟΝ 10 p. 413 b-ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ Δημοσθ. ἐγκώμιον, 29· ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Φιλοποίμενα 21, Δημήτριον 53, Μάρκελλον 30· ΗΡΩΔΙΑΝΟΝ 3, 15, 7· 4, 1, 3. Ὅτι εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία ὑπὸ τὸ ὄνομα ὑδρία πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸν τύπον τοῦ νῦν δημοσιευομένου ἀγγείου καὶ τῶν ὁμοίων του, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία: πρβ. G. M. RICHTER *Gr. Bronzes in Metropol. Museum*, σ. 197· RICHTER-MILNE *Shapes and Names*, σ. 11. Διὰ τὸ ἐκ Φαρσάλων ἀγγεῖον ἐπρωτιμήσαμεν τὴν ὀνομασίαν τῆς κάλπιδος, διότι αὕτη κατὰ παλαιὸν λεξικογράφον ἐν BEKKER *Anecdota*, 1905, τυγχάνει θεσσαλικῆ κυρίως λέξις πρὸς δὴλῶσιν τῆς ὑδρίας.

“Όπως εις τὰ λοιπὰ ὅμοια παραδείγματα, καὶ ἐνταῦθα ἡ βάσις καὶ αἱ λαβαὶ μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν κατεσκευάσθησαν ἰδιαίτερος διὰ χωνεύσεως καὶ προσηρομύσθησαν ἔπειτα ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου διὰ μεταλλοκόλλας¹. Ἰδιαίτερος ὡσαύτως ἐξεργασμένον καὶ καθ’ ὅμοιον τρόπον προσηροσμένον εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν σφυρήλατον ἀνάγλυφον. Τὸ ἴδιον τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου εἶναι ἐπίσης σφυρήλατον, συναρτηθὲν ἐκ περισσοτέρων προφανῶς φύλλων χαλκοῦ, μετὰ τοσαύτης δεξιτεχνίας συγκολληθέντων, ὥστε νὰ μὴ καταλείπωνται μηδὲ ἐλάχιστα ἴχνη τῶν συγκολλήσεων². Τὸ περιγεῖλωμα ὅμως τοῦ στομίου εἶναι καὶ τοῦτο κερχωρισμένως ἐξεργασμένον, ἔπειτα δὲ προσηρομύσθη ἐπὶ τοῦ ἀγγείου διὰ συγκολλήσεως, οὔσης καὶ σήμερον εὐκρινοῦς εἰς τὴν μὴ ὁρατὴν ὄψιν ὑπὸ τὴν στροφὴν.

Ἐσημειώθη ἤδη ἡ θαυμαστὴ διατήρησις τοῦ ἀγγείου. Πλὴν ἀσημάντων φθορῶν εἷς τινα σημεῖα κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, οὐδεμίαν ἄλλην ζημίαν ὑπέστη τοῦτο. Ἡ καθ’ ὅλα λεία ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος καλύπτεται νῦν κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος ὑπὸ ἐλαφροτάτου στρώματος πρασίνης ὀξειδώσεως, ἐνῶ τὸ πλεῖστον τοῦ ὄμου καὶ ὁ λαιμὸς ἐξωθεν καὶ ἔσωθεν διατηροῦνται εἰς τὸ ἀρχικὸν ὑπόξανθον χρῶμα τοῦ ὀρειγάλκου³. Ὁμοίως χρυσιζούσης ἀποχρώσεως εἶναι καὶ αἱ λαβαὶ μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, ὅπως διαπιστοῦται ἐκ τῶν μὴ ὀξειδωθέντων ὑπὸ τοῦ χρόνου μερῶν. Τὸ ἀνάγλυφον, παρὰ τὴν ἄλλως ἀρίστην διατήρησίν του, καλύπτεται νῦν ὑπὸ πρασινομελαίνης ὀξειδώσεως· μικρὰ τινα σημεῖα κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ πέρατα τῶν περὺγων, διατηρηθὲντὰ ἀνέπαφα, ἀποδεικνύουν οὐχὶ ὁμοίαν ἀναλογίαν συνθέσεως τοῦ μεταλλικοῦ κράματος ἐνταῦθα: μικροτέρα δόσις κασσιτέρου ἀπέδωκε βαθύτερον χρῶμα εἰς τὸ ἔλασμα τοῦ ἀναγλύφου, ὅπερ τοιουτοτρόπως θὰ ἐξήρητο περισσότερον ἐπὶ ἀνοικτοτέρου βάρους.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου (*παρένθ. πίν. 1*) εἶναι ἐξόχως ἀρμονικὸν ἐν τῷ συνόλῳ καὶ εἰς τὰ καθ’ ἕκαστον μέρη, ὃ δὲ διακοσμητικὸς πλοῦτος αὐτοῦ καὶ αἱ ἀργυραὶ ἐνθέσεις εἰς τὴν βάσιν καὶ τὸ στόμιον ἐξαίρουσι τοῦτο ἔτι μᾶλλον καὶ τὸ ἀναδεικνύουσι πραγματικὸν ἀριστούργημα.

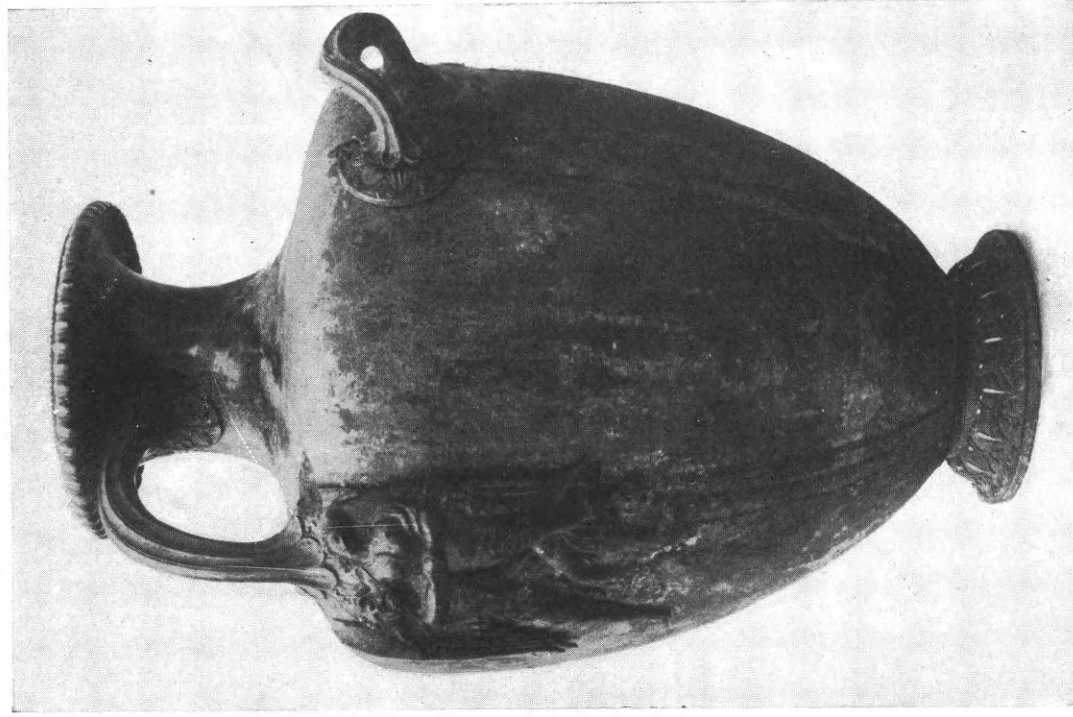
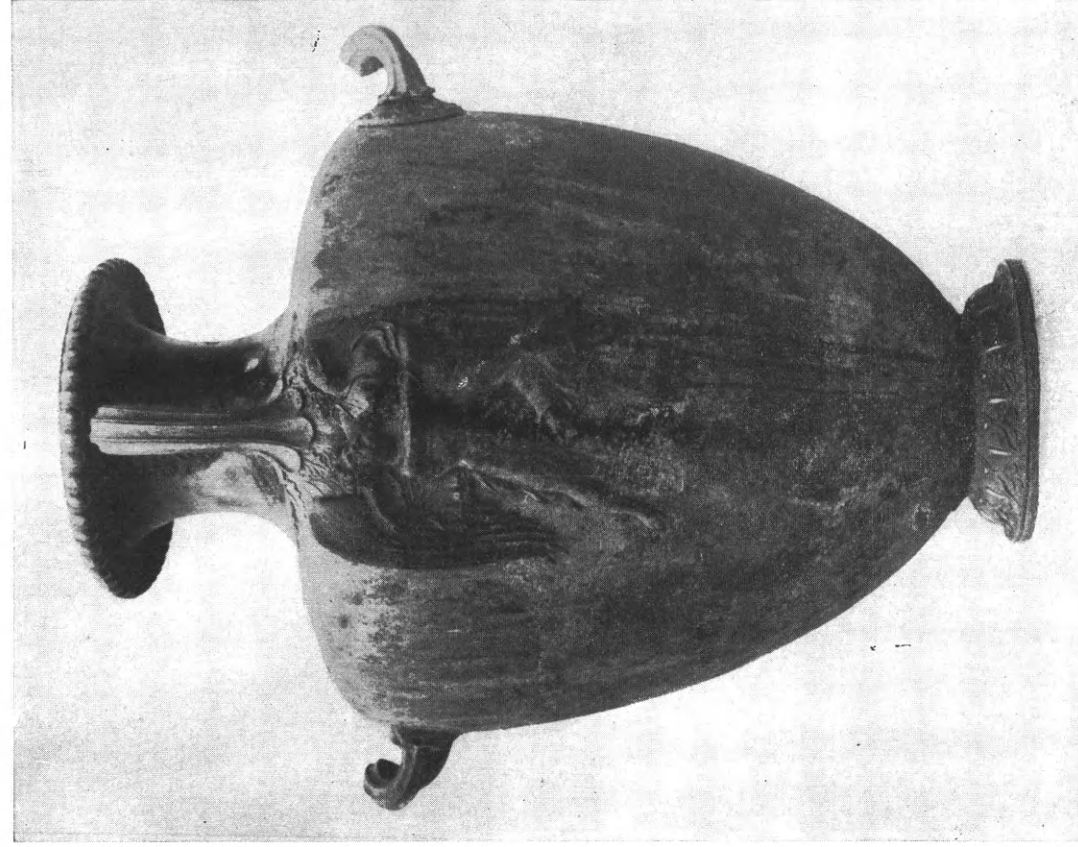
Ἐψηλὴ ὄρειδης κοιλία, ἔχουσα ὀξέως κυρτούμενον τὸν πυθμένα, ἀνέρχεται δι’ ἠρέμα ἀνοιγομένου τόξου μέχρι τοῦ διαπεπλατυσμένου ὄμου, ὅστις ἐλαφρῶς καμπυλούμενος ἐνοῦται διὰ συνεχοῦς γραμμῆς μετὰ τοῦ εὐρέος λαιμοῦ, μειουμένου μικρὸν κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐπιστεφομένου ὑπὸ ἰσχυρῶς ἐξέχοντος στομίου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σχηματίζει εὐρὸν ἐπίπεδον χεῖλος (πλ. 0.02 μ.) κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, ὅπερ ὀρίζεται

1 Πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ ἀγγείου τὰ μέλη ταῦτα ἦσαν ἀποκεκολλημένα ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ἦτο ἐπομένως δυνατὴ ἡ ἐξακριβωσις τοῦ τρόπου προσαρμογῆς τῶν ἐπὶ τούτου. Διὰ διαλελυμένου κηροῦ ἐγένετο προχειρὸς ἡ ἐπανατοποθέτησις τῶν πρὸς λήψιν φωτογραφιῶν.

2 Ἡ μέθοδος τῆς ἐκ φύλλων διὰ σφυρηλατήσεως κατασκευῆς τῶν χαλκῶν ἀγγείων εἶναι ἡ συνήθης (πρβ. RICHTER, AJA 41, 1937, σ. 532 καὶ 50, 1946, σ. 361· MILNE αὐτόθι, 48, 1944, σ. 26), χωρὶς νὰ λείπουν καὶ παραδείγματα, εἰς ἃ ἐφηρομύσθη ἡ διὰ χωνεύσεως μέθο-

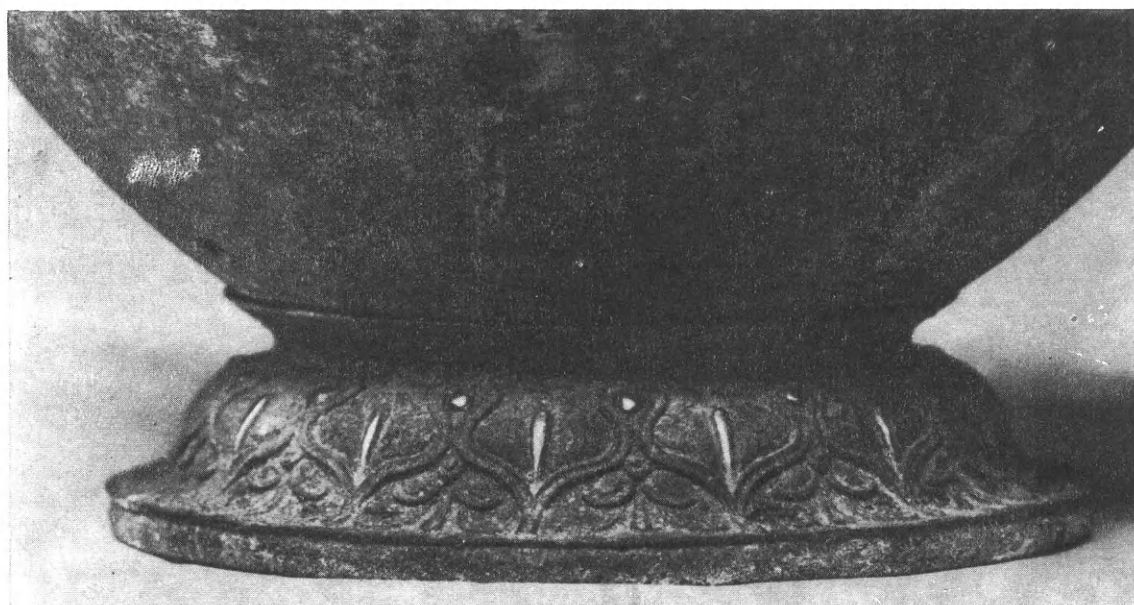
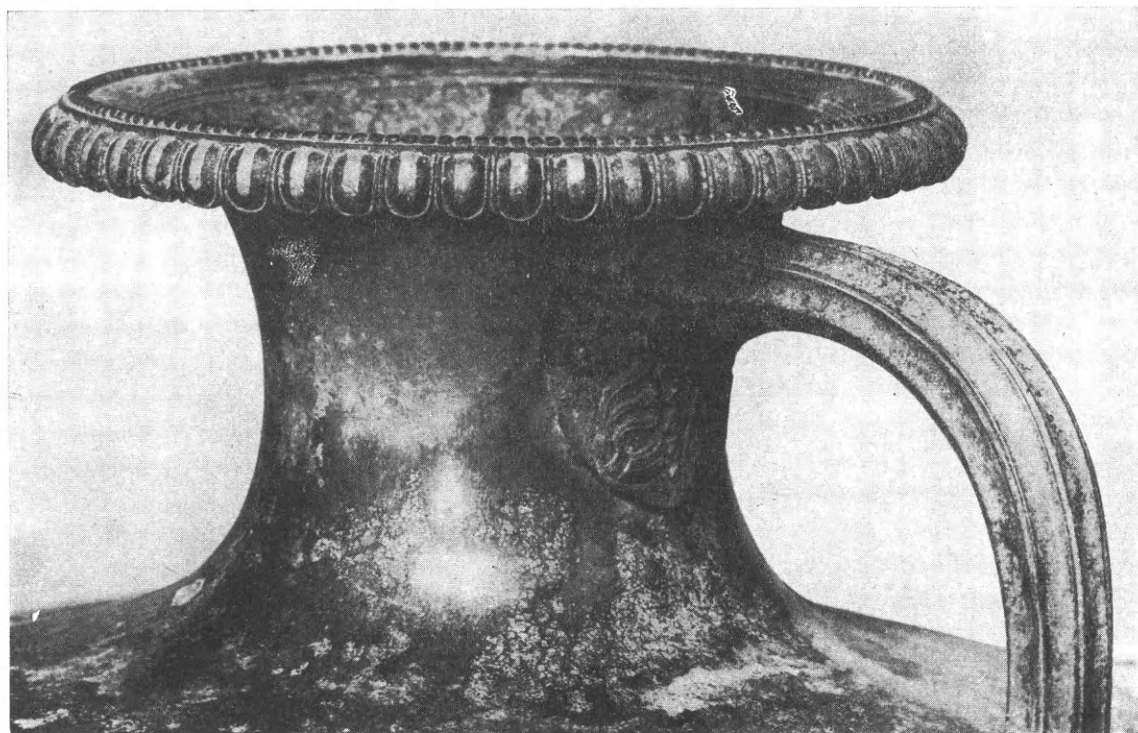
δος· τοιαῦτα ἀναφέρονται ἡ ἐξ Ἀπολλωνίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑδρία (DEVAMBEZ ἔ.ἀ., σ. 57), αἱ τοῦ Μουσείου τοῦ Chantilly (MON. Piot ἔ.ἀ., σ. 74 καὶ 81), ἡ ἐξ Ἄργους ἐν Ν. Ὑόρκῃ (RICHTER ἐν AMELUNG Antike Plastik, σ. 184) καὶ ὁ λέβης τοῦ αὐτοῦ Μουσείου (MILNE AJA 48, 1944, σ. 26, 3).

3 Ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χαλκὸς «χρυσοφαῖς», παρὰ τὸν «ἠπατίζοντα» (BLÜMNER Technol. u. Terminol.¹, IV, σ. 185 καὶ 330,2), τὴν ὁποίαν ἀπόχρωσιν — ξανθὴν ἢ αἱματώδη — προσλαμβάνει οὗτος ἀναλόγως τῆς προστιθεμένης εἰς τὸ μείγμα ποσότητος κασσιτέρου.

α - β. Προσθία και πλαγία ὄψεις τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων.

Τὸ ἄνω μέρος καὶ ἡ βάση τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων.

έσωτερικῶς μὲν ὑπὸ διπλοῦ ζεύγους ἐγχαράκτων περιθιουσῶν γραμμῶν (*παρένθ. πίν. 2α*), ἐξωτερικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἀποτόμως καταπίπτοντος περιχειλώματος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει σειρὰ ἐκτύπων σφαιριδίων, ἐνῶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἐπιφάνεια κοσμεῖται περίξ δι' ἀργυρῶν ἐνθέτων ῥῶν, ἐναλλασσομένων πρὸς αἰχμὰς βελῶν.

Ὁλόκληρον τὸ σῶμα στηρίζεται ἐπὶ χαμηλῆς βάσεως, κοίλης ἐσωτερικῶς καὶ συγκειμένης ἐκ τριῶν μερῶν: τοῦ χθαμαλοῦ πεπλατυσμένου ποδίου, τῆς μετὰ γλυπτοῦ διακόσμου ἐχνοειδοῦς ἐπιφανείας καὶ τοῦ ἀνοιγομένου πρὸς τὰ ἔξω χείλους, ἐφ' οὗ κυρίως ἐπικάθηται τὸ ἀγγεῖον (*παρένθ. πίν. 2β*). Βαθεῖα ἐντομὴ περίξ ὀρίζει τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ποδίου εἰς τὴν κεκοσμημένην ἐπιφάνειαν. Τὴν γλυπτὴν διακόσμησιν ἐνταῦθα ἀποτελεῖ σειρὰ καρδιοσχήμεων φύλλων (λέσβιον κυμάτιον), μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεντίθενται πεντάφυλλα ἀνθέμια, κλίνοντα πρὸς τὰ κάτω· τὰ εἰς τὸ μέσον τῶν καρδιοσχήμεων φύλλων ραβδία καὶ αἱ ἐντὸς τῶν κορυφῶν συνδέσεως στιγμαὶ εἶναι ἐνθετα ἐξ ἀργύρου.

Ἐκ τῶν τριῶν λαβῶν, δι' ὧν τὸ ἀγγεῖον εἶναι ἐφωδιασμένον κατὰ τὸ ἔθος τῶν ὕδριων, αἱ δύο ὀρίζονται εἰς τὰ πλάγια εἶναι τοποθετημέναι εὐθύς ὑπὸ τὸν ὄμιον ἢ κάθετος, προσηροσμένη ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ λαιμοῦ, ἐνώνει αὐτὸν μετὰ τοῦ ὄμου κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν κλίσιν τούτου, ἐνθα ὑπάρχει ἡ κάτω προσαρμογὴ αὐτῆς. Τὸ ὑπὸ τὴν λαβὴν ἀνάγλυφον ἀπλοῦται εὐρέως ἐπὶ τοῦ σώματος, ἀποφευγομένης οὕτω τῆς «ξηρότητος», ἣτις προκαλεῖται ἐπὶ ἄλλων ὁμοίων ἀγγείων ἐκ τῆς καταλειπομένης γυμνότητος τῆς κοιλίας ἔνεκα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀναγλύφου εἰς μικρὸν ἄνω μέρος αὐτῆς¹.

Τὰ κύρια στελέχη καὶ τῶν τριῶν λαβῶν ἀυλακοῦνται βαθέως κατὰ τὰς ὀρατὰς αὐτῶν πλευρὰς ὑπὸ ραβδώσεων, στρογγυλομένων κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα καὶ διαχωριζομένων διὰ λεπτῆς ἀυλακος μεταξὺ τῶν αἰχμῶν ἐκάστης. Αἱ ραβδώσεις τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως δὲν φέρουν ἀυλακώσεις, ἀλλ' εἶναι ἐπίπεδοι καὶ στεροῦνται τῆς μεταξὺ τῶν αἰχμῶν λεπτῆς ἀυλακος· ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως αὐτῶν καθίστα εὐχερεστέραν τὴν διὰ τῆς χειρὸς λήψιν.

Αἱ ὀρίζονται λαβαὶ προσαρμόζονται ἐπὶ τοῦ ἀγγείου δι' ἰδιαιτέρως κεκομμένων καὶ ἐξεργασμένων στρογγύλων δίσκων, ἐλαφρῶς κυρτουμένων καὶ ἐσωτερικῶς κοίλων². Ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τούτων συνίσταται ἐξ ὀκτῶ κλειστῶν ἀνθέων λωτοῦ περίξ καὶ ἰσαρίθμων μεταξὺ τούτων ἀνεστραμμένων ἀνθεμίων ἐκ τριῶν φύλλων ἐκάστου.

Τῆς καθέτου λαβῆς αἱ προσαρμογαὶ ἀποτελοῦν ἐνιαῖον μετὰ τοῦ στελέχους σῶμα καὶ φέρουν πλούσιον γλυπτικὸν διάκοσμον, εἰλημμένον ἐπίσης ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου. Τὸ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἐπίθημα εἶναι διατεθειμένον καθ' ὕψος, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ὄμου κατὰ πλάτος, ἕκαστον ἔχον κλίσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ἐφ' ἧς προσαρμόζεται. Εἰς τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὸ στέλεχος τῆς λαβῆς παρίσταται κατακόρυφον αἰχμηρὸν φύλλον, ἐκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ ἡμιανθέμια· ἄνωθεν τῶν τελευταίων καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ στελέχους τῆς λαβῆς σχεδιάζεται ἀνὰ εἰς λεπτὸς ρόδαξ ἢ ὑπολειπομένη πρὸς τὰ ἄνω κενὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιθήματος πληροῦται ὑπὸ μικρῶν φύλλων ἀκάνθης.

¹ Βλ. π.χ. ὕδριας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Chantilly: DEVAMBEZ ἔ.ἀ., σ. 57 καὶ PICARD, Mon. Piot ἔ.ἀ., σ. 74.

² Ἐκ τῶν τεσσάρων μόνον ὁ εἰς μᾶς παρεδόθη· οἱ

λοιποὶ κατεκρατήθησαν προφανῶς ὑπὸ τῶν εὐρετῶν, θεωρηθέντες ἴσως ὡς ἐκ πολυτίμου ὕλης. Προσπάθειαι τῆς ἀστυνομίας πρὸς ἀπόκτησιν καὶ τούτων οὐδὲν ἀπὸτέλεσμα ἔφερον.

Ὅμοια φύλλα καὶ ἐσχηματοποιημένα ἔσωθεν αὐτῶν μεγαλύτερα ἀπλοῦνται καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κάτω ἐπιθήματος, ὅσῃν καταλείπει ἀκάλυπτον τὸ ἐν μέρει ἐπὶ τούτου προσηροσμένον ἀνάγλυφον. Τὸ ἀνάγλυφον (ῦψ. 0.17 μ., πλ. 0.12 μ.) ἐλέχθη ἤδη ὅτι

Εἰκ. 2. Τὸ ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν ἀνάγλυφον τῆς ὑδρίας τῶν Φαரசίων.

εἶναι σφυρήλατον μετὰ γλυπτικῆς ἐπεξεργασίας ἐν ταῖς λεπτομερείαις· κοῖλον ὃν ἐσωτερικῶς, προσκολλᾶται ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου διὰ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πεπλατυσμένων πλαισιουσῶν περυγῶν. Ἐν αὐτῷ (παρένθ. πίν. 3 καὶ εἰκ. 2) παρίσταται ἀνὴρ περωτός, γυμνός καὶ γενειῶν, κρατῶν ἰσχυρῶς ἀπὸ τῆς ὀσφύος νεαρὰν γυναῖκα, πλουσίως ἐνδεδυμένην, αἰρομένην ἤδη εἰς ἰκανὸν ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὕψος.

Τὸ ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν ἀνάγλυφον τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων ἐν μεγεθύνσει.

Εἶναι τόσον γνωστὸν ἐξ ἄλλων ὁμοίων παραστάσεων τὸ εἰκονιζόμενον ἐνταῦθα θέμα ἀπαγωγῆς, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δύσκολον νὰ κατονομάσωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς ἥρωας τῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τῶν Φαρσάλων ἐκτυλισσομένης σκηνῆς: πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἀρπαγῆς τῆς βασιλόπαιδος τῶν Ἀθηναίων, κόρης τοῦ Ἑρεχθέως Ὁρειθυίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης, τοῦ καθ' Ἡσίοδον¹ «αἰψηροκελεύθου» Βορέου, καὶ τῆς μεταφορᾶς αὐτῆς εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ.

Ὁ Βορέας παρίσταται σχεδὸν καθ' ἐνώπιον, ἐλαφρῶς ἐστραμμένος πρὸς δεξιὰ καὶ κινούμενος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην διὰ σταθεροῦ καὶ ἀνοικτοῦ βήματος. Διὰ τοῦ προβαλλομένου ἀριστεροῦ μηροῦ, ἰσχυρῶς καμπτομένου κατὰ τὸ γόνυ, πατεῖ σταθερῶς δι' ὀλοκλήρου τοῦ πέλματος, ἐνῶ διὰ τοῦ τεταμένου δεξιοῦ ἀπωθεῖ μετὰ δυνάμεως τὸ ὑπ' αὐτὸν ἔδαφος καὶ παρέχει τοιουτοτρόπως εἰς τὸ σῶμα ὀρμὴν πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ κορμὸς ἔχων ἔντονον τὴν ἀνατομικὴν διάπλασιν ἀνέρχεται εὐθυτενῆς καὶ ὑπερήφανος, πλήρης ἀλκῆς καὶ ἀθλητικῆς ρώμης παρὰ τὴν δηλουμένην ὑπὸ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου ὠριμότητα τῆς ἡλικίας. Ἀσφαλῶς πρὸς ἕξαρσιν τῆς ἀκμῆς ἀνδρότητος τῆς μορφῆς ὁ καλλιτέχνης δὲν παρέλιπε νὰ σημειώσῃ διὰ λεπτῆς χαράξεως καὶ τὸ δασὺ τοῦ τριχώματος ἐπὶ τε τοῦ στήθους καὶ τοῦ ἄξονος ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τοῦ ἀνδρικοῦ μορίου.

Ἐκ τῶν βραχιόνων του, διὰ τῶν ὁποίων περιπτύσσεται κατὰ τὴν ὀσφὺν τὴν ἐκλεκτὴν του, μόνον ὁ δεξιὸς εἶναι ὄρατος καὶ διέρχεται ὀριζοντίως διὰ τοῦ στήθους αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ ἀριστερὸς κρύπτεται ὀπισθεν τῆς Ὁρειθυίας. Αἱ πτέρυγες παρίστανται ἐν πλήρει ἀναπτύξει, δηλοῦσαι οὕτως ὅτι, ἀφοῦ ὁ περωτὸς ἥρως ἐξησφάλισε τὴν ἀρπαγὴν τῆς νύμφης, εἶναι ἤδη ἔτοιμος νὰ πετάξῃ μετ' αὐτῆς ἀνὰ τοὺς αἰθέρας, διὰ νὰ τὴν φέρῃ διὰ μέσου τούτων εἰς τὸ ἐν Θράκη καταφύγιόν του.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἐκφράζει παραστατικώτατα ἢ πρὸς τὰ ἄνω τείνουσα κεφαλὴ τοῦ Βορέου καὶ ἡ προσήλωσις τοῦ βλέμματος αὐτοῦ πρὸς τὰ ὕψη. Πλαισιουμένη ἢ κεφαλὴ διὰ πλουσίας κόμης ἐν εἴδει ἀνερχομένων γλωσσῶν καὶ διὰ παχείας, οὐλῆς γενειάδος καὶ εὐτραφοῦς μύστακος, δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀγρίαν αὐτοῦ φύσιν ἢ τὴν βάρβαρον καταγωγὴν του. Ἦρεμον μεγαλεῖον ἐπιβλητικῆς θελήσεως, ὑπενθυμίζον μᾶλλον ὀλυμπίας μορφάς, ἀποτελεῖ τὸ δεσπόζον χαρακτηριστικὸν τοῦ προσώπου του.

Ἄν εἰς τὸν Βορέαν ὁ καλλιτέχνης ἀπέδωκε τὴν πλήρη ἀλκῆς καὶ δυνάμεως ἀνδρικὴν φυσιογνωμίαν, εἰς τὴν Ὁρειθυίαν ἐξέφρασε τὴν πλέον λεπτὴν καὶ εὐαίσθητον γυναικείαν χάριν. Ἡ ὄλη στάσις τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ πλουσίως πτυχουμένου ἱματισμοῦ, ἢ φιλάρεσκος κλίσις τῆς κεφαλῆς μετὰ τῆς ὀπισθεν ἀνεμιζομένης μακρᾶς κόμης, αἱ πλήρεις χάριτος κινήσεις τῶν ἄκρων καὶ μάλιστα τοῦ δεξιοῦ βραχίονος παρουσιάζουν αὐτὴν ὡς μίαν τῶν θελκτικῶν ἐκείνων ὀρχηστρίδων, οἷας ἐγνώρισεν ἡ ἀττικὴ πρὸ πάντων τέχνη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος².

Αἰωρουμένη εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ ἀπαγωγέως ἀφήνει τὸ σῶμα νὰ καταπίπτῃ ἐλευθέρως, ἔχουσα τεταμένον τὸ ἐμπρόσθιον δεξιὸν σκέλος καὶ χιαστὶ διερχόμενον ὀπισθεν τούτου τὸ ἀπομεμακρυσμένον ἀριστερόν. Ἡ ἐλαφρὰ στροφή αὐτῆς πρὸς δεξιὰ κατὰ

1 Θεογονία, 378 κέ.

2 Βλ. π.χ. F. WEGGE Der Tanz in der Antike, εἰκ. 2, 4, 129.

τὰ ἄκρα μειοῦται σὺν τῇ ἀνόδῳ τοῦ σώματος, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς πλήρη μετωπικότητα κατὰ τε τὸ στήθος καὶ τὴν κεφαλὴν. Φέρει ἀχειρίδωτον χιτῶνα, πορπούμενον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ καταλείποντα γυμνὸν τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς στήθος· ἐκεῖθεν κατέρχεται οὗτος προσκεκολλημένος ἐπὶ τοῦ σώματος, ἀφήνων νὰ διαφαίνηται ὑπ' αὐτὸν ἡ γραμμὴ τούτου· διαγράφων ἐλαφροὺς κυματισμοὺς πτυχώσεων κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῶν μηρῶν, καταλήγει κάτω εἰς πλουσίαν μεταξὺ τῶν σκελῶν δέσμη πτυχῶν, ἰσχυρῶς ἀνεμιζομένην. Ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος φέρει ἱμάτιον, τοῦ ὁποῖου τὸ ἓν ἄκρον καταπίπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου συγκρατεῖται διὰ τοῦ ὁμωνύμου βραχίονος καὶ κατέρχεται πρὸς τὰ πλάγια διὰ πλουσίας πτυχώσεως· τὸ ἕτερον ἄκρον κρατεῖ μετὰ περισσῆς χάριτος διὰ τῆς ἐκτεινομένης ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Βορέου δεξιᾶς χειρὸς, ὅπερ, θαυμασίως πτυχούμενον ἐνταῦθα ἐν εἴδει ἠνεμωμένου ἰστίου, κατέρχεται ὀπισθεν τοῦ σώματος τοῦ ἥρωος, ἐπιτρέποντος νὰ διαφαίνωνται μόνον τὰ κράσπεδα τούτου κατὰ μῆκος τοῦ τεταμένου μηροῦ καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν τῶν σκελῶν αὐτοῦ. Εἰς τοὺς πόδας φορεῖ εἶδος περιτέχνων ἐμβάδων, κοσμουμένων κατὰ τὸ ἄνω μέρος διὰ λεπτῶν χαραγῶν.

Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κρατεῖ ἰσχυρῶς τὸν Βορέαν ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κάτω βραχίονος, προσπαθοῦσα διὰ τῆς χειρονομίας της ταύτης νὰ στηριχθῇ μᾶλλον ἀσφαλέστερον ἐπ' αὐτοῦ παρὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς περιπτύξεώς του¹. Τὸν δεξιὸν βραχίονα, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐκτείνει ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ περωτοῦ θεοῦ.

Διὰ τῆς κλίσεως τῆς κεφαλῆς, ἐπιβληθείσης ἴσως καὶ ἐκ τεχνικῶν λόγων ἕνεκα τῆς ὑπερκειμένης λαβῆς, ὁ καλλιτέχνης κατῴρθωσε νὰ ἀποδώσῃ παραστατικώτατα τὴν γραμμὴν καὶ τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Τὸ ὠραῖον φοειδὲς περίγραμμα τούτου, οἱ μεγάλοι ἀμυγδαλωτοὶ ὀφθαλμοί, ἡ χαρακτηριστικὴ «ἐλληνικὴ» ρίς, τὸ κανονικὸν τοῦ στόματος, ἡ ἀπαλότης τῶν παρειῶν καὶ ἡ πλουσίως ἀνεμιζομένη ὀπισθεν κόμη ἐξαίρουν τῆς νύμφης τὴν γυναικεῖαν χάριν, τὴν ὁποῖαν τονίζει ἀκόμη περισσότερον ἡ διάχυτος ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐλαφρὰ ἀνησυχία.

Ἡ σύνθεσις κατὰ τε τὸ σύνολον καὶ τὰς λεπτομερείας εἶναι ἐξ ἴσου ἐπιτυχής. Διὰ τοῦ ἀνοίγματος τῶν ἄκρων τοῦ Βορέου ὁ καλλιτέχνης ἐπέτυχε νὰ δώσῃ τὸ ἀναγκαῖον πλάτος εἰς τὴν βάσιν τοῦ συμπλέγματος, ὅπερ ἄλλως θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους τῆς τεκτονικῆς ἕνεκα τῆς διαπλατύνσεως αὐτοῦ ἄνω. Καὶ ἡ διασταύρωσις τῶν ποδῶν τῆς Ὁρειθυίας, ἐκτὸς τοῦ ὅτι καθιστᾷ σταθερὰν τὴν στάσιν αὐτῆς, συντελεῖ συγχρόνως καὶ εἰς τὴν συμπαγεστέραν αἰσθητικὴν ἐδραίωσιν τῆς συνθέσεως. Ἡ κάμψις τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους τοῦ ἥρωος ἐξ ἄλλου ἦτο καὶ δι' ἄλλον λόγον ἀναγκαῖα, διὰ νὰ ὑπάρξῃ ὑποστήριγμα εἰς τὸ αἰωρούμενον σῶμα τῆς γυναικὸς.

Εἰς τὸ τεταμένον σκέλος τοῦ τελευταίου τούτου ὁ καλλιτέχνης συνεκέντρωσε ὅλην τὴν δύναμιν τῆς συνθέσεώς του, διότι διὰ τῆς ἀδιακόπου ἀνόδου ἐνὸς κεντρικοῦ ἄξονος ἀπὸ τοῦ ἄκρου αὐτοῦ μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς νύμφης κατῴρθωσε νὰ προσδώσῃ ζωηρὰν φορὰν τῆς συνθέσεως πρὸς τὰ ἄνω. Διὰ τῆς πρὸς τὰ ἄνω φορᾶς ταύτης τῆς συνθέσεως καὶ διὰ τῆς ἐκστάσεως, ἣτις ἀποτυποῦται ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἥρωος — ἀνά-

¹ Τοιοτρόπως ἔχει τις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἐκουσίας ἀπαγωγῆς, ἔρχεται δὲ αὐθορμήτως εἰς τὸν νοῦν ἢ διὰ τὰς προκειμένας περιπτώσεις παρα-

τήρησις τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ Ι, 4: «... δῆλον γὰρ δὴ ὅτι, εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἤρπάζοντο».

τασις κεφαλῆς, ἐνατένισις πρὸς τὸ ἄπειρον — ἡ σκηνὴ προσλαμβάνει μεγαλειώδη ἕξα-
σιν καὶ ἐμφανίζεται οἷον εἰ ἐκτυλισσομένη πέραν τοῦ γηϊνοῦ κόσμου, εἰς σφαῖραν
τοῦτ' αὐτὸ οὐρανίαν.

Τὸ ἐκτεινόμενον σκέλος τῆς κόρης ἀποτελεῖ τὸν ἕτερον ἄξονα τοῦ πυραμιδοειδῶς
συντεθειμένου πίνακος. Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ κέντρου τῶν προσώπων ἀμφοτέρων
τῶν μορφῶν, ἐπιβληθεῖσα ἴσως ἐν μέρει καὶ διὰ τεχνικούς λόγους, ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ
ποιάν τινα χαλάρωσιν τοῦ σχήματος τῆς πυραμίδος κατὰ τὴν κορυφὴν αὐτῆς: διὰ τῆς
συμπλοκῆς τῶν βραχιόνων ὁ καλλιτέχνης συνέδεσε τοὺς ἄνω κορμούς εἰς συμπαγῆ
ὄγκον καὶ ἀπέφυγε τὴν διάσπασιν τῆς πυραμίδος.

Ἡ ὄλη σύνθεσις πλαισιοῦται ὡς ζωγραφικὸς πίναξ ὑπὸ ὠραίου βάθους εἰς ἐπάλ-
ληλα στρώματα μὲ ὄλοεν αὐξάνοντα τόνον. Τὸ ἄνω στρώμα σχηματίζει τὸ θαυμασίως
πτυχούμενον ἱμάτιον τῆς γυναικός, ὅπερ κατερχόμενον κατὰ μῆκος τοῦ περιγράμματος
τῶν μορφῶν ἀναδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὸ τελευταῖον τοῦτο. Κάτωθεν αὐτοῦ τὸ ἐσώτερον
βάθος δηλοῦται διὰ τῶν περὺγων εἰς ἀδρότερον τόνον, διὰ νὰ καταλήξῃ ἔπειτα τοῦτο
εἰς τὸ τελευταῖον στρώμα, ὅπερ σχηματίζει αὐτὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου.

Ἀπὸ τὸν ἐξαιρετικὸν τοῦτον πίνακα, τοσαύτης καλλιτεχνικῆς πνοῆς, δὲν λείπουν
βεβαίως καὶ μικραὶ τινες ἀτέλειαι. Τοιαύτας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν τὴν κατὰ
τινα ἀφύσικον τρόπον ἀνάπτυξιν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, τοσοῦτον ἀπομακρυνομένης
τῆς μορφῆς εἰς ἣν ἀνήκει, ὥστε νὰ κινδυνεύῃ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἑτέραν, ὡς καὶ τὴν
ἀκατανόητον ἔνεκα τῆς ἐμποδιζούσης πτέρυγος κάλυψιν τῶν νότων τοῦ Βορέου ὑπὸ
τοῦ ἱματίου τῆς Ὁρειθυίας. Καὶ ταῦτα μὲν ἐξηγοῦνται ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι
καὶ αἱ πτέρυγες καὶ τὸ ἱμάτιον εἶναι περισσότερον διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῆς συνθέ-
σεως παρὰ ὀργανικὰ μέλη αὐτῆς: σημειοῦμεν ὅμως ἐκτὸς τούτων τὸν ὑπεράγαν ἐξωγκω-
μένον λαιμὸν τοῦ Βορέου κατὰ τὸ ἔξω αὐτοῦ περιγράμμα καὶ τὴν οὐχὶ ἐπιτυχῆ διάπλα-
σιν τῆς περὶ τὰς λαγόνας χώρας τῆς Ὁρειθυίας, μὴ δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὁμοίως.
Ἄλλ' ἴσως καὶ ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν θέσιν τῆς ἢ εἰς ὁμοίαν περίπτωσιν
εὐστοχος παρατήρησις τοῦ Devambez¹, καθ' ἣν εἰς τὰς ἀτελείας ταύτας «πρέπει νὰ
ἴδωμεν μᾶλλον τὴν ἐσκεμμένην θέλησιν τοῦ τεχνίτου, ὅπως ἀποφύγῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἦττον ἀδεξιῶς ὅλας τὰς λεπτομερείας, ἐξ ὧν θὰ ἐκινδύνευε νὰ καταστραφῇ ὁ ρυθμὸς
τῆς συνθέσεως, παρὰ ἀπλᾶς μόνον συμπτώσεις».

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως κατεδείχθη, νομίζω, ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἀναγλύ-
φου. Τοιοῦτον ἔργον εἶναι ἀδύνατον νὰ προῆλθῃν ἐκ τῶν χειρῶν κοινοῦ τινος τεχνίτου.
Ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως προῖδον ἀκμαίου τινὸς ἐργαστηρίου καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν
ταύτην ὀφείλει νῦν νὰ στραφῇ ἡ ἔρευνα ἡμῶν.

Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. χαλκοπλαστικῶν ἐν Ἑλλάδι ἐργα-
στηρίων, ἡ πρώτη σκέψις ὀδηγεῖ πρὸς τὸ τῆς Χαλκίδος ἔνεκα τῆς γειτονίας αὐτῆς πρὸς
τὸν τόπον ἀνευρέσεως τοῦ ἀγγείου². Ἄλλὰ τὸ σχῆμα καὶ ὁ τρόπος διακοσμῆσεως τοῦ

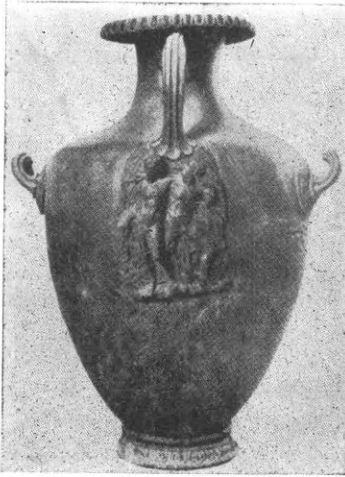
¹ ἔ.ἀ., σ. 59.

² Ἡ γνώμη τῆς W. LAMB Gr. Bronzes, σ. 184, περὶ ὑπαγωγῆς τῶν ὕδριων τοῦ τύπου τούτου εἰς κοινὸν «ροδιακόν» ἐργαστήριον δὲν ἐγένετο δεκτὴ (πρβ.

BLINKENBERG Knidia, σ. 106-7. W. ZÜCHNER Gr. Klappspiegel, σ. 186 κέ.), οὔτε καὶ τοῦ Furtwängler περὶ ἀποκλειστικότητος τοῦ «εὐβοϊκοῦ» ἐργαστηρίου (πρβ. PICARD Mon. Piot ἔ.ἀ., σ. 93).

τελευταίου τούτου, ή τεχνοτροπία τῶν μορφῶν τοῦ ἀναγλύφου καί τὸ πνεῦμα ἐν τῇ συνθέσει ἀπομακρύνουν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ ἐργαστηρίου.

Ἐὰν παραβάλωμεν π.χ. τὸ δημοσιευόμενον ἀγγεῖον πρὸς τὴν ἐξ Ἐρετρίας ὑδρίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν 7913 (εἰκ. 3), ἔχομεν ἀμέσως αἰσθητὴν τὴν διαφορὰν τοῦ περιγράμματος ἀμφοτέρων, πρὸ πάντων κατὰ τὴν βάσιν διὰ τοῦ σχηματιζομένου εἰς τὸ ἐρετρικὸν ἀγγεῖον πλαστικοῦ δακτυλίου κατὰ τὸ ἄνω πέρασ αὐτῆς· ἡ ἰδιορρυθμία αὕτη ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν χαλκιδικῶν ἀγγείων καὶ ἀνέρεται

Εἰκ. 3. Χαλκὴ ὑδρία ἐξ Ἐρετρίας. Ἀθῆναι Ἐθν. Ἀρχ. Μουσ. ἀρ. 7913

μέχρι τῆς ὠρίμου ἀρχαϊκῆς περιόδου¹, ἴσως ἐν ἀρχῇ ἐξ ἀργολικῆς ἐπιδράσεως². Τὰ διακοσμητικὰ ἔπειτα θέματα τῆς ὑδρίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, μολονότι κατὰ βάσιν ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἡμετέρας, διαφέρουσιν ἐν τούτοις κατὰ τὸν τρόπον τῆς διατυπώσεώς των: εἰς τὴν τῶν Φαρσάλων τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον εἶναι ἐντονώτερον, ἐνῶ εἰς τὴν ἐξ Ἐρετρίας ἀπεικονίζονται ταῦτα λιτότερα καὶ χαράσσονται δι' ἐνὸς σχεδίου περισσύτερον μαλακοῦ καὶ ἀτόνου.

Διδακτικὴ ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ σύγκρισις πρὸς τὸ ἐκ Χαλκίδος κάτοπτρον ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ 7416, ἐφ' οὗ παρίσταται ὁμοίως ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ὀρειθυίας³. Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο σκηνῶν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῶν μορφῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως εἶναι καταφανῆς παρά τινὰς ἐξωτερικὰς ὁμοιότητας (καὶ ἐδῶ ἡ χιαστὴ διασταύρωσις τῶν ποδῶν τῆς γυναικός): ὁ Βορέας ἔχει ἐνταῦθα ἀρκετὴν δόσιν τῆς βαρβάρου αὐτοῦ προελεύσεως, τῆς δὲ

Ὀρειθυίας ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀγωνίζεται νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀρπαγὸς τῆς, ἡκιστα ἀρμόζει εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτῆς καταγωγὴν· ἐπὶ πλέον, ἡ σύνθεσις ἐνταῦθα ἔχει τὸ χιαστὸν σχῆμα ἀντὶ τῆς πυραμιδοειδοῦς ἀνυψώσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων. Τοιοῦτοτρόπως, τὸ θέμα ἐπὶ τοῦ χαλκιδικοῦ κατόπτρου ἀπεικονίζεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς πεζὸν ἀντὶ τῆς οὐρανίας ἐξάρσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου⁴.

Εἰς οὐχὶ διάφορον συμπέρασμα ὀδηγεῖ ἡμᾶς καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀναγλύφου ἀπὸ καθαρῶς τεχνοτροπικῆς ἀπόψεως. Διότι εἰς τὰς λεπτῶς κραινόμενας γραμμάς, δι' ὧν αἱ εἰκόνες ἐμφανίζονται ὡς ἐν μυθικῷ κόσμῳ, τοῦ χαλκιδικοῦ ἐργαστηρίου⁵, ἀντιτίθενται αἱ σαφεῖς γραμμαὶ καὶ ἡ ἐκφραστικότης τῶν μορφῶν τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου. Συγκρίνοντες π.χ. τοῦτο πρὸς τὸ ἐν ἐκτύπῳ μόνον διατηρηθὲν ἀνάγλυφον Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς ἐκ τινος ὑδρίας χαρακτηρισθείσης ὡς χαλκιδικῆς⁶, βλέπομεν πόσον

1 Πρβ. ὁμοίως εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος τοῦ 5 αἰ. π.Χ. (ZÜCHNER ἔ.ἀ., εἰκ. 94 καὶ σ. 194) καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (RM 38/39, 1923/24, σ. 379, εἰκ. 15 καὶ σ. 394).

2 Βλ. π.χ. οἰνοχόην τοῦ Λούβρου ἐξ Ἀργολίδος: RM ἔ.ἀ., σ. 346, εἰκ. 1, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πλαστικοῦ δακτυλίου.

3 ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 170, εἰκ. 183.

4 Πρβ. CH. PICARD L'invention et l'adaptation des groupes d'enlèvement dans l'art grec: GENÈVE 13, 1935, σ. 63 κέ.

5 Λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐργαστηρίου τούτου βλ. ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 162 κέ.

6 Αὐτόθι, εἰκ. 96 καὶ σ. 195.

ἀντιτίθεται ἡ πλήρης ἐνεργείας ἔντασις τῶν μορφῶν τοῦ φαρσαλίου ἀναγλύφου πρὸς τὴν ἄψυχον ἔκφρασιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ χαλκιδικοῦ ὁμοίου.

Ἐγγὺς τοῦ χαλκιδικοῦ ἐργαστηρίου τεχνοτροπικῶς ἴσταται τὸ ἰωνικὸν ἐργαστήριον. Δι' οὓς λόγους τὸ πρῶτον ἀπεκλείσθη διὰ τὸ δημοσιευόμενον ἀγγεῖον, πρέπει καὶ τοῦτο νὰ ἐξαιρεθῆ. Ὁ ὑπερέτρωτος ζωγραφικὸς ρυθμὸς, ἡ ἀβρότης τῶν μορφῶν καὶ αἱ καθ' ὑπερβολὴν μαλακαὶ γραμμαὶ σωμάτων καὶ ἐνδυμάτων, ἀποτελοῦντα τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἰωνικῆς ἀντιλήψεως¹, δὲν εἶναι τὰ τεχνοτροπικὰ γνωρίσματα τοῦ φαρσαλίου ἀναγλύφου. Εἰς τὸ κατὰ τι παλαιότερον τοῦ ἡμετέρου ἀνάγλυφον ἐπὶ τοῦ κρατήρος τῶν Μαινάδων ἐν Βερολίῳ² καὶ τὸ σύγχρονον πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπὶ τοῦ κάδου τῆς Νίκης ἐν τῷ αὐτῷ Μουσεῖῳ³, ἀμφότερα τῆς ἰωνικῆς σχολῆς, ἔχομεν διδακτικὰ παραδείγματα διὰ τὴν διαφορὰν τοῦ ἐκ Φαρσάλων ἀναγλύφου ἀπὸ τῶν ἰωνικῶν μορφῶν κατὰ τε τὴν γραμμὴν, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν διατύπωσιν τῶν πτυχῶν.

Ἐκ τῶν ἄλλων τορευτικῶν ἐργαστηρίων τῆς παρούσης περιόδου σημαντικώτατον ὑπῆρξε τὸ τῆς Κορίνθου⁴, ἐκ τῆς πλουσίας παραγωγῆς τοῦ ὁποίου ἱκανὰ προϊόντα ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν καὶ δὴ καὶ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῶν Φαρσάλων⁵. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἕξ ἄλλου, ὅπου κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. μαρτυροῦνται ὀνομαστοὶ τορευταί⁶, εὐάριθμα μόνον παραδείγματα διεσώθησαν τῆς ἀκολουθούσης περιόδου⁷, ἱκανὰ ὅμως νὰ διαπιστώσουν τὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀφορῶσαν ἡμᾶς περίοδον.

Εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν ὑπὸ συζήτησιν ἀγγείων, τὰ ἀποδοθέντα εἰς τὰ δύο ἀνωτέρω ἐργαστήρια παρουσιάζουν αἰσθητὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν, μικραὶ δὲ τυχὸν διαφοραὶ ὀφείλονται μᾶλλον εἰς χρονικὴν ἀπόστασιν ἢ εἰς διάφορον προέλευσιν αὐτῶν⁸. Ὅθεν ἀντιπαραβολὴ τοῦ νέου εὐρήματος πρὸς τὰ ἤδη

Εἰκ. 4. Χαλκῆ ὕδρια ἐκ Λοκρίδος. Μουσ. Βερολίνου ἀρ. 8068.

1 Πρβ. CH. PICARD Manuel III σ. 198.

2 ZÜCHNER Der Berliner Mänadenkrater (Winkelmannsprog. 98, 1938): τοῦ 400-390 π.Χ.

3 SCHRÖDER Gr. Bronzeeimer im Berl. Antiq. (Winkelmannsprog. 74, 1914, πίν. 1-3): τοῦ 360-350 (πρβ. PICARD ἔ.ἀ., σ. 200).

4 Πρβ. ZÜCHNER Gr. Klappspiegel, σ. 175. PICARD ἔ.ἀ., σ. 255-6.

5 Πρβ. ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 175 κέ. καὶ σ. 187 εἰδικῶς διὰ τὰς ὕδριας. SCHEFOLD, Gnomon 12, 1936, σ. 577. PICARD ἔ.ἀ., σ. 256, 2.

6 Πρβ. LIPPOLD Toreutik, ἐν RE VI, σ. 1762-3. PICARD, Mon. Piot, ἔ.ἀ., σ. 95 Manuel II, σ. 259 κέ.

7 Ἀπαριθμούμενον ὑλικὸν βλ. ἐν ZÜCHNER ἔ.ἀ.,

σ. 221 κέ., ἔνθα προσθετέον καὶ τὴν ὕδριαν τῆς Ν. Ὑόρκης: AJA 50, 1946, πίν. 22-23 καὶ σ. 365 6.

8 Ἡ ὁμοιότης αὕτη, ἡ ὁποία, δυναμένη νὰ ἐπεκαθῆ ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς παραδείγματα ἕξ ἄλλων ἐργαστηρίων, ἤγαγεν ἄλλοτε τοὺς εἰδικούς, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἀποκλειστικότητος ἐνὸς ἐργαστηρίου, ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ Picard (Mon. Piot, ἔ.ἀ., σ. 94) ὡς ὀφειλομένη εἰς τὸν ἀποδοθέντα εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα τύπον ὑπὸ τῆς κατὰ παράδοσιν εὐσεβείας τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν εὐστοχον ταύτην ἐρμηνείαν θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῆ καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν κατὰ τόπους ἐργαστηρίων ἀναλόγως τῆς γειτονίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῶν ἐπαφῆς.

γνωστά ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν γνωρισμάτων τούτων δὲν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν του. Ὅπως δὴ ποτε, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ χαμηλὴ καὶ διαπλατυνομένη βᾶσις τῆς ὑδρίας ἡμῶν εὐρίσκει ἀναλογίαν εἰς τὴν ἐν Βερολίῳ 8068 ἐκ Λοκρίδος (*εἶκ 4*)¹, μετὰ τοῦ κοινοῦ μάλιστα εἰς ἀμφοτέρως χαρακτηριστικοῦ τῆς ἐντομῆς μεταξὺ τοῦ καθέτου ποδὸς καὶ τῆς διακεκοσμημένης ἐπιφανείας. Ἡ τελευταία ἀπεδόθη εἰς τὸ ἀπτικὸν ἐργαστήριον², καὶ εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἡ ἰδιορρυθμία αὕτη τῆς ἐντομῆς ἀνευρίσκεται καὶ ἐπὶ συγχρόνων πηλίνων ἀγγείων ἀπτικῆς κατασκευῆς³.

Παρετήρησαν ἤδη ὅτι ὁ ρυθμὸς τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας καὶ τῆς τέχνης τοῦ Τιμοθέου ἐπέδρασαν ἰδιαζόντως ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς κορινθιακῆς τορευτικῆς⁴. τοῦ τελευταίου μάλιστα ἡ ἐπίδρασις ἐξηκολούθησεν ἐπ' αὐτῆς καὶ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Ὁ ρυθμὸς τῆς Φιγαλείας διὰ τῆς πρωτογόνου ὀρμητικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ρεαλισμοῦ τῶν μορφῶν του⁵ ἀποτυποῦται πρὸ πάντων ἐπὶ κατόπτρων μετὰ παραστάσεων πολεμικῶν σκηνῶν, ἐνῶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Τιμοθέου ὀφείλονται ὁ τρόπος διαπραγματεύσεως τῶν ἐνδυμάτων, ὑπὸ τὴν πύχωση τῶν ὀποίων διαφαίνεται πάντοτε ἡ γραμμὴ τοῦ σώματος, ἡ ζωνηρὰ σωματικότης τῶν μορφῶν μετὰ στρογγυλουμένων γραμμῶν καὶ ἐντόνων καμπυλοτήτων καὶ τὸ ἰσχυρὸν πάθος τῶν προσώπων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν προϊόντων τῆς κορινθιακῆς μεταλλοτεχνίας. Διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων αἱ κορινθιακαὶ μορφαὶ ὑλοποιοῦνται, περισσότερον διεγείρουσαι ἢ ἐμπνέουσαι, καὶ εἰς ἅς περιπτώσεις δὲν ἀπεικονίζονται ἐρωτικά σκηναί. Τὸ ἦθος καὶ ἡ εὐγενὴς χάρις τῶν μορφῶν τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου φέρουν τοῦτο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὰς κορινθιακὰς εἰκόνας⁶.

Ἐκ τοῦ κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου ἄλλως τε διετηρήθησαν ἀπεικονίσεις τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δημοσιευομένης ὑδρίας θέματος, ἐπὶ ὁμοίου μάλιστα ὑλικῶν (*εἶκ. 5 καὶ 6*)⁷. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος γίνεται καθ' ὄν τρόπον καὶ εἰς τὸ ἐκ Χαλκίδος κάτοπτρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ κορινθιακὴ ἐπίδρασις εἶναι καταφανής⁸. Καὶ ἐδῶ ὁ περρωτὸς ἦρως παρίσταται ἐνδεδυμένος κατὰ τὸν θρακικὸν τρόπον, τὸ γνῶρισμα δὲ τοῦτο ὡς καὶ ἡ ἀκαταστασία τῆς κόμης καὶ τοῦ πώγωνος καὶ τὰ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καθιστῶσιν ἐκδηλὸν τὴν φύσιν καὶ τὴν κατα-

1 BLINKENBERG Knidia, εἶκ. 44. AJA ἔ.ἀ., πίν. 24, εἶκ. 4.

2 ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 191.

3 Βλ. π.χ. τὴν ὑδρίαν Ν. Ὑόρκης 24.97.5: SCHEFOLD Untersuch. K.V., εἶκ. 35, 40 = KV, πίν. 11, καὶ τὴν ὑδρίαν ἐν Leningrad: CR PÉTERS., 1872, πίν. 12 = SCHEFOLD Unters., σ. 21 ἀρ. 161.

4 ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 198. PICARD Manuel, III, σ. 254.

5 Πρβ. ZÜCHNER Winkelmannsprg., ἔ.ἀ. σ. 15.

6 Πρβ. π.χ. τὸ κάτοπτρον τοῦ Λούβρου 1712, ZÜCHNER Klappsp. πίν. 9. τοῦ Βρεττ. Μουσείου 288, αὐτόθι, πίν. 22-23. τοῦ αὐτοῦ Μουσ. 292, αὐτόθι, πίν. 24-25. τοῦ Ἐθν. Μουσ. Ἀθηνῶν, αὐτόθι, εἶκ. 22 κλπ.

7 Ἀπαρίμνησιν μετ' ἀπεικονίσεως τοῦ ὑλικῶν βλ.

RICHTER ἐν AJA ἔ.ἀ., σ. 365, πίν. 28, εἶκ. 21-24. Ἐξ αὐτῶν ἡ ὑδρία ἀπὸ τὴν Μεσημβρίαν τῆς Θράκης ἀπεδόθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἐργαστήριον (ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 179), ὁμοίως καὶ τὸ ἐκ Καλύμνου ἀνάγλυφον (αὐτόθι, σ. 180) ἡ ὑδρία τῆς Κυζίκου χαρακτηρίζεται μὲν ὡς ἐγχωρία, ἀλλ' εἰς τὸ ἀνάγλυφον ταύτης ἀποκαλύπτεται πιστὴ ἀντιγραφὴ κορινθιακοῦ προτύπου καὶ δὴ τοῦ ἐκ Μεσημβρίας (αὐτόθι, σ. 195-6) τὸ παράδειγμα, τέλος, ἄλλοτε τῆς συλλογῆς Hearst, ἂν καὶ ἀγνώστου προελεύσεως, δὲν δύναται νὰ ἀποχωρισθῇ τῆς προκειμένης ὁμάδος καὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον ἢ εἰς ἔμπνευσιν τούτου.

8 Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κορινθιακοῦ ἐπὶ τοῦ χαλκιδικοῦ ἐργαστηρίου κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον, βλ. ZÜCHNER ἔ.ἀ. σ. 172.

γωγὴν αὐτοῦ. Κρατεῖ σταθερῶς ἀπὸ τῆς ὀσφύος διὰ τῶν βραχιόνων τὴν Ὠρείθυιαν, ἐνδεδυμένην κατὰ τὸν συνήθη τρόπον καὶ καταβάλλουσαν ἀπεγνωσμένην προσπάθειαν, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς περιπτύξεως τούτου. Ἐν τῇ συνθέσει κυριαρχεῖ σύγχυσις γραμμῶν καὶ ἀξόνων καὶ ἐλλείπει ἢ πρὸς τὰ ἄνω φορὰ: ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ εἶναι προσδεδεμέναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ τοῦ ἐφ' οὗ ἴστανται βάρθρου—ἐξαίρεσις εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Καλύμνου, ἔνθα ἡ νύμφη αἰωρεῖται ὑπὲρ τὸ ἔδαφος—καὶ ἡ ἰσοκεφαλία αὐτῶν ἐμποδίζει τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ νὰ ἐκταθῇ ὑψηλότερον. Τοιοῦτοτρόπως, καὶ κατὰ τὴν ἔκ-

Εἰκ. 5. Ἀνάγλυφον χαλκῆς ὑδρίας ἐκ Καλύμνου. Βρεττ. Μουσ. ἀρ. 310.

Εἰκ. 6. Ἀνάγλυφον χαλκῆς ὑδρίας ἐκ Κυζίκου. Μόναχον.

φρασιν τῶν μορφῶν καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως ἡ σκηνὴ παρίσταται ἐπὶ τῆς ομάδος ταύτης, ὅπως καὶ εἰς τὸ χαλκιδικὸν κάτοπτρον, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ κοινοτυπία ὡς θέμα καθαρῶς ἀνθρωπίνον καὶ πεζόν.

Πόσον διάφορος παρίσταται αὕτη ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου, ὅπου ἡ θεία εὐγένεια καὶ ἔκστασις τῶν μορφῶν, ἡ σαφήνεια τῶν ἀνερχομένων γραμμῶν καὶ τῶν τεμνουσῶν ὀριζοντίων καὶ ἡ πρὸς τὰ ἄνω φορὰ τῆς ὅλης συνθέσεως, ἀπλουμένης ἐλευθέρως ἐπὶ τοῦ ἀγγείου ἄνευ οἰουδήποτε βάρθρου, ἀποσπῶσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ γῆινου κόσμου καὶ τὴν μεταφέρουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ οὐρανοῦ!

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῆς γειτονικῆς πρὸς τὴν Κόρινθον πόλεως τῆς Σικυῶνος, ὅπου ἡ «χρηστογραφία» ἐν τῇ ζωγραφικῇ εὐρίσκει παρὰλληλον ἔκφρασιν καὶ εἰς τὴν τορευτικὴν τέχνην¹. Εἰς τὰ δύο πράγματι σύγχρονα πρὸς τὸ δημοσιευόμενον ἀγγεῖον κάτοπτρα τῆς Συλλογῆς Σταθάτου, προσφάτως δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Οἰκονόμου², ἀνευρίσκομεν πλὴν τοῦ ἐκφραζομένου ἥθους τῶν μορφῶν καὶ τινὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά, προσεγγίζοντα τὰ κάτοπτρα ταῦτα πρὸς τὸ ἐκ Φαρσάλων ἀνάγλυφον: σημειοῦμεν τὰς δύο παραλλήλους γραμμάς, τὰς σχηματιζομένας διὰ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀντιθέτων βραχιόνων τοῦ Ἀχιλλέως-Τρωΐλου, δι' ὧν ὁ καλλιτέχνης

¹ Πρβ. PICARD Manuel, III, σ. 256 κέ.

² MÉLANGES CH. PICARD, σ. 770 κέ. ANNUARIO 24-25, 1950, σ. 133 κέ.

συνέδεσε τὰς ἀντιθέτως κλινούσας μορφὰς (εἰκ. 7)· τὴν πτύχωσην τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ Ἀχιλλέως καταπίπτοντος ἱματίου· τὴν στιβαρότητα τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅπως καὶ τοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατόπτρου (εἰκ. 8), ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἡμετέρου Βορέου· τὴν πλαστικότητα τοῦ σώματος τῆς Αὔγης, ὁμοιάζουσαν κάπως πρὸς τὴν τῆς Ὠρειθυίας. Ἄλλ' ἡ μεγάλη ἐλαστικότης τῶν μορφῶν, ἡ ἰσχυρὰ δῆλωσις τῶν μυῶν τῶν ἀνδρικῶν σωμάτων, ἡ ραδινότης αὐτῶν καὶ αἱ ἐπιμήκεις ἀναλογίαι

Εἰκ. 7. Χαλκοῦν κατόπτρον τῆς Συλλογῆς Ἑλένης Σταθάτου: Ἀχιλλεὺς καὶ Τρωῖλος (MÉLANGES CH. PICARD σ. 771 εἰκ. 1).

μετ' ἐπιστεφούσης μικρᾶς κεφαλῆς, χαρακτηριστικά, ἅτινα ὠδήγησαν τὸν δημοσιεύσαντα ταῦτα νὰ τὰ ἀποδώσῃ δικαίως εἰς αὐτὸν τὸν Λύσιππον ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἄμεσον σχολὴν αὐτοῦ¹, δὲν ἀνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ μας ἀναγλύφου, ὅπου ἡ μορφή τοῦ Βορέου εἶναι περισσότερο συμπαγῆ καὶ οἱ μῦς αὐτοῦ μαλακώτεροι, ἢ δὲ φυσιογνωμία τοῦ προσώπου ὅλως διάφορος, ὅπως καὶ τῆς Ὠρειθυίας παραβαλλομένης πρὸς τὴν μορφήν τῆς Αὔγης. Ἡ χαρακτηρίζουσα τὰς μορφὰς τοῦ ἀναγλύφου τῶν Φαρσάλων «χάρις», πρὸ πάντων εἰς τὴν μορφήν τῆς Ὠρειθυίας, ἐλλείπει ἐκ τῶν κατόπτρων τῆς Συλλογῆς Σταθάτου καὶ ὀδηγεῖ τὸ ἡμέτερον μᾶλλον πρὸς τὴν ἀττικὴν σχολὴν.

Χωρὶς νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παλαιότερον ὑλικὸν τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐργαστηρίου,

¹ MÉLANGES σ. 772-3, ANNUARIO σ. 137.

ὅπου ἀπεικονίζεται τὸ ἀφορῶν ἡμᾶς θέμα¹, θὰ μνημονεύσωμεν μόνον τῆς κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος διατηρηθείσης ἀριστοτεχνικῆς συνθέσεως τούτου εἰς τὸ Α ἀκρωτήριον τοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐν Δήλῳ, τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.² Ὁ βασιλεὺς τῆς Θράκης παρίσταται γυμνός, μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφόν μας Ὀλυμπίας ἐπιβλητικότητος. Καὶ ἐδῶ ἡ βασιλόπαις τῶν Ἀθηνῶν, αἰρομένη εἰς ἱκανὸν ὕψος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ της, τοῦ ὁποίου τὰ νῶτα περιβάλλει διὰ τοῦ ἱματίου της, διατηρεῖ ἡρεμον ἀξιο-

Εἰκ. 8. Χαλκοῦν κάτοπτρον τῆς Συλλογῆς Ἑλένης Σταθάτου: Ἡρακλῆς καὶ Ἀθῆνη (ANNUARIO XXIV-XXVI (1950) πίν. XV).

πρέπειαν μετὰ τῆς χαρακτηριστικῆς κλίσεως τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς διαχύτου ἐπὶ τοῦ προσώπου συγκεκρατημένης ἀνησυχίας. Τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἔχει τὸ σχῆμα τῆς πυραμίδος

1 Αἱ πρῶται παραστάσεις τοῦ θέματος ἐμφανίζονται εὐθὺς μετὰ τὰ Περσικά. Καθ' ὅλον τὸν 5 αἰ. ἀπεικονίζεται συνηθέστερον ἢ καταδίωξις τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ περσοῦ βασιλέως, σπανιώτερον αὐτὴ ἡ ἀπαγωγή. Εἰς δύο ἀγγεῖα, ὅπου διτηρήθη ἡ στιγμή αὕτη (ἀμφορεὺς Μονάχου 2345 (J. 376), τοῦ ζωγράφου τῆς Ὠρειθυίας: BEAZLEY ARVP, 325,2 — ὁμοίος Βερολίνου 2165, τοῦ ἰδίου ζωγράφου, αὐτόθι, 324, 1, τῶν πρωίμων κλασσικῶν χρόνων), παρὰ τὴν δηλουμένην ὀρμητικὴν φύσιν τοῦ ἥρωος, ἔχει καὶ ἐνταῦθα ἡ σκηνὴ ὅπως καὶ εἰς τὰ κατωτέρω σημειούμενα ἀττικά παραδείγματα, μεγαλειώδη ἔξαρσιν καὶ εὐγένειαν, προπάν-

των διὰ τῆς στάσεως τῆς γυναικός, παρεχούσης τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν ἀπάγεται αὕτη ἀκουσίως καὶ ὅτι μᾶλλον πρὸς χαιρετισμὸν παρὰ πρὸς βοήθειαν καλεῖ τὰς συντρόφους της διὰ τῶν ἐκτεινομένων βραχιόνων αὐτῆς: καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν θείας τινὸς μυσταγωγίας, οὐχὶ συνήθους τινὸς ἀπαγωγῆς.

2 DÉLOS XII, εἰκ. 276 καὶ πίν. 27 (ἀποκατάστασις ἐν πίν. 15). PICARD Manuel II σ. 178 κέ. Τελευταίαν συμπλήρωσιν διὰ τῶν νεωστὶ ἀνακαλυφθέντων τεμαχίων βλ. ἐν Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝΤΟΣ Ὁδηγὸς τῆς Δήλου, εἰκ. 84.

ὅπερ βοηθούσης καὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς τοῦτο ἴστατο, παρουσιάζει τὴν ὄλην σκηνὴν ὡς ἵπταμένην.

Ἡ καθ' ὅλα μεγαλειώδης αὕτη παράστασις προσαρμόζεται πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τοῦ μύθου. Ἡ ἀπαχθεῖσα εἶναι ἡ πρώτη κόρη τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Βορέας οὐχὶ ὁ χυδαῖος ἄρπαξ αὐτῆς, ἀλλ' ὁ καθ' Ἡρόδοτον «γαμβρὸς» τῶν Ἀθηναίων¹, ὁ ὁποῖος εἰς πρώτην ἐπίκλησιν σπεύδει πρὸς βοήθειάν των καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποῖου ἰδρύνουσιν οὗτοι βωμὸν παρὰ τὸν Ἴλισσόν. Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν ἀνεκτὴ εἰς τὸ αἴσθημά των οἰαδήποτε κατάπτωσις τοῦ θέματος εἰς πεζὴν τινα ἀπαγωγὴν, ἥτις ἄλλως τε δὲν θὰ συνεπιβάζετο καὶ πρὸς τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τοῦ μύθου, οὐχὶ διάφορον κατὰ βάσιν τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος².

Κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐρμηνεύεται τὸ θέμα εἰς τὸ ἀνωτέρω πλαστικὸν σύμπλεγμα, ἐπαναλαμβάνεται ἔπειτα τοῦτο καὶ εἰς τὴν μικροτεχνίαν τοῦ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου. Τοιοῦτοτρόπως, εἰς τὴν ὑδρίαν τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως 2912 τοῦ ζωγράφου τοῦ Μελεάγρου³, μολονότι τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἡ διάθεσις τῶν μορφῶν ἀπεδόθησαν κατὰ διάφορον ἢ εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀκρωτήριο τρόπον (ὁ ἦρως ἀγένειος νέος, φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν νύμφην), εἶναι ὅμως σαφῆς ἡ προσπάθεια τοῦ ζωγράφου νὰ ἐξάρῃ τὴν ὄλην σκηνὴν ὑπὲρ τὰ γήϊνα διὰ τῆς ἀνατάσεως τῆς κεφαλῆς τοῦ Βορέου, τῆς πρὸς τὰ ἄνω φορᾶς τῶν περὺγων καὶ τῆς ἐπιβλητικῆς ἀνυψώσεως τῆς γυναικός.

Κατὰ τὸ ἴδιον πνεῦμα ἀπεικονίζεται τὸ θέμα καὶ εἰς δύο παραδείγματα ἐκ τῆς Ν. Ἰταλίας: εἰς οἰνοχόην τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου⁴ εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἔντονος ἡ ὄλη ἔξαρσις τῆς σκηνῆς, καὶ εἰς τὸν ἀμφορέα τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως⁵, πλὴν τῶν ἄλλων, παρατηροῦνται καὶ καταφανεῖς ὁμοιότητες πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῶν Φαρσάλων ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως (διασταύρωσις τῶν ποδῶν τῆς Ὠρειθυίας, τρόπος συνενώσεως τῶν διασταυρουμένων βραχιόνων). Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀττικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν τελευταίων παραδειγμάτων⁶, ἐπὶ τοῦ ἀγγείου μάλιστα τοῦ Λούβρου, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Θράκης εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἀποτύπωσις τῆς μορφῆς τοῦ Θανάτου ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν ληκύθων.

Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν ἔργων, ἀπορρέουσιν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τοῦ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου, πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ τοποθετηθῇ καὶ τὸ ἡμέτερον ἀνάγλυφον. Τεχνοτροπικὰ ἄλλως τε γνωρίσματα, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθύς ἀμέσως, ὁδηγοῦν ὡσαύτως πρὸς τὸ ἐργαστήριον τοῦτο.

Εἶναι σαφῆς ἡ ἐπίδρασις τοῦ πραξιτελείου ρυθμοῦ ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς Ὠρειθυίας, διὰ τῆς ἐκφραζομένης ἐν αὐτῇ «χάριτος» καὶ τοῦ ἀποτετυπωμένου γυναικείου κάλλους,

1 VII, 189. Περὶ τῆς αὐτῆς παραδόσεως καὶ ἀλλαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πρβ. NILSSON *Geschichte der gr. Religion* (München 1941), σ. 106, 11.

2 C. ROBERT *Gr. Heldens. I*, σ. 167-168. Πρβ. HEUZÉY ἐν *Gaz. des Beaux-Arts* 17, 1875, II, σ. 193 κέ. Περίληψιν τῶν περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελέξεως τοῦ μύθου ἀπόψεων βλ. EVA KRANK *Oreithyia*, ἐν *RE XVIII*, 1, σ. 951 κέ. πρβ. ROSCHER *Lexikon*, I, σ. 809 κέ.

3 SCHEFOLD ἐν *JdI.* 52, 1937, σ. 52-53, εἰκ. 12. BEAZLEY *ARV*, σ. 872, ἀρ. 26: τοῦ 390 π.Χ.

4 RAYET-COLLIGNON *La céramique grecque*, σ. 300, εἰκ. 115.

5 ANNALI D. INST. 1843, σ. 393, πίν. O. ἀρ. S. HEYDEMANN, ἀρ. 2912.

6 Περὶ τῆς ἐν γένει ἐπιδράσεως τῆς ἀττικῆς κεραμικῆς εἰς τὰ ἰταλιωτικὰ ἐργαστήρια βλ. CH. DUGAS *Vases ἐν DAREMBERG DA*, VI, σ. 651.

ἀκόμη και διὰ τοῦ ὄφιοειδοῦς σχηματισμοῦ τῆς γραμμῆς τοῦ σώματος, ἐπιτυγχανομένου διὰ τοῦ καμπτομένου ἀριστεροῦ σκέλους και τῆς ἀντιθέτως κλινούσης κεφαλῆς. Πλέον συγκεκριμένως, δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν μορφὴν ταύτην πρὸς τὴν τῆς Διανείρας ἐπὶ τῆς πελίκης τοῦ Μουσείου τοῦ Leningrad¹, ἐφ' ἧς παρίσταται ἡ ἀρπαγὴ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Νέσσου: ἡ στάσις τῆς ἀπαγομένης ἐνταῦθα, ἡ χαρίεσσα γραμμὴ τοῦ σώματος και ἡ διαμόρφωσις τῆς κατερχομένης ἐπὶ τοῦ ὤμου κόμης εὐρίσκουσι πλήρη ἀνταπόκρισιν ἐπὶ τῆς νύμφης τοῦ ἀναγλύφου τῶν Φαρσάλων. Ἡ τόσον ἔπειτα θελκτικὴ κλίσις τῆς κεφαλῆς τῆς τελευταίας, τὸ ὠραῖον ὄφειδές πρόσωπον και ἡ πλουσία πτύχωσις τοῦ ἱματισμοῦ ἀπαντῶσιν ὁμοίως εἰς τὴν Ἀφροδίτην μιᾶς οἰνοχόης τοῦ αὐτοῦ Μουσείου². Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν πτύχωσιν, ἀναφέρομεν ἀκόμη τὴν ἀνάγλυφον Νηρηίδα ἐπὶ τοῦ πώματος πυξίδος τινὸς ἐν Λούβρω³ και τὴν Ἀφροδίτην ἐπὶ τοῦ κατόπτρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν 7678⁴, ἀμφοτέρω τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐργαστηρίου.

Ὡς πρὸς τὸν Βορέαν, τὸ ὄνειροπόλον πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τῆς ἐλαφρᾶς ἀνατάσεως τῆς κεφαλῆς, τῆς προσηλώσεως τοῦ βλέμματος πρὸς τὸ ἄπειρον και τοῦ ἐλαφρῶς ἡμιανοίκτου στόματος, προδίδει βεβαίως σκοπαδικὴν τινα ἐπίδρασιν⁵, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν δύναται νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἀπτικὴν προέλευσιν τοῦ ἀναγλύφου, γνωστῆς οὔσης τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὀνομαστοῦ τούτου καλλιτέχνου ἐπὶ τῆς ἀπτικῆς τέχνης⁶. Ἄλλως τε διδακτικὴ διὰ τὸν περωτὸν βασιλέα τῆς ὑδρίας ἡμῶν εἶναι ἡ ὑδρία τοῦ Leningrad, ἐφ' ἧς παρίσταται ἡ ἔρις Ἀθηνᾶς - Ποσειδῶνος⁷: ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐν ἀναγλύφῳ θεοῦ μετὰ τοῦ ἐκ Θράκης ἥρωος εἶναι τὰ μάλιστα αἰσθητὴ κατὰ τε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, τὰς ἀναλογίας τῶν μερῶν τοῦ σώματος και τὴν ἀνατομικὴν διάπλασιν ὡς και τὴν ὅλην διάθεσιν τῆς μορφῆς.

Εἶναι ἴσως ἱκανὰ τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, διὰ νὰ πιστοποιήσουν τὴν ἀπτικὴν καταγωγὴν τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων. Κατὰ τοὺς χρόνους ἄλλως τε τούτους ἡ πόλις εὐρίσκετο εἰς στενὴν καλλιτεχνικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀπτικῆς σχολῆς, ὡς βεβαιοῦν τὰ ἀνευρεθέντα ἐκεῖ δύο ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα τοῦ ἀ' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὸ ἐν τῆς Ἐστίας και Συμμάχου, νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου⁸, τὸ ἕτερον τῆς Λητοῦς μετὰ τῶν τέκνων τῆς εἰς τὸ Ἐθν. Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν 1380⁹, εἴτε ταῦτα προέρχονται ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἀθηναίου γλύπτου, εἴτε εἶναι ἔργα ἐγγωρίου τινὸς καλλιτέχνου, διατελοῦντος ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἔμπνευσιν ἀπτικῶν διδασκάλων.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ παρόντος ἀγγείου ὡς και τῶν ἄλλων ὁμοίων, τὸ σχῆμα και τὰ διακοσμητικὰ θέματα ἀποτελοῦν ἀσφαλῆ σημεῖα ἐκκινήσεως ἔνεκα τῆς κανονικῆς αὐτῶν ἐξελίξεως, δυναμένης νὰ παρακολουθηθῇ κατὰ βῆμα¹⁰.

1 CR PÉTERSBE., 1873, πίν. IV = SCHEFOLD Untersuch., σ. 141.

2 SCHEFOLD αὐτόθι, σ. 103, εἰκ. 42.

3 JACOBSTAHΛ Die mel. Reliefs, εἰκ. 56 = ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 222: μετὰ ἀκρόαση.

4 ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 222, εἰκ. 126: ἐξ Ἀθηνῶν.

5 Πρβ. π.χ. BUSCHOR Maussollos u. Alexander, εἰκ. 9, σ. 18.

6 Πρβ. FR. JOHNSON Lysippos, σ. 50. COLLIGNON Scopas et Praxitèle, σ. 35.

7 CR PÉTERSBE. 1872, πίν. I, 1 = SCHEFOLD Untersuch., σ. 21, ἀρ. 161 και σ. 138.

8 FOUGÈRES, BCH 12, 1888, σ. 181 κέ., πίν. 5.

9 I. ΣΒΟΡΩΝΟΥ Τὸ Ἐθν. Μουσ. Ἀθηνῶν, σ. 326-7, πίν. 49.

10 Πρβ. ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 177.

Συμφώνως τῷ καθορισμῷ, τὸν ὁποῖον παρέχει ὁ Schefold¹, ἡ ὑδρία τῶν Φαρσάλων, ὡς ἐκ τοῦ λίαν πεπλατυσμένου αὐτῆς ὄμου καὶ τοῦ ἐκεῖθεν ἀποτόμως καταπίπτοντος περιγράμματος μέχρι τῆς βάσεως, δὲν δύναται νὰ ἀναβιβασθῆ πέραν τοῦ 360. Εἰς τὴν δεκαετίαν μεταξὺ 360 καὶ 350 τοποθετεῖται ἡ ἐκ Μεσημβρίας ὑδρία ἐν Σόφια² καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ ἐξ Ἀπολλωνίας ὁμοία τῆς Κωνσταντινουπόλεως³. Εἰς τὴν πρώτην ἢ διαπλάτυνσις τοῦ ὄμου εἶναι μικρότερα καὶ ἡ καμπύλη τοῦ πρὸς τὰ κάτω περιγράμματος ἰσχυροτέρα ἢ εἰς τὴν ἡμετέραν ὑδρίαν, ἡ ὁποία ἐπομένως πρέπει νὰ εἶναι νεωτέρα ἐκείνης. Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ σχήματος ἡ ὑδρία τῶν Φαρσάλων ἴσταται ἐγγύτερον πρὸς τὴν ὑδρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰς ὁμοίας (Picard, ἀρ. 1-2) τοῦ Μουσείου τοῦ Chantilly⁴, ἀκόμη περισσότερο πρὸς τὴν τῆς Ν. Ὑόρκης⁵. Τὰς ὑδρίας τοῦ Chantilly χρονολογεῖ ὁ Picard γενικῶς κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., τὴν τῆς Ν. Ὑόρκης ἢ Richter μεταξὺ 350 καὶ 320· ἀλλὰ κατὰ τὰ τιθέμενα ὑπὸ τοῦ Züchner⁶ χρονικὰ ὄρια διὰ τὸν τύπον τοῦτον τῶν ὑδριῶν, δὲν δύναται αὐταὶ νὰ καταβιβασθῶσι πέραν τοῦ 340. Ἡ ἀντιπαραβολὴ πρὸς σύγχρονα πῆλινα παραδείγματα δὲν ὀδηγεῖ βεβαίως εἰς ἀπόλυτον ἀκριβείαν συμπερασμάτων ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς ὕλης⁷, δυνάμεθα οὐχ ἥτιον νὰ σημειώσωμεν τὴν προμνημονευθεῖσαν ὑδρίαν τοῦ Leningrad τῆς ἔριδος Ἀθηνᾶς-Ποσειδῶνος καὶ τὴν ὑδρίαν τῆς Ν. Ὑόρκης 24.97.5⁸, ἀμφοτέρως τῆς δεκαετίας 350-340.

Πρὸς τὴν ἀνωτέρω χρονολογίαν συμπίπτουσι καὶ τὰ διακοσμητικὰ θέματα τοῦ ἀγγείου. Τὸ λέσβιον κυμάτιον τῆς βάσεως πλησιάζει κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ ὁμοιον ἀρχιτεκτονικὸν κόσμημα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέα, χρονολογομένου περὶ τὸ 365⁹. Ἐνεκα τῆς μετ' ἐξαιρετικῆς λεπτότητος ἀποτυπώσεως αὐτοῦ εἰς τὸ ἐν λόγῳ οἰκοδόμημα ἐπεβλήθη ὡς τύπος, ὅστις ἔπειτα ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὴν Θόλον τῆς Ἐπιδάουρου, τοῦ 360-350¹⁰. Ὅτι εἰς τὴν μεταλλοτεχνίαν ὁ τύπος θὰ ἐσυνεχίσθη καὶ περαιτέρω, δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ τονισθῆ. Τὰ κοσμήματα τέλος τῶν προσαρμογῶν τῆς καθέτου λαβῆς, ἐσχηματοποιημένα καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὴν ὑδρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φέρουν ὁμοίως πρὸς τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰ.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὀδηγεῖ καὶ ὁ ρυθμὸς τοῦ ἀναγλύφου. Ἡ ἀνωτέρω προσαχθεῖσα πρὸς σύγκρισιν πελίκη τοῦ Leningrad, ἐφ' ἧς ἡ ἀρπαγὴ τῆς Διανείρας, χρονολογεῖται μεταξὺ 380 καὶ 370¹¹: παρὰ τὰς λοιπὰς ὁμοιότητας, τὰ αὐστηρότερα πῶς χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων παρουσιάζουν τὴν παράστασιν τῆς πελίκης παλαιότεραν τοῦ ἀναγλύφου τῶν Φαρσάλων. Ἡ ὑδρία τοῦ αὐτοῦ Μουσείου, ἐφ' ἧς ἡ ἔρις Ἀθηνᾶς-Ποσειδῶνος, τοποθετεῖται μεταξὺ 350 καὶ 340¹², καί, ὅπως ἤδη εἴπομεν, ὁ Βορέας ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὸν Ποσειδῶνα μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου.

1 Untersuch., σ. 139.

2 ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 184.

3 Κατὰ τὸν DEVAMBEZ ἔ.ἀ., σ. 60, τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.: κατὰ τὸν LIPPOLD ἐν Gnomon 15, 1939, σ. 560, περὶ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰ., ἢν χρονολογίαν δέχεται καὶ ὁ ZÜCHNER ἔ.ἀ., σ. 180.

4 ΜΟΝ. ΡΙΟΤ. ἔ.ἀ., πίν. VI καὶ VII.

5 AJA 50, 1946, πίν. XXII-XXIII.

6 ἔ.ἀ., σ. 176.

7 αὐτόθι, σ. 185.

8 SCHEFOLD KV, πίν. 11.

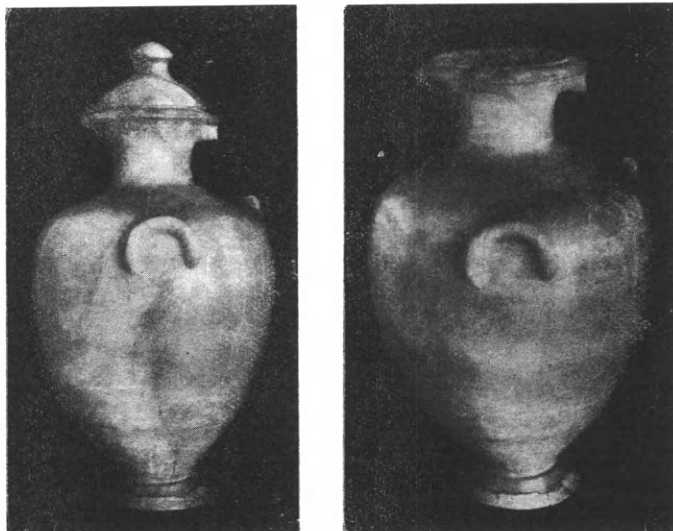
9 WEICKERT Das lesbische Kymation, σ. 71 πίν. Vc.

10 αὐτόθι, σ. 72, πίν. Vd.

11 SCHEFOLD Untersuch., σ. 141.

12 SCHEFOLD Untersuch., σ. 138.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Βορέου κατὰ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς — διαμόρφωσις κόμης καὶ πώγωνος, σχηματισμὸς ὀφθαλμῶν καὶ στόματος — εὐρίσκει τὴν ἀποτύπωσίν της εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου 1054 ἐκ τῆς Α πλευρᾶς τοῦ Μαυσσωλλείου¹, τὴν ὁμοίαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐκ Μήλου ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ² καὶ τὴν ἐκ Χίου τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βιέννης³. Ἡ πρώτη ἀποδίδεται εἰς τὸν Σκόπαν καὶ χρονολογεῖται εἰς τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., αἱ δὲ ἕτεραι δύο δὲν πρέπει νὰ ἀπέχωσι χρονικῶς αὐτῆς. Τὸ φοειδὲς ἔπειτα τοῦ προσώπου τῆς Ὠρειθυίας, ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ καὶ ὁ τρόπος τῆς διαμορφώσεως τῆς κόμης εὐρίσκουν τὰ ἀνάλογά των εἰς τὴν μορφὴν τοῦ Διονύσου ἐπὶ τοῦ κρατῆρος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν 12592, τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.⁴, διὰ νὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο μεταξὺ τῶν πολλῶν, ἅτινα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσκομίσωμεν ἐκ τῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Kertsch μεταξὺ τοῦ 350 καὶ 335. Σημειοῦμεν ἀκόμη τὴν Ἀφροδίτην ἐπὶ τοῦ κατόπτρου τοῦ Λούβρου 1839⁵, διὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν πτυχώσεων, ὡς καὶ τὴν ὁμοίαν μορφὴν ἐπὶ τοῦ κατόπτρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν 12074⁶, διὰ τὴν πύχωσησιν τοῦ ἱματισμοῦ, ἀμφότερα τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 9. Ὑδρία ἐξ ἀλαβάστρου τῆς Συλλογῆς Δ. Σιυλιάνου.

Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω συγκρίσεως δὲν νομίζω ὅτι εὐρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἐὰν τοποθετήσωμεν τὸ νέον εὑρημα περὶ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ δὴ εἰς τὴν στροφὴν πρὸς τὸ β' αὐτοῦ ἡμισυ.

Προτοῦ κλείσωμεν τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ ἀγγείου, θεωροῦμεν χρήσιμον νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ Picard⁷ ὑπεστήριξεν ἤδη τὴν ἀποκλειστικὴν νεκρικὴν χρῆσιν τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας ταύτης, ἀντιθέτως ὅμως ἡ Richter⁸ πιστεύει ὅτι ἦσαν καθημερινῆς χρήσεως, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦντο ἐνίοτε καὶ ὡς νεκρικά. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν ἀνωτέρω συζήτησιν ἀλλ' ὅτι κατεσκευάζοντο παρ' Ἑλλήσι καὶ ἀγγεῖα δι' ἀποκλειστικὴν νεκρικὴν χρῆσιν ἀποδεικνύει ἡ παρατιθεμένη (εἰκ. 9) ὑδρία ἐξ ἀλαβάστρου τῆς συλ-

1 BUSCHOR ἔ.ἀ.

2 COLLIGNON ἔ.ἀ., σ. 133, εἰκ. 28.

3 COROLLA CURTIUS, σ. 104 κέ., πίν. 25.

4 SCHEFOLD, KV, πίν. 12 b.

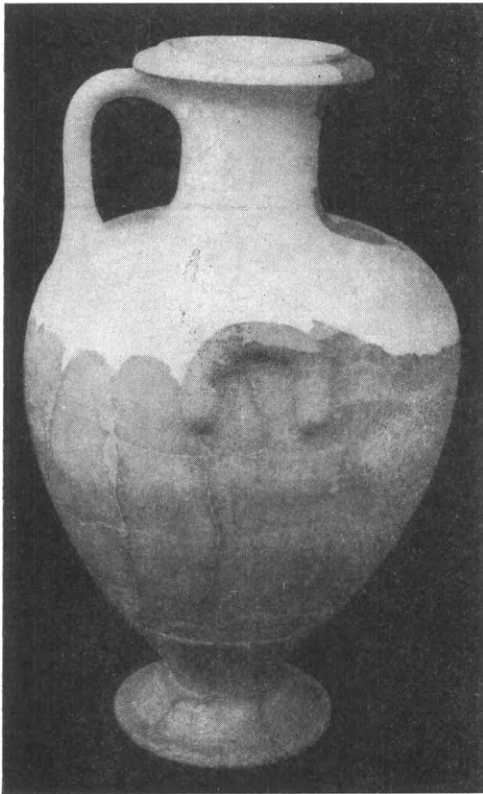
5 ZÜCHNER ἔ.ἀ., πίν. 16.

6 Αὐτόθι, σ. 20, εἰκ. 6, πίν. 13.

7 MON. Piot ἔ.ἀ., σ. 91. REV. ARCH. 1941, II, σ. 154.

8 AJA ἔ.ἀ., σ. 366-7.

λογής Σισιλιάνου¹: εύρεθη ἐντὸς τάφου παρὰ τὴν Ἱερὰν Ὀδὸν καὶ τὸ σῶμά της συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, τῆς τομῆς διακρινομένης καὶ εἰς τὴν εἰκόνα κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας· ἡ τοιαύτη κατασκευὴ ὀφείλεται βεβαίως εἰς τεχνικούς λόγους, ἀποδεικνύει ὁμως ὅτι ἀρχῆθεν προωριζέτο ὡς νεκρική κάλπις, μὴ δυναμένη ἄλλως νὰ χρησιμοποιηθῆ. Ὅμοια ὑδρία καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης φυλάσσεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου, προερχομένη ἐκ τάφου τῆς Δημητριάδος (εἰκ. 10).

Εἰκ. 10. Ὑδρία ἐξ ἀλαβάστρου τοῦ Μουσείου Βόλου.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν χαλκῶν ἀγγείων, ἡ ὑδρία τῶν Φαρσάλων ὡς ἐκ τῆς ἀρίστης αὐτῆς διατηρήσεως, τοιαύτης δέ, ὥστε νὰ ἀποκλείηται προηγουμένη αὐτῆς χρῆσις, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀνευρέσεώς της ἐντὸς τάφου μετὰ τῆς περιεχομένης τέφρας τοῦ νεκροῦ, θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ προστεθῆ ὡς ἓν ἐπὶ πλέον παράδειγμα εἰς τὰ προσκομιζόμενα ὑπὸ τοῦ Picard πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεώς του.

ΤΑ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΥΔΡΙΑΣ

Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου περιείχετο ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ καὶ λείψανα ὀστέων μὴ ἀποτεφρωθέντων. Ἡ τέφρα προσέλαβε πρασίνην ἀπόχρωσιν ἐκ τῆς ὀξειδώσεως τοῦ ἀγγείου, ἴχνη τῆς ὁποίας ἀπετυπώθησαν βαθέως καὶ ἐπὶ τινῶν ὀστέων, ἐνῶ ἄλλα τούτων ἦσαν ἀπληθρακωμένα ἐκ τῆς πυρᾶς.

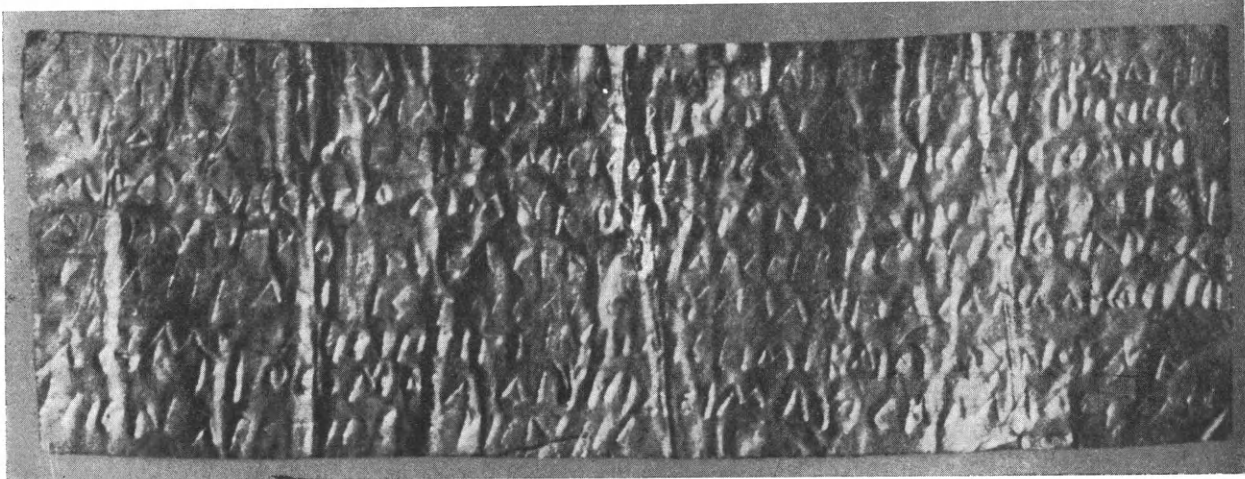
Ἀναμειγμένα μετὰ τῶν ἀνωτέρω εὑρέθησαν: 1) μικρὸς χαλκοῦς κρῖκος (διάμ. 0.013 μ.), προερχόμενος ἴσως ἐκ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ καέντος νεκροῦ 2) δίωτον μικρὸν σκυφίδιον φέρον ἐξωτερικῶς ὑποκάστανον γάνωσιν, θραυσθὲν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνευρέσεως: ὕψ. 0.04, διάμ. βάσ. 0.055, στομίου 0.083 μ.

Ἄλλὰ τὸ σημαντικώτερον ἐντὸς τοῦ ἀγγείου εὔρημα εἶναι τὸ κατωτέρω παρατιθέμενον (εἰκ. 11) χρυσοῦν ἐνεπίγραφον ἔλασμα, μήκ. 0.049 μ., πλ. 0.016 μ. καὶ πάχους ὅσον φύλλου χάρτου. Ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφή εἶναι ἐπιμελῶς κεχαραγμένη, εὐκρινῶς ἀναγινωσκομένη παρὰ τὴν ὑπερβολικὴν σμικρότητα τῶν γραμμάτων· εἶναι συντεθειμένη ἐν ποιητικῷ ἑξαμέτρῳ καὶ εἰς καθαρῶς ἐπικὴν διάλεκτον, διατηρεῖται δὲ ὀλόκληρος περιλαμβανομένη εἰς ἑννέα συνεχεῖς στίχους, ὧν ὁ τελευταῖος ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ μέσου μήκους τοῦ ἐλάσματος. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐνάτου μετρικοῦ στίχου τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς μεταπίπτει εἰς πεζὸν λόγον. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶναι τὸ τῶν παπύρων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.², ὅπερ συμπίπτει καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω καθορισθεῖσαν χρονολογίαν τοῦ ἀγγείου.

¹ Διαστάσεις: ὕψ. ἄνευ τοῦ πώματος 0.50 μ., μετ' αὐτοῦ 0,60 μ., διάμ. βάσ. 0.14 μ., στομίου 0.185 μ. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν κ. Σισιλιάνον διὰ τὴν εὐγενῆ προθυ-

μίαν, μεθ' ἧς μοὶ παρέσχε τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεώς της ἐνταῦθα.

² Πρβ. GARDTHAUSEN Griech. Palaeographie, II,

ΕΥΡΗΞΕΙΣ ΑΪΔΑΟ ΔΟΜΟΙΣ ΕΝΔΕΞΙΑ ΚΡΗΝΗΝ ΗΝ ΠΑΡΑ ΑΥΤΗ
 ΛΕΥΚΗΝ ΕΣΤΗΚΥΪΑΝ ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΝ ΤΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΝΗΣ
 ΜΗΔΕΣΧ ΕΔΟΘΕΝ ΠΕΛΑΣΗΘΑ ΠΡΟΣΚΕΛΕΥΡΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗ
 ΜΟΣΥΝΗΣ ΑΠΟ ΛΙΜΝΗΣ ΨΥΧΡΟΝ ΥΔΩΡ ΠΡΟΦΥΛΑΓΚΕΣ
 ΔΕ ΠΥΠΕΡΘΕΝ ΕΑΣΙΝ ΟΙ ΔΕΣΕΙΡΗΣ ΟΝΤΑΙ ΟΤΙ ΧΡΕΟΣ
 ΕΙΣΑΦΙΚΑΝΕΙΣ ΤΟΙΣ ΔΕ ΣΥΕΥΜΑΛΑ ΠΑΣΑΝ ΑΛΗΘΕΙΑ
 ΚΑΤΑΛΕΞΑΙ ΕΙΠΕΙ ΓΗΣ ΠΑΙΣ ΚΑΙ ΟΥΡΑΝΟΥ ΑΣΤΕΡΟΥ
 ΑΣΤΕΡΙΟ ΟΝΟΜΑ ΔΙΨΗ ΔΕΙΜΑΥΟΣ ΑΛΛΑ ΔΟΤΕ ΜΟΙ
 ΜΙΕΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΡΗΝΗΣ

Είχ. 11. Τὸ ἐντὸς τῆς ὑδρίας τῶν Φαρσάλων χρυσοῦν ἐνεπίγραφον ἔλασμα (ἄνω φωτογραφία, κάτω ἰχνογράφημα).

Εὐρήσεις Ἄϊδαο δόμοις ἐνδέξια κρήνην,
 παρ δ' αὐτῆι | λευκὴν ἐστηκυΐαν κυπάρισσον·
 ταύτης τῆς κρήνης | μηδὲ σχεδόθεν πελάσηισθα.
 πρόσσω δ' εὐρήσεις τὸ Μνη|μοσύνης ἀπὸ λίμνης
 5 ψυχρὸν ὕδωρ προ(ρρέον)· φύλακες | δ' ἐπύπερθεν ἔασιν
 οἷδε σ' εἰρήσονται ὅ,τι χρέος | εἰσαφικάνεις.
 τοῖσδε σὺ εὔ μάλα πᾶσαν ἀληθείην | καταλέξαι.
 εἰπεῖν· «Γῆς παῖς εἰμι καὶ Οὐρανοῦ ἀστ(ερόεντος), |
 Ἄστέριος ὄνομα· δίψηι δ' εἰμ' αἶος· ἀλλὰ δότε μοι |
 10 πιῆν ἀπὸ τῆς κρήνης».

πίν. I καὶ THOMPSON Introduction to Greek and Latin Palaeography, σ. 144 (πίναξ). Βλ. καὶ LARFELD Hand-

buch der griech. Epigraphik, II, πίν. II, περὶ τοῦ μνηοειδοῦς σ εἰς τὰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς (= 313 π.Χ.).

Στ. 1: τὸ πρῶτον σ τοῦ *εὐρήσεις* ἐγράφη ἐν ἀρχῇ, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν διατηρηθέντων ἰχνῶν, κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ τετρασκελοῦς, ἔπειτα διωρθώθη δι' ἀδροτέρας χαράξεως εἰς μηνοειδές. — ΕΝΔΕΞΙΑ· οὐχὶ ἐν δεξιᾷ, διότι λείπει τὸ προσγεγραμμένον Ι, ὅπερ οὐδέποτε παραλείπεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἀλλ' ἐνδέξια (πρβ. Όμ. Α 597, Η 184, Ι 236, ρ 365). — στ. 5: ὑπὸ τὴν λέξιν *φύλακες* διαφαίνεται τὸ ὑπόλοιπον τῆς προηγουμένης λέξεως ΠΡΟ(ΡΡΕΟΝ)· εἶναι προφανές ὅτι ὁ χαράκτης παρέτρεξε κατ' ἀρχὰς τὴν λ. φύλακες, ὅτε δὲ ἀντελήφθη τὴν παράλειψιν, ἔλλειψεν χώρου ἐχάραξεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς προηγουμένης, τῆς ὁποίας διετήρησε μόνον τὸ α' συνθετικόν, ἐνῶ τὸ λοιπὸν ἐζήτησε νὰ ἀποσβέση διὰ τῆς τριβῆς τοῦ ἐλάσματος ἐνταῦθα. — στ. 7: τὸ τελικὸν γράμμα τῆς λ. ΑΛΗΘΕΙΗ ἀποτελεῖ σαφῶς τὸ ἀρχικὸν σκέλος τοῦ Ν, ὅπερ ὁ χαράκτης δι' ἔλλειψιν χώρου δὲν ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ὀλόκληρον. — μετὰ τὴν λ. *καταλέξει* φέρονται δύο πλάγια γραμμαί, αἵτινες θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ ἀκολουθῶσι τὸ *εἰπεῖν* ὡς εἰσαγωγικὰ σημεῖα τῶν ἐπομένων λόγων. — στ. 8: τὸ Ν τοῦ ἀπαρεμφάτου ἐχαράχθη ἐν ἀρχῇ ὡς Γ, κατὰ σύγχυσιν προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς ἐπομένης λέξεως, ἔπειτα διωρθώθη εἰς Ν ἀδεξίως πως. — ΑΙΤΥ· κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν ὑπέθεσα αὐτῶ = αὐτοῦ μετ' ἐπιμελεστέραν προσοχὴν διέκρινα ὅτι τὸ δεξιὰ τοῦ Α καμπύλον σκέλος δὲν ἐφάπτεται τούτου καὶ νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ μᾶλλον μηνοειδές σ, γραφὲν ἴσως μετὰ τὴν χάραξιν τοῦ Τ, ἐξ οὗ τὸ ἀκανόνιστον τοῦ σχήματος καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ· τὸ ν μοῖ φαίνεται ὡς βραχυγραφικὸν σημεῖον, ὥστε ΑΙΤΥ = ἀστερόεντος. — στ. 9: τὸ ἀρχικὸν Α τῆς λ. *ἀλλὰ* ἐχαράχθη ὡς Κ, ἔπειτα διωρθώθη εἰς Α. — στ. 10: τὸ σ τοῦ ἄρθρου ἔχει τὸ σχῆμα τετρασκελοῦς, κατὰ μοναδικὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐξαίρεσιν.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοίων ἐλασμάτων, προερχομένων ἐκ τάφων τῆς Ν. Ἰταλίας, τῶν Ἐλευθερῶν Κρήτης καὶ τῆς Ρώμης. Ἐπανειλημμένως μέχρι τοῦδε ἔτυχον ταῦτα ἐμπεριστατωμένης διαπραγματεύσεως, ὡς ἀποτελοῦντα σπουδαιοτάτην πηγὴν γνώσεως τῆς μυστικῆς τῶν Ἑλλήνων διδασκαλίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς¹. Κατὰ τὴν πλειονότητα τῶν εἰδικῶν ἀποτελοῦν κείμενα ἐκ τῆς μυστικῆς λατρευτικῆς πράξεως τῶν Ὀρφικῶν-Πυθαγορείων² καὶ προωρίζοντο διὰ τοὺς μεμνημένους νεκρούς, ἐντὸς τοῦ τάφου τῶν ὁποίων κατετίθεντο, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὰς ψυχὰς ὡς σημεῖα ἀναγνωρίσεώς των ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἐκλεκτῶν καὶ ὡς ἐφόδια ἐλευθέρας αὐτῶν εἰσόδου εἰς τὸ βασιλεῖον τοῦ Ἄδου.

Τὸ ἔλασμα τῶν Φαρσάλων συνάπτεται στενότερον κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὰ τῆς Petelia καὶ τῶν Ἐλευθερῶν — τὰ τελευταῖα ὑπὸ συντετημημένην μορφήν καὶ κατὰ τὴν τοπικὴν διάλεκτον — καὶ σχηματίζει μετ' αὐτῶν ἐνιαίαν ὁμάδα, ἔχουσαν κοινὸν πρότυπον, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ὅπως εἰς ἐκεῖνα καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον, καὶ εἰς τὸ νέον ἔλασμα ἐξιστοροῦνται εἰς τὴν ψυχὴν τὰ μυστικὰ τοῦ κάτω κό-

¹ Ἡ πληρεστέρα καὶ ἐπιμελεστέρα δημοσίευσίς τοῦ ὕλικου ἐγένετο ὑπὸ τῶν: COMPARETTI Laminette Orfiche, Firenze, 1910 καὶ OLIVIERI Lamellae aureae orphicae, Bonn, 1915. Πλήρη βιβλιογραφίαν βλ. O. KERN Orphicorum fragmenta, σ. 104, 32.

² Πρβ. ZIEGLER Orphische Dichtung ἐν RE XXXVI, σ. 1388 κέ., ἐνθα καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν ἀντι-

φρονούντων, αἵτινες κατ' αὐτὸν ὀφείλονται «εἰς ἰσχυρογνώμονα μᾶλλον προκατάληψιν» παρὰ εἰς ἔλλειψιν σαφῶν τεκμηρίων περὶ τῆς στενῆς συναφείας τούτων πρὸς τὰ Ὀρφικά. Μετὰ τῆς γνώμης τῆς πλειονότητος συμφωνεῖ καὶ ὁ FRANZ CUMONT Lux perpetua (Paris, 1949), σ. 277.

σμου καὶ παρέχονται εἰς αὐτὴν ὁδηγίαι, τίνι τρόπῳ θὰ δυνηθῆ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ζωὴν τῆς μακαριότητος καὶ τῆς ἀθανασίας.

Στ. 1-5: Καὶ ἐδῶ ἀναφέρονται, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἔλασμα τῆς Petelia, δύο κρήναι ἐν τῷ Ἴδῳ: μία ἀνώνυμος, διακρινομένη ἐκ τῆς παρ' αὐτὴν ἰσταμένης «λευκῆς κυπαρίσσου»¹, ἐξ ἧς πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῆ ἡ ψυχὴ, ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Μνημοσύνης, τῆς ὁποίας θὰ ζητήσῃ νὰ πῖν τὸ «προορρέον ψυχρὸν ὕδωρ».

Ἡ ἀνωτέρω δοξασία ἀποτελεῖ πρωταρχικὸν δίδαγμα τῆς ὀρφικῆς ἐσχατολογίας, καθ' ἣν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ὑπάρχουν δύο πηγαί, ἐκ τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων πίνουσι μόνον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν «τελείων», ἀπὸ τῆς ἄλλης αἱ πρὸς νέαν ἐνσωμάτωσιν προωρισμένοι τῶν μὴ ἐξηγισμένων, διὰ νὰ ἀπολέσουν πᾶσαν ἀνάμνησιν τῆς προτέρας αὐτῶν γήινης ὑπάρξεως. Κατὰ τὰ ἐκτιθέμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. X 621a) περὶ τοῦ «πεδίου τῆς Λήθης» καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὁμοίων πηγῶν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Τροφονίου ἐν Λεβαδείᾳ, ὀνομαζομένων τῆς Λήθης καὶ τῆς Μνημοσύνης (ΠΑΥΣΑΝ. ΙΧ 39, 8), ἐξ ὧν ἴσως ἐνεπνεύσθη καὶ ἡ ὀρφικὴ αὕτη διδασκαλία², καθίσταται σαφές ὅτι καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἐλασμάτων ἀνωλύτως φερομένη κρήνη πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν τῆς Λήθης.

Ἄλλὰ μεταξὺ τῶν δύο ὑπ' ὅσιν ἐλασμάτων παρατηρεῖται διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν καθοριζομένην θέσιν τῆς τελευταίας ταύτης, καὶ δὴ διαφορὰ οὐσιώδης κατὰ τὴν ὀρφικὴν ἀντίληψιν. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia τοποθετεῖται «Ἄϊδαο δόμων ἐπ' ἀριστερᾶ», καὶ ἡ τοιαύτη τοποθέτησις συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὀρφικὴν διδασκαλίαν περὶ δύο ὁδῶν ἐν τῷ Ἴδῳ, ἐξ ὧν ἡ ἀριστερὰ ἄγει εἰς τὸν τόπον τῆς τιμωρίας, ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς τὸν τόπον τῆς μακαριότητος (ΠΛΑΤΩΝΟΣ Πολιτ. X 614c, Φαίδων 108a)³. Σύμφωναι πρὸς τὴν ὀρφικὴν ταύτην διδασκαλίαν εἶναι καὶ αἱ λοιπαὶ ὅμοιαι ἐπιγραφαί, εἰς ὅσας γίνεται μνεῖα τοῦ πράγματος: τοιουτοτρόπως, εἰς τὰ κρητικὰ ἐλάσματα ἀναφέρεται: «ἀλλὰ πῆμι μοι | κράνας αἰερώω ἐπὶ δεξιᾶ», καὶ ἐπὶ ἐνὸς ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν Θουρίοις ἀναγράφεται: «χαῖρ(ε) χαῖρε δεξιᾶν ὁδοιπορ(ῶν)». Ἀπὸ τῆς κεντρικῆς ταύτης ὀρφικῆς διδασκαλίας φαίνεται παρεκκλίνουσα ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ διὰ τῆς τοποθετήσεως τῆς κρήνης τῆς Λήθης «Ἄϊδαο δόμοις ἐνδέξια».

Ὑπόθεσις περὶ αὐθαιρέτου μεταβολῆς ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἢ τοῦ χαρακτοῦ τοῦ παρόντος ἐλάσματος ἐνὸς τόσον οὐσιώδους διδάγματος τῶν Ὄρφικῶν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ. Ὁ τόσον ἄλλως τε καθαρὸς ἐπικὸς τύπος τοῦ ἐπιρρήματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείληται εἰς αὐτοσχεδιασμόν, καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐν

1 Τὴν αὐτὴν φράσιν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia ἐρμηνεύει ὁ COMPARETTI ἔ.ἀ., σ. 34, ὡς populum albam (=λευκὴν), ἣν ἀποψιν ἀποκρούει ὁ GRUPPE, Berl. philol. Wochenschr., 32, 1912, σ. 105, θεωρῶν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς συνήθους κυπαρίσσου, χαρακτηριζομένης ὡς λευκῆς μᾶλλον ἐκ τοῦ λευκοῦ αὐτῆς κορμοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατοσύνης ἐν τῇ φαντασίᾳ ἰδέας ὅτι εἰς τὸν κάτω κόσμον φυτὰ καὶ δένδρα εἶναι ἅπαντα λευκά. Τὸ αὐτὸ δένδρον, ἀλλ' ἄνευ δηλώσεως τοῦ χρώματός του, ἴσταται κατὰ τὰς κρητικὰς ἐπιγραφὰς παρὰ τὴν κρήνην τῆς Μνημοσύνης.

2 Πρβ. HARRISON Prolegomena, σ. 579, ἐνθα (σ. 575 κέ.) καὶ ἐκτίθενται ἐκτενέστερον τὰ τῆς ὀρφικῆς διδασκαλίας περὶ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἐν τῷ Ἴδῳ.

3 Πρβ. FRANZ CUMONT ἔ.ἀ., σ. 278 κέ. Ὁμοία διδασκαλία καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν: ΜΑΤΘΑΙΟΥ 25, 31 κέ. περὶ τοῦ «ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων» διαχωρισμοῦ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων κατὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν· περαιτέρω παραδείγματα ἐπιβιώσεως τῆς ὀρφικῆς ταύτης ἀντιλήψεως εἰς τὸν χριστιανισμόν βλ. ἐν FRANZ CUMONT ἔ.ἀ., σ. 281.

προκειμένω τὸ ἔλασμα ἀντιγράφει πιστῶς τὸ πρωτότυπον. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀνωμαλίας θὰ ἠδύναντο νὰ δοθῶσιν αἱ δύο ἀκόλουθοι ἐρμηνεῖαι: 1) Τὸ ἐνδέξια, ὡς συναπτόμενον μετὰ τῆς προθέσεως ἐν, εἶναι ἐπίρρημα τῆς στάσεως· εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὀρίζῃ τὴν θέσιν τῆς κρήνης οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν προσερχομένην ψυχὴν, ὡς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἰστάμενον ἀνάκτορον τοῦ Ἄδου· κεῖται ἐπομένως αὕτη δεξιὰ μὲν τῶν δόμων τοῦ Ἄδου, ἀριστερὰ ὅμως τῇ προσερχομένῃ ψυχῇ. 2) Ἡ πηγὴ τῆς Μνημοσύνης ὀρίζεται εἰς τὸ παρὸν ἔλασμα «*πρόσσω*»¹, ἥτοι ἔμπροσθεν τῆς πηγῆς τῆς Λήθης· ἀλλ' ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους² μανθάνομεν ὅτι οἱ ὄρφικοι «*τὸ δεξιὸν καὶ ἄνω καὶ ἔμπροσθεν ἀγαθὸν ἐκάλον, τὸ δὲ ἀριστερὸν καὶ κάτω καὶ ὀπισθεν κακὸν ἔλεγον*». Καὶ ἂν λοιπὸν ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ ἐνδέξια διὰ τὴν πηγὴν τῆς Λήθης δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, δυνάμεθα καὶ πάλιν νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐκ Φαρσάλων ἐλάσματος δὲν ἀπομακρύνεται τῆς κεντρικῆς ὄρφικῆς διδασκαλίας, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς πηγῆς τῆς Μνημοσύνης *πρόσσω* τῆς πηγῆς τῆς Λήθης δὲν εἶναι ἡ κατεύθυνσις αὐτῶν ἀριστερὰ - δεξιὰ ἐκείνη, ἣτις διακρίνει αὐτὰς ἐνταῦθα, ὡς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν ὀπισθεν καὶ ἔμπροσθεν.

Περαιτέρω, μικραὶ τινες διαφοραὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν στίχων τούτων μεταξὺ τῆς ἰδικῆς μας καὶ τῆς ἄλλης ὁμοίας δὲν παρέχουν μὲν δυσκολίας ὡς ἡ ἀνωτέρω, ἀποδεικνύουν ὅμως διαφορὰν πρωτοτύπων, ἐξ ὧν ἀντιγράφουν αὗται. Τοιοῦτοτρόπως, ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Φαρσάλων λείπει ὁ σύνδεσμος δέ, ὅστις εἰσάγει τὴν ἀρχικὴν πρότασιν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia, ἐξ οὗ ὠδηγήθησάν τινες παλαιότερον εἰς τὴν σφαλερὰν σκέψιν ὅτι πρόκειται ἐκεῖ περὶ χρησιμοῦ, δοθέντος εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ τεθνεώτος ὑπὸ τοῦ χρηστηρίου τοῦ Τροφωνίου ἐν Λεβαδείᾳ³. Ἀντὶ τοῦ «*μηδὲ σχεδὸν ἐμπελάσειας*» τῆς τελευταίας, τίθεται εἰς τὴν τῶν Φαρσάλων ἢ κατὰ πολὺ ποιητικωτέραν μορφήν φράσις «*μηδὲ σχεδόθεν πελάσησθα*»⁴. Ἡ κατωτέρω φράσεως «*εὐρήσεις δ' ἐτέραν τῆς Μνημοσύνης ἀπὸ λίμνης ψυχρὸν ὕδωρ προ(ρ)ρέον*», ὅπου ἡ μετοχὴ οὕτω τιθεμένη εἶναι ἐντελῶς ἀσύνδετος.—Οἱ φύλακες ἔπειτα τῆς λίμνης τῆς Μνημοσύνης, τῶν ὁποίων ἔργον εἶναι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πρόσσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀμυήτων καὶ νὰ ἐπιτρέπωσιν αὐτὴν μόνον εἰς ὅσας θὰ ἀπαγγείλωσι καθωρισμένα συνθήματα, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσιν ὡσαύτως ἀποκλειστικῶς προσιδιάζον τῇ ὄρφικῇ διδασκαλίᾳ στοιχεῖον⁵, ὀρίζονται *ἐπόπερθεν*⁶ αὐτῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν, *ἐπίπροσθεν* ταύτης εἰς τὴν τῆς Petelia⁷.

Στ. 6-7: Οἱ στίχοι οὗτοι λείπουν ἀπὸ τοῦ τελευταίου ἐλάσματος, ὅπου τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀκολουθοῦν ἀπαρέμφατον *εἰπεῖν* προσλαμβάνει πολλὴν προστακτικὴν ἔμφα-

1 Διὰ τὸ διπλοῦν σ τοῦ ἐπιρρήματος βλ. BUCK Introduction to the Study of the Greek Dialects, σ. 66, καὶ SCHWYTZER Griech. Grammatik, σ. 321· πρβ. εἰς ἐπιγραφὴν Petelia *εὐρήσεις* καὶ εἰς ἐπιγραφὰς Θουρίων *ἀσπεροβλήτα, Λεσποῖνας* κλπ.

2 Frgm. 200 Rose.

3 Βλ. ἐν COMPARETTI ἔ.ἀ., σ. 34.

4 Διὰ τὸ *σχεδόθεν* πρβ. OM. β 267: ὡς ἔφατ' εὐχόμενος, *σχεδόθεν* δὲ οἱ ἦλθεν Ἀθήνη· Π 800, κλπ. Διὰ τὴν ὑποτακτικὴν *πελάσησθα* βλ. P. CHANTRAINE Gram-

maire homérique, σ. 463· πρβ. OM. Ψ 344: εἰ γὰρ κ' ἐν νύσση γε παρεξέλασησθα διώκων.

5 Πρβ. COMPARETTI ἔ.ἀ., σ. 35.

6 Ἀντὶ ἐπόπερθεν, κατὰ ψίλωσιν, χαρακτηριστικὴν τῶν διαλέκτων τῆς Ἀ. Ἰωνίας, τῆς λεσβιακῆς, ἡλείακῆς, κυπριακῆς καὶ τῆς Κ. Κρήτης (BUCK ἔ.ἀ., σ. 49).

7 Θὰ ἠδύνατο καὶ ἐνταῦθα νὰ προσκομισθῇ τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ὃ καὶ τὰ δύο ἐπιρρήματα ἔχουν τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐν τῇ ὄρφικῃ-πυθαγορείῳ ἀντιλήψει.

σιν καὶ ἡ συνέχεια τῆς διηγήσεως χάνει πολὺ ἐκ τῆς φυσικότητός της. Εἰς τὴν ἰδικήν μας ἐπιγραφὴν, ἀντιθέτως, διὰ τῆς προσθήκης τῶν στίχων τούτων ὁ διηγηματικὸς χαρακτήρ διατηρεῖται περισσότερον λογικὸς καὶ ἀβίαστος· πρέπει ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ἔλειπον οὗτοι καὶ ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Petelia, ἀλλ' ἠθελημένως παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ χαράκτου ἐνταῦθα χάριν συντομίας.

Στ. 8-10: Ἡ ἀπάντησις τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν φυλάκων, τὶς ἢ χρεῖα τῆς ἐκεῖ ἀφιξεῶς της, εἶναι ὁμοίομορφος εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ ἐλάσματα. Κατὰ τὴν ὀρφικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐκ τῶν Τιτάνων καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ψυχὴ βεβαιοῖ: «Γῆς παῖς εἰμι καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος». Ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι κατ' ἀρχὰς ἀντὶ ἀστερόεντος ἀνεγνώσαμεν αὐτῶ = αὐτοῦ, θεωρήσαντες ὅτι τὸ αὐτοῦ ἀστέριος ὄνομα τοῦ ἡμετέρου ἐλάσματος ἀντικαθιστᾶ τὴν λ. ἀστερόεντος τῶν λοιπῶν ὁμοίων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀποκατάστασις ἐκτὸς τοῦ ὅτι καταστρέφει τὴν ἄλλως ὑψηλὴν ποιητικὴν σύνθεσιν τῆς ἐπιγραφῆς μας, προσκόπτει ἐπὶ πλέον καὶ εἰς τὴν δυσκολίαν ὅτι οὐδαμοῦ αὐτῆς παρατηροῦνται συμπλέγματα γραμμάτων, καὶ αὕτη δὲ ἡ δίφθογγος ΑΥ γράφεται κεχωρισμένως εἰς ὅσας ἄλλας περιπτώσεις συναντᾶται· παρέκκλισις ἀπὸ τοῦ κανόνος δὲν θὰ ἐξηγεῖτο ἐνταῦθα, διότι μετὰ τὴν λέξιν καταλείπεται ἀκόμη χῶρος μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ ἐλάσματος, ἱκανὸς νὰ περιλάβῃ ἀνέτως ὀλόκληρον τὴν λ. αὐτῶ, ἐὰν περὶ αὐτῆς ἐπρόκειτο, ἄνευ ἀνάγκης συνδέσεως τῶν γραμμάτων. Κατελήξαμεν διὰ τοῦτο εἰς τὸ συμπέρασμα, μετὰ τὴν διευκρίνισιν τοῦ δευτέρου γράμματος ὡς C, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς λέξεως «ἀστερόεντος», γεγραμμένης βραχυγραφικῶς¹.

Διὰ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης εὐρίσκει τὴν φυσικὴν ἐρμηνείαν της καὶ ἡ ἐπομένη φράσις: Ἄστέριος ὄνομα. Ἐπὶ τοῦ ἐλάσματος τῆς Petelia ἡ ψυχὴ τοῦ μύστου ἀφοῦ βεβαιώνει τοὺς φύλακας ὅτι εἶναι τέκνον τῆς Γῆς καὶ τοῦ Οὐρανοῦ, προσθέτει εἰς ἐπίρρωσιν: αὐτὰρ ἐμοὶ γένος οὐράνιον· τόδε δ' ἴστε καὶ αὐτοί. Εἶναι ἀναγκαῖα προσθήκη πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας εἰς τοὺς φύλακας περὶ τοῦ οὐρανίου γένους τῆς προσερχομένης ψυχῆς². Τὴν αὐτὴν βεβαιώσιν ἐπαναλαμβάνει ἔπειτα ἡ ψυχὴ καὶ ὅταν παρουσιάζεται πρὸ τῶν ἰδίων τῶν θεῶν τοῦ κάτω κόσμου, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐκ Θουρίων ἐλάσματα: καὶ γὰρ ἐγὼν ὑμῶν γένος εὐχομαι ὄλβιον εἶναι. Εἰς τὰ κρητικὰ ἐλάσματα παραλείπεται μὲν ἡ τελευταία αὕτη διαβεβαίωσις ἕνεκα τῆς συντετμημένης αὐτῶν μορφῆς, πρέπει ὅμως νὰ ὑπῆρχε καὶ εἰς αὐτῶν τὸ πρωτότυπον, ὡς ἐξυπακουομένη ἐκ τῆς ἐρωτήσεως τῶν φυλάκων πῶ δ' ἐσί, ἥτις ἀφορᾷ εἰς τὸ γένος τῆς ψυχῆς³. Θὰ ἦτο περιεργον, ἐὰν ἡ οὐσιώδης — ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ Kern (ἔ.ἀ.) — αὕτη ὁμολογία τοῦ ὀρφικοῦ μύστου παρελείπετο εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Φαρσάλων, μετὰ τῆς εὐλαβείας ἀντιγράφουσαν τὸ πρωτότυπον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ λείπῃ ἡ ἀνωτέρω φράσις. Εἶναι διὰ τοῦτο πολὺ λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τῆς φράσεως Ἄστέριος ὄνομα δηλοῦται τὸ πραγματικὸν ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος, ὅπερ οὗτος ἔφερεν εἴτε ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του — τὸ ὄνομα παραδίδεται ὡς μυθολογικὸν καὶ δὴ συνδεδεμένον μετὰ

1 Τὸ ὅτι παράδειγμα ὁμοίας βραχυγραφίας δὲν συναντᾶται μετὰ τῶν συγχρόνων χειρογράφων, δὲν ἀποτελεῖ λόγον νὰ τὴν ἀρνηθῶμεν ἐνταῦθα, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἐπεκρατεῖ παρὰ

τοῖς Ἑλλησιν ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν βραχυγραφικῶν: πρβ. GARDTHAUSEN ἔ.ἀ. II, σ. 320.

2 Βλ. OTTO KERN ἐν HERMES 51, 1916, σ. 554 κέ.

3 Πρβ. O. KERN αὐτόθι, σ. 559, 1.

της Θεσσαλίας: βλ. ROSCHER Lexikon, I, ἐν λ. Ἀστερίων 5, καὶ Ἀστέριος 5 — ἢ μετὰ τὴν μύησιν προσλαβὼν τοῦτο, ὡς ὄνομα καθαρῶς οὐράνιον, σύμφωνον πρὸς τὴν ὄρφικὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν οἱ μεμνημένοι μετέχουν τοῦ θείου. Ἀναφέρων λοιπὸν ὁ ἐκ Φαρσάλων μύστης τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς φύλακας, δὲν ἔχει χρεῖαν ἄλλων διαβεβαιώσεων, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς περὶ τοῦ οὐρανίου αὐτοῦ γένους.

Τὰ μετὰ τὸν στ. 10 ἀποτελοῦν σύντμησιν ἐνὸς ἐκτενεστέρου τύπου, περιλαμβανομένου εἰς τὸ ἔλασμα τῆς Petelia. Ἡ διὰ τῆς φράσεως *δίψη δ' εἰμ' αἶος*, καθολικῆς εἰς ὅλα τὰ ἐλάσματα τῆς κατηγορίας ταύτης¹, ἐκφραζομένη ἰδέα τῆς φλογεῶς δίψης τῶν ψυχῶν ἐν τῷ Ἄδη, ἀπαντᾷ — ἐκτὸς ἄλλων — καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἄριστα διατυπουμένη εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου². — Ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι τὸ ἀρχικὸν Α τοῦ συνδέσμου εἰς τὴν φράσιν *ἀλλὰ δότε μοι κλπ.* ἐγράφη ἐν ἀρχῇ ὡς Κ· εἰς τὰς ἄλλας ὁμοίας ἐπιγραφὰς ἢ προηγουμένη φράσις ὁλόκληρος ἔχει οὕτως: *δίψη δ' εἰμ' αἶος καὶ ἀπόλλυμαι* δὲν ὑπάρχει συνεπῶς ἀμφιβολία ὅτι καὶ εἰς τὸ πρωτότυπον τῆς ἰδικῆς μας ἐπιγραφῆς ἔκειντο αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις, αἵτινες παρελείφθησαν εἰς αὐτὴν ἴσως κατὰ λάθος, ἢ μᾶλλον ἀπὸ σκοποῦ πρὸς σύντμησιν τῶν κατωτέρω, ἐλλείψει χώρου. — Διὰ τὴν κατανόησιν τῆς εἰς τὰς κρητικὰς ἐπιγραφὰς φράσεως: *ἀλλὰ πέμ μοι κρένας κλπ.* πολλαὶ ἀναγνώσεις προϋτάθησαν καὶ μεγάλη συζήτησις ἐγένετο³. ὁ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐλάσματι τύπος *ἀλλὰ δότε μοι πιῶν ἀπὸ τῆς κρήνης* πιστεύω ὅτι δικαιοῖ ἐκείνους, οἵτινες προτείνουν ὁμοίαν συμπλήρωσιν ἐκεῖ τοιοῦτοτρόπως, δὲν ἀποτελοῦν οἱ λόγοι οὗτοι ἀπάντησιν τῶν φυλάκων (οὕτω παρουσιάζει αὐτοὺς ὁ KERN εἰς τὴν μεταγραφὴν του: *Fragmenta Orphicorum*, ἔ.ἀ.), ἀλλ' ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι λόγοι τῆς ὁμιλοῦσης ψυχῆς.

Ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ κειμένου τῶν παρόντων ἐλασμάτων διάφοροι γινώμαι διετυπώθησαν. Ὁ Dieterich καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι⁴ ὑπεστήριξαν ὅτι ἀποτελοῦν ἀποσπάσματα, παραληφθέντα ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς μόνον διὰ τοῦ τίτλου του ὄρφικοῦ βιβλίου «Εἰς Ἄιδου κατάβασις», ὅπερ εἶχε συντεθῆ ἐν ἑξαμέτρῳ κατὰ τὸ πρωτότυπον τοῦ παρ' Αἰγυπτίους Βιβλίου τῶν Νεκρῶν⁵. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐθεωρήθη οὐ μόνον ἀναπόδεικτος ἀλλὰ καὶ ἀπίθανος: τὴν μορφὴν τοῦ κειμένου τῶν ἐλασμάτων ὑπὸ τύπον διδαχῆς δὲν θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἢ ὑπὸ τύπον διηγῆσεως ἀποκά-

¹ Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Petelia τὸ ἐπίθετον εἶναι κατὰ γένος θηλυκόν: *δίψη δ' εἰμὶ αἶη* τὴν διαφορὰν τοῦ γένους ἐξηγεῖ ὁ COMPARETTI ἔ.ἀ., σ. 36, οὐχὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ φύλου τοῦ ἀποθανόντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ἐνταῦθα τὸ ἐπίθετον τίθεται κατὰ τὸ γένος τῆς ὁμιλοῦσης ψυχῆς.

² ΛΟΥΚΑ 16, 19 κέ.: ὁ ἄδικος πλούσιος, καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκετο ἐν τῷ Ἄδη, «ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὄρᾳ Ἀβραάμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπεν· πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με καὶ πέμψον Λάζαρον

ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνᾶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ».

³ Βλ. ἐν COMPARETTI ἔ.ἀ., σ. 39 καὶ OLIVIERI ἔ.ἀ., σ. 15.

⁴ Nekyia, σ. 128 καὶ 135 (παρὰ RHODE Psyche², II, σ. 217,2). COMPARETTI ἐν JHS 3, 1882, σ. 117. FOUCART Les mystères d'Eleusis, σ. 425 καὶ 429.

⁵ Περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς «Εἰς Ἄιδου καταβάσεως» βλ. ZIEGLER ἔ.ἀ., σ. 1394 κέ.

λυψις τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν Ὀρφικῶν περὶ τοῦ τί εἶδε καὶ ἐγνώρισε κατὰ τὴν κάθοδόν του εἰς Ἄδην¹. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἀνωτέρω ἄποψις ἐξακρατηρίσθη ὑπερβολικῆ, ἀκόμη καὶ ὑπὸ πρῶην ὑποστηρικτῶν της², δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὰ ἐλάσματα ταῦτα ἐχαράχθησαν «ἐπ' εὐκαιρίᾳ»: ἡ φύσις τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτὰ στίχων καὶ ἡ σύγκρισις τῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν αὐτῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστον παραδείγματα δεικνύουν ὅτι ἐλήφθησαν οὗτοι ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ ὀρφικοῦ κανόνος, τῶν ὁποίων ἐξ ἄλλου τὰ κυριώτερα μέρη ἀπετελέσθησαν ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Καταβάσεως, θεωρουμένου τρόπον τινὰ ὡς τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ὀρφικῶν. Ἀπὸ τῆς ἱεροτελεστίας πρὸ τοῦ φερέτρου τοῦ νεκροῦ, τῆς περιεχομένης εἰς τὰ κανονικὰ ταῦτα βιβλία, ἀπεσπῶντο τὰ ἐπὶ τῶν ἐλασμάτων κείμενα κατ' ἐκλογὴν, εἴτε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν πρὸ τῶν φυλάκων πρόσοδον τῆς ψυχῆς (Φαρσάλων - Petelia - Ἐλευθερῶν), εἴτε ἀπὸ τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν παρουσίαν αὐτῆς πρὸ τῶν θεῶν τοῦ κάτω κόσμου (Θουρίων)³. Διὰ τῆς τοιαύτης τροποποιήσεως τῆς θεωρίας τοῦ Dieterich ἐρμηνεύονται αἱ ὁμοιότητες εἰς τὰ ὁμοειδῆ ἐλάσματα: ὀφείλονται αὐταὶ εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν πρωτοτύπων αὐτῶν ἐκ κοινοῦ προτύπου, τοῦ βιβλίου τῆς «Καταβάσεως». ἦτο ὅμως ἐπόμενο εἰς τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελεσθέντα κανονικὰ βιβλία πρὸς χρῆσιν τῆς λατρείας τῶν ὀρφικῶν νὰ παρεισδύσουν καὶ μικραὶ τινες ἀλλοιώσεις κατὰ τόπους καὶ χρόνον: ἐξ οὗ γεγονότος δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι καὶ αἱ διαφοραὶ, τοῦλάχιστον αἱ σημαντικώτεραι, μεταξὺ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐλασμάτων⁴. Αἱ παρατηρούμεναι ἐξ ἄλλου συντηρήσεις τοῦ κειμένου αὐτῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σοβαραὶ, εὐρίσκουν τὴν ἐξήγησίν των διὰ τῆς ἀπόψεως τοῦ Foucart⁵, καθ' ἣν, συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐλασμάτων ὡς «φυλακτῶν» τῆς ψυχῆς, ἤρκει ἡ ἀναγραφὴ ἐπ' αὐτῶν ὀλίγων μόνον φράσεων, διὰ νὰ προφυλαχθῇ αὕτη ἀπὸ τῶν κινδύνων κατὰ τὸ ἐν Ἄδην ταξίδιον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

1 Βλ. αὐτόθι, σ. 1394.

2 Οὕτω ὁ COMPARETTI ἐν Laminette Orfiche, σ. 36 διορθώνει τὴν προτέραν του ἄποψιν, λέγων ὅτι «questa idea deve essere eliminata».

3 Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπόψεως ταύτης γενομένη ὑπὸ τοῦ ZIEGLER (ἔ.ἀ., σ. 1387) λογικὴ συναρμολόγησις τοῦ κειμένου τῶν καθ' ἕκαστα ὁμάδων τῶν προκειμένων

ἐλασμάτων εἶναι ἡ πλέον ἱκανοποιητικῆ.

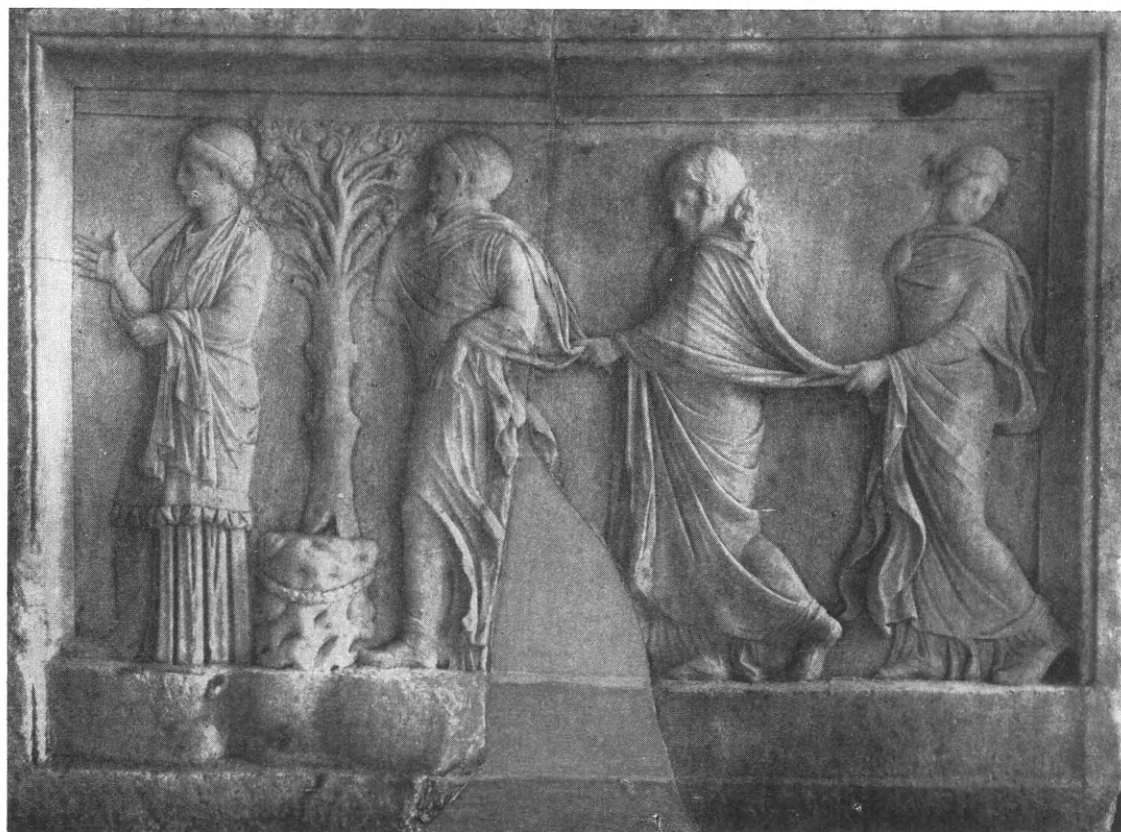
4 Πρβ. RHODE Psyche³ II, σ. 217, 2, ἐνθα ἀποδίδονται αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἐλασμάτων τῶν Θουρίων εἰς τὴν διαφορὰν πρωτοτύπων, αἱ δὲ ὁμοιότητες εἰς τὴν καταγωγὴν ὧν ἐκ κοινοῦ ὀρφικοῦ προτύπου.

5 ἔ.ἀ., σ. 429.

ΝΕΟΑΤΤΙΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΤΩΝ ΝΥΜΦΩΝ
ΕΝ ΤΩ ΜΟΥΣΕΙΩ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΥΠΟ ΦΟΙΒΟΥ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΥ

Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἄλλων ἀρχαίων, ἅτινα μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς Φειδιακῆς Παρθένου ἀπεικονισθεῖσαν Ἀμαζονομαχίαν πινάκων (Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΥ Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου) ἀνειλκύνθησαν πρὸ εἰκο-

Εἰκ. 1. Ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.

σαστίας ἐκ τοῦ Πειραιϊκοῦ λιμένος, συγκαταλέγεται καὶ τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἀνάγλυφον (εἰκ. 1 καὶ 1^α), ὅπερ εὐρίσκεται ἐκτεθειμένον ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσεῖῳ τοῦ Πειραιῶς.

Πρόκειται περὶ ὀρθογωνίου πλακῶς ἐκ πεντελησίου μαρμάρου οὐχὶ καλῆς ποιότητος, προερχομένου δὲ ἐκ τοῦ λατομείου τῆς «Σπηλιᾶς», συγκεκολλημένης ἐκ δύο

Εἰκ. 1α. Τὸ δεξιὸν ἥμισυ τοῦ ἀναγλύφου εἰκ. 1.

συναρμοζομένων, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος, τεμαχίων καὶ μικρὸν ἔλλιποῦς κάτω, συνολικοῦ μήκους 1,30 μ., ὕψους 0,96 μ. καὶ πάχους 0,20 μ.

Ἐπὶ τῆς πλακῶς ταύτης, περιβαλλομένης ὑπὸ πλαισίου ἀπολήγοντος κατὰ τὰ πλάγια καὶ τὴν ἄνω πλευρὰν εἰς Λέσβιον κυμάτιον καὶ ἐπὶ προεξέχοντος ὀμαλοῦ ἐδάφους παρίστανται δεξιὰ μὲν τρεῖς γυναικεῖαι μορφαί, ἐνδεδυμέναι ποδῆρη χιτῶνα καὶ πλούσιον λεπτὸν καὶ διαφανὲς ἱμάτιον, καταλείπον ἀκάλυπτα μόνον τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ἄκραν ἀριστερὰν χεῖρα, δι' ἧς κρατεῖ ἐκ τοῦ ἄκρου τοῦ ἐκ τοῦ ὄμου καταπίπτοντος ἱματίου

ἡ δευτέρα τὴν πρώτην καὶ ἡ τρίτη τὴν δευτέραν μορφὴν. Καὶ αἱ τρεῖς κινοῦνται ἐν ἑλαφρῶ ὀρχήσει πρὸς τὰ ἀριστερά, ἔνθα ὑπάρχει βωμὸς καὶ δένδρον, εἰς τὸ ἄκρον δὲ ἀριστερὰ ἰκέτις, ὡσαύτως ἐν πολυπύχῳ ἔξωσμένῳ ποδήρει χιτῶνι καὶ ἱματίῳ περιβάλλοντι τὸν κορμὸν μέχρι καὶ τῶν γονάτων, ἀλλὰ καταλείποντι ἀνοικτὸν τὸ πρὸ τοῦ στήθους μέρος, ἣτις πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν προσβλέπουσα καὶ ἰσταμένη μᾶλλον ἢ βαδίζουσα, ὑψοῖ τὸν πῆχυν τῆς δεξιᾶς τῶν κατὰ τὸν ἀγκῶνα κεκαμμένων χειρῶν — οἱ βραχίονες κατέρχονται παρὰ τὸ σῶμα —, προβάλλουσα ἀνοικτὴν πρὸς τὸν θεατὴν τὴν παλάμην.

Αἱ ὀρχοῦμεναι τρεῖς μορφαὶ εἶναι μὲν, ὡς εἴπομεν, ὁμοιομόρφως ἐνδεδυμένοι, ἀλλὰ παρουσιάζουσι σπουδαίας διαφορὰς κατὰ τε τὴν πύχωσιν τοῦ ἱματίου κυρίως καὶ τὴν ἐν γένει στάσιν αὐτῶν.

Οὕτως ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία μορφὴ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν κατατομῇ μεσαίαν, ἔχουσιν ἐστραμμένον τὸ στήθος κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ πρὸς ἀριστερά. Ὁσαύτως ἐνῶ καὶ αἱ τρεῖς κατὰ τὸ ἐν σκέλος, τὸ ἰσχυρῶς κεκαμμένον κατὰ τὸ γόνυ, στηρίζονται ἐπὶ τῶν δακτύλων, ἡ μὲν πρώτη καὶ ἡ δευτέρα βαίνουνσιν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς (ὁ ἄκρος ποὺς τῆς πρώτης μορφῆς κατὰ λάθος ἀπεδόθη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ὡς δεξιός), ἡ δὲ τελευταία ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ.

Ἡ πρώτη ἔχουσα κατὰ κρόταφον κυρίως τὴν κεφαλὴν φέρει τὴν ἄκραν τῆς κατὰ τὸν ἀγκῶνα κεκαμμένης ἀριστερᾶς χειρὸς χαλαρῶς παρὰ τὴν ὀσφύν, ἐν ᾧ διὰ τῆς ὑψωμένης ἐτέρας καλύπτει διὰ τμήματος τοῦ ἱματίου τὸν λαιμὸν καὶ τὸ μέχρι τῶν χειλέων κάτω μέρος τοῦ προσώπου αὐτῆς.

Ἡ δευτέρα ἔχουσα, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ σῶμα ἐν πλήρει κατατομῇ στρέφει ἑλαφρῶς πρὸς ἀριστερὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω ὀλίγον κλίνουσαν κεφαλὴν.

Ἡ τρίτη τέλος, ἔχει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐστραμμένην τὴν ἑλαφρῶς κεκλιμένην πρὸς ἀριστερὰ κεφαλὴν, ὥστε παρισταμένη κατὰ μέτωπον καὶ τι πλεόν, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι προσπαθεῖ νὰ ἴδῃ πρὸς τὰ κάτω καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω.

Περὶ τῶν δύο τελευταίων ἅς προστεθῆ, ὅτι διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς συγκρατοῦσιν ἐπὶ τοῦ στήθους μέρος τοῦ ἱματίου.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, κεκοσμημένης δι' ἐπιμεμελημένης καὶ ἐν τῷ μέσῳ χωριζομένης κόμης καὶ αἱ τρεῖς μορφαὶ φέρουσι κεκρυφάλον, ὅστις εἰς μὲν τὴν πρώτην καλύπτων κυρίως τὸ κάτω μόνον ὀπίσθιον μέρος τῆς κόμης καὶ τὸν ἀχένα (;), συγκρατεῖται διὰ δύο πλατειῶν ταινιῶν, διερχομένων ὀπισθεν τῶν ὠτων, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς ἐμφανίζεται δίκην ἀπλῆς καλύπτρας ἢ κρηδέμνου. Τῆς μεσαίας μάλιστα τὸ ἐκτὸς κεκρυφάλου παραμεῖναν ἄκρον τῆς πλουσίας καὶ βοστρυχόδους κόμης καταπίπτει πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς παχύτατον πλόκαμον (κρωβύλον).

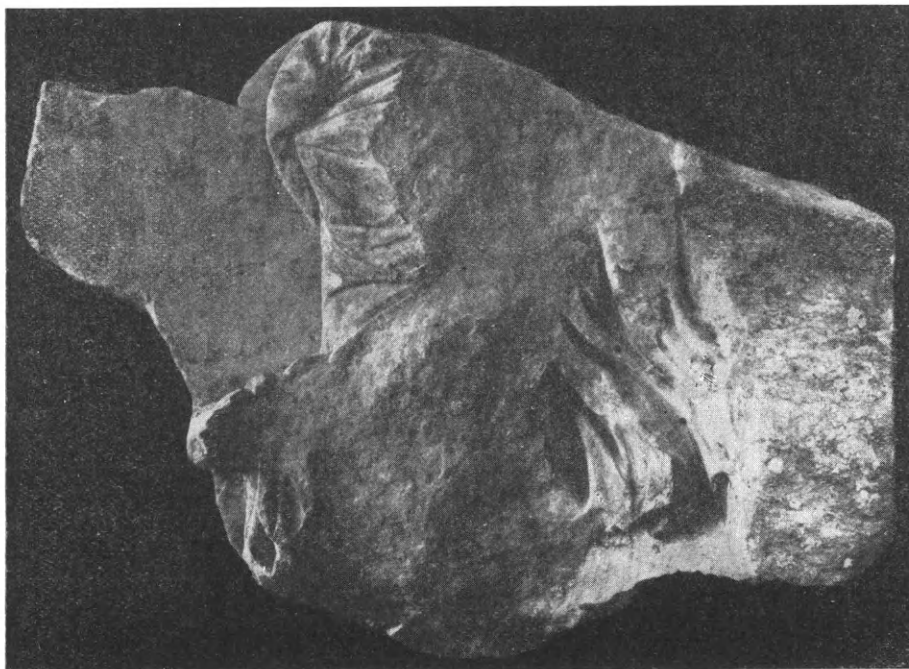
Καὶ αἱ τρεῖς μορφαὶ φέρουσι σανδάλια, ὧν διακρίνονται καλῶς τὰ κατύματα μόνον. Οἱ ἱμάντες θὰ ἦσαν, ἀφαλῶς, δεδηλωμένοι διὰ χρώματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἰκέτιδα, τέλος, μεγαλοπρεπῆ ὄντως κατὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ λίαν σοβαρὰν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου συμπληρωματικῶς λέγομεν, ὅτι ἡ καὶ ταύτης ἐπιμεμελημένη ἀλλ' ἀπλουστέρα κόμη εἶναι ἄνευ κεκρυφάλου, κάτωθεν δὲ τοῦ ἱματίου αὐτῆς, οὕτινος τὸ συνεπτυγμένον ἄκρον κρέμαται ἀπὸ τοῦ ὀριζοντίως φερομέ-

νου πήχεως τῆς πρὸς ὀρθὴν γωνίας κεκαμμένης δεξιᾶς, ἐξέχει τὸ μακρὸν διπλοῖδιον τοῦ ποδήρου χιτῶνος.

Τὰ πρόσωπα καὶ αἱ ἄκραι χεῖρες — ἦτοι τὰ γυμνά, γενικῶς, μέρη — τῶν μορφῶν εἶναι τελείως λελεασμένα καὶ λίαν στίλβοντα. Ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων διακρίνονται ἴχνη τῆς ῥίνης. Χρῆσις τρυπάνου παρατηρεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῶν χειλέων καὶ εἰς τὴν ἔσω γωνίαν τῶν ὀφθαλμῶν.

Διὰ τὴν παρατηρουμένην καμπύλην ἐπὶ τοῦ κάτω πλατέος πλαισίου φρονοῦμεν

Εἰκ. 2. Τεμάχιον ἀναγλύφου τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.

ὅτι ὁ τεχνίτης θὰ ἀπεπειράθη ἀρχικῶς, ἵνα τὴν ὅλην παράστασιν λαξεύσῃ πολὺ χαμηλότερον, εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο θὰ ἀπεδίδοτο ὁ βωμός.

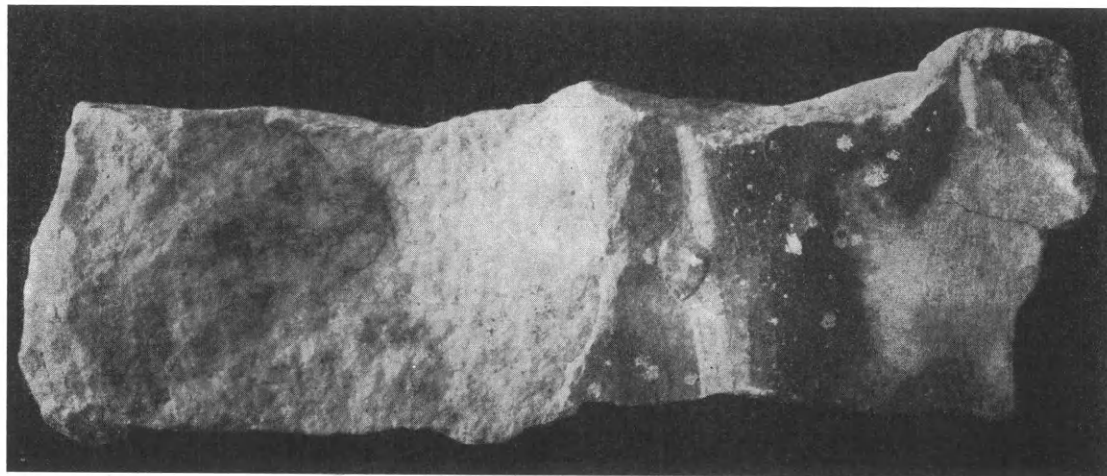
Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τῆς πλακῶς εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη.

Καὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου, ὅπερ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐσημείωσα (Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ ἔ.ἀ. σ. 70), εἶναι σύγχρονον κατασκεύασμα πρὸς τοὺς πίνακας τῆς ἀττικῆς Ἀμαζονομαχίας, ἦτοι τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος, καὶ προῖον τοῦ αὐτοῦ νεοαττικοῦ ἐργαστηρίου, ὡς δεικνύει ἄλλως ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα, αἱ διαστάσεις καὶ ἡ πλαισίωσις τῆς πλακῶς, ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐπαναλήψεις ἐν τῷ βυθῷ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς, ὧν ἀνεσύρθησαν μέχρι τοῦδε τὰ ἐν εἰκόσι 2 καὶ 3 τεμάχια.

Ἐπὶ τοῦ ἐνός (εἰκ. 2), σφζοντος ὕψος 0,27 μ., μῆκος 0,39 μ., πάχος 0,12 μ., προερχομένου δὲ ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς πλακῶς, διατηρεῖται τὸ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς ὀσφύος τῆς τελευταίας τῶν ὀρχουμένων μορφῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου (εἰκ. 3), σφζοντος ὕψος 0,14 μ., μῆκος 0,40 μ. καὶ πάχος 0,12 μ. ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ὁ δεξιὸς ἀγκὼν τῆς πρώτης μορφῆς μετὰ τμήματος τοῦ κορμοῦ τοῦ ὀπισθεν τοῦ κυλινδρικοῦ βωμοῦ

υπάρχοντος δένδρου. Τὰ δύο ταῦτα τεμάχια δὲν ἀποκλείεται καὶ νὰ συνανήκωσιν. Πάντως ὁ τρόπος ἐργασίας αὐτῶν (βλ. τεμάχιον εἰκ. 2) συγκρινόμενος πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ διασωθέντος ὀλοκλήρου προδίδει ἀσφαλῶς ἐτέραν τοῦ ἐργαστηρίου χεῖρα.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀρχαῖον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν γνωστῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων¹, ἐφ' ὧν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἐπὶ παρουσία ποιμενικῶν θεοτήτων εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς σύρων συνήθως τὴν ὁμάδα τῶν ὀρχουμένων, βαδίζουσῶν ἢ ἡρέμα ἰσταμένων τριῶν γυναικῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἀφ' οὗ διαδοχικῶς ἐλέ-

Εἰκ. 3. Τεμάχιον ἀναγλύφου τῶν Νυμφῶν ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.

χθη ὅτι παριστώσι τὰς Ὁρας ἢ τὰς Ἐποχὰς τοῦ Ἔτους, τὰς Χάριτας, τὰς Κεκροπίδας, τὰς τρεῖς πρωταρχικὰς Μούσας, τὴν τριπλῆν Ἑκάτην ἢ ἀκόμη τὰς Εὐμενίδας, τὰς Ἡλιάδας καὶ ἄλλα, τελικῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιγραφῶν κυρίως, ἃς τὰ μνημεῖα ταῦτα φέρουσιν, ὡς καὶ τοῦ μέρους τῆς προελεύσεως αὐτῶν, ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι

1 Τὰ κυριώτερα τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ τοῦ Ἀσκληπείου (τοῦ Ἀρχάνδρου), ΑΘΗ. ΜΙΤΤ. V πίν. VII σ. 206.

2) Τὸ τῆς Σπάρτης ἢ Μεγαλοπόλεως, ANNALI INST. ARCH. L₂ σ. 292.

3) Τὸ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, PACIAUDI Monum. Pelop. I σ. 207.

4) Τὸ τοῦ Διτύλου, ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ Ἀθήναιον I σ. 167.

5) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν (;) (τοῦ Μουσείου Worsley), VISCONTI Mus. Worsley πίν. IV. MÜLLER καὶ WIESELER Denkmäler II σ. 44.

6) Τὸ τοῦ Πειραιῶς, KEKULÉ Antike Bildwerke in Theseion 381. REV. ARCH. 1866 σ. 350. SCHÖNE Griechische Reliefs πίν. XXVIII ἀρ. 117 σ. 58.

7) Τὸ τῆς Ἐλευσίνος, BCH 1881 πίν. 7 σ. 351.

8) Τὸ τῶν Μεγάρων, ΑΘΗ. ΜΙΤΤ. III σ. 200—FURTWÄNGLER Sammlung Sabouroff I πίν. 28.

9) Τὸ τῆς Πάρου, MÜLLER καὶ WIESELER ἔ.ἀ. 63, 814.

10) Τὸ τῆς Καλλιπόλεως, AZ 1854 σ. 512.

11) Τὸ τοῦ Revigo, SCHÖNE ἔ.ἀ. σ. 58.

12) Τὸ τοῦ Κυρηναίου, KEKULÉ Skulptur σ. 199.

13) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν, LE BAS Voy. arch. Monum. fig. πίν. 59—MÜLLER καὶ WIESELER ἔ.ἀ. 43, 545.

14) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν, SCHÖNE ἔ.ἀ. πίν. XXVIII, 118 σ. 58.

15) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν, Ἐφημ. Ἀρχ. πίν. 18, 389.

16) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν, AZ 1880 σ. 10 ἰχνογράφως.

17) Τὸ τῶν Ἀθηνῶν, ΑΕ 1903 εἰκ. ἐν σ. 39.

18) Τὸ τοῦ Ἐχέλου, ΑΕ 1893 πίν. 10.

19) Τὸ τοῦ Ἄντρου τῆς Πάρνηθος, ANNALI πίν. L₂.

20) Τὸ τοῦ Ἄντρου τῆς Πάρνηθος, ΑΕ 1905 σ. 99 εἰκ. 1.

21) Τὸ τοῦ Ἄντρου τῆς Πάρνηθος, ΑΕ 1905 σ. 119 πίν. 3.

22) Τὸ τοῦ Σπηλαίου τῆς Βάρης, AJA 1903 πίν. III.

23) Τὸ τοῦ Σπηλαίου τῆς Βάρης, AJA 1903 πίν. IV.

24) Τὸ τοῦ Σπηλαίου τῆς Βάρης, AJA 1903 πίν. V.

25) Τὸ τῆς Λαμφάκου, SCHNEIDER Album πίν. 11.

26) Τὰ τῆς Σόφιας, BCH 1897 σ. 130-1.

εἰκονίζουσι τὰς Νύμφας¹ (MICHAELIS *Annali Inst. Arch.* σ. 292. FURTWÄNGLER *Ath. Mitt.* III σ. 172. MILCHHÖFER *Ath. Mitt.* I σ. 206).

Ἡ Πειραιϊκὴ μαρμαρινὴ πλάξ ὡς πρὸς τὰ κύρια αὐτῆς πρόσωπα, δῆλα δὴ τὴν τριάδα τῶν ὄρχουμένων Νυμφῶν συγγενεῦει πρὸς ἱκανὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων².

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι αἱ Νύμφαι π. χ. τοῦ ἀναγλύφου τῆς Σπάρτης (ΣΒΟΡΩΝΟΥ Ἔθν. Ἀρχ. Μουσεῖον ἀριθ. 1449 πίν. LXXVI), αἱ ἀντιστρόφως κινού-

Εἰκ. 4. Τὸ τῆς Ἐλευσίνος ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν (BCH 1881 πίν. 7).

μεναι, δὲν ἐνθυμίζουσι ἐν πολλοῖς καὶ μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν (ἐνταῦθα μόνον ἢ πρώτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός) τὰς τοῦ ἡμετέρου. Οὐχὶ μόνον συνδέονται πρὸς ἀλλήλας ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ ὁμοιάζουσι ἀπολύτως αἱ πρῶται ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν χειρῶν καὶ αἱ μεσαῖαι ὡς πρὸς τὴν κόμμωσιν

Ἐπίσης ἡ πρώτη τῶν ὁμοιομόρφως ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βάρης (βλ. AJA. 1903 πίν. IV), εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἐπὶ τοῦ Πειραιϊκοῦ κατὰ τὴν στάσιν, τὴν φόρησιν τοῦ ἐνδύματος καὶ τὰς πτυχώσεις, ἡ δὲ τελευταία πάλιν ἐξ αὐτῶν ὁμοιάζει

¹ Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων εἰκονίζονται τρεῖς συνήθως αἱ Νύμφαι. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὁμως συγγραφεῖς εἶναι *τέσσαρες* (ΠΑΥΣΑΝ. VI, 22,7 «ὀνόματα δὲ ἰδίᾳ μὲν ἐκάστη τῶν νυμφῶν Καλλιφάνεια καὶ Συνάλλασις καὶ Πηγαία τε καὶ Ἰασίς») *πέντε* (ΠΑΥΣΑΝ. VIII, 31,4 «πεποίηται δὲ ἐπὶ τραπέζης καὶ Νύμφαι. Νέδα μὲν Δία φέρουσά ἐστι νήπιον παιδα, Ἀνθρακία δὲ Νύμφη τῶν Ἀρκαδικῶν καὶ αὕτη δᾶδα ἔχουσα ἐστίν, Ἀγνώ δὲ τῇ μὲν ὕδριαν, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ φιάλην. Ἀγχιρόης δὲ καὶ Μυρτώεσσης εἰσὶν ὕδριαί τὰ φορήματα καὶ ὕδωρ δῆθεν ἐπ' αὐτῶν κάτεισιν») ἀλλὰ καὶ *εἴκοσι* (ΑΠΟΛΛ. III 12. 6).

Τὸ μοναδικὸν ἀρχαῖον μνημεῖον, ἐφ' οὗ σημειοῦνται αἱ Νύμφαι ὑπὸ διάφορα ὁμως ὀνόματα εἶναι τὸ τοῦ Μουσεῖου τῆς Νεαπόλεως (JHS 1890 σ. 284, REINACH R.R. III, 66,6).

² Ὁ Furtwängler (ἔ.ἀ. σ. 182) ὑποστηρίζει ὅτι ἀπαξάπαντα τὰ μνημεῖα ταῦτα ἔχουσι κοινὴν προέλευσιν δηλ. αὐτὸν τοῦτον τὸν τύπον τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Χαρίτων, τὸν ὁποῖον μάλιστα ἡ ἀττικὴ τέχνη διεφήμισεν εἰς πάντας τοὺς τόπους, τελικῶς δ' ἐφήρμοσε καὶ εἰς ἄλλας θεότητας. Πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην συμφωνεῖ ὁ E. Pottier, διατυπῶν ὁμως καὶ ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις (BCH 1881 σ. 349).

— ὅσον ἐπιτρέπει βεβαίως νὰ εικάσωμεν τὸ σφζόμενον αὐτῆς μέρος — κατὰ τὴν στάσιν πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ ἡμετέρου. Ἡ μορφή αὕτη ὡς πρὸς τὴν πτύχωσιν τοῦ ἱματίου πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν τρίτην τοῦ Ἐλευσινιακοῦ.

Ἐκεῖ ὅμως, ἔνθα ἡ ὁμοιότης εἶναι ἀναμφισβήτητος, εἶναι τὸ ἀνάγλυφον τῆς Ἐλευσίνος (*εἰκ. 4*). Ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν τὰς Νύμφας μόνον ὁμοιομόρφως βαινούσας ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συνδεδεμένας ἀλλήλαις, ὁμοιομόρφως δὲ ἐνδεδυμένας καὶ ὀρχουμένας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πτύχωσιν τοῦ ἱματίου καὶ τὴν στάσιν τῶν μορφῶν — τὸν δεξιὸν πόδα καὶ ἐδῶ κάμπουσιν αἱ δύο πρῶται, ἐν ᾧ ἡ τελευταία τὸν ἀριστερόν — καὶ τὴν κίνησιν τῶν μελῶν καὶ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς δὲν φαίνεται νὰ διαφέρωσι.

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω ὅμως τὸ σύμπλεγμα τοῦτο καὶ μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ δύο ἀναγλύφων ἐμφανίζει ἐλαφρὰς μὲν, ἀλλ' ἀξιολόγους διαφοράς. Ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ δηλαδὴ ἀναγλύφου ἐκτὸς τῆς φυσικωτέρας πτυχώσεως τῶν ἐνδυμάτων, ὅπερ καταφαίνεται μὲν ἀμέσως παρὰ τὴν ἡμελημένην ἐξεργασίαν τῶν λεπτομερειῶν, δικαιολογεῖται δὲ πλήρως, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ δημιουργήματος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος (BCH 1880 σ. 478,3) παρατηροῦμεν ὅτι: 1) αἱ μορφαὶ σχετικῶς εὐρίσκονται πλησιέστερον πρὸς ἀλλήλας, 2) ἡ ὀπισθεν κρατεῖ τὴν προηγουμένην οὕτω πως ἐκ τοῦ ἱματίου, ὥστε ἰκανὸν μέρος τοῦ ἄκρου αὐτοῦ κρέμαται ἐκ τῆς ἄκρας χειρὸς πρὸς τὰ κάτω, 3) ἡ πρώτη Νύμφη κάμπει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα λίαν ἐλαφρῶς, διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τὸ ἱμάτιον ἐτέρας καλύπτει τὸ πρόσωπον μέχρι τῆς ῥινός, 4) ἡ δευτέρα ἔχει περισσότερο πρὸς τὰ κάτω τὴν κεφαλὴν καὶ παρουσιάζει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος πρὸς τὸν θεατὴν, ὡς ἡ ἐπὶ τοῦ Πειραϊκοῦ ἀναγλύφου, 5) ἡ τρίτη τέλος ἔχουσα τὸ σῶμα ἐν πλήρει κατατομῇ, ὡς ἡ δευτέρα ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου, ἐμφανίζεται καλύπτουσα διὰ τοῦ ἱματίου — ἀντὶ τῆς καλύπτρας — ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς, ὀλόκληρον τὸν λαιμὸν καὶ μικρὸν τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ προσώπου.

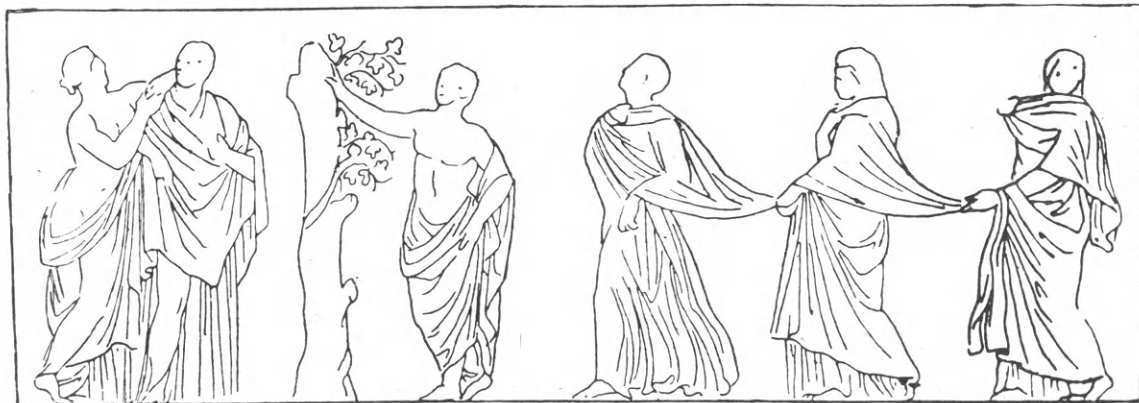
Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν πτυχῶν παρουσιάζουσιν αἰσθητὰς διαφοράς. Τὸ τῆς Ἐλευσίνος δὲν εἶναι μόνον ἀπληλαγμένον τῶν πολλῶν λεπτῶν καὶ λίαν ἐξεζητημένων πτυχῶν, δι' ὧν αἱ τρεῖς Νύμφαι κοσμοῦνται ἐπὶ τοῦ Πειραϊκοῦ, ἀλλ' ὅπως βλέπομεν παρὰ τὸ ἀποτετριμμένον τῆς ἐπιφανείας, τὸ κάτω τοῦ ἱματίου τῆς δευτέρας καὶ τρίτης ἀπολήγει ἀντιθέτως ἂν ὄχι τοξοειδῶς, τοῦλάχιστον εἰς εὐθειαν γραμμὴν. Γενικώτερον δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Πειραϊκοῦ ἀναγλύφου παρατηρουμένη καμπύλωσις τῶν πτυχῶν — βλ. τὸ καταπίπτον ὀπισθεν μέρος τοῦ ἱματίου καὶ τῶν τριῶν μορφῶν, ὡς καὶ τὸ κάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τῆς τελευταίας — ἀποδίδεται ἐπὶ τοῦ ἐξ Ἐλευσίνος δι' εὐθειῶν.

Τὸ σύμπλεγμα ὅμως τοῦτο τῶν Νυμφῶν σφζεται ἐπὶ πλέον πανομοιότυπως ἐπαναλαμβανόμενον καὶ ἐπὶ τῶν ἀμέσως κατωτέρω παρατιθεμένων τεσσάρων ἀρχαίων μαρμαρίνων μνημείων, ἅτινα εἶναι ἄγνωστα ἀπὸ μακροῦ χρόνου.

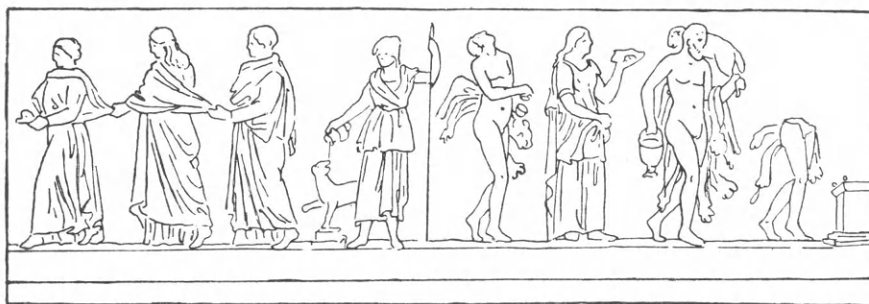
A. Ἐπὶ τῆς στρογγύλης βάσεως — προστομαίου φρέατος — τῆς Villa Albani (HAUSER Die neoattischen Reliefs σ. 32 ἀριθ. 40) (*εἰκ. 5*).

Αἱ μετὰ τῆς Δήμητρος, τῆς Κόρης καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ δένδρου στηριζομένου Ἰάκχου

ἡ Διονύσου (REINACH R.R. III 135,1)¹ εἰκονιζόμεναι ἐνταῦθα Νύμφαι παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς τοῦ Πειραιϊκοῦ ἀναγλύφου παρουσιάζουσιν, ὡς βλέπομεν, τὰς ἐξῆς ἐπουσιώδεις διαφοράς: ἡ πρώτη Νύμφη φέρει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀπίσω, ἐν ᾧ τὸ ἄκρον τοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω πίπτοντος ἱματίου δὲν εἶναι συνεπτυγμένον, ἀλλὰ τριγωνικοῦ σχή-

Εἰκ. 5. Ἡ στρογγύλη βάσις τῆς Villa Albani (REINACH R. R. III, 135,1).

Εἰκ. 6. Ὁ στρογγύλος βωμὸς τῆς Βερόνης (REINACH R.R. III, 436,1).

ματος καὶ πλέον ἀνεπτυγμένον καὶ τοῦ τῆς δευτέρας μορφῆς, ἧς πάλιν ἡ ἄκρα δεξιὰ χεὶρ εἶναι γυμνὴ καὶ οὐχὶ κάτωθεν τοῦ ἱματίου.

Β. Ἐπὶ στρογγύλῳ βωμοῦ τῆς Βερόνης (HAUSER ἔ.ἀ. σ. 21, ἀριθ. 29. — REINACH R. R. III, 436,1).

Ἐνταῦθα — (εἰκ. 6) — ἔχομεν ἐκατέρωθεν τοῦ κατ' ἐνώπιον εἰκονιζομένου Διονύσου, ὅστις χεεὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ κανθάρου του ἐπὶ ἐνὸς πάνθηρος, ἀριστερὰ μὲν τὴν γνωστὴν τριάδα τῶν Νυμφῶν, δεξιὰ δὲ κατὰ σειρὰν τὸν Πᾶνα, Μαινάδα, Σειλιγὸν καὶ Σάτυρον, πάντας κινουμένους πρὸς τετράγωνον βωμόν.

Ὡς πρὸς τὰς Νύμφας ἐν τῇ ἀπεικονίσει ταύτῃ παρατηροῦμεν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς προσβλέπουσιν ὁμοιομόρφως πρὸς ἀριστερά, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡ πρώτη μὲν ἐξ αὐτῶν κρατοῦσα δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον ἐν τῇ κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ εὐθέως προτεινομένη ἀριστερᾷ χειρὶ, προβάλλει περισσότερο τὸ ἀριστερὸν σκέλος, ἡ δὲ τελευταία, φέρουσα καὶ μακρὰν κόμην κρεμαμένην πρὸς τὰ ὀπίσω (μὴ ἀποδοθεῖσαν ἐνταῦθα κατὰ τὸν Hauser) κάμπτει ἐλαφρότερον τὸν δεξιὸν πόδα.

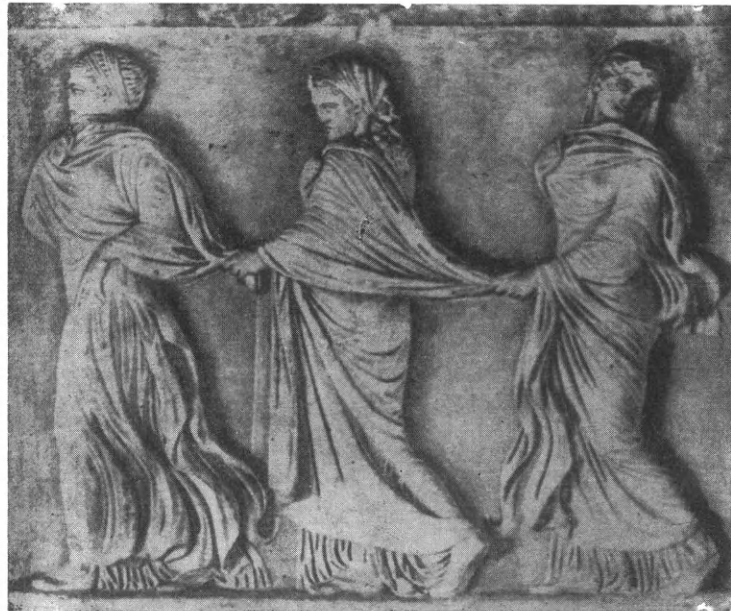
¹ Ὁ HAUSER ἔ.ἀ. ὡς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν μορφῶν τούτων μεγάλας ἐκφράζει ἀμφιβολίας.

Ὁ Hauser ἐξετάζων ἔ.ἀ. τὸ μνημεῖον τοῦτο παρατηρεῖ, ὅτι οἱ δύο οὔτοι χοροὶ ἀπομακρύνονται τοῦ Διονύσου, ἀντί, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, νὰ βαδίζωσι πρὸς αὐτόν.

Ἔχομεν βεβαίως αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν διότι λησμονοῦμεν, νομίζω, ὅτι τὸ κέντρον τῆς ὅλης παραστάσεως ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὁ βωμός, πρὸς ὃν κινοῦνται καὶ αἱ δύο ομάδες, αἵτινες πάλιν ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ τὸν Διόνυσον, τοποθετηθέντα εἰς σημεῖον κείμενον ἔναντι ἀκριβῶς τοῦ βωμοῦ ἢ τὸν Διόνυσον μετὰ τοῦ Πανός.

Γ. Ἐπὶ τοῦ ἐκ Τριπόλεως τῆς Ἀφρικῆς ἀναγλύφου τῆς Συλλογῆς τοῦ Swainson Cauper BSA III 1896/7 σ. 171, πίν. XVI) (εἰκ. 7).

Αἱ μεμονωμένως ἀποδοθεῖσαι ἐπ' αὐτοῦ Νύμφαι ἀποτελοῦσι πιστότατον ἀντίγρα-

Εἰκ. 7. Τὸ ἐκ Τριπόλεως τῆς Ἀφρικῆς ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν (BSA III 1896-1897 πίν. XVI).

φρον τῶν ἐπὶ τοῦ Πειραιικοῦ ἀναγλύφου εἰκονιζομένων, διότι ἔν τε τῇ καθόλου συνθέσει, καὶ ἐν τῇ ἀποδόσει τῶν λεπτομερειῶν οὐδεμίαν ἄλλην ἐμφανίζουσι διαφορὰν ἐξαιρέσει τῆς περισσοτέρας πτυχώσεως, ἣτις σημειοῦται ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς κνήμης τῆς τρίτης μορφῆς.

Δ. Ἐπὶ νεοαττικοῦ κρατήρος ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μουσείῳ τῆς Τέχνης τῆς Ν. Ὑόρκης (JHS 45 (1925) σ. 201-209 πίν. VI-IX) (εἰκ. 8).

Ἡ ἐπὶ πινακίου, τεθέντος πρὸς πλήρωσιν ἀπλῶς τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχαίου ὑπάρχοντος κενοῦ, εἰκονιζομένη ἐνταῦθα τριάς τῶν Νυμφῶν, παρουσιάζει τὰς κάτωθι αἰσθητὰς διαφορὰς: Ἡ πρώτη Νύμφη κάμπτει τὸ προβαλλόμενον ἀριστερὸν σκέλος, ἢ δευτέρα προβάλλουσα πολὺ τὸ ἀριστερὸν σκέλος, στρέφει τὴν κεφαλὴν τελείως πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡς ἡ τρίτη ἐπὶ τοῦ Πειραιικοῦ. Ἡ τελευταία τέλος εἰκονίζεται ἐνταῦθα ὅλως διαφόρως ἢτοι ἔχουσα τὸ σῶμα ἐστραμμένον κατὰ τὰ $\frac{4}{5}$ πρὸς τὸν θεατὴν καὶ κρατοῦσα τὸ ἱμάτιον τῆς μεσαίας διὰ τῆς μὴ καλυπτομένης ὑπὸ τοῦ ἱματίου δεξιᾶς χειρός.

Ἡ κόμη καὶ τῶν τριῶν περατοῦται ὁμοιομόρφως εἰς κόρυμβον.

Εἰκ. 8. Νεοαττικὸς κρατήρ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μουσεῖῳ τῆς Τέχνης τῆς Ν. Ὑόρκης (JHS 45 πίν. VIII).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι διὰ τοῦ εὐρήματος τοῦ Πειραιῶς ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν σωθέντων ἀντιτύπων τοῦ χαρυστάτου τούτου ἀττικῆς θέματος, ὅπερ προέρχεται ἐξ ἀγνώστου μὲν μέχρι τοῦδε προτύπου, ἔργου ὅμως ἀσφαλῶς ὀνομαστοῦ καλλιτέχνη τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 5^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς δεικνύουσιν αἱ μορφαὶ καὶ ἡ πτύχωσις τῶν ἐνδυμάτων, ἔστω καὶ ἂν ἐξετελέσθησαν ἐνταῦθα κατὰ τὸν τυπικὸν νεοαττικὸν τρόπον.

Ἐὰν νῦν ἐξαίρεσωμεν τὸ Ἐλευσινιακὸν ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον καὶ ὡς παλαιότερον ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται τὸ σπουδαιότερον τῶν μνημείων τούτων, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀρχαῖον, ἔνεκα τοῦ μεγέθους καὶ τῆς θαυμασίας διατηρήσεως αὐτοῦ οὐχὶ μόνον ὑπερέχει τῶν λοιπῶν νεοαττικῶν ἀναγλύφων, ἀλλὰ δύναται νὰ συμβάλῃ γενικῶς εἰς τὴν καλλιτέραν γνῶσιν τοῦ ἐν λόγῳ τύπου τῶν Νυμφῶν. Καὶ ὄντως ἡ ἀρίστη διατήρησις αὐτοῦ εὐκολύνουσα τὴν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῶν προειρημένων μνημείων, ἐπιτρέπει σήμερον νὰ ὑποστηρίξωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι πάντα ταῦτα ἀνάγονται εἰς κοινὸν πρότυπον, ἐν αὐτοῖς δὲ ἔχομεν — ἀσχέτως πρὸς τὴν ἀποδεδειγμένην ἐπὶ τῶν πλειόνων σμίκρουνσι — πιστὴν ἀντιγραφὴν καὶ οὐχὶ μίμησιν αὐτοῦ. Λέγομεν δὲ τοῦτο, διότι εὐκόλως σήμερον δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι αἱ σημειωθείσαι καὶ ὑφ' ἡμῶν μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων διαφοραὶ, δὲν ὑφίστανται ἐν τῇ πραγματικότητι, ἀλλ' εἶναι δημιουργήματα τῶν παλαιῶν μελετητῶν καὶ ὀφείλονται προφανῶς εἰς τὴν δυσκολίαν, πρὸ τῆς ὁποίας εὐρέθησαν οὗτοι λόγῳ τῆς καταστάσεως τῶν μνημείων καὶ δὴ τοῦ ἀποτετριμμένου τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν (πρβ. ὅσα σχετικῶς ἀναφέρει ὁ HAUSER ἔ.ἀ. ἐν σ. 21 καὶ 32, εἰδικώτερον βλ. διαφορὰς κατὰ τὴν ἰχνογράφησιν τοῦ αὐτοῦ μνημείου μεταξὺ τῶν εἰκόνων REINACH R. R. III 135,1 καὶ HAUSER ἔ.ἀ. ἀριθ. 46 πίν. III).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω βεβαίως δὲν ἐννοοῦμεν οὔτε τὰ παρατηρηθέντα ἐπὶ τοῦ κρατήρος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου, οὔτε τὴν μοναδικὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀξιόλογον παραλλαγὴν τοῦ συμπλέγματος τῶν Νυμφῶν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μεγαλοπόλεως ἢ Σπάρτης. Ταῦτα ὡς καὶ ἡ ἐξεζητημένη ἐπεξεργασία τῶν λεπτομερειῶν, δι' ἧς ἐμφανίζονται αἱ μορφαὶ ἄνευ ζωῆς, εἶναι ἔργον τῶν ἀντιγραφῶν¹.

Ὁ τύπος οὗτος² τῶν Νυμφῶν καὶ γενικώτερον ἢ τριάς τῶν ὀρχουμένων γυναικῶν εἰκονίζεται, ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, ἐπὶ τῶν σχετικῶν μνημείων, ἐν συνδυασμῶ πάντοτε πρὸς ἄλλας μορφάς. Ἐξαίρεσιν βεβαίως τούτου ἀποτελοῦσι τὸ ἀνάγλυφον τῆς Ἀφρικῆς³ καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ κρατήρος πινάκιον. Πῶς εἶχε τὸ πρῶτότυπον δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Ἐπὶ τῆς Πειραικῆς πλακὸς πάντως ἔχομεν ἐπὶ πλεόν ἀγροτικὸν ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ διὰ στεφάνου ἐστεμμένον κυλινδρικὸν βωμόν, πρὸ δένδρου, δρυὸς

¹ Εἰς ἀμέλειαν μᾶλλον τοῦ ἀντιγραφῆως, καὶ οὐχὶ εἰς ἀπειρίαν αὐτοῦ, ὀφείλουσι νὰ ἀποδοθῶσι καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Πειραικῆς πλακὸς ὑπάρχοντα σφάλματα.

² Ἄλλος καθωρισμένος ἤδη τύπος Νυμφῶν εἶναι ὁ ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 34, 35 καὶ 36 χορευτριῶν τοῦ Hauser, ὡς ἀπέδειξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ρα-

ΜΑΙΟΣ διὰ τῆς θαυμασίας μελέτης του (Ἄρχ. Ἐφ. 1905 σ. 99-155) περὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ ἄντρου τῆς Πάρνηθος.

³ Περὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου πιστεύεται ὅτι ἀποτελεῖ μέρος μεγαλυτέρας συνθέσεως — BSA III σ. 170.

ὡς φαίνεται ἐκ τῶν φύλλων, ὡς καὶ γυναικείαν μορφήν, ἐν τῇ συνήθει περιβολῇ¹ καὶ στάσει τῶν δεομένων.

Τὰ νέα ταῦτα στοιχεῖα κατέχουσιν, ἐν τῇ οὕτω σχηματιζομένῃ συνθέσει, ὅλως δευτερεύουσαν θέσιν.

Ἡ τοιαύτη ἀπόδοσις τοῦ δένδρου, ὡσεὶ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, μετὰ τοῦ κανονικοῦ κορμοῦ καὶ τῶν ἀντιστοίχως διατεταγμένων ὄζων καὶ κλάδων αὐτοῦ, ἀποτελεῖ ἐπίσης γνώρισμα τῶν νεοαττικῶν χρόνων.

Ἡ προσθήκη τῆς σεβιζούσης ἐγένετο πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ τετραγώνου χώρου τῆς πλακός. Παρασταθεῖσα αὕτη κακῶς ἐνταῦθα ἦτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔχουσα τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸν βωμὸν ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰσοῦψῆς² πρὸς τὰς Νύμφας, οὐδεμίαν ἐνόητα παρουσιάζει μετὰ τῆς ὅλης συνθέσεως.

Καὶ τοῦτο ὁμως εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν νεοαττικῶν ἀναγλύφων. Ἐπ' αὐτῶν συνήθως ἔχομεν παρατεταγμένας ὡραίας μορφὰς « ἐν ἀρμονικῇ ἀλλ' ἀσυνδέτῳ συνθέσει » κατὰ τὴν φράσιν τῆς G. Richter (JHS ἔ.ἀ. σ. 208).

Πόθεν ἐδανείσθη ὁ νεοαττικὸς τεχνίτης τὸν τύπον τοῦτον τῆς ἱκέτιδος δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν.

Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀναγλύφου τέλος ἔχομεν καὶ ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας τὰ ἐλάχιστα δυστυχῶς σφζόμενα ἴχνη, μετὰ μεγάλης δυσκολίας, κατῳρθοῦσα νὰ ἀνακαλύψω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εὐρίσκειται εἰς τὸ κέντρον τῆς πλακός, μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τῶν δύο πρώτων Νυμφῶν, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ δύο στίχων, ὧν ὁ δεύτερος βαίνει λοξῶς.

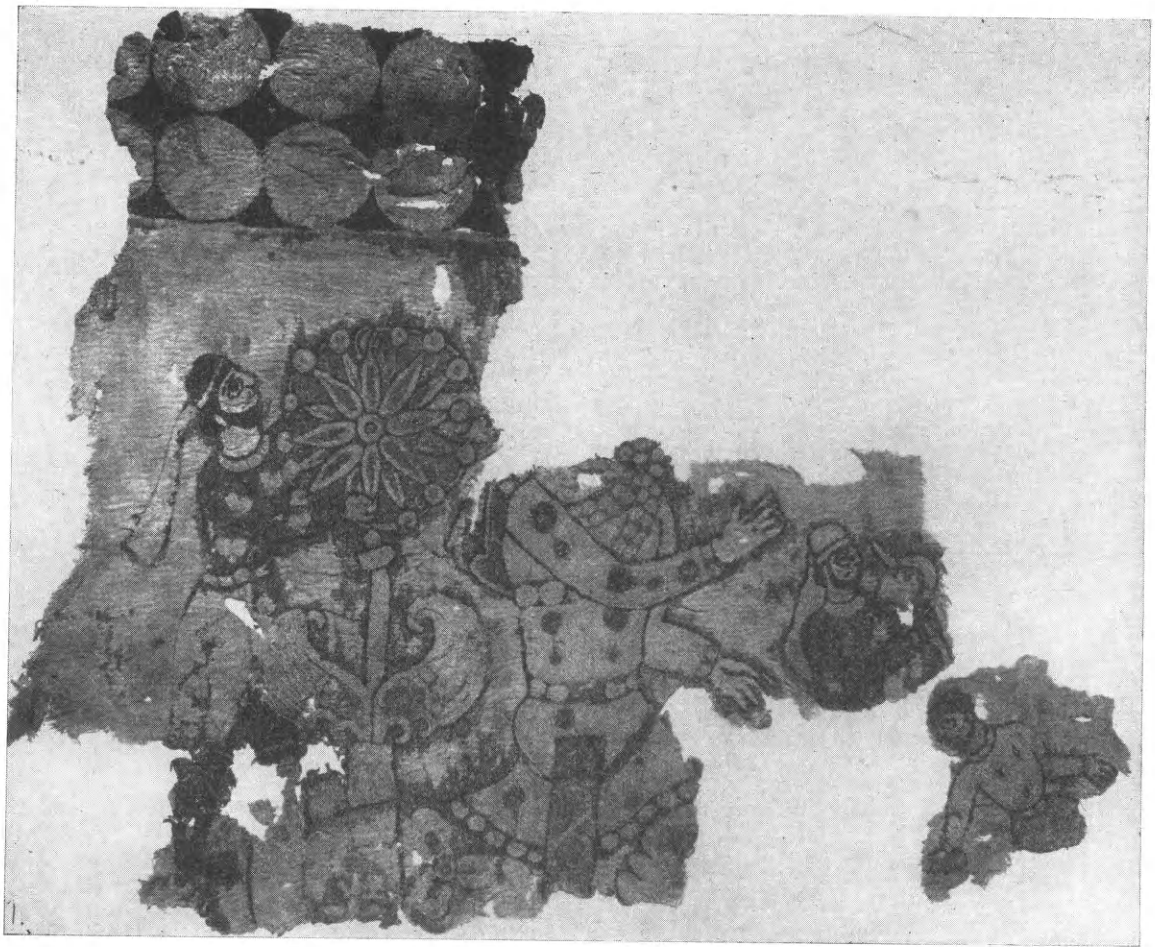
Ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς, τελείως ἀδύνατος σήμερον, ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐπιτευχθῇ, ὅταν πραγματοποιουμένης ὅσον οὕπω τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ βυθοῦ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς ἀποκτήσωμεν μετὰ τῶν πολλῶν ἄλλων γνωστῶν καὶ ἀγνώστων πολυτίμων ἀρχαίων, ἅτινα ἀπετέλουν τὸ φορτίον τοῦ βυθισθέντος κατὰ τὸν δεύτερον μ.Χ. αἰῶνα πλοίου, καὶ τὰς ἐπαναλήψεις τῆς πλακός ταύτης.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

1 Τὸ οὐχὶ σύνηδες μακρὸν ἀπόπτωμα τοῦ χιτῶνος τῆς σεβιζούσης παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1402 καὶ 1425 ἀναγλύφων τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου (βλ. ΣΒΟΡΑΝΟΥ ἔ.ἀ. πίν. XXXV (4) καὶ LXVIII) ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 3475 ἀγάλματος τοῦ αὐτοῦ Μουσείου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Λέσβου ἐπιτυμβίου ἀγάλματος γυναικός (Παράρτημα Ἀρχ. Δελτ. 1927-28 σ. 18 εἰκ. 9). Ἀδεξίως καὶ χονδροειδῶς ἀπεδόθη ὁ ἄκρος δεξιὸς πύξ αὐτῆς καὶ ἡ κατὰ τὴν κνήμην πτύχσις. Διὰ τοῦ ποδὸς τούτου

καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τῆς σεβιζούσης προσεπάθησεν ὁ τεχνίτης νὰ καλύψῃ χάριν συμμετρίας, τὸ ὑπάρχον κενὸν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην.

2 Μολονότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ νεοαττικοῦ ἔργου ἐν τούτοις ὑπενθυμίζομεν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Δήλου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἀρτέμιδος, ἔργου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, οἱ σεβίζοντες ἔχουσι τὸ ἀνάστημα τῆς θεᾶς (BCH 1922 σ. 74 πίν. XI).

Εἰκ. 1. Μιθραϊκὴ πομπὴ ἐπὶ ὑφάσματος ἐξ Αἰγύπτου.

ΜΙΘΡΑΪΚΗ ΠΟΜΠΗ

ὑπο ΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ

Ἐν τῷ Μουσείῳ Μπενάκη, ὑπ' ἀριθ. 7001, ἀπόκειται περιελθὸν αὐτῷ ἐξ ἀγορᾶς τεμάχιον κεντήματος διὰ πολυχρώμων μαλλίνων καὶ μεταξίνων νημάτων ἐπὶ λευκοῦ βαμβακεροῦ ὑφάσματος προερχόμενον ἐκ τάφου τῆς Αἰγύπτου τῶν μ. Χ. χρόνων.

Χρώματα: λευκόν, μελανόν, ἐρυθρόν, ἀνοικτὸν καὶ βαθὺ κυανοῦν, πράσινον, κίτρινον, λευκοροδίνον, σιτόχρουν.

Τὸ σφζόμενον εἶναι τμῆμα παραστάσεως δυστυχῶς ἐλλιποῦς καὶ λίαν ἐφθαρμένης (εἰκ. 1). Ἐκ τῆς ὅλης συνθέσεως σφζονται δύο τεμάχια (0,38×0,395 μ. καὶ 0,08×0,09 μ.) προσκεκολλημένα νῦν ἐπὶ χαρτονίου. Τὸ μεγαλύτερον διαιρεῖται εἰς δύο ὀριζοντίας ζώνας, τὴν ἄνω πλαισιοῦσαν (πλ. 0,095 μ.), κοσμουμένην ὑπὸ δύο ἐπαλλήλων σειρῶν ἐφαπτομένων κύκλων κεντημένων διὰ λευκοῦ χρώματος ἐπὶ μελανοῦ βάθους καὶ τμῆμα τῆς πλατυτέρας — προφανῶς μεσαίας — ζώνης (πλ. 0,275 μ.), ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζε-

ται τὸ κύριον θέμα. Ἡ ἐπὶ τοῦ μικροτέρου τεμαχίου κάτω δεξιὰ ἀνδρική μορφή δὲν εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ καινουργοῦς ὑφάσματος οἰκείᾳ θέσει.

Ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου τεμαχίου εἰκονίζονται τρεῖς ἀνδρικοί μορφαὶ βαίνουσαι πρὸς δεξιὰ (*παρένθ. πίν. 1*):

1) Ἡ ἐν τῷ μέσῳ, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχουσιν ἀποκοπῇ ἢ κεφαλὴ καὶ τὰ κάτω ἄκρα ἀπὸ τῶν γονάτων περίπου, μεγαλυτέρων διαστάσεων τῶν συνεικονιζομένων, παριστᾷ προφανῶς ἡγεμόνα, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς στάσεως καὶ τῆς ἐπιβλητικῆς χειρονομίας. Ἔχει τὸν κορμὸν κατ' ἐνώπιον καὶ προτείνει τὰς χεῖρας δεξιὰ κατὰ δύο διαφόρους διευθύνσεις· ἡ ὑψηλότερον εἰκονιζομένη δεξιὰ ἐκτείνεται πλαγίως πρὸ τοῦ στήθους χαλαρῶς σχηματίζουσα ἀμβλεῖαν γωνίαν, ἡ δὲ ἄκρα χεὶρ ἔχει συνημμένους τοὺς δακτύλους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀποσπᾶται ὁ ἀντίχειρ (χειρονομία σεβίζοντος;). Ὁ βραχίων τῆς ἀριστερᾶς κατέρχεται παραλλήλως τοῦ κορμοῦ μέχρι τοῦ ἀγκῶνος καὶ κάμπτεται εἰς ὀρθὴν γωνίαν, τῆς δ' ἄκρας χειρὸς ὁ ἀντίχειρ στρέφεται πρὸς τὴν παλάμην καὶ τοὺς ἀνοικτοὺς δακτύλους. Ἡ διάθεσις τῶν δακτύλων εἶναι ὡς νὰ ἐκράτει ἀντικείμενόν τι, ἀλλὰ τοῦτο ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ ὑφάσματος, δὲν δύναται πλέον νὰ ἐξακριβωθῇ.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω καὶ ἡ μικρὰ προεξοχὴ τοῦ ἐνδύματος ὀπισθεν ἐμφανίζουσι τὸν ἡγεμόνα καθήμενον πλαγίως, ἵππαστί. Ἴχνη ἵππου δὲν σφίζονται, δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον τὸ παραπλεύρως τῆς κνήμης τρίφυλλον καὶ τὸ φύλλον νὰ εἶναι κοσμήματα τοῦ ἐφιππίου.

Ἡ μορφή φορεῖ σιτοχρόμον βραχὺν χειριδωτὸν χιτῶνα, ἐζωσμένον καὶ κοσμούμενον ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ κατὰ μῆκος τῶν χειριδῶν ὑπὸ κυανῶν κύκλων δύο μεγεθῶν περιγραφομένων καὶ συνδεομένων ἀνὰ δύο ὑπὸ ἐρυθρᾶς γραμμῆς. Εἰς τὸν ποδόγυρον, τὸ κάτω ἄκρον τῶν χειριδῶν καὶ ὑπὸ τὴν μασχάλην ὀριζοντίως ὑπάρχει μελανὴ παρυφὴ μετὰ σιτοχρώμων κύκλων, πλαισιουμένη ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ ἐρυθρᾶς γραμμῆς. Ἡ παρυφὴ τοῦ λαιμοῦ εἶναι ἐρυθρὰ καὶ κοσμεῖται ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς σιτοχρώμων κύκλων· ὁμοία πρὸς ταύτην εἶναι καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου τοῦ ἡγεμόνος κατερχομένη πλαγίως ἐπὶ τοῦ στήθους. Οἱ ἐπὶ τῶν ὄμων κυκλίσκοι εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὸν χιτῶνα, ὡς κατωτέρω. Ἡ ζώνη εἶναι ὁμοία πρὸς τὸν ποδόγυρον· τὸ εἰς τὸ μέσον τῆς ἔμπροσθεν ἐρυθρὸν ὀρθογώνιον—περικλεῖον πράσινον κύκλον—πιθανῶς παριστᾷ μεταλλικὴν πόρπην.

Κάτω δεξιὰ, πρὸ τοῦ γόνατος καὶ κατὰ μῆκος τῆς κνήμης, σφίζεται τμῆμα τοῦ ὑπὸ τὸν χιτῶνα ἐνδύματος φέροντος φυλλοειδὲς κόσμημα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κύκλους ὁμοίους πρὸς τοὺς τοῦ χιτῶνος, ὑπόλοιπον τῶν διακόσμων πλατειῶν ἀναξυρίδων. Ἀριστερὰ εἰκονίζεται τρίφυλλον καὶ παρ' αὐτὸ δεξιὰ—φθαρέντος τοῦ κεντήματος—σχεδιάσμα φύλλου· ἀμφότερα ὡς ἐκ τοῦ ἔλλιπου τοῦ ὑφάσματος εἶναι δύσκολον νὰ ὀρισθῇ μετὰ θετικότητος ποῦ ἀνήκον· πιθανῶς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εἶναι λείψανόν τοῦ διακόσμου ἐφιππίου ἢ ἐπανωσκεπίου.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἰσχίου τοῦ ἡγεμόνος εἶναι ἀνηρτημένη διὰ κυανοῦ τελαμῶνος φαρέτρα ἐρυθρὰ εἰς τὴν κορυφὴν μὲ κυανᾶς γραμμικᾶς διακοσμήσεις καὶ πρασίνην κάτω, κοσμουμένη δι' ἐλικοειδοῦς σιτοχρώμου κλαδίσκου περιγραφομένου δι' ἐρυθροῦ. Τὰ ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ δύο ἄκρα πτυχουμένου κυανοῦ ὑφάσματος πλαισιουμένου

δι' ἐρυθροῦ, σιτοχρώμου καὶ μελανοῦ εἶναι ὑπόλειμμα τῶν καταπιπτόντων ἄκρων τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς.

2) Ἡ ὀπισθεν τοῦ ἠγεμόνος ὀλόσωμος ἀνδρική μορφή, ἔχουσα τὸ σῶμα ἐστραμμένον ἐλαφρῶς πρὸς δεξιὰ καὶ τὴν κεφαλὴν κατὰ κρόταφον καὶ πρὸς τὰ ἄνω, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ πατοῦντος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δεξιοῦ ποδός της καὶ προβάλλει τὸν καμπτόμενον ἀριστερόν, ἀποκρυπτόμενον ἐν μέρει ὑπὸ τῆς βάσεως τοῦ πρὸ αὐτοῦ εἰκονιζομένου δίσκου. Ἡ μορφή φέρει ἐφαρμοστὸν χειριδωτόν, ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος, ἐπενδύτην, ἐξωσμένον καὶ φέροντα ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω σχισμὴν διαγράφουσαν ἐκατέρωθεν συμμετρικῶς καμπύλην, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἀπολήγουσιν εἰς ὄξύ. Τὸ κέντημα εἶναι ἐφθαρμένον ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, διακρίνεται ὁμως σαφῶς τὸ σχῆμά του ἐκ τοῦ διὰ μελάνης σχεδιάσματος ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος. Ὁ ἐπενδύτης κοσμεῖται ὑπὸ διαχύτων διφύλλων, συνημμένων ἐπὶ μικροῦ κύκλου, κιτρίνων ἀνθέων περιγραφομένων δι' ἐρυθροῦ. Τὰ ἄνθη ὑπεράνω τῆς ζώνης στρέφονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτωθεν ταύτης πρὸς τὰ κάτω. Ἡ εἰς τὸ ἀνοιγμα τοῦ λαιμοῦ κυκλικὴ παρυφὴ φέρει ἐφαπτομένους μικροὺς κιτρίνους κύκλους περιγραφομένους δι' ἐρυθροῦ. Παρεμφερῆς εἶναι καὶ ὁ διάκοσμος τῆς ζώνης. Ὑπὸ τὸν ἐπενδύτην φαίνονται αἱ βαθῆως κυανοῦ χρώματος περισκελίδες, κατερχόμεναι ὀλίγον κατωτέρω τοῦ γόνατος καὶ τὰ ὑψηλὰ μελανὰ ὑποδήματα.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λευκοροδίνου, ἄνευ οὐδεμιᾶς φωτοσκιάσεως, προσώπου εἶναι γραμμικὰ καὶ ὁ ἔχων τὴν διεύθυνσιν πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τοῦ ἐν κατατομῇ προσώπου ὀφθαλμὸς εἰκονίζεται ἄνευ προοπτικῆς βραχύνσεως. Ἡ ρις εἶναι γρυπὴ καὶ μεγάλη. Τὸ ὄξύ καὶ πρὸς τὰ ἄνω στρεφόμενον γένειον εἶναι μελανόν, καθὼς καὶ ἡ σχηματιζομένη εἰς ὄγκον ὀπισθεν τοῦ κρανίου βραχεῖα κόμη.

Ἡ μορφή φέρει μελανὸν ἡμισφαιρικὸν σκουῖφον, τοῦ ὁποίου τὴν βᾶσιν περιβάλλει λευκὴ ταινία προσδενομένη ἐπὶ τοῦ αὐχένος, καὶ ἔχουσα τὰ ἄκρα καταπίπτοντα καὶ ἀνεμιζόμενα ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ἀνδρός.

Ὁ πρὸ τῆς μορφῆς δίσκος στηρίζεται ἐπὶ στύλου μετὰ πρισματικῆς βάσεως, τῆς ὁποίας παρίστανται μετὰ τινος προοπτικῆς αἱ δύο πλευραί. Ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς τούτων ἄνω παρατηροῦνται δύο σιτόχρωμα τετραγωνίδια (πλίνθοι;) κάτωθεν δὲ τούτων ἐπὶ πρασίνου βᾶθους ὀκτάφυλλος ρόδαξ (φύλλα σιτόχρωμα ἐναλλασσόμενα πρὸς ἐρυθρά), ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς συγγενὲς κόσμημα ἄνευ τῶν τετραγωνιδίων. Ὁ κίων ἄνω μὲν φέρει ἐγκάρσιον ἐπίθημα, κάτω δὲ ζεῦγος συμμετρικῶς ἐσχηματισμένων πτερύγων, τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἀκραῖα μεγάλα σιτόχρωμα πτερὰ χωρίζονται δι' ἐρυθροῦ περιγράμματος καὶ στρέφονται πρὸς τὰ ἄνω διαγράφοντα καμπύλην, τὰ δὲ πτίλα εἶναι πράσινα καὶ χωρίζονται ἀπὸ τῶν ἀκραίων πτερῶν διὰ σειρᾶς μικρῶν ἐρυθρῶν κύκλων. Ὁ δίσκος κοσμεῖται ὑπὸ δεκαεξαφύλλου ρόδακος. Τὸ μέσον ἐκάστου φύλλου εἶναι ἀνοικτὸν κυανοῦν καὶ περιγράφεται ὑπὸ ροδίνου σιτοχρώμου καὶ μελανοῦ. Ἡ περιφέρεια τοῦ κύκλου, ἀποτελουμένη ἐκ μικρῶν σιτοχρώμων κυκλίσκων ἐνουμένων διὰ γραμμῆς, διακόπτεται ἄνω μὲν κατὰ τὴν κατακόρυφον διάμετρον, δεξιὰ δὲ κατὰ τὴν ὀριζοντίαν, ὑπὸ φυλλοειδῶν κοσμημάτων. Ὁ ρόδαξ εἰκονίζεται διάτρητος καὶ ἐπὶ τῶν σχηματιζομένων κενῶν ἐκ τῶν φύλλων τοῦ ρόδακος καὶ τῆς περιφερείας τοῦ κύκλου διακρίνονται τὸ ἐρυθρὸν ἔδαφος τῆς ὄλης παραστάσεως καὶ ἡ προτεταμένη εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ ὤμου καὶ

ὄπισθεν τοῦ δίσκου ἀριστερὰ χεῖρ τοῦ ἀνδρός· ἡ δεξιὰ του ἐκτείνεται πρὸ τοῦ δίσκου καὶ ἄπτεται τῆς περιφερείας του κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ δώσῃ εἰς τὸν δίσκον περιστροφικὴν κίνησιν. Ἡ στάσις τοῦ ἀνδρός καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν κρατεῖ τὸν δίσκον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν του εἶναι ἀσφαλῶς ἔνδειξις τῆς προσπαθείας του ταύτης. Καὶ ὁμολογουμένως ἡ προσπάθεια αὕτη ἀπεδόθη ἐπιτυχῶς διὰ τῆς ὅλης στάσεως τοῦ ἀνδρός.

3) Ἡ πρὸ τοῦ βασιλέως ἀνδρική μορφή, μικροτέρων διαστάσεων τῶν δύο ἄλλων, σφύζεται μέχρι τῆς ὀσφύος. Βαίνει ἐπίσης πρὸς δεξιὰ, κάμπει τὴν δεξιὰν αὐτῆς πρὸ τοῦ στήθους, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀντικείμενόν τι ἀκαθόριστόν πως ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ ὑφάσματος· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τόξου. Φέρει ἐπενδύτην ἐφαρμοστὸν κυανοῦν μετ' ἐρυθρῶν ἐλλειψοειδῶν κοσμημάτων καὶ σιτόχρωμον ἀκόσμητον παρυφήν εἰς τὸ ἀνοιγμα τοῦ λαιμοῦ καὶ ὁμοίαν εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῶν χειρῶν. Ἐκ τῆς ζώνης σφύζεται μία σειρὰ ἐρυθροῦ πλοχμοῦ. Ἡ κόμη τοῦ ἀνδρός, ὁ μύσταξ καὶ τὸ γένειον εἶναι μελανά. Ὁ ὀφθαλμὸς παρίσταται ἄνευ προοπτικῆς, βραχύνσεως, κατ' ἐνώπιον, καταλαμβάνει δὲ σχεδὸν τὸ ὅλον πλάτος τοῦ ἐν κατατομῇ εἰκονιζομένου προσώπου. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει ἡμισφαιρικὸν σιτόχρωμον σκοῦφον τὴν βάσιν καὶ τούτου περιβάλλει ἐπίμηκες ὕφασμα πτυχούμενον περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ δενόμενον ὀπισθεν τοῦ κρανίου, ἐπὶ τοῦ αὐχένος, εἰς κόμβον, ἔχον δὲ τὰ πλατέα ἄκρα του καταπίπτοντα ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἀνδρός.

4) Ἡ ἐπὶ τοῦ μικροτέρου τεμαχίου κάτω δεξιὰ ἀνδρική μορφή παρίσταται καθημένη πρὸς δεξιὰ καὶ ἔχουσα τὴν κεφαλὴν κατὰ κρόταφον πρὸς ἀριστερά. Κλίνει αὕτη τὸν κορμὸν πλαγίως πρὸς ἀριστερά, στηρίζουσα δὲ τὴν δεξιὰν αὐτῆς ἐπὶ τινος ἀκαθορίστου ἀντικείμενου, προτείνει τὴν καμπτομένην ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἀριστερὰν τῆς ὀριζοντίως. Φέρει χειριδωτὸν χιτῶνα χρώματος σιτοχρώμου κοσμούμενον δι' ὀφειδῶν σχεδίων παρεμφερῶν πρὸς τὰ τοῦ ἐπενδύτου τῆς τρίτης μορφῆς. Καὶ ὁ ἐπενδύτης οὗτος εἰκονίζεται ἀνοικτὸς ἔμπροσθεν ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μελανῆς ὀριζοντίας γραμμῆς καὶ ἐκ τῶν διαφόρου διευθύνσεως ραφῶν ἐπὶ τῶν δύο ἐμπροσθίων φύλλων τούτου. Ἡ παρυφή τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ ζώνη κοσμοῦνται διὰ μικρῶν κύκλων χρώματος κυανοῦ περιγραφομένων ὑπὸ ἐρυθροῦ.

Πᾶσαι αἱ μορφαὶ περιγράφονται διὰ μελανοῦ χρώματος καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν κοσμημάτων διὰ διαφόρων χρωμάτων. Τὸ σφζόμενον κέντημα εἷς τινὰ σημεῖα τοῦ βάθους καὶ ἴχνη ραφῶν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ διαπιστοῦσιν ὅτι τὸ ὕφασμα ἦτο ὀλοκέντητον, ὅτι δὲ τῆς μὲν κάτω πλατείας ζώνης τὸ βάθος ἦτο κεντημένον δι' ἐρυθροῦ χρώματος, τῆς δὲ ἄνω διὰ μελανοῦ, ἀναδεικνύοντος διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χρωμάτων καὶ τῆς ἀπλότητος τοῦ σχεδίου τῶν ἐπαλλήλων σιτοχρώμων κύκλων τὴν πολυσύνθετον παράστασιν τῆς μεσαίας ζώνης, διότι ἀναμφιβόλως θὰ ἐπλαισιοῦτο αὕτη καὶ κάτω.

Ἡ παράστασις ἔχει σχεδιασθῆ ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος ἐκ προτύπου τεθέντος ὑπὸ τοῦτο διὰ μελάνης, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς διαχύσεως ταύτης εἷς τινὰ σημεῖα τῶν γραμμῶν, ὅπου ἔχει φθαρῆ τὸ κέντημα, ὡς λ.χ. εἰς τὸ περίγραμμα τῆς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῆς πρώτης πρὸς ἀριστερὰ μορφῆς ἀνεμιζομένης ταινίας καὶ τὸ ὑπὸ τὴν ὀσφὺν τμήμα τοῦ ἐπενδύτου.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς παραστάσεως καὶ τῆς φθορᾶς τοῦ διασωθέντος τμήματος εἶναι δύσκολος, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ πλήρης ἀποκατάστασις καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ θέματος, μοναδικοῦ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἐπὶ τῶν γνωστῶν μνημείων.

Ἡ εἰς σειρὰν παράταξις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, αἱ στάσεις αὐτῶν, ὁ ἐπὶ κίονος δίσκος—ἡλιακὸν σύμβολον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, βλ. κατωτέρω—καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς συνθέσεως δηλοῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναπαραστάσεως θρησκευτικῆς μᾶλλον ἢ εἰς ἀνάμνησιν νίκης πομπῆς¹, ἀναλόγου πρὸς τὰς ἀναφερομένας ὑπὸ τῶν πηγῶν καὶ εἰκονιζομένας ἐπὶ μνημείων διαφόρων λαῶν ἀναπαραστάσεις ἑορτῶν, τελουμένων συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἐπικρατοῦντα κατὰ τόπους καὶ χρόνους καθιερωμένα ἔθιμα καὶ ἐνδύματα ἀκόμη².

Πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν παραστάσεως οὐσιωδῶς διαφέρουσι τῶν παρατηρουμένων ἐπὶ τῶν ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων ὑφασμάτων, οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὰ κυριαρχοῦντα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἑλληνιστικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν—ἡλλοιωμένα βεβαίως—καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους· οὐδὲ πρὸς τὰ μεταγενέστερα, ἐν οἷς θέματά τινα καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς Φαραωνικῆς Αἰγύπτου ἐμφανίζονται ἐκ νέου εἰς τὴν τέχνην, συγγενεύουσιν ἄλλ' οὐδὲ καὶ εἰς τὴν μεταχριστιανικὴν Συρίαν, μετὰ τῆς ὁποίας ἡ Αἴγυπτος εὗρίσκετο εἰς στενὰς σχέσεις καὶ μάλιστα ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρεμφερῆ στοιχεῖα ἐξηγοῦντα τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν παράστασιν.

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς συνθέσεως ἐνθυμίζουσι εἰκονικὰ μνημεῖα τῶν Σασσανιδῶν, κληρονόμων διὰ τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ τῶν Ἀρσακιδῶν τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας, πρὸς τοῦτοις ὅμως καὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ἑορτῶν, τύπων καὶ συμβόλων τῆς λατρείας τῶν Ἰρανικῶν λαῶν³ ἐπίσης μὲ ἀρχαιότατον πολιτισμόν, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῶν προϊστορικῶν εὐρημάτων.

1 Θριαμβευτικὴν πομπὴν Σασσανίδου βασιλέως διὰ τὰς νίκας του ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου (προφανῶς τοῦ Χοσρόου ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου) νομίζει τὴν παράστασιν, ἄνευ ἀδείας περιγράφων αὐτήν, ὁ LAMM COTTON in *Mediæval Textiles of the Near East* (1937) σ. 89.

2 Ἰδὲ προχείρως PERROT et CHIRIEZ *Histoire de l'art* τόμ. 1^{ος}, εἰκ. 172, σ. 267 ἐπὶ Φαραωνικοῦ μνημείου, τόμ. 2^{ος}, εἰκ. 313, σ. 648 ἐπὶ Μεσοποταμιακοῦ, L. DELA-PORTE *La Mesopotamie* (1923), εἰκ. 41, σ. 277. Πρβ. τὴν Παναθηναϊκὴν πομπὴν ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, τὴν τοῦ ἁγ. Βιταλίου τῆς Ραβέννης κ. ἄ. Ἀνάλογοι τελοῦνται καὶ σήμερον ὡς εἶναι λ. χ. ἡ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου τὴν Μ. Παρασκευῆν, αἱ λιτανεῖαι διὰ τὴν ξηρασίαν, τὰς ἐπιδημίας κ. ἄ.

3 Τὸ Σασσανιδικὸν Κράτος ἰδρυθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος ἀνέπτυξεν, ὡς γνωστόν, ἀξιόλογον πολιτισμόν ἀνθήσαντα ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας. Οἱ Σασσανίδαι βασιλεῖς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ἀναδιωργάνωσαν τὸ ἱερατεῖον καὶ λαβόντες ὡς ἐπικυόρους εἰς τὸ ἔργον των τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ θεματοφύ-

λακας τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν παραδόσεων Μάγους-ἱερεῖς ἀνεξωπύρωσαν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν ὑπ' αὐτοῦ λαῶν, συγχωνεύσαντες τὰς παραδόσεις καὶ τὸν πολιτισμόν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας (Σουμερίων, Σημιτῶν, Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων κ. ἄ.) μετὰ τῶν Ἰρανικῶν δοξασιῶν καὶ θεσμιῶν. CHRISTENSEN *L'Empire des Sassanides* (1907) σ. 78 κέ. Ἡ τέχνη συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας ταύτας ἀπεσκόπει εἰς τὴν δόξαν τοῦ λατρευομένου θεοῦ καὶ τῶν βασιλέων.

Σπουδαία ἐν τοῦτοις ἦτο καὶ ἡ συμβολὴ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ Σασσανιδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης καὶ ἡ ἐπικοινωνία καὶ αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ—ἄμμοι ἢ ἔμμομοι—μετὰ τῶν γειτονικῶν λαῶν, ὅπως ἡ ἐγκατάστασις—ἐκουσίως (πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς τέχνης των) ἢ ἀκουσίως των (αἰχμάλωτοι πολέμου) εἰδικευμένων ξένων τεχνιτῶν ἐν τῇ χώρᾳ.

Τὸ Ἰράν ὑπῆρξεν ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Κείμενον μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν τῆς ἐποχῆς, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς

Ἐναμφισβήτητα στοιχεῖα τῆς μακρᾶς παραδόσεως καὶ τῆς συγγενείας, ἐμφανῆ ἐκ πρώτης ὄψεως, εἶναι ἡ τεχνοτροπία, αἱ κομμώσεις καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, προσέτι δὲ καὶ τὰ συμβολικὰ ἀντικείμενα.

Κομμώσεις καὶ καλύμματα τῆς κεφαλῆς. Ἡ διευθέτησις τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν εἰκονιζομένων προσώπων εἶναι ἀναμφισβητήτως παρεμφερῆς πρὸς τὴν τῶν ἀκολούθων τῶν βασιλέων ἐπὶ Μεσοποταμιακῶν μνημείων¹. Ἀσφαλῶς καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἡγεμόνος σφζόμενοι, ἀνεξάρτητοι τῶν παρυφῶν, κυκλίσκοι εἶναι ὑπόλοιπον τῶν κοχλιοειδῶς ἐλισσομένων ἄκρων τῆς σχηματιζούσης εὐμεγέθη ὄγκον πλαισιοῦντα τὸ πρόσωπον μακρᾶς κόμης του (*εἰκ. 2*) ἰδιαζούσης κομμώσεως τῶν θεῶν καὶ τῶν βασιλέων τῶν Σασσανιδῶν² καὶ τῶν Ἀχαιμενιδῶν³, τῶν τελευταίων τούτων εἰς μᾶλλον συνεσταλμένον ὄγκον.

Πρὸς Μεσοποταμιακὰ μνημεῖα συνάπτεται καὶ τὸ διπλοῦν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ὃ ἡμισφαιρικὸς σκοῦφος καὶ ἡ περὶ τὴν βάσιν του ἐλισσομένη καὶ καταπίπτουσα εἰς τὰ νῶτα τῶν ἀνδρῶν ταινία⁴. Τὸ κάλυμμα τοῦτο ἔφερον κατὰ διαφόρους τρόπους οἱ Πέρσαι καὶ ἐν γένει οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας, ἀλλ' ἐποίκιλλε κατὰ τὸ σχῆμα, τὰς διαστάσεις καὶ τὸν τρόπον τοῦ φορεῖσθαι κατὰ χώρας καὶ ἐποχὰς συμφώνως πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὸ ὑπόρρημα τοῦ φοροῦντος⁵.

Εἰκ. 2. Νόμισμα τοῦ Vahram E' (Συλλογὴ τοῦ συγγραφέως CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 276 εἰκ. 31).

συναντήσεως τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, τῆς λατρείας, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τούτων. Κατὰ τὸν Pelliot ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἰράν ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς διὰ μέσου τοῦ Τουρκεστάν μέχρι τῆς Κίνας, CUMONT Les religions orientales (1929) σ. 126, ὅπου καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

Ἡ Ἰρανικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ τέχνη ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τοῦ Βυζαντίου, κυρίως ἐπὶ τῆς ὑφαντικῆς καὶ τῆς κεραμικῆς. Αἱ ἐπιδράσεις ἦσαν ἀμοιβαῖαι. Τὸ Ἰράν παρέλαβε στοιχεῖα εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἀλλὰ τὰ ἀπέδωσε μὲ τὸ ἀνατολικὸν πνεῦμα καὶ τὴν συνήθη πλουσιαν διακόσμησιν ἰδὲ TALBOT-RICE Byzantine Art (1935) σ. 197 κέ. Διὰ τοῦ Βυζαντίου ἐκ παραδόσεως μετεδόθησαν Σασσανιδικὰ στοιχεῖα καὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν λαϊκὴν τέχνην. Καὶ οἱ καταλύσαντες τὸ Κράτος τῶν Σασσανιδῶν Ἀραβες ἐνεκολπώθησαν καὶ μετέδωκαν τὸν πολιτισμὸν τούτων εἰς πάσας τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν χώρας μέχρι τῆς Ἰσπανίας.

¹ Ἰδὲ προχείρως PERROT et CHIRPIEZ Histoire de l'art, τόμ. 5^{ος}, ἔγχο. πίν. XII ἔναντι σ. 818, εἰκ. 484, 485, σ. 822, 823.

² Πρβ. CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides (1944) εἰκ. 14, σ. 222 ἢ κόμη τοῦ πρὸς δεξιὰ ἐπίπτου Σαπὼρ Α', εἰκ. 17, σ. 226 ἢ αὐτόθι εἰκ. 31, σ. 276. HERZFELD Am Tor von Asien (1920) πίν. XXIX ἢ κόμη καὶ τῶν τριῶν προσώπων, τοῦ Μίθρα, τοῦ Ardasher καὶ τοῦ Ὁρομάσδου. πίν. XXXI αἱ εἰκόνες Σαπὼρ Β' καὶ Γ'.

³ HEUZÉY Histoire du costume dans l'antiquité

classique. Orient, Paris (1935), εἰκ. 60, σ. 83 εἰκ. 61, σ. 84. Ὁ συρμὸς συναντᾶται ὑπὸ διαφόρους σχηματισμοὺς καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἑγγῆς Ἀνατολῆς (Χετταῖους κ.ά.).

Συγγενῆς διευθέτησις τῶν ἄκρων τῆς κόμης, ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Ἀνατολῆς πλαισιώνει καὶ τὸ μέτωπον ἀρχαϊκῶν Ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων ἰδὲ PERROT et CHIRPIEZ Histoire de l'art, τόμ. 8^{ος}, πίν. XI ἔναντι σ. 472. εἰκ. 233 σ. 464, εἰκ. 236 σ. 468, εἰκ. 295 σ. 589 εἰκ. 304, σ. 605 εἰκ. 328, σ. 641. Τοῦ τελευταίου περατοῦνται κοχλιοειδῶς καὶ τὰ κάτω ἄκρα τῶν βοστρυχωτῶν πλοκάμων τῆς μακρᾶς κόμης Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ Κούρο, τῆς Θήρας Ἀρχ. Ἐφ. 1948 σ. 13 κέ., ὅπου καὶ πλεῖστα, παραπομπαί.

⁴ ΞΕΝΟΦ. Κύρου Παιδ. 8, 8, 13: «εἶχε δὲ (ὁ Κῦρος) καὶ διάδημα περὶ τῆ τιάρᾳ». ΣΤΡΑΒ. 734: «Τοῖς ἡγεμόσι (τῶν Περσῶν) τιᾶραι παραπλήσιαί ταις τῶν Μάγων . . . ῥάκος δὲ συνδόνιον τι περὶ τῆ κεφαλῆ». ΑΘΗΝ. 12.536a. «Μίτρα χρυσόπαστος ἐπὶ τὸ νῶτον φέρουσα τὰ τελευταῖα καταβλήματα τῶν ὑφασμάτων».

⁵ CONTENAU Manuel d'arch. orientale, τόμ. 2^{ος} σ. 938. Ἐκ τοῦ καλύμματος τούτου προέρχεται προφανῶς ἐκ παραδόσεως καὶ τὸ σήμερον ἐν χρῆσει εἰς τοὺς Ἀσιάτας φέσι μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ ποικιλοτρόπως ἐλισσομένου περὶ τὴν κεφαλὴν διαφόρων μεγεθῶν ὑφάσματος, τοῦ σαρικού, HEUZÉY Histoire du costume. L'Orient σ. 72.

Ἐκ τοῦ Ἰράν παρέλαβον τοῦτο καὶ οἱ Βυζαντινοί, συνήθεις δὲ εἶναι ἐπὶ εἰκονικῶν μνημείων τύποι τῆς φα-

Τὰ σφζόμενα ἄκρα τῆς καταπιπτούσης ταινίας — τοῦ σινδονίου ράκουσ — ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ βασιλέως εἶναι πλατύτερα¹ τῶν παρατηρουμένων ἐπὶ τῶν εἰκονιζομένων προσώπων. Δυστυχῶς λείπει ἡ κεφαλὴ τοῦ βασιλέως καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τιάρα, ἐπειδὴ δέ, ὡς γίνεται ἀντιληπτὸν καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων, τὸ σχῆμά της διέφερεν² ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε βασιλέων τῆς Περσίας, ἢ διάσωσις της θὰ ὑπεβोधῆται εἰς τὴν μετὰ τινος ἀκριβείας χρονολόγησιν τοῦ κεντήματος. Τὸ περὶ τὸν σκοῦφον ὕφασμα δὲν φέρει ἡ πρώτη ἐκ δεξιῶν μορφῆ, παριστῶσα προφανῶς ἄνδρα κατωτέρας κοινωνικῆς τάξεως.

Ἐνδύματα. Τὸ σχῆμα τῶν ἐνδυμάτων καὶ ὁ διάκοσμος σχετίζεται ἐπίσης πρὸς Σασσανιδικὰ μνημεῖα. Ἡ ὑπὸ τὸν τελαμῶνα τῆς φαρέτρας ἔντονος προεξοχὴ κάτω ἀριστερὰ εἰς τὸν χιτῶνα τοῦ ἐπίππου βασιλέως δεικνύει ὅτι ὁ ἐφαρμοστὸς ἐπὶ τοῦ κορμοῦ χιτῶν ἐπλατύνετο εἰς τὸν ποδόγυρον διὰ τῆς προσθήκης τριγωνικοῦ τεμαχίου ὑφάσματος, *λόξας*, ἐκατέρωθεν ἐκάστου φύλλου. Τὸ σχῆμα τοῦτο διεσώθη ἐπὶ αὐτουσίων χιτῶνων ἐξ Αἰγύπτου, προελεύσεως δὲ Περσικῆς³.

Οἱ Σασσανιδικοὶ χιτῶνες, ὅταν δὲν φέρουσι τὴν ἀπὸ τῆς ὀσφύος περίπου κάτω διεύρυνσιν, εἶναι σχιστοὶ πλαγίως, ἢ σχισμὴ δὲ εἶναι διακεκοσμημένη (*εἰκ. 3*) τῆς παρυφῆς τοῦ ποδογύρου καμπτομένης πρὸς τὰ ἄνω⁴.

κεωλίδος ἢ φακιλίου ἰδὲ EBERSOLT *Les arts somptuaires de Byzance* (1923) σ. 126. Α. ΟΡΑΝΑΟΥ Βυζ. Μνημεῖα τῆς Καστορίας Α.Β.Μ.Ε. τόμ. Δ' σ. 144, εἰκ. 102. Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ Παραστάσεις ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπὶ Βυζαντινῶν ἀγγείων ΑΕ τόμ. Ἐκατονταετηρίδος μέρ. 1^{ον} σ. 198 σημ. 5, ἔνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί. Ἐκ παραδόσεως διὰ τοῦ Βυζαντίου διετηρήθη συγγενὲς διπλοῦν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ εἰς νεοελληνικὰς τινὰς γυναικείας ἐνδυμασίας (λ. χ. Ἡλείου, Κρήτης κ.ά.).

Τὸ στέφρον τὴν κεφαλὴν περὶ τὸ κυλινδρικὸν ἢ ἡμισφαιρικὸν *φέσι* ἐπίμηκες ὕφασμα προσαρμόζεται ἄλλοτε μὲν ἄνευ τῶν καταπιπτόντων ἄκρων ὡς λ. χ. ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῆς παλαιᾶς ἐνδυμασίας τῶν Σφρακιῶν καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἄλλοτε δὲ μετὰ τούτων καὶ μάλιστα μακρῶν ὡς λ. χ. τῆς Ἀστυπалаίας.

1 Πρβ. συγγενῆ ἀλλὰ πλατυτέραν καὶ μετὰ ὀριζοντίων γραμμικῶν διακοσμήσεων ταινίαν CHRISTENSEN *L'Iran* εἰκ. 2 σ. 91, εἰκ. 29 σ. 257. HUART *La Perse antique* εἰκ. 18 σ. 119, εἰκ. 21 σ. 151, εἰκ. 25 σ. 158.

Σημειωτέον ὅτι δι' ἀπλῆς ταινίας — τοῦ στροφίου — ὅπως περίπου τῆς πρώτης ἐξ ἀριστερῶν μορφῆς, ἀλλ' ἄνευ τοῦ σκοῦφου, ἐστέφοντο καὶ εἰς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα οἱ ἐκτελοῦντες ἀνωτέραν τινὰ θρησκευτικὴν λειτουργίαν εἷς τινὰς τελετάς ἰδὲ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ Ἑλευσινιακὴ δαδουχία ἐν ΑΕ τόμ. Ἐκατονταετηρίδος μέρ. 1^{ον} (1937) εἰκ. 4 σ. 230. Προσέτι δὲ καὶ οἱ νικηταὶ Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χριστιανοὶ στεφανηφόροι ἐν Ἡμερολογίῳ Μεγάλῃς Ἑλλάδος, Ἀθήναι (1935) σ. 364 κέ.

2 HUART *La Perse antique* σ. 176. CHRISTENSEN *L'Empire des Sassanides* σ. 89 κέ. καὶ πίν. I ἔνθα αἱ διαφόρων εἰδῶν τιάραι τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ *L'Iran sous les Sassanides* σ. 53.

J. DE MORGAN *Evolutions et revolutions numismatiques ἐν Mélanges Schlumberger* τόμ. Β' (1924) πίν. X ἔναντι σ. 292 ἀρ. 33, 34.

3 WULFF-VOLBACH *Spätantike und koptische Stoffe* ἀρ. 14243, πίν. 21. Ἐπίσης παρατηρεῖται καὶ εἰς ὑπόλοιπον χιτῶνος ἐκ Παλμύρας ἰδὲ PFISTER *Les tissus de Palmyre* (1934) εἰκ. 6, σ. 40. Ἡ *λόξα* αὕτη λείπει ἀπὸ τούσ ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων χιτῶνας τῶν μ. Χ. χρόνων (περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς κατασκευῆς τούτων ἰδὲ ΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ Τὰ Κοπτικά ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσείου Κοσμητικῶν Τεχνῶν σ. 46), ὅπως καὶ ἀπὸ τούσ ἀκολουθοῦντας τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν εἰκονικῶν μνημείων, ὅπου αἱ πτυχὰι καταπίπτουσι κατακορυφῶς. Παρατηρεῖται ὅμως ἡ *λόξα* αὕτη πλατυτέρα ἢ στενοτέρα εἰς ὑποκάμισα καὶ ἐπενδύτας νεοελληνικῶν τινῶν ἐνδυμασιῶν προφανῶς ἐξ ἀσιατικῆς ἐπιδράσεως, ἴσως ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας.

4 O. FALKE *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, 1921 εἰκ. 59-60. Ἐκ Περσικῆς ἐπιδράσεως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προέρχονται καὶ αἱ κατακόρυφοι παρυφαὶ εἰς τὴν ἔνωσησιν τῶν δύο φύλλων καὶ εἰς τούσ ἐξ ἀνασκαφῶν τῆς Αἰγύπτου χιτῶνας χρονολογουμένους ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰ. κέ. ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον τοῦ ποδογύρου καίτοι δὲν εἶναι σχιστοί ἰδὲ WULFF-VOLBACH *Spätantike und koptische Stoffe* ἀρ. 15076 πίν. 91. ΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ ἔνθ' ἀν. εἰκ. 66, σ. 103.

Αἱ κατακόρυφοι πολλαπλασιάζονται εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐξακολουθοῦν δὲ ἐκ Βυζαντινῆς παραδόσεως κοσμοῦσαι καὶ νεοελληνικά τινὰ γυναικεία ὑποκάμισα, ὡς λ. χ. τὰ ὑπ' ἀρ. 66 τῆς Νισύρου καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 10 καὶ 259 τῆς Τανάγρας τοῦ Μουσείου Κοσμητικῶν Τεχνῶν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν ἰδὲ ΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ ἔ.ά. σ. 50 ἔνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

Χαρακτηριστικός είναι και ὁ διάκοσμος τοῦ χιτῶνος. Ἡ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου φερομένη λοξῶς ἐπὶ τοῦ στήθους ἐρυθρὰ παρυφή μετὰ διπλῆς σειρᾶς ἐφαπτομένων

Εἰκ. 3. Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ σπηλαίου τοῦ Χοσρόου ἐν Τᾶq-i-Bostān (O. v. FALKE Kunstgeschichte der Seidenweberei (1921) εἰκ. 60).

Εἰκ. 4. Φιάλη ἀργυρᾶ ἐκ Klimova ἐν Ermitage (CHRISTENSEN L'Iran σ. 177 εἰκ. 8).

Εἰκ. 5. Ἀργυρᾶ Σασσανδικὴ φιάλη ἐν Λένινγκραδ (FALKE εἰκ. 22)

λευκῶν κύκλων εἶχεν ἀντίστοιχον, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν εἰκονικῶν μνημείων¹, καὶ ἐπὶ

¹ HERZFELD Am Tor von Asien, πίν. XIX ὁ χι-
τῶν Χοσρόου Β' ἐπὶ νομίσματος, πίν. XXXII, LIII.

F. SARRE Die Kunst des alten Persien, πίν. 106,
107, 108. CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides

τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἀποκρυπτομένης ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπὸ τῆς προτεταμένης ὁμωνύμου χειρός. Ἀμφότεραι αἱ παρυφαὶ συνήπτοντο πρὸ τοῦ στέρνου μετὰ τῆς διερχομένης ὑπὸ τὰς μασχάλας ὀριζοντίας μελανῆς μὲ ἀπλῆν σειρὰν κύκλων (πρβ. *εἰκ. 4* (χιτῶν τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς μορφῆς) καὶ *εἰκ. 5*).

Οἱ μικροὶ κύκλοι τῶν παρυφῶν, χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τῶν Σασσανιδῶν¹, δηλοῦσι πολυτίμους λίθους, πολυτελείας παρατηρουμένης, ἐξ ἐπιδράσεως Σασσανιδικῆς, καὶ εἰς τὰ Βυζαντινὰ ἐνδύματα αὐτοκρατόρων, βασιλισσῶν καὶ προσώπων τῆς ἀκολουθίας τῶν².

Τὸ ἐκ δύο κυκλίσκων συνδεομένων δι' εὐθείας κόσμημα τοῦ χιτῶνος τοῦ βασιλέως πιθανῶς ἀπομιμείται ἐπίσης μαργαρίτας. Ὁ Christensen³ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ χιτῶνος Χοσρούου Β' ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Tāq - i - Bostān ἀναφέρει ὅτι «le dessin de l'étoffe de l'habit imite des perles en forme de gouttes tombantes attachées par un anneau», ἀνάλογον δέ τι ἴσως παριστᾷ καὶ τὸ κόσμημα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χιτῶνος.

Ἡ ζώνη εἶναι συνήθης καὶ εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν δύσιν, ἀλλ' ἡ κόσμησις διὰ πολυτίμων λίθων εἶναι συνήθεια ἀσιατικῆ. Τὴν πόρπην κατὰ τὸν Προκόπιον ἔφερον οἱ βασιλεῖς καὶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς εἶχε τιμήσει⁴.

Ὁ ἐφαρμοστὸς ἐπενδύτης τοῦ ὀπισθεν τοῦ βασιλέως ἀνδρὸς εἰκονίζεται ἀνοικτὸς ἔμπροσθεν ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, καμπυλοῦται δὲ ἐκατέρωθεν ἐν εἴδει «φράκου». Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ ἐπενδύτου παρατηρεῖται καὶ εἰς μνημεῖα τῶν Ἀχαιμενιδῶν⁵, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ χριστιανικῶν θεμάτων λ.χ. ἐν τῇ Γεννήσει φερόμενον ὑπὸ τῶν Μάγων βασιλέων, ὡς Περσικῆς καταγωγῆς⁶. Τὰ δίφυλλα κοσμήματα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπενδύτου πιθανῶς εἶναι σύμβολον τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνδρός⁷.

Ὁ ἐπενδύτης τῆς τετάρτης, τῆς καθημένης, μορφῆς ἀσφαλῶς ἦτο ἀνοικτὸς καθ'

εἰκ. 8 σ. 177, εἰκ. 25 σ. 252, εἰκ. 48 σ. 479. SMYRNOV L'argenterie orientale πίν. XXVIII, XXXI, XXXII, ὅπου ὡς ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἡγεμόνων κατ' ἐνώπιον ὁ διάκοσμος παρίσταται ὡς ἦτο ἐν τῇ πραγματικότητι.

1 SEYRIG Armes et Costumes Iraniens de Palmyre, Syrie τόμ. XVIII (1937) σ. 18 κέ. Περὶ τοῦ πλουσιωτάτου διακόσμου τῶν ἐνδυμάτων τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων ἰδὲ CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 472 κέ.

2 EBERSOLT Les arts somptuaires de Byzance σ. 38. Ἐκ μακρᾶς παραδόσεως διὰ τοῦ Βυζαντίου προέρχεται προφανῶς καὶ ἡ συνήθεια τοῦ αὐτοῦ διακόσμου καὶ εἰς νεοελληνικὰς τινὰς ἐνδυμασίας δι' εὐτελεστέρων ὑλικῶν. Οὕτω λ.χ. ἡ ὑπ' ἀρ. 2151 ζώνη τοῦ Μουσείου Κοσμητικῶν Τεχνῶν ἐκ τῆς ἐνδυμασίας Μοναστηρίου φέρει «σειρὰν πολυχρῶμων χανδρῶν» ὡς πλαίσιον εἰς τὸ πλατὺ ὀρθογώνιον τοῦ ἄκρου τῶν στενῶν πλευρῶν ἐνθυμίζον τὸ τοῦ ταβλίου τῆς γλαμύδος βασιλίσεως ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ τῆς Φλωρεντίας, EBERSOLT ἔ.ἀ. εἰκ. 11, σ. 40.

3 CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 460.

4 CHRISTENSEN ἔ.ἀ. σ. 409.

5 FERROT et CHIPIEZ Histoire de l'art τόμ. 5ος εἰκ. 486, σ. 826. ΗΡΟΔ. 7. 61 «Περὶ τὸ σῶμα (οἱ Πέρσαι) εἶχον κιθῶνας χειριδωτοὺς ποικίλους λεπίδος σιδηρῆς ὅσιν ἰχθυοειδέος». Περὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ὑπὸ τοὺς Πέρσας λαῶν ἰδὲ ΗΡΟΔ. 7. 61-68.

6 DALTON Byzantine Art and Archaeology εἰκ. 114, σ. 189 ὁ ἐπενδύτης τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ Μάγου.

7 CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 208 ὅπου εἰκονίζονται σύμβολά τινα ἀξιοματούχων. Ἀνθεμωτὰ διάχυτα κοσμήματα φέρουσι καὶ αἱ ἐνδυμασίαι τῶν Μάγων εἰς τὸ προμνημονευθὲν πτύγμα τοῦ τριπτύχου, DALTON ἔ.ἀ. εἰκ. 114, σ. 189. Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν, ὡς ἄνθος, πιθανῶς ἔχει καὶ θρησκευτικὴν σημασίαν ὡς πολλαχού τῆς Ἀσίας ἰδὲ E. MACKAY La civilisation de l'Indus, Paris 1936, σ. 68 καὶ πίν. VIII 2, ἔναντι σ. 81, ὅπου παρεμφερὲς φυτικὸν κόσμημα, ὡς γνωστὸν δὲ εἰς τὰς Ἰνδίας εἰσεχώρησεν εἰς ἀρχαιότητους χρόνους κλάδος τῶν Ἰρανικῶν λαῶν.

ὄλον τὸ ὕψος¹, καίτοι ἐπὶ τοῦ κεντήματος τὸ ἀνοιγμα δηλοῦται μόνον ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω.

Ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ὄπισθεν τούτου ἀνδρική μορφή φέρουσιν ἀναξυρίδας, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, εἶναι ἔνδυμα τῶν βορείων χωρῶν², ἐκεῖθεν δὲ παρέλαβον ταύτας καὶ οἱ Βυζαντινοί³. Αἱ ἀναξυρίδες ἄλλοτε μὲν ἦσαν πλατεῖαι καὶ πτυχωταί, ἄλλοτε δὲ ἐφαρμοσταί. Τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ σφριζομένου τμήματος φαίνονται πλατύτεροι καὶ διάκοσμοι⁴.

Τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀνδρῶν δὲν εἶναι ὅμοια ἐπὶ πάντων. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἔχει προδήλως σημασίαν τινά, δηλοῦσαν τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπουργήματος ἐκάστου τῶν εἰκονιζομένων προσώπων. Ἡ ἐκδοχὴ φαίνεται εὐλογος, διότι εἰς τὴν Ἀσίαν τὴν κοιτίδα τῆς μετὰ θρυλικῆς μεγαλοπρεπείας ἐμφανίσεως τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν εὐγενῶν ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια τῆς διακρίσεως διὰ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος τῶν ἐνδυμάτων ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων⁵.

Εἶναι δὲ γνωστὴ καὶ ἡ προέλευσις βυζαντινῶν τινῶν ἐνδυμάτων ἐκ τῶν Σασσανιδῶν⁶ καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπίδρασις τῶν πομπικῶν ἐμφανίσεων τῶν βασιλέων κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς βασιλευσύνης, καθ' ἃς ὄχι μόνον γενικῶς τὸ χρῶμα τῶν ἐνδυμάτων ἐδείκνυε τὸν βαθμὸν τοῦ φέροντος, ἀλλ' ἦσαν ὑποχρεωτικὰ καὶ ὠρισμένα χρώματα κατὰ τινὰς τελετάς⁷.

1 Ἰδὲ SEYRIG *Armes et costumes Iraniens de Palmyre, SYRIA* 1937, εἰκ. 13, σ. 22 καὶ σ. 23 κέ. Καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀντιόνης ἦλθον εἰς φῶς χιτῶνες σχιστοὶ καθ' ὄλον τὸ μῆκος, WULFF-VOLBACH *Spät. und kopt. Stoffe* ἀρ. 14231 πίν. 126. Σχιστοὺς χειριδωτοὺς χιτῶνας ἀναφέρει καὶ ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ 196.

2 ΣΤΡΑΒ. 526: «Αἱ ἀναξυρίδες ἐν μὲν τοῖς ψυχροῖς τόποις καὶ προσβόροις ἐπιτήθειά ἐστι φορήματα οἷοι εἰσιν οἱ Μηδικοὶ ἐν δὲ τοῖς νοτίοις ἦκιστα». SEYRIG ἔ.ἀ. σ. 6 κέ. FR. CUMONT *Fouilles de Dura Europos* (1922-23), Paris 1926. Atlas πίν. LV ἡ δευτέρα ἐξ ἀριστερῶν μορφή.

3 PEIRCE-TYLER *L'art Byzantin* τόμ. 2^{ος} σ. 87. EBERSOLT *Les arts somptuaires de Byzance* σ. 38 καὶ 44 ἐνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

4 Ἰδὲ παρεμφερεῖς πρὸς τὰς ὑπὸ ἐξέτασιν παρὰ CHRISTENSEN *L'Iran sous les Sassanides* εἰκ. 14, σ. 222, εἰκ. 19, σ. 229. FALKE *Kunstgeschichte der Seidenweberei* (1936) εἰκ. 64, 65. F. SARRE *Die Kunst des alten Persien* πίν. 104, 107. POPE *A Survey of Persian Art* τόμ. IV πίν. 164 B, λεπτομέρεια ἐκ Tāq-i-Bostān.

5 Ὁ διάκοσμος τῶν ἐνδυμάτων διὰ ροδάκων, ἱερῶν δένδρων καὶ ζῶων προέρχεται ἐκ τῶν Χετταίων διὰ τῶν Ἀσσυρίων.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξ ἐπιδράσεως Ἀσιατικῆς καὶ αἱ βράκες τῶν Τουρκοκορητικῶν ἔφερον πολύχρωμον καὶ χρυσοκέντητον πολλακίς διάκοσμον περὶ τὸ γόνυ. Διάκοσμοι εἶναι καὶ αἱ πλατεῖαι ἀναξυρίδες ἀνδρικών μορφῶν ἐπὶ κεντημάτων τῆς Σκύρου ὡς ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 36, 38 τοῦ Μουσείου Κοσμητικῶν Τεχνῶν.

5 CHRISTENSEN *L'empire des Sassanides* σ. 45. Ἡ συνήθεια ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Περσίαν. ΞΕΝΟΦ. Κύρ. Ἀνάβ. 8. 3, 13 ἐνθα περὶ τοῦ Κύρου ὅστις ἔφερε «χιτῶνα πορφυροῦν μεσόλευκον, ἄλλῃ δ' οὐκ ἔξεστι μεσόλευκον ἔχειν». Καὶ διὰ τοὺς Μάγους εἰς τὴν Περσίαν ἦτο καθιερωμένον τὸ λευκὸν χρῶμα, CUMONT *Fouilles de Doura-Europos* σ. 50 καὶ 62. Καὶ εἰς τὴν Κίναν μετὰ τῆς ὁποίας ἡ Σασσανιδικὴ Περσία εὐρίσκειτο εἰς ἀμέσους ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ ἄλλας ἐπαφὰς (ἐπιγαμίας κλπ.) ἔχομεν μαρτυρίαν ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 878 π.Χ. ὁ αὐτοκράτωρ Li-Wang ὤρισε τὸ κίτρινον χρῶμα διὰ τὸ ἐκ μετάξης καὶ χρυσοῦν ἔνδυμα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ὑποτελῶν ἡγεμόνων, H. ALGOUT *La soie*, Paris 1928, σ. 13.

6 KONDAKOV *Les costumes orientaux à la Cour Byzantine* BYZANTION τόμ. 1^{ος} (1924) σ. 14 κέ.

7 KONDAKOV ἔ.ἀ. σ. 15. EBERSOLT *Mélanges d'histoire et d'archéologie* ἐν *Revue de l'histoire des religions* τόμ. LXXVI Paris 1917, σ. 51 κέ. EBERSOLT *Les arts somptuaires de Byzance* passim.

Ἡ χρῆσις ὠρισμένου χρώματος εἰς τινὰς τελετάς δὲν ἦτο ἀσυνήθης καὶ εἰς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα. Ἡ μελλόνυμφος λ.χ. ἐν Ἀθήναις μετέβαινε τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου τῆς εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναὸν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος φέρουσα κροκωτὸν (κίτρινον) χιτῶνα. Καὶ εἰς τὰ κατὰ τόπους μυστήρια τῆς Δήμητρος τὸ χρῶμα τοῦ ἐνδύματος ἦτο καθιερωμένον. Εἰς τὴν Ἑλευσίνα οἱ ἱερεῖς ἔφερον μάλλινον ἔνδυμα χρώματος φοινικῶ (πορφυροῦ), εἰς δὲ τῆς Ἀνδανίας αἱ γυναῖκες ἔφερον λευκὰ ἐνδύματα.

Ὁ βασιλεὺς δὲν κρατεῖ τόξον, φέρει ὅμως φαρέτραν διάκοσμον. Τὸ σχῆμά της εἶναι τὸ σύνηθες ἐπὶ τῶν παριστώτων Σασσανίδας βασιλεῖς μνημείων¹.

Ἡ συμβολικὴ χειρονομία² καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ σώματος τοῦ ἐφιππου βασιλέως συναντᾶται ἐπίσης ἐπὶ Σασσανιδικῶν μνημείων³, ἀσφαλῶς δὲ ἦτο ἔφιππος, ἄν καὶ πλὴν τοῦ ὑπολειφθέντος κοσμήματος τοῦ συνήθως διακόσμου ἐφιππίου⁴ (εἰκ. 5) οὐδὲν ἴχνος τοῦ ἵππου σφύζεται.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως συνάγεται ὅτι τὰ ἐνδύματα, αἱ χειρονομίαι, αἱ στάσεις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κεντήματος ἔχουσι μεγίστην συγγένειαν καὶ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ ἐπὶ Σασσανιδικῶν μνημείων παριστώμενα.

Προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ σπουδαιότερου σημείου τῆς συνθέσεως τοῦ κύκλου ἢ δίσκου ἐπὶ κίονος, ἐδραζομένου ἐπὶ πρισματικῆς βάσεως καὶ τῶν συνημμένων περὺγων, περικλείοντος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν ἐρμηνεῖαν τῆς συνθέσεως.

Ὁρισμένως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ εἰς μνημεῖα τῆς Μεσοποταμίας καὶ τοῦ Ἰράν, διαφόρων ἐποχῶν, εἰκονιζομένου ὀπισθεν τοῦ βασιλέως ἀλεξηλίου — βασιλικῆς συμβόλου — τὸ ὁποῖον ὡς ἀνοικτὸν εἰκονίζεται πάντοτε ἡμισφαιρικόν⁵, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἐμβλήματος πρόκειται⁶.

Προφανῶς πρόκειται περὶ θρησκευτικοῦ συμβόλου⁷. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ σύμβολον τοῦτο καὶ ποία ἡ σχέσις του πρὸς τὴν ὅλην σύνθεσιν;

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, ὡς γνωστόν, ἐλάτρευσε πλὴν τῶν ἱερῶν δένδρων καὶ τῶν συμβολικῶν ζώων καὶ τὰ οὐράνια σώματα⁸ (τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας) καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα (καταιγίδας, ἀστραπὰς, βροντὰς, βλάστησιν κλπ.), τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἄλλα μὲν τὸν θαυμασμόν, ἄλλα δὲ τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν τρόμον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἀκατάληπτα ταῦτα εἰς τὴν φαντασίαν του ἀπέδωκεν εἰς ὑπερφυσικὰ μυστηριώδεις δυνάμεις, τὰς ὁποίας πρὸς ἀναζήτησιν

1 CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides εἰκ. 19, σ. 229, 230 «un long carquois pend de sa ceinture». POPE A Survey of Persian Art τόμ. IV, Plates πίν. 211 φέρουσα καὶ ὅμοιον κόσμημα. FALKE ἔ. ἀ. εἰκ. 74, σελ. 15. SARRE Die Kunst des alten Persien πίν. 104. COMPTE-RENDU de la Comm. Impér. arch. pour les années 1878-79. St Petersburg 1881, πίν. VII ἀρ. 2. J. STRZYGOWSKI Altai-Iran εἰκ. 57 σ. 52.

2 Αἱ χειρονομίαι αὗται διατηροῦνται ἐκ παραδόσεως μέχρι τῆς σήμερον εἰς θρησκευτικὰς τελετὰς τῶν Parsis, CHRISTENSEN L'empire des Sassanides σ. 92, σημ. 4.

3 FALKE ἔ. ἀ. εἰκ. 22. HUART La Perse antique εἰκ. 21, σ. 151, εἰκ. 22, σ. 153. CHRISTENSEN L'Iran εἰκ. 19, σ. 229 ἢ ἔφιππος ἀριστερὰ μορφῆ. SMYRNOV L'argenterie orientale πίν. XXXI, XXXII.

4 POPE A Survey of Persian Art τόμ. IV, Plates, πίν. 208B, 211, 217. FALKE Kunstgeschichte der Seidenweberei 1921 εἰκ. 22.

5 PERROT et CHIRIEZ Histoire de l'art τόμ. 2ος, εἰκ. 265 σ. 455, εἰκ. 211 σ. 463· τόμ. 5ος, εἰκ. 302 σ.

475, εἰκ. 471 ἔναντι σ. 794. FR. SARRE Die Kunst des alten Persien πίν. 85, ὅπου εἰκονίζεται ὁ Χοσρόης Β' ἔφιππος καὶ ὀπισθεν τούτου ἀκόλουθος κρατεῖ ἀλεξηλίου, CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides εἰκ. 46, σ. 470 ἄνω εἰς τὸ μέσον.

6 PERROT et CHIRIEZ ἔ. ἀ. τόμ. 5ος, εἰκ. 321, σ. 502 καὶ σ. 507 κέ. I. PRZYLUCKI Le symbolisme du pilier de Sarmath ἐν Mélanges Linossier τόμ. Β', εἰκ. 65, σ. 488.

7 Τὰ σύμβολα ἔμμεσος ἐκδήλωσις τῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων ἐκάστης φυλῆς καὶ περιόδου ἀποσκοποῦσι τὴν ἐρμηνεῖαν ἐσωτερικῆς τινος ιδέας τῆς λατρείας. Εἶναι ἡ διατύπωσις τῆς θείας δυνάμεως, ὅπως ἀντελήφθη αὐτὴν ὁ πρωτόγονος. Τὰ σύμβολα ἐδημιουργήθησαν εἰς ἀπωτάτους χρόνους, ἀλλ' ἢ ἐξέλιξιν τῶν ἀνάγεσθαι εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν. ὑπέστησαν ὅμως ἀλλοιώσεις καὶ εἰς τὸ σχῆμα καὶ εἰς τὴν σημασίαν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι πολλὰ τῶν συμβόλων μένουσιν ἀκατάληπτα καὶ ἀνεξήγητα σήμερον.

8 Ἴδὲ προχείρως M. ELIADE Traité d'histoire des religions (1949) σ. 47 κέ.

προστασίας και βοήθειας ἀπὸ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ ἐλάτρευσε συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας και τοὺς δημιουργηθέντας μύθους ἐκάστου λαοῦ¹ ὑπὸ τὴν μορφὴν διαφόρων ἀνεικονικῶν συμβόλων, ιδεογραφημάτων, χειρονομιῶν, ὕμνων και τύπων, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπέβησαν μαγικοὶ τύποι.

Εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Μεσοποταμίας, κοιτίδος ἐνὸς τῶν παλαιωτάτων πολιτισμῶν, συναντῶνται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων σύμβολα τῶν λατρευομένων θεῶν μετὰ τῶν σχετικῶν παραλλαγῶν ἐκ τοῦ χρόνου, τῶν ξένων ἐπιδράσεων, τῆς διεισδύσεως ἀλλοδαπῶν ἐν τῇ χώρᾳ και τῆς ἐγκαθιδρύσεως νέων δυναστειῶν. Τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰς ἀποδοθείσας ιδιότητες εἰς ἕκαστον θεὸν σύμβολα ταῦτα μετὰ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, τῶν τύπων τῆς λατρείας και τῶν ἐορτῶν διετηρήθησαν παρὰ τῷ λαῷ και μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πρώτου Περσικοῦ Κράτους διὰ τῶν Ἀρσακιδῶν και τῶν Σασσανιδῶν.

Ἐλλὰ ποῖον εἶναι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν σύμβολον;

Ἡ ἐρμηνεῖα ὁμολογουμένως εἶναι δυσχερῆς ἔνεκα τῆς ἄνευ παραλλήλου στάσεως τοῦ ὀπισθεν ἰσταμένου ἀνδρὸς και τῆς συναφείας του πρὸς τὸν δίσκον.

Εἰς τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος, τοῦ πολυπλόκου και μοναδικοῦ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἀσφαλῶς δύνανται νὰ συμβάλουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ προσφυγὴ εἰς τὰ εἰκονικὰ μνημεῖα τῶν Σασσανιδῶν και τὰ συγγενῆ πρὸς ταῦτα Μεσοποταμιακὰ — ὅπως ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐνδυμάτων και τῶν κομμώσεων — ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἐξέτασις τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν και τῶν ἐκ μακρᾶς παραδόσεως τελουμένων ἐορτῶν, τύπων και συμβόλων τῆς λατρείας κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σασσανιδῶν.

Προβαίνομεν λοιπὸν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὸ σύμβολον στοιχείων, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δίσκου.

Δίσκος. Ὁ δίσκος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι συμβολικὴ παράστασις τοῦ ἡλίου, τοῦ ὁποίου ἢ λατρεία ἀνάγεται εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Οἱ Αἰγύπτιοι και οἱ κάτοικοι τῆς Μεσοποταμίας πάσης ἐποχῆς — κυρίως οἱ Χαλδαῖοι, οἵτινες ἀνέπτυξαν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὴν ἀστρονομίαν και τὴν ἀστρολογίαν — ὅπως και οἱ Ἰρανικοὶ λαοί, ὑπὸ οἰονδήποτε ὄνομα εἶναι γνωστοὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐλάτρευσαν ἐξ ὅλων τῶν στοιχείων τῆς φύσεως κατ' ἐξοχὴν τὸν ζωοδότην ἡλίον ὑπὸ παντοῖα ὀνόματα και σύμβολα². Τὰ σύμβολα ταῦτα ἐκ μακροῦ παραδόσεως ἐξηκολούθησαν ἐπαναλαμβανόμενα και μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ Μετεωρολογικοὶ μῦθοι. Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τόμ. Γ', σ. 1 κέ. ἔνθα περὶ τῶν ποικιλωτάτων μύθων, τοὺς ὁποίους ἔπλασεν ὁ ἀνθρώπος περὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων.

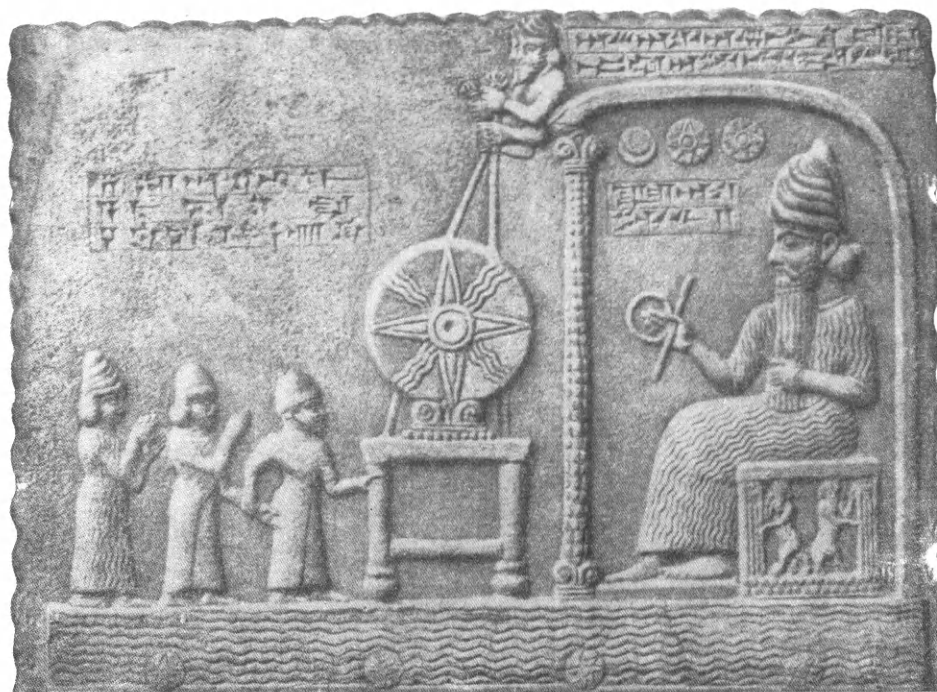
² FR. CUMONT Les religions orientales passim. Τοῦ ΑΥΤΟΥ Sol'én DAREMBERG-SAGLIO Dictionnaire. A. ERMAN La religion des Égyptiens γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ H. WILD (1937) σ. 31 κέ. CONTENAU Manuel d'archéol. orientale τόμ. 1^{ος}, σ. 330. J. de MORGAN

L'humanité préhistorique (1924) σ. 268. MORET et DAVY Des clans aux empires (1923) σ. 344 κέ. DELAPORTE La Mésopotamie (1923) 151 κέ. ELIADE ἔ.ἀ. σ. 117 κέ. ἔνθα και πλουσία βιβλιογραφία. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ Ὁ ἡλιος κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους. Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τόμ. 2^{ος}, σ. 110 κέ. DECHARME Μυθολογία τῆς ἀρχ. Ἑλλάδος ἑλλ. μετάφρ. Α. ΚΑΡΑΛΗ (1891) σ. 394 κέ. GERNET-BOULANGER Le génie Grec dans la religion σ. 441 κέ.

τῶν θεῶν ὡς ἀνθρωπομόρφων, ἐνίοτε δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρωπομόρφου θεοῦ (πρβ. καὶ εἰκ. 6)¹.

Ἐτελοῦντο δὲ καὶ διάφοροι ἑορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ἡλίου. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα ἐκ τῶν δύο σπουδαιότερων ἑορτῶν τῶν Σασσανιδῶν ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν θεὸν Ἥλιον αὐτῶν — τὸν Μίθραν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἐκ τῶν ἡλιακῶν συμβόλων, καὶ εἶναι ταῦτα πολλά², παραστατικώτερον καὶ συνηθέστερον ἦτο ὁ κύκλος³, δίσκος ἢ τροχός⁴, συμβολίζων τὴν ἀτέρμονα περιστροφικὴν

Εἰκ. 6. Ἄνω μέρος ἀναγλύφου τοῦ Βαβυλωνίου Nabu-apal-iddin ἐξ Abu-Habba-Sippar ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ.

κίνησιν. Ἡ κίνησις καὶ κυρίως ἡ περιστροφικὴ ἐθεωρεῖτο ἐνέργεια μαγική. Ἡ παραβολὴ τοῦ ἡλίου πρὸς τροχὸν ἦτο συμβολισμὸς λίαν διαδεδομένος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐντεῦθεν καὶ ἡ χρῆσις τροχῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ ἡλιοστασίου, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ὡς κύκλος συναντᾶται ὁ ἥλιος ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς τοπικὰς καὶ χρονικὰς α') ὡς κύκλος ἀπλοῦς⁵.

β') ὡς κύκλος μετ' ἀκτίνων ἀπὸ τοῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς τοῦ κύκλου σταυροῦ — δηλοῦντος κατ' ἄλλους μὲν τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, κατ' ἄλλους δὲ τρο-

1 HEINRICH SCHÄFER u. WALTER ANDRAE Die Kunst des alten Orients (Propyläen Kunstgeschichte II, σ. 518).

2 J. DE MORGAN L'humanité préhistorique εἰκ. 159, σ. 269. A. KRAPPE La genèse des mythes (1938) σ. 81 κέ. ἐνθα καὶ πλείστα παραπομπὰ περὶ τῶν

διαφόρων ἡλιακῶν συμβόλων.

3 ΑΙΣΧΥΛ. Προμηθ. σ. 91 «καὶ τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ».

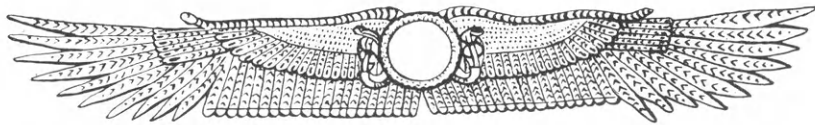
4 A. KRAPPE ἔ.ἀ. σ. 84 κέ.

5 Ἴδὲ προχείρως ERMAN La religion des Égyptiens εἰκ. 8, σ. 38.

χόν — μέχρι τῶν πολλαπλῶν ἀκτίνων. Ἐνίοτε δὲ καὶ δέσμη ἀκτίνων εἰκονίζεται μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ¹.

Ἐπὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν Φαραῶν (Ἀμενώφιος Δ΄ καὶ τῶν διαδόχων του) αἱ ἐκπεμπόμενα ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου ἀκτίνες στρέφονται μόνον πρὸς τὰ κάτω, ἐκάστη δὲ τούτων ἀπολήγει εἰς χεῖρα². Αἱ χεῖρες δηλοῦσιν ὅτι ὁ ἥλιος παρέχει τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ πᾶν ἀγαθόν.

γ') ὡς πτεροφόρος δίσκος. Οὗτος εἶναι αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς, εἰκονίζεται δὲ ἐκατέρωθεν τοῦ πτεροφόρου δίσκου συμμετρικῶς ὄφρις (πρβ. καὶ εἰκ. 7), ὁ Uraeus, σύμ-

Εἰκ. 7. Πτεροφόρος δίσκος τῶν Αἰγυπτίων (Cook Zeus I σ. 205 εἰκ. 149).

βολον τῆς ἀνωτάτης δυνάμεως (ERMAN ἔ.ἀ. σ. 36). Τὸ σύμβολον συναντᾶται ἀπὸ τῆς 2^{ας} π. Χ. χιλιετηρίδος ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας, γινόμενον γνωστὸν διὰ τῶν μεταναστεύσεων, τῶν ἐπιγαμιῶν καὶ τῶν μικροτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα διεδίδοντο διὰ τοῦ ἐμπορίου ἐκ τῶν πόλεων τοῦ Δέλτα³. Τὰ μικροτεχνήματα ταῦτα τῆς Αἰγύπτου ἦσαν περιζήτητα εἰς τὴν Ἀσίαν ἕνεκα τῆς καλλιτεχνικῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐργαστηρίων τοῦ Δέλτα.

Ἄλλ' εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ συμβόλου συνετέλεσε καὶ ἡ κατὰ τὸν 15^{ον} π. Χ. αἰῶνα ἀνάπτυξις φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους ἐχώριζεν ἀνεκαθεν ὁ ἀνταγωνισμὸς διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας, κοινοῦ ἐμπορικοῦ κέντρου πρὸς ἀναζήτησιν πρώτων ὑλῶν. Μετὰ μακροχρονίους πολέμους, πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ἐπὶ Ἀμενώφιος Δ΄ ἐπετεύχθη, πρὸς ἐδραΐωσιν τῆς εἰρήνης, ἡ σύναψις συμφώνου κοινῆς πολιτικῆς μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου — τοῦ πρώτου Μεσογειακοῦ συμφώνου — ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ σχέσεις τῶν μετασχόντων τοῦ συμφώνου λαῶν δὲν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι μόνον ἐμπορικαί, ἀλλ' ἀπέβλεπον καὶ εἰς βαθυτέραν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων λαῶν, οἱ θεοὶ προεξήρχον εἰς τὰς διαμάχας καὶ τὰς φιλικὰς σχέσεις αὐτῶν, διὰ τὴν ἀρμονικὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐκπολιτιστικῶν σκοπῶν τοῦ συμφώνου ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἡ καλλιέργεια κοινῶν πνευματι-

1 DUSSAUD Les Civilisations préhelléniques ἔκδ. 1^η (1910) σ. 252 καὶ εἰκ. 182, 183, σ. 250, 251. CONTENAU Manuel τόμ. 2^{ος} εἰκ. 607 σ. 853, εἰκ. 608 σ. 855. DELAPORTE Mésopotamie σ. 156 καὶ εἰκ. 7, σ. 55. Σταυρὸς καὶ ἥλιος συμβολικαὶ εἰκόνες κατ' ἀρχὰς ἀπέβησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ σύμβολα εὐτυχίας, ZOLTAN TAKACS The Art of Greater Asia (1933) σ. 15 κέ.

2 ERMAN La religion des Égyptiens σ. 139 καὶ εἰκ. 49, σ. 139 εἰκ. 51, σ. 149. A. MORET Le Nil et la civilisation Égyptienne (1929) σ. 372 καὶ εἰκ. 63, σ.

374. PERROT et CHIRPIEZ Histoire de l'art τόμ. 1^{ος} εἰκ. 257, σ. 456. A. WEIGAL Le Pharaon Akh-en-Aton γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ WILD (1936) σ. 175. Καὶ ἐπὶ Ἀσσυριακοῦ κυλίνδρου παρατηροῦνται δύο ταινία κατερχόμενα ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ ἀσσυριακοῦ συμβόλου κρατούμενα ὑπὸ δύο προσκυνητῶν, PERROT et CHIRPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 2^{ος}, εἰκ. 343, σ. 685.

3 PERROT et CHIRPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 2^{ος} σ. 88 κέ. A. LODS Israël (1932) σ. 76 κέ. ὅπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

κῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδανικῶν⁴. Καὶ ὄντως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἰρήνης ἦτο πλήρης ἀνεξιθρησκεία, ἰδρύθησαν δὲ εἰς πολλὰς πόλεις ἱερὰ ξένων θεῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχεν ὁ Ἥλιος. Τὸ Αἰγυπτιακὸν σύμβολον τούτου παρατηρεῖται ἔκτοτε ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Ἀσίας². Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὁ ὑπάτος θεὸς Ἥλιος εἰκονίζεται καὶ ἀνθρωπόμορφος, ἀνερχόμενος ἐκ δακτυλίου (*εἰκ. 8*) ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ἀπλοῦνται αἱ πτέρυγες³.

Τὸ σύμβολον ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω μορφὰς παρίσταται εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Μεσοποταμίας *μετέωρον* — πλανώμενον ἐν τῷ οὐρανῷ — παρὰ τὸν βασιλέα⁴, ὑπεράνω τοῦ ἱεροῦ δένδρου⁵ ἢ καὶ βωμοῦ⁶.

Κιονίσκος. Ὁ ἀπλοῦς ἢ ἀκτινωτὸς δίσκος εἰκονίζεται ἐν τούτοις καὶ ἐπὶ κιονίσκου⁷ (πρβ. καὶ *εἰκ. 9*) (ὅπως περίπου τὰ ἐξαπτέρυγα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς Ἁγ.

Εἰκ. 8. Ὁ θεὸς Ἥλιος τῶν Ἀσσυρίων (COOK Zeus I σ. 208, εἰκ. 153).

Τραπέζης). Τὸ ἡλιακὸν σύμβολον ἐπὶ στυλίσκου εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ τοῦ στέμματος τοῦ θεοῦ Shamash (*εἰκ. 10*)⁸. Ἡ συνένωσις τῶν δύο στοιχείων — τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου μετὰ τοῦ στυλίσκου — εἶναι ἐν ἀπολύτῳ ἁρμονία πρὸς τὸ συμβολικὸν περιεχόμενον ἑκατέρωθεν τούτων, καθ' ὅσον καὶ ὁ κίων εἶναι ἡλιακὸν σύμβολον⁹.

1 MORET et DAVY Des clans aux Empires σ. 341 κέ. DELAPORTE Les Hittites (1936) σ. 246.

2 MORET et DAVY ἔ.ἀ. εἰκ. 31, σ. 343. DELAPORTE Mésopotamie εἰκ. 54 σ. 372, εἰκ. 56 σ. 373. DELAPORTE Les Hittites εἰκ. 6 σ. 135, εἰκ. 7 σ. 140. A. LODS Israël εἰκ. 38, σ. 532. Τὸ θέμα συναντᾶται καὶ ἐπὶ ἀσπίδος ἐκ τοῦ Ἰδαίου ἀντροῦ τῆς Κρήτης ἰδὲ E. KUNZE Kretische Bronzereliefs πίν. 4 καὶ σ. 6 καὶ 189 κέ. ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ θέματος. Περὶ τοῦ πτεροφόρου δίσκου ὡς ἡλιακοῦ συμβόλου καὶ τῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ κατὰ τόπους καὶ χρονικὰς περιόδους ἰδὲ CONTENAU Manuel d'arch. orient. τόμ. 3^{ος} σ. 1468.

3 Ἰδὲ προχειρῶς HUART La Perse antique εἰκ. 11, σ. 113 ἐπὶ τῆς ἄνω ζώνης.

4 CONTENAU ἔ.ἀ. τόμ. 3^{ος} εἰκ. 784, σ. 1265. PERROT et CHIPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 5^{ος}, πίν. I ἔναντι σ. 618, εἰκ. 469, σ. 790. DELAPORTE Mésopotamie εἰκ. 14, σ. 305.

5 Ἰδὲ προχειρῶς CONTENAU Manuel τόμ. 3^{ος}, εἰκ. 795, σ. 1227.

6 A. POPE A Survey of Persian Art τόμ. 4^{ος}, πίν. 128, ὅπου τὸ ἡλιακὸν σύμβολον ἄνωθεν τοῦ πυρραίου τοῦ ἐπὶ κυλίνδρου τῶν Ἀχαιμενιδῶν.

7 CONTENAU Manuel τόμ. 2^{ος} εἰκ. 713, σ. 1026 εἰκ. 722, σ. 1031. PERROT et CHIPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 2^{ος} πίν. XII ἔναντι σ. 624 ἐπὶ τῆς ἄνω ζώνης δεξιὰ εἰκ. 344, σ. 686. Τὸ σύμβολον εἰκονίζεται ἐπὶ βωμοῦ.

8 HEINRICH SCHAEFER u. WALTER ANDRAE Die Kunst des alten Orients, πίν. XXXII ἔναντι σ. 550. Τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Μαγιάσην εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα θερμῶς, διότι μοὶ ἐπέτρεψε νὰ χρησιμοποιήσω τὴν πλουσιωτάτην διὰ τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν καὶ τέχνην βιβλιοθήκην του.

9 Ὁ κίων αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐξεταζόμενος εἶναι ἐπίσης ἡλιακὸν σύμβολον ἀπὸ παμπάλαιων χρόνων. Ἀπώτατοι πρόγονοι τούτου εἶναι οἱ προϊστορικοὶ *βαίτηλοι* (menhirs). J. DE MORGAN L'humanité préhistorique εἰκ. 1493 σ. 255 ὀγκώδεις μονόλιθοι, ὕψους πολλάκις ἄνω τῶν δέκα μέτρων, τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος καθήλωσεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῶν δύο σταθερῶν σημείων τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κατὰ τὰς τροπὰς, πρὸς ὄρισμὸν τῶν ὥρων τοῦ ἔτους.

Ἐπὶ τῶν δύο σταθερῶν τούτων σημείων βασιζόμενοι οἱ ἄνθρωποι ἐρρῶθμιζον τὰς γεωργικὰς ἐργασίας των. Τὴν ἔναρξιν ἐκάστης περιόδου τῶν τροπῶν ἐώρταζον ποικιλοτρόπως διὰ συμβολικῶν τελετουργιῶν, τυπικῶν χειρο-

Ἐξ ἐπιδράσεως ἐκπορευθείσης ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὁ ἡλιακὸς δίσκος ἐδράζεται ἐπὶ κίονος καὶ εἰς Ἴνδικὰ μνημεῖα¹. Ἐπὶ κίονος στηρίζεται καὶ ὁ δίστομος πέλεκυς ἱερώτατον σύμβολον τῆς Μινωϊκῆς θρησκείας, σύμβολον τοῦ κεραυνοῦ καὶ τοῦ ἡλίου².

Εἰκ. 9. Πύλαι τοῦ Balawat. Τεμάχιον ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ.

Ἄλλα καὶ ἄλλων λαῶν ἱερώτατα σύμβολα, ἄσχετα πρὸς τὸν ἥλιον, ἐπικάθηται ἐπὶ κίονος³.

Πτέρυγες. Καὶ αἱ εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ κίονος συμμετρικαὶ πτέρυγες εἶναι ἐπίσης στοιχεῖον τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου (πτεροφόρος δίσκος) συμβολίζουσαι τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς καὶ τὴν θεϊαν δύναμιν⁴.

Ὡς σύμβολον τῆς θείας δυνάμεως φέρουσι τὰς πτέρυγας ἐπὶ εἰκονικῶν μνημείων τῆς Μεσοποταμίας θεοὶ καὶ δαίμονες⁵ καὶ συμβολικὰ φανταστικά ζῶα⁶. Σὺν τῷ χρόνῳ αἱ πτέρυγες παρελήφθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων λαῶν πρὸς δήλωσιν συναφοῦς ἐννοίας, ἀποδοθεῖσαι ὁμῶς συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας καὶ τὰς καλλιτεχνικὰς ἀντιλήψεις ἐκάστου τούτων.

Εἰκ. 10. Παράστασις ἐκ σμάλτου ἐπὶ ὀπτοπλίνθου ἐξ Ἀσσοῦρ ἐν Βερολίνῳ.

νομιῶν, ὕμνων κ.ἄ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν παράστασις ἔχει σχέσιν μετὰ τινος τῶν ἐορτῶν τούτων. Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ *ὀβελίσκοι* ἦσαν ἐπίσης σύμβολον τοῦ θεοῦ Ἡλίου Ra. Ἡλιακὰ σύμβολα ἦσαν καὶ αἱ στηλαὶ τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ εἰς διαφόρους χώρας σφίζονται κίονες μὲ συγγενῆ σημασίαν, AUDIN *Les fêtes solaires* σ. 56 κέ.

1 FABRI *Mesopotamian and Early Indian Comparisons. The Sun Disc* ἐν *Mémoires Linossier* τόμ. 1^{ος} εἰκ. 31, σ. 212.

2 Περὶ τῆς σημασίας τοῦ συμβόλου ἰδὲ GLOTZ *La civilisation Égyptienne* (1923) σ. 268 κέ. ὅπου καὶ σχετικὰ παραπομπαί.

3 Προχείρως ἀναφέρω τὸ Παλλάδιον καὶ τὴν Εἰρή-

νην μετὰ τοῦ Πλούτου ἐπὶ Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ Ἑλληνικοὶ Παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς τοῦ Μουσείου Μυκόνου. Ἀρχ. Ἐφ. τόμ. Ἐκατ. 1937 μέρ. 2^{ον}, εἰκ. 3, σ. 578 εἰκ. 9, σ. 582 καὶ σ. 584 σημ. 3 ἀναφέρουσα τὴν Εἰρήνην μετὰ τοῦ Πλούτου ἐπὶ κίονος. Ἐπὶ κίονος εἰκονίζεται καὶ ἡ Σφιγξ τῶν Δελφῶν καὶ ἡ Νίκη τοῦ Παιονίου.

4 PERROT et CHIPIEZ ἔ.ἄ. τόμ. Α' σ. 604.

5 Ἴδὲ προχείρως, PERROT et CHIPIEZ *Hist. de l'art* τόμ. 2^{ος}, εἰκ. 222, σ. 496, εἰκ. 343, σ. 685 εἰκ. 443, σ. 771.

6 PERROT et CHIPIEZ ἔ.ἄ. τόμ. 2^{ος}, εἰκ. 83, σ. 224 εἰκ. 114, σ. 281 τόμ. 5^{ος} πίν. II ἔναντι σ. 690. CONTENUAU Manuel τόμ. 3^{ος}, εἰκ. 869 σ. 1435, εἰκ. 874, σ. 1441.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην εἰκονίζονται ἐπίσης ἐξ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως μετὰ περὺγων θεοὶ ὡς ἡ περωτὴ Ἄρτεμις, ἡ λεγομένη Περσική, ἡ Νίκη¹, ὁ Ἔρως καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος φέρει πτερὰ εἰς τὸν πέτασον καὶ τὰ πέδιλά του, ἀλλὰ καὶ τερατώδεις μορφαὶ ὡς αἱ Ἄρπυιαι, αἱ Γοργόνες², ὁ Πήγασος καὶ ἄλλ. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ Χερουβίμ, τὰ Σεραφίμ καὶ οἱ ἄγγελοι τῶν Ἰσραηλιτῶν³.

Συμμετρικαὶ πτέρυγες παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ στεμμάτων Σασσανιδῶν τινῶν βασιλέων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔχουσαι συμβολικὴν σημασίαν, ὡς σύμβολον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Τὰς ἐκατέρωθεν τῆς ἐξ ὑφάσματος σφαίρας τοῦ στέμματος Vahrañ B' ἐπὶ νομισματος ἀποκειμένου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κοπενάγης ὁ Herzfeld φρονεῖ ὅτι παριστώσι τὰς πτέρυγας ἱεροῦ πτηνοῦ, συμβόλου τῆς Νίκης⁴. Ὁ Talbot Rice⁵ φρονεῖ ὅτι καὶ αἱ δύο μικραὶ προεξοχαὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς στεμμάτων ἐπὶ βυζαντινῶν νομισμάτων καὶ τοῦ στέμματος τῆς Θεοδώρας εἶναι ἀπομίμησις τοῦ ζεύγους τῶν περὺγων σασσανιδικῶν στεμμάτων.

Εἰς τὰ ἀρχαιότερα Μεσοποταμιακὰ μνημεῖα, ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς τὰ Αἰγυπτιακὰ ἐκ τῶν ὁποίων, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω ἔλκουσι τὴν καταγωγὴν αἱ πτέρυγες — ὀριζόντιαι ἢ λοξαὶ — ἔχουσιν αὐταὶ εὐθύγραμμον διεύθυνσιν, κυρτοῦνται δὲ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω εἰς Περσικὰ μνημεῖα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν⁶, εἰς μνημεῖα τῆς Φοινίκης, εἰς τερατώδεις μορφὰς τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ ἄλλ.

Παρεμφερῆς πρὸς τὰς ὑπὸ ἐξέτασιν πτέρυγας εἶναι χαρακτηριστικὸς σχηματισμὸς τῆς ἐποχῆς τῶν Σασσανιδῶν συναντᾶται δὲ οὗτος ἐπὶ διαφόρων μνημείων. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρω τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ἀντιοχείας, καταστραφείσης κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 526 μ.Χ. Ἐπὶ τοῦ πλαισίου τοῦ ψηφιδωτοῦ εἰκονίζονται ζεύγη ἐσχηματισμένων περὺγων ὑπὸ προτομὰς ἀντιπῶν κριῶν⁷. Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ζεύγος τῶν ἐσχηματισμένων περὺγων ἀπέβη καὶ διακοσμητικὸν στοιχεῖον, ὡς τοιοῦτον δὲ εἰκονίζεται καὶ εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς ἐπὶ γύψου (KITZINGER ἔ.ἀ. εἰκ. 20) καὶ ἐπὶ ὑφασμάτων⁸, πιθανῶς προερχομένων ἐκ βασιλικῶν ἐνδυμάτων.

Ὁ ἡλιακὸς δίσκος ἐπὶ στυλίσκου μετὰ τῶν παρὰ τὴν βάσιν του συνημμένων περὺγων εἰκονίζεται, ὡς ἔχει ἐπὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν παραστάσεως ἐπὶ τοῦ στέμματος Χοσρόου Β'. Τὸ στέμμα περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ Christensen⁹ «couronne murale qui a deux

¹ Ἐκ τῆς Νίκης παρελήφθησαν ἀπὸ τοῦ 4ου αἰ. αἱ πτέρυγες τῶν ἀγγέλων τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, DALTON Byz. Art and Arch. σ. 675 κέ.

² CH. PICARD Les origines du polythéisme héliénique. L'ère Homérique (1932) σ. 52 καὶ πίν. XI ἔναντι σ. 76. PERROT et CHIRIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 9ος εἰκ. 10, σ. 10 εἰκ. 223 ἔναντι σ. 438 ἐπὶ ἀγγείου ἐκ Ρόδου εἰκ. 264, σ. 539.

³ AD. LODS Israël (1932) σ. 533 κέ.

⁴ CHRISTENSEN L'Iran, εἰκ. 24, σ. 234 καὶ σ. 229 σημ. 1.

⁵ TALBOT RICE Byzant. Art (1935) σ. 199.

⁶ PERROT et CHIRIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 9ος, σ. 9 κέ. ἔνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαὶ περὶ τῶν καμπυλομένων περὺγων, τεχντροπιάν τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς τοὺς Φοίνικας.

⁷ DORO LEVI Antioch Mosaic Pavements (1947)

τόμ. 2ος πίν. CXXXIII β. καὶ σ. 479 σημ. 1 ἔνθα συναφεῖς παραπομπαί. E. KITZINGER The Horse and Lion Tapestry ἐν Dumbarton Oaks Papers No 3 (1946) εἰκ. 19. Ἡ Miss Roes ἐν Revue des Études Anciennes, 37 (1935) σ. 289 κέ. νομίζει τὰς δύο προτομὰς ὡς Ἰρανικὰ σύμβολα τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης.

⁸ R. PFISTER Gobelins Sass. du Musée du Lyon ἐν R.A.A. τόμ. VI ἔγχρ. πίν. II ἔναντι σ. 8 καὶ σ. 9 κέ. ὅπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαὶ ἐπὶ διαφόρων μνημείων. PEIRCE-TYLER L'art Byzantin τόμ. Β' πίν. 48A ἐπὶ τῆς ἄνω ζώνης, ἔνθα παρεμφερῆς πτέρυγες ἐκατέρωθεν τριφύλλου μεταξὺ τῶν προτομῶν δύο πτηνῶν.

⁹ CHRISTENSEN L'Iran σ. 460 καὶ 461, ὅπου περιγράφεται τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Tāq-i-Bostān καὶ εἰκ. 42, σ. 446, εἰκ. 48 σ. 479. HERZFELD Am Tor von Asien πίν. XIX, LIII, LIV.

fils de perles en bas et un croissant au front; une perche qui se dresse du sommet, flanquée de deux ailes d'aigle, porte un croissant surmonté du globe du soleil» (εικ. 11). Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ἡλιακὸν δίσκον ἡμισέληνον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔχουσαν συμβολικὴν σημασίαν (ELIADE ἔ.ἀ. σ. 148)¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἐπὶ τῆς ἡμετέρας παραστάσεως πρόκειται περὶ ἱεροῦ συμβόλου τοῦ θεοῦ Ἡλίου, ἐκάστου ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ στοιχείων καὶ τοῦ ὅλου, ὡς κατωτέρω, σχετιζομένου πρὸς τὰς δοξασίας, τύπους τῆς λατρείας καὶ εἰκονικὰς παραστάσεις τοῦ λατρευθέντος εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὸ Ἰράν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα (Shamash, Ahura - Mazda, Μίθρα κ.ἀ.) θεοῦ Ἡλίου.

Ὁ θεὸς Ἡλιος τῶν Σασσανιδῶν ἦτο ὁ Μίθρας, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων θεῶν τοῦ Ἰρανικοῦ πανθέου· αἱ ρίζαι τῆς πρωτογόνου θρησκείας αὐτοῦ εὐρίσκονται εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἰράν, εἰς ταύτας δὲ προσετέθησαν αἱ σημιτικαὶ δοξασίαι τῆς Βαβυλωνίας καὶ κυρίως αἱ τῶν Χαλδαίων².

Ἀλλὰ πρὸς τί ὁ συνδυασμὸς τοῦ ὀπισθεν ἀνδρὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ συμβόλου;

Εἰς τὰ εἰκονικὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας ἱερεῖς ἢ προσκυνηταὶ τοῦ συμβόλου ἴστανται μετὰ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Μεσοποταμίας χειρονομίας τῆς λατρείας εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τούτου³, ὁσάκις δὲ ἔρχονται εἰς συνάφειάν τινα μετὰ τοῦ ἡλιακοῦ συμβόλου ἢ κρατοῦσι τὸν στηριζόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἡλιοφόρον κίονα⁴ (εικ. 12) ἢ τὸ ἄκρον τῶν κατερχομένων ἐκ τοῦ δίσκου ἀκτίνων ἐν

Εἰκ. 11. Νόμισμα τοῦ Χοσρόου τοῦ II. Συλλ. Christensen (CHRISTENSEN σ. 446, εἰκ. 42).

1 Ὁ Σαπὼρ Α' ὀνομάζει ἑαυτὸν ἀδελφὸν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης, CHRISTENSEN L'empire des Sassanides σ. 88. Αἱ Σασσανίδαι εἶχον ἰδιαιτέραν προτίμησιν εἰς τὰ ἀστρικά θέματα λόγῳ τῆς λατρείας τῶν οὐρανίων σωμάτων ὑπὸ τῶν Ἰρανικῶν λαῶν, ἦσαν δὲ τόσον προσηλωμένοι εἰς ταῦτα, ὥστε ἐπίστευον καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τούτων ἐπὶ τῆς τύχης των. Καὶ τὰ οἰκοδομηματὰ των ἀκόμη εἶχον στροφὴν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὸν ζῳδιακὸν κύκλον. Καὶ ἡ αἴθουσα τοῦ θρόνου τοῦ Χοσρόου ἐκοσμεῖτο ἀπὸ ἀστρονομικὰ σύμβολα, CHRISTENSEN L'Iran σ. 467.

2 Οἱ Ἄρειοι ἐλάτρευον τὸν Μίθραν πρὸ τοῦ χωρισμοῦ των ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν. Οἱ ὕμνοι τῶν Vedas ἀναφέρουν τὸν Μίθραν ὅπως καὶ ἡ Avesta, ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ποίησις τῶν Ἰνδῶν διετήρησε μικρὰν ἀνάμνησιν. Εἰς τὰς σφηνοειδεῖς ἐπιγραφὰς τῆς Καππαδοκίας ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ. ὡς θεὸς τῶν Mitanni, προσέτι δὲ καὶ εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Ἀχαιμενιδῶν μετὰ τοῦ Ahura - Mazda καὶ τῆς Anâhita. Ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἐταντίσθη πρὸς τὸν Shamash. Αἱ πρωτόγονοι δοξασίαι καὶ τὰ ἀρχαιότατα ἔθιμα ἐσυστηματοποιήθησαν διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Χαλδαίων. Ἡ λατρεία τοῦ Μίθρα

ἔλαβε τεραστίαν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, GERNET-BOULANGER Le génie Grec dans la réligion σ. 460. Ἀπὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. ὑπῆρξε καὶ σοβαρὸς ἀνταγωνιστὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Μίθρα, θεοῦ τῆς εἰρήνης, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ φωτός ἰδὲ CUMMONT Les religions orientales σ. 129 κέ. ὅπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαὶ passim. CHRISTENSEN L'Iran sous les Sassanides σ. 144 κέ. HUART La Perse antique σ. 98 καὶ 139. Οἱ Μιθραῖστοι προσηγορεύοντο ἀδελφοὶ καὶ κατὰ τὴν λατρείαν τοῦ Μίθρα δὲν ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων.

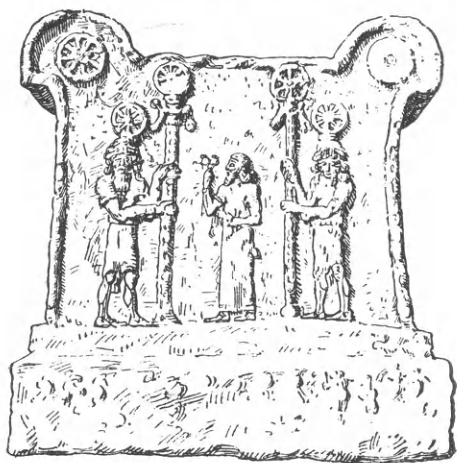
Ὁ Μίθρας ὡς θεὸς Ἡλιος συνεδέετο καὶ μετὰ τὴν βλάστησιν ἰδὲ ELIADE Traité des rel. σ. 137 «du taureau abattu par Mithra sortent les graines et les plantes etc.». Εἰκονίζεται δὲ καὶ ἐξερχόμενος κατὰ τὸ ἄνω ἡμισυ ἐκ δένδρου, CUMMONT Les rel. orient. πίν. XII ἔναντι σ. 140 ἐπὶ τῆς β' ζώνης ἀριστερᾶ.

3 Ἰδὲ προχείρως PERROT et CHIRPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 2ος, εἰκ. 344, 345, σ. 686, 687.

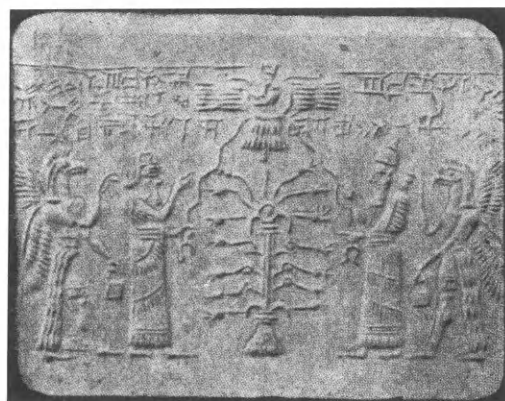
4 CONTENAU Manuel τόμ. 2ος εἰκ. 722, σ. 1031.

εἶδει ταινιῶν (εἰκ. 13)¹. Ἐλαφρῶς ἄπτεται τοῦ δίσκου, ἰστάμενος εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τοῦ ἐπὶ κίονος συμβόλου δικέφαλος ἀνθρωπόμορφος δαίμων ἐπὶ πινακίδος τοῦ Kerkouk (εἰκ. 14)² διὰ τὴν δώση περιστροφικὴν κίνησιν; Ἄδηλον ἀλλ' ὄχι καὶ ἀπίθανον.

Αἱ δύο σκηναὶ καὶ ἂν ἀκόμη σχετίζονται πως, ἐφ' ὅσον οἱ Mitanni ἦσαν ἱρανικὸς λαός, ὅπως καὶ οἱ Σασσανίδαι, χωρίζονται ἀπὸ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας. Ἄλλ' ὡς

Εἰκ. 12. Βωμός μετ' ἀναγλύφων ἐξ Assour. Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰκ. 13. Ἀσσυριακὸς κύλινδρος ἐκ Moushesh-Nin-Ourta ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ.

γνωστὸν τὰ θέματα τῶν κυλίνδρων εἶναι συμβολικά, παριστῶντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυθικὰς σκηνάς, μαγικοὺς τύπους, λατρείαν θεοῦ τινος ἢ παρουσίαν προσκνητηῶν (ἡγεμόνων) πρὸ τοῦ θεοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα. Πάντα τὰ ἀνωτέρω διετηρήθησαν ὑπὸ διαφόρους τύπους ἢ παραλλαγὰς μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἡ διατήρησις δὲ τῶν συμβολισμῶν παρὰ τοῖς Σασσανίδαϊς καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς Ἀσιατικοῖς λαοῖς εἶναι πανθομολογουμένη³.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω εὐλόγως ἐκπλήσσει ὁ τολμηρὸς ἢ μᾶλλον ἀθέμιτος χειρισμὸς τοῦ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν περιπτυσσομένου τρόπου τινὰ τὸ ἡλιακὸν σύμβολον ἀνδρός, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ καταβάλλοντος ἔντονον μὲν προσπάθειαν, ἀλλὰ μὲ ἀρμονικὰς καὶ ὄχι ἀγροίκους κινήσεις, ὅπως δώση εἰς τοῦτο περιστροφικὴν κίνησιν

Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἔκδηλος εἰς ὅλην τὴν στάσιν τοῦ ἀνδρός, προωθοῦντος τὸν δίσκον διὰ τοῦ κυρτωμένου καρποῦ καὶ τῶν συνεσταλμένων δακτύλων τῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς κάτω περιφερείας τοῦ δίσκου δεξιᾶς χειρὸς του. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συγκεντροῦται ἡ ὅλη δύναμις τοῦ ἀνδρός ἐκδηλουμένη διὰ τοῦ καταπίπτοντος ὤμου, τῆς προωθούσης παλάμης καὶ τοῦ πατοῦντος στερεῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὁμωνύ-

¹ CONTENAU ἔ.ἀ. τόμ. 3^{ος} εἰκ. 795, σ. 1227. PERROT et CHIPIEZ ἔ.ἀ. τόμ. 2^{ος} εἰκ. 343, σ. 685. Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ αἰγυπτιακῶν μνημείων ἰδὲ A. WEIGAL Le Pharaon Akh-en-Aton γαλλ. μετ. ὑπὸ H. WILD πίν. XIV ἔναντι σ. 145.

² Ἰδὲ CONTENAU ἔ.ἀ. τόμ. 2^{ος} εἰκ. 713 σ. 1026. Ἡ

περιοχὴ ἄλλως τε τοῦ Kerkouk ὑπέστη ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Mitanni σ. 1025 passim.

³ Περὶ τῶν διατηρηθέντων ὑπὸ τῶν Σασσανιδῶν συμβολισμῶν ἰδὲ προχείρως H. D'HENNEBEL Les tissus d'art (1930) σ. 22.

μου ποδός. Εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην συμβάλλει καὶ ἡ εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ὑψωμένου ἀριστεροῦ ὤμου προτεταμένη ὀριζοντίως ὀπισθεν τοῦ δίσκου ὁμώνυμος χεῖρ, τὴν ὁποῖαν ὁ καλλιτέχνης ἠθέλησε προφανῶς νὰ παραστήσῃ ἔλκουσαν τὸν δίσκον ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου σημείου τῆς περιφερείας του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ.

Εἰς τὴν κατ' ἐπίφασιν βέβηλον χειρονομίαν ἀντιτάσσεται ἡ μετὰ θρησκευτικῆς προσηλώσεως στροφή τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ βλέμματος πρὸς τὰ ἄνω—τὸν οὐρανόν—ὡς εἰς προσευχὴν τοῦ μὲ σημιτικὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου τοῦ ἀνδρὸς (παρένθ. πίν. 1).

Ἡ ὅλη στάσις τοῦ ἀνδρὸς, ἡ ἐμφύχωσις τοῦ σώματος διὰ τῆς κινήσεως, αἱ ἀκριβεῖς ἀναλογίαι, αἱ βραχύνοισεις τῶν μελῶν τοῦ σώματος, ἡ ἐνότης, ἡ ἐνάργεια καὶ ἡ ἰσορροπία τῶν κινήσεων ἀπεδόθησαν μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν, ἐλευθερίαν καὶ δεξιότητα, πιθανῶς κατ' ἀπομίμησιν ἑλληνικοῦ προτύπου¹. Καὶ εἶναι λίαν αἰσθητὴ ἡ

Εἰκ. 14. Πινάκις ἐκ Kerkouk ἐν Λούβρωφ.

ἀντίθεσις μεταξὺ τούτου καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς μὲν, ἀλλ' ὄχι φυσικῆς στάσεως τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀκαμψίας τοῦ πρὸ αὐτοῦ τοξότου, ἀμφοτέρων εἰκονιζομένων μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῶν κινήσεων τῆς ἀνατολικῆς τέχνης, τῆς ὁποίας καὶ αἱ παραμικρότεραι λεπτομέρειαι τῶν χειρονομιῶν, τῶν συμβόλων καὶ τῶν ἐνδυμάτων ἀκόμη ἔχουν μεγίστην σημασίαν, δηλουμένων κατὰ διαφόρους τρόπους, συμφώνως πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὸ ἀξίωμα ἐκάστου προσώπου.

Ἐκ τῆς συναφείας τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸν δίσκον καὶ τῆς στάσεώς του δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι κατέχει δευτερεύουσαν μὲν, ἀλλ' οὐσιώδη θέσιν ἐν τῇ παραστάσει. Διαπιστοῦται ἄλλως τε ἐκ τοῦ ὄλου ἡθους τοῦ ἀνδρὸς, τῆς στροφῆς τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ βλέμματός του πρὸς τὰ ἄνω, ὡς εἰς προσευχὴν, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀναστήματός του, τὸ ὁποῖον εἶναι μὲν βραχύτερον τοῦ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' εἶναι ὑψηλότερον τῶν τοῦ ἀκολούθου καὶ τοῦ καθημένου ἀνδρὸς.

Προφανῶς ἐκπροσωπεῖ ἀνώτερόν τι ἀξίωμα Μάγου-ιερέως², καὶ κατὰ πᾶσαν

¹ Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ τῶν Διαδόχων τὸ Ἰράν ὑπέστη ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης.

² Οἱ Μάγοι-ιερεῖς ἀνήκον εἰς φυλὴν τινα τῶν Μήδων ἔχουσαν τὸ προνόμιον τῆς ἱερατείας ὅπως λ.χ. οἱ Λευῖται παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις καὶ οἱ Κήρυκες καὶ Εὐμολπίδαι τῶν Μυστηρίων τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι. Ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν Μάγων ἦτο ἡ τέλεσις τῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῶν περὶ τὴν θρησκείαν, σύνολον παραδόσεων καὶ συμβολικῶν τύπων τῆς λατρείας ἀναγομένων εἰς παναρχαίους χρόνους καὶ θεσμούς.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πρώτου Περσικοῦ Κράτους διετήρησαν παρὰ τῷ λαῷ—ἐν τῇ διασπορᾷ—τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ τὰ προγονικὰ ἰδανικά. Ἐπὶ τῶν Σασσανιδῶν, οἱ ὅποιοι ἐστήριξαν τὴν ἀρχὴν των ἐπὶ τῆς θρησκείας, μεγάλην ἐχούσης ἰσχὴν ἐπὶ τῶν Ἰρανικῶν λαῶν, οἱ Μάγοι κατέλαβον ἐξέχουσαν

θέσιν, ὅτε ἀνήγαγον τὴν καταγωγὴν των καὶ εἰς τὸν μυθικὸν βασιλέα Manushtchithra. Ἐσχημάτισαν πανίσχυρον θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν διηρημένον εἰς κλάσεις, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ Mōbadhān - Mōbadh, ἀξίωμα ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ Πατριάρχου, κατεῖχε δὲ καὶ ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν τελετῶν. Οἱ μάγοι ἐπέβλεπον τὰ πυρραϊθεῖα, ἐπεμελοῦντο τῶν τῆς θρησκείας καὶ παρεσκεύαζον τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸν κυκεῶνα τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἱερὸν ποτὸν Haoma (Soma κατὰ τοὺς Ἰνδοὺς) δι' ἐκθλίψεως ἐκ τοῦ φυτοῦ haoma ψιθυρίζοντες κατὰ τὴν προετοιμασίαν προσευχὰς ἢ ἐπαναλαμβάνοντες χωρία τῆς Avesta.

Οἱ Μάγοι-ιερεῖς ἦσαν ἐπιφορτισμένοι ἐκτὸς τῆς ἐκτέλεσεως τῶν τελετουργιῶν καὶ τῆς ἠθικῆς καθοδηγήσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν ψυχῶν, CHRISTENSEN L'Iran σ. 31 καὶ 163.

Οἱ βασιλεῖς συνεβουλεύοντο Μάγους καὶ περὶ τῶν σπουδαίων ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, τῆς ἐκλο-

πιθανότητα ἐν τῇ ἐκτελέσει λειτουργικοῦ τινος συμβολικοῦ τύπου λατρείας, ἔχοντας σχέσιν μὲ τὸν θεὸν Ἥλιον τῶν Σασσανιδῶν, τὸν Μίθραν.

Ὁ Μίθρας, ὁ Sol invictus τῶν Μιθραϊστῶν εἰκονίζεται εἰς τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς μνημεῖα ἀνθρωπόμορφος ὑπὸ διαφόρους τύπους, συνήθως ταυροκτόνος¹, τύπος δη-

Εἰκ. 15. Ἀνάγλυφον τοῦ Nimroud Dagh (HUART La Perse antique).

μιουργηθεῖς κατὰ τὸν 2^{ον} π.Χ. αἰ. κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἡρακλέους συλλαμβάνοντος τὴν Κερυνίτιν ἔλαφον², πιθανῶς ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἐκ προτύπου τινὸς τῆς Περγάμου³.

Εἰκονίζεται ἐπίσης ἰστάμενος ὁ Μίθρας μετὰ τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου τοῦ Κομμαγενοῦ φέρων φρύγιον πῖλον καὶ ἀκτίνες πέριξ τῆς κεφαλῆς του. Ὁ Μίθρας παρίσταται τείνων τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Ἀντιόχον, θέμα σύνηθες καὶ ἐπὶ Σασσανιδικῶν μνημείων (εἰκ. 15)⁴. Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον εἰκονίζεται καὶ ὄπισθεν τοῦ Σασσανίδου βασιλέως Ardasher B' λαμβάνοντος τὸν δακτύλιον μετὰ τῶν ταινιῶν παρὰ τοῦ Ὁρομάσδου⁵ ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Tāq-i-Bostān. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ μνημεῖα κρατεῖ καὶ τὸ baresma⁶, δέσμη γάβδων ἀνάλογον πρὸς τοὺς βάκχους τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς συνθέσεως ἡλιακὸν σύμβολον ἀντικαθιστᾷ ἐξαιρετικῶς αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀνθρωπόμορφον ἐπὶ τῶν σχετικῶν μνημείων θεὸν Μίθραν, ὁ συνδυασμὸς τοῦ συμβόλου μετὰ τοῦ ὄπισθεν

τούτου ἀνδρὸς καὶ ἡ περιστροφή τοῦ δίσκου ἀπορρίπτουσι τὴν πιθανότητα τῆς ἐκδοχῆς.

γῆς τοῦ βασιλέως, τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ θρόνου κλπ. ὡς δυναμένους νὰ προΐδωσι τὸ μέλλον διὰ τῆς ἐπισκοπῆσεως τοῦ ἱεροῦ πυρός, κατόχους δὲ προσέτι καὶ τοῦ μυστικοῦ τῆς προβλεπούσης τὰς τύχας ἀστρολογίας, τῆς ἐχούσης τὰς ρίζας τῆς εἰς τοὺς Χαλδαίους· ἰδὲ CUMONT Les rel. orient. σ. 128 κέ. passim. CHRISTENSEN L'Iran σ. 116 κέ. καὶ σ. 412. HUART La Perse ant. σ. 101 κέ. Ἐπὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

¹ CUMONT Les relig. orient. πίν. XII, ἔναντι σ. 140. Τοῦ αὐτοῦ Mithra ἐν DAREMBERG-SAGLIO Dictionn. τόμ. 3^{ος} εἰκ. 5086, σ. 1947, εἰκ. 5092, 5093, σ. 1952. HUART La Perse ant. εἰκ. 14, σ. 140.

² Ὁ τύπος οὗτος τῆς θυσίας τοῦ ταύρου παρατηρεῖται καὶ εἰς Ἑλληνικὰ μνημεῖα. Καθ' ὅμοιον περιπτὸν τρόπον εἰκονίζεται Νίκη θυσιάζουσα ταῦρον· ἰδὲ DA-

REMBERG-SAGLIO Dictionnaire τόμ. 4^{ος}, εἰκ. 5995, σ. 697.

³ Ἐξηκολούθησε δὲ ἐπαναλαμβανόμενος καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Οὕτω εἰκονίζεται καὶ ὁ Δαβὶδ καταβάλλον τὸν λέοντα ἐπὶ πινακίων τῆς Κύπρου τοῦ 6^{ου} μ.Χ. αἰ. DALTON εἰκ. 57, 58 σ. 98, 99.

⁴ Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης ἐπὶ τῶν Σασσανιδῶν παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ ἄλλων μνημείων. Ἰδὲ J. H. SCHMIDT L'expédition de Ctésiphon en 1932, SYRIA, τόμ. XV (1934) σ. 15 κέ.

⁵ HUART La Perse antique εἰκ. 13, σ. 139.

⁶ CHRISTENSEN L'Iran εἰκ. 28, σ. 255 καὶ σ. 145 ἔνθα καὶ ἄλλαι παραπομπαί.

⁷ Τὸ baresma συνήθως κρατοῦσιν ἐπὶ τῶν μνημείων τοῦ Μίθρα δύο δαδοφόροι (Μάγοι-ἱερεῖς), τοῦ ἐνὸς μὲ τὴν γάβδον στρεφομένην πρὸς τὰ ἄνω καὶ τοῦ

Ὁ περιστρεφόμενος ὑπὸ τοῦ Μάγου ιερέως δίσκος ἀναμφιβόλως ἔχει συμβολικὴν σημασίαν, ἀλλὰ ποίαν;

Ὡς γνωστὸν πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι περιλαμβάνουσι πολλὰ σύμβολα πρὸς δήλωσιν ἐννοιῶν συνδεομένων μὲ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, τὰς δοξασίας τῆς πρὸς τὸ θεῖον λατρείας καὶ τὰ θέσμια ἐκάστης φυλῆς καὶ ἱστορικῆς περιόδου. Διὰ τῶν διαφόρων συμβόλων καὶ τελετῶν, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως τούτων ἐπὶ εἰκονικῶν μνημείων, διετηροῦντο αἱ ἐθνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις ζωηραὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Οὐσιῶδες δὲ χαρακτηριστικὸν τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν εἶναι ὁ συμβολισμὸς, ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὁποῖου εἶναι καταφανὴς καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν¹.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων συμβολισμῶν σπουδαίαν θέσιν κατέχει ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων καὶ ἡ περιστροφικὴ κίνησις, ἀπομίμησις τῆς τοῦ κόσμου περιφορᾶς², ἀποσκοποῦσα τὴν ἐρμηνείαν διαφόρων θρησκευτικῶν, σχετικῶν πρὸς ταύτην, ἐννοιῶν.

Οἱ πρωτόγονοι λαοί, ἀνίκανοι νὰ ἐξηγήσουν τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἐξελισσόμενα φυσικὰ φαινόμενα καὶ νὰ εἰσδύσουν εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, ἐδημιούργησαν καὶ διάφορα σύμβολα, διατυποῦντα τὰς ἀντιλήψεις των περὶ τῆς περιστροφικῆς κινήσεως τοῦ σύμπαντος, συνυφανθέντα πρὸς τὰς μυθικὰς παραδόσεις καὶ θρησκευτικὰς δοξασίας ἐκάστου λαοῦ. Ἐνεκεν ὁμως τῆς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν τὰ διάφορα σύμβολα εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας, πιθανῶς διὰ τῶν ἔργων τῆς μικροτεχνίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζετο καὶ ἡ περιστροφικὴ κίνησις. Τὰ ξένα στοιχεῖα συνεχωνεύθησαν εἰς τὰς εἰσαχθείσας χώρας πρὸς συγγενῆ τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου στοιχεῖα προσαρμοσθέντα πρὸς οἰκείας μυθικὰς παραδόσεις καὶ θρησκευτικὰς δοξασίας.

Οὕτω ὁ πυριφλεγῆς περιστρεφόμενος τροχός, ἐφ' οὗ ἦτο δεδεμένος ὁ Ἴξιων (εἰκ. 16)³ εἶναι μῦθος ἡλιακὸς τῆς Μεσοποταμίας παριστῶν τὸν θεὸν Ἥλιον τῶν

ἐτέρου πρὸς τὰ κάτω ἰδὲ CUMONT *Les relig. orient.* πίν. XII, ἔναντι σ. 140. ΣΤΡΑΒ. 733: «Τὰς δ' ἐπὸ δάς ποιοῦνται (οἱ Μάγοι) πολλὸν χρόνον ράβδων μυρικίνων λεπτῶν δέσμην κατέχοντες... Καθ' ἡμέραν δὲ εἰσιόντες ἐπάδουσιν ὄραν σχεδόν τι πρὸ τοῦ πυρὸς τὴν δέσμην τῶν ράβδων ἔχοντες».

1 DALTON *Byz. Art and Arch.* σ. 708. Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Χριστ. καὶ Βυζαντ. ἀρχαιολογία τόμ. 1^{ος} (1942), σ. 91 κέ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Παλαιοχριστ. βασιλικαὶ τῆς Λέσβου. Ἀρχ. Δελτ. τόμ. 12 (1932) σ. 28.

2 Ὡς εἶναι ὁ κύκλος ἢ τροχός, ἢ swastika, ὁ στρόβιλος, πτηνὰ ἢ ζῷα τρέχοντα κυκλικῶς, ZOLTAN TAKACS *The Art of Greater Asia* σ. 18 κέ. MASPERO *L'archéologie Égypt.* εἰκ. 275, σ. 300. CONTENAU *Manuel*, τόμ. 1^{ος} εἰκ. 184, 185, σ. 284, 285. GRAEF-LANGLOTZ *Die antiken Vasen von der Akropolis*

zu Athen. I, πίν. 32, N^ο 606. L. BRONSTEIN *Space Tormes in Persian Miniature Composition* ἐν *Bull. of the Amer. Inst. for Pers. Art and Arch.* τόμ. IV, N^ο 1 (1935) σ. 26.

Περὶ περιστροφικῆς κινήσεως παρατηρεῖται καὶ εἰς Μινωϊκὰς σφραγίδας. Ἰδὲ προχείρως ΧΑΤΖΗΛΑΚΙ Μινωϊκοὶ τάφοι ἐν Κρήτῃ. ΑΔ. τόμ. 4^{ος} (1913) πίν. 4α, β ἔναντι σ. 56, ὅπου ζῷα περιστρέφονται ἐντὸς κυκλικοῦ χώρου. ΑΓΝΗΣ ΞΕΝΑΚΗ Οἱ Μινωϊκοὶ σφραγιδολίθοι τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκη. Κρητικὰ Χρονικά, ἔτ. Γ', τεύχ. 1^{ον} (1949) σ. 64 κέ. ἔνθα πολλὰ παραδείγματα θεμάτων μὲ περιστροφικὴν κίνησιν.

Πιθανῶς καὶ οἱ κυκλικοὶ ὀργιαστικοὶ χοροὶ δηλοῦσι τὴν αὐτὴν ἐννοιαν. J. de MORGAN *L'humanité pré-historique* εἰκ. 158, σ. 267.

3 COOK *Zeus I* πίν. XVI ἔναντι σ. 202.

Ἀσσυρίων. Τὸ μυθικὸν θέμα παραληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συνυφάνθη πρὸς οἰκείαν αὐτοῖς μυθικὴν παράδοσιν¹.

Ὁ κύκλος «ὁ περιστρεφόμενος ἐν τοῖς τῶν θεῶν τεμένεσιν εἰλκυσμένος παρ' Αἰγυπτίων» τὸν ὁποῖον ἀναφέρει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Στρωμ. 5 σ. 242) εἶναι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν συμβολισμῶν τῶν συνδεομένων πρὸς τὴν περιστροφικὴν κίνησιν διατυποῦσαν

Εἰκ. 16. Καμπανικὸς ἀμφορεὺς ἐκ Κύμης Παράστασις τοῦ Ἰξίονος. Βερολῖνον 3023.

θηρησκευτικὴν δοξασίαν τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ τροχὸς ἀπετέλει μέρος τῶν ἐξαρτημάτων αἰγυπτιακῶν τινῶν ἱερῶν, ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ ἐξαγνιστικός².

Καὶ ὁ τροχὸς τοῦ νόμου τοῦ Βούδδα εἶναι ἡλιακὸν σύμβολον, ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας³.

Καὶ εἰς ἄλλους ἀνατολικούς λαοὺς ἡ περιστροφικὴ κίνησις συνδέεται πρὸς θρησκευτικὰς δοξασίας. Εἰς τὸ Θιβῆτ λ.χ. διὰ τὴν προσευχὴν τοῦ κοινοῦ λαοῦ χρησιμοποιῦνται προσευχητικοὶ τροχοὶ καὶ προσευχητικοὶ μύλοι (OTTO HENNE Religions und Sittengeschichte σ. 110).

Ἡ περιστροφικὴ κίνησις ἐδήλου καὶ τὴν μετεμψύχωσιν: «Παλαιὸς ὁ λόγος Ὀρφικός τε καὶ Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων, καὶ τοῦτο κυκλικῶς».

1 A. DE RIDDER - W. DEONNA L'art en Grèce 1924 σ. 388 κέ. A. KRAPPE La genèse des mythes σ. 335. B. COOK Zeus I σ. 197 κέ.

Ὁ ἥλιος ὡς κύκλος: Ἀναξίμανδρος κατὰ τὸν Ἀέτιον «κύκλον εἶναι (δηλ. τὸν ἥλιον). . . ἄρματιῶ τροχῶ παραπλήσιον, . . . πλήρη πυρός». Ὁ αὐτὸς Ἀναξίμανδρος κατὰ τὸν Ἀχιλλέα Τάτιον «τινὲς δέ, ὧν ἔστι καὶ Ἀναξίμανδρος, φασὶ πέμπειν αὐτὸν (δηλ. τὸν ἥλιον) τὸ φῶς σχῆμα ἔχοντα τροχοῦ (COOK ἔ.ἀ. III σ. 1072 μετὰ τῶν ἐκεῖ παραπομπῶν.

Ἄσχετος φαίνεται ὁ Ἀπόλλων Ἰξίος, ἄτε προερχόμενος ἐκ τοῦ Ροδιακοῦ τοπωνυμίου Ἰξία (ΣΤΕΦ. BYZ. ἐν λ. Ἰξία). GRUPPE Griech. Myth. II σ. 1236 σημ. 4.

2 HARRISON Prolegomena to the Study of Greek Religion (1908) σ. 588 κέ., ὅπου πλεῖστα παραπομπὰι περὶ τοῦ τροχοῦ ἢ κύκλου.

3 MASSON - OURSEL, WILLMAN GRABOWSKEN, PHILIPPE STERN L'Inde antique et la civilisation Indienne (1933) σ. 182.

Καὶ οἱ Ὀρφικοὶ διὰ τοῦ «κύκλου δ' ἐξέπταν βαρυπενθέος ἀργαλείου», ἐκ τῶν ἄρθρων τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεώς των εἰς τὰ Ὀρφικὰ Μυστήρια, φαίνεται ὅτι εἶχον ὑπ' ὄψει των κυκλικὴν εἰκονικὴν παράστασιν τῆς μετεμψυχώσεως, τὴν κίνησιν δηλ. τῶν ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων ἐκ νέου ψυχῶν εἰς τὸ φυσικὸν πεδίον πρὸς νέαν ἐνσάρκωσιν. Ἡ δοξασία προέρχεται ἐκ τῶν Αἰγυπτίων, οἱ ὅποιοι πρῶτοι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (2. 123) ἀνέπτυξαν τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ ψυχὴ, ἀθάνατος οὔσα, μετενσαρκοῦται κατὰ περιόδους.

Εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Μίθρα ὑπῆρχεν ἐπίσης τὸ δόγμα τῆς μετενσαρκώσεως, κατὰ τὴν ἀνοδὸν μάλιστα τῶν ψυχῶν εἰς τὰς ἑπτὰ πλανητικὰς σφαίρας· ὁ Μίθρας ἐχρησίμευεν ὡς ὁδηγὸς εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θρησκείας του μέχρι τῆς ἀνόδου των εἰς τὴν ἐβδόμην σφαῖραν, τὴν σφαῖραν τῶν μακάρων¹.

Ἡ περιστροφικὴ κίνησις διατυπώνει παραστατικώτατα τὰς ἐννοίας ταύτας, ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ὅμως παράστασις δὲν φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν μετεμψύχωσιν, μᾶλλον δὲ δύναται νὰ σχετισθῇ, νομίζω, πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς περιστροφικῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου.

Ἡ ἐρμηνεία, εἶναι ἀληθὴς, ἐκ τῶν εἰκονικῶν μνημείων παραστάσεως διατυπούσης δοξασίας ἢ τύπους λατρείας ἐκλιπούσης θρησκείας εἶναι ἐπισηφιλῆς, ἐφ' ὅσον τὸ πλεῖστον τῶν πειστικῶν δεδομένων, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα πρὸς κατανόησιν, ἔλειψαν ἢ καὶ ἐὰν διατηροῦνται τινα ὑποτυπωδῶς εἰς λαϊκὰς παραδόσεις, ἐν παντελεῖ ἀγνοία τῆς παμπάλαιας προελεύσεώς των, εἶναι ἀπρόσιτα, χρῆζοντα ἐπιτοπίου εἰδικῆς μελέτης.

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω προτείνω μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν κατωτέρω ἐρμηνείαν τῆς παραστάσεως δίδουσαν ἀφορμὴν πρὸς ἔρευναν εἰς τοὺς ἐντριβεστέρους ἐμοῦ εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἰρανικῶν λαῶν καὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ τούτων ἑορτῶν.

Ἡ ἐναργῶς δηλουμένη περιστροφικὴ κίνησις τοῦ ἡλιακοῦ συμβόλου, ἀσφαλῶς ἀπεικονίζουσα ἱεροτελεστίαν, ὡς ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Μάγου-ιερέως, ἀποσκοπεῖ, νομίζω, τὴν ἀναπαράστασιν συμβολικοῦ τινος τυπικοῦ ἐθίμου τῆς λατρείας τοῦ Ἡλίου, ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν τελουμένην ὑπὸ τῶν Σασσανιδῶν ἑορτὴν τοῦ Μίθρα κατὰ τὸν μῆνα Mihr².

Φιλέορτοι ὄντες οἱ Σασσανίδαι εἶχον ἀφιερῶσει ἕκαστον τῶν δώδεκα μηνῶν εἰς ἓνα θεόν³, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτελοῦντο κατὰ τὸν ἀντίστοιχον μῆνα πολυήμεροι πανηγύρεις ἀναφερόμεναι εἰς τὰς συνδεομένας πρὸς τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ἀγροτικὰς ἐργασίας, προϊστορικὰς μυθικὰς παραδόσεις καὶ ἐθνικὰ ἔθιμα.

Αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, ἡ ἐπιτυχία τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, παρὰ τοῖς Σασσανίδαις ἦσαν ἱεραὶ τελεταί, κοινὰ ἄλλως τε εἰς πάντας τοὺς λαοὺς⁴. Τὰς λεπτομερείας τῶν ἑορτῶν παρίστανον συμβολισμοί, προϊόντα πίστεως καὶ

¹ CUMONT *Les relig. orient.* σ. 272. Καὶ εἰς τὴν Αἰγυπτίαν ὁ θεὸς Ἡλῖος ἦτο ὁ ψυχοπομπὸς τῶν βασιλέων, ELIADE, ἔ.ἀ. σ. 131.

² CHRISTENSEN *L'Iran* σ. 173 κέ.

³ CHRISTENSEN ἔ.ἀ. σ. 169 κέ. HUART *La Perse ant.* σ. 234 κέ.

⁴ ELIADE *Traité d'hist. des relig.* σ. 285 κέ.

G. RENARD *Le travail dans la préhistoire* (1927) σ. 155 κέ. DELAPORTE *Les Hittites* σ. 265 κέ. Καὶ ἐπὶ τῶν Κρητικῶν μνημείων παρατηροῦνται ἀγροτικαὶ σκηναὶ τῆς λατρείας· ἰδὲ CH. PICARD *Les orig. du polythéisme hell.* τόμ. 1^{ος} σ. 111, ἔνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

δεισιδαιμονίας, ἀποβάντες σὺν τῷ χρόνῳ μαγικοί τύποι. Ὁ συμβολισμὸς ὁμῶς τῆς αὐτῆς ἐννοίας διέφερε κατὰ τόπους ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς φυλῆς.

Ἔορται ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἑναρξίν ἐκάστης ὥρας τοῦ ἔτους, αἱ πλεῖσται ὁμῶς τούτων ἐπανηγυρίζοντο κατὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, λόγῳ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φύσεως, ὅτε ἐώρταζον καὶ τὸ νέον ἔτος¹, ἐτελοῦντο ἐξ ἴσου καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγκομιδῆς.

Αἱ τελούμεναι ἑορταὶ ὑπὸ τῶν Σασσανιδῶν συμφώνως πρὸς τὸ ἡμερολόγιον αὐτῶν εἶχον γενικῶς τὸν χαρακτήρα τῶν ἀγροτικῶν πανηγύρεων ἤδη ἐν τῇ γενέσει των κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Τὰς λαϊκὰς αὐτὰς πανηγύρεις παρέλαβεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἡ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους, κατὰ τὴν νέαν δὲ ταύτην φάσιν ἔλαβον ἐπίσημον θρησκευτικὸν χαρακτήρα καὶ αἱ ἑορταὶ ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ λαϊκῶν πανηγύρεων, διετήρησαν ὁμῶς καὶ παναρχαίους τινὰς μαγικοὺς τύπους, σπέρματα πρωτογόνου λατρείας, ἀναχθέντας εἰς συμβολικοὺς θεσμούς. Αἱ ἑορταὶ τέλος συνεδέθησαν καὶ πρὸς μυθικὰ γεγονότα².

Δὲν ἀποκλείεται ἄρα ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν παράστασις ἔχει συμβολικὴν σχέσιν πρὸς τὴν τελουμένην πρὸς τιμὴν τοῦ Μίθρα πολυήμερον πανήγυριν Mihrgān, μίαν τῶν σπουδαιότερων πανδήμων πανηγύρεων τῶν Σασσανιδῶν³, τελουμένην τὴν 16^{ην} τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Μίθραν μηνὸς Mihr⁴.

Φαίνεται ὅτι πρὸ τῶν Σασσανιδῶν τὸ ἔτος ἤρχιζε κατὰ τὸν μῆνα Mihr καὶ τὸ Mihrgān, ἑορτὴ τοῦ φθινοπώρου, συνέπιπτε πρὸς τὴν πρώτην τοῦ ἔτους⁵. Ἡ ἑορτὴ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους μετετέθη εἰς τὸ χειμερινὸν ἡλιοστάσιον.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως ὁ βασιλεὺς τῶν Σασσανιδῶν ἔφερε τιάραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζετο ὁ ἥλιος ἐντὸς στρεφομένου τροχοῦ⁶.

Ἀναντιρρήτως λοιπὸν ἡ ἑορτὴ ἐσχετιζέτο πρὸς τὴν περιστροφικὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου. Σχετικὴ ἔννοια εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ ἀσσυριακοῦ μνημείου, ὅπου δύο θεότητες πρὸ τοῦ καθημένου θεοῦ Ἡλίου κρατοῦσιν ἀνά ἐν ἄκρον σχοινίου διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδουσι τὴν κίνησιν εἰς τὸν ἡλιακὸν τροχὸν (εἰκ. 6).

Κατὰ τὰς παραδόσεις ὁμῶς, αἱ ὁποῖαι πολλάκις συγγέουσι πρόσωπα καὶ γεγονότα

1 Οἱ λαοὶ τῆς πρόσω Ἀσίας, τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Ἰράν ἐπίστευον ὅτι τὸ ἔτος ἀνανεοῦται μετὰ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος. Περὶ τῶν τελετῶν διὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ χρόνου καὶ τῆς σημασίας των ἰδὲ ELIADE ἔ.ἀ. σ. 340 κέ. AUDIN Les fêtes solaires σ. 38 κέ.

Περὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἑορτῶν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὰς ὥρας τοῦ ἔτους καὶ τὴν γεωργίαν ἰδὲ L. GERNET - A. BOULANGER Le génie Grec dans la religion (1932) σ. 32 κέ.

Συναφεῖς ἑορταὶ πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους τελοῦνται καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν μετὰ τῶν σχετικῶν παραλλαγῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν ἰδὲ ELIADE ἔ.ἀ. σ. 288 κέ.

2 CHRISTENSEN L'Iran σ. 168 κέ.

3 Ἐκ τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας ἑορτῶν τῶν Σασσανιδῶν δύο ἦσαν αἱ σπουδαιότεραι ἡ Mihrgān καὶ ἡ Nowrōz — τοῦ νέου ἔτους — καθ' ἃς καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπαρουσιάζετο πρὸ τοῦ κοινοῦ CHRISTENSEN L'empire des Sassanides σ. 98.

4 CHRISTENSEN L'Iran σ. 173 κέ. HUART La Perse antique σ. 234 κέ. Αἱ δευτερευούσης σημασίας ἑορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Μίθρα ἐτελοῦντο τὴν 6^{ην} ἡμέραν ἐκάστου μηνός.

5 CHRISTENSEN L'Iran σ. 171 κέ. ὅπου καὶ περὶ τῶν διαφόρων ἡμερολογίων παρὰ τοῖς Σασσανίταις καὶ τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν τῶν ἑορτῶν.

6 CHRISTENSEN ἔ.ἀ. σ. 174. HUART ἔ.ἀ. σ. 235.

ἡ ἑορτὴ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους συνεδέθη πρὸς μυθικὰς παραδόσεις παμπαλαίων χρόνων. Ἐθεωρήθη λοιπὸν ἰδρυθεῖσα εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης Férīdōūn κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλῶνος Dahhāk. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος, διὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ ἐχθροῦ, κατῆλθον ἄγγελοι ἐξ οὐρανοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς, πολεμιστῆς ἰστάμενος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου (CHRISTENSEN L'Iran σ. 174) ἐπεκαλεῖτο μεγαλοφώνως τοὺς ἄγγελους λέγων: «ἄγγελοι κατέλθετε εἰς τὴν γῆν, κτυπήσατε τοὺς δαίμονας καὶ τοὺς κακοποιούς καὶ ἐκδιώξατε τούτους ἐκ τοῦ κόσμου».

Ὅστις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Mihrgān ἔτρωγε κόκκους τινὰς ροδίου καὶ ὠσφραίνετο ροδόνερον ἐπροφυλάσσετο ἀπὸ τῶν δυστυχημάτων.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Mihrgān, ὅπως καὶ κατὰ τὴν τοῦ Nowrōz, οἱ τιτλοῦχοι καὶ οἱ εὐγενεῖς προσέφερον εἰς τοὺς βασιλεῖς παντοειδῆ δῶρα (πολύτιμα, συμβολικά, ἀλλὰ καὶ ἀπλᾶ (ἐν πορτοκάλιον λ.χ.¹), τὰ ὅποια κατεγράφοντο λεπτομερῶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ, οὗτος δὲ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης.

Τὸ ἔθιμον τῶν προσφερομένων δώρων ἦτο ἀρχαῖον μνημονευόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερομένου εἰς δῶρον, τὸ ὅποῖον ἐδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην².

Ἄλλὰ καὶ βασιλεῖς τινες τῶν Σασσανιδῶν διένεμον κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἑορτὰς τοῦ Nowrōz καὶ τοῦ Mihrgān εἰς τοὺς ὑπηκόους των δῶρα ἀνάλογα πρὸς τὴν κοινωνικὴν τάξιν ἐκάστου καὶ πρὸς τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας παρεῖχον εἰς τὸν βασιλέα, συνήθως ἐνδύματα ἐκ τῆς βασιλικῆς ἱματιοθήκης.

Ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τούτων ἦσαν ἐνυφασμένοι ἢ κεντημένοι εἰκόνες τῶν βασιλέων ἢ συμβολικὰ σημεῖα δηλοῦντα τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ἡ βασιλικὴ συνήθεια νὰ τιμῶσιν ἐξεχούσας προσωπικότητας διὰ τῆς δωρεᾶς ἐπισήμου ἐνδυμασίας (robe d'honneur) εἶναι ἀρχαιοτάτη, εἰσῆχθη δὲ καὶ μεταξὺ τῶν Χαλιφῶν.

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἑορτῆς — ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Nowrōz — οἱ βασιλεῖς τῶν Σασσανιδῶν ἀνήγγελλον διὰ κήρυκος ὅτι θὰ ἐδέχοντο πάντας τοὺς ὑπηκόους των ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰς ἀκρόασιν, καθ' ἣν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποβάλωσι τὰ παράπονά των κατὰ παντὸς ἀδικοῦντος αὐτοὺς καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐστρέφοντο κατ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου ὁ Mōbadhan - Mōbadh ἐτοποθέτει, κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως, ἀνθρώπους ἐμπιστοσύνης, οἱ ὅποιοι ἐπέβλεπον, ὥστε οὐδεὶς νὰ δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδον εἰς οἰονδήποτε προσερχόμενον διὰ νὰ ὑποβάλῃ τὰ παράπονά του³. Αἱ ἀναφερόμεναι ἐναντίον τοῦ βασιλέως ὑποθέσεις κατὰ πρῶτον ἐξητάζοντο ὑπὸ τοῦ Mōbadhān - Mōbadh καὶ τοῦ ἀνωτάτου φύλακος τῶν ἱερῶν καὶ ἐὰν μὲν ἦσαν βᾶσιμοι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἀδίκημα ἐδικαιοῦτο, ἐὰν ὅμως ἡ κατηγορία ἦτο ἀδικος ὁ καταδότης ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Mihrgān εἶχε τόσον βαθείας τὰς ρίζας⁴, ὥστε ἐωρτάζετο καὶ

¹ CHRISTENSEN ἔ.ἀ. σ. 407 κέ.

² СТРАВ. 530: «Ὁ σατράπης τῆς Ἀρμενίας τῷ Πέρσῃ (βασιλεῖ) κατ' ἔτος δισμυρίους πάλους τοῖς Μιθρακίνοις (ὁ Cumont διώρθωσεν εἰς Μιθρακάνοις) ἔπεμπεν».

³ CHRISTENSEN L'Iran σ. 301. HUART La Perse ant. σ. 197.

⁴ Καὶ ἡ λατρεία τοῦ πυρὸς διατηρεῖ ἀκόμη καὶ σποραδικούς μύστας μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ σήμερον ἰδὲ

μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατοχὴν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων Περσῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος, ἀναμφιβόλως μετὰ τροποποιήσεών τινων. Παρὰ τὴν μεγάλην ἐξάπλωσιν τοῦ Μιθραϊσμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ἡ ἑορτὴ Μιθρακάνα. Ὁ Cumont ὁμως νομίζει ὅτι εἶναι ἡ κατὰ τὴν 25ην Δεκεμβρίου τελουμένη ἐν Ρώμῃ ἑορτὴ τοῦ Natalis invicti.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κεντήματος παράστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνωτέρω ἑορτήν. Ἄλλ' ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ πιστῆς ἀναπαραστάσεως τῆς τελετῆς. Ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀπεικόνισε τὴν τελετουργίαν, ὅπως ἐγίνετο, ἀλλ' ἀπέδωκε τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ σημεῖα αὐτῆς, διατυπώσας τὴν συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς ἑορτῆς. Τοῦτο παρατηρεῖται ἄλλως τε καὶ ἐπὶ ἄλλων μνημείων ἀπεικονιζόντων τελετὰς (ζωφόρος Παρθενῶνος, πομπὴ τῆς Ραβέννης κ.ἄ.).

Ἡ περιστροφὴ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου συμβολίζει μὲν τὴν ἀλληλοδιαδοχὴν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν παραστάσεως παριστᾷ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμβολικῶς τὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου βαθμιαίαν μετακίνησιν τῆς θέσεώς του ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος καὶ τὴν ἀδιακόπως μεταβαλλομένην ἀπόκλισιν τούτου, κυρίως δὲ τὰ δύο σταθερὰ σημεῖα τῆς ταλαντεύσεως τούτου, τὰς τροπὰς, φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων παρετήρησεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπανηγύρισε παντοιοτρόπως¹, ἐφ' ὅσον ὁ πανηγυρισμὸς τῆς ἑορτῆς περιστρέφετο περὶ τὸ ἡλιοστάσιον ἢ τὰς ἰσημερίας.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἐξήγησιν ταύτην καὶ ὁ πρὸ τοῦ βασιλέως τοξότης παριστᾷ τὸν προῶνὸν κήρυκα τῆς ἑορτῆς. Ἡ ἀκαμπτος στάσις του, ἡ προσήλωσις τοῦ βλέμματος εἰς τὸ τόξον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας — ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἱεροῦ τινος ἀντικειμένου — ἡ χειρονομία τῆς δεξιᾶς του, ὁμοία πρὸς τὴν χειρονομίαν σεβασμοῦ καὶ λατρείας καὶ ἡ ὅλη συγκέντρωσις τοῦ τοξότου ἐπιμαρτυρεῖ τὸ ἐπίσημον τῆς θρησκευτικῆς πομπῆς. Τὸ τόξον ἄρα γε εἶναι τὸ βασιλικόν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν τελετὴν κρατεῖ ὁ τοξότης;

Ὁ τοξότης κατὰ τὸν Lamm τοξεύει ἐχθρόν.

Ὁ ἀκρωτηριασμὸς τοῦ κεντήματος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἔλλειψις σχετικῶν βοηθημάτων ἐν Ἀθήναις ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἀκριβῆ θέσιν καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς ἡμικεκλιμένης τετάρτης μορφῆς. Ἐπὶ τοῦ κεντήματος ἀσφαλῶς εἰκονίζοντο καὶ ἄλλα πρόσωπα, ἀλλ' ἄγνωστον πῶς.

Ἡ διασωθεῖσα μορφή, τμῆμα τῆς ὅλης παραστάσεως, στηριζομένη διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτῆς ἐπὶ τινος ἀκαθορίστου ἀντικειμένου προσέρχεται ἄρα γε νὰ προσφέρῃ τοῦτο ταπεινῶς ὡς δῶρον εἰς τὸν βασιλέα; Κατὰ τὸν Lamm εἶναι ὁ φονευθεὶς ἐχθρὸς καὶ παραβάλλει τὴν στάσιν του πρὸς τὴν τοῦ θνήσκοντος Γαλάτου.

PERROT-CHIRIEZ ἔ.ἄ. τόμ. 5^{ος} σ. 651 κέ.

Λείψανα τῆς πυρολατρείας, ἑορτῆς τελουμένης ἀπὸ παναρχαίων χρόνων μὲ διαφόρους τύπους καὶ συμβολισμούς, σφύζονται καὶ σήμερον μεταξὺ λαῶν διατηρούντων παμπάλαιας παραδόσεις καὶ ἔθιμα.

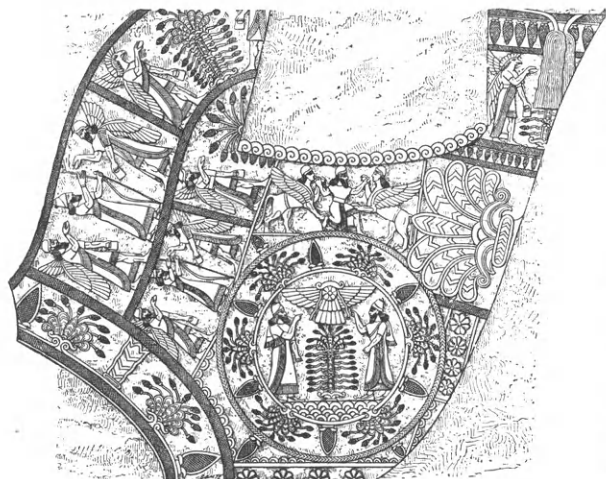
Σχετικὰ εἶναι τὰ τελούμενα μέχρι τῆς σήμερον ἐν Θράκῃ «Ἀναστενάρια» ἰδὲ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Ἀναστενάρια. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸν ΙΕ' τόμ. τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ

Θησαυροῦ 1951

1 Τῶν παναρχαίων ἑορτῶν τῶν ἡλιοστασίων λείψανα θεωροῦνται τὰ καὶ σήμερον τελούμενα κατὰ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου. Ἰδὲ ELIADE Traité d'hist. de relig. σ. 135 κέ. ὅπου περὶ τοῦ ἐθίμου τοῦ πανηγυρισμοῦ τῶν ἡλιοστασίων διὰ τροχῶν ἢ δίσκων ἀνημμένων δηλούντων τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου, Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ Ἑορταὶ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου. Λαογραφ. Σύμμεικτα τόμ. 1^{ος}, σ. 86 κέ. καὶ τόμ. 2^{ος} σ. 118.

Προορισμός. Ὁ προορισμός τοῦ κεντήματος ὡς ἐκ τοῦ ἔλλιποῦς τοῦ ὑφάσματος δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ ὀρισθῇ, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχὴ ὅτι προέρχεται ἐκ βασιλικοῦ ἐνδύματος.

Τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα πλὴν τοῦ πολυτελεστάτου διακόσμου ἐκ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων ἔφερον καὶ διάφορα διακοσμητικὰ θέματα κεντημένα ἢ ὑφαντὰ (τετράφυλλα, κλαδίσκους ἐντὸς κύκλου — ἱερὸν δένδρον; — νήσους, ἱπποκάμπους κλπ.)¹. Πρὸς τούτοις παρίσταντο καὶ σύμβολα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως, ὡς ἀνωτέρω. Πιθανῶς ἐκ Περσικῆς ἐπιδράσεως εἰκονίζοντο ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ αἱ εἰκόνες τούτων².

Εἰκ. 17. Διάκοσμος ἐπὶ βασιλικοῦ ἐπιστηθαίου.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρίσταντο καὶ θρησκευτικὰ θέματα, ἡ ἐπίδρασις τῶν ὁποίων παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων μὲ Σασσανδικὰ θέματα ὑφασμάτων. Ὡς εἶναι τὸ συμβολίζον τὴν αἰωνίαν ἀναγέννησιν ἱερὸν δένδρον, ἐκφυόμενον συνήθως ἐξ ἄγγειου, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται συμμετρικῶς γρυῖπες καὶ ἄλλα ζῶα³. Εἶναι συνήθεις

καὶ ἀνθρώπινα μορφαί, ἐνίοτε καὶ ἔφιπποι, κρατοῦσαι ἄγγειον μετὰ καρπῶν πρὸ τοῦ ἱεροῦ δένδρου⁴ (προσφορὰ;).

Τὸ ἔθιμον τῆς ἀπεικόνισεως ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων θρησκευτικῶν θεμάτων παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Τὰ θέματα εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. Ὁ Ἀστέριος τῆς Ἀμασείας κατακρίνει τὴν συνήθειαν ταύτην, τῆς ὁποίας ἔχομεν πλεῖστα δείγματα ἐπὶ τῶν ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων ὑφασμάτων⁵ καὶ ἐπὶ ψηφιδωτῶν. Ὡς πρόχειρον παράδειγμα περὶ τούτων ἀναφέρω τὴν γλαμύδα τῆς Θεοδώρας εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννης φέρουσαν ἐπὶ τῆς παρυφῆς τοῦ ποδογύρου τὴν προσκύνησιν τῶν Μάγων⁶.

Ἡ ἀπεικόνισις θρησκευτικῶν θεμάτων ἐπὶ βασιλικῶν ἐνδυμάτων ἔχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ὁποίας παρατηροῦνται σκηναὶ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἐπὶ βασιλικῶν ἐνδυμάτων.

Προχείρως ἀναφέρω τμῆμα ἐνδύματος Ἀσσυρίου βασιλέως (εἰκ. 17). Ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ κύκλου τούτου, περιγραφομένου ὑπὸ φυτικῶν στοιχείων, παρίσταται ἐκατέ-

1 FALKE Kunstgeschichte der Seidenweberei (1921) ἀρ. 59-62. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Tāq - e - Bostān. CHRISTENSEN L'Iran σ. 472 κέ.

2 EBERSOLT Les arts somptuaires de Byzance σ. 39 κέ.

3 Ἴδὲ προχείρως ANNΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ Τὰ Κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ Μ.Κ.Τ. εἰκ. 139 σ. 169, εἰκ. 162 σ. 189.

4 ANNΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ ἔ.ἀ. εἰκ. 136 σ. 167, εἰκ. 141 σ. 170, ἔνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

5 ANNΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ ἔ.ἀ. εἰκ. 114, σ. 145 τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰωσήφ καὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ. Εἰκ. 115, σ. 148. Ὁ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων, εἰκ. 119, σ. 152 ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων τῆς Βηθλεέμ.

6 EBERSOLT Les arts somp. de Byz. εἰκ. 9 σ. 37.

ρωθεν τοῦ ἱεροῦ δένδρου, μὲ τὸ ἡλιακὸν σύμβολον ἄνωθεν αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς μὲ τὴν χειρονομίαν τῆς λατρείας. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν ζωνῶν εἰκονίζονται περωτοὶ δαίμονες ἔχοντες κεφαλὴν πτηνοῦ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ δένδρου¹.

Ἀπεικονίσεις θρησκευτικῶν καὶ ἀστρονομικῶν θεμάτων ἀναφέρονται καὶ εἰς ἐνδύματα Ἑλληνικά. Πιθανῶς ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Περὶ θαυμασιῶν ἀκουσμάτων 9) ἀναφέρει τὸ περίφημον ἱμάτιον τοῦ Συβαρίτου Ἀλκιμένους: «Τὸ ἱμάτιον ἦτο ἀλουργές, τῷ δὲ μεγέθει πέντε καὶ δεκάπηχυ, ἑκατέρωθεν δὲ διείληπτο ζωδίοις ἐνυφασμένοις, ἄνωθεν μὲν Σούσοις, κάτωθεν δὲ Πέρσαις· ἀνά μέσον δὲ ἦν Ζεὺς, Ἥρα, Θέμις, Ἀπόλλων, Ἀφροδίτη· παρὰ δὲ ἑκάτερον πέρασ Ἀλκιμένης ἦν, ἑκατέρωθεν δὲ Σύβαρις»².

Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (Δημήτριος ΧΛΙ) ἐξ ἄλλου περιγράφων ἐνδυμα τοῦ Δημητρίου λέγει «Ἦν δὲ τις ὑφαινομένη χλανὶς αὐτῷ πολὺν χρόνον, ἔργον ὑπερήφανον, εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων· ὁ κατελείφθη μὲν ἡμιτελὲς ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν πραγμάτων, οὐδεὶς δὲ ἐτόλμησεν αὐτῇ χρῆσασθαι, καίπερ οὐκ ὀλίγων ὕστερον ἐν Μακεδονίᾳ σοβαρῶν γενομένων βασιλέων». Καὶ ὁ ΑΘΗΝΑΙΟΣ (5.196 e) κατὰ τὴν περιγραφὴν μεγαλοπρεποῦς ἐορτῆς τελεσθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου «χιτῶνες χρυσοῦφεις ἐφαπτίδες δὲ κάλλιστα, τινὲς μὲν εἰκόνας ἔχουσαι τῶν βασιλέων ἐνυφασμένας, αἱ δὲ μυθικὰς διαθέσεις».

Χρονολογία. Ἡ χρονολογία τοῦ κεντήματος ἐλλεῖπει σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα μνημείων εἶναι δύσκολον νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς, ἀλλ' ἀσφαλῶς δύναται νὰ τεθῇ ὄριον, πέραν τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ θέματος, ὡς ἔχει.

Πρὸς τοῦτο θὰ βασισθῶμεν α') ἐπὶ τῆς ἀμφίσεως τῶν δρώντων προσώπων καὶ β') ἐπὶ τοῦ θέματος, ὅπως εἰκονίζεται διὰ τῆς συμμετοχῆς βασιλέως ἀσφαλῶς Σασσανίδου.

Τὰ ἐνδύματα, αἱ στάσεις, αἱ χειρονομίαι κλπ. τῶν προσώπων τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κεντήματος σχετίζονται στενῶς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, πρὸς τὴν τέχνην, τὴν τεχνοτροπίαν, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Σασσανιδῶν. Ὁ χιτῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἔχει λεπτομερειακὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸν τοῦ Χοσρόου Β' ἐπὶ ἔργων μικροτεχνίας χρονολογούμενων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μνημειωδῶν ἀναγλύφων τῆς ἐποχῆς τῶν Σασσανιδῶν.

Σπουδαία εἶναι καὶ ἡ συμβολὴ τῶν τυχαίως διασωθέντων μνημείων, ἐκ τῆς διαρπαγῆς καὶ καταστροφῆς ὑπὸ τῶν κατακτητῶν Ἀράβων, τῶν προσωπογραφιῶν τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων. Περὶ τούτων ὁ Christensen ἀναφέρει³ ὅτι ὁ Masūdi εἶδε παρὰ τινι εὐγενεῖ τῶν Pārs ὀγκῶδες βιβλίον περιλαμβάνον μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰς προσωπογραφίας

¹ Ἴδὲ παρεμφερὲς PERROT et CHIRIEZ Histoire τόμ. 2^{ος} εἰκ. 444 σ. 771 καὶ σ. 770 κέ.

² Ἴδὲ CH. DUGAS Sur l'himation d'Alkimenès de Sybaris ἐν Bull. de Corr. Hellén. 1910 σ. 116 κέ.

P. JACOBSTHAL A Sybarite Himation, The Journ. of Hell. Studies LVIII (1938) σ. 205 κέ.

³ CHRISTENSEN L'Iran σ. 66 κέ.

τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου, ληφθείσας κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου των. Ὁ Mašūdi προσθέτει ὅτι τὸ βιβλίον ἦτο ἀντίγραφον τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὸ 731 μ.Χ. εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τῶν Περσῶν βασιλέων. Τὸ βιβλίον μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν, περιελήφθησαν δὲ καὶ αἱ εἰκόνες. Εἶναι πιθανῶς τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ Hamza εἰς τὸ χρονικόν του, περιέλαβε δὲ καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν προσωπογραφῶν πάντων τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων. Πότε εἰσῆχθη τὸ ἔθιμον τῆς ἀπεικονίσεως τῶν εἰκόνων τῶν βασιλέων εἶναι ἄγνωστον. Πιθανῶς αἱ προσωπογραφίαι τῶν πρώτων βασιλέων δὲν εἶναι αὐθεντικαί, συνεπληρώθησαν ὅμως ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σασσανιδῶν.

Ὁ Christensen λέγει περὶ τούτων¹ ὅτι δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν παραστάσεως: «il n'y a pas de raison, au moins, pour douter de l'authenticité des portraits des derniers Sassanides: *l'habillement, l'équipement entier et les positions des individus sont tellement conformes aux représentations des bas-reliefs et à celles des pièces d'argenterie sassanides que l'idée d'une supercherie post-sassanide semble exclue*».

Καὶ ὄντως οἱ καταλύσαντες τὸ Σασσανιδικὸν κράτος νομάδες Ἀραβες μόνον μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν των εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας, διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς τέχνας τῶν χωρῶν τούτων, ἤρχισαν νὰ διαμορφώσουν Ἀραβικὴν τέχνην καὶ πνευματικὴν κίνησιν καταλαβόντες σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὰ ἐνδύματα μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἀραβικὴν διακόσμησιν προσετέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ἔχουσαι τὰ ὀνόματα τῶν Χαλιφῶν ἢ ρητὰ τοῦ Κορανοῦ.

Ἡ ἐορτὴ τοῦ Μίθρα ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Περσίας πασῶν τῶν δυναστειῶν, μνημονεύεται δὲ καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων συγγραφέων², ὡς εἴπομεν, ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαι εἶναι πενιχραί, πάντως ὅμως ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν ἐορτήν. Τῆς ἐποχῆς τῶν Σασσανιδῶν ἔχομεν περισσοτέρας λεπτομερείας, ἀλλ' ὄχι ἀρκετὰς ἀφορώσας τοὺς καθιερωμένους τύπους τῆς τελετῆς. Ὁ βασιλεὺς ὅμως ἐλάμβανεν ἐνεργὸν μέρος, ἔφερε δὲ καὶ τὴν τιάραν — ἢ ὁποῖα δυστυχῶς λείπει ἐπὶ τοῦ κεντήματος — μὲ τὸ προμνημονευθὲν σύμβολον τοῦ περιστρεφομένου ἡλίου ἐντὸς δίσκου.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς δυναστείας τῶν Σασσανιδῶν καὶ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὁ Περσικὸς λαὸς ἐδέχθη μὲν τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλ' ὡς λαὸς ἔχων ἀνώτερον καὶ μακροαῖονα πολιτισμὸν³ διετήρησε καὶ παραδόσεις τινὰς τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν Ἰρανικῶν λαῶν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἐορτὴ Μιθρακίνα, ἣτις ἐξηκολούθησε νὰ τελεῖται ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων Περσῶν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶχε βαθείας τὰς ρίζας, ὡς συνδεδεμένη πρὸς προϊστορικὰ μυθικὰ γεγονότα, τὸν ζωοδότην ἥλιον καὶ τὴν γεωργίαν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἰρανικοὶ λαοὶ ἀπέδιδον μεγίστην σημασίαν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων.

Ἀσφαλῶς ὅμως αὕτη ἐτελεῖτο μετὰ τινων παραλλαγῶν, ἐξ ἀνάγκης, ὡς ἐκ τῆς Ἀραβικῆς κατοχῆς. Ἡ ἀρχὴ τῶν αὐτοχθόνων βασιλέων εἶχε καταλυθῆ καὶ βασιλεὺς

¹ CHRISTENSEN ἔ.δ. σ. 67.

² ΑΘΗΝ 10. 434c. ΣΤΡΑΒ. 530.

³ CHRISTENSEN L'Iran σ. 514.

Πέρσης φέρων καὶ τὴν συμβολίζουσαν τὴν ἑορτὴν τιάραν δὲν παρίστατο. Οἱ Ἄραβες Χαλίφαι δὲν συμμετεῖχον τῆς ἑορτῆς.

Ἡ περίπτωση εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τότε πολλοὶ χριστιανοὶ ἐξισλαμίσθησαν, ἀλλ' οἱ διατηρήσαντες τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν των ἐτέλουν μὲν τὰς θρησκευτικὰς ἑορτάς, ἀλλ' ὄχι μετὰ τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως τῶν πρὸ τῆς Ἀλώσεως χρόνων, ὅτε τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον τῶν ἑορτῶν ἦτο ὁ βασιλεὺς.

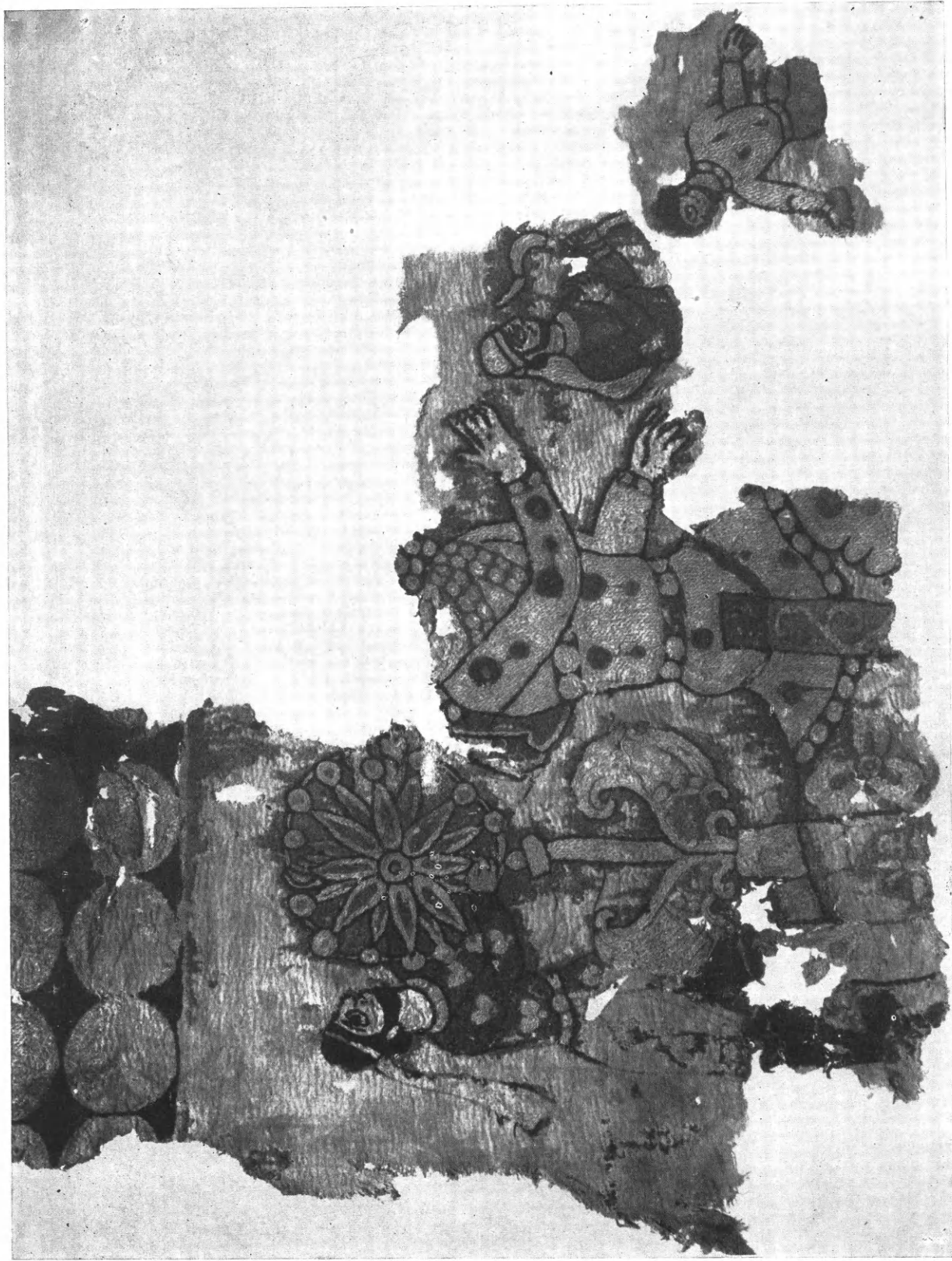
Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω τὸ κίνημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατεσκευάσθῃ πέραν τῶν ἀρχῶν τοῦ 7^{ου} αἰ. πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Περσίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ αἱ ἐλάχιστα λεπτομέρειαι μαρτυροῦσι τεχνίτην γνωρίζοντα καλῶς τὴν σημασίαν ἐκάστου στοιχείου τῆς συνθέσεως ὡς συνήθους καὶ γνωστοῦ εἰς αὐτόν, ἀσφαλῶς δὲ σύγχρονον τῆς τελουμένης ἑορτῆς καὶ ἔχοντα ἄμεσον ἀντίληψιν τῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ τῆς τάξεως τῆς ἐποχῆς τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν τελετήν. Τὰ ἀντιγραφόμενα θέματα ὑπὸ ξένων τεχνιτῶν ἐκ Σασσανιδικῶν προτύπων δὲν εἶναι πιστὰ, ὡς δηλοῦται ἐκ πλείστων μνημείων, συνήθως δὲ μεταβάλλονται πλουτιζόμενα ὑπὸ νέων στοιχείων.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον κίνημα ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τῶν τελευταίων μεγάλων βασιλέων τῶν Σασσανιδῶν καὶ πιθανῶς τοῦ Χοσρόου Β'. Ὁ χιτὼν τοῦ βασιλέως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κινήματος φέρει χαρακτηριστικὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς παρατηρουμένας ἐπὶ ἔργων μικροτεχνίας ἀπεικονιζόντων τὸν βασιλέα Χοσρόην Β', ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ἀνηρημένη ἐκ τῆς ὀσφύος του φαρέτρα φέρει τὸν αὐτὸν διάκοσμον¹ ἐπὶ ἀργυροῦ πινακίου. Δύναται λοιπὸν νὰ τεθῆ μετὰ τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7^{ου} αἰ.

Εἶναι ἔργον ἀξιόλογον ἀκραιφνῶς Σασσανιδικόν, θὰ εἰσῆχθῃ δὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τῶν Ἀράβων περιλαμβανόμενον μετὰ τῶν πολυτίμων λαφύρων, τὰ ὅποια διήρπασαν οἱ κατακτηταὶ ἐκ τῆς καταληφθείσης Περσίας.

ANNA ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ

¹ Compte - rendu de la commiss. imp arch. pour les années 1878 - 1879 St Petersburg 1881 πίν. VII ἀρ. 2.

Μιθραϊκή πομπή επί υφάσματος ἐξ Αἰγύπτου.

ΔΥΟ ΠΡΩΪΜΟΙ ΑΤΤΙΚΑΙ ΛΗΚΥΘΟΙ

ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

Αἱ δύο λευκαὶ λήκυθοι, αἱ ὁποῖαι δημοσιεύονται κατωτέρω¹, εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ προέρχονται ἐκ κατασχέσεως. Ἡ προέλευσίς των δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστή, ἀλλὰ θὰ ἦλθον εἰς τὸ φῶς ἐκ τῆς Ἀττικῆς γῆς. Ἀμφότεραι ἔχουσαι πρόσθετον λευκὸν χρῶμα διὰ τὰ γυμνά τῶν γυναικῶν καὶ ἐρυθρόμορφα ἀνθέμια ὡς κόσμησιν τοῦ ὤμου ἀνήκουν κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ Fairbanks² εἰς τὴν ὁμάδα BIV 2.

1. Λήκυθος ἀριθ. 17279 (εἰκ. 1). Ἐπὶ τοῦ μελανοῦ ὤμου ἐρυθρόμορφα ἀνθέμια καὶ ἀνθη λωτοῦ, περὶ δὲ τὸν λαιμὸν κυμάτιον στικτόν· ὑπεράνω τῆς παραστάσεως μαίανδρος· ἡ βάσις εὐρύνεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω, ὅπου φέρει ἐγκοπὴν. Ὑψος 0,20.

Ἄριστερὰ εἰκονίζεται γυνὴ βαίνουσα στερεῶς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν· φορεῖ χειριδωτὸν χιτῶνα σχηματίζοντα κόλπον καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν κεκρῦφαλον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφεύγουν ὀλίγοι βόστρυχοι³· διὰ τῶν χειρῶν κρατεῖ κροσσωτὴν ταινίαν. Δεξιᾷ ἴσταται νεαρὰ ὑπηρέτρια προφανῶς μὲ βραχεῖαν κόμην· φορεῖ πέπλον καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς προσφέρει πίνακα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν πόπανα⁴ καὶ φῶν (διὰ τὰ διακρίνεται καθαρὸν τὸ σχῆμα, ἐσχεδιάσθη μετέωρον).

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιχρίσματος εἶναι ὑποκιτρίνη, τὸ δὲ περίγραμμα τῶν μορφῶν δι' ἡραιωμένου γανώματος καστανοῦ ἀνοικτοῦ· εἰς τὰ γυμνά τῶν γυναικῶν προστίθεται λευκὸν χρῶμα. Ἄλλα χρώματα ἢ ἴχνη προσχεδίου δὲν παρατηροῦνται.

2. Λήκυθος ἀριθ. 17493 (εἰκ. 2). Ἡ διακόσμησις τοῦ ὤμου εἶναι ὅπως καὶ εἰς τὴν προηγουμένην· ὁ ὑπὲρ τὴν παράστασιν μαίανδρος διακόπτεται ὑπὸ μελανῶν τετραγώνων ἐχόντων σταυρούς. Ἡ βάσις ἔχει τὸν νεώτερον κυλινδρικὸν τύπον, ἀλλὰ χωρὶς ἐγκοπὴν⁵. Ἐλλείπει τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Ὑψος σφζόμενον 0,215.

¹ Εἰς τὴν κ. Παπασπυρίδη-Καρούζου διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως καὶ τὴν ἄλλην βοήθειαν ὀφείλω νὰ ἐκφράσω θερμὰς εὐχαριστίας.

² Attic White Lekythoi.

³ Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διαθέσεως τῆς κόμης διαδίδεται μὲν εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς φειδιακῆς ἐποχῆς (CHARBONNEAUX M¹riot XXXIII 100), ἀλλ' ἐμφανίζεται συχνὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ· παραδείγματα τῆς δεκαετίας 470-60: FR. πίν. 138, 1, PFUHL

MuZ. III 514; 525, RICHTER Rf. Athenian Vases in the Metr. Museum 91, CV. Cambridge 1 πίν. 31, 2, Mon. Ant. XVII πίν. 17. Βλ. καὶ CURTIUS JdI 1904, 61.

⁴ Τὸ σχῆμα τοῦ πρώτου ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ ὀμφαλωτὰ πόπανα τοῦ ΠΟΛΥΒ. VI 25,7 (ΡΩΜΑΙΟΣ AM 1914, 190—πρβ. μολονότι δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ περίπτωσις, τὴν ἀσπίδα ἐπὶ τῆς πλακῆς τῆς Vetulonia COUISSIN Les armes romains 71).

⁵ Βλ. MC MAHON AJA 1907, 23.

Ἄριστερὰ κάθηται ἐπὶ κλισμοῦ γυνή, ἣτις κρατεῖ στέφανον, πιθανῶς ἐξ ἐσχηματοποιημένων κρινῶν¹. Φορεῖ χιτῶνα μὲ βραχείας χειρῖδας καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπὶ

Εἰκ. 1. Λήκυθος Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσ. 17279.

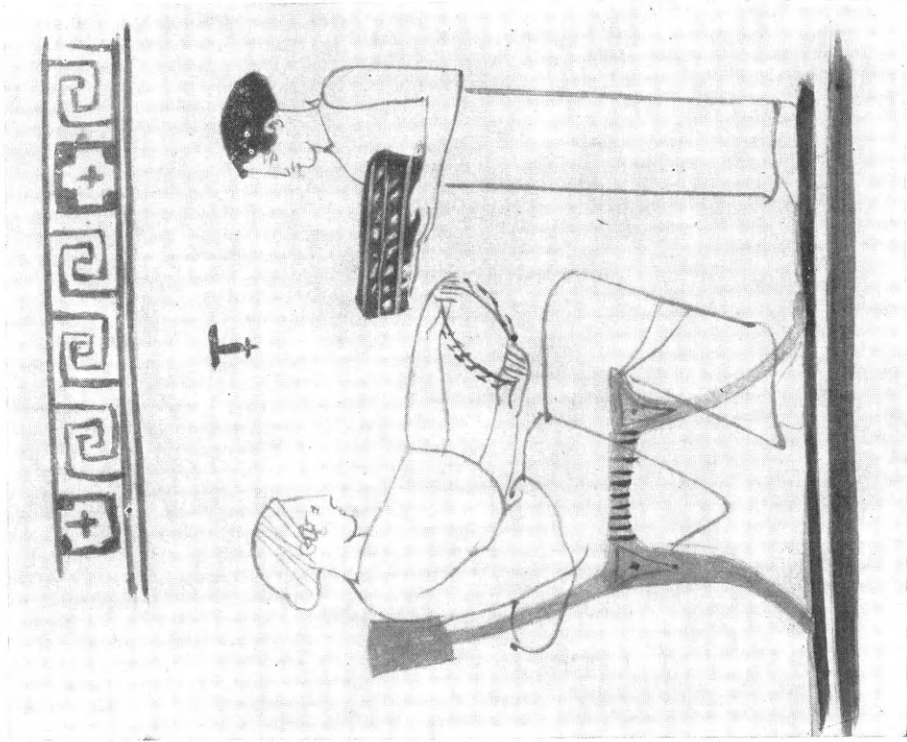
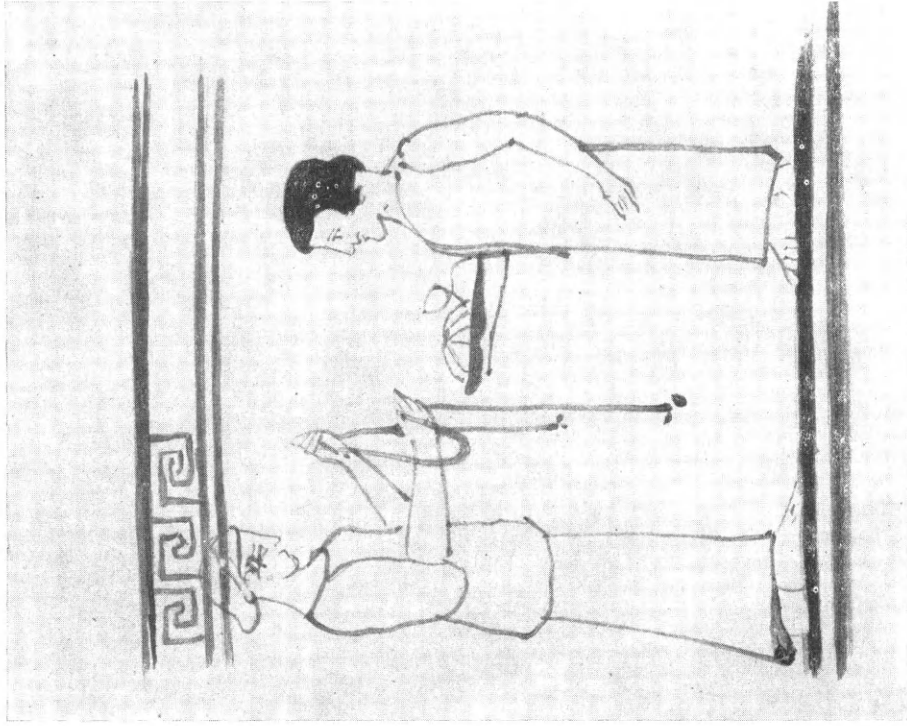
Εἰκ. 2. Λήκυθος Ἐθν. Ἀρχ. Μουσ. 17993.

μέρους διάταξις εἶναι ἀσαφής², περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν κεκρῦφαλον. Ἐμπροσθεν τῆς γυναικὸς ἴσταται νεαρὰ ὑπηρέτρια ἔχουσα τὴν κόμην συγκεντρωμένην πρὸς τὰ ὀπίσω

¹ Ὅπως καὶ εἰς τὴν λήκυθον τῶν Ἀθηνῶν 1847 (COLLIGNON-COUVE 1634, FAIRBANKS I 155).

² Κανονικῶς ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ καὶ τὰ γόνατα, ἀλλὰ δὲν ὀρίζεται ἕως ποῦ φθάνει, διότι αἱ λοξαὶ γραμμαὶ κάτωθεν τῶν γονάτων εἶναι πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος. Νὰ ὑποτεθῇ πάλιν ὅτι περιορίζεται εἰς τὴν ὀσφύν; Νομίζω

μᾶλλον ὅτι εἶναι μία περίπτωσις ἐκ τῶν «δυσαναγνώστων» ἢ «ἀδυνάτων» παραστάσεων ἐνδυμάτων ἐπὶ ἀγγείων (BARKER A Classification of the Chitons Worn by Greek Women 4). Ἀνάλογος παράλειψις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν κρατῆρα τοῦ Κροῖσου ἐν Λούβρω (HAUSER FR. II 280).

Ἀνάπτυμα τῶν ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 17279 καὶ 17493 ληχύθων τοῦ Ἔθν. Ἀρχ. Μουσ. παριστιάσεων.

καὶ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κρατοῦσα κιβώτιον. Εἰς τὸ πεδῖον, ὑπεράνω τῶν μορφῶν λαβὴ κατόπτρου¹.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιχρίσματος εἶναι ὑποκιτρίνη, τὸ ἠραιωμένον γάνωμα τῶν περιγραμμάτων κίτρινον χρυσίζον, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κόμην καὶ τὸ κιβώτιον γίνεται πυκνότερον ἕως μελανόν. Εἰς τὰ γυμνά τῶν γυναικῶν τίθεται πρόσθετον λευκὸν χρῶμα καὶ εἰς τὸ κάθισμα ἀνοιχτόχρωμον διάλυμα πηλοῦ. Τὸ κιβώτιον κοσμεῖ ἐρυθρὰ γραμμὴ, ἔχγη ἄλλου χρώματος καὶ προσχεδίου δὲν παρατηροῦνται.

Εἰς τὰς παραστάσεις τῶν δύο τούτων ληκύθων ἡ ἀπλοποίησις τῶν ἐκφραστικῶν μέσων, τὴν ὁποίαν εἰσάγουν ὁ αὐστηρὸς ρυθμὸς καὶ ἡ νέα τεχνικὴ, φθάνει εἰς τὴν τελευταίαν δυνατὴν συνέπειαν. Ἡ καλλιτεχνικὴ μορφή δημιουργεῖται καὶ ὑπάρχει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα, μίαν γραμμὴν κλειστήν, ἣτις σύρεται βραδέως καὶ προσεκτικῶς ἔνδυμα καὶ σῶμα διαγράφονται ὡς μία ἐνότης, ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὸν νὰ « ὀρισθῆ » μορφολογικῶς, χωρὶς οὐδὲν ἐκ τῶν δύο νὰ ἀποκτᾷ στοιχεῖα ἰδικῆς του ζωῆς². Κατὰ τὴν λιτὴν ταύτην ἀντίληψιν δὲν ἐπιδιώκονται χρωματικαὶ ἐντυπώσεις καὶ θεωρεῖται περιττὴ πᾶσα ἐσωτερικὴ λεπτομέρεια· αἱ πτυχαὶ παραλείπονται ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἰωνικῶν χιτώνων, πρᾶγμα σύνηθες διὰ τὰς λευκὰς ληκύθους, ὅπου ἐπιδροῦν μᾶλλον ὡς ἐνιαία μᾶζα διὰ τοῦ χρώματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ δωρικοῦ πέπλου. Τὴν ἰδίαν ἀπλότητα καὶ διαύγειαν παρουσιάζει καὶ ἡ σύνθεσις. Οἱ δύο ἄξονες κυριαρχοῦν ἐξαντλητικῶς καὶ αἱ τομαὶ εἶναι γωνιώδεις, χωρὶς ρευστότητα. Διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς κλειστῆς ταύτης ἐνότητος ὑπάρχουν καὶ αἱ μικραὶ λεπτομέρειαι, ὅπως ἡ λαβὴ τοῦ κατόπτρου, ἡ βαρύτης τῆς ταινίας—ἀκόμη καὶ ἡ ἐλαφρὰ κλίσις τῆς κεφαλῆς τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι μόνον ἐκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἤθους³. Ἀλλὰ ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν ἡ γραμμὴ δὲν ἔχει ξηρότητα, προχωρεῖ μὲ ἐλαφροὺς κυματισμούς, αἱ δὲ μορφαί, μεσταὶ καὶ στερεαί, εἶναι πλήρεις ζωϊκῆς βεβαιότητος. Καὶ ἐὰν εἰς τὴν πρώτην λήκυθον λείπη ἰδιαιτέρα ἐκφραστικὴ δύναμις, ἡ ἄλλη μὲ τὸ χυτὸν παράστημα τῆς κόρης καὶ τὴν ἀνταύγειαν εἰς τὰ πρόσωπα μιᾶς πρώιμου ὠραιότητος ἀποτελεῖ ἀξιοπρόσεκτον παράδειγμα διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀλήθειαν τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν παραστάσεων δὲν παρουσιάζει δυσκολίας. Εἰς τὴν πρώτην περιπτώσιν τὰ ἀντικείμενα τοῦ δίσκου, ῥὸν καὶ πόπανον, δηλώνουν καθαρὰ ὅτι πρόκειται περὶ νεκρικῆς προσφορᾶς. Τὰ ῥὰ ἦσαν ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ προσφορὰ πρὸς τοὺς

1 Ἡ μακρὰ ὀριζοντία κεραία δὲν εἶναι συνήθης, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀπαντᾷ (LANGLOTZ Griech. Vasen in Würzburg πίν. 154, HOPPIN RF II 69 κλπ.) — Λαβὴ μόνον κατόπτρου παρίσταται καὶ εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους ΑΕ 1905 πίν. 2—RIEZLER Weissgrundige att. Lekythen πίν. 9 καὶ MURRAY White Athenian Vases πίν. 21 Α. Τὸ περιεργὸν εἶναι ὅτι καὶ αἱ τρεῖς εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, δύσκολον ἐπομένως εἶναι νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἡ παράλειψις τοῦ δίσκου ὀφείλεται εἰς παραδρομὴν. Ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἐδηλώθη μόνον διὰ χρώματος, χωρὶς περίγραμμα εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀπίθανος, ἀφ' ἑτέρου τὸ μὲν λευκὸν εἶναι στερεὸν καὶ δια-

τηρεῖται, ἡ δὲ ὑπόθεσις ὅτι ἀντὶ λευκοῦ ἐχρησιμοποιοῦθη ῥόδιον (πρβ. FAIRBANKS I 170, δι' ἄλλην πάντως περίπτωσιν) βεβιασμένη.

2 Σύγκρισις πρὸς ἀνάλογον παράστασιν τῆς ληκύθου τοῦ Γλαύκωνος ἐν Βρυξέλλαις (CV. 1 III Jb πίν. 2, 5, FAIRBANKS II πίν. 33, 2) δεικνύει ὅτι εἰς ταύτην ὑπάρχει περισσοτέρα συμπτωματοκότης εἰς τὸ ἔνδυμα καὶ μὲ τὴν δήλωσιν τοῦ ἀνέτου σκέλους μεγαλυτέρα διαφοροποίησις τῆς μορφῆς.

3 Πρβ. PFUHL MuZ. II 530, BUSCHOR-HAMANN Die Skulpturen des Zeustempels 8.

νεκρούς¹ και συχνά τίθενται, πραγματικά ή ομοιώματα, εντός τῶν τάφων² ἢ ἀπεικονίζονται εἰς τὰς τραπέζας τῶν νεκροδείπνων³, δὲν λείπουν δὲ και παραστάσεις λευκῶν ληκύθων, ὅπου προσφέρονται ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον του⁴. Χαρακτηριστικὰ ἐπίσης εἶναι και δύο μελανόμορφα ἀγγεῖα εἰς σχῆμα φουῦ, εἰς Bonn (Inv. 846 = AA 1936, 487) και Βερολῖνον (FURTW. 2104 = ARW. 1908, 534/5, ELFERINK Lekythos πίν. 5 e-f) ἔχοντα σκηναὶς προθέσεως και θρήνου⁵. Ἐὰν τυχὸν ὑπάρχουν και παραστάσεις ἐπὶ ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων λείπει ἡ σχέσις πρὸς τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, ὅπως εἰς τὴν κύλικα τοῦ Δούριδος ἐν Μονάχῳ (SL 513: AA 1938, 455) ἢ τὸ ἀλάβαστρον τῆς Κοπεγχάγης D 56 (CV. 3 πίν. 144, 3 b), ἀσφαλῶς δὲν συγκαταλέγεται μεταξὺ αὐτῶν και ἡ τῆς ἐξεταζομένης ληκύθου.— Ἀκόμη περισσότερο συνήθης εἶναι ἡ προσφορά ποπάνων διὰ τοὺς νεκρούς⁶ και εἰς τὰς λευκάς ληκύθους τὰς ἐχούσας ἐπιταφίους παραστάσεις διακρίνονται ταῦτα ἐνίοτε μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὰ κἀνιστρα τῶν προσφορῶν⁷. Ἀκριβῶς τὸ κυκλικὸν σχῆματος πόπανον μὲ τὰς ἐντομὰς τῆς εἰκ. 1 λαμβάνει ἀπὸ τὸ κἀνιστρον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, και ἡ γυνὴ τῆς λευκῆς ληκύθου San Francisco 8/3312 (CV. California 1 πίν. 59,2) και κύπτει, διὰ νὰ τὸ ἀποθέσῃ προσεκτικῶς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νεκροῦ τῆς. Εἰς ἐρυθρόμορφον ὄστρακον τῆς Ὁξφόρδης (CV. 2 πίν. 67, 21) ἀπεικονίζεται ἐπὶ βαθμίδων παρόμοιον πόπανον μετὰ πυραμίδος και διασφύζεται παρισταμένης μορφῆς ἡ χεὶρ ἀποθέτουσα κλάδον⁸ — πιθανῶς

1 KÜSTER Die Schlange in der griech. Kunst und Religion 75, 2.

2 NILSSON ARW. 1908, 530 κέ. ELFERINK ἔ.ἀ. 52, METZGER MPiot XL 78, 3' δύνανται νὰ προστεθοῦν και τὰ παραδείγματα ἐκ τῶν τάφων τῆς Ρηνείας και τὸ βοιωτικὸν URE Agyballoi and Figurines from Rhitsona 72. Διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐθίμου βλ. WIESNER Grab und Jenseits 192, VALMIN Arsberättelse 1927-1928, 33, 2.

3 EITREM RE VIII 1144 — Ἐπίσης φά κρατοῦν οἱ σεβίζοντες εἰς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Βερολίνου ἀπὸ τὰ Χρῦσαφα (FURTWÄNGLER Sammlung Saboureff I πίν. 1) και τὸ μνημεῖον τῶν Ἀρπυιῶν (SMITH Brit. Museum Catalogue I 55)—Περὶ τοῦ συμβολισμοῦ εἰς μεταγενέστερα ἀνάγλυφα βλ. STRONG Apotheosis 172 και 211.

4 NILSSON ἔ.ἀ. 540 BENNDORF Griech. und sizil. Vasenbilder πίν. 22, 1, FAIRBANKS I 195' ἐπίσης ἀναφέρεται και διὰ τὴν ληκύθον τῶν Ἀθηνῶν 12792 (NICOLE 1011).

5 Ἄλλα παραδείγματα τοιούτων ἀγγείων ELFERINK ἔ.ἀ. 53, LULLIES Antike Kleinkunst in Königsberg 32, και JdI 1944/7,63, METZGER ἔ.ἀ. 78 και σημ. 5.

6 STENGEL Kultusaltertümer² 148, EITREM ἔ.ἀ.

7 POTTIER Les lécythes blancs attiques 70, WRIGHT AJA 1886, 401 FAIRBANKS I 353, πρβ. και II 103.—Αἱ προσφοραὶ τῶν νεκροδείπνων ἦσαν ὅμοιαι ἢ σχετικαὶ πρὸς τὰς «δευτέρας τραπέζας» τῶν συμποσίων (v. FRITZ AM 1896, 352, ΡΩΜΑΙΟΣ AM 1914, 233) και δι' αὐτὸ πόπανα και πυραμίδες δύνονται νὰ ἀπαντοῦν

και εἰς συνήθη συμπόσια (POTTIER Vases antiques du Louvre I πίν. 48, CV. Louvre 5 III ie πίν. 5, 6, JACOBSTAHN Göttinger Vasen 65). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τοιαῦτα λεπτομέρεια εἶναι περισσότερο συνήθεις εἰς παραστάσεις τοῦ Διονύσου συμποσιάζοντος (FR. πίν. 47—Brit. Mus. Cat. II πίν. 4, RICHTER Rf. Athenian Vases 152—JACOBSTAHN ἔ.ἀ. 54—HANLAND Vasen um Meidias πίν. 12 a, FURTWÄNGLER Sammlung Saboureff I πίν. 57' εἰς τὸν κἀνθαρον τῶν Ἀθηνῶν 1372, COLLIGNON-COUVE 1583 ἀπεικονίζεται κατὰ Lullies AM 1940, 18 ἤρως και ὄχι Διόνυσος) και πιθανῶς ἀφορμῶνται αὐται ἀπὸ τῶν πραγματικῶν πρὸς τὸν θεὸν προσφορῶν (FRICKENHAUS Lenäenvasen 4 κ.ἀ., DEUBNER Att. Feste 127, πρβ. και τὴν οἰνοχόνην Βλαστοῦ AJA 1946, 134). Ἐκ παραστάσεως τοιαύτης θερησκευτικῆς προσφορᾶς προέρχεται πιθανῶς και τὸ ὄστρακον CV. Bonn 1 πίν. 53, 3, καθὼς ὑποδηλοῖ και ὁ κρεμάμενος στέφανος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνάγλυφον τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Διονύσου ἐν Λούβρω (AZ 1881 πίν. 14, JdI 1917, 33, AJA 1934, 143) ἔχει σημειωθῇ ἡ καταγωγή του ἐκ τῶν τύπων τῶν νεκροδείπνων (DENEKEN De Theoxeniis 51, REISCH Griech. Weihgeschenke 30, PICARD AJA 1934, 144).

8 Πρβ. RIEZLER πίν. 11, Brit. Mus. Cat. III πίν. 24, 2' στέφανοι κλάδων ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῶν τάφων RIEZLER πίν. 23—PFUHL 534, CV. Musée Scheuerleer I III Jc πίν. 2, 1 MURRAY White Athenian Vases πίν. 13. Πόπανα ἐπὶ τραπέζης ἔμπροσθεν ἐπιτυμβίου στήλης ὑπάρχουν εἰς τὸ ἰταλιωτικὸν ἀγγεῖον ROBINSON-HARCUM-ILIFFE Greek Vases at Toronto πίν. 69, 389.

ὑπόκειται καὶ ἐδῶ σκηνὴ προσφορᾶς καὶ στολισμοῦ ἐπιτυμβίου στήλης. Ὁ δίσκος λοιπόν, τὸν ὁποῖον κρατεῖ ἡ ὑπέρετρα, ἔχει τὴν ἰδίαν σημασίαν, ὅπως καὶ τὸ κάνιστρον μὲ τὰς ταινίας, τοὺς στεφάνους καὶ τὰ ἀλάβαστρα, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ μὲ τυπικὴν συχνότητα εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους.

Τὸ σύνολον τῶν σκηνῶν κατὰ τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ BUSCHOR *Attische weissgrundige Lekythen der Parthenonzeit* 6 κέ. δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς προετοιμασία διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὸν τάφον¹. Αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἀποτελοῦν σύνθεσιν χωρὶς χρονικὸν ἢ τοπικὸν προσδιορισμόν, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν ψυχολογικὴν ὑποβολὴν διὰ τῆς συγχωνεύσεως θεμάτων ἐκ τῶν δύο κόσμων, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, εἰς νέαν συμβολικὴν ἐνότητα· ἡ γυνή, ἣτις παρίσταται εἰς τὸ περιβάλλον τῆς οἰκιακῆς τῆς ζωῆς, εἶναι πλέον νεκρά. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ὑφίστανται ἀμφιβολίαι καὶ δὲν ἔχει γίνεαι γενικῶς ἀποδεκτὴ². Ἄλλ' εἰς ἓν ἐκ τῶν νεωτέρων παραδειγμάτων « προετοιμασίας », τὴν λήκυθον τοῦ Βερολίνου FURTW. 2449 (*Sammlung Sabouloff I* πίν. 60, 1, RIEZLER πίν. 49) ἡ καθημένη γυναικεία μορφή παρίσταται κρατοῦσα ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς τὸ κάνιστρον μὲ τὰς ταινίας — ὅχι βεβαίως διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃ ἡ ἴδια εἰς τὸν τάφον — καὶ τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸ κόσμημα, τὸ ὁποῖον ἡ ἄλλη γυνὴ πρόκειται νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτήν. Τὸ βαθὺ βλέμμα, ἡ ἀπομόνωσις ἀπὸ τῆς ἄλλης γυναικὸς παρ' ὅλον τὸν σύνδεσμον, τὸν ὁποῖον δημιουργεῖ ἡ πρᾶξις, δεικνύουν ἐκφραστικῶς ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ἀπρόσιτον κόσμον τῶν νεκρῶν³. Καθ' ὅμοιον τρόπον κρατεῖ τὸ κάνιστρον ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς καὶ ἡ νεκρὰ τῆς ληκύθου *Petit Palais* 344 (CV. πίν. 34, 4), εἰς δὲ τὰς λευκὰς ληκύθους μετ' ἐπιτυμβίων ἀπαντᾷ ἐκ μέρους τοῦ νεκροῦ καὶ ἡ χειρονομία πρὸς τὰ ἀντικείμενα τῆς προσφορᾶς⁴. Ἡ ἐρμηνεία, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἰσχύει διὰ μίαν νεωτέραν χρονολογίαν, δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ καὶ διὰ τὰ παλαιότερα παραδείγματα τοῦ ἰδίου θέματος, ἐφ' ὅσον δὲν διαφέρουν οὐσιαστικῶς⁵. Ἐναντίον τῆς γνώμης ταύτης εἶχεν ἄλλοτε παρατηρηθῆ⁶ ὅτι εἰς τὰ κάνιστρα τῶν προσφορῶν περιέχονται ἀντικείμενα ὅχι ἐκ τῶν διδομένων γενικῶς εἰς τοὺς νεκρούς, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὸν στολισμὸν τῶν τάφων. Ἀκριβῶς ἡ νέα λήκυθος δεικνύει ὅτι ὑπάρχουν καὶ διάφοροι περιπτώσεις. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἐκ τῶν παλαιότερων, ἣτις φέρει παράστασιν νεκρικῆς προσφορᾶς, φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νέου θέματος, ἐγένοντο περισσότεραι δοκιμαί, ἐὰν δὲ οἱ ἀγγειογράφοι ταχέως περιορίσθησαν εἰς ἓνα τύπον, ἡ προτίμησις δὲν ὀφείλεται εἰς λόγους πραγματικούς, ἀλλὰ διότι εὔρον εἰς αὐτὸν πλουσιωτέρας διακοσμητικὰς δυνατότητας.

1 Ἡ ἀποψις αὐτὴ εἶχε γίνεαι δεκτὴ ὑπὸ τῶν πλείστον μελετητῶν καὶ ἐπικρατεῖ εἰς τὰ συνολικὰ ἔργα τοῦ FAIRBANKS καὶ RIEZLER. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ VAN HOORN *De vita atque cultu puerorum* 36 ὅτι λείπει πᾶσα σχέσις πρὸς τὸν θάνατον δὲν εἶχεν ἀπήχησιν.

2 BEAZLEY *Attic White Lekythoi* 9, RICHTER *Rf. Athenian Vases* 150, *Attic rf. Vase painting* 120.

3 Οὕτω καὶ GARDNER *The Sculptured Tombs of Hellas* 21.

4 FAIRBANKS I 210, RIEZLER 33, COLLIGNON *Les statues funéraires* 103.

5 Τὸ ὅτι ἡ θεωρουμένη ὡς νεκρὰ μορφή τῆς ληκύθου τοῦ Βερολίνου εἰκονίζεται καθημένη, δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐρμηνείας καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις, διότι καὶ εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους τὰς ἐχούσας ἐπιτυμβίους στήλας ὁ νεκρὸς δὲν παρίσταται ἀποκλειστικῶς ἢ συνήθως καθήμενος. Τὸν περιορισμὸν τοῦτον εἶχον δεχθῆ παλαιότερον MILCHHÖFER *Über die Gräber der Hellenen* 17, 2, ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ ΑΕ 1906, 18 κέ.

6 RIEZLER 19.

Ἡ δευτέρα λήκυθος παρουσιάζει μίαν ἐκ τῶν συνήθων παραστάσεων σκηνῆς ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ γυναικωνίτου, αἱ ὁποῖαι εἶναι χαρακτηριστικαὶ διὰ τὰς λευκὰς ληκύθους τῶν χρόνων μεταξὺ 470-50¹. Καὶ ἡ μορφή τῆς γυναικός, ἥτις πλέκει στέφανον, καὶ ἡ τῆς ὑπηρετρίας φερούσης κιβώτιον ἀπαντοῦν πολὺ συχνά, ἀλλ' ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο μορφῶν εἶναι ἀντιθέτως σπάνιος. Παραθέτω ὀλίγας ὁμοίας παραστάσεις:

1. Ὑδρία Heidelberg B 133, KRAIKER Rf. att. Vasen πίν. 36, 197.
2. Λήκυθος Ἀθηνῶν 1496, Φωτ. Ἰνστ. N/M. 2822.
3. Ἀμφορεὺς Branicke (Wilanow), CV. Pologne 3 πίν. 1, 7.
4. » Czatoryski 1229, CV. Cracovie πίν. 12, 3a.
5. Λευκὴ λήκυθος BUSCHOR Das Grab eines att. Mädchens² 44, εἰκ. 36.

Εἰς τὴν παράστασιν οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς καὶ ἀναφορὰ πρὸς τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ἐξωτερικὰ σύμβολα λείπουν, δὲν ἀποκλείεται εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀγγειογράφου ἢ καθημένη γυνὴ νὰ προεβάλλετο ὡς νεκρά. Τὴν νεκρικὴν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα προσδίδει ὄχι τὸ θέμα, ἀλλ' ἡ συνείδησις τοῦ σκοποῦ, διὰ τὸν ὁποῖον κατεσκευάσθησαν. Ὅτι δὲ λευκαὶ λήκυθοι τῆς ἐποχῆς κατεσκευάζοντο ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν θεραπείαν τῶν νεκρῶν² δεικνύουν αἱ σύγχρονοι παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ τοιοῦτος σκοπός, ὅπως καὶ εἰς τὴν προηγουμένην, τονίζεται σαφέστερον, ἐπίσης καὶ ἡ συνήθεια νὰ τοποθετῆται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δεύτερος πυθμῆν, ἥτις ἀκριβῶς ἀρχίζει τὴν ἐποχὴν ταύτην³.

Καὶ αἱ δύο λήκυθοι ἔχουν τὸ κανονικὸν διὰ τὰς μεγάλας ληκύθους τοῦ 5^{ου} αἰῶνος κυλινδρικὸν σχῆμα (εἰκ. 3): τὰ τοιχώματα τῆς κοιλίας παρουσιάζουν ἑλαφρὰν καμπύλην καὶ μολονότι γίνεται αἰσθητὴ ἢ ἀνταγωνιστικὴ τάσις πρὸς τὴν εὐθειαν, ἡ τάσις αὕτη δὲν ἔχει ἐπικρατήσει, ὅπως εἰς τὰς παλαιότερας ἤδη ληκύθους τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως. Τὸ σχῆμα, ὅπως καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ ὄμου, ὅστις, πρὶν ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν πρὸς τὰ πλάγια τοιχώματα, διαγράφει εὐχυμον καμπύλην, πλησιάζει τὰς δύο ληκύθους πρὸς τὴν λήκυθον τοῦ Ἀκεστορίδου ἐν Βρυξέλλαις (CV. 1 III Jb πίν. 2, 4) καὶ τοῦ Ἀλκιμάχου ἐν Ἀθήναις (CV. 1 III Jb πίν. 3, 3, KLEIN Child Life in Greek Art πίν. 40A)⁴. Ἡ στερεὰ καὶ γηῖνη διαγραφή τῶν μορφῶν, τὰ πρόσωπα μὲ τὸ αὐστηρὸν καὶ χωρὶς χαλάρωσιν profil ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν κύλικα τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιστοξένου ἐν Λούβρω (POTTIER Vases du Louvre III πίν. 106, PFUHL Muz. III 499, DIEPOLDER Der Penthesileamaler πίν. 7, — πρβ. ἰδίως τὴν κόρην τῆς δευτέρας ληκύθου), ὅπου τοὺς σφιγκτοὺς ἄξονας τῶν παλαιότερων ἔργων του ἀρχίζει νὰ εὐρύνῃ θερμοτέρα ζωή. Ἡ κύλιξ αὕτη τοῦ Γλαύκωνος ἔχει χρονολογηθῆ εἰς τὸ 475/0⁵ καὶ ἐὰν ἡ χρονολογία αὕτη πρέπη νὰ

¹ Στατιστικὴν τῆς συχνότητος βλ. FAIRBANKS I 109 καὶ 177.

² Ὅτι ὁμοῦς τοῦτο δὲν εἶναι γενικὸν βλ. BEAZLEY Some Attic Vases in the Cyprus Museum 42.

³ HASPELS Attic Black-figured Lekythoi 129; 176 πρβ. BUSCHOR ALP. 5 — Ἄλλα παραδείγματα ἀποδόσεως νεκρικῆς σημασίας εἰς ἀπλᾶς σκηναὶς γυναικωνίτου MC MAHON AJA 1906. 413, FAIRBANKS I 290, BUSCHOR Grab 64.

⁴ Ἡ χρονολόγησις τῶν δύο αὐτῶν ληκύθων τὸ 460-55 (PEREDOLSKI AM 1926, 49) εἶναι μᾶλλον χαμηλὴ.

⁵ DIEPOLDER ἔ. ἀ. 11 — Ἡ ὑπόθεσις SMITH Der Lewismaler 10 σημ. περὶ περιορισμοῦ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Γλαύκωνος ἀμέσως μετὰ τὸ 480 δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς τεχνοτροπικὰς διαφορὰς τῶν νεωτέρων ἀγγείων, ὅπως ἡ λήκυθος τῆς Bonn (BUSCHOR Griech. Vasen 181: 465, GREIFENHAGEN CV. πίν. 41: 465-0). Εἰς δύο δεκαετίαις ἐκτείνεται ἐπίσης καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰπποδάμαντος (LANGLOTZ Zeitbestimmung 4) καὶ Εὐαίου (BEAZLEY AJA 1929, 364, ROBINSON-FLUCK A Study to the Greek Love-names 101).

ὑποβιβασθῆ συμφώνως πρὸς τὴν νεωτέραν — περὶ τὸ 470 — χρονολογίαν τῆς κύλικος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Βερολίῳ¹, αἱ δύο λήκυθοι δύνανται ὁπωσδήποτε νὰ τοποθετηθοῦν μετ' ἀσφαλείας κατὰ τὸ 470-65. Ἡ ἀπ' ἀλλήλων χρονικὴ ἀπόστασις εἶναι μικρὰ, ἀλλ' ἡ δευτέρα λήκυθος εἶναι κατὰ τι νεωτέρα. Σύγχρονος περιπτου εἶναι καὶ ἡ λήκυθος

Εἰκ. 3. Πλαγία ὄψις ληκύθων 17279 καὶ 17493.

τοῦ Γλαύκωνος εἰς Baltimore (CV. 1 πίν. 36—ROBINSON: 470), ἐνῶ ἡ λήκυθος ἡ ἔχουσα τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἐν Βρυξέλλαις (CV. 1 III Jb πίν. 2, 5, BUSCHOR ALP. εἰκ. 11, FAIRBANKS II πίν. 33,2), ἡ ὁποία δεικνύει ὅτι ὁ ἀγγειογράφος δὲν ἔχει ἀφομοιώσει ἀκόμη τὴν πυκνότητα καὶ συγκέντρωσιν τοῦ νέου ρυθμοῦ, ὡς καὶ ἡ λήκυθος τῶν Ἀθηνῶν 1828 (CV. 1 III Jb πίν. 1, 8, JdI 1887, 163) εἶναι ὀλίγον παλαιότεραι.

Ἄπλοῦν βλέμμα εἰς τὰς παραστάσεις τῶν δύο ληκύθων πείθει ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου καὶ ἡ ἀναζήτησις δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίας. Παραλειπομένων τῶν ἐξω-

¹ BEAZLEY Painter and Potter in Ancient Athens 36.

τερικῶν στοιχείων¹, ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθεται ἡ γυνὴ τῆς δευτέρας ληκύθου (μακρὰ εὐθεῖα ἀπὸ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν γονάτων, διαγραφὴ μικροῦ τόξου κατὰ τὴν κάμψιν των) ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν θέσιν τῶν βραχιόνων εἶναι συγγενῆς πρὸς τὴν λήκυθον τῆς Ὁξφόρδης 549 (JHS 1905 πίν. 3, 1), ἡ δὲ μορφή τῆς κόρης κατὰ τὰ

Εἰκ. 4. Λήκυθος Συλλογῆς Βλαστοῦ.

Εἰκ. 5. Λήκυθος Συλλογῆς Βλαστοῦ.

χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν γενικὴν σύλληψιν ἀνευρίσκειται πάλιν, περισσότερο ἐξειλιγμένη, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτὴν ἔλλειψιν ρευστότητος εἰς τὴν λήκυθον τῶν Ἀθηνῶν 1763 (ZERVOS *L'art en Grèce* εἰκ. 277). Δύο λευκαὶ λήκυθοι τῆς συλλογῆς Βλαστοῦ, τῶν ὁποίων παρατίθενται ἀπεικονίσεις (εἰκ. 4 καὶ 5) ἔργα ἐπίσης, ὅπως καὶ αἱ προηγούμεναι τοῦ ζωγράφου τῶν Ἀθηνῶν 1826², δεικνύουν ἀπαραγνώριστον συγγένειαν πρὸς τὰς ἀντιστοίχους μορφὰς τῶν δημοσιευομένων ληκύθων, ὥστε καὶ αὗται πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην.

Τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου τῶν Ἀθηνῶν 1826 διεγνώσθη καὶ συνεκροτήθη κατὰ μέγα μέρος πρῶτον ὑπὸ τοῦ BUSCHOR ALP. 16/7, ἀλλ' ἐθεωρήθη ἐνιαῖον πρὸς τὸ τοῦ

¹ Ὁ τύπος τοῦ καθίσματος μὲ τὸ ὑψηλὸν ἐρεισίνωτον καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν ἐσωτερικῶν τριγώνων ἀπαντᾷ εἰς τὴν λήκυθον τῆς Ὁξφόρδης JHS 1905 πίν. 3, 1. Ἐπίσης ἡ κόσμησις τοῦ κιβωτίου διὰ γραμμῶν

ὀριζοντίων καὶ μικροτέρων λοξῶν, ἀνοιχτόχρωμος ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὸ κἀνιστρον τῆς ληκύθου τῶν Ἀθηνῶν 1763.

² BEAZLEY ARP. 465.

ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς¹. Μεταξὺ τῶν δύο ομάδων, ἡ δευτέρα τῶν ὁποίων διαδέχεται χρονολογικῶς τὴν πρώτην, ὑπάρχουν διαφοραὶ, περισσότερον μάλιστα αἰσθητὸν κενόν, ἀλλ' ἴσως ἢ μεταξὺ τῶν σχέσις δύναται νὰ μὴ ἀποκλεισθῇ ἐντελῶς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦ παλαιότερου ζωγράφου ἐμφανίζονται στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι προετοιμάζουσαν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ ποιότης τῆς γραμμῆς του, ἀνοικτὴ καὶ μὲ περισσοτέραν ταχύτητα συρομένη εἶναι βεβαίως διάφορος τῶν παλαιότερων ληκύθων τοῦ ζωγράφου 1826, ἀλλ' ἤδη ἡ μεταβολὴ ἔχει ἀρχίσει νὰ συντελῆται εἰς τὴν λήκυθον τοῦ Βερολίνου FURTW. 2444 (RIEZLER πίν. 15, VAN HOORN De vita puerorum 33 — πρβ. RIEZLER πίν. 16 τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς)· εἰς ἀμφοτέρους εἶναι χωρὶς λεπτότητα, παχεῖα, ἀλλὰ μὲ πολλὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν². Κατώτερα ἔργα τῶν δύο ζωγράφων, ὅπως ἡ λήκυθος τῆς Νεαπόλεως FAIRBANKS I 157 καὶ τῆς Μαδρίτης 19497 (FAIRBANKS I 194, LEROUX Les vases grecs de Madrid πίν. 34, 299) χαρακτηρίζονται ὄχι ὑπὸ σπουδῆς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀτόνου γραμμῆς καὶ χαλαρώσεως τῆς μορφοπλαστικῆς δυνάμεως. Ἡ δυσκολία τῆς ὀργανώσεως μορφῶν, ὅταν παρουσιάζουσαν στροφὴν ἐν τῷ χώρῳ, ἣτις ἐξένισε κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ληκύθου τῶν Ἀθηνῶν 1825³, καὶ ἡ ἀνάλυσις τῶν εἰς παράλληλα ἐπίπεδα καὶ γωνιώδεις τομὰς παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς δύο ζωγράφους (πρβ. ZERVOS L'art en Grèce εἰκ. 277 καὶ RIEZLER πίν. 16 ἀριστερά)⁴. Κοινὴ εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς συνθέσεως, ἡ κυριαρχία ἐνὸς ἀκάμπτου συστήματος ἀξόνων⁵ καὶ ἡ τάσις, ὅταν ὑπάρχη κίνησις πρὸς τὰ ἔξω, νὰ κλείεται αὕτη δι' ἐξωτερικῶν ὀρίων (πρβ. RIEZLER πίν. 12 καὶ 16). Τὰ θέματα τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς ἀπαντοῦν ἤδη καὶ εἰς τὸν ζωγράφον 1826 — οἱ νέοι μὲ τὴν λόγχην καὶ πέτασον εἰς τὴν λήκυθον τῶν Συρακουσῶν 2288 (FAIRBANKS IV 3, 17) — ἡ δὲ τυπολογία τῶν γυναικείων μορφῶν του προετοιμάζεται εἰς τὴν λήκυθον τοῦ Βερολίνου 3175 (RIEZLER πίν. 12) ἢ εἶναι κοινὴ π.χ. καὶ εἰς τὸν ζωγράφον τῆς Καρλσρούης⁶, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ζωγράφος 1826 εὐρίσκειται εἰς σχέσιν⁷, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον διαδεδομένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην⁸.

Μεταξὺ τῶν ἀγγειογράφων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν ὑστέραν ἐποχὴν τοῦ Γλαύκωνος ἀσχολοῦνται εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους, τὸν ζωγράφον τῶν Ἀθηνῶν 1826 διακρίνουσαν μεγαλύτεραι ἀξιώσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν φέρουσαν πλησίον τῆς ομάδος τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιστοξένου⁹. Εἰς τὴν ομάδα αὐτὴν περὶ τὸ 470 ἐφαρμόζοντες τὸν νεωτερισμὸν, ὁ ὁποῖος διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιστοξένου¹⁰, ἤρχισαν νὰ ζωγραφίζουσαν λευκὰς ληκύθους δι' ἡραιωμένου γανώματος καὶ νὰ δημιουργοῦσαν νέα θέματα καὶ τρόπους καλλιτε-

1 BEAZLEY ἔ.ἀ. 467. Ἄλλη λήκυθος τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς BCH 1941, 234.

2 Βλ. καὶ PFUHL MuZ. II 562 (περὶ τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς).

3 WEISSHÄUPL AM 1890, 43.

4 Ὅταν ἡ μορφή παρίσταται κατ' ἐνώπιον καὶ ὑπὸ τῶν δύο ζωγράφων τὸ ἐν σκέλος σχεδιάζεται ἐν κατατομῇ.

5 Βλ. καὶ RIEZLER 80 περὶ ἔργου τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς.

6 CV. Cambridge 1 πίν. 30, 2.

7 BEAZLEY ARP. 466, πρβ. AJA 1930, 141.

8 Βλ. RICH AJA 1930, 171 περὶ τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως.

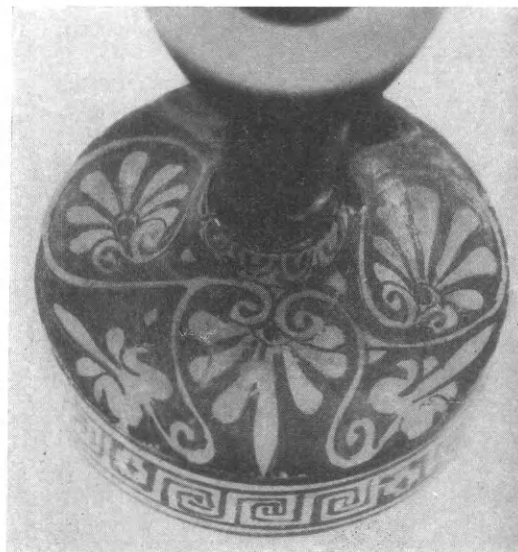
9 BEAZLEY ARP. 579 κέ.

10 TALCOTT Hesperia 1933, 228· διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς κύλικος τοῦ Ὀρφέως LANGLOTZ Zeitbestimmung 109, DIEPOLDER Der Penthesileamaler 11, BUSCHOR Griech. Vasen 176· κατὰ τὴν χρονολογίαν PHILIPPART Les coupes attiques à fond blanc ἡ προτεραιότης αὕτη δὲν διαπιστοῦται.

χνικῆς ἐκφράσεως¹. Ὁ ζωγράφος 1826, ὅπως καὶ αὐτοί, διακοσμεῖ τὸν ὄμον δι' ἐρυθρομόρφων ἀνθεμίων καὶ λωτῶν² κατὰ τρόπον, τὸν ὁποῖον διέδωκε τῷ 490/80 ὁ ζωγράφος τοῦ Βρύγου³ — ἀλλὰ παραλείπων τὰς ἔλικας εἰς τὴν βάσιν τοῦ κεντρικοῦ ἀνθεμίου⁴ — ὑπεράνω δὲ τῆς παραστάσεως συνδυάζει μαϊάνδρον καὶ ὀριζοντίους σταυρούς (εἰκ. 6 καὶ 7). Αἱ παραστάσεις τῶν ληκύθων εἶναι οἰκιακαὶ σκηναὶ μὲ δύο πρόσωπα καὶ δοκιμάζουν παραλλήλως τὸν συμβολικὸν συνδυασμὸν νεκρικοῦ προσφορᾶς· ἐν τούτοις δὲν ἐπιμένουν εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας — φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει ἀκόμη ὠριμάσει ἢ βαθυτέρα

Εἰκ. 6. Λεπτομέρεια ληκύθου 17279.

Εἰκ. 7. Λεπτομέρεια ληκύθου 17493.

ἐκείνη πνευματικότης, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὸ ἀνθρώπινον ἦθος εἰς τὰς ὀριακὰς σχέσεις⁵. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπον οὐσιαστικώτερον ὁ ζωγράφος 1826 δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι σχετίζεται πρὸς τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν ζωγράφων τοῦ Πιστοξένου καὶ τῆς Πενθεσιλείας, ἂν θεωρηθῇ ὄχι ὡς ὀργανωμένη σχολή, ἀλλ' ὡς φορεὺς γενικωτέρων καλλιτεχνικῶν τάσεων⁵. Πρὸς τὸν κύκλον τοῦτον — μολονότι δὲν ἔχει τὴν μνημειακὴν ἔξαρσιν

¹ Ἡ λήκυθος τοῦ Ὀλυμπίου ἐν Βερολίῳ, ἔργον τοῦ ζωγράφου τοῦ Συρίσκου (BEAZLEY ARP. 197), δὲν εἶναι πιθανῶς παλαιότερα, βλ. καὶ ZAHN Antike 1925, 284 (μετὰ τὰ Περσικά) διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ ζωγράφου τοῦ Συρίσκου PFUHL MuZ. II 516, SWINDLER Ancient Painting 193.—Τὸ 470 εἶναι καὶ ὁ ἀρύβαλλος τοῦ Διογένηος εἰς Τάραντα (RIEZLER 56 σημ.).

² Τὰ ἀνθέμιά του ἀντὶ τῶν συνήθων 9, ἔχουν 7 φύλλα, ὅπως καὶ εἰς τὰς ληκύθους AJA 1947 πίν. 55 (Ἐρμῶναξ), CV. Oxford 1 πίν. 38, 5 (ζωγράφος Πανός) CV. Palermo πίν. 20, 4 (ζωγράφος Νίκωνος), RICHTER Rf. Athenian Vases 47 καὶ 48 (ζωγράφος Βρύγου) κ.ά.

³ Ὁ τύπος οὗτος τῆς κοσμήσεως δι' ὀρθῶν ἀνθεμίων παρέχει δυνατότητα ρυθμικῶν ἐναλλαγῶν καὶ συγχωρεῖ τὴν παράστασιν πρὸς τὸ ἀγγεῖον, ἐνῶ τὰ κεκλιμένα ἀνθέμια, τὰ ὁποῖα συνειθίζοντο προηγουμένως (HAS-

PELS ἔ.ά. 70; 162 DINSMOOR AJA 1946, 106 κέ., ἐπίσης POULSEN Aus einer alten Etruskerstadt πίν. 11, AJA 1930, 335) προσηρμόζοντο αὐτοτελῶς εἰς τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου. Ἡ ἀνεξάρτητος δοκιμὴ τοῦ ζωγράφου τοῦ Βερολίνου εἰς τὴν λήκυθον τῆς Ν. Ὑόρκης RM 1943 πίν. 14,2 δὲν εἶχε συνέχειαν.

⁴ RICHTER ἔ.ά. 41, CV. Providence πίν. 19, 1 (ζωγράφος Βρύγου), πίν. 19, 2 (ζωγράφος Dutuit), SCHAAL Aus Frankfurter Sammlungen πίν. 32 (ζωγράφος Γίγαντομαχίας Παρισίων), GARDNER Greek Vases in the Ashmolean Museum πίν. 35, 317 (ζωγράφος Providence) κλπ. Ὑπόλειμμα τῶν ἐλίγων εἶναι οἱ κύκλοι εἰς τὴν λήκυθον CV. Cambridge 2 (RICKETT - SANNON) πίν. 13, 3 (ὀμάς Μελήτου).

⁵ Ὅπως εἰς BEAZLEY Greek Vases in Poland 28 κέ., DIEPOLDER ἔ.ά. 22-3.

τῶν ἄλλων ζωγράφων λευκῶν ληκύθων τοῦ κύκλου — τὸν συνδέουν κοινὰ μορφολογικὰ ἀντιλήψεις, ὅπως ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς τεχνικῆς καλλιτεχνίας, ἡ σύλληψις τῶν ἰδίων φυσιογνωμικῶν τύπων, αὐστηρῶν, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἐντάσεως χωρὶς βαρῦτητα καὶ περαιτέρω ἀνάλογος δροσερότης διαθέσεως καὶ ἡ ἄμεσος ἔκφρασις μιᾶς συμπεπυκνωμένης ζωτικότητος¹.

Τὰ περισσότερα τῶν ἔργων τοῦ ζωγράφου τῶν Ἀθηναίων 1826 κατατάσσονται εἰς τὴν δεκαετίαν περὶ τὸ 460 καὶ ἀπηχοῦν ἐν τῷ συνόλῳ διαθέσεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλκιμάχου², ὅπως ἐκφράζονται καὶ εἰς τὰς ἄλλας νεωτέρας ληκύθους τοῦ κύκλου: χαλάρωσις τῆς αὐστηρᾶς κατασκευῆς, ἀτομικώτερος χαρακτηρισμὸς, ὑγρότεροι ψυχικαὶ καταστάσεις, αἵτινες προσδιορίζονται ἀκόμη ὑπὸ τῆς ἀμέσου ζωῆς τῶν αἰσθήσεων, τόσον διάφορα τῶν πρώϊμων ἔργων τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ ὁποίου τὰς μορφὰς διαπνέει ἡ «αὐτὴ ψυχὴ ἀρίστη»³. Εἰς τὰ ἔτη πρὸς τὸ 460 ἀνάγονται αἱ λήκυθοι τῶν Ἀθηναίων 1825 (AM 1890 πίν. 1, RIEZLER πίν. 11), 1826 (RIEZLER πίν. 10), 2032 (FAIRBANKS I πίν. 5,2) Λονδίνου D 26 (MURRAY White Athenian Vases πίν. 21 A), μία τῆς συλλογῆς Βλαστοῦ (εἰκ. 57) καὶ τοῦ Λίχα εἰς Ὁξφόρδην (JHS 1905 πίν. 3,1). Εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ὄμου ἐπιζητεῖ τὴν ἀφήσιν τὸ αὐστηρὸν μελανὸν πλαίσιον καὶ εἴτε δοκιμάζει μελανόμορφα ἀνθέμια, εἴτε, ὅπως ὁ ζωγράφος τοῦ Ἀχιλλέως, καλύπτει τὸν ὄμον διὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος δίδων οὕτω εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου περισσοτέραν ἐνότητα καὶ ἐλαφρότητα, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ χρησιμοποιῆ τὸν συνδυασμὸν ἀνθεμίων καὶ λωτῶν. τὰ φύλλα τῶν ἀνθεμίων εἶναι ἐναλλάξ μελανὰ καὶ ἀμαυρὰ ἐρυθρὰ⁴. Ἡ χρῆσις τῶν χρωμάτων παραμένει περιορισμένη· εἰσάγεται τὸ ἐρυθρὸν καὶ πορφυροῦν, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὰς λεπτομερείας, τὰ ἐνδύματα ἀποκτοῦν πλουσιωτέραν μορφολογικὴν διαφοροποίησιν, ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι συχνὰ αἱ πτυχὰι δηλοῦνται μόνον εἰς τὸ προσχέδιον. Εἰς τὰ νεώτερα ἔργα τῆς ομάδος γίνονται ἀφθονώτερα τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα χρωματίζονται εἴτε διαφόρων ἀποχρώσεων ἐρυθρὰ εἴτε μελανὰ μὲ πορφυρᾶς πτυχὰς (λήκυθος τῶν Ἀθηναίων 1845, 1846, 1997). Αἱ μορφὰι διατηροῦν τὴν ἀκαμψίαν των, μολοντί εἰσάγεται ἡ διάκρισις τοῦ ἀνέτου σκέλους. Ἡ γενικὴ τάσις τῆς ἐποχῆς τοῦ Διφίλου πρὸς περισσοτέραν λεπτότητα ἐκδηλοῦται εἰς τὰς καθ' ὑπερβολὴν ραδιναὺς ἀναλογίας, ἀλλ' αἱ μορφὰι ὑπολείπονται εἰς ζωτικότητα, χωρὶς νὰ ἀποκτοῦν ἐσωτερικὸν βάθος, ὅστε γίνεται αἰσθητὴ κάποια κενότης περιεχομένου⁵.

Εἰς ὅλας τὰς συνθέσεις τοῦ ὁ ζωγράφος τῶν Ἀθηναίων 1826 συνηθίζει νὰ ἀντιπαρθεῖ μορφὰς ἐσωτερικῶς αὐτάρκεις, χωρὶς σύνδεσμον μεταξὺ των. Ἡ φορὰ, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ θεματικόν τι στοιχεῖον ἢ τὸ βλέμμα, εὐρίσκει τὴν ἄλλην μορφήν πάντοτε κλειστήν καὶ ἡ ὑπερβάσις τῆς τομῆς γίνεται εἰς τὸ καθαρῶς μορφολογικὸν ἐπίπεδον τῆς συν-

1 Ἡ ἀναζήτησις τῶν σχέσεων νοεῖται διὰ τὰ παλαιότερα καὶ καλύτερα τῶν ἔργων του. Λεπτομερείας τῆς ἐνδυματολογίας τοῦ ζωγράφου τῆς Πενθεσιλείας (RICH AJA 1930, 157, ROULSEN From the Collections Ny Calsberg I 174) συνειθίζει καὶ ὁ ζωγράφος 1826.

2 465-0: BUSCHOR Griech. Vasen 181, διὰ τὰ χρονικὰ ὅρια τῶν ἀγγείων μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀλκιμάχος βλ. CASKEY-BEAZLEY Attic Vase Paintings,

Boston 45, ROBINSON-FLUCK Greek Love-names 78.

3 ΗΡΑΚΛ. Β 118 SNELL.

4 Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας ληκύθους τοῦ κύκλου τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιστοξένου, ὅπως τὴν λήκυθον τοῦ Ermitage AM 1926, 48 καὶ τῆς Κύπρου Swedish Cyprus Expedition III πίν. 86, 1/2.

5 Πρβ. FAIRBANKS I 147, WEISSHÄUPL AM 1890, 48.

θέσεως. Ἡ γενικὴ τάσις τῆς ἐποχῆς εἶναι βεβαίως νὰ τοποθετήσῃ τὴν σχέσιν εἰς τὸν βαθύτερον ψυχικὸν κόσμον τῶν προσώπων ἢ τὴν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ συνόλου¹, ἀλλὰ δύναται νὰ παρατηρηθῇ εἰς τὰ πρῶϊμα ἔργα τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως ὅτι ὑπόκειται διάφορος ἀφετηρία: αἱ μορφαὶ εἶναι ἀνοικταὶ πρὸς ἀλλήλας, τὴν δὲ ἐπαφὴν δημιουργεῖ ἐπὶ πλέον καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν κοινότητα τοῦ γεγονότος, ἡ ὁποία ἐκφράζει καὶ τὴν ψυχικὴν ἀνταπόκρισιν². Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ λήκυθος τοῦ Βερολίνου FURTW. 2444. Ἡ σύνθεσις τῆς γυναικὸς μὲ τὸ βρέφος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, ἀπομονοῦται ἀπὸ τῆς μορφῆς τοῦ πολεμιστοῦ καὶ λείπει ἡ διασταύρωσις τῶν κινήσεων καὶ ἡ αὐθόρμητος ἐκφρασις παιδικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ εἰς τὰς παραστάσεις τῆς ἐποχῆς ἡ στροφὴ τοῦ βρέφους πρὸς τὴν ἄλλην μορφήν³, καὶ ὁ τρυφερότερος ψυχικὸς ρυθμὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀναζητεῖ στήριγμα εἰς τὸν μητρικὸν ὄμον⁴.

Ἡ λήκυθος τοῦ Βερολίνου, ὡς καὶ τῶν Ἀθηνῶν 1763, τοποθετοῦνται μετὰ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας 460/50⁵ καὶ δεικνύουν ὅτι ὁ ζωγράφος 1826 ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων, οἵτινες ἐγκατέλιπον τὸ πρόσθετον λευκὸν διὰ τὰς γυναῖκας⁶. Ἐσωτερικῶς ἡ τέχνη του παραμένει συντηρητικὴ, χωρὶς νὰ ἀφομοιώνῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐποχῆς τοῦ Διφίλου, κατορθώνει ὁμως ἀντλῶν ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν καταβολὴν τῆς παρελθούσης δεκαετίας νὰ δημιουργῇ ἀξιολόγους μορφάς⁷.

Ἐὰν γίνῃ δεκτὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς⁸ ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ζωγράφου 1826, τότε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι κατὰ τὸ 455/0 πραγματοποιεῖται σημαντικὴ ἀνανέωσις καὶ βαθυτέρα μεταβολὴ τῆς

1 Βλ. εἰδικότερον BEAZLEY VA. 134 καὶ 142, SCHWEITZER NJb. 1934, 311, HOFFKES-BRUKKER Frühgriech. Gruppenbildung 65 κέ.

2 RIEZLER πίν. 2 — JHS 1896 πίν. 7, BUSCHOR Griech. Vasen 191—JHS 1896 πίν. 6, BUSCHOR Das Grab 40—CV. Athènes 1 III Jc πίν. 2, 7, αὐτ. πίν. 2, 1/2.

3 Λήκυθος Δρομίππου RIEZLER πίν. 2 (ζωγράφος Ἀχιλλέως), λήκυθος Ὁξφόρδης GARDNER πίν. 18, CV. 1 πίν. 37, 1/2 (ζωγράφος Ὑλλου), λήκυθος Ἀλκιμάχου CV Athènes 1 III Jb πίν. 3, 3, AE 1905 πίν. 1, BUSCHOR Griech. Vasen 190 (ζωγράφος Τιμοκράτους) πρβ. καὶ τὸν ἀμφορέα CV. Brit. Museum 3 III ic πίν. 17, 1, JHS 1888 πίν. 3 (ζωγράφος Βορέου) συνήθης εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ Διονύσου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἑρμῆς παραδίδει εἰς τὰς Νύμφας (AURIGEMMA Museo di Spina πίν. 81, Mon. Ist. 2 πίν. 17, Millin Peintures de vases grecs II 13 — BEAZLEY VA. 153).

4 Ἀλάβαστρον CV. Providence πίν. 22, 3a, AJA 1931, 302 (ζωγράφος Villa Giulia), σκύφος Boston JdI 1902 πίν. 2 (ζωγράφος Εὐαίχμης)· ἐπίσης ὁ ἀμφορέας τοῦ Εὐφόρβου FR III 290, Pfuhl MuZ. III 521, JHS 1914, 191 (ζωγράφος Ἀχιλλέως), πρβ. καὶ τὴν στενὴν σχέσιν εἰς τὸ ὄστρακον τῆς Ἀκροπόλεως GAERF-LANGLOTZ II πίν. 33, 446.

5 Παρὰ BUSCHOR ALP. 24 ἐχρονολογήθη αὕτη τὸ 465, ἀλλ' ἔχει ἤδη ἐγκαταλειφθῆ τὸ πρόσθετον λευκὸν τὰ πρῶϊμα στοιχεῖα εἶναι μᾶλλον ἐπιβιώσεις παλαιότε-

ρας ἀντιλήψεως, δι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ τὸ σύνολον δὲν πείθει διὰ τὸν ἀρχαϊσμόν του, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου αἱ μικραὶ κεφαλαὶ καὶ ραδιναὶ ἀναλογίαι ὀδηγοῦν πρὸς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος (LANGLOTZ Frühgriech. Bildhauerschulen 20, SREBIER RM 1932, 11, πρβ. καὶ τὰς λευκὰς ληκύθους τοῦ Διφίλου, ἰδίως RIEZLER πίν. 7). Ἐπίσης κατὰ τὴν κατάταξιν τῆς σ. 16-7 αἱ λήκυθοι τῶν Ἀθηνῶν 12789 καὶ 12785 (AE 1906 πίν. 1 καὶ 2, RIEZLER πίν. 8 καὶ 9) διατηροῦσαι τὸν ἐρυθρόμορφον ὄμον καὶ τὸ πρόσθετον λευκὸν δὲν δύναται νὰ θεθοῦν μετὰ τὰς ληκύθους 1958 καὶ 1959 (RIEZLER πίν. 16 καὶ 17) καὶ νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὑγιαίνου.

6 Ὁ ζωγράφος τοῦ Ἀχιλλέως εἶχεν ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς τεχνικοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὸ ἐγκαταλείπει μετὰ τὸ 450 (BUSCHOR Das Grab 48—πρβ. BEAZLEY JHS 1914, 221, LUCE AJA 1919, 22). Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀμαυρὸν περίγραμμα εἰσάγει μόνον εἰς τὰ τελευταῖα ἔργα του (BEAZLEY ARP. 649). Ἐὰν πράγματι ἡ λήκυθος τῆς συλλογῆς Heyl 107 (LANGLOTZ πίν. 30) περὶ τὸ 450 ἔχη ἀμαυρὸν περίγραμμα, ὡς ἀναγράφεται, δύσκολον θὰ ἦτο νὰ θεωρηθῇ ἔργον ἰδικόν του.

7 ZERVOS L'art en Grèce εἰκ. 277.

8 Διὰ τὸν συγχρονισμόν τῆς ὁμάδος αὐτῆς πρὸς τὰς ληκύθους τοῦ Ὑγιαίνου βλ. BOSANQUET JHS 1899, 172, διὰ δὲ τὴν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν πελικὴν τῆς Ἐριφύλης εἰς Lecce PFUHL MuZ. II 604.

τέχνης του, ἡ ὁποία συνδυάζεται πρὸς τὴν διάδοσιν τῶν σκηνῶν «ἐπισκέψεως εἰς τὸν τάφον»¹. Τὸ θέμα τοῦτο εἶχεν εἰσαχθῆ περὶ τὸ 460 καὶ τὰ παλαιότερα γνωστὰ παραδείγματα εἶναι δύο λήκυθοι τοῦ ζωγράφου τῶν Ἀθηνῶν 1826 — σύγχρονοι πρὸς ἀλλήλας—εἰς Ἀθήνας (1825) καὶ τὸ Βρεττ. Μουσεῖον (1928, 2-13. 1 : BMQ 1928/9 πίν. 2a).¹ Ὅπως καὶ τὰ ἄλλα νεκρικὰ θέματα, ἡ «ἐπίσκεψις εἰς τὸν τάφον» προετοιμάζεται εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ ὠρίμου ἀρχαϊσμοῦ² καί, ὅταν διαδίδεται πρὸς τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, παρέχει τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκδηλωθῆ μία ἰδιαίτερα τάσις τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς τῶν λευκῶν ληκύθων. Ἐνῶ εἰς ζωγράφους ἐστραμμένους πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον ἡ ἐπιτύμβιος στήλη προστίθεται ὡς πάρεργον εἰς τὰς οἰκιακὰς σκηνάς³, εἰς ἄλλους ζωγράφους ἀναπτύσσεται ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν στροφήν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀπὸ ὅπου ζητοῦν νὰ ἀντλήσουν νέα θέματα. Εἰς τὴν τάσιν αὐτὴν ὀφείλονται αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἐπιταφίων μνημείων εἰς τὰς ληκύθους τῶν Ἀθηνῶν 1815 (ΑΕ 1886 πίν. 4β, RIEZLER πίν. 22), τῆς Βοστώνης 9069 (FAIRBANKS I πίν. 6, RIEZLER 42/3)—ὅσον καὶ ἂν τὸ σύνολον κατάγεται ἐκ τῆς φαντασίας τοῦ ἀγγειογράφου—⁴, ὁ φόρτος τῶν πραγματικῶν στοιχείων εἰς τὰς ληκύθους τοῦ Λονδίνου 05.11-1. 1 καὶ 06.5-12.1 (FAIRBANKS II πίν. 34, 1 καὶ 2), ἡ ἀκριβεία τῆς ἀποδόσεως τοῦ τύμβου εἰς τὴν λήκυθον τῶν Ἀθηνῶν 1789 (RIEZLER πίν. 18, BENNDORF Griech. u. sic. Vasenbilder πίν. 20,2)⁵ τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς καὶ περαιτέρω ἡ μοναδικὴ ἀπεικόνισις οἰκογενειακοῦ περιβόλου μετὰ τῆς συστάδος τῶν στηλῶν ἐπὶ τοῦ κοι-

1 Εἰς ἀμφοτέρας εἰκονίζεται ὁ αὐτὸς ἰδιόρρυθμος τύπος ἐπιτυμβίου ἀποτελούμενος ἐκ βάσεως καταληγούσης εἰς βαθμιδωτὴν πυραμίδα καὶ ἐκ στήλης, ἣτις προεκτείνεται καὶ εἰς τὸν ὄμιον τοῦ ἀγγείου. Γνώμας περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ ἐπιτυμβίου βλ. FAIRBANKS I 169, RIEZLER 96, WEISSHÄUPL AM 1890, 46-7· πρόκειται μᾶλλον ἀπεικόνισις στήλης ἐπὶ βαθμιδωτοῦ βάθρου, διὰ τὴν μορφήν τοῦ ὁποίου βλ. καὶ NEUGEBAUER AA 1920, 29 σημ. ἀντὶ τοῦ περισσότερον συνήθους εἰς σχῆμα βωμοῦ (CASKEY-BEAZLEY Attic Vase Paintings 53, PAGENSTECHE Unteritalische Grabdenkmäler πίν. 17g καὶ σ. 33). Εἰς τὴν πρώτην περιπτῶσιν τὸ βάθρον εἶναι εὐρὺ καὶ χαμηλόν, ὅπως ἐπὶ τῆς ληκύθου HASPELS πίν. 51,2 (παρὰ NICOLE Supplément 973 δίδεται ἄλλη ἐρμηνεία), ἀνάλογος δὲ πρὸς τὴν δευτέραν εἶναι ἡ ἀπεικόνισις τῆς ληκύθου FAIRBANKS II πίν. 28.—Ἡ προέκτασις τῆς στήλης εἰς τὸν ὄμιον ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους RIEZLER πίν. 77—CV. Athènes 1 III Jd πίν. 15, 1, CV. Copenhagen 4 πίν. 171, 1b, CV. Bruxelles 1 III Jb π. 2, 2.

2 Ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἐξ Ἐλευσίνος ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ ΑΔ 1926, 7· δὲν δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ συναχθῆ, ἂν παρίσταται στολισμὸς καὶ προσφορά εἰς τὸν τάφον ἢ θρήνος, ὅπως εἰς τὴν μελανόμορφον λουτροφόρον τῶν Ἀθηνῶν CV. 1 III Hg· πίν. 8, 1, COLLIGNON-COUVE πίν. 30, RUMPF Die Religion der Griechen 179. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λατρευτικοῦ περιεχομένου εἰς κόσμον περισσότερον ἀνθρώπινον καὶ οἰκεῖον, ὅπου εἰσάγει καὶ τὸ ἐπίγραμμα

τῆς Ἀνθεμίδος (IG I² 1037), ἔγινε περὶ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος. Διὰ τὴν ὑπὸ νέον πνεῦμα ἀναδημιουργίαν τῶν νεκρικῶν παραστάσεων τοῦ ἀρχαϊσμοῦ βλ. HEINEMANN Thanatos 80, ZSCHITZSCHMANN AM 1928, 29 (πρόθεσις), FURTWÄNGLER Kl. Schriften II 128 (Χάρων), DIEPOLDER Die att. Grabreliefs 9 (δεξιῶσις).

3 Πρβ. CV. Athènes 1 III Jc πίν. 4/5 πρὸς 7, 3/4, RIEZLER πίν. 37 καὶ πίν. 38.

4 FAIRBANKS I 189, RIEZLER 43, Six Bonner Studien 155.

5 FAIRBANKS I 211, ἐπίσης διὰ τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα τῆς ληκύθου τῆς Μαδρίτης 19497 αὐτ. I 194, ἀμφοτέραι εἶναι ἔργα τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς.— Πρέπει ὁμως νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ κἀνθαρος εἰς ἀττικὰ ἐπιτύμβια δὲν ἀπαντᾷ πρὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος (MÖBIUS RE III A 2318— τὸ σημειούμενον εἰς HOLWERDA Die att. Gräber der Blütezeit 111 παράδειγμα δὲν εἶναι ἀττικοῦ ἀγγείου), ἐνῶ εἶναι συνήθης ἐν Βοιωτίᾳ (LULLIES AM 1940, 19 κέ.). Ἐπίσης εἰς τὸν ζωγράφον τῶν Ἀθηνῶν 1826 παρατηρεῖται προτίμησις πρὸς τὰς προσφορὰς τῆς χθονίου λατρείας, τὰ πόπανα (λήκυθος εἰκ. 1 καὶ 1912, COLLIGNON-COUVE 1648) καὶ τὰ φά, τῶν ὁποίων ἡ παράστασις ἐπὶ τῶν ἀττικῶν ληκύθων δὲν εἶναι ἄλλως συγχῆ (βλ. καὶ ORSI Mon. Ant. XIV 847 σημ.)· φὸν εἰκονίζεται καὶ εἰς τὴν λήκυθον τῆς Μαδρίτης, κἀνθαρον δὲ καὶ φὸν κρατεῖ ὁ ψυχοπομπὸς Διόνυσος, τοῦ ὁποίου αἱ προτομαὶ τίθενται συχνὰ εἰς τοὺς βοιωτικὸς τάφους (NILSSON ARW. 1908, 537, METZGER BCH 1944-5, 316).

νοῦ κρηπιδώματος, ὅπως ἦτο συνήθεια διὰ τὸν Κεραμεικόν, εἰς τὴν λήκυθον τῆς Ν. Ὑόρκης 35.11.5 (RICHTER Attic Rf. Vase Painting εἰκ. 83)¹.

Παραλλήλως εἰς τὰ ἔργα τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς ἡ γενικώτερον παρατηρουμένη ὁρμὴ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῶν δεσμεύσεων τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ², ὀδηγεῖ εἰς τὴν παράστασιν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζονται διὰ τοῦ στοιχείου τῆς κινήσεως εἴτε ἐν τῷ χώρῳ (λήκυθος Ἀθηνῶν 1789, Βερολίνου Inv. 3245: RIEZLER πίν. 19, Gallatin: CV. πίν. 27, 7/9) εἴτε εἰς τὰς στάσεις καὶ τὰς ὁρμητικὰς χειρονομίας — βλ. τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον κἀθηται ὁ νέος ἢ τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸ κἀνιστρον τῶν προσφορῶν εἰς τὰς ληκύθους τῶν Ἀθηνῶν 1790 καὶ 1959 (RIEZLER πίν. 16, PFUHL MuZ. III 532, CV. Athènes 1 III Jc πίν. 6, 3/5) καὶ τὴν χειρονομίαν τῆς γυναικὸς εἰς τὴν λήκυθον Gallatin. Ἀλλὰ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων μὲ τὴν ζωτικότητα, ἡ ὁποία ἀνέροχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἐκδηλώνουν τὴν ἰδίαν δραστικότητα καὶ φυγόκεντρον τάσιν πρὸς τὰ ἔξω. — Ὅμοια προτίμησις πρὸς ζωηρὰς κινήσεις ἀπαντᾷ καὶ εἰς συγχρόνους ληκύθους τοῦ ζωγράφου Sabouroff³, εἰς αὐτὴν δὲ ὀφείλονται καὶ αἱ σκηναὶ κυνηγίων τοῦ ζωγράφου τοῦ Θανάτου⁴.

Τρίτος παράγων, ὁ ὁποῖος συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐκφραστικῶν μέσων τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς, εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ pictorial style, ὡς τοῦτο ἀναλύεται παρὰ HASPELS Attic Blackfigured Lekythoi 190 κέ. Σποραδικὰ δείγματα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης, ὅπως παρασταθοῦν ὄχι αὐτόνομοι μορφαί, ἀλλὰ συλληφθῆ ἢ σκηνῆ ὡς ἐνιαῖον σύνολον, διαφαίνονται καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς, χωρὶς — ὅπως εἶναι φυσικὸν ἄλλωστε — νὰ καταλήγῃ εἰς συνεπῆ ὀλοκλήρωσιν: εἰς τὴν λήκυθον τῶν Ἀθηνῶν 1958 (CV. 1 III Jc πίν. 6, 6/7, FAIRBANKS I 203, RIEZLER πίν. 17) τὸ κἀνιστρον τέμνεται ὑπὸ τῆς ἐπιτυμβίου στήλης, εἰς τὴν λήκυθον 1959 ἡ κυρία μορφή τοποθετεῖται εἰς δεύτερον ἐπίπεδον καὶ ἐν μέρει ἀποκρύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐπιτυμβίου. Τὸ pictorial style, κατὰ τὴν Haspels, συνεχίζει τὴν παράδοσιν τοῦ μελανομόρφου ῥυθμοῦ καὶ τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένου, ἀλλ' ἡ εἰσαγωγή του εἰς τὰς λευκὰς ληκύθους τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} αἰῶνος πιθανῶς σχετίζεται γενικώτερον πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τῶν κατηγοριῶν τῆς νέας ζωγραφικῆς, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται καὶ τὰ τοπιογραφικὰ στοιχεῖα, κυρίως φυτικά μορφαί, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς τώρα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται — παράδειγμα τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς ἡ λήκυθος τῶν Ἀθηνῶν 1790 (COLLIGNON-COUVE 1775)⁵. Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην, ὅπως ἀποδοθῆ ἡ νέα ἐμπειρία τῆς πραγματικότητος καὶ ἀνανεωθοῦν τὰ τυπικὰ θέματα, ὀφείλεται καὶ ἡ μοναδικὴ παρά-

1 Διὰ τὴν τάσιν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν παρατήρησιν παραλλήλως πρὸς τὴν «ἀκαδημαϊκὴν» βλ. FAIRBANKS I 202 καὶ 214, διὰ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἀναζητήσεων τῆς ἐποχῆς γενικώτερον KJELLBERG Studien zu den att. Reliefs 25.

2 ΚΑΡΟΥΖΟΣ ΑΔ 1930, 66-7.

3 FAIRBANKS I 187, RIEZLER πίν. 20.

4 BONN: CV πίν. 42, 2, 3 JdI 1907 πίν. 3, Λονδίνον: MURRAY White Athenian Vases πίν. 6, SCHRÖDER Der Sport der Hellenen πίν. 43b.

5 HEINEMANN Die landschaftlichen Elemente

in der griech. Kunst 90, ROTTIER Recueil 542—δύναται νὰ προστεθοῦν καὶ ἡ λήκυθος τοῦ ζωγράφου Sabouroff εἰς Baltimore (CV. 1 πίν. 40, 2) καὶ τὰ θραύσματα τῆς Τυβίγγης E 60 (WATZINGER πίν. 26), ὅπου οἱ κάλαμοι, πιθανῶς, ὑποδηλοῦν τὴν παράστασιν «σκηνῆς τοῦ Ἀχέροντος» (ΠΑΥΣ. X 28, 1 περὶ τῆς Νεκυίας τοῦ Πολυγνώτου - διὰ τὰς παραστάσεις τοῦ Χάρωνος τὸ 460-50 LULLIES AA 1944-5, 27). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰσάγονται εἰς λευκὰς ληκύθους καὶ αἱ «πολυγνώτειοι» στάσεις τῶν προσώπων, βλ. JACOBSTAHN Melische Reliefs 190 κέ.

στασις γυναικός, ἣ ὁποία σηκώνει τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου διὰ νὰ σπογγίση τὰ δάκρυά της παρὰ τὸν τάφον τοῦ νεκροῦ εἰς τὴν λήκυθον 1958 — ἀντίστοιχος κατὰ τὴν ἐξειδίκευσιν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ψυχολογικὴν στιγμὴν πρὸς τὴν λήκυθον τῆς Βοστώνης 9069 μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ὁδοιπόρου, ὅστις γονατίζει, διὰ νὰ διαβάσῃ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τάφου (ἐρμηνεῖα *STUDNICZKA JdI 1911, 81*—μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δέχεται εἰκονιζόμενον τιμητικὸν μνημεῖον εἰς γυμνάσιον).

Ἄλλ' ἐὰν αἱ ἐπιδράσεις αὗται εἶναι ἀρκεταί, διὰ νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ ζωγράφου τῶν Ἀθηνῶν 1826 εἰς τὸ τοῦ ζωγράφου τῆς ἐπιγραφῆς, τοῦτο μόνον ὡς πρόβλημα ἀντιμετωπίζεται ἐνταῦθα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Α Λ Α Μ Ι Ν Ι Α Κ Α

Υ Π Ο Δ Η Μ Η Τ Ρ Ι Ο Υ Π Α Λ Λ Α

(Συνέχεια ἐκ τῆς ΑΕ 1948-1949, 112-134)

Γ. ΟΙ ΤΑΦΟΙ

(Παρατηρήσεις περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν ταφῶν)

Εἰς τὸ παρὰ τὸ Μοῦλκι τῆς Σαλαμῖνος ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀνεσκάφησαν ἐν ὄλῳ ἐννέα τάφοι: πέντε ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ, εἷς ἐντὸς τοῦ πλαγίου κλίτους, δύο ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ τοῦ δυτικοῦ αὐτῆς σκέλους καὶ εἷς εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΒΔ τῆς ἐκκλησίας (βλ. ΑΕ 1948-1949, σ. 126 εἰκ. 3).

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν τάφων τούτων καταχωρίζω ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν ταφῶν· περιορίζομαι ὅμως μόνον εἰς ὅσα ζητήματα θέτουν οἱ σαλαμινιακοὶ οὗτοι τάφοι: περιγράφω, δηλαδή, λεπτομερέστερον τοὺς τάφους καὶ σημειῶνω σχόλια περὶ αὐτῶν, προσέτι δ' ἀσχολοῦμαι περὶ τὰ ὀνόματα τῶν τάφων καὶ περὶ τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφῆς.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῶν χριστιανικῶν ταφῶν ἔχει ἀπασχοληθῆ κυρίως περὶ τὰ ζητήματα τῶν ὑπογείων νεκροταφείων, ἰδιαιτέρως τῶν καταπληκτικῶν κατακομβῶν τῆς Ἰταλίας, δευτερευόντως δὲ μόνον ἔχει διατρέψει περὶ τὰ ζητήματα τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ταφῶν. Δὲν λείπουν, βεβαίως, καὶ ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις, ὡς π.χ. περὶ τῶν ἐν Δαλματία ἀνασκαφέντων χριστιανικῶν νεκροταφείων ἢ περὶ τῶν χριστιανικῶν μαυσωλείων. Ἐν τούτοις λείπει ἀκόμη ἡ συνθετικὴ μελέτη τοῦ θέματος περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ τῶν μεσαιωνικῶν ταφῶν. Θὰ τὴν διευκολύνῃ ἡ ἔρευνα τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἡ μελέτη τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς τάφους χρονολογικῶν προβλημάτων, ἥδη δὲ ὁ φίλος κ. Ἰω. Θρεψιά-

δης από μακροῦ χρόνου παρασκευάζει χρήσιμον ἐργασίαν του περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν τάφων, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς χρονολογήσεώς των. Αἱ κατωτέρω παρατηρήσεις δημοσιεύονται ὡς μικρὰ συμβολὴ εἰς τὸ θέμα τῶν χριστιανικῶν ταφῶν.

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

1. Ὁ σπουδαιότερος τάφος (ΑΕ 1948-1949 σ. 126 εἰκ. 3 ἀριθ. 1) εὐρίσκεται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς ἐκκλησίας, ἀριστερά, καὶ εἶναι κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν κατὰ ἐπιμελεημένον ἰσοδομικὸν σύστημα¹. Ἔχει μῆκος 1.85, πλάτος 0.71-0.73 καὶ ὕψος 0.72 μ. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου κεῖται ὑπὸ τὸ θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι ἐστρωμένον διὰ τετραγωνικῶν πλακῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς².

Ὁ τάφος 1 εὐρέθη ἄνευ καλύμματος, πλήρης ὀστῶν, ἄλλων σεσωρευμένων κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἄλλων κειμένων ἐκτάδην³ ἐπομένως ὁ τάφος οὗτος ἐχρησιμοποιοῦντο πολλάκις, διατηρηθέντων ἐντὸς αὐτοῦ τῶν παλαιότερων λειψάνων³. Πρόκειται περὶ νεκρικῆς συνηθείας, ἣτις ἀπαντᾷ μὲν καὶ εἰς λίαν πρωίμους χρόνους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀψιμωτέραν ἐποχὴν ἀνάγεται εἰς τὴν ἀνάγκην ἐξευρέσεως νεκρικοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ἀποφυγῆς τῆς ὑπερβολικῆς δαπάνης διὰ τὴν ἀγορὰν νέου τόπου δι' ἕκαστον νεκρόν. Στενότης νεκρικοῦ χώρου ὑπῆρχεν εἰς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ὀξεῖα ἢ ζήτησις χώρου διὰ τοὺς νεκροὺς καὶ ἀπαντᾷ ἢ ἀνάγκη πολλαπλῶν ταφῶν ἐντὸς κοινοῦ τάφου χάριν οἰκονομίας ἐξόδων καὶ χώρου. Οὕτω π.χ. οἱ συγγενεῖς νεκροὶ — ὅσοι ἀπετέλουν μέλη οἰκογενειῶν — ἐθάπτοντο ἐντὸς κοινοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου, ἄλλων δὲ προσώπων μόνον κατὰ παραχώρησιν ἐπετρέπετο ἢ ταφὴ ἐντὸς τάφου, περιέχοντος ἤδη νεκρόν. Ἐντεῦθεν δὲ τὰ κρούσματα λαθραίας ταφῆς ἐντὸς ξένων τάφων, ἀλλ' ἐναντίον τῆς ὁποίας ἀντέδρων, ὡς γνωστόν, διὰ φοβερῶν ἀρῶν καὶ δι' ἄλλων μέτρων, συχνότατα ἀναγραφομένων ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων πλακῶν. Ἀργότερον, ὅτε ἡτό-

1 Εἰς τοὺς πολυτελεστέρους τάφους χρησιμοποιοῦνται μαρμάρειναι πλάκες: τάφος τοῦ Ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Κληματίου (ΠΑΝΑΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Παρνασσός 5, 1881, 824-825), ἕτερος εἰς τὸν χώρον τοῦ ἐν Ἀθῆναις Ἀσκληπείου (ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ ΠΑΕ 1876, 21), τάφος ἐντὸς τῆς σταυρικῆς βασιλικῆς τῆς Θάσου (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μν. Ἑλλ. Ζ', 1951, 44-45), τάφος III Ἀγίας Σοφίας Σόφιας (B. FILOV Sainte Sophie de Sofia, Sofia 1913, 70-71 εἰκ. 57 πρβ. σ. 168), τάφοι πλαγίου κλίτους Θεολόγου Θηβῶν (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΑΕ 1924, 9). Ἐπίσης εἰς τὴν Β. Ἀφρικὴν (ST. GSELL Les monum. ant. de l'Algérie, II, Paris 1901, 403) καὶ παλαιότερον εἰς προχριστιανικοὺς τάφους τῆς Β. Ἀφρικῆς (GSELL ἔ.ἀ. 41) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (X. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ ΠΑΕ 1949, 149).

2 Ὅμοιαν στρώσιν πρβ. εἰς τάφους ἐντὸς τῆς παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἐκκλησίας (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΑΔ 2, 1916, 134), τοῦ Θεσείου (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μν.

Ἑλλ. Β', 1936, 216 εἰκ. 14) καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης (Α. ΞΥΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΔ 9, 1924-25, Παράρτ. σ. 66). Εἰς τὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα αἱ πλάκες φέρουν ὅπασ διὰ τὴν ἀποστράγγισιν τῶν τάφων ἀπὸ τῶν ὑδάτων. Οἱ μετὰ ἐστρωμένου δαπέδου βυζαντινοὶ τάφοι συνεχίζουν παλαιοχριστιανικὴν παράδοσιν: τάφοι εὐρεθέντες ἔξω τῆς «Παναγίας στὴν Πέτρα» παρὰ τὴν Καλλιρρόην ἐν Ἀθῆναις (Α. ΣΚΙΑΣ ΠΑΕ 1897, 79), ἐν Manastirine (R. EGGER ἐν Forschungen in Salonica, II, Wien 1926, 36 κέ.) καὶ Marusinac (E. DYGGVE-R. EGGER αὐτόθι III, 1939, 9 τάφος D) τῆς ἐν Δαλματίᾳ Σάλωνος κ.ἀ. Εἰς τὸν τάφον τῆς Θάσου καὶ ὁπαὶ ἀποστραγγίσεως (ΟΡΛΑΝΔΟΣ ἔ.ἀ. Ζ', 1951, 45, εἰκ. 38).

3 Πρβ. τάφον ἐν Θήβαις (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΔ 3, 1917, 235 καὶ τάφους τοῦ χριστιανικοῦ Θεσείου (WILL. BELL DINSMOOR Observations on the Hephaisteion, Hesperia, Supplem. V, 1941, 9).

νησαν αἱ οικονομικαὶ αἰτίαι τῶν πολλαπλῶν ἐντὸς κοινοῦ τάφου ταφῶν, αὗται συνεχίσθησαν κατὰ παράδοσιν πλέον, π.χ. ἐντὸς τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Βαβύλα (;) εἰς Καουσιὲ τῆς Ἐντιοχείας¹· ἔπειτα δὲ ἢ κατὰ μόνας ταφή καὶ αἱ πολλαπλαῖ ταφαὶ ἀποτελοῦν δύο τρόπους ταφῆς, χρησιμοποιουμένους διαφόρως εἰς τὰς κατὰ τόπους μονὰς (ἀλλαχοῦ ἐντὸς ἀτομικῶν τάφων καὶ ἀλλαχοῦ ἐντὸς κοινῶν)² ἢ καί, πιθανῶς, πρὸς διάκρισιν τῶν ἐπισημοτέρων (ἐντὸς ἀτομικοῦ τάφου) προσώπων ἀπὸ τῶν ἀσήμων (ἐντὸς κοινοῦ τάφου)³. Κατὰ ταῦτα ἢ ἐντὸς κοινοῦ τάφου ταφή εἰς τὰς μονὰς μαρτυρεῖται μεταβλημένη ἤδη εἰς παράδοσιν, εἰς νεκρικὸν ἔθιμον· ὡς ἔθιμον δὲ νεκρικὸν πρέπει πλέον νὰ θεωρῶνται αἱ πολλαπλαῖ ταφαί, ὡς αἱ αὗται ἀπαντοῦν κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους, ὅτε δὲν ὑπῆρχεν ἡ παλαιὰ στενότης διαθεσίμου νεκρικοῦ χώρου. Αἱ κατὰ τοὺς ὑστέρους ὅμως βυζαντινοὺς χρόνους πολλαπλαῖ ταφαί, προκειμένου περὶ τάφων ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν, ὀφείλονται πάλιν εἰς στενότητα τοῦ διαθεσίμου χώρου (βλ. κατωτ. σ. 180, 181). Πάντως ἡ ἀναγωγή τῆς παλαιότερας ἀνάγκης εἰς παράδοσιν νεκρικὴν καὶ ἡ ἀναβίωσις αὐτῆς φαίνεται νὰ ἔγινε διὰ τῶν μονῶν.

Μεταξὺ τῶν χωμάτων τοῦ τάφου 1 ἀνευρέθησαν ἄτακτα — λόγῳ τῶν μεταγενεστέρων ταφῶν — θραύσματα ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν ἀνῆκεν εἰς μικρὸν λεπτὸν μετὰ στενοῦ στομίου ἀγγεῖον, πιθανῶς εἰς ἀμφορίσκον, μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ πρασίνων ταινιῶν. Τὸ μικρὸν μέγεθος τοῦ ἀγγείου τούτου ἐνθυμίζει ἀνάλογα παραδείγματα εὐρεθέντα ἐντὸς βυζαντινῶν τάφων⁴, διασωζομένης τῆς ἀρχαίας συνηθείας τῆς ἐναποθέσεως ἀγγείων ὡς κτερισμάτων⁵. Τὰ κτερίσματα ταῦτα δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ συγχέωνται πρὸς τὰ ὑπεράνω τῶν τάφων ἀνευρισκόμενα θραύσματα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ὀφείλονται εἰς ἄλλας συνηθείας τῆς νεκρικῆς λατρείας⁶. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὡς κτερίσματα πρέπει νὰ ἐξηγῶνται ὄχι μόνον τὰ κατατεθειμένα ἐντὸς τῶν τάφων ἀκέραια ἀγγεῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπίτηδες θραυόμενα τοιαῦτα, διὰ νὰ μὴ κλέπτονται⁷. Τὰ ἐντὸς τῶν τάφων θραύσματα εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλωνται καὶ εἰς τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως

1 J. LASSUS ἐν Antioch on the Orontes, II (1937) σ. 11 εἰκ. 7.

2 Acta SS. Martii III, 8*, B: «ἐν μιᾷ θήκῃ αὐτοὺς ἐπ' ἀλλήλους κηδεύσαντες κατέθηκαν» (A. TOUGARD Quid ad profanos mores, Parisiis MDCCCLXIV, σ. 80) καὶ Acta SS April., I, XXII, B: «οὐ γὰρ ἔθος τοῖς ἡμετέροις πατράσιν, ὡς τοῖς ἄλλοις μοναστηρίοις, εἰς ἐν καταθέσιον ὁμοῦ πάντας κατατεθῆναι τελευτῶντας, ἀλλὰ ἐπιτηρήσαντες τόπον ἐπιτήδειον ἐκάστου, ἐκέῖσε ἴδιον μνημεῖον ποιοῦντες, τοῦτον τῇ γῆ κρύπτουσιν» (TOUGARD ἔ.ἀ.). Πρβ. Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΝ, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. Κ', 1950, 150-151.

3 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ Διηγήσεις διάφοροι περὶ τῶν ἐν Σινῶ Πατέρων: «Τελευτήσαντός τινος ὁσίου πατρὸς ἐναρέτου καὶ ταφέντος ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν πατέρων, τῇ ἐπαύριον πάλιν ἐτελεύτησέν τις τῶν ἀμελεστέρων ἀδελφῶν καὶ ἐτάφη ἐπάνω τοῦ σκηνώματος τοῦ ὁσίου ἀνδρός. Μετὰ οὖν μίαν ἡμέραν, τελευτήσαν-

τος ἄλλου πατρὸς, ἦλθον τοῦ καταθέσθαι τὸ λείψανον αὐτοῦ, καὶ εἶρον ὅτι ἀπέρριψεν ἐξ αὐτοῦ ὁ ὄσιος ἀνὴρ τὸ σκῆνωμα τοῦ ἀμελεστέρου ἀδελφοῦ» (ἐκδ. F. NAU Oriens Christ. 2, 1902, 62).

4 Π.χ. Θηβῶν ΑΔ 10, 1926, 126 εἰκ. 3 (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ).

5 Πρβ. τάφους Θηβῶν ἔ.ἀ. καὶ 3, 1917, 103-104, 105, Ἐφέσου ΑΔ 7, 1921-22, 188-189, πρβ. καὶ εἰκ. 62 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ), Σαλαμίνας ΑΕ 1916, 8 (Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ), Σπηλαίου Ἐπτὰ Παίδων Forschungen in Ephesos IV 2, 95 κέ. καὶ πλεῖστα ἄλλα.

6 Βλ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΝ ΑΔ 10, 1926, 126 καὶ 130.

7 Περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς θραύσεως τῶν ἀγγείων βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ Λαογραφικὰ Σύμμικτα, Β', ἐν Ἀθήναις 1921, 268 κέ. καὶ 282, Β. SCHMIDT Archiv f. Religionswiss. 24, 1926, 310 κέ. Πρβ. Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΝ, Ἐπ. Λαογρ. Ἄρχ. 2, 1940, 79.

τοῦ ἀγγείου καὶ τῆς ἐναποθέσεως τεμαχίου ἐξ αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ νεκροῦ¹. Ἡ συνήθεια τῆς ἀποθέσεως ἀγγείων ἐντὸς τῶν τάφων διεσώθη μέχρι σχεδὸν τῶν νεωτέρων χρόνων², ἀλλὰ πάντως εἰς τὰς χριστιανικὰς ταφὰς μικρὰν μόνον θέσιν κατέχουν τὰ κτερίσματα, εἶναι δὲ αὐτὰ κυρίως λύχνοι καὶ ἀγγεῖα (μεταξὺ τούτων κύπελλα καὶ πινάκια), σπανιότερον δὲ καὶ μικρότερα ἄλλα ἀντικείμενα καὶ πολυτελῆ κοσμήματα³ καὶ ἀντικείμενα τῆς καθημερινῆς χρήσεως⁴.

2. Τὴν ἀντίστοιχον θέσιν, δεξιὰ, καταλαμβάνει τάφος καμαρωτός, ἐκτεινόμενος πρὸς Α ὑπὸ τὸν τοῖχον καὶ συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ δι' ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ ὑπὸ τὸν δεξιὸν τοῖχον τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ ναοῦ. Τὸ ἀνοίγμα φέρει πρὸς στενὴν μετὰ μιᾶς βαθμίδος δίοδον, αὕτη δὲ πάλιν φέρει πρὸς τὸν ἔξω τοῦ ναοῦ εὐρισκόμενον τάφον, ὁ ὁποῖος οὕτω ἐνθυμίζει τὰς ὑπογείους νεκρικὰς κρύπτας τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν. Ὁ καμαρωτός οὗτος τάφος εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀργολιθοδομῆς, ἔχει μῆκος 2.20 (μετὰ τῆς δίοδου 3 μ.), πλάτος 0.90 καὶ ὕψος 1.15 μ., ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὐρέθησαν δύο δακτυλίδια (ΑΕ 1948-1949, σ. 133 εἰκ. 13 καὶ 14) καὶ ἐν ἐφθαρμένον νόμισμα (παλαιὸν τεσσαρακοντανούμιον), χρησιμοποιηθὲν ὡς δανάκη⁵. Καὶ ὁ τάφος οὗτος περιεῖχεν ἐπίσης σεσωρευμένα ὀστᾶ καὶ ἀδιαταράκτους ταφὰς.

Οἱ τάφοι 1 καὶ 2 κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ κτήτορος, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὁ μὲν ἀριστερὰ πρὸς ταφὴν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, ἡ δὲ καμαρωτὴ κρύπτη ὡς ὀστοφυλάκιον. Ἡ θέσις τῶν τάφων τούτων εἰς τὸ ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν θέσιν τῶν τάφων εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν μεγαλυτέρων ἐκκλησιῶν, δὲν εἶναι δὲ σπανία εἰς τὰς μικρὰς ἐκκλησίας, τὰς στερουμένας νάρθηκος⁶. Εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παναγίας-Ζωοδόχου Πηγῆς ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος οἱ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τάφοι ἔχουν τὴν μορφήν κτιστῶν καμαρῶν ὑπὲρ τὴν γῆν ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας⁷.

1 Πρβ. τὰς ταφὰς τῆς παρὰ τὸν Ἁρτεριὸν Πάγον ἐκκλησίας ΑΔ 2, 1916, 136 καὶ 138 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ). Εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἀναγόμενον εἰς πολὺν παλαιὸν χρόνον, ὑπόκειται ἡ ἰδέα τῆς μετὰ θάνατον ἐπιβιώσεως καὶ ἀναψυχῆς (refrigerium). Εἰς ἀρχαῖα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, ἐπὶ κλινομόρφων σαρκοφάγων κ. ἄλλ. ἡ ἰδέα αὕτη δηλοῦται διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ νεκροῦ, κρατοῦντος φιάλην καὶ ἐτοῖμον νὰ πῖν (οἶνον). Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἡ περὶ ἐπιβιώσεως ἰδέα παρουσιάζεται ἐνσωματωμένη εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων: «ἡ σκεύει τινὶ (κατὰ τὴν ταφὴν) τὴν γῆν ἐπιβάλλοντες ὅτι, εἰ καὶ θνητοὶ γεγενήμεθα, ἀλλ' ὅμως ἀναστήσόμεθα» (ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛ. Περὶ τῶν ἰ. τελειῶν κεφ. 368 MIGNÉ 155, 685).

2 Τάφοι ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Πατησίων (Μετοχίου τῆς ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις Μονῆς τῆς Ὁσίας Φιλοθέης) μετ' ἀγγείων τοῦ 17-18^{ου} αἰ. (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μν. Ἑλλ. 3, 1937, 201).

3 JOHN BROENDSTED Recherches à Salone, I, 148. Ἀνευρέθησαν ὁμοίως καὶ πλαγγόνες (FR. DÖLGER Ant. u. Christ. 5, 1936, 77 κέ.). Ἐπίσης συνηθίζοντο κογχύλια ὡς σύμβολα τῆς ἀναστάσεως (H. LECLEERCQ,

Dict. Arch. Chr. Lit. III 2, 2905 κέ. καὶ M. LABOURSE Mém. Archéol. et Hist. LX, 1938, 238).

4 Βλ. τὰς λαογραφικὰς εἰδήσεις ἐν Ἑπ. Λαογρ. Ἀρχ. 2, 1940, 77, καὶ 184-185 (Γ. ΜΕΓΑΣ).

5 Περὶ τοῦ ὀβολου τοῦ Χάρωνος κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Δ', ἐν Ἀθήναις 1951, 158 καὶ Ἑπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. ΙΓ' 1940, 11-12. Εἰς βυζαντινοὺς τάφους (9-10^{ου} αἰ.) ἀνασκαφέντας ἐν Κορίνθῳ ἡ δανάκη εὐρέθη ἄλλοτε ἐντὸς τοῦ κρανίου, θεθειμένη ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ νεκροῦ, καὶ ἄλλοτε ἁπλῶς ἐντὸς τῶν τάφων, θεθειμένη ἐντὸς τῆς χειρὸς τοῦ νεκροῦ (H. MORGAN AJA XL, 1936, 473 κέ.). Πρβ. καὶ ταφὰς ἐν Θήβαις (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΔ 3, 1917, 104), ἔνθα ἡ δανάκη ἐν τῷ στόματι τοῦ νεκροῦ.

6 Πρβ. τοὺς τάφους πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῆς Π. Κορίνθου (MORGAN ἔ.ἀ. 474).

7 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μν. Ἑλλ. Α', 1935, 171 εἰκ. 2 (13-14^{ου} αἰ.). Περίπου ὅμοιοι τάφοι (ὀστοφυλάκια;) εἰς τὴν Πόρτα-Παναγιᾶν Τρικκάλων (αὐτόθι σ. 21 εἰκ. 3) (τέλους 14^{ου} αἰ.).

3-7) Ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τάφων δύο ἀνεκαλύφθησαν πρὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὁ μὲν (3) παρὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς πλαγίας κεραίας, ὁ δὲ (4) εἰς τὴν δεξιὰ ἀντίστοιχον θέσιν. Ἀμφότεροι (μῆκ. 2, πλ. 0.40 - 0.50 μ.) εἶναι ἐκτισμένοι κάτω διὰ κοινῆς ἀργολιθοδομῆς καὶ ἄνω διὰ πωρολίθων, ἐκαλύπτοντο δ' ἐπιμελῶς ὁ ἀριστερὰ διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν καὶ ὁ δεξιὰ δι' ὁμοίων πωρίνων καὶ ψαμμιτικῶν (ἐντοπίων, λατομημένων ἐκ τῶν πετρωμάτων τῆς παραλίας) πλακῶν. Ἄλλος τάφος (5) εὐρέθη εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς ἐκκλησίας παρὰ τὴν εἴσοδον· οὗτος εἶναι μικροτέρων διαστάσεων (1.40 × 0.40 μ.) καὶ εὐτελεστερας κατασκευῆς. Δύο ἀκόμη τάφοι (6 καὶ 7), εὐρεθέντες εἰς τὴν ἀριστερὰν κεραίαν, ἦσαν ἀπλῶς ἐσκαμμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Οἱ τάφοι 3-6 περιέκλειον ἀνὰ ἓνα σκελετόν· ὁ ἕβδομος τάφος περιέκλειε μόνον ἀτάκτως σεσωρευμένα ὀστᾶ, δὲν εἶχε δεχθῆ σώματα, ἀλλὰ σκελετούς¹.

8) Ἄλλος τάφος (8) εὐρέθη ἐντὸς τοῦ πλαγίου κλίτους παρὰ τὴν ΝΑ αὐτοῦ γωνίαν. Οὗτος εἶναι μικρῶν διαστάσεων, μήκους μόλις 1.20 μ., ἐκτισμένος δι' ἀργολιθοδομῆς, ἐκαλύπτετο δὲ δι' ἀκανονίστων ψαμμιτικῶν πλακῶν καὶ προσέτι ὑπὸ καμάρας², ὑψουμένης ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτεινομένης πρὸς Δ μέχρις ἀποστάσεως 2.55 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐσφύζετο μόνον ὁ ἀριστερὸς ἐπικλινῆς τοίχος (πᾶχ. 0.25 μ.) τῆς καμάρας καὶ εἰς ὕψος 0.50 μ. Ὁ τάφος οὗτος περιέκλειε τὸν σκελετὸν παιδίου, ἔνεκα δὲ τῆς κατασκευῆς τῆς καμάρας ἠχρηστεύθη ἡ πλαγία θύρα τοῦ ναοῦ, ἀποφραχθεῖσα.

9) Τέλος ὁ ἕνατος τάφος ἀπεκαλύφθη ἔξω, ΒΔ τῆς ἐκκλησίας, ἀπλῶς ἐσκαμμένος εἰς τὸ ἔδαφος. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη μικρὸς χαλκοῦς, ἀναδιπλούμενος εἰς τύπον θήκης περιάπτου, σταυρὸς (ΑΕ 1948-1949, 133 καὶ ΠΑΕ 1941-1944, 24 εἰκ. 1), τεθεὶς μετὰ τοῦ νεκροῦ ὡς ἀποτρόπαιον, κατὰ τῆς ἐπιφάνειας τῶν πονηρῶν πνευμάτων· ἄλλοτε, ἀντὶ τῆς ἐναποθέσεως σταυροῦ, διακοσμοῦνται ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τῶν τάφων διὰ γραπτῶν σταυρῶν καὶ δι' ἱερῶν κειμένων³.

2. ΤΑΦΟΣ-ΘΗΚΗ-ΧΑΜΟΣΟΡΙΟΝ-ΚΑΜΑΡΑ-ΜΝΗΜΑ-ΚΙΒΟΥΡΙΟΝ

Οἱ ἀνωτέρω περιγραφέντες τάφοι ὑπάγονται εἰς τέσσαρα εἶδη τῆς κατηγορίας τῶν ἐπιγείων τάφων, ἕκαστον δὲ εἶδος πιθανώτατα ἔφερεν ἰδιαίτερον ὄνομα· τοῦλάχιστον ἐκ τῶν διαφόρων ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων εἰς τὰς πηγὰς δηλοῦνται οἱ τάφοι, προὔποτίθεται καὶ ἰδιαίτερον εἶδος τάφου δι' ἕκαστον φερόμενον ὄνομα τάφου. Εἶναι ὅμως δύσκολος ἡ ἀπόδοσις τῶν καθ' ἕκαστον ὀνομάτων τῶν τάφων εἰς τὰ διάφορα εἶδη τούτων, διότι, ἀφ' ὅτου διεσπάσθη ἡ ἀρχαία ἐνότης πολιτισμοῦ—ἐνν. τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν—καὶ αἱ κοινωνικαὶ ὁμάδες ἀπεμονώθησαν καὶ ἡ γλῶσσα πλέον δὲν ἦτο

¹ Πρβ. τάφους ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ Θησείου (DINSMOOR ἔ.ἀ. 9).

² Καμαρωτὸν τάφον μετὰ ὀριζοντίου διαμέσου καλύμματος πρβ. εἰς Bull. Soc. Arch. Bulg. 1, 1910, 173 κέ. εἰκ. 18-19 (I. IVANOV) (βουλγ.).

³ Μετάλλινος σταυρὸς εὐρέθη καὶ ἐντὸς τάφου παρὰ τὸ ἐν Ἀθήνας Ἀσκληπιεῖον (ΣΤΕΦ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

Ἀθήναιον 5, 1876, 196 ὑποσημ.)· ἐνίοτε ἀπαντᾷ χαρᾶ γμένος σταυρὸς ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας τοῦ καλύμματος τῶν τάφων (ΣΤΕΦ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ ΠΑΕ 1876, 21-22. Πρβ. I. ΤΡΑΥΛΟΝ ΑΕ 1939-41, 58). Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διὰ σταυρῶν κλπ. διακοσμῆσεως τῶν τάφων βλ. A. GRABAR Martyrium II 279 κέ.

αύστηρά εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τῶν πραγμάτων, αἱ πηγαί, ἰδίως αἱ ἐπιτάφια ἐπιγραφαί, συνηθέστατα δὲν ἀκριβολογοῦν. Αἱ λογίου ὕφους φιλολογικαὶ πηγαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ δανείζονται ὀνόματα ἐκ τῆς ἀρχαίας φιλολογικῆς παραδόσεως· ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα, προϋποθέτουν συχνὰ ἄλλου εἴδους τάφους καὶ, ἐπαναλαμβανόμενα, δὲν ἀποτελοῦν, βεβαίως, ἀκριβεῖς ὁρισμούς. Ἐφ' ἐτέρου αἱ λαϊκωτέρου χαρακτῆρος πηγαί, προερχόμεναι ἐκ κοινωνικῶν στρωμάτων, τὰ ὅποια συνήθως μιμοῦνται τὰς ἄνω τάξεις, μεταφέρουν ὀνόματα ἀδιακρίτως εἰς πᾶν εἶδος τάφου· καὶ καταντᾷ νὰ λαμβάνωνται τὰ διάφορα ἐκεῖνα ὀνόματα ὑπὸ τὸ περιληπτικὸν νόημα τοῦ τάφου γενικῶς. Ἐν τούτοις θὰ ἐπιχειρήσωμεν κάποιον σημασιολογικὸν διαχωρισμόν.

Οἱ ἀνωτέρω περιγραφέντες ὑπ' ἀριθ. 6, 7 καὶ 9 τάφοι ἦσαν ἀκατασκεύαστοι· ἦσαν ἀπλῶς ἐσκαμμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ἄνευ καλύμματος καὶ πεπληρωμένοι διὰ χώματος. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνήκει ἡ ἰδιότης τοῦ τάφου ἐν ὄσφ ἐντὸς αὐτοῦ περικλείονται λείψανα νεκροῦ· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἀκριβολόγος νομοθεσία διακρίνει τὸ εἶδος τοῦτο τάφον ἀπὸ τῶν μονιμωτέρων νεκρικῶν κατασκευῶν, χαρακτηρίζει δὲ αὐτὸ ἀπλῶς ὡς *τάφον* σαφῶς διακρινόμενον τοῦ *μνημείου*¹. Ὁμοίαν βασικῶς διάκρισιν κάμνει καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅστις μετὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας εἰς τὰς σχολὰς εἶχε διδαχθῆ καὶ τὸν ὁρισμόν: ὁ Χρυσόστομος, δηλαδή, ἀκριβολογεῖ ὅταν ἄλλοτε ἀντιθέτη τοὺς *τάφους* πρὸς τὰς *θήκας* τῶν πλουσίων² καὶ ἄλλοτε παραθέτη ὡς ἰδιαίτερα εἶδη τάφων τὰς *λάρνακας*, τὰ *μνήματα* καὶ τὰς *θήκας*³. Συνεπῶς κατὰ τὸν 4-5^{ον} αἰῶνα αἱ *θήκαι* ἦσαν τάφοι κάπως ἐπιδεικτικοί, διάφοροι τῶν ἀπλῶς ἐπιγείων τάφων, πάντως δὲ διάφοροι καὶ τῶν λιθίνων σαρκοφάγων. Καὶ τὰ *μνήματα* ἦσαν τάφοι διάφοροι τῶν ἀπλῶς ἐπιγείων τάφων π.χ. ὁ Χρυσόστομος, ὁμιλῶν ἀλλαχοῦ, παρουσιάζει αὐτὰ ὡς πολυτελεῖ νεκρικὰ οἰκοδομήματα τοῦ εἴδους τῶν μαυσωλείων⁴, ἐξ ἐπιγραφικῶν δὲ πηγῶν μανθάνομεν ὅτι τὰ μνήματα ἢ *μνημεῖα* ἦσαν σύνθετα νεκρικὰ κτίσματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων προεκλείετο ὁ κυρίως

1 «*Τάφος* ἐστίν, ἐν ᾧ σῶμα ἢ ὀστέα ἀπετέθη... ἀλλ' ὅσον ἐστὶ τὸ σῶμα. *Μνημεῖον* δὲ ἐστὶ τὸ διὰ τὴν μνήμην φαινόμενον» ΒΑΣΙΛΙΚΑ 59, 1, 2 (HEIMB. 5, 223), DIGESTA XI 7 L 2 § 5-6, ΚΥΡΙΑΛ. ΑΛΕΞ. Κατὰ Ἰουλιανοῦ 10: «Πάντα ἐπληρώσατε *τάφον* καὶ *μνημάτων*» (MIGNE 76, 1016). Πρβ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Δ' 200 καὶ Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. Ιζ', 1940, 54.

2 ΧΡΥΣΟΣΤ. Ὁμιλία εἰς μάρτυρα Πελαγίαν ἐγκωμιστική: «Καὶ γὰρ αὐτῶν τῶν βασιλικῶν αὐλῶν λαμπρότερος παρὰ πᾶσιν ὁ *τάφος* ἐστὶ ἐκεῖνος, ἐνθα ἂν ἦ σῶμα κείμενον ἀρετῆ καὶ εὐσεβείᾳ συζῆσαν. Καὶ τούτου μάρτυρες ὑμεῖς, οἱ τὰς μὲν *θήκας* τῶν πλουσίων, καίτοι χρυσᾷ ἐχούσας ἱμάτια, καθάπερ σπήλαια παρατρέχοντες, πρὸς ταύτην μετὰ πολλῆς δραμόντες τῆς προθυμίας, ἐπειδὴ κλπ.» (MIGNE 50, 582).

3 ΧΡΥΣΟΣΤ. Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Δροσίδα: «ὁμοῦ τε γὰρ ἐπέβη τις τῶν προθύρων καὶ πληθὸς εὐθέως *τάφον* πανταχόθεν προσπίπτει τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὄπουπερ ἂν ἴδῃ *λάρνακας* καὶ *μνήματα* καὶ *θή-*

κας ὄρῃ τῶν κατοικομένων» (MIGNE 50, 683). Ἐνταῦθα ὁ ὄρος *τάφος* ὑπὸ τὸ περιληπτικὸν νόημα τοῦ γένους. Ἄλλαχοῦ ὁ Χρυσόστομος διὰ τοῦ ὄρου «*τάφος*» φαίνεται νὰ ἐννοῆ τὸ περικλεῖον τὸν τάφον μάρτυρος οἰκοδόμημα τῆς νεκρικῆς λατρείας, τὸ μάρτυριον: «Παράμεινε τῷ *τάφῳ* τοῦ μάρτυρος... ἄρον εὐλογίαν ἀπὸ τοῦ τάφου... περιπλάκηθι τὴν *σορὴν*, προσηλώθητι τῇ *λάρνακι*· οὐχὶ τὰ ὀστέα μόνον τῶν μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν καὶ αἱ *λάρνακες* πολλὴν βρύουσι τὴν εὐλογίαν» (ΧΡΥΣΟΣΤ. Εἰς Μάρτυρας ὁμιλία, MIGNE 50, 664). Ἐνταῦθα ὡς *σορὴ* πρέπει νὰ ἐννοηθῆ ἡ ἐπιτάφια κατασκευή, ἡ περικλείουσα τὴν *λάρνακα* τῶν λειψάνων τοῦ μάρτυρος. Ἡ προσήλωσις τοῦ προσκυνητοῦ εἰς τὴν *λάρνακα* ἐννοεῖται πνευματικῆ (μέσφ τῆς confessio;).

4 ΧΡΥΣΟΣΤ. Λόγος εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν κλπ. «ἀλλὰ κἂν τὰ μνήματα τῶν κατοικομένων οἰκοδομησῶν δέη καὶ ὁ ζωγράφος καὶ ὁ λιθοξόος καὶ ὁ τέκτων καὶ ὁ χαλκοτύπος καὶ πάντες τὰ αὐτῶν συνεισφέρουσι» (MIGNE 50, 556).

τάφος¹. "Οθεν περὶ τῶν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 6, 7 καὶ 9 παραδειγμάτων δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ εἰδικώτερον ὁ ὄρος τάφος².

Οἱ τάφοι 1, 3, 4 καὶ 5 εἶναι ἐκτισμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ ἔφερον ἐπίπεδον κάλυμμα ἐκ πλακῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἐπιζητήσωμεν τὸ ἰδιαίτερον αὐτῶν ὄνομα εἶναι χρήσιμον νὰ ἐξηγηθῆ τοῦ Χρυσόστομου ὁ ὄρος θήκη.

Θήκη εἶναι ἡ θέσις, ἐντὸς τῆς ὁποίας κατὰ κυριολεξίαν ἀποτίθεται τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, ὅθεν καὶ «θήκη σώματος» καὶ «σωματοθήκη»³. συνεπῶς δὲ ὡς θήκη ἐννοεῖται καὶ δύναται νὰ ὀνομάζεται καὶ ἡ μαρμαρίνη λάρναξ⁴. Ἀλλ', ὡς εἶδομεν, ὁ Χρυσόστομος διακρίνει τὰς λάρνακας ἀπὸ τῶν θηκῶν, περαιτέρω δὲ οὗτος χρησιμοποιοεῖ περὶ μὲν τῶν κοινῶν θνητῶν τὸν ὄρον λάρνακες, περὶ δὲ τῶν μαρτύρων τὸν ὄρον θῆκαι⁵. Εἰς ἐτέραν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὰ λείψανα μαρτύρων ἦσαν κατατεθειμένα ἐντὸς λιθίνης σαρκοφάγου τοποθετημένης ἐντὸς κλειστοῦ χώρου, ὁ Χρυσόστομος χρησιμοποιοεῖ περὶ αὐτῆς τὸν ὄρον λάρναξ⁶. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀκριβολογεῖ περὶ τοὺς ὄρους. Ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ μαρτύριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔκειντο τὰ λείψανα τῆς μάρτυρος Δροσίδος, ἦτο κοινὸν νεκροταφεῖον (κοιμητήριον) πλήρες ταφῶν, χρησιμοποιοῦμενον ὡς νεκροταφεῖον καὶ κοινῶν θνητῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσόστομου· τῶν κοινῶν δὲ τούτων θνητῶν ὁ Χρυσόστομος διακρίνει ἐνταῦθα τρία εἶδη τάφων: λάρνακας, μνήματα καὶ θήκας. Περὶ τῶν εἰς τὸ μαρτύριον τοῦτο εὑρισκομένων τάφων μαρτύρων χρησιμοποιοεῖ ὁ Χρυσόστομος τὸν ὄρον θῆκαι, τὰς θήκας δὲ αὐτὰς ἀντιθέτει πρὸς τὰς λάρνακας τῶν κοινῶν θνητῶν⁷. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκεῖ που, πλησιέστερον ἢ οἱ ἄλλοι πρὸς τὰς θήκας τῶν μαρτύρων, ἔκειντο οἱ ἐντὸς λαρνάκων νεκροί, πιθανώτατα δὲ αἱ θῆκαι τῶν μαρτύρων ἐκεῖναι ἔκειντο ἐντὸς ἰδιαίτερου χώρου—ἐνν. ἐντὸς τοῦ περιβόλου

1 Μανσωλεῖον ἐν Βιθυνίᾳ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ὡς μνημεῖον: «Γερυλλανή... ζῶ[σα] τῷ ἀνδρὶ καὶ ἑαυτῇ τὸ μνημεῖον κατεσκεύασεν καθὼς περιοικοδόμηται σὺν ταῖς περικειμέναις οἰκίαις πάσαις» (Α. Μ. 18, 1893, 26 κέ. ὄπου καὶ σχεδίασμα, Β. GRAEF). Πρβ. ἐπιγραφὴν ἐκ Κιβύρας: «[τοῦτο τὸ μνημεῖον τὸ ἐνκύ[κλιον καὶ τοὺς περικειμένους [τοῖχους] (στίχ. 3-4)... ὅς ἂν δὲ τολμήσῃ τι [ἐπιλύ]σαι ἢ καταβλάψῃ τι τῶν [τοιχῶν] τοῦ ἐγκυκλίου ἢ τῆς [σοροῦ] (στίχ. 9-12)» (M. COLLIGNON BCH 2, 1878, 600) καὶ ὅσα περὶ τοῦ μνήματος τοῦ Χριστοῦ λέγει ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, εἰς τὸν Εὐαγγ. Ἰω. ὁμιλ. ΙΒ': «τῶν δὲ τοῦ μνήματος αὐτοῦ λίθων ἠρμωσμένων τῇ θήκῃ, ἔτι δὲ καὶ τῶν σημάτων ἐπικειμένων» (MIGNE 59, 84). Περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας σημασίας τοῦ ὄρου «μνήμα» βλ. FR. EICHLER Σῆμα unḁ Μνήμα, Α. Μ. 39, 1914, 138 κέ. Πρὸς τὴν σημασίαν αὐτὴν ἐγγύτερον ἴσασται ὁ νομικὸς ὀρισμὸς τοῦ μνημείου (βλ. ἀνωτ. σ. 168). Περὶ τοῦ μνημείου ἢ μνήματος βλ. καὶ κατωτ. σ. 171 κέ.

2 Ὑπὸ τὸ περιληπτικὸν ὄμως νόημα ἡ λ. τάφος ἐσημαίνει πᾶν εἶδος τάφου, ὁμοῦ καὶ τὸ πολυτελὲς νεκρικὸν μνημεῖον: ΧΡΥΣΟΣΤ. Εἰς τὸν μη' ψαλμ.: «ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὸν πλοῦτον ὀγκωθέντα, τοὺς τάφους ἐγγεγεμένους, τὰς ματαίας οἰκοδομὰς ἀπρητισμένας» (MIGNE

55, 235)· πρβ. «καὶ τάφους λαμπροὺς οἰκοδομησάμενοι» (αὐτόθι 54, 664).

3 Παραδείγματα εἰς Corpus griech.-christl. Inschr. v. Hellas I, 1941, 109 (N. ΒΕΗΣ).

4 ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ κεφ. 9: «καὶ ἦσαν τὸ λείψανον τοῦ ἀποστόλου μετὰ ὕμνου καὶ πάσης δόξης καὶ κατέθεντο αὐτὸ ἐν βασιλικῇ θήκῃ» (LIPSIUS-BONNET Acta apostol. apocrypha II 1, 149). Βασιλικὴ θήκη=πολυτελὲς λάρναξ (εἰς Σελεύκειαν π.χ. μεγάλη σαρκοφάγος, ἀνήκουσα εἰς τὸν μετ' ἀνθοπλοκάμων τύπον, φέρει τὸ ὄνομα θήκη J. KEIL-A. WILHELM Monum. As. Min. Ant., III. [1931] 14 ἀριθ. 12). Θῆκαι ἐπίσης ὀνομάζοντο καὶ αἱ ξύλινοι σαρκοφάγοι. Πρβ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ Βυζ. βίος καὶ πολιτ. Δ' 190 καὶ Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. Ις' 1940, 44 καὶ Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΝ αὐτ. Κ', 1950, 151.

5 ΧΡΥΣΟΣΤ. Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγ. μάρτ. Δροσίδα: «ὅταν γὰρ τὰς ἄλλας παραδραμόντας λάρνακας ἐπὶ τὰς τῶν μαρτύρων θήκας ἔλθωμεν» (MIGNE 50, 685).

6 ΧΡΥΣΟΣΤ. Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομ. Βαβύλαν: «καὶ τὸ μὲν μαρτύριον τοῦ ἁγίου τῆς λάρνακος ἔρημον... ὀρῶντα» (MIGNE 50, 523).

7 MIGNE 50, 683 καὶ 685 (βλ. τὰ κείμενα σ. 168s καὶ ἀνωτέρω σημ. 5).

τοῦ κοιμητηρίου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐπομένως, συνάγεται ὅτι αἱ θῆκαι, ὁμοῦ καὶ αἱ θῆκαι τῶν μαρτύρων, ἦσαν εἶδος τάφου εὐτελέστερον τῶν λαρνάκων — εἶδομεν ὅτι εἰς τὸν χώρον τοῦτον (τὸ κοιμητήριον ὅπου τὸ λείψανον τῆς Δροσίδος) οἱ πολυτελέστεροι τῶν ἀπλῶν λαρνάκων τάφοι ὀνομάσθησαν παρὰ τοῦ Χρυσοστόμου μνήματα¹. Ἀλλαχοῦ αἱ θῆκαι παρουσιάζονται ὡς τάφοι μετὰ καλύμματος². Συνεπῶς τὸ μαρτύριον τοῦτο τῆς Ἀντιοχείας φαίνεται νὰ ὁμοιάζε πρὸς τὸ παρὰ τὴν κοιμητηριακὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Τίπασαν (Tirasa) τοῦ Ἀλγερίου, ἐνθα τὰ λείψανα μαρτύρων ἔκειντο ὑπὸ στοάν, ἐντὸς τάφων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετὰ καλυμμάτων κοσμουμένων διὰ ψηφιδωτῶν, χρησιμοποιουμένων δὲ καὶ ὡς τραπεζῶν μαρτύρων (mensae martyrum)³. Καὶ ὁ ἀρχικῶς ὑπαίθριος τάφος τῶν Πέντε Μαρτύρων ἐντὸς τοῦ ἄλλοτε κοιμητηρίου τῆς δαλματικῆς Σάλωνος (Salona) ἦτο κτιστὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκαλύπτετο δι' εὐτελοῦς πλακός, τῆς τραπέζης μαρτύρων⁴. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ὁμοίας μορφῆς ἦσαν καὶ αἱ θῆκαι τῆς Δροσίδος καὶ τῶν συμμαρτύρων αὐτῆς. Αἱ θῆκαι, λοιπόν, τὰς ὁποίας ὁ Χρυσόστομος εἶχεν ὑπ' ὄψει, φαίνεται νὰ ἦσαν τάφοι κτιστοὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εὐτελέστεροι τῶν σαρκοφάγων. Ἀλλὰ καὶ αἱ θῆκαι ἦσαν τάφοι πλουσίων, σχετικῶς ἐπίσημοι, εὐτρεπισμένοι ἐξωτερικῶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κοινούς τάφους τῶν πτωχῶν. Εἰς τὸ ΜΑΤΘ. κγ' 27 διὰ τῆς φράσεως «τάφοι κεκοιμημένοι» ὑπονοεῖται ἀκριβῶς ὁ τάφος τύπου κτιστῆς ἐπιγείου θήκης. Τοιαύτη δὲ «θήκη» ἐπίγειος δύναται νὰ εἶναι καὶ τὸ συμπαγὲς σῆμα, τὸ ἐκτισμένον εἴτε ὑπεράνω ἀπλοῦ τάφου εἴτε ὑπεράνω σαρκοφάγου κεχωσμένης ἐντὸς τοῦ ἐδάφους⁵. Βυζαντινὸν παράδειγμα θήκης εὐρέθη εἰς τὸν Θεολόγον τῶν Θηβῶν: εἰς τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο διαμερισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ πλάγιον νεκρικὸν παρεκκλήσιον χωρίζεται, ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ δαπέδου μαρμαρινῆ σαρκοφάγος, εἰς τὸ ἕτερον δὲ ὑπῆρχε κτιστὴ θήκη⁶, ἣτις ὑψοῦτο μόνη ἐν μέσῳ ἀπλῶν ἐπιγείων τάφων καὶ οὕτω ἀνεδεικνύετο ἐπισημότερον, ὡς εἶδος σαρκοφάγου. Θὰ ἦτο τάφος τινὸς ἐκ τῶν ἐπισήμων τῆς πόλεως. Αἱ θῆκαι τοῦ εἴδους τούτου ἐπεῖχον τὴν θέσιν μνημείων, ὁ ἐπιδεικτικὸς χαρακτήρ τῶν ὁποίων ἐδηλοῦτο ἐνίοτε διὰ τοῦ ἐπιθέτου «παραστατικός», μέχρις ὅτου βαθμηδὸν τὸ ἐπίθετον ἐξετόπισε τὸ παρ' αὐτοῦ προσδιοριζόμενον οὐσιαστικὸν καὶ τότε ἡ λ., ὡς παραστατικὸν (τό), προσέλαβε τὴν σημασίαν γενικῶς τοῦ τάφου, ὡς ἄλλως καὶ ὁ ὄρος θήκη⁷.

Οἱ τάφοι 1, 3, 4 καὶ 5 ἔφερον μὲν κάλυμμα, ἀλλ' ἦσαν ἐκτισμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, καὶ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς λαξευτοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τάφους, τοὺς καλυπτομένους

1 Βλ. ἀνωτ. σ. 168-169.

2 ΧΡΥΣΟΣΤ. Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Προφήτου Δαυὶδ κλπ. (Ψαλμ. 48, 17): «ἀπέρχεται εἰς τὸν τάφον ὁ πάντα ἀρπάζων, εἰς τρεῖς πῆχεις θάπτεται καὶ πλέον οὐδέν· καὶ γῆ ἐπάνω τῆς ὄψεως καὶ τὸ κάλυμμα τῆς θήκης» (MIGNE 55, 512). Διὰ τῆς φράσεως «καὶ γῆ ἐπάνω τῆς ὄψεως» ἐννοεῖται ἡ κατὰ τὴν ταφὴν ρίψις χώματος ἐπὶ τοῦ νεκροῦ πρὸ τῆς καλύψεώς του (βλ. ΛΟΥΚΑΤΟΝ, Ἐπ. Λαογρ. Ἀρχ. 2, 1940, 79). Ὡς ὁμοίας μορφῆς περιγράφει ὁ Χρυσόστομος καὶ τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ τὴν θήκην (MIGNE 59, 84 βλ. τὸ κείμενον ἀνωτέρω σ. 169₁).

3 Bull. Archéolog. du Comité 1938-1940, 422 κέ., (L. LESCHI), GRABAR, Martyrium I, 49-50 εἰκ. 9.

4 BROENDSTED Recherches à Salone I σ. 134 εἰκ. 134 καὶ σ. 139 κέ. εἰκ. 135.

5 Εἰς Τίπασαν (ST. GSELL, Mélanges Arch. et Hist. XIV, 1894, 399 εἰκ. 47. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ, Monum. Ant. Algér. II 404 καὶ ἀρχαῖα παραδείγματα ἐν σ. 46). Παρ' ΑΣΤΕΡΙΩΙ ΑΜΑΣΣΕΙΑΣ Εἰς τὴν πανεύφ. μάρτυρα Εὐφημίαν (MIGNE 40, 336) ὡς θήκη ἐννοεῖται ὁ κτιστὸς τάφος, ὁ περιέχων τὴν λάρνακα τῶν ἱερῶν λειψάνων.

6 ΑΕ 1924, 8 εἰκ. 6, 11, 12 καὶ σ. 9 εἰκ. 9 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ). Καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀβερκίου (κατωτ. σ. 172).

7 Πρβ. «θήκη παραστατικὴ πρὸς τὸ μνησθῆναι αὐτοῦ» (CIG IV σ. 454 ἀριθ. 9213) ἐπὶ σαρκοφάγου ἐκ Σελευκείας. Πρβ. τὸ Βασιλικῶν 59, 1, 2 (ἀνωτ. σ. 168₁) καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀβερκίου (κατωτ. σ. 172).

διὰ πλακῶν. Καὶ οἱ λαξευτοὶ οὗτοι τάφοι φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα θῆκαι¹, εἰδικώτερον ὅμως περὶ αὐτῶν χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος ὑποσόριον² ἢ χαμοσόρι(ο)ν³. Εἰς τὰς πηγὰς ἢ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους λάρναξ διακρίνεται ἀπὸ τοῦ χαμοσορίου καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο εἶναι κατεσκευασμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν⁴. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα χαμοσόριον ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ ἄλλου εἴδους τάφων, π.χ. ἐπὶ τῶν λιθίνων σαρκοφάγων καὶ ἐπὶ τῶν νεκρικῶν αἰθουσῶν⁵. Πάντως τὸ βυζαντινὸν ὄνομα τοῦ ὑπ' ὄψει εἴδους τάφων εἶναι ἢ λ. χαμοσόριον⁶. Ἀλλὰ καὶ τὸ χαμοσόριον, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξεῖχεν ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους, ὡς μνημεῖον, ὑπείγετο εἰς τὴν νομικὴν κατηγορίαν τοῦ ἀπλοῦ τάφου (βλ. ἀνωτ. σ. 168-169).

Ὁ τάφος 2, ὁ καμαρωτός, δὲν παρέχει δυσκολίας ὡς πρὸς τὸ ὄνομα, διότι καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας πηγὰς ὁ τάφος τοῦ εἴδους τούτου ὀνομάζεται καμαρωτός ἢ ἀπλῶς καμάρα⁷, ἔνεκα τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Τὸ σπανιώτερον ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ καμαρωτοῦ τάφου, «ψαλὶς», ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους⁸.

Διὰ τὸ ὄνομα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 τάφου, συνθέτου ἐξ ὑποκειμένου χαμοσορίου καὶ ὑπερκειμένης καμάρας, ἀπαιτεῖται μακροτέρα ἀπασχόλησις.

Εἰς τάφους συνθέτους, ἀποτελουμένους ἐξ ἑνὸς ὑπερκειμένου καὶ ἑτέρου ὑποκειμένου μέρους, ἀναφέρονται πλείσται ὅσαι ἐπιγραφαί. Καταχωρίζω ὠρισμένας ἐξ αὐτῶν: α') «εἰς ὃν πλάτ[α]ν κατεσκεύασεν μνημεῖον τὸ ἐπικείμενον τ[ῶ] πλάτ[α], σορόν τε καὶ [εἰ]σώστας ἐν αὐτῷ καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐν αὐτῷ εἰς ἣν σορόν ἔθαψα Βαρίλλα[ν] τὴν ἐ[μ]αυτοῦ γυναῖκα· βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ σορῷ τεθῆναι, ἕτερον δὲ μηδένα. Ἐν τῇ εἰσώστῃ τῇ πρώτῃ, ὑποκειμένη τῇ σορῷ, ἐνταφῆναι βούλομαι τὴν γυναῖκά μου καὶ Πολυχρόνιον τὸν υἱόν μου, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ εἰσώστῃ τεθῆναι βούλομαι Τατιανόν»⁹. β') «Κατεσκεύασε τὸ μνημεῖον καὶ τὴν σορόν... ὃς δὲ ἀνοίξῃ τὴν σορόν»¹⁰. γ') «Βωμὸς σὺν τοῖς (γρ. ταῖς) εἰσώσταις καὶ τῇ ἐπικειμένη σορῷ... εἰς ἣν σορόν κεκῆδευται Τατιανή... τῶν δὲ εἰσωστῶν ἐξουσίαν οὐδεὶς ἕτερος ἔχει πρὸς τὸ συγχωρῆσαι τινα ταφῆναι ἢ μόνος»¹¹. δ') «Ἡ σορὸς καὶ ἡ ὑποκειμένη αὐτῇ εἰσώστη καὶ ὁ τόπος καθ' οὗ ἐπίκειται ἡ σορὸς καὶ ἡ εἰσώστη»¹². ε') «Ἡ σορὸς καὶ τὸ ὑποκάτω μνήμα»¹³. ς') «Τὸ μνημεῖον καὶ ἡ ἐπικειμένη αὐτῷ σορὸς»¹⁴. ζ') «Τὸ ἡρῶν καὶ τὸ ἐπικείμενον

1 KEIL-WILHELM Mon. As. Min. Ant. ἔ.ά. σ. 20 ἀριθ. 36, 37, 38 κ.ά.

2 H. GRÉGOIRE Recueil des Inscr. Grecques Chrét. d'Asie Mineure σ. 126 ἀριθ. 345.

3 Τάφοι Μεριαμλίξ (KEIL-WILHELM ἔ.ά. 20 ἀριθ. 39, 44, 46, 47), Φιλίππων (L. HEUZÉY-H. DAUMET Mission Archéol. de Macédoine, Paris 1876, σ. 94 ἀριθ. 49).

4 ΚΩΝΣΤ. ΠΟΡΦΥΡΟΓ. Ἐκθ. Βασιλ. Τάξ. II 42: «καὶ ἐξηγέθη (ἀπὸ τῶν λαρνάκων) τὰ τούτων λείψανα καὶ κατετέθη ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ ἐν χαμοσορίου (γρ.—φ) ἀπὸ λίθου Προικονήσου, ἐν ᾧ καὶ ἐπιγράφεται «Γλωσσόκομος Ἀλεξάνδρου Δομεστίκου» (Βόννης 1, 646).

5 KEIL-WILHELM ἔ.ά. 17 ἀριθ. 27 καὶ 18 ἀριθ. 30.

6 ΚΩΝΣΤ. ΠΟΡΦΥΡΟΓ. ἔ.ά.

7 Ἐπιγραφαί: Βοιωτίας IG VII ἀριθ. 2725 (G. DITTENBERGER), Ἄμοργου IG XII, 7 ἀριθ. 384 καὶ 478 (I. DELAMARRE), Τέω καὶ Σιβρί Χισάρ Μ. Ἀσίας

BCH 4, 1880, 179 (E. POTTIER) καὶ 46, 1922, 337 (R. DEMANGEL-A. LAUMONIER), Ἀπαμείας Rev. Ét. Gr. 2, 1889, 29 (W. M. RAMSAY).

8 «Ψαλίδιον ἐν ἀψίδι» ἐξ ἐπιγραφῆς ἐκ Συρίας (J. LASSUS Sanctuaires chrétiens de Syrie, 1947, 230).

9 Ἐπιγραφή ἐξ Ἀφροδισιάδος CIG II 533 ἀριθ. 2824 (A. BOECK). Κατὰ τὸν Boeck: πλάτα=ὁ τόπος ὅπου ἦτο ἰδρυμένον τὸ μνημεῖον· μνημεῖον=τὸ νεκρικὸν κτίριον· σορὸς=ἡ ἐντὸς τοῦ μνημείου σαρκοφάγος· εἰσώστη=ὀστοθήκη.

10 Ἐπιγραφή ἐκ Μαγνησίας Rev. Ét. Gr. 13, 1900, 498 ἀριθ. 158 (ΑΛ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ).

11 Ἐπιγραφή ἐξ Ἀφροδισιάδος αὐτόθι 19, 1906, 264 ἀριθ. 158 (TH. REINACH).

12 Αὐτόθι σ. 256 ἀριθ. 149.

13 Αὐτόθι σ. 265 ἀριθ. 159 (153).

14 Αὐτόθι σ. 266 ἀριθ. 161 (123).

σολάριον»¹. **η')** «Μνημείον καὶ σορὸν λευκόλιθα»². **θ')** Ὡς ὁμοίας διατάξεως περιγράφεται καὶ ὁ τάφος τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ἱεραπόλεως Ἀβερκίου, περιφήμου ἐκ τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ: «διυπνισθεῖς... κατεσκεύασεν ἑαυτῷ τύμβον, ἰσοτετράμονον (γρ. ἰσοτετράγωνον), καὶ τὸν βωμόν... ἔστησεν ἐπάνω αὐτοῦ τοῦ τύμβου ἐγγαράξας τὸ θεόπνευστον ἐπίγραμμα»³. Ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου ἴστατο ὁ γνωστός ἐνεπίγραφος λίθος ὡς σῆμα (βωμός) — «ἴν' ἔχω (ὁ νεκρὸς Ἀβέρκιος) φανερωῶς σώματος ἔνθα θέσιν»⁴.

Εἰς τὸ παράδειγμα **α** πρόκειται περὶ μεγάλης ταφικῆς οἰκοδομῆς (μνημείου), περικλειούσης τὸ διμερὲς σύστημα ἐκ τῆς ὑπερκειμένης σοροῦ καὶ τῆς ὑποκειμένης εἰσώστης. Ὅμοια διάταξις ὑποβάλλεται καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος **γ** (ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ ὀνόματος μνημείου χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα βωμός). Ἀμφότερα τὰ παραδείγματα ἀναφέρονται εἰς τάφους τοῦ τύπου τῶν μαυσωλείων· ἀλλὰ τὰ παραδείγματα **δ**, **ε**, **ς**, **ξ** καὶ **θ** ἀποτελοῦνται μόνον ἐκ τοῦ διμεροῦς συστήματος, κατὰ διπολικὴν ἀντιστοιχίαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου μέρους (εἰσώστης ἢ μνήματος ἢ μνημείου ἢ ἡρώου ἢ τύμβου) καὶ τοῦ ὑπερκειμένου μέρους (σοροῦ ἢ σολαρίου ἢ βωμοῦ). Ὅμοια πρὸς αὐτὰ φαίνονται καὶ τὰ παραδείγματα **β** καὶ **η'** πάντα δὲ ταῦτα ἀνήκουν εἰς ἀπλούστερον τύπον. Τοῦ πρώτου τύπου τὸ ὄνομα φέρεται ὡς μνημείον (**α**)⁵· τοῦ δευτέρου τύπου τὸ ὄνομα δὲν παραδίδεται ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν, ἀνήκουν ὅμως καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν τύπον τοῦτον παραδείγματα ἐπίσης εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ μνημείου, ὡς ὀρίζει τοῦτο ἡ νομοθεσία: «μνημείον δὲ ἔστι τὸ διὰ τὴν μνήμην φαινόμενον»⁶. Ἐπομένως καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀβερκίου, ὅστις κατεσκεύασε φανερὰν τὴν θέσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὑπήγετο εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ μνημείου. Βυζαντινῶν χρόνων ἐπιβίωσιν τῆς διμεροῦς ταφικῆς διατάξεως ἀπαντῶμεν εἰς τὸν τάφον τοῦ Ὁσίου Μελετίου, ἰδρυτοῦ τῆς ὁμωνύμου Μονῆς ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, ὅπου χαμοσόριον ἢ εἰσώστη καὶ ἐπ' αὐτοῦ κενὴ σαρκοφάγος ἢ σορὸς ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ μετὰ μικροῦ παραθύρου (fenestella) συνδυάζονται εἰς ἓν σύνθετον ταφικὸν σύμπλεγμα⁷. Εἰς τὸν σαλαμινιακὸν ὑπ' ἀριθ. 8 τάφον ἀντὶ κενῆς μαρμαρίνης σαρκοφάγου ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ δάπεδον κτιστὴ καμάρα. Τάφοι μετὰ καμάρας ὑψουμένης ὑπὲρ τὸ ἔδαφος σημειοῦται ὅτι εὐρέθησαν καὶ ἐντὸς τῆς παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἀνασκαφείσης ἐκκλησίας⁸.

Ὅθεν νομίζω ὅτι περὶ πάντων τῶν τάφων τούτων δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ ὅρος *μνημείον* ἢ *μνήμα*.

Ἄλλὰ μαρμαρίνον τόξον, κοσμούμενον δι' ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ προερχόμενον ἐξ ἀρκοσολίου ὑπεράνω τάφου φράγκου τινὸς τῶν Ἀθηνῶν (Βυζ. Μουσ. ἀριθ.

1 Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐφέσου CIG IV 467 ἀριθ. 9275.

2 CIG II 543 ἀριθ. 2837 (ΒΟΕΣΚ). Πρβ. ἐπιγρ. ἐκ Τράλλεων «ὑπερῶν μνημείον καὶ τὸ ὑπ' αὐτό» (ΑΛ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Rev. Ét. Gr. 13, 1900, 500).

3 ΒΙΟΣ ΑΒΕΡΚΙΟΥ, Oriens Christ. 4, 1904, 305 (Ε. ΒΑΤΑΡΒΙΚΗ).

4 Ἐπιγραφῆς Ἀβερκίου στίχ. 2 Byzantion III, 1926, 334 (Α. ΑΒΕΛ), ἐνθα παρατηρήσεις περὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς «φανερωῶς» ἀντὶ «καιρῶ» τῆς φιλολογικῆς

παραδόσεως τοῦ κειμένου. Νεωτέρα ἔκδοσις τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ I. QUASTEN Monum. Buch. et Lit. Vetustissima, 1935-1936, 21 κέ. (παρὰ Quasten «καιρῶ»).

5 Πρβ. καὶ ἀνωτ. σ. 168.

6 ΒΑΣΙΛΙΚΑ 59, 1, 2. Βλ. καὶ ἀνωτ. σ. 168₁.

7 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μν. Ἑλλ. Ε', 1939-1940, 82 εἰκ. 29.

8 ΑΔ 2, 1916, 135 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ).

2482/225), ἐπιγράφεται «κιβοῦρι», διὰ τοῦ ὀνόματος δὲ τούτου δὲν ἐννοεῖται μόνον τὸ τόξον ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ταφικὴ κατασκευὴ¹.

Ποῖοι τάφοι ὀνομάζονται κιβούρια ;

Εἰς τὸ ἀκριτικὸν ἔπος φέρεται ὅτι ὁ Διγενὴς ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ παλατίου του κατεσκεύασε τὸν τάφον τοῦ πατρὸς του, πολυτελεῆ καὶ διακεκοσμημένον διὰ πολυτίμων μετάλλων, χαρακτηρίζεται δὲ ὁ τάφος οὗτος ὡς «κιβώριον» :

«κιβώριον λαμπρότατον ἀργυροχρυσωμένον»

(διασκευὴ Τραπεζοῦντος X 3002).

Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν ὁ ἐν λόγῳ τάφος φέρεται νὰ κατεσκευάσθῃ ἐκ μαρμάρων καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «μνήμα» :

«λίθοις τὸ μνήμα φαεινοῖς ὡς ἔπρεπε κοσμήσας»

(διασκευὴ Grotta Ferrata VII 108)².

Ὁ διασκευαστὴς τῆς παραλλαγῆς τῆς Grotta Ferrata φαίνεται νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει τάφον περιῖπου ὅμοιον πρὸς τὸν τάφον τοῦ Ὄσιου Μελετίου, δηλαδὴ εἰς τύπον μνήματος, τὸν ὀνομάζει μάλιστα «μνήμα». Περὶ τοῦ τάφου τῆς παραλλαγῆς τῆς Τραπεζοῦντος ὁ καθηγητὴς κ. Ξυγγόπουλος ὑπεστήριξεν ὅτι οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ σαρκοφάγου ὑπὸ κιβώριον ἐπὶ τεσσάρων κίωνων³. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ βυζαντινὴ εὐσέβεια δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἴδρυσιν τοιοῦτων πολυτελῶν τάφων ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν (πρβ. κατωτέρω τὰ περὶ τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν) — τοῦλάχιστον δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ σχετικῶς βέβαια παραδείγματα. Γνωρίζομεν δ' ἐκ τῶν πηγῶν ὅτι, προκειμένου περὶ πολυτελῶν ταφῶν, διὰ πολυτίμων μετάλλων ἐκοσμοῦντο ἢ τὰ φέρετρα⁴ ἢ αἱ λάρνακες⁵. ἐπίσης γνωρίζομεν ὅτι κιβούρια ὀνομάζοντο καὶ αἱ λάρνακες⁶ καὶ γενικῶς αἱ μαρμάρινα ταφικὰ κατασκευαί⁷, περαιτέρω δὲ καὶ οἱ κτιστοὶ⁸ καὶ γενικῶς οἱ εὐμορφοὶ, πολυτελεῖς ἢ τῶν

1 ΑΕ 1931, 87 (Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ).

2 Τραπεζοῦντος ἔκδ. C. SATHAS - E. LEGRAND Les exploits de Digénis Akritas. Épopée Byzantine κλπ., Paris 1875, 246 (πρβ. Π. ΚΑΛΟΝΑΡΟΥ Βασιλεὺς Διγενὴς Ἀκρίτας, Ἀθῆναι 1941, 1, σ. 233), Grotta Ferrata ἔκδ. E. LEGRAND Les exploits de Basile Digénis Akritas. Épopée byzantine (Biblioth. Grecque Vulgaire VI) ἔκδ. 1η Paris 1892, σ. 119 (πρβ. ΚΑΛΟΝΑΡΟΥ 2, 111). Τὰ δύο κείμενα παρατίθενται καὶ ὑπὸ Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ Τὸ ἀνάκτορον τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, Λαογραφία 12, 557 καὶ 556. Ὁ στίχ. 3002 κατὰ τὴν ἀποκατάστασίν του παρὰ τοῦ κ. Ξυγγολοῦλου (αὐτόθι 557).

3 ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ἔ.ἀ. 569.

4 Βλ. πηγὰς παρὰ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν βυζαντινῶν βασιλέων Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ΙΕ', 1939, 59 καὶ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμ. Δ' 232.

5 ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ἔ.ἀ. 70-71 καὶ Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμ. 241.

6 ΒΟΥΣΤΡΩΝΙΟΥ Χρονικὸν Κύπρου: «ἐπέψεν ἡ ρήγαινα εἰς τὴν Λευκουσίαν διὰ νὰ πάρῃ τὸ κιβοῦριν τὸ

πορφυρένον (=τὴν πορφυρᾶν λάρνακα) ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν νὰ βάλῃ τὸν ρήγαν μέσα» (Κ. ΣΑΘΑ Μεσαιων. Βιβλιοθ. Β' [1873] 478). Τὴν πληροφορίαν ταύτην, ὡς καὶ τὰς κατωτέρω περὶ τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως τῆς λ., ἠρύσθη ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

7 Πρβ. τοὺς δημοτικὸς στίχους :

«νὰ βρῶ τὸν πρωτομάστορη τὸν πρῶτο πελεκάνο,
ποῦ πελεκάει τὰ μάρμαρα καὶ φτεῖναι τὰ τσιβοῦρια»

(Μ. ΛΕΛΕΚΟΥ Ἐπιδόρπιον, ἐν Ἀθήναις 1888, 192).

Πρβ. καὶ τὸ ἐκ Προύσσης :

«Καλὴ-μέρα σου μάστορη καὶ πρωτοπελικάρη

τίνους κιούρι πελεκᾷς τίνος κιούρι φτεῖναις ; »

(Δ. ΠΑΧΤΙΚΟΥ 260 δημῶδη ᾄσματα, ἐν Ἀθήναις 1905, 378). Καὶ εἰς τὴν Κύπρον «τζι(β)οῦριν» λέγεται ἡ λάρναξ ἢ ὁ λαξευτὸς τάφος (Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ.).

8 Δημῶδες ποίημα ἐκ Κύπρου :

«πῆαινε λάκκον κάμε του καὶ κτίσε του κιούριν

κι' ἄφταινε 'ς τὸ κεφάλιν του μερόνυχτα καντήλιν»

(Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Τὰ Κυπριακά, ἐν Ἀθήναις 1891, 2,65).

ἐπισήμων τάφοι¹. Κατόπιν δὲ τούτου κιβούρια ὀνομάσθησαν καὶ τὰ — βεβαίως καμαρωτὰ — ὑπόγεια ὀστοφυλάκια² καὶ ἀκολουθῶς καὶ οἱ ἀπλοῖ τάφοι, ἧτοι οἱ ἀκατάσκευοι λάκκοι³.

Τὸ ὄνομα «κιβούρι» προέρχεται ἐκ τοῦ ἐνίοτε ὑπεράνω λάρνακος ὑψουμένου ἑλληνοβιστιτικοῦ κιβωρίου (tegurium). Ὁ ἀρχαῖος οὗτος τύπος νεκρικοῦ μνημείου εἶναι βέβαιον ὅτι διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων γνωστῶν παραδειγμάτων⁴, πρὸ παντὸς ὅμως ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων⁵, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιβιώσεώς του εἰς τὴν τουρκικὴν νεκρικὴν ἀρχιτεκτονικὴν⁶. Ὡς κιβώριον ἐπὶ τεσσάρων κίωνων ἐφαντάσθησαν οἱ βυζαντινοὶ καὶ τὸ περίφημον καταστὰν διὰ τὴν μεγαλοπρέπειάν του Μαυσωλεῖον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ⁷, ὅπερ σημαίνει, ὅτι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὁ τύπος οὗτος τάφου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦμεν, ἀπετέλει τὸ ἐπιδεικτικώτερον εἶδος. Ἀπὸ τοῦ κιβωρίου τούτου τὸ ὄνομα — «κιβούρι» — ἐπέξετάθη κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ἐπισημοτέρους τάφους· ἐκ τοῦ ἀθηναϊκοῦ δὲ μαρμαρίνου ἀρκοσολίου διδασκόμεθα ὅτι ὁ ὄρος «κιβούρι» εἶχε μεταπέσει εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἀπλούστερον πολυτελοῦς — ἄνευ κιβωρίου ἀλλὰ πάντως μετὰ στεγάσματος — τάφου, ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τελευταίας ἢ καὶ τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου. Ἡ μικρογραφία τοῦ Par. Gr. φ. 543^v, παρουσιάζουσα δύο ἐπεισόδια ἐκ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἔνθα εἰς μὲν τὸ ἐν ἀπεικονίζεται κιβώριον (tegurium) ὑπεράνω λάρνακος εἰς δὲ τὸ ἕτερον ἀπλῆ λάρναξ⁸, δεικνύει ἄλλην ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ tegurium καὶ τοῦ μετὰ κιβωρίου τάφου

1 Εἰς τὸ ἀκριτικὸν ἔπος ὁ τάφος τοῦ Διγενῆ, ὀνομαζόμενος κιβούριν, χαρακτηρίζεται ὡς τάφος παγκάλιστος καὶ πανωραῖος (διασκευὴ Escorial στίχ. 1665 κέ. ἔκδ. D. HESSELING, Λαογραφία 3[1911] 599 πρβ. καὶ ΚΛΑΝΑΡΟΝ II 192). Πρβ. καὶ τοὺς στίχους:

«κι' ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἦτανε καμωμένο
ἓνα μνημόριον ὁμορφο πιτήδειο μαρμαρένο
.....

Κι' εἰς τὸ κιβούριον τ' ὁμορφοφον τότες εἰς μῖον τὴν
θάψαν»

(ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ τοῦ ἐν ΤΥΡΩΙ Ρημάδα, Ἐνετίσιν 1745, σ. 45)· ἐπίσης τὸ δημοτ. ἄσμα τοῦ Μπουκοβάλα:

«ἐφκειάσε τὸ γχιουβούρι μου, πλατὺ ψηλὸ νὰ γένη»

(C. HÖEG Les Saracatsans II [1926] 85) καὶ δημοτ. ἄσμα ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου:

«Νὰ φκειάσου τοῦ γκ'βούρ σ' περήφανου κι' μεγάλου»
(Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ.). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σημασιολογικὴ ἔξομοίωσις τῶν μνημόριον-κιβούριον (ΑΠΟΛΛ. ΤΥΡ.).

2 Εἰς τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου (Λαογραφία Γ', [1911], 673). Τοιοῦτο κιβούρι διατηροῦν μόνον αἱ ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι, παρ' αὐτῶν δὲ τὸ ὄνομα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόγειον καμάραν, εἰλημμένον ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τάφων-κιβουρίων.

3 ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Κυπριακὰ 2, 124.

4 Πρβ. τὰ μαρμαρίνα τόξα ἐξ ἐπιταφίου κιβωρίου ἐν Ἀθήναις (Α. ΣΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1931, 80) καὶ τοῦ τάφου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Δ' ἐν Τραπεζοῦντι

(Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος [=Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 4-5], 1933, 386 κέ. εἰκ. 10-11 ἔνθα καὶ βιβλιογρ.).

5 Τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα προσφέρει τοιχογραφία εἰς S. Angelo in Formis, ἔνθα ὑπὸ τὸ κιβώριον σαρκοφάγος μετὰ ἐλικοειδῶν ραβδώσεων (strigilae) (HERBERT BLOCH Monte Cassino ἐν Dumbarton Oaks Papers N° 3 [1946] 201 εἰκ. 230). Πρβ. μικρογρ. Κωδ. Ἰβήρ. 463 φ. 120^r (ΣΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1931, 80 εἰκ. 16, SIR. DER NERSESSIAN L'illustration du Roman de Barlaam et Joasaph, Paris 1937, πίν. XIX καὶ ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ΙΕ', 1939, 69 εἰκ. 8 καὶ Βυζαντ. βίος καὶ πολιτ. Δ' 241 πίν. ΙΓ' 3), Par. Gr. 543 φ. 130 (H. OMONT Miniatures 57 πίν. CXXXII 2 κάτω), Par. Gr. 74 φ. 76 ([H. OMONT], Evangiles avec peintures byzantines du XI siècle πίν. 69,2).

6 Παλαιοὶ μουσουλμανικοὶ τάφοι ἐν Καστορίᾳ: τὸ κιβώριον ἐπὶ τεσσάρων κίωνων ἢ ἐπὶ κτιστῶν ποδαρικῶν (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ. Δ', 1939, 212 εἰκ. 144).

7 Μικρογρ. Κωδ. Ἱεροσολ. 14 φ. 311^v (K. WEITZMANN Greek Mythology in Byzantine art, Princeton 1951, 36-37 πίν. XI 35). Ὁ Weitzmann δὲν ἔχει δίκαιον, ἀναζητῶν ἐδῶ ἱστορικὰ στοιχεῖα.

8 OMONT Miniatures κλπ. 57 πίν. CXXXIV 1. Πρβ. ΡΗ. SCHWEINFURTH Die byzant. Form (1943) εἰκ. 58.

εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὀλιγώτερον ἐπιδεικτικοῦ τάφου — ἀπὸ τοῦ ὄλου εἰς τὸ μέρος.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λειτουργία τοῦ ἐπιταφίου κιβωρίου, κατὰ τὸ μᾶλλον δὲ ἢ ἦττον καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ ὄνομά του, μετεβιβάσθησαν εἰς τὸ ξύλινον κουβούκλιον, ὅπερ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς στεγάζει ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς τάφος, τὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ¹. Ἄλλη δὲ ἀπήχησις τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷ εἰς τὴν ξυλίνην κατασκευὴν, ἣτις εἰς πολλὰ μέρη (Αἰτωλία, Ἡπειρος, Θεσσαλία) τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ τάφου, ὡς κιβωτίδιον, διὰ νὰ ἀνάπτηται ἐντὸς αὐτοῦ κηρίον ἢ κανδήλα². Εἰς τὸν τάφον τοῦ Ὁσίου Μελετίου ἢ κανδήλα εἰσάγεται, ἔτι καὶ νῦν, διὰ τῆς fenestella ἐντὸς τῆς ὑπερκειμένης τοῦ τάφου κενῆς μαρμαρίνης σαρκοφάγου³. Ἐνταῦθα ἀντὶ ξυλίνης ὑπάρχει μαρμαρίνη κατασκευή, ἣτις, ἐπομένως, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ ἔτισης «κιβούρι».

Κατὰ ταῦτα «κιβούρια» ὀνομάσθησαν ἀρχικῶς οἱ μνημειώδεις μετὰ κιβωρίου τάφοι⁴, ἔπειτα δὲ — πιθανῶς λόγῳ τῆς κοινῆς συμβολικῆς σημασίας τοῦ κιβωρίου καὶ τοῦ τόξου ὡς οὐρανοῦ — «κιβούρια» ὀνομάσθησαν καὶ οἱ μετὰ ἀρκοσολίου τάφοι (ὡς π.χ. ὁ Βυζ. Μουσ. ἀριθ. 2482/225) καὶ οἱ φέροντες ἄνω αὐτῶν κατασκευὴν ἔσωτερικῶς κοίλην⁵. ὀνομάσθησαν δὲ οὕτω συνεκδοχικῶς ἀπὸ τῆς ὑπεράνω τοῦ κυρίως τάφου ἰδρυμένης κατασκευῆς (κιβωρίου, ἀρκοσολίου ἢ ἄλλης κοίλης κατασκευῆς). Οὕτω δὲ βαθμηδὸν «κιβούρια» ὀνομάσθησαν γενικῶς τὰ ἐξέχοντα τοῦ ἐδάφους μνημεῖα ἢ μνήματα. Περαιτέρω δὲ «κιβούρια» ὀνομάσθησαν καὶ αἱ λάρνακες καὶ αἱ ἄλλαι μαρμαρίναι κατασκευαὶ καὶ οἱ ἐπιδεικτικώτεροι τῶν ἀπλῶν κτιστοὶ τάφοι, τέλος δὲ καὶ οἱ ἀπλοὶ τάφοι, οἱ λάκκοι.

3. Η ΤΑΦΗ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ἐσημειώσαμεν ὅτι αἱ ἐντὸς τοῦ ναυδρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ταφαὶ εὐρέθησαν ἀδιατάρακτοι — οἱ τάφοι τῶν δύο ἀηλίκων (ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 8) καὶ οἱ τῶν τριῶν ὀρίμων προσώπων (ὑπ' ἀριθ. 3, 4 καὶ 6) — καὶ ὅτι ὁ τάφος 7 ἐχρησίμευσεν ὡς ἀποθέτης λειψάνων ἐκ προηγουμένων ταφῶν· ἐσημειώσαμεν ἔτισης ὅτι οἱ ἔξω τάφοι 1 καὶ 2 εἶχον δεχθῆ πολλαπλᾶς ταφὰς καὶ ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἐντὸς τούτων παλαιότερων ταφῶν διεφυλάχθησαν ἐντὸς τῶν ἰδίων αὐτῶν τάφων· τέλος δ' ἐσημειώσαμεν ὅτι ὁ τάφος 2 εἶχεν ἀρχικῶς προορισθῆ ὡς ὀστοφυλάκιον τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου 1 ταφῶν.

Ἡ ἔξω τῆς ἐκκλησίας θέσις τῶν τάφων 1 καὶ 2 ὑποβάλλει ιδέαν τινὰ περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν ἐντὸς τῶν τάφων τούτων νεκρῶν ἀπὸ τοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς ἐκκλησίας. Ἀνάλογον ιδέαν ὑποβάλλει καὶ ἡ σημειωθεῖσα διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῶν λειψάνων τῶν ἔσω τάφων ἀπὸ τῶν λειψάνων τῶν ἔξω, διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν

1 Β. ΚΩΤΤΑ *Le Théâtre à Byzance*, Paris 1931, 138. Πρβ. τὴν τοιχογραφίαν τοῦ S. Angelo in Formis (ἀνωτ. σ. 174). Αἱ περὶ τοῦ ὀνόματος πληροφορίες ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

2 Δελτία τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

3 Α. ΟΡΑΝΔΟΣ Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ. Ε', 1939 -

1940, 83.

4 Βλ. Α. HEISENBERG *Grabeskirche und Apostelkirche* 1, 219-220.

5 Πρβ. τοὺς ἐκ Κύπρου στίχους ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ *Κυπριακά* 2,65 (βλ. ἀνωτ. σ. 173). Τὸ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν κτιστὸν κιβούριον χρησιμεύει ὡς θέσις κανδήλας.

εὐλαβείας καὶ πρὸς τὰ λείψανα καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν ἐνταφιασθέντων. Νομίζω δὲ ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη συνδέεται πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφῆς, εἶναι δὲ χρήσιμον νὰ σημειωθοῦν καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὀλίγαι παρατηρήσεις.

Ἡ ἀρχαία λατρεία ἐγνώριζε τὴν συνήθειαν τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τῶν ἡρώων καὶ τῆς ἐναποθέσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ναοὺς, ὡς συννάων θεοτήτων, ἐγνώριζε δηλαδή τὴν στέγασιν τῆς χθονίας λατρείας ἐντὸς ναῶν· ἐπίσης ἐγνώριζε καὶ τὴν συνήθειαν τῆς ἐντὸς τῶν ναῶν ταφῆς προσώπων ἐξεχόντων ὡς καὶ ταφῆς δι' ἄλλας αἰτίας¹. Περαιτέρω κατὰ τὴν ἐλληνορωμαϊκὴν ἐποχὴν, ὅτε ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν (ἀφρωσιμὸς) εἶχε σημειώσει ἄνοδον, ἡ λατρεία τῶν ὁμοτάφων νεκρῶν ἐντὸς κοινῶν ἡρώων εἶχεν ἐπίσης τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν νεκρῶν ἐντὸς ναῶν. Αἱ συνήθειαι αὗται ἦσαν βεβαίως γνωσταὶ καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς². Ἄλλ' ἡ χριστιανικὴ συνείδησις εὐθὺς ἀπέκρουσε τῆς νεκρικῆς λατρείας τὴν συσχέτισιν μετὰ τοῦ τόπου τελέσεως τῆς μυστηριακῆς αὐτῆς λατρείας³. Οὐδὲ καὶ τῶν μαρτύρων τὰ λείψανα ἔθαπτον οἱ χριστιανοὶ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν· πρὸς τιμὴν των ἴδρουον τὰ μαρτύρια — οἰκοδομήματα νεκρικὰ. Ἐν μόνον εἶναι γνωστὸν παράδειγμα ἐνταφιασμοῦ λειψάνων μάρτυρος, τῆς Ἰουλίτης, ἐντὸς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὄχι ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν νάρθηκα⁴.

Ὁ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνταφιασμὸς τῶν κοινῶν θνητῶν ἢ τῶν λειψάνων αὐτῶν ὀφείλεται βεβαίως εἰς ἐπιβίωσιν τῆς ἀρχαίας νεκρικῆς λατρείας, ἐννοῶ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς εἰς τὰ μαρτύρια — τὰ ἡρῶα πρὸς τιμὴν τῶν μαρτύρων —, ἀλλὰ μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι νέα ἀφετηρία διὰ τὰς ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς εὐχαριστιακῆς λατρείας ταφὰς ὑπῆρξεν ἢ πρὸς τοὺς μάρτυρας τιμῆ.

Ὁ ἐνταφιασμὸς, δηλαδή, τῶν μαρτύρων εἰς τὰ ἐν κοινῇ χρήσει νεκροταφεῖα, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων θνητῶν⁵, ἔφερε τῶν τελευταίων τούτων τὰ λείψανα εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀπονεμομένης παρὰ τῆς ἐκκλησίας λατρείας πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καί, οὕτω, ἐδημιούργησε ζῆλον πρὸς ταφὴν παρὰ τοὺς τάφους ἢ παρὰ τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων. Διότι ἐθεωρεῖτο ὅτι τὰ ἱερὰ λείψανα ἦσαν φορεῖς τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον θείας παρουσίας, διὰ τῆς ὁποίας οἱ μάρτυρες ἐνίκησαν· καί, συνεπῶς, ἐθεωρεῖτο ὅτι τὰ λείψανα αὐτῶν ἀπετέλουν ἐχέγγυον τῆς διὰ τῆς θείας δυνάμεως ἀφ' ἑνὸς νίκης κατὰ τοῦ θανάτου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, ὅσων εἶχον τὸ προνόμιον νὰ

1 FR. PFISTER *Der Reliquienkult im Altertum*, Giessen 1911, 306 κέ., 318 κέ., 456 κέ.

2 ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ Στρωμ. VI 3, 31.5: «Αὐτίκα οἱ ἔμπειροι τοῦ λόγου, κατὰ τὰς ἰδρύσεις ἐν πολλοῖς τῶν ἱερῶν καὶ σχεδὸν πάσας τὰς θήκας τῶν κατοικομένων ἐνιδρύσαντο· δαίμονας μὲν τὰς τούτων ψυχὰς καλοῦντες θρησκεύεσθαι δὲ πρὸς ἀνθρώπων διδάσκοντες» (STÄHLIN 2, 446).

3 ΚΛΗΜ. Προτρεπ. III 44, 3-4: «δημιουργὸς πολλῶν καθίστατο δαιμόνων (ἢ ἀϋξηθεῖσα δεισδαιμονία), ἐκατόμβας θύουσα καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, καὶ ἀγάλματα ἀνίστασα καὶ νεῶς οἰκοδομοῦσα, τοὺς δὲ... νεῶς μὲν εὐφῆμως ὀνομαζομένους [τούτέστι τοὺς τάφους νεῶς ἐπικεκλημένους]. Ὑμεῖς δὲ ἀλλὰ κἂν νῦν δεισδαιμονίας

ἐκλάθεσθε, τοὺς τάφους τιμᾶν ἀισχυρόμενοι» (STÄHLIN 1, 34)· καὶ κεφ. IV 49,3: «καθάπερ δέ, οἶμαι, οἱ ναοὶ οὕτω δὲ καὶ οἱ τάφοι θανυμάζονται, πυραμίδες καὶ Μουσώλεια καὶ λαβύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκεῖνοι τάφοι τῶν νεκρῶν» (STÄHLIN 38). Πρβ. καὶ ΕΥΣΕΒΙΟΥ Προπαρ. Εὐαγγ. 2,5, MIGNÉ 21, 136. Περὶ σχετικῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως βλ. κατωτ. σ. 177.

4 Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίτταν (MIGNÉ 31, 241). Πρβ. F. WIELAND *Altar u. Altargrab*, Leipzig 1912, 80.

5 Ἄντιοχείας νεκροταφεῖον καὶ μαρτύριον ἔνθα τὰ λείψανα τῆς Δροσίδος κλπ. MIGNÉ 50, 683 καὶ 685 (ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ) καὶ Σάλωνος BROENSTED *Recherches à Salone I* 179-180.

ταφῶσι παρὰ τὰ λείψανα ἐκεῖνα. Οὕτω δὲ περίξ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων συνεπήχθησαν χριστιανικά κοιμητήρια¹. ὅταν δὲ οἱ τάφοι οὗτοι περιεκλείσθησαν ἐντὸς κλειστῶν χώρων (τῶν μαρτυρίων), ἐντὸς τούτων, ὑπὸ τὸ δάπεδον ἢ ἐντὸς σαρκοφάγων, περιελήφθησαν καὶ τάφοι κοινῶν θνητῶν (βασιλικὴ τῶν πέντε Μαρτύρων τοῦ Σάλωνος)² ἢ προωθήθησαν αἱ ταφαὶ ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω ἐντὸς τῶν μαρτυρίων (βασιλικὴ τοῦ Σπηλαίου τῶν Ἑπτὰ Παίδων)³ καὶ ἀκολούθως ἐντὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον καθαγιασθῆ δι' ἱερῶν λειψάνων — ταφαὶ ad sanctos⁴.

Ἄλλ' ἡ συνήθεια αὕτη ἐδημιούργησεν, ὡς ἦτο ἐπόμενο, πρόβλημα χώρου καὶ αἰτίας ἀταξιῶν, διὰ τοῦτο δ' ἐνωρὶς ἀπηγορεύθη ρητῶς ἡ ταφή ἐντὸς τῶν μαρτυρίων καὶ γενικώτερον ἡ ταφή ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν καθιερωθεισῶν δι' ἱερῶν λειψάνων⁵. Τὴν ἀπαγόρευσιν διέφευγον ταφαὶ κληρικῶν ἐντὸς τοῦ βήματος ἢ ἐντὸς κρύπτῃς ὑπὸ τὸ βῆμα παρὰ τὰ ἱερὰ λείψανα⁶. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἐτάφη ἐντὸς τοῦ βήματος τοῦ ἀποστολείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὃ λαϊκός, ἀλλ' ἐντὸς ἰδιαιτέρου μαυσωλείου, προσηρτημένου εἰς τοῦτο παρὰ τὸ βῆμα⁷. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ προσαρτῶσιν εἰς τὰς βασιλικὰς οἱ ἐπισημότεροι ἰδιαίτερα νεκρικὰ οἰκοδομήματα, ἡρῶα, διὰ τὴν ἐντὸς αὐτῶν ταφήν των⁸. Ἄνευ δισταγμῶν ἐπετρέπετο ἡ ταφή μόνον ἐντὸς εὐκτηρίων οἴκων, μὴ περικλειόντων ἱερὰ λείψανα⁹, ἀνῆκον δὲ οὗτοι εἴτε εἰς μονὰς (νεκρικὰ παρεκκλήσια) εἴτε εἰς πλουσίους ιδιώτας.

Κατὰ ταῦτα ἐδημιουργήθησαν δύο παραδόσεις ὡς πρὸς τὴν ταφήν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ μία ἀπαγορεύει τὴν ταφήν ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς κυρίως χριστιανικῆς λατρείας (ἐντὸς τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν σχεδὸν κατὰ κανόνα δὲν ἀπαντοῦν πρῶιμοι τάφοι) ἢ παράδοσις αὕτη, διαταραχθεῖσα πρὸς καιρὸν παρὰ τῆς θρησκευτικῆς κινήσεως τῆς ταφῆς ad sanctos, ἐπολεμήθη παρὰ τῶν μοναχῶν ὡς ἀντίθετος πρὸς τὴν

1 GRABAR ἔ.ἀ. 51 κέ., 53, 158.

2 BROENSTED ἔ.ἀ. 153.

3 Forschungen in Ephesos IV 2, Wien 1937, 20 κέ. 88 κέ. (FR. MILTNER). Πρβ. GRABAR 442 κέ.

4 Περὶ τῆς ταφῆς ad sanctos βλ. WIELAND Altar u. Altargr. 164 κέ., LECLERCQ Dict. Arch. Chr. Lit. I 1, 479 κέ. (ἄρθρ. ad Sanctos) καὶ III 2, 1641 κέ. (ἄρθρ. cimetièrre), H. DELBAYE Les origines du culte des Martyres², Bruxelles 1933, 131 κέ., A. ΦΥΤΡΑΚΗ Ἡ πίστις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, Ἀθήναι 1945, 54 κέ. GRABAR ἔ.ἀ. 487 κέ. καὶ σποράδην.

5 COD. THEOD. 9, 17, 6 = C. JUST. 1, 2, 2 (Imp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius, ἔτους 381): «Nemo apostolorum vel martyrum sedem humanis corporibus existimet esse concessam» καὶ ΒΑΣΙΛ. 5, 1, 2: «Μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ θαπτέτω νεκρόν» (HEIMB. I, 123). Πρβ. D. PETRAKAKOS Die Toten im Recht, Leipzig 1905, 117-18. Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν βλ. καὶ Μ. ΓΕΛΩΝ Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, Κωνσταντινούπολις 1892, 97 κέ. καὶ ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ΙΓ', 1940, 40 κέ. καὶ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτ. Δ' 186 κέ.

6 Βασιλικὴ Manastirine (R. EGGEBER Forschungen

in Salona, II, Wien 1926, 42), βασιλικὴ Qaqr el-Banāt Συρίας (H. BUTLER, Syria II B, 219, πρβ. J. MATTERN Mém. de l'Univ. de St Jos., Beyrouth XVII, 1933, 69). Ἄλλα παραδείγματα παρὰ I. ΜΠΑΡΝΕΑ Τὸ παλαιοχρ. θυσιαστήριον, ἐν Ἀθήναις 1940, 71-72 καὶ GRABAR Martyrium I 447 (βασιλικὴ Bénian Ἀλγερίου) καὶ 451 (Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης).

Ἡ Ο GRABAR ἔ.ἀ. 437, 440 ἐπιζητεῖ ν' ἀναγάγῃ εἰς ἰουδαϊκὰ πρότυπα τὴν παρὰ τὸν βωμὸν ταφήν. Ταφήν νεκρῶν παρὰ τὸν ἐβραϊκὸν ναὸν ἐνθυμεῖται καὶ ἡ χριστιανικὴ παράδοσις: ΗΓΗΣΙΠΠΟΣ παρ' ΕΥΣΕΒ. Ἐκκλ. Ἱστορ. II 23, 18: «καὶ ἔθαψαν αὐτὸν (τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸθέν) ἐν τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ θήκη μένει παρὰ τῷ ναῷ» (SCHWARTZ 70 kl. Ausg.). Ἄλλ' ἡ πράξις τοῦ ἐθνικοῦ περιβάλλοντος ἦτο περισσότερο ἰσχυρὰ καὶ ἄμεσος (βλ. ἀνωτ. σ. 176).

7 Πρβ. ΦΥΤΡΑΚΗΝ ἔ.ἀ. 32 κέ. ὅπου καὶ αἱ πηγαί.

8 GRABAR ἔ.ἀ. 443-444, 488 κέ.

9 Πρβ. Θ. ΒΑΛΣΑΜΩΝΟΣ Ἀποκρίσεις μ': «εἰς δὲ τοὺς μὴ οὕτω καθιερωθέντας ἁγίους οἴκους, εὐκτηρίους κατονομαζομένους, ἀκινδύνως ἐνταφιασθήσονται λείψανα» (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα θ. καὶ ι. καν. 4.479).

ἀμαρτωλότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν χριστιανικὴν ταπείνωσιν¹. Ἡ ἑτέρα παράδοσις, ἐπηρεασμένη ἐκ τῆς συνηθείας τῆς ad sanctos ταφῆς, ἐπεβίωσεν εἴτε ὡς ταφή τῶν νεκρῶν ἐντὸς τῶν μοναστηριακῶν ἢ τῶν ἰδιωτικῶν παρεκκλησιῶν, εἴτε ὡς ἐπαναταφή τῶν λειψάνων τῶν νεκρῶν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν — ἄνευ διακρίσεως². Πάντως αἱ πυκνότεραι ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφαὶ παρατηροῦνται εἰς τὴν Β. Ἀφρικὴν³. Εἰς τὴν Συρίαν εἶναι ὀλιγότερον διαδεδομένα⁴.

Τὸ νέον, τὸ μοναστικόν, πνεῦμα εὐλαβείας διέκοψε τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων προσώπων ἐντὸς τῶν παρὰ τὸ βῆμα ἢ εἰς τὰ πλευρὰ τῶν βασιλικῶν καὶ ἄλλου τύπου ναῶν προσηρτημένων νεκρικῶν προσκτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἔκτοτε κατηργήθησαν ἀντὶ δὲ τούτων, ἔνεκα ταπεινοφροσύνης, προετιμήθη ἢ τοποθετησις τῶν σαρκοφάγων τῶν εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, ἢτοι ἐντὸς χώρου ὑποδεστέρας θρησκευτικῆς σημασίας καὶ πρὸς τὸ αἶθριον, θὰ ἐλέγομεν ἔξω τῆς ἐκκλησίας. Τὸ νέον τοῦτο ἔθιμον εἰσήγαγον οἱ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν βασιλεῖς⁵, ταχέως δὲ τοῦτο ἐγενικεύθη — τὰ σχετικὰ παραδείγματα ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶναι ἄφθονα.

Ἡ παλαιότερα, λοιπόν, εὐσέβεια προσείλκυσε τοὺς τάφους ἐκ τοῦ ὑπαίθρου περιβόλου τῶν κοιμητηρίων ἔσω, ἐντὸς τοῦ ἐστεγασμένου χώρου τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τοὺς μάρτυρας· ἀντιθέτως δὲ ἡ νέα εὐσέβεια ἀπόθησεν αὐτοὺς πάλιν πρὸς τὸ ὑπαιθρον⁶. Ἄλλ' ἤδη ἡ κατάργησις τῶν νεκρικῶν προσκτισμάτων ἐκ μέρους τῆς τότε κοινωνικῆς ἡγεσίας κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ἐνισχυθῇ ὁ ἕτερος κλάδος τῆς παραδόσεως, ὁ ἐπιτρέπων ταφὰς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν. Συνέβη δὲ τοῦτο ἄφ' ἑνὸς μὲν, διότι αἱ ἐντὸς τοῦ νάρθηκος σαρκοφάγοι καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖ τάφοι εὐρέθησαν ἐντὸς χώρου ἀμεσώτερον ἐπικοινωνοῦντος μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ἢ τὰ νεκρικὰ προσκτίσματα· εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τῶν μειουστινιανείων χρόνων καὶ ἐξῆς ὁ νάρθηξ δὲν εἶχε τὴν θρησκευτικὴν σημασίαν,

¹ Ἐφραίμ ὁ Σύρος (S. EPHRAEMI SYRI Opera Omnia, Romae 1748, 2, 233) κ.ά. Πρβ. ΑΓΑΠΙΟΥ—ΝΙΚΟΛΗΜΟΥ, Πηδάλιον², ἐν Ἀθήναις 1841, 168₂.

² ΜΑΡΚΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Ἐρωτήσεις Κανονικαί: «Ἐρώτησις μα'. Ἀπὸ ἀρχαίας ἐγχωρίου συνηθείας θάπτονται λείψανα ὀρθοδόξων εἰς τὰς κατὰ χώραν ἐκκλησίας ἡμῶν» (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΑΗ Σύνταγμα κλπ. 4, 479). Πρβ. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ἐπιμελεία ΣΠΥΡ. ΖΕΡΒΟΥ, Βενετία 1851, 392.

³ Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Βένιαν (ιδρύθη πρὸς τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ.) οἱ τάφοι ἀπαντοῦν ἐντὸς κρύπτης ὑπὸ τὴν ἀψίδα, ἐντὸς τοῦ βήματος καὶ εἰς τὸ προστώον τὸ ἐπέχον τὴν θέσιν νάρθηκος. Εἰς τὸ προστώον εἶχε μεταξὺ ἄλλων ταφή εἰς ἐπίσκοπος καὶ εἰς διάκονος († 439) (GSSELL ἔ.ά. 176, 177). Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Henchir-Tarlist ταφαὶ ἔγιναν εἰς τὸ βῆμα καὶ εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ δεξιῦ κλίτους (M. LABROUSSE Mél. Archéol. et Hist. XL, 1938, 238 κέ. εἰκ. 1). Εἰς Morgsott οἱ τάφοι κατεσκευάσθησαν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ νάρθηκος, τοῦ κυρίου κλίτους καὶ τῶν πλαγιῶν κλιτῶν (GSSELL 235). Εἰς Ouled Agla (πιθ. τὸ Equizetum) οἱ τάφοι εἰς τὴν ἀψίδα καὶ τὰ πλάγια κλίτη (αὐτόθι 244).

Εἰς Souk el Khmis (πιθ. ἢ Tatilti) ἀπαντοῦν εἰς διάφορα σημεῖα, ἄλλοι ὡς ἀπλοὶ λάκκοι καὶ ἄλλοι κτιστοὶ (σ. 261). Εἰς Tizirt ἀπαντοῦν εἰς τὰ πλάγια κλίτη καὶ εἰς τὰ παστοφόρια (σ. 303). Αἱ ἀνωτέρω ταφαὶ ἀνάγονται εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως χρόνους.

⁴ Αἱ εἰς τὸ Μαρτύριον τοῦ Βαβύλα (:) εἰς τὸ Καουσιε τῆς Ἀντιοχείας ταφαὶ εἶναι ὀλίγων προνομίουχων. Εἰς τὴν βασιλικὴν — ἐνοριακὴν ἐκκλησίαν — τῆς Ma' chouka Ἀντιοχείας οἱ τάφοι εὐρίσκονται εἰς τὴν στοάν τὴν κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας, ἢτοι ἔξω τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἀλλαχοῦ αἱ ταφαὶ εἶναι ἔξω τῆς ἐκκλησίας (βλ. J. LASSUS Sanct. chrét. de Syrie 228 κέ.).

⁵ GRABAR Martyrium I 494 καὶ 549 κέ.

⁶ Τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο παραδόσεων ἀντανაკλοῦν χαρακτηριστικῶς αἱ παραλλαγαὶ τοῦ κειμένου τῶν ΠΡΑΞ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ κεφ. 143: α' «καὶ χῶσον αὐτὸ (τὸ σῶμα) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ» (LIPSIVS · BONNET Acta apostol. apocrypha II 2, 83₈)· β' «καὶ χῶσον... ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ἐκκλησίας» (σ. 83₂₀)· γ' «καὶ χῶσον... ἐν τῇ ἐξέδρᾳ τῆς ἐκκλησίας» (σ. 83₂₅). Ἐξέδρα=τὸ ἀψιδωτὸν νεκρικὸν πρόσκτισμα (ἀλλὰ καὶ ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ).

τὴν ὁποῖαν εἶχε κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν¹. συνεπῶς δὲ αἱ ἐν τῷ νάρθηκι ταφαὶ εἶχον πλεόν τὴν αὐτὴν σημασίαν, οἷαν περίπου εἶχον καὶ ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ αἱ ταφαὶ τοῦ ἄλλου κλάδου τῆς παραδόσεως. Ἄφ' ἐτέρου δὲ καὶ κυρίως, διότι εἰς τὰς μικροτέρας ἐκκλησίας, πιθανῶς πρὸ τῆς ἀτονήσεως τῆς παραδόσεως περὶ ταφῆς ἐντὸς προσηρημένων νεκρικῶν παρεκκλησιῶν, τὰ ἐν λόγῳ προσκτίσματα — εἰς τὴν νεκρικὴν χρησιμότητα αὐτῶν — εἶχον ὑποκατασταθῆ διὰ τῶν πλαγίων κλιτῶν², τὰ ὁποῖα εἶχον ἔτι ἀμεσώτεραν ἢ ὁ νάρθηξ σχέσιν μετὰ τοῦ κεντρικοῦ χώρου. Ἡ ἐντὸς δὲ τῶν πλαγίων κλιτῶν ταφή δὲν ἐθεωρεῖτο ἀθέτησις τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφῆς, διότι, κατὰ τὴν παλαιότεραν ἀντίληψιν, τὰ πλάγια κλίτη εἶχον ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως δευτερεύουσαν σημασίαν, οἷαν περίπου εἶχε καὶ ὁ νάρθηξ, μόνον δὲ τὸ μεσαῖον κλίτος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κυρίως ναός. Κατόπιν δὲ τούτου ἤρχισαν νὰ πληρῶνται διὰ ταφῶν ὁ νάρθηξ καὶ τὰ πλάγια κλίτη, μάλιστα δὲ τῶν μοναστικῶν ἐκκλησιῶν³, ἥτοι ἐκεῖ, ὅθεν εἶχε πολεμηθῆ ἢ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφή. Οὕτω δὲ τὸ πλάγιον νεκρικὸν κλίτος ἀνεπτύχθη εἰς νέου εἴδους νεκρικὸν πρόσκτισμα, εἰς νεκρικὸν παρεκκλήσιον⁴, θεωρεῖται τοῦ λοιποῦ χρήσιμον ἐξάρτημα καὶ προστίθεται εἰς τὸ κύριον σῶμα τῶν ἐκκλησιῶν⁵. Ἄλλὰ τὸ νεκρικὸν τοῦτο κλίτος μόνον ἐμμέσως συνδέεται πρὸς τὰ ὅμοια παλαιοχριστιανικὰ νεκρικὰ προσκτίσματα.

Ἡ τελευταία αὕτη φάσις τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφῆς διαπιστοῦται καὶ περαιτέρω ἐκ τῶν μνημείων. Εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκη ὑπὸ τὸ Σουλεϊμὰν Τζαμί ἀνασκαφεῖσαν ἐκκλησίαν εὐρέθησαν τάφοι μόνον εἰς τὰ πλάγια διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα δίκην πλαγίων κλιτῶν περιβάλλουν ἐκατέρωθεν τὸ κύριον κλίτος⁶. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, καταστραφεῖσα λίαν ἐνωρίς, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ γραπτοῦ αὐτῆς διακόσμου (9^{ου} αἰ.), προσφέρει χρήσιμον μαρτυρίαν. Ἐπίσης ἡ λεγομένη τοῦ Ὁσίου Νίκωνος βυζαντινῆ βασιλικὴ τῆς μεσαιωνικῆς Λακεδαιμονίας (Σπάρτης) ἔφερε τάφους μόνον ἐντὸς τῶν πλαγίων κλιτῶν⁷. Ἐν τῇ Ἀγορᾷ δὲ τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου⁸, ἣτις ἀρχικῶς ἐκτίσθη ὡς μονόκλιτος (9^{ου}-10^{ου} αἰ.) καὶ ἀργότερον ἐδέχθη ἐκατέρωθεν αὐτῆς δύο παρεκκλήσια, προσφέρει ἐνδιαφέρουσαν μαρτυρίαν, διότι δεικνύει ὅτι αἱ ταφαὶ ἐνταῦθα ἠκολούθησαν πορείαν ἀπὸ τῶν πλαγίων διαμερισμάτων πρὸς τὸ κύριον κλίτος, μάλιστα πρῶτον κατὰ μῆκος τῶν τοίχων καὶ κατόπιν καὶ ἐπὶ ἄλλων περιοχῶν τοῦ δαπέδου αὐτοῦ⁹. Ἀνάλογον πορείαν, ἐκ τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸν κυρίως ναόν, ἠκολούθησαν καὶ αἱ ταφαὶ τοῦ χριστιανικοῦ Θησείου¹⁰.

1 Διὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν βλ. P. LEMERLE *Philippe et la Macédoine Orientale*, Paris 1945, σ. 329 κέ. καὶ M. ΚΑΛΛΙΓΑ Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ χώρου τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1946, 23 κέ.

2 Π.χ. εἰς Kizil-Kilissé (ROTT Kleinas. Denkm. 278)—ἀν ἐνταῦθα αἱ ταφαὶ εἶναι παλαιοχριστιανικαί.

3 G. DE JERPHANION *Les églises rupestres de Cappadoce I*, 1, Paris 1925, 117-118 πίν. 28, 1 ("Ἅγιος Εὐστάθιος). Τὰ μεταγενεστέρως ἐποχῆς παραδείγματα ταφῶν εἰς τοὺς νάρθηκας καὶ τὰ πλάγια κλίτη εἶναι πολλὰ.

4 Βλ. τὰ παρὰ JERPHANION ἔ.ἀ. 58 παραδείγματα.

5 Π.χ. τῆς μονοκλίτου ἐκκλησίας τοῦ Θεολόγου ἐν

Θήβαις ΑΕ 1924, 8-9 εἰκ. 6 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ).

6 ΑΕ 1937, I, 344 πίν. 1 (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ).

7 ΠΑΕ 1939, 115 (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ).

8 AJA XL, 1936, 473 κέ. εἰκ. 9 (CH. MORGAN).

9 Πρβ. τὰς Ἀποκρίσεις τοῦ Ἰωάσαφ, Ἀρχιερέως καὶ Μ. Πρωτοσυγγέλου, πρὸς τὸν ἐν Κρήτῃ ἱερέα Γεώργιον Δραζίνουταν: «Εἰ δεῖ θάπτειν ἐν ἐκκλησίᾳ λείψανον. Καὶ τοῦτο οἱ ἱεροὶ κανόνες κωλύουσι» πλὴν γίνεται γίνεται δὲ εἰς τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ καὶ οὐκ εἰς τὸ μέσον, οὐδὲ πλησίον τοῦ Ἁγίου Βήματος» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ Φωτίειος Βιβλιοθήκη 2,245).

10 W. DINSMOOR *Observations κλπ.* ἔ.ἀ. 6 κέ.

Τὸ παράδειγμα ἐδίδετο παρὰ τῆς ἀριστοκρατίας. Οὕτω εἰς τὸ ἀκριτικὸν ἔπος παρουσιάζεται ἡ ἐκκλησία τοῦ παλατίου τοῦ Διγενῆ περικλείουσα λαμπρὸν τάφον (βλ. ἄνωτ. σ. 173). Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ ναοὶ τῆς, ἀριστοκρατικῆς ἐπίσης, μονῆς τῆς Παναχράντου (Feneri Isa Djami) εὐρέθησαν πλήρεις τάφων (32 τάφοι, 2 σαρκοφάγοι καὶ 2 ὄστοφυλάκια) ὅτε δέ, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος διαθέσιμος χῶρος διὰ ταφὰς ἐκτίσθη πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τὸ παρεκκλήσιον καὶ ὁ κοινὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐξωνάρθηξ¹. Τέλος δ' ἐπίσης κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, ἡ ὡς μοναχοῦ εὐσέβεια τοῦ γνωστοῦ μουσικοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη δὲν συνεκρούετο πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ ταφῆ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε κτήτωρ². Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῆ ὅτι, ὅτε διεδίδετο ἡ συνήθεια τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν, εἶχε συγχρόνως ἀρχίσει ν' ἀναβιώνῃ καὶ ἡ παλαιοχριστιανικὴ παράδοσις, τῆς ταφῆς ἐντὸς νεκρικῶν κρυπτῶν ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν μαρτυρίων (βλ. τάνωτέρω ἐν σ. 177 σημειωθέντα παραδείγματα), ἀλλὰ νῦν ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν κοιμητηριακῶν ἐκκλησιῶν τῶν μονῶν³. ἡ παράδοσις δὲ αὕτη ἦτο ἐπόμενον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ταφήν εἰς τὸ δάπεδον τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας δὲν ὑπῆρχε κρύπτη. Πάντως καὶ ἐκ τῶν νομισματικῶν ἐνδείξεων προκύπτει, ὅτι αἱ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφαὶ ἀρχίζουσιν ἀργά, ἀπαντοῦν πυκνότεραι κατὰ τὸν 10^{ον}-11^{ον} αἰῶνα καὶ πληθύνονται κατὰ τὴν παλαιολόγειον περίοδον⁴. Κατὰ ταῦτα ἡ πύκνωσις τοῦ φαινομένου τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφῆς συμβαδίζει πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας⁵.

Περὶ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου (15^{ον} αἰ.) ἡ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ταφή λαϊκῶν ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπικρατήσασα πλέον⁶, μετὰ δὲ τὴν Ἄλωσιν ἡ συνήθεια αὕτη ἐγενικεύθη, μέχρι καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτε οἱ συγγραφεῖς τοῦ Πηδάλιου, ἡ νέα νομοθεσία καὶ τὰ ἀντίστοιχα διοικητικὰ μέτρα ἐπέτυχον τὴν κατάργησιν αὐτῆς⁷. Ὡς εἶδομεν πρόκειται περὶ παραδόσεως, ἡ ὁποία, καταγομένη ἐκ τοῦ παλαιοῦ ζήλου τῆς ad sanctos ταφῆς, ἔγινε συνήθεια τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας, διαθετούσης κτητορικοὺς τίτλους ἐπὶ μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐγενικεύθη δὲ ἀκολούθως ὡς δικαίωμα τῶν ἄνω τάξεων, ἰδίως εἰς ὅσα μέρη αὐταὶ ἦλθον εἰς ἐπαφήν μετὰ τῆς Δύσεως, ὡς ἡ Ἐπτάνησος — τὰ «νησία» κατὰ τὸ Πηδάλιον.

1 Byzantion XI, 1936, 264 (E. MAMBOURY). Τῶν εὐρεθέντων ἐντὸς τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Λατόμου ἐν Θεσσαλονίκῃ τάφων (Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΔ 12, 1929, 151) δὲν ὑπάρχει ἐνδείξις ὅτι χρονολογῶνται εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους. Καὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιείου οἱ τάφοι εἶναι μεταγενέστεροι (βλ. ΙΩ. ΤΡΑΥΛΟΝ ΑΕ 1939-41, 58-59).

2 «Ἐπευξάμενος, παρείγγειλεν αὐτοῖς θάψαι αὐτὸν ἐν τῷ σηκῷ τῶν ἀρχαγγέλων, ᾧ (γρ. ὄν) ἀνοικοδόμησε» (ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ΙΔ', 1938, 8).

3 Περὶ τῶν διωρόφων ἐκκλησιῶν βλ. GRABAR ἔ.ἀ. 93, ἐνθα καὶ ἡ νεωτέρα βιβλιογραφία.

4 Πρβ. τὰ νομισματικὰ εὐρήματα ἐντὸς τῶν τάφων τοῦ Θεσίου (DINSMOOR ἔ.ἀ. σ. 9). Ἐνταῦθα νομίσματά τινα τοῦ 4^{ου} αἰ. δὲν προσφέρουν μαρτυρίαν

περὶ τοῦ χρόνου τῶν σχετικῶν ταφῶν, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ νομίσματα δὲν χρονολογοῦν πάντοτε τοὺς τάφους.

5 Ὁ Γ. ΛΑΔΑΣ, ἐν περιοδ. Ὁ «Συλλέκτης» τεῦχ. 3-5 (1949) 64, παρατηρεῖ ὅτι ὅλαι αἱ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Θεσίου πρὸ τῆς φραγκοκρατίας ἀναμνηστικαὶ ἐπιγραφαὶ θανάτων (προφανῶς τῶν ἐντὸς τοῦ Θεσίου ἐνταφιασμένων) δὲν ἀναφέρονται εἰς ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀλλ' εἰς διοικητικοὺς ὑπαλλήλους καὶ τὰς συζύγους των ἢ εἰς ἐντοπίους ἄρχοντας.

6 Ἀποκρίσεις Ἰωάσαφ (Φωτίειος Βιβλιοθ. ἔ.ἀ.). Πρβ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. ΙΓ', 1940, 40-41 καὶ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτ. Δ' 117.

7 Πηδάλιον ἔ.ἀ. 168₂ καὶ Μέγα Εὐχολόγιον ἔ.ἀ. 392. Βλ. καὶ Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΑΔ. 2, 1916, 33 κέ. καὶ Χριστ. Βυζ. Ἀρχαιολ. 62.

Ἄλλ' ἢ πύκνωσις τῶν ταφῶν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐδημιούργησε πάλιν πρόβλημα νεκρικοῦ χώρου. Πρὸς ἐξοικονόμησιν δὲ τοῦ πράγματος κατέφευγον ἤδη εἴτε εἰς τὸ σύστημα τῶν πολλαπλῶν ταφῶν ἐντὸς κοινοῦ — οἰκογενειακοῦ — τάφου, εἴτε εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν καὶ τῆς ἀποθέσεως τούτων ἐντὸς προχείρων λάκκων ἢ ἐντὸς κτιστῶν ὀστοφυλακίων ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας. Εἰς ἀμφοτέρωθεν δὲ βεβαίως συνέβαλλον καὶ αἱ ἀρχαιότεραι συνήθειαι.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ σαλαμινιακὸν ναῦδριον συνοψίζομεν ὡς ἑξῆς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν:

1) Οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι (1 καὶ 2) ἔνεκα τῆς θέσεώς των καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῶν πολλαπλῶν ταφῶν, ἀπηγοῦν τὴν παράδοσιν περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν. Τὴν ἰδίαν παράδοσιν ἀπηγεῖ καὶ ἡ μὴ χρησιμοποίησις τοῦ πλαγίου διαμερίσματος διὰ ταφὰς ἐνηλίκων.

2) Οἱ τάφοι 3, 4 καὶ 6 (τῶν ἐνηλίκων προσώπων), ἀνορυχθέντες ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ μολονότι ὑπῆρχεν ὁ διαθέσιμος χώρος τοῦ πλαγίου νάρθηκος ἢ κλίτους, πιθανῶς ὑποσημαίνουν ὅτι πρόκειται περὶ τάφων κληρικῶν καὶ ὅτι, ἴσως, διὰ τοῦτο ἔμειναν οὔτοι ἀδιατάρακτοι. Περὶ τούτων δὲ εἶναι ὀρθὸν νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀπηγεῖται ἡ παλαιοχριστιανικὴ παράδοσις περὶ ταφῆς τῶν κληρικῶν ἐντὸς τοῦ βήματος, πιθανώτερον ἐμμέσως διὰ τῶν ταφῶν ἐντὸς τῶν ὑπογείων κρυπτῶν τῶν διωρόφων μοναστηριακῶν ἐκκλησιῶν¹

3) Ἐκ τῶν ταφῶν τῶν ἀνηλίκων ἡ μὲν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 τάφου συνεχωρήθη νὰ λάβῃ θέσιν μεταξὺ τῶν τάφων τῶν κληρικῶν, ἔνεκα, ἴσως, τῆς παιδικῆς ἀθωότητος τοῦ ἐνταφιασθέντος ἢ δὲ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 τάφου ἔλαβε θέσιν κανονικῶς εἰς τὸ πλάγιον διαμέρισμα.

4) Ὁ ὡς ἀποθέτης λειψάνων ἐκ παλαιότερων ταφῶν χρησιμεύσας τάφος 7 ἀπηγεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ἀλεξανδρείας μνημονευομένην παράδοσιν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

¹ Πρβ. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛ., Περὶ τοῦ θ. ναοῦ κεφ. ΤΕΔ': «καὶ ἐν τοῖς μοναστηρίοις δὲ τὰ ἀποτεταγμένα κοιμητήρια ἰδία μὲν ἔχουσι τοὺς τάφους τῶν ἱερωμένων

μοναχῶν καὶ ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου, ἰδία δὲ τῶν ἰδιωτῶν» (MIGNE 155, 677).

ΖΕΥΣ ΕΛΑΣΤΕΡΟΣ

ΥΠΟ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι 1948-1949 σ. 1-5 δημοσιεύει ὁ κ. Ν. Κοντολέων ἐμπεριστατωμένως καὶ μετ' ἀγαστῆς συντομίας ἐπιγραφὴν ἐκ Πάρου, ἐξ ἧς ἀποκαθίσταται ὀριστικῶς νέον ἐπίθετον τοῦ Διός: Ἐλάστερος. Δύο ἕτεροι ἐπιγραφαὶ εἶχον εὐρεθῆ προηγουμένως ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ, ἀναφέρουσαι τὸ αὐτὸ ἐπίθετον, ἀλλ' ἀμφότεραι ἦσαν κολοβαί. Εἰς τὴν μίαν, ἔνθα παρέχεται καὶ ἡ σημαντικὴ πληροφορία, ὅτι εἰς τὸν Δία ἐκεῖνον ἐσπένδετο μέλιτι, συνεπλήρωσεν ὁ Hiller v. Gaertringen Διὸς ἐνδένδρο. Εἰς τὴν ἄλλην, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ ἴδιος κ. Κοντολέων, συνεπλήρωσε Διὸς εὐαστέρο, ὅπερ ἴσως ἐξηγεῖ διὰ ποῖον λόγον καὶ τὴν ἀνευρεθεῖσαν ὀρθὴν γραφὴν ἐλάστερος συνῆψε πρὸς τὰ ἄστρα.

Ἦδη ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης εἰς τὴν λογίαν μελέτην του ποιεῖται πολλὰς ὀρθὰς παρατηρήσεις, ἀναφέρων μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ Ζεὺς δὲν συνδέεται πρὸς τοὺς ἀστέρας παρὰ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους (ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 4). Ὁ Ζεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικώτερον ὁ Ἰνδογερμανικὸς Ζεὺς εἶναι θεὸς τῶν νεφῶν καὶ καταιγίδων, εἰς ἄλλα δὲ στρώματα τῆς θρησκευτικῆς ἐξελίξεως θεὸς τοῦ λάμποντος αἰθέρος. Ἀλλὰ καὶ γλωσσικῶς ὁ τύπος ἐλάστερος δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς «ἐλαύνων τοὺς ἀστέρας» (*ἐλασιάστερος), διότι τοσοῦτον ἰσχυρὰ συγκοπὴ θὰ ἡμαύρωνε τελείως τὴν ἀρχικὴν σημασίαν τοῦ ἐτύμου.

Λογικώτερον εἶναι νὰ θεωρηθῆ ἡ λέξις παραθετικὸν τοῦ *ἐλαστήρ ἢ ἐλαστής (τὸ δεύτερον μεμαρτυρημένον), ὥστε Ζεὺς ἐλάστερος εἶναι ἀνάλογος σχηματισμὸς πρὸς τὸ Ἄρτεμις ἀγροτέρα (ἐκ τοῦ *ἀγροτήρ-ἀγρότης). Ὁ Ζεὺς ἐλαύνει ἰδίως τὸν κεραυνόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν (ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Κοντολέων σ. 4). Ἡ ἐπιταγὴ ὅμως ἐπὶ μιᾶς τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν «μέλιτι σπένδεται» ὑποδεικνύει ἄλλην ἔννοιαν τοῦ ἐπιθέτου ἐλάστερος, διότι, ὡς καὶ ὁ Κοντολέων διεῖδε (σ. 4), ἡ τοιαύτη σπονδὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν χθονίων θεοτήτων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὡς χθόνιος καὶ συνάπτεται πρὸς τὴν Δήμητρα ἢ τὴν Γῆν. Ἐν Μυκόνῳ μάλιστα προσεφέρετο κοινὴ θυσία εἰς Δία χθόνιον καὶ Γῆν χθονίαν. Διὰ τούτων ὅμως ὁ Ζεὺς νοεῖται ὡς γονιμοποιῶν τὴν γῆν καὶ προξενῶν τὴν εὐφορίαν διὰ τῆς βροχῆς, οὐχὶ δὲ ὡς θεὸς τοῦ Κάτω κόσμου¹. Ἀπομένει ἐπομένως νὰ ἀναζητήσωμεν ἀλλαχοῦ

¹ M. NILSSON A History of Greek Religion 122.

τὴν ἔννοιαν τοῦ νέου ἐπιθέτου τοῦ Διὸς καὶ συγχρόνως νὰ συμβιβάσωμεν ταύτην πρὸς τὴν μειλίχιον σπονδήν.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐλαύνειν (κακούργους, πατραλοίας, μητραλοίας, ἐπιόρκους κλπ.) συνῆπτον οἱ Ἕλληγες πρὸς κατωτέρας θεότητας τιμωροὺς τῶν τοιούτων ἐγκλημάτων. Τὸ δράμα ἐδημιούργησε τὸ πρότυπον τοῦ Ὁρέστου, ἐλαυνομένου ὑπὸ τῶν Ἐρινύων. Ἄλλὰ καὶ ὁ πανσθενὴς Ζεὺς, ὅστις βαθμηδόν, ὡς ὁ ὕψιστος τῶν θεῶν, συνεκέντρωσε πλείστας ιδιότητας, διώκει καὶ τιμωρεῖ ὠρισμένα ἐγκλήματα. Ἦδη παρ' Ὀμήρω ἀναφέρεται ὡς κάτι τὸ σύνηθες, νὰ τιμωρῇ ὁ Ζεὺς ἰκετήσιος τοὺς ἀμαρτάνοντας ἀνθρώπους¹. Ἐντεῦθεν λατρεύεται Ζεὺς ἀλάστωρ (ὁ ἐφορῶν τοὺς φόνους). Παλαμναῖος (ὁ τοὺς αὐτοχειρὶ φονεύσαντας τιμωρούμενος). Προστροπαῖος (ὁ προστρέπων τὸ ἄγος αὐτοῖς). Τιμωρὸς (οὕτως ἐν Κύπρῳ)². Σὺν τῇ προόδῳ τῆς θρησκευτικῆς ἀνεπίξεως πᾶσαι αἱ κατώτεροι θεότητες αἱ ἐλαύνουσαι τοὺς κακούργους (Κῆρες, Ἐρινύες, Ἀραί, Ἀράντιδες, Λιταί, Ποιναὶ κτλ.) προσκολλῶνται εἰς τὸν Δία. Ἐντεῦθεν ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὡς Τιμωρὸς³. Αἱ Λιταὶ παρορροῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν ὅμως δὲν εἰσακουσθῶσι, καταφεύγουσιν εἰς τὸν Δία, ὅστις καταπέμπει τὴν Ἄτην ἐπὶ τὸν ἀσεβῆ⁴. Ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῶν ἀνωτέρω θρησκευτικῶν ἐπεξεργασιῶν τὸ νέον ἐπίθετον ἐλάστερος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διὰ μέλιτος σπονδὴν εὐρίσκει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ τοποθέτησιν.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

¹ ΟΔ. ν 213 - 14: Ζεὺς σφέας τίσαιτο ἰκετήσιος, ὅς τε καὶ ἄλλους | ἀνθρώπους ἐφορᾷ καὶ τίννται ὅς τις ἀμάρτη.

² Cook Zeus II, (appendix M) σ. 1098 - 99.

³ Cook ἔ.ἀ. 1101.

⁴ Ιλ. I 510 - 12.

⁵ Ὅρα Cook ἔ.ἀ. 1099.

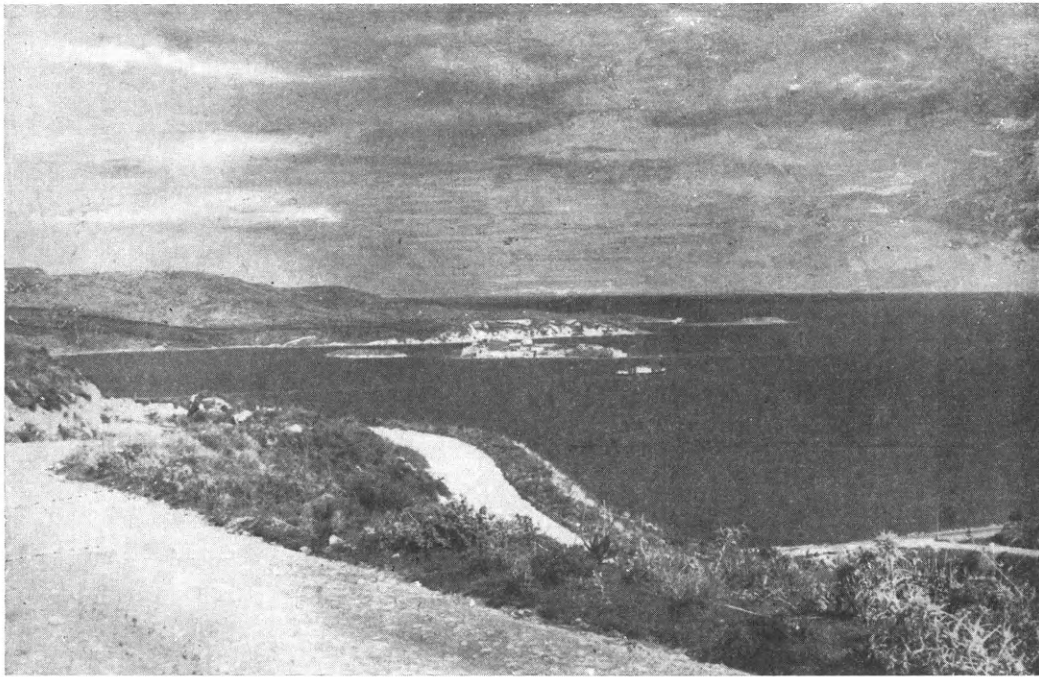
Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

ΕΙΣ Α.Ε. 1948-1949

Ἐν ΑΕ 1948-1949 σ. 92-96, εἰκ. 8 καὶ 9, ἐδημοσιεύθη ἀργυρᾶ φιάλη τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, φέρουσα ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν Ἀθηναίων τῶν Μεγάρων, ἡ ὁποία εὑρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου Π τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως τῆς Κοζάνης. Ἐκ τῶν νεωτέρων κτερισμάτων ὁ τάφος ἐχρονολογήθη ἀσφαλῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος (πρβ. ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 96).

Ἡ παρουσία τῆς φιάλης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι αὕτη εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηναίων τῶν Μεγάρων κατὰ τινὰ λεηλασίαν τῆς πόλεως καὶ εὑρίσκετο εἰς τὴν κατοχὴν τῆς οἰκογενείας τοῦ νεκροῦ. Πράγματι, παραδίδονται τοιαῦται λεηλασίαι: Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ἐν τῷ βίῳ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, 9, 8-10, διηγεῖται ἀκριβῶς λεηλασίαν τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν τὰ Μέγαρα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν γεγονότων ἅτινα ἐπηκολούθησαν τὴν ἄφιξιν τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐκδίωξιν τῆς φρουρᾶς τοῦ Κασσάνδρου. Ἡ χρονικὴ σύμπτωσης εἶναι ὄντως περιέργως. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, διασφύζει ὡσαύτως τὸ ἱστορικὸν στιχομυθίας, ἡ ὁποία διημείφθη μεταξὺ τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Μεγαρέως Φιλοσόφου Στίλπωνος σχετικῶς πρὸς τὴν λεηλασίαν αὐτὴν τῶν Μεγάρων ὑπὸ τῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Εἰκ. 1. Ὁ κόλπος τῆς Σούδας μετὰ τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου (νῦν Ἀκρωτήρι), ὅπου εὑρίσκεται ἡ κοιλάς «Μαράθι», ἀπέναντι τῆς ἐξωτερικῆς νησίδος τῆς Σούδας.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ
ΜΙΝΩΑΣ-ΚΥΔΩΝΙΑΣ-ΚΡΗΤΗΣ
ΥΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΟΥ

Δαπάναις τοῦ Δήμου Χανίων ἐνηργήσαμεν, κατὰ τὸ θέρους τοῦ 1939, δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς ἐν τῇ θέσει «Μαράθι» τῆς περιφερείας Στερνῶν-Κυδωνίας-Κρήτης.

Ἡ θέσις αὕτη εἶναι μικρὰ κοιλάς κειμένη κατὰ τὸ ἄκρον σχεδὸν τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου (τανῦν Ἀκρωτήρι), ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ ΒΑ καὶ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι κέρασ τοῦ προκόλπου τῆς Σούδας, ἀντίκειται δὲ ΒΔΔ. πρὸς τὸ ἀκρωτήριον Δρέπανον, τὸ ἕτερον τοῦ προκόλπου κέρασ. Εὑρίσκεται ἀκριβῶσ ἀπέναντι τῆς ἐξωτερικῆς νησίδος

τῆς Σούδας, τῆς καλουμένης νῦν «Παλαιᾶς Σούδας», ἀπὸ τῆς ὁποίας χωρίζεται διὰ πορθμοῦ μόλις 500 μ., συνορεύεται δὲ πρὸς νότον μὲν ὑπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ κόλπου, πρὸς ὅλα δὲ τὰ ὑπόλοιπα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ὑπὸ σειρᾶς βουνῶν, χαμηλῶν μὲν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ὑψηλῶν δὲ ἀπὸ βορρᾶ, τὰ ὁποῖα περιβάλλουσι ταύτην ἡμικυκλικῶσ (εἰκ. 1).

Ἄφορμὴν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῆς θέσεωσ ταύτης ἔδωκεν ἡμῖν ἡ ὑπὸ τοῦ Pashley τοποθέτησις ἐνταῦθα τῆς ἀρχαίας πόλεωσ Μινώασ (R. PASHLEY Travels in Crete, I, σ. 42-53, London, ἔκδ. 1837). Ὁ συγγραφεύς, ἐρμηνεύων σχετικὰ χωρία τοῦ Πτολεμαίου (ἐν σ. 44 καὶ 46, σημ. 21), τοῦ Στράβωνοσ (σ. 48) καὶ τοῦ Σταδισμοῦ τοῦ Ἀωνύμου (σ. 52 καὶ σημ.

37), οἵτινες ἀναφέρουσι τὴν Μινῶαν ὡς ἐπίγειον τῶν Ἀπτέρων¹, καὶ βασιζόμενος ἐπ' αὐτῶν, ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἄλλων νεωτέρων περιηγητῶν καὶ συγγραφέων, ὡς τοῦ Buon-delmonti (ἐν σ. 42), τοῦ Domenico Negri (σ. 43), τοῦ Cornago (σ. 43) καὶ τοῦ Roscoe (σ. 44), οἵτινες τοποθετοῦσι τὴν Μινῶαν εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἀπτέρων, καὶ τοῦ Hoeck (σ. 45), ἀποφαινομένου ὑπὲρ τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς πόλεως τῶν Χανίων² τοποθετοῦντος δὲ ταύτην ἀδιστακτικῶς ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου, ταλαντευομένου μόνον μεταξὺ τῶν θέσεων «Τούζλα», κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Σούδας (σ. 44), τοῦ Πόρτο-Νόβο (σημερ. «Λίμνη»), ἀπέναντι τῆς ἐσωτερικῆς νησίδος «Φορτέτζας-Σούδας, καὶ τοῦ Πόρτο-Λουτρακι, ἀπέναντι τῆς ἐξωτερικῆς νησίδος τῆς ὀνομαζομένης, κατὰ τὸν χάρτην Boschini, «Μαράθι» (σ. 52-53 καὶ σημ. 37 καὶ 38), ἀλλὰ καὶ ἀποκλίνοντος ὑπὲρ τῶν δύο τελευταίων (σ. 44).

Ἐξετάσαντες ἐπιτοπίως τὰς τρεῖς ταύτας θέσεις παρατηρήσαμεν ὅτι ἡ συγκεντρῶνουσα τὰς περισσοτέρας πιθανότητας εἶναι ἡ κοιλάς «Μαράθι». Καὶ τοῦτο Α) διότι ἡ θέσις αὕτη ἀνταποκρίνεται πληρέστερον τῶν δύο ἄλλων καὶ πρὸς τὴν μνεῖαν τοῦ Πτολεμαίου, ἀναφέροντος τὴν Μινῶαν ὡς εὐρισκομένην ἀπέναντι καὶ δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Δρεπάνου, καὶ πρὸς τὸ ψήφισμα τῶν Κυδωνιατῶν παρὰ DITTENBERGER Sylloge Inscriptionum Graecarum III³ 940,¹⁰ καθ' ὃ ἡ Μινῶα κεῖται «ποὶ τῷ πόρῳ ἐσχάτῳ» Β) διότι εἶναι καταλληλοτέρα, τοῦλάχιστον τῆς δευτέρας, εἰς συνοίκησιν, ὡς ἔχουσα μεγαλητέραν καὶ ὀμαλωτέραν τὴν ἔκτασιν, πλουσιωτέραν δὲ τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, καὶ Γ) διότι ἐνταῦθα εἶναι καταφανεστέρα ἡ ἀρχαία ἐκτεταμένη οἴκησις τῆς θέσεως, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ὄρατῶν σημείων, τὰ ὁποῖα παρατηρήσαμεν, ἦτοι: ἐνὸς ὑπαιθρίου ἱεροῦ κατὰ

τοὺς πρόποδας τοῦ βορείου βουνοῦ, ἐνὸς ὑδραγωγείου διασχίζοντος τὴν κοιλάδα, ἐνὸς κρηπιδώματος, τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη παρὰ τὴν ἀκτὴν, ἀπέναντι τῆς νησίδος, καὶ ἐξ ἀφθόνων ἀρχαίων ὀστράκων ἐγκατεσπαρμένων καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ «Μαράθι».

Ἐπὶ τῇ βάσει, λοιπόν, τῶν παρατηρήσεων καὶ ἐξακριβώσεων τούτων καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως γενικώτερον μὲν ἀποκαλύψωμεν ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Μινῶας, μερικώτερον δὲ ὅπως ἀνεύρωμεν Μινωϊκὰς ἀρχαιότητας, ὡς ἀφήνει νὰ υποθέσωμεν ἡ ὀνομασία τῆς πόλεως¹, προέβημεν, κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον, εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ἡμῶν ἔρευναν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐκθέτομεν κατωτέρω κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν:

ΥΠΑΙΘΡΙΟΝ ΙΕΡΟΝ

Αἱ πρῶται ἐργασίαι, ἀπὸ 18-23 Ἰουλίου, κατηλωθήσαν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἀρχαιότερου ὄρατοῦ σημείου τῆς περιφέρειας Μαράθιου, τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ μνημνευθέντος ἀνωτέρω ὑπαιθρίου ἱεροῦ.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο ὑπάρχει ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ λεγομένου «Μαράθι» — σπηλαίου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ περιβάλλοντος τὴν κοιλάδα Μαράθιου βορείου βουνοῦ καὶ ἀπέχοντος τῆς ἀκτῆς περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν πεζῆ.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι ἀπλούστατα προστατευτικὸς ἅμα καὶ ἀναλημματικὸς κυκλώπειος τοῖχος, ὅστις πλαισιοῖ τετραγωνικῶς πῶς, πανταχόθεν πλὴν ἀπὸ νότου, κωνοειδῆ φυσικὸν βράχον, ὕψους 4.50 μ., ἐγειρόμενον ἐν μέσῳ

¹ Καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον τὸ ὄνομα Μινῶα ἐπέζησε κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους (βλ. FICK Vorgriechische Ortsnamen σ. 27) ὡς ἐν Σίφων, Ἀμοργῷ, Μεγάρῳ, Δήλῳ, Συρίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ. Ἡ ὀνομασία αὕτη πιθανὸν νὰ ἐδόθη εἴτε ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων εἰς ἐμπορικὸς σταθμούς, τοὺς ὁποίους ἴδρυσαν οἱ Μινωϊκοὶ ἔμποροι, εἴτε ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἐμπόρων (βλ. PENDLEBURY The Archaeology of Crete σ. 286. Τοῦτο, ἄλλως τε, σαφῶς δηλοῖ καὶ ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ ὁ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ, λέγων: «... οὐκ ὀλίγην δὲ καὶ τῆς Ἀσίας τῆς παραθαλαττίου κατέσχε (ὁ Μίνως), διόπερ ἐν ταῖς νήσοις ἅμα καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι Κρητῶν λιμένες καὶ Μινῶαι καλούμεναι» (ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛΙΩΤΟΥ Ε 84, 1-2).

¹ Εἰς τούτους προσθετέος καὶ ὁ Πλίνιος (IV 12, 20).

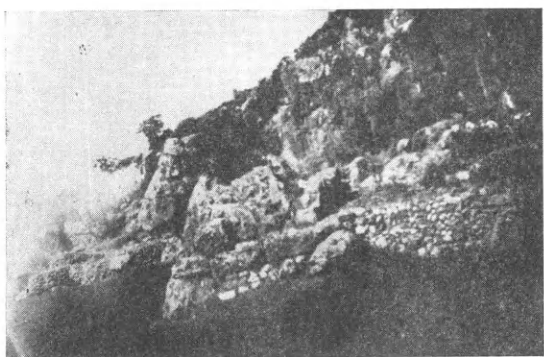
² Εἰς τοῦτον προσθετέος καὶ οἱ ἐξῆς: ὁ Φλωρός (FLORUS ANNAEUS Regum Romanorum Lib. IV), ὅστις ἀναφέρει τὴν μὲν Κυδωνίαν ὡς μεσόγειον, τὴν δὲ Μινῶαν ὡς ἐπίγειον ταύτης, καὶ ὁ Daper καὶ Sainte Croix, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ πόλις τῶν Χανίων εὐρίσκεται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Μινῶας, ἡ δὲ Κυδωνία ἔκειτο παρὰ τὸν σημερινὸν συνοικισμὸν τῆς Ἁγίας Μαρίνης.

δμαλοῦ χωραφίου, 5 μόλις μέτρα πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου.

Ὁ τοῖχος, ἀποτελούμενος ἐξ ὀγκολίθων σκληροῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου, ἀκανονίστων μὲν τὸ σχῆμα καὶ ἀνίσων τὰς διαστάσεις, ἐξωτερικῶς ὅμως πελεκημένων ἀδρομερῶς πως, καὶ ἀκολουθῶν τὴν φυσικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἔδαφους,

Εἰκ. 2α. Βορεία πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.

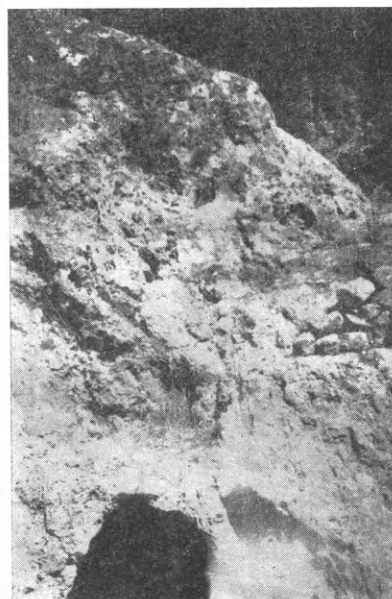
Εἰκ. 2β. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.

ἀνέρχεται ποῦ μὲν εἰς τρεῖς, ποῦ δὲ εἰς τέσσαρας δόμους, καὶ πλαισιοῖ τὸν βράχον εἰς τὸ ὕψος του τῶν 2.25 μέτρων. Ἐνταῦθα σχηματίζεται, οὕτω, περὶ τὸν βράχον, τεχνητῶς ἰσοπεδωμένη διὰ χωμάτων καὶ χαλίκων, μικρὰ πλατεῖα, ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὁποίας ἐγείρεται, ἐλεύθερος πλέον καὶ θεατός, ὁ κωνοειδῆς βράχος εἰς ὕψος 2.25 μέτρων (εἰκ. 2α-β). Κατὰ τὴν νοτιαν ὅμως πλευρὰν τοῦ βράχου μένει ἀκάλυπτος καὶ ἀπροστάτευτος ὑπὸ τοίχου (εἰκ. 3), τοῦτο μὲν διότι ἡ πλευρὰ αὕτη εἶναι λίαν ἀπότομος, τοῦτο δέ, κυρίως, διότι κατὰ τὸ ἔδαφος φέρει μικρὰν σπηλαιώδη ἔσοχῆν (εἰκ. 4), τῆς ὁποίας ἡ μὲν εἴσοδος ἔχει

πλάτος 0.60 καὶ ὕψος 1.60, τὸ δὲ βάθος 2 μέτρων. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου σπηλαίου καὶ ἐπὶ τῆς βορείας βραχίονος παρεῖās αὐτοῦ

Εἰκ. 3. Ἡ νοτιὰ ἀκάλυπτος πλευρὰ τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ.

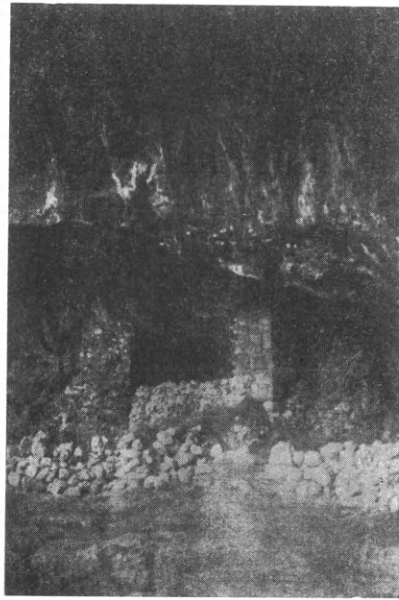

Εἰκ. 4. Ἡ ἀτοιχιστος νοτιὰ πλευρὰ τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, ὅπου ἡ μικρὰ σπηλαιώδης ἔσοχῆ τοῦ βράχου.

ὑπάρχει, ἐπιμελῶς λελαξευμένη, μικρὰ κόγχη ὕψους 0.50 καὶ πλάτους 0.30 τοῦ μέτρου.

Ἡ περιφρούρησις τοῦ βράχου διὰ τοίχων καὶ ἡ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ σπηλαίῳ ὑπαρξίς τεχνητῆς κόγχης δὲν ἀφίνουσιν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ φυσικὸς οὗτος ἀλλὰ καὶ παράξενος

τὸ σχῆμα βράχου ἦτο καθιερωμένος εἰς θεό-
τητά τινα καὶ ὅτι ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ μικροῦ σπη-
λαίου ἦτο τοποθετημένον τὸ λατρευτικὸν ταύ-
της εἶδωλον. Παρὰ τὴν ἐπιμελῆ ἔκκαθάρσιν
καὶ τοῦ μικροῦ τούτου σπηλαίου καὶ τῆς ἀνω-
θεν τούτου μικρᾶς πλατείας, οὐδαμοῦ ἀνεύρο-
μεν στοιχεῖα—εἰδώλια ἢ ὄστρακα—πρὸς χρονο-
λόγησιν τοῦ ὑπαιθρίου τούτου ἱεροῦ¹. Ἐκ τῆς

Εἰκ. 5. Ὁ «Μαραθόσπηλιος» μετὰ τῶν ἐρειπίων
μικρᾶς ἐκκλησίας νεωτέρων χρόνων ἐν τῷ ἐσω-
τάτῳ βάρθει αὐτοῦ.

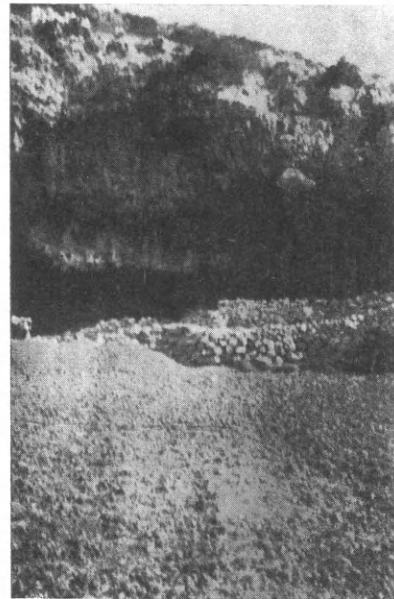
τεχνοτροπίας ὅμως τῆς τοιχοδομίας συνάγεται
τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ λατρευτικὸν τοῦτο μνη-
μεῖον ἀνήκει τοῦλάχιστον εἰς τοὺς πρωτοϊστορι-
κοὺς (1000·800 π.Χ.), ἂν μὴ εἰς τοὺς προϊστο-
ρικοὺς χρόνους.

Πρὸς ἀκριβῆ μάλιστα χρονολόγησιν τοῦ μέ-
ρους ἐπεχειρήσαμεν καὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς πε-
ριοχῆς καὶ δὴ τοῦ Μαραθόσπηλιου, τὸ ὅποιον
χρησιμεύει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὡς μάνδρα ποι-
μνίων.

Τὸ σπήλαιον τοῦτο, σχήματος ἡμικυκλικοῦ,
ἔχει ἀνοιγμα ἢ εἴσοδον 70 μέτρων καὶ κεντρι-

¹ Τὴν ἔρευναν ταύτην εἶχεν ἀναλάβει, ὡς ἐπληρο-
φορήθημεν, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χω-
ραφίου μακαρίτης ἤδη Βεργαναλάκης, ὅστις ἐπώλει
διάφορα ἀρχαῖα, τὰ ὅποια εὗρισκεν ἐνταῦθα καλλιερ-
γῶν τὸν ἀγρόν του.

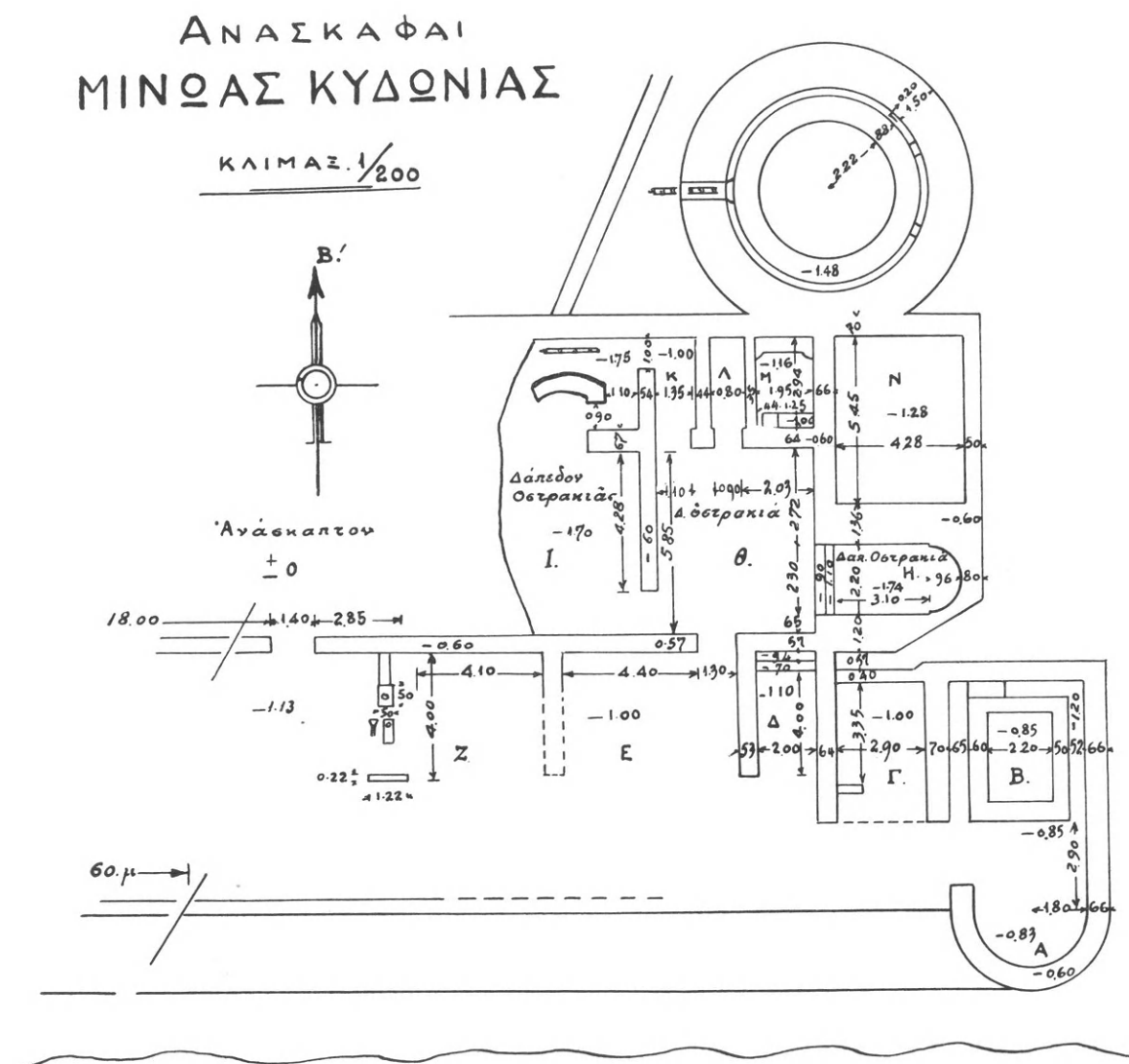
κὸν ἢ ἀνώτερον ὕψος κατὰ τὸ ἀνοιγμα 10.50
καὶ μέγιστον βάθος 43 μέτρων. Κατὰ τὸ ἐσω-
τάτον βάθος σφύζεται, ἀλλ' ἡμικατεστραμμένη,
μικρὰ ἐκκλησία νεωτέρων χρόνων, τῆς ὁποίας
ἡ μὲν βόρειος πλευρὰ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ βρά-
χος τοῦ σπηλαίου, αἱ δ' ἄλλαι τρεῖς ἀποτελοῦν-
ται ἐκ ξηρολιθικῶν τοίχων, οὔτινες φέρουσι καὶ
ὕλικὸν ἀρχαιότερας, πιθανῶς Βυζαντινῶν χρό-

Εἰκ. 6. Πλατεία ἀναπαύσεως πρὸ τοῦ
«Μαραθόσπηλιου».

νων, ἐκκλησίας (εἰκ. 5). Παρὰ τὴν προσεκτι-
κὴν ὅμως ἔρευναν οὐδὲν καὶ ἐνταῦθα εὗρομεν
ἀρχαιότερον μνημεῖον ἢ ὄστρακον.

Ἄμεσως ὅμως πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπη-
λαίου ὑπάρχει ἰσοπεδωμένος χώρος, μήκους
7.80 καὶ πλάτους 3 μέτρων, ὅστις πλαισιούται
κατὰ μὲν τὴν ἐσωτερικὴν (βόρειαν) πλευρὰν
αὐτοῦ διὰ λελαξευμένου φυσικοῦ βράχου, πλά-
τους 0.80 καὶ ὕψους ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 0.50 μ.,
καθ' ὅλα δὲ τὰ ὑπόλοιπα σημεῖα διὰ κτιστοῦ
τοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων (εἰκ. 6). Ὁ μικρὸς οὗ-
τος χώρος, οἶονεὶ μικρὰ ἐξέδρα πρὸ τῆς εἰσό-
δου τοῦ σπηλαίου, ἐχρησίμευε, προφανῶς, ὡς τό-
πος ἀναπαύσεως τῶν προσερχομένων, ὡς ἀπο-
δεικνύει τοῦτο ἢ ὡς ἔδρανα λελαξευμένη βο-
ρειοανατολικῆ πλευρὰ. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν
τῆς ἐξέδρας ταύτης εὗρέθησαν ὄστρακά τινα
χειροποιήτου ἀγγείου καὶ μάλιστα ἰδιόσημος

κολοβὸς λύχνος καὶ ἐν στρογγύλον λίθινον μικρὸν ἀντικείμενον ἀγνώστου χρήσεως.

1) Ὁ λύχνος (ὑψ. 0.08 μ.), σχήματος σφαιρικοῦ καὶ μονώτου ἀγγείου, ἔχει τὴν μὲν μύξαν κατὰ τὸ κάτω ἄκρον, τὸ δὲ στόμιον ἐν σχήματι φιάλης μετὰ χειλέων λίαν προεξεχόντων ἄνω καὶ ἔξω τοῦ λαιμοῦ. Ἄκρον μύξης καὶ μέρος τοῦ στομίου ἀποκεκρουμένα. Πηλὸς ὑπομέλας. Ἰγνη στυλποῦ ἐρυθροῦ γανώματος. Τὸ ἰδιάζον σχῆμα τοῦ λύχνου δηλοῖ Ἀραβικὴν (Σαρακηνὴν) τέχνην;

2) Τὸ στρογγύλον ἀντικείμενον εἶναι ἐκ λευκοῦ λίθου, ἔχει τὸ σχῆμα κομβίου ἄνευ ὄμων

ὀπῆς καὶ φέρει τὴν ἐπάνω καμπυλωτὴν ἐπιφάνειαν στυλποῦ λευασμένην. Ἴσως κόσμημα.

ΑΡΧΑΙΟΣ ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ

Αἱ ὑπόλοιποι ἐργασίαι, ἀπὸ 24 Ἰουλίου μέχρι 25 Αὐγούστου, ἐδαπανήθησαν εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δευτέρου ἀρχαίου ὄρατοῦ σημείου τῆς περιφερείας, ἧτοι τῆς παρὰ τὴν θάλασσαν ἀποβάθρας καί, ἐν συνεχείᾳ ταύτης, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τμήματος ἀρχαίου παραλιακοῦ συνοικισμοῦ (βλ. διάγραμμα ἐν εἰκ. 7). Ἡ θέσις εὐρίσκεται κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς κοιλάδος Μαραθίου καὶ κατὰ τὸ πλη-

σιέστερον ταύτης μέρος πρὸς τὴν νησίδα τῆς «Παλαιᾶς - Σούδας» (εἰκ. 8).

Καὶ πρῶτον, ἡ ἀνασκαφεῖσα ἀποβάθρα, τῆς ὁποίας τὸ ὄρατόν τμήμα ἀνεφάνη πρὸ τινων ἐτῶν συνεπεῖα σφοδρᾶς θαλασσοταραχῆς, ὡς

Εἰκ. 8. Ἡ παρά τὴν ἀκτὴν καὶ ἀπέναντι τῆς νησίδος θέσις τοῦ ἀρχαίου παραλιακοῦ συνοικισμοῦ ἐν τῇ κοιλάδι «Μαράθι».

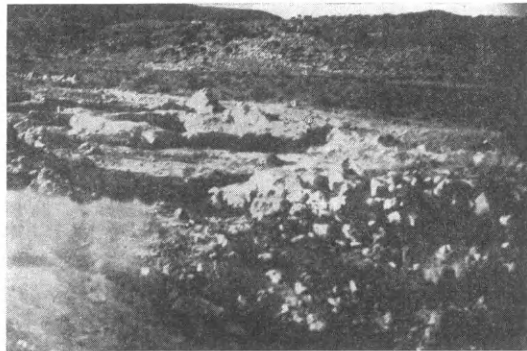
ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς οἱ ἐντόπιοι, ὑπερέχει τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης περὶ τὰ 0.50 μ., ἀπέχει ταύτης περὶ τὰ δύο μέτρα καὶ σφύζεται εἰς μήκος 60 μέτρων ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ. Τὸ μνημεῖον σύγκεται ἐκ κρηπιδώματος καὶ κτιστοῦ τοίχου. Τὸ κρηπιδώμα, ὕψους 0.60 μ., ἀποτελεῖται κατὰ μὲν τὸ μέσον τοῦ ὅλου μήκους καὶ μόνον εἰς μήκος 21 μέτρων, ἐκ δύο δόμων ἐξ ὀγκολί-

Εἰκ. 9. Τὸ κρηπιδώμα τῆς ἀποβάθρας.

θων (μήκους 1-1.50, πλ. 0.50 καὶ πάχους ἢ ὕψους 0.30 μ.), κατὰ δὲ τὰ ἐκατέρωθεν τούτου τμήματα ἐκ μείγματος χαλίκων καὶ ἀσβέστου. Ὁ ὑπεράνω τούτου τοίχος, ὕψους 1.70 μ., εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀσβέστου καὶ ἀργῶν λίθων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ δι' ἀρχαίου ὑλικῶ ἔξ ἀρχιτεκτονικῶν

τεμαχίων καὶ ἐξ ἀῶραβδῶτων μαρμαρίνων κυλινδρικῶν σπονδύλων κίωνων διαμέτρου 0.30-0.40 μ. (εἰκ. 9). Τὸ γεγονός ὅτι τὸ κρηπιδώμα (ἦτοι τὰ θεμέλια τῆς ἀποβάθρας) ὑπερέχει τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ εὔ-

Εἰκ. 10. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ παραλιακοῦ συνοικισμοῦ.

ρίσκεται τανῦν περὶ τὰ δύο μέτρα μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀποδεικνύει καὶ ἐνταῦθα τὸ καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ Δυτικῇ Κρήτῃ παρατηρούμενον γεωλογικὸν φαινόμενον τῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους αὐτῆς¹.

Δεύτερον, τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ εἶναι συγκρότημα οἰκοδομῶν, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη, ὡς καὶ ὁ ἀνώτερος τοίχος τῆς ἀποβάθρας, εἰς βάθος μόλις 0.70 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς κοιλάδος τοῦ Μαράθιου (εἰκ. 10).

Τὸ συγκρότημα ἄρχεται εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἐσώτερον τῆς γραμμῆς τῆς ἀποβάθρας καὶ ἀμέσως μετὰ χάρον, τὸν ὁποῖον καλοῦμεν προκυ-

¹ Ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἐδάφους, γενομένη μεταξὺ τοῦ 6ου-12ου μ.Χ. αἰῶνος (βλ. περίληψιν γνωμῶν διαφόρων Γεωλόγων κ.τ.λ. παρὰ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἐν Ἐπετηρίδι Ἐνώσεως Καλλιτεχνῶν Χανίων, ἔτος Α, 1937, σ. 66), ἀποκλείει τὴν πιθανότητα ὅτι ἡ ἀποβάθρα αὕτη κατεσκευάσθη ἢ ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς Παλαιᾶς-Σούδας, νησίδος, τὴν ὁποίαν, οἱ Ἐνετοί, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ἐκπονηθέντος τῷ 1577, ἀχύρωσαν τῷ 1638, ἀφορμὴν λαβόντες ἐξ ἐπιδρομῆς Τουρκικῆς μοίρας γαλερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πειραταὶ ἐξελθόντες τῇ 19ῃ Ἰουνίου τοῦ 1637 κατέστρεψαν καὶ ἐδήωσαν τὴν χερσόνησον τοῦ Ἀκρωτηρίου, φθάσαντες καὶ μέχρι τοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἐρημίτου (Γουβερνέτου), τὸ ὁποῖον ἐπυρπόλησαν (βλ. GIUS. GEROLA Monumenti Veneti dell' isola di Creta, σ. 564).

μαίαν, προκυμαίαν ἣτις σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ ἐξήκοντα μέτρων μήκους τοίχου τῆς ἀποβάθρας καὶ τοῦ βορείως τούτου ἰσομήκους, παραλλήλου καὶ εὐθυγράμμου ἐτέρου ἀσβεστοκτίστου τοίχου, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια διαφαίνονται κατὰ διαστήματα. Τῆς πιθανῆς πλακοστρώσεως τῆς προκυμαίας οὐδὲν σημεῖον ἀνεφάνη. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ὄμως ἄκρον ταύτης ἠγείρετο ἡμικυκλικὸν οἰκοδόμημα (τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Α τοῦ διαγράμματος), τὸ ὁποῖον εἶναι, ἴσως, προμαχῶν ἢ ἐξέδρα. Εἶναι κατεσκευασμένος δι' ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβέστου, διατηρεῖται δὲ μόνον εἰς ὕψος 0.50 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου του ἐστρωμένου διὰ μείγματος ἀσβέστου καὶ χαλίκων.

Μετὰ τοῦ πιθανοῦ τούτου προμαχῶνος συνδέονται, ἀποτελοῦντα, πιθανώτατα, μετ' αὐτοῦ ἐν οἰκοδόμημα, τρία πηλόκτιστα διαμερίσματα, εὐρισκόμενα ἐσωτερικώτερον καὶ περικλειόμενα ἐντὸς ἀσβεστοκτίστου παχέος τοίχου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι ἡ συνέχεια ἢ ὁ ἀνατολικὸς βραχίον, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ προμαχῶνος ἢ ἐξέδρας. Ἐκ τῶν διαμερισμάτων τούτων, τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Β εἶναι μικρὸν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἐχρησίμευεν ὡς ὄπλοθήκη, διότι περιβάλλεται, ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων καὶ ἀμέσως ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν του, ὑπὸ διαδρόμων. Τὰ δὲ ὑπὸ στοιχεῖα Γ καὶ Δ ἦσαν, ἴσως, οἱ κοιτῶνες τῶν φυλάκων ἢ στρατιωτῶν, διότι τὸ μὲν δωμάτιον Γ φέρει ἴχνη ἀσβεστοκονιάματος ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ ἀνοικτὸν λίθινον ὕδραγωγὸν σωλήνα κατὰ τὸν δυτικόν, τὸ δὲ Δ διατηρεῖ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τοίχου λιθίνην «πεξοῦλαν» ὡς κάθισμα. Πρὸ τῶν διαμερισμάτων τούτων εὐρέθησαν ὀπταὶ πλίνθοι τριγωνικαὶ τὸ σχῆμα, τέσσαρες τῶν ὁποίων ἐνούμεναι ἀποτελοῦσι στρογγύλην πλίνθον, σημεῖον ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε κιονοστοιχία στοᾶς.

Εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν τῶν πιθανῶν στρατώνων τούτων καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς δυσμὰς ἦλθον εἰς φῶς τὰ λείψανα δύο εἰσέτι παρομοίων τὴν κατασκευὴν δωματίων, ἀλλὰ μεγαλύτερων τὰς διαστάσεις καὶ καλυτέρων τὴν κατασκευὴν (στοιχ. Ε καὶ Ζ). Ἐκ τούτων τὸ Ε σφίζει λείψανα πλακοστρώσεως διὰ πηλίνων τετραγωνικῶν πλακῶν καὶ παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἴχνη κλίμακος (;) πρὸς ἄνοδον εἰς θύραν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, θύραν, ἣτις ἄγει εἰς τὴν

αὐτὴν Θ. Ἐν τῷ δωματίῳ Ζ εὐρίσκονται φρέαρ μετὰ λιθίνου στομίου, λίθος ὀρθογωνίου σχήματος μετ' ἐντύπου κύκλου, διὰ τὴν στερέωσιν πιθανῆς βάσεως ξυλίνου κίονος, καὶ γούρναν κατεσκευασμένην ἐκ δωρικοῦ κιονοκράνου. Τὸ κιονοκράνον τοῦτο (ὑψ. 0.44, πλ. ἄβακος 0.60 καὶ διάμ. 0.43 μ.) ἔχει κάτω τετράγωνον ὀπὴν πρὸς στερέωσιν κατωτέρου σπονδύλου, ἄνω δὲ κωνικὸν ἐχθινὸν ἔχοντα τρεῖς δακτυλίους (εἰκ. 11).

Εἰκ. 11. Τὸ δωμάτιον Ζ ἐνθα τὸ φρέαρ καὶ γούρνα ἐκ δωρικοῦ κιονοκράνου.

Τὸ ὀπισθεν τῶν λεγομένων στρατώνων κτίσμα Η εἶναι, παρὰ τὴν ναόσημον ἐμφάνισίν του, ἀσβεστοκτίστος δεξαμενὴ, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐντὸς αὐτοῦ κατεχομένης κλίμακος, ἀποτελουμένης ἐκ δύο βαθμίδων, ὧν ἡ κατωτέρα ἔχει ὕψος 0.50 μ. Ὁ πυθμὴν καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τῶν τοίχων εἶναι κεχρισμένοι διὰ μείγματος ὄστρακοκονιάματος. Ἐν τῷ πυθμένι, παρὰ τὴν κλίμακα, ρῆγμα λίαν βαθύ, ἴσως ἐπιτηδες γενόμενον, πρὸς ἀχρήστευσιν τῆς δεξαμενῆς. Ἐνταῦθα εὐρέθησαν ἀμύπολλοι πῆλινοι σωλήνες (βλ. κατωτέρω κινητὰ εὐρήματα). Ἡ ἀνωτάτη σφισμένη ἐπιφάνεια τῶν τοίχων εἶναι ἐκτισμένη δι' ὀπτῶν πλίνθων, ἐνδειξίς ὅτι ἡ δεξαμενὴ ὠρθοῦτο ὑψηλότερον εἰς θολωτὴν στέγην.

Τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς δεξαμενῆς ταύτης εὐρύχωρον διαμερίσμα Θ φαίνεται ὅτι ἐπεῖχε θέσιν αὐλῆς ἢ προστώου, διότι συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν πέριξ αὐτοῦ ἄλλων διαμερισμάτων. Τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον δι' ὄστρακοκονιάματος, εὐρίσκεται δὲ κατὰ 0.70 μ. ὑψηλότερον τῶν πέριξ δωματίων. Ἐνταῦθα εὐρέθησαν τριγωνικὰ τεμάχια πλίνθων ὅμοια πρὸς τὰ ἐν τοῖς διαμερίσμασι Γ καὶ Δ. Ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τῆς αὐλῆς ταύτης ἀνεφάνη πλινθόκτιστος ἀψίς, διαμέτρου 0.90 καὶ ὕψους ἀπὸ τοῦ ὄστρακοστρώτου δαπέ-

δου μόνον 0.35 μέτρον. Τὸ ἐλάχιστον τοῦτο ὕψος ἀποκλείει πᾶσαν χρῆσιν, οὐδ' ἐστίας ἐξαιρουμένης, φανερῶναι ὅτι ἡ καμάρρα αὕτη, παραμείνασα ἀνέπαφος ἐκ πιθανῆς καταστροφῆς ἀρχαιοτέρου κτίσματος, ἀπετέλεσεν, ὑστερώτερον, ὑλικὸν τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς (εἰκ. 12·

Εἰκ. 12. Ἀψὶς ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τῆς αὐλῆς Θ ὀπισθεν.

βλ. ἐπίσης διάγραμμα). Τοῦτο, ἄλλως τε, τεκμηριούται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ καμάρρα ἦτο πεπληρωμένη ἐπίτηδες δι' ἀργῶν λίθων.

Τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς αὐλῆς πηλόκτιστον διαμέρισμα I ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνεχόμενων δωματίων. Καὶ τὸ μὲν πρὸς βορρᾶν μικρότερον μετὰ χωματώδους, κεκαυμένου ἐνιαχοῦ, δαπέδου, ἐχρησίμευεν, ἴσως, ὡς μαγειρεῖον, διότι ἐνταῦθα ὑπάρχει κυκλοτερὲς τοιχίον, πιθανῶς ἐστίας, ὡς καὶ δύο ὑδραγωγοὶ αὐλακες ἀποτελούμεναι ἐξ ἀυλακωτῶν κεράμων.

Ἡ βορεία αὐλαξ, κλειστὴ ἐκ διπλῶν συνηρμοσμένων κεράμων, ἐχρησίμευε, προφανῶς, πρὸς ὕδρευσιν· ἡ δὲ δυσμικὴ, ἀνοικτὴ ἐξ ἀπλοῦ ἀνεστραμμένου κεράμου, πρὸς διοχέτευσιν ἀκαθάρτων ὑδάτων. Τὸ δὲ πρὸς νότον κατὰ πολὺ μεγαλύτερον δωματίον ἔχει τὸ δάπεδον ὀστρακόστρωτον καὶ λείψανα κλίμακος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, ὁπόθεν συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς αὐλῆς Θ. Τὸ διάμερισμα ἐν γένει I ἐπεκτείνεται δυτικώτερον, ἀλλὰ παραμένει ἄσκαπτον.

Τὸ διάμερισμα K εἶναι μικρὸς διάδρομος. Οἱ τοῖχοί του ἐσωτερικῶς καὶ τὸ δάπεδον εἶναι ὀστρακόστρωτα. Ἐν τούτῳ εὐρέθη λίθινον ἰγδίδιον εἰς δύο συνανήκοντα τεμάχια. Εὐρίσκεται δὲ τὸ διάμερισμα εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν μετὰ τῆς αὐλῆς Θ καὶ συγκοινωνεῖ μετ' αὐτῆς μὲν ἐκ νότου, μετὰ δὲ τοῦ μαγειρείου I κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν αὐτοῦ.

Τὸ διάμερισμα Λ εἶναι μικρὰ στενωπός, ἥτις πρὸς νότον ἀπολήγει εἰς καμαρωτὴν γέφυραν ἐκ βάσεων λιθίνων καὶ ἀψίδος πλινθοκίστου

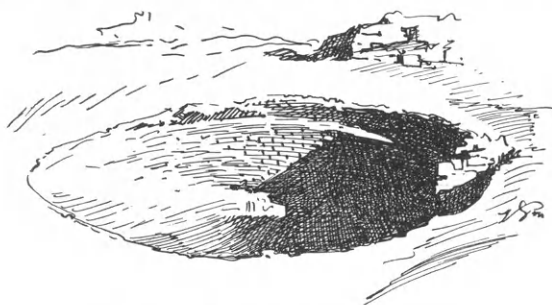
μετ' ἀσβεστοκονιάματος (βλ. εἰκ. 12 καὶ ἀνωτέρω περιγραφὴν τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς Θ). Ἡ μικρὰ αὕτη γέφυρα, ὕψους κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν 1.20 μ., ἐχρησίμευεν ἴσως μετὰ τῆς στενωποῦ ὡς ὑπόνομος πρὸς διοχέτευσιν τῶν πλεοναζόντων, ἐν καιρῷ χειμῶνος, ὑδάτων τῆς βορειότερον κειμένης μεγάλης δεξαμενῆς, περὶ ἧς κατωτέρω, ἀχρηστευθεῖσα δὲ ἐν καιρῷ, ἐπληρώθη χωμάτων καὶ ἀργῶν λίθων ἐκατέρωθεν καὶ ἀπετέλεσεν, ὡς εἴπομεν, ὑλικὸν πρὸς κατασκευὴν τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς Θ.

Τὸ συναπτὸν διάμερισμα M εἶναι μικρὸν δωματίον ὀστρακόστρωτον κατὰ τε τὸ δάπεδον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων, φέρει δὲ κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν αὐτοῦ πεζοῦλαν, ἡ ὁποία καταλήγει κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν εἰς χαμηλότερον ἐδῶλιον. Δύσκολον εἶναι νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι πρόκειται περὶ λουτήρος (ἢ, ἔστω, ληνοῦ), διότι οὐδαμοῦ ἀνεφάνη ὀπή πρὸς ἔκροσιν, μᾶλλον δὲ τείνει τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς δεξαμενῆ.

Τὸ ἀμέσως ἀνατολικώτερον τῆς πιθανῆς ταύτης δεξαμενῆς (M) καὶ βορείως τῆς ἐτέρας δεξαμενῆς (H) κείμενον διάμερισμα N εἶναι μέγα δωματίον, σχεδὸν τετράγωνον (5.45 × 4.28 μ.). Τὸ χωματῶδες δάπεδον αὐτοῦ εὐρέθη πυρκαυστον, ἰδίως κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Οἱ τοῖχοι, ἂν καὶ πηλόκτιστοι, ἦσαν ἐσωτερικῶς κεχρισμένοι δι' ἀμμοκονιάματος, ὡς δηλοῦσι ἴχνη τινὰ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον.

Τέλος, τὸ γράμμα Ξ δηλοῖ μέγα φρέαρ, ὅπερ περιβάλλεται ὑπὸ κυκλικῷ τοίχῳ, πάχους 1.50 μ., κατεσκευασμένου δι' ὀπτῶν μὲν πλίνθων ἰσοδομικῶς διατεταγμένων καὶ ἐπιμελῶς ἐφηρμοσμένων κατὰ τε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευρὰν, δι' ἀργῶν δὲ λίθων κατὰ τὸ μεταξὺ πάχος, τῶν ὑλικῶν τούτων ἀπάντων συνδεδεμένων δι' ἀσβεστοκονιάματος. Οὐδεμία ἄλλη ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ διὰ χρίσματος ἐπέδυσσις παρατηρεῖται. Ἐσώτερον τοῦ κυκλικῷ τοίχῳ καὶ εἰς βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους αὐτοῦ προβάλλει πλινθίνη στεφάνη, ἐσώτερον δὲ ταύτης καὶ εἰς βάθος 0.88 μ. ταύτης ἐτέρα στεφάνη ἀλλ' ἐξ ἀργῶν λίθων μετ' ἀσβεστοκονιάματος, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κρηπίδωμα ἐφ' οὗ ἐκτίσθη τὸ ἐν γένει ἀνώτερον κυκλοτερὲς πλινθινὸν περιβλήμα τοῦ φρέατος (εἰκ. 13). Κατωτέρω

τοῦ κρηπιδώματος εὐρέθη ἀργιλώδης πυθμὴν, ὅπου ἀνέβλυσε γλυκύτατον ὕδωρ. Τὸ κυκλικὸν πλινθινὸν περίβλημα διακόπτεται κατὰ τὴν δυσμικὴν χορδὴν δι' ἀνοίγματος, ἥτοι θυρίδος πρὸς κάθοδον εἰς τὸ φρέαρ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεφάνη ἀνοικτὴ ὑδραγωγὸς αὐλαξ ἐξ ἀνεστραμμένων σαμαρωτῶν κεράμων. Τοιαύτη αὐλαξ, ἀλλὰ

Εἰκ. 13. Μέγα πλινθόκτιστον φρέαρ.

κλειστὴ ἐκ δύο κεράμων, ἀνεφάνη καὶ ὀλίγον δυσμικώτερον ἐκτὸς τοῦ κύκλου τοῦ φρέατος ἀλλ' ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς πρώτης, ἔχουσα ὁμοίαν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν τοῦ μαγειρείου I, μετὰ τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι συνέχεται. Ἐν τῷ ἀνασκαφέντι κυκλικῷ χώρῳ τοῦ φρέατος καὶ μέχρι τοῦ ἀργιλώδους πυθμένος αὐτοῦ εὐρέθησαν πάμπολλα τεθραυσμένα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ λύχνοι, ὡς καὶ χαλκᾶ νομίσματα (βλ. κατωτέρω περιγραφὴν εὐρημάτων). Ἡ στέγη πρέπει νὰ ἦτο θολωτή, ὡς ἐπιτρέπουν νὰ εἰκόσωμεν δύο τομαὶ τῆς πλινθίνης στεφάνης πρὸς ἀνατολάς.

Ταῦτα εἶναι τὰ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἐλθόντα εἰς φῶς κτίσματα τοῦ παραλιακοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Μαραθιοῦ καὶ τοιαύτη ἡ τοιχοδομία. Ἄλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνα. Οἱ τοῖχοι τῆς ἀποβάθρας καὶ τῆς προκυμαίας, οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦσι περὶ τὰ 60 μέτρα δυσμικώτερον εἰς τὸ ἄσκαπτον εἰσέτι ἔδαφος (βλ. διάγραμμα): πολλὰ ἔχνη οἰκοδομῶν, τὰ ὁποῖα διεφάνησαν διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων καὶ ὄπισθεν τοῦ λεγομένου τοῖχου τῆς προκυμαίας καὶ ἐνδότερον εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλάδος ὄραται ἐν μέρει στέρνα καὶ θεμέλια οἰκιῶν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς καὶ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ Μαραθόσπηλιου: ὑδραυλικά τινα ἔργα, ὡς εἶναι ἡ λεγομένη «Κατεβατὴ», ἥτοι τὸ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν χαμηλὸν βουνὸν μικρὸν σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον κατέρχεται τις διὰ λελαξευμένων ἐν

τῷ βράχῳ 20 καὶ πλέον βαθμίδων καὶ ἐν τῷ βάθει τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ψυχρὸν, γλυκὺ καὶ διαρκὲς ὕδωρ, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον ἀκόμη ἀντλοῦσιν οἱ παραθερίζοντες¹. Ἰδίως δὲ τὸ ὑδραγωγεῖον μετ' ὀστρακοστρώτου ἀνοικτῆς αὐλακος, τὸ ὁποῖον, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου πηγῆς, εὐρισκομένης εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τοῦ Μαραθιοῦ, καὶ διερχόμενον ἀπὸ τῆς φάραγγος «Καμάρες» διὰ τεχνητῆς γεφύρας, σφίζεται τμηματικῶς μέχρι τοῦ βορείου ἄκρου τῆς κοιλάδος τοῦ Μαραθιοῦ: ἔτι δέ, καὶ ἐπὶ πλέον, ἄφθονα ὄστρακα ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς: πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ ἐν λόγῳ συνοικισμὸς ἦτο ὀλόκληρος πολίχνη, ἥτις κατελάμβανεν, ἂν μὴ τὸ πλεῖστον τῆς κοιλάδος, τοῦλάχιστον τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ αὐτῆς καὶ ὅτι, συνεπῶς, τὰ ἀνασκαφέντα ἐρείπια ἀποτελοῦσι μικρὸν μόνον τμήμα ταύτης, ἀνήκον εἰς τὰ πρῶτα ἐπὶ τῆς προκυμαίας οἰκοδομήματα αὐτῆς.

ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ ἐν τοῖς ἀνασκαφῆσι τούτοις ἐρειπίοις εὐρεθέντα κινητὰ εὐρήματα εἶναι πηλίνα, ὑάλινα καὶ μετάλλινα.

Α') Τὰ πηλίνα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ὑδραγωγοὶ σωλῆνες. Οὗτοι εἶναι κυλινδρικοὶ τὸ σχῆμα, ἔχουσι μῆκος 0.19 μ., πάχος παρειῶν 0.01 μ. καὶ διάμετρον ἀνοίγματος 0.06 μ., ἀπολήγουσι δὲ εἰς ἔμβολον, ἄλλοι μὲν τούτων καὶ κατὰ τὰ δύο ἄκρα, ἄλλοι δὲ μόνον κατὰ τὸ ἓν.

Εὐρέθησαν ἐν πλησμονῇ ἐν τῇ δεξαμενῇ H, ὀλίγοι ἐν τῇ νοτιᾷ πλευρᾷ τοῦ δωματίου I καὶ

¹ Τὸ σπήλαιον τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα: Πρῶτον εἰς τὸ ἀνώτερον, τὸ φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ φωτός τοῦ ἡλίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσιν ἀρκετοὶ σταλακτίται καὶ σταλαγμίται. Ἐπὶ σταλαγμίτου εἰς τὸ βάθος τῆς εισόδου καὶ δεξιὰ τῷ κατερχομένῳ πρὸς τὴν κλίμακα, ἐπιγραφαὶ περιγηγῶν καὶ ἐπισκεπτῶν. Μεταξὺ ἄλλων ἀνεγνώσαμεν τὰς ἑξῆς δύο: ERNST CURTIUS 1881 καὶ 1678 ZORZI CELA:TC. Διὰ δεκατριῶν βαθμίδων λελαξευμένων ἐν τῷ βράχῳ τοῦ ἀνωτέρου τούτου τμήματος κατέρχεται τις εἰς τὸ δευτέρον τμήμα τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑπόγειος στοᾶ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ὑπάρχει διαρκὲς, ψυχρὸν ὕδωρ. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο ἄγεται τις διὰ λελαξευμένων ἐπίσης ἐν τῷ βράχῳ βαθμίδων ἀγνώστου ἀριθμοῦ.

ἄλλοι τινὲς ἐν τῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ τῆς προκυμίας καὶ τῶν πρώτων δωματίων [ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Τυλίσσου ΥΜ ἐποχῆς (βλ. HAZZIDAKIS Tyllissos, 14 σ. 63)].

2) Τεμάχια διαφόρων διὰ τροχοῦ ἀγγείων. Ἐκ τούτων τὰ χαρακτηριστικώτερα εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Στόμια ὑδριῶν. Εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ καὶ ἔχουσι τὸν μὲν λαιμὸν ὑψηλόν, τὰ δὲ χεῖλη ἐκτεινόμενα πρὸς τὰ ἔξω. Ἐκ τῶν εἰκονιζομένων δύο τεμαχίων τὸ μὲν μικρότερον ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν τῶν χειλέων λεπτὴν καὶ λείαν, τὴν δὲ ῥαβδωτὴν λαβὴν ἀμέσως ἀρχομένην ἀπ' αὐτῶν· τὸ δὲ μεγαλύτερον, ἀπλακωτὴν μὲν τὴν ἄνω καὶ περίεξ ἐπιφάνειαν τῶν παχέων χειλέων, τὴν δὲ λαβὴν ὀλίγον κατωτέρω τοῦ λαιμοῦ. Τὸ δεύτερον τοῦτο σχῆμα, νεώτερον τοῦ πρώτου, ὑπενθυμίζει τὸ σχῆμα τῆς κάλπιδος τῶν ἐρυθρομόρφων Ἀττικῶν ἀγγείων (βλ. Greek Archaeology σ. 418).

β) Στόμια ἀμφορέων. Κατεσκευασμένα καὶ ταῦτα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, ἔχουσι τὰς μὲν λαβὰς κατωτέρω τῶν χειλέων ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, τὰ δὲ χεῖλη, ἄλλα μὲν τούτων λεπτὰ καὶ κυλινδρικά, ἄλλα δὲ χονδρὰ καὶ ἐκτεινόμενα λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω.

γ) Στόμια οἰνοχόης. Τὰ χεῖλη ἔχουσι τὸ σχῆμα τοῦ τριφύλλου, ἡ δὲ λαβή, μόλις ἐξέχουσα ἄνω αὐτῶν, φέρει ῥαβδωτὴν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν.

δ) Τρία ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ μικρὰ ἀγγεῖα (μέσον ὕψος 0.08 μ.) σχήματος ἀπιδίου, ἴσως ἰδιότυπον εἶδος ἀλαβάστρου. Παραδόξως ὅμως φέρουσι κατὰ τὸ μέσον τῆς σφαιρικῆς βάσεως ἔμβολον πρὸς ἔμπηξιν καὶ στερέωσιν.

ε) Βάσεις λεβήτων (δίνων) καὶ ὄξυπυθμένων ἀμφορέων.

στ) Τεμάχια πυξίδων ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Περὶ τὴν στενὴν περιφέρειαν τοῦ καλύμματος ἔκτυποι ῥόδακες.

Τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα τεμάχια, ὡς καὶ ἅπαντα τὰ εὑρεθέντα ὄστρακα ἄλλων κεραμικῶν εἰδῶν στεροῦνται οἰασδῆποτε γραπτῆς διακοσμῆσεως, φέρουσιν ὅμως ἐνίοτε πλαστικὸν διάκοσμον, συνήθως ἐκ ῥαβδώσεων ἢ κυματιστῶν γραμμῶν καὶ σπανιώτερον ῥοδάκων.

ζ) Λύχνοι ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, τὸ πλεῖστον κολοβοί. Ἄπαντες εἶναι μικροὶ καὶ μονόμυξοι,

κοσμοῦνται δὲ τινες ἐξ αὐτῶν δι' ἐκτύπου ἢ ἐντύπου παραστάσεως κυματιστῶν γραμμῶν ἢ φύλλων κισσοῦ. Μόνον εἷς φέρει ἔκτυπον παράστασιν γυμνοῦ ἀνδρὸς βαδίζοντος πρὸς δεξιὰ (πρβ. πρωτοβυζαντινοὺς λύχνους εἰκ. 3 καὶ 5 ἐν ΑΤΗ. ΜΙΤΤ. LIV 1929, σ. 134).

Β') Ὑάλινα. Τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων εὐρημάτων, κατεσκευασμένων ἐκ λευκῆς, πρασινοπῆς ἢ ὑποκυάνου ὑαλίνης μάζης, εἶναι τεμάχια ἐκ κοιλίας ἢ βάσεως δοχείων, ὀλίγα δὲ μόνον ἐκ στομίων στενῶν ἢ εὐρέων δοχείων, τῶν ὁποίων ἡ λαβή, πλατεῖα καὶ τετραγωνική, κοσμεῖται συνήθως διὰ καθέτων ῥαβδώσεων.

Γ') Μετάλλινα. Τὰ εὐρήματα ταῦτα εἶναι ὀλίγα μολύβδινα ἐλάσματα, ἴσως σύνδεσμοι πρὸς σύνδεσιν λίθων, χαλκοὶ τινες ἤλοι, ἐν μικρὸν κοχλιάριον χαλκοῦν μετὰ μακρᾶς καὶ αἰχμηρᾶς οὐρᾶς καὶ τρία χάλκινα νομίσματα εὐρεθέντα ἐν τῷ φρέατι. Τὸ πρῶτον εἶναι νόμισμα τῆς Κυδωνίας-Κρήτης, φέρον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν παράστασιν ἐστεμμένης κεφαλῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98-117 μ.Χ.) ἀφ' ἑτέρου δὲ ἑξαστύλου ναοῦ (βλ. SAVORONOS Numismatique de la Crète ancienne πίν. X, 25). Τὸ δεύτερον εἶναι Ῥωμαϊκὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180 μ.Χ.) καὶ τὸ τρίτον λίαν ἐφθαρμένον ἑλληνικὸν νόμισμα (Ῥωμ. χρόνων) μὲ πιθανὴν παράστασιν Ἀθηνᾶς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τοιαῦτα εἶναι τὰ διὰ τῶν ἀνασκαφικῶν ἡμῶν ἐρευνῶν ἐν Μαραθίῳ ἐλθόντα εἰς φῶς κτίσματα καὶ τοιαῦτα τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα κινητὰ ἀντικείμενα. Ἐξετάζοντες ἰδιαιτέρως τὰ μνημεῖα ταῦτα, παρατηροῦμεν καὶ συμπεραίνομεν τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Τοῦτο ἀποδεικνύεται, ἀρχιτεκτονικῶς:

1) Ἐκ τῆς ἀμμοκονίας, ἥτις τοῦ ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου μείγματος δι' οὗ εἶναι ἐκτισμένοι οἱ τοῖχοι τῶν περισσοτέρων οἰκοδομημάτων, καὶ τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις ὡς τοιοῦτου συνδετικοῦ μέσου ἅπαντ' ἐν Ἑλλάδι μόλις ἀπὸ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν (πρβ. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ Ἱστορία Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης σ. 482).

2) Ἐκ τοῦ ὄστρακοκονιάματος, ἥτις τοῦ ἐξ ἀσβέστου καὶ ἐκ τετριμμένων εἰς κόνιν ὄστρά.

κων, μείγματος δι' οὗ εἶναι κεχρισμένον τὸ ἐσωτερικὸν πρόσωπον τῶν τοίχων καὶ ἐστρωμένον τὸ δάπεδον ἐνίων διαμερισμάτων καὶ δὴ τῆς δεξαμενῆς Η καὶ τοῦ πιθανοῦ ληνοῦ Μ, μείγματος, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις παρουσιάζεται μόνον κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

3) Ἐκ τῆς πλινθοδομίας, ἥτοι τῆς χρήσεως ὀπτῶν πλίνθων, ἀντὶ λίθων, πρὸς κατασκευὴν τοίχων καὶ μάλιστα τῆς διὰ τοιούτων κατασκευῆς τῆς προσόψεως μόνον τῶν τοίχων καὶ τῆς πληρώσεως τοῦ μεταξὺ διακένου διὰ σκληροῦ μείγματος ἐξ ἀσβέστου, ἄμμου καὶ θραυστῶν λίθων, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ περιφερικοῦ τοίχου τοῦ φρέατος Ε. Ἡ χρῆσις αὕτη ἀπαντᾷ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους (ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἔ.ἀ. σ. 535).

4) Ἐκ τῶν στρογγύλων ὀπτῶν πλίνθων πρὸς κατασκευὴν κιόνων, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐγενικεύθη κατὰ τοὺς Ῥωμ. χρόνους (ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἔ.ἀ. σ. 482). Τοιαῦται πλίνθοι εὐρέθησαν ἐν τῷ μεταξὺ τῆς προκυμαίας τῶν πρώτων οἰκιῶν χώρῳ, ἀποτελούμεναι ἐκ τριγωνικῶν τὸ σχῆμα τεμαχίων, τὰ ὁποῖα, ἐνούμενα, ἀποτελοῦσι μίαν στρογγύλην πλίνθον.

5) Ἐκ τοῦ ἡμικυκλικοῦ σχήματος (ροτόντας), ἥτοι τῆς τοξοειδοῦς κοίλης πλευρᾶς διαμερισμάτων τινῶν, ὡς τῆς δεξαμενῆς Θ καὶ τοῦ λεγομένου προμαχώνος, σχήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν Ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (πρβ. SPRINGER Kunstgeschichte des Altertums ἔκδ. 1923, σχέδια τῶν Ἀγορῶν τοῦ Αὐγούστου, σ. 484, τοῦ Τραϊανοῦ, σ. 518, τῆς ἐπαύλεως τοῦ Ἀδριανοῦ, σ. 526, τῶν Θερωῶν τοῦ Καρακάλλα, σ. 536 κ.τ.λ.), [ὡς καὶ τὴν ἀψιδοειδῆ γέφυραν τοῦ ὕδραγωγείου τῆς «Περιβολίτσας»].

Ἡ χρονολογία αὕτη τεκμηριοῦται ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων, ὡς:

1) ἐκ τῶν πηλίνων ἐν γένει ἀγγείων ἀμελοῦς κατασκευῆς καὶ τῆς δι' ἐντύπων ἢ ἐκτύπων θλαστῶν γραμμῶν διακοσμῆσεως αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς πρωτοβυζαντινῆς διακοσμῆσεως τῶν λύχνων καὶ τοῦ σχήματος τῶν ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν Ῥωμ. χρόνων.

2) ἐκ τοῦ χαλκίνου κοχλιαρίου, εἴδους οἰκιακοῦ σκεύους, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον

ἐπίσης κατὰ τοὺς Ῥωμ. χρόνους (βλ. DAREMBERG SAGLIO Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines I, 2, σ. 1266).

3) ἐκ τῶν χαλκίνων νομισμάτων (98-180 μ. Χ.), τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιούσι, κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον, τὰ ὡς ἄνω χρονικὰ ὄρια.

Δεύτερον, ὅτι τοῦ συνοικισμοῦ τούτου τῶν Ῥωμ. χρόνων προσηγήθη ἐνταῦθα ἀρχαιότερος συνοικισμός, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο:

1) Οἱ ἐντετοιχισμένοι ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ σπόνδυλοι κιόνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως, ὡς ἀρῆάβδωτοι, οὐδὲν φέρουσι χρονολογικὸν σημεῖον.

2) Τὸ ἐν τῷ δωματίῳ Ζ ἀποκείμενον καὶ εἰς γούρναν μεταποιηθὲν κιονόκρανον δωρικοῦ ῥυθμοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ σχεδὸν κωνικὸς ἐχίνος μετὰ τριῶν δακτυλίων ὑπενθυμίζει ἑλληνιστικοὺς χρόνους (ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἔ.ἀ., σ. 78 καὶ 358).

3) Ἡ ὡς ὕλικὸν χρησιμοποιηθεῖσα ἐν τῷ τοίχῳ τῆς αὐλῆς Θ καμάρα μικρᾶς γεφύρας (ἴσως κοίτης ῥύακος), τῆς ὁποίας ἡ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν σφηνολίθων κατασκευὴ διὰ πλίνθων (πιθοκαμάρας) ἀνάγει ταύτην εἰς τὸν τέταρτον π.Χ. αἰῶνα (ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἔ.ἀ. σ. 370).

4) Τὸ ὑπαίθριον ἱερὸν τοῦ Μαραθόσπηλιου, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, τοῦλάχιστον εἰς τοὺς πρωτοϊστορικοὺς χρόνους, ἄν μὴ εἰς ἀρχαιότερους.

Τρίτον, ὅτι ὁ τελευταῖος συνοικισμὸς φαίνεται ὅτι κατεστράφη, ἄγνωστον πότε, ἐξ ἐπιδρομῆς ὡς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις τοῦτο τὸ κεκαυμένον πολλῶν διαμερισμάτων καὶ δὴ τοῦ ὑπὸ στοιχείῳ Ν μεγάλου δωματίου, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἐπίτηδες γενόμενον ῥῆγμα ἐν τῇ δεξαμενῇ Ι, πρὸς ἀχρήστευσιν τῆς δεξαμενῆς. Πότε συνέβη ἢ καταστροφῇ ἢ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς πολίχνης ἄγνωστον. Πάντως, ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων πραγμάτων τὰ τελευταῖα, χρονολογικῶς, εἶναι οἱ πρωτοβυζαντινῆς τέχνης λύχνοι.

Συνοψίζοντες τὰ ἐκτεθέντα, ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι:

α) Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια ἀποτελοῦσι μικρὸν τμῆμα πολίχνης, ἡ ὁποία κατελάμβανε τοῦλάχιστον τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς κοιλάδος τοῦ Μαραθιοῦ ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῶν προπόδων τοῦ βορείου βουνοῦ.

β) Ὅτι ἡ πολίχνη αὕτη ἀνήκει μὲν εἰς τοὺς Ῥωμ. χρόνους, ἰδρῦθη ὅμως ἐπὶ λειψάνων καὶ δι' ὕλικου ἀρχαιότερου συνοικισμοῦ, τὰ ἀπώ-

τατα χρονολογικά ὄρια τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου ἀνάγονται εἰς πρωτοϊστορικούς, ἂν μὴ εἰς προϊστορικούς χρόνους.

γ) Ὅτι, τέλος, ὁ συνοικισμὸς οὗτος πρέπει νὰ ἦτο ἡ Μινώα, ὡς λίαν διεξοδικῶς ἀνεπτύξαμεν ἐν ἀρχῇ, παραθέσαντες χωρία ἀρχαίων συγγραφέων καὶ γνώμας νεωτέρων ἐρευνητῶν, βασισθέντες δὲ κυρίως ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ὀξυδερκοῦς Pashley.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ εἰρημένος περιγητῆς ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν τοποθεσιῶν Μαράθι καὶ Πόρτο-Νόβο ἢ Λίμνη, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἄλλοι περιγηταί, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ νεώτεροι χάρται ἐνταῦθα τοποθετοῦσι τὴν Μινώαν καὶ ἐπειδὴ προσέτι αἱ γεωγραφικαὶ συνθήκαι τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Μινώας ἐφαρμόζονται γενικῶς καὶ εἰς τὴν θέσιν «Λίμνην», ἐθεωρήσαμεν καλόν, ὅπως προβῶμεν εἰς ἐρεύνας καὶ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην τοποθεσίαν τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ἸΛΙΜΝΗΝ.

Ἡ θέσις αὕτη εἶναι κυκλικὸς σχεδὸν ὄρμος κατὰ τὴν νοτιάν πλευράν τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου καὶ ἀκριβῶς ἀέναντι τῆς Φορτέτζας — τῆς ὠχρωμένης δηλαδὴ ἐσωτερικῆς νησίδος τοῦ κόλπου τῆς Σούδας. Ὁ ὄρμος ἢ κοιλίσκος οὗτος ὠνομάζετο τὸ πάλαι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν Porto-Novo (βλ. χάρτην Boschini), νῦν ὅμως καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων «Λίμνη». Ἡ ὄνομασία αὕτη εἶναι, ὁμολογουμένως, λίαν προσφυῆς, διότι ὁ κοιλίσκος ὁμοιάζει καὶ μένει αἰωνίως γαλήνιος ὡς λίμνη, ἀποτελεῖ δέ, ὡς ἐκ τούτου, ἀσφαλὲς ὄρμητήριον τῶν λέμβων, καθ' ὅσον ἐξ ὅλων μὲν τῶν σημείων περιβάλλεται ὑπὸ βραχῶδων ὑψωμάτων, προφυλασσόμενος, οὕτω, ἀπὸ παντοίων ἀνέμων, ἀπὸ δὲ τοῦ Νότου χωρίζεται καὶ προστατεύεται ἀπὸ τῆς θαλάσσης τῆς Σούδας διὰ χθαμαλῆς χερσονήσου, ἣτις ἀφήνει μίαν μόνην εἴσοδον κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς ἄκρον¹. Ἡ ὑπαρξίς ἐνταῦθα ἀσφαλοῦς

¹ Τὸ φυσικῶς ἀσφαλὲς τοῦτο ὄρμητήριον μετέβαλον οἱ Ἑνετοὶ εἰς πραγματικὸν λιμένα (Porto-Novo) χωρητικότητος 40 γαλερῶν, κατὰ τὸ 1594, διανοίξαντες καὶ ἐμβαθύναντες τὸ πρὶν στενὸν καὶ ἀβαθεῖς βραχῶδες στόμιον, ἴσως συνεπέα τῆς γεωλογικῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους (SPRATT ἔ.ἀ. σ. 131), εἰς ἀνοιγμα

λιμενίσκου, ἔτι δὲ καὶ λείψανά τινα τειχίσεως διαφαινόμενα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ὕψωμα αὐτοῦ ἔδωκαν λαβὴν εἰς μὲν τὸν Pashley νὰ ταλαντεύηται, ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τῆς Μινώας, μεταξὺ τῆς θέσεως ταύτης καὶ τοῦ Μαραθιοῦ, εἰς δὲ τὸν Spratt νὰ πιστεύῃ ἀδιστακτικῶς ὅτι ἐνταῦθα ἀνεκάλυψε τὴν ἀρχαίαν Μινώαν (CAPTAIN SPRATT Travels and Researches, II, σ. 130 131, London, 1865· βλ. καὶ GEROLA ἔ.ἀ.) Ἄλλ' ἡμεῖς, κατόπιν ὀλιγοήμερων ἐργασιῶν ἀπὸ 26-30 Αὐγούστου καὶ ἐνταῦθα, ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν:

α) Ὅτι τὰ λείψανα τειχίσεως, τὰ ὁποῖα ὁ Spratt ἐξέλαβεν ὡς τείχη τῆς πόλεως Μινώας, εἶναι, ἀπλούστατα, τὰ ἐρείπια ἐνὸς πύργου καὶ τὰ θεμέλια ἐνὸς διαδρόμου αὐτοῦ κατὰ τοὺς κλασσικούς χρόνους. Ὁ πύργος εὐρίσκεται ἐπὶ κορυφῆς τινος τῶν ἀνατολικῶν ὑψωμάτων τῆς Λίμνης καὶ εἰς 500 σχεδὸν μέτρων ἀνηφορικῆν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ ὄρμου. Εἶναι κυκλικὸν κτίσμα, διαμέτρου 6 μέτρων, τοῦ ὁποίου σφύζονται δύο μόνον δόμοι ἰσοδομικῶς διατεταγμένοι δι' ὀρθογωνίων σκληρῶν λίθων ἐξωτερικῶς μόνον πελεκημένων (μέσου μήκους 1, πλ. 0.65 καὶ πᾶχ. ἢ ὕψους 0.53 μ.). Πρὸς νότον ὁ πύργος ἔχει ἀνοιγμα (θύραν) πλάτους δύο μέτρων, ἀπὸ τούτου δὲ ἀρχεται κλιμακωτὸς διάδρομος, ὅστις ἄγει πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ διάδρομος προστατεύεται ὑπὸ δύο τοίχων ἰσοδομικῶς διατεταγμένων, οἵτινες, δίκην μακρῶν τειχῶν ἢ σκελῶν, βαίνουνσι παραλλήλως ἀλλήλων εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ., καὶ φθάνουσι μέχρι τῆς ἀκτῆς, ἣτοι ἔχουσι μῆκος 500 μέτρων. Ἄναμφιβόλως ὁ πύργος θὰ ἐχρησίμευεν ὡς σκοπιὰ ἢ φάρος¹, ὁ δὲ τετειχισμένος διάδρομος θὰ προεφύλασεν ἀπὸ ἐνέδρας ἢ ἐπιθέσεως

μῆκ. 18 καὶ πλ. 7 βημάτων, βάθους δὲ 7-8 ποδῶν. Τὴν διάνοξιν καὶ ἐκβάθυνσιν ἐν γένει τῆς εἰσόδου ἀνέλαβον καὶ ἐξετέλεσαν ἐντὸς δύο μηνῶν καὶ μέχρις Αὐγούστου τοῦ 1594 οἱ φημιζόμενοι ὡς ἐπιδέξιοι λατόμοι κάτοικοι τοῦ Ἀκρωτηρίου, οἵτινες, τούτου ἕνεκα, ἀπηλλάγησαν πάσης ἀγγαρείας εἰς τὰς Ἑνετικὰς γαλέρας, προνόμιον τὸ ὁποῖον διετήρησαν ἔκτοτε εἰς τὸ διηνεκὲς (GEROLA Monumenti Veneti nell' isola di Creta 4, σ. 120).

¹ Ὁ G. PENDLEBURY ἐν The Archaeology of Crete σ. 344 (London, 1939) φρονεῖ ὅτι ὁ πύργος πιθανῶς ἐχρησίμευεν ὡς φάρος διὰ τοὺς ναυτιλλομένους.

τοὺς σκοποὺς φύλακας ἐπικοινωνοῦντας μετὰ τῆς παραλίας. Τὸ ὅτι δὲ τὰ ἐρείπια ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι τείχη πόλεως, ὡς ἐφρόνει ὁ Spratt, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πύργος δὲν συνέχεται μετ' ἄλλου τοίχου καθ' οἷανδήποτε ἄλλην διεύθυνσιν πλὴν πρὸς νότον μετὰ τῶν δύο σκελῶν τοῦ διαδρόμου.

β) Ὅτι ἐνδότερον τοῦ πύργου καὶ ἐπὶ τῶν ὀμαλῶν πως ὑψωμάτων τῆς περιοχῆς ἄνωθεν τῆς Λίμνης οὐδὲν ἐρείπιον ἀρχαῖον ὑπάρχει, ὡς ἀναφέρει ὁ Spratt (βλ. ἄνωτ. σ. 131), πλὴν ὀλίγων ὀστράκων τῶν Ῥωμ. χρόνων. Ἀλλὰ τοιαῦτα ὀστράκα ἀνεύρομεν πανταχοῦ καθ' ὅλην τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ ἀκρωτηρίου Κυάμου, τὴν βρεχομένην ὑπὸ τῆς θαλάσσης τῆς Σούδας.

γ) Τοῦναντίον, ἄφθονα ὀστράκα, καὶ μάλιστα τῶν κλασσικῶν χρόνων, παρατηρήσαμεν ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου, ἣτις φράσσει ἐκ νότου τὴν Λίμνην (βλ. PENDLEBURY ἔ.ἀ. σ. 350), πειστικὸν σημεῖον συνοικισμοῦ τῆς θέσεως ταύτης. Τὸν συνοικισμὸν ἀποδεικνύουσιν, ἄλλως τε, ἐρείπιον Βυζαντινῆς ἐκκλησίας¹ καὶ τάφοι Ῥωμ. χρόνων διαφαινόμενοι κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν, ἣτις εἶναι ἀποτόμως κεκομμένη ἐκ τῆς θαλασσοταραχῆς, ἔτι δὲ καὶ θεμέλια οἰκιῶν, τὰ ὅποια ἀπεκαλύψαμεν, ἀνασκάψαντες δοκιμαστικῶς κατὰ τὴν βορειὰν ἐσωτερικὴν πλευρὰν αὐτῆς.

Βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐξακριβώσεων τούτων, συμπεραίνομεν:

α) Ὅτι ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Λίμνης, καὶ ἀποκλειστικῶς ἐξ αἰτίας τοῦ ἀσφαλοῦς φυσικοῦ λιμενίσκου, ἐσχηματίσθη ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου συνοικισμὸς ἀπὸ τῶν κλασσικῶν χρόνων, ὅστις διετηρήθη μέχρι καὶ τῆς Ἐνετικῆς περιόδου.

β) Ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος οὐδέποτε διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀπετέ-

λεσε πόλιν ἢ πολίχνην, ἀλλὰ παρέμεινε πάντοτε μικρὸς καὶ ἀσήμαντος συνοικισμὸς, ἀσφαλῶς πτωχῶν ἀλιέων, καὶ διότι ἡ ἐφ' ἣς ἰδρύθη οὗτος νησίς ἢ χερσόνησος εἶναι μικρὰ ἕκτασις γῆς, μόλις 100 τ. μ., καὶ διότι οὐδεμία καὶ περίξ τῆς Λίμνης καὶ ἐπὶ τῶν περίξ λόφων καὶ ὑψωμάτων ὑπάρχει ἔνδειξις συνοικισμοῦ καὶ διότι οὐδὲ καὶ στέρνα φαίνεται καθ' ὅλην τὴν ἐγγὺς περιοχὴν, ἐκτὸς μικρᾶς παρὰ τὴν ἀκτὴν (τῆς Λίμνης) πηγῆς, τῆς ὁποίας τὸ λίαν ὑφάλμυρον ὕδωρ εἶναι ἥκιστα κατάλληλον πρὸς πόσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ὁποίας ὑδρεύονται καὶ νῦν κατ' ἀνάγκην οἱ καταφεύγοντες εἰς τὴν ἀείποτε γαλιωνῶσαν Λίμνην σημερινοὶ ἀλιεῖς καὶ λεμβοῦχοι.

γ) Ὅτι τὸ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πενιχρὸν τοῦ συνοικισμοῦ πλούσιον εἰς ἐπιμελῆ κατασκευὴν μεμονωμένον ἔργον τοῦ φυλακείου ἢ φάρου μετὰ τοῦ τετειχισμένου διαδρόμου αὐτοῦ πρέπει νὰ ἰδρύθη ἐπὶ τῆς περιόπτου ἐκείνης θέσεως ὑπὸ τῆς κυριάρχου δυνάμεως—Ἀπτέρας ἢ Κυδωνίας—εἰς ἣν ἀσφαλῶς ὑπήγετο ὁ μικροσυνοικισμὸς οὗτος τῶν ἀλιέων.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

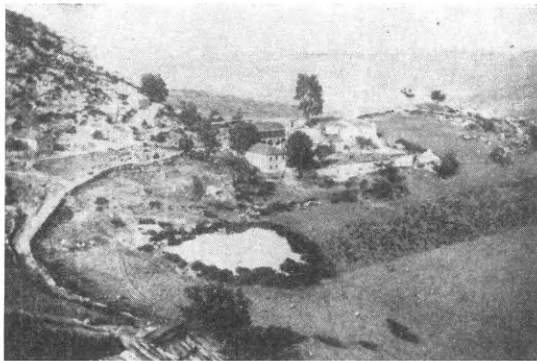
Ἐπαναλαμβάνοντες τὰ περὶ Μινώας ἀναγραφόμενα ὅτι αὕτη ὑπῆρξε πόλις ἰδρυθεῖσα ἐπὶ Μίνωος καὶ ὅτι ἔκειτο κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ «Μαράθι» ἀνταποκρίνεται πληρέστερον τῆς «Λίμνης» ὡς πρὸς τὴν ταύτισιν τῆς Μινώας καὶ διότι ἡ θέσις αὕτη εἶναι τὸ ἐξώτερον ἄκρον τῆς Σούδας καὶ διότι ἡ ἕκτασις τοῦ συνοικισμοῦ παρουσιάζει πόλιν καί, τέλος, διότι ἐνταῦθα μόνον ὑπάρχει μνημεῖον προϊστορικῶν χρόνων.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Δ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΗΣ

¹ Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ μικρὰ αὕτη ἐκκλησία ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἢ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἂν καὶ τὸ σημερινὸν ἐξωκκλήσιον, πλησίον τοῦ ἐρειπιωμένου, εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

ΣΠΙΛΟ, ΣΠΥΛΙΟ, ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ, ΠΥΛΑΙΟΝ
ΚΑΙ Η ΕΝ ΑΥΤΩ Ι. ΜΟΝΗ
ΥΠΟ ΝΙΚ. Χ. ΚΟΤΖΙΑ

Θέσις. Ὁ ἀπὸ Γρεβενῶν πρὸς Σαμαρίναν ὀδὲυον παρὰ τὸν Γρεβενίτικον ποταμόν, παραπόταμον τοῦ Ἀλιάκμονος, συναντᾷ κατὰ τὸ 20^{ὸν} χιλιόμετρον πρὸς δυσμὰς ἓνα τῶν νοτιοανατολικῶν προβούνων τοῦ χιονοσκεποῦς τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους Σμόλικα (ὑψ. 2547) τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Πίνδου, ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον,

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τῆς Μονῆς Πυλαίου ἀπὸ ΝΔ.

βαίνοντα ἀπὸ νοτιοανατολικῶν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ζάκα» ἢ «τοῦ Ζάκα». Ζάκα ὀνομάζεται καὶ ὁ κατὰ τοὺς βορειοανατολικοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ μικρὸς ἔξ ἔντοπίων συνοικισμὸς, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νοτιο-

¹ ΠΑΝ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ «Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων τῆς Ἠπείρου», Ἀθῆναι 1880, σ. 42 ἔσσημα 48 «Ὁ Ντεληδημός» :

*Σήκον Δῆμο μου καὶ μὴ βαρνοικᾶσαι
μάσε παγανὰ ὄλον Γρεβενιτούλια
κ' ἔβγα στὸ βουνό, φιλὰ σὴν Βασιλίτσα
ᾗ τι ἔχεις πόλεμο μαζί μὲ τὸν Βεγιάλα.*

Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐπεξηγεῖ : Ὁ Ντεληδημός διατελέσας ὄπλαρχηγὸς Γρεβενῶν εἶχε πρωτοπαλλήκαρον τὸν Γεώργιον ἢ Γεωγάκην ἢ Γάκην ἢ Ζάκαν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τῷ 1780 διέπρεψε κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς κλεπτάρχης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γρεβενῶν. Ὁ Ζάκας ἐκλιπὼν τὸ 1814 ἀφῆκε διαδόχους τοὺς υἱοὺς του Ἰωάννην ἢ Γιαννούλαν καὶ τὸν Θεόδωρον Ζάκαν, οἵτινες διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν ἠνάγκασαν τὸν τότε διοικητὴν τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Γιαννούλαν ὡς ὑπομίσητον ὁδοφύλακα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεβενῶν καὶ τῇ περιούχῃ Ζαγορίῳ περὶ τὸ 1824.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 74 ἔσσημα :

ανατολικὴν πλευρὰν κεῖται ὁμοίος συνοικισμὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Σπίλο» (εἰκ. 1). Ἀμφότερα τὰ χωρία κείμενα ἐπὶ μικρῶν καὶ ἀποτόμων ὑψηπῶν περιβάλλει ὁ εἰρημένος Γρεβενίτικος φέρων τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς τοπικὸν ὄνομα καὶ διακρινόμενος ὡς λευκὴ γραμμὴ δεξιὰ τῆς εἰκόνας 1.

Ὄνομα. Τοῦ τε βουνοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνατολικῶν συνοικισμῶν τὰ ὀνόματα προῆλθον κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τῶν ἄρματων ὄπλαρχηγῶν Ζάκα καὶ Σπίλου, οἵτινες διὰ τῶν ἡρωικῶν κατορθωμάτων, κατέχοντες τὰς ἐκατέρωθεν τοῦ βουνοῦ δυσπροσίτους στενωποὺς παρεῖχον σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν προστασίαν τῶν πληθυσμῶν ὀλοκλήρου τῆς περιφερείας κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ αὐτὴ παράδοσις θέλει τὸν Ζάκαν, ὄνπερ καὶ ἡ δημώδης μοῦσα ἀπεθανάτισεν εἰς στίχους¹ ἄδομένους καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ τῶν ὄρεσιβίων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀνδρειότατον καὶ πρεσβύτερον, τὸν δὲ Σπίλον νεώτερον καὶ ἐν τοῖς ὄλοις διάδοχον ἐκείνου. Ἀμφότεροι δὲ ἤκμασαν κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς κυριώτερον καὶ μόνιμον κρησφύγετον αὐτῶν ἐχρησίμευε τὸ πράγματι ὄχυρώτατον τοῦτο βουνόν, ζώντων ἢ μετὰ τὸν θάνατον ἢ τὸν φόνον τῶν ὄπλαρχηγῶν, εἶτε διότι κάτοικοι πεδινωτέρων συνοικισμῶν φεύγοντες τὴν δουλείαν ἴδρυσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὄπλαρχηγῶν τοὺς συνοικισμοὺς τού-

*Μπῆκαν οἱ κλέφτες στὰ μαυροιά, ὁ καπετὰν Γιαννούλας
σκλάβους μᾶς πῆραν τὰ παιδιά, μᾶς πῆραν τὰ κορίτσια
καὶ μᾶς γυρεύει ἔξαγορὰ πολλὰς σακκούλαις ἄσπρα
γυρεύει γιὰ νὰ τοῦ δοθῇ καὶ τὸ καπετανλίκι
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
.....
κακὸ μεγάλο πάθαμεν, κακὸ πολὺ θὰ γένη
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
ἀνίσως καὶ δὲν οἰάσωμεν τὸν καπετὰν Γιαννούλαν.*

Κατὰ τῶν ἀδελφῶν Ζάκα διαταγῇ τοῦ Ἰμὴν πασσᾶ ἐπετέθη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1826 αἰφνιδίως ὁ Μουσελίμης Γρεββενῶν Μεχμέταγας βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Μακραιῶν μετὰ κρατερὰν καὶ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν ὁ μὲν Γιαννούλας ἐφονεύθη, ὁ δὲ Θεόδωρος διασωθεὶς δι' ἡρωικῆς ἐξόδου κατέφυγεν εἰς Ἑλλάδα. Εἰς τούτους ἀναφέρεται τὸ ἐν σ. 79 ἔσσημα «οἱ Ζακαῖοι» :

*Πουλὶ ποὺ πᾶς στὰ Γρεββενὰ στὸν Φλογισμένο τόπο
χαιρέτα μου τὴν κλεφτοργιὰ τὸν καπετὰν Γιαννούλα
καὶ πὲς του προσκυνήματα πολλὰ ν' ἀπὸ ἐμένα.*

Ὁ Θεόδωρος Ζάκας ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος εἰς Γρεββενὰ τὸ 1821 ἀνέλαβε τὴν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν

τους, εἴτε τιμῆς ἔνεκεν, ἀπέδωκαν εἰς τε τὰ ἄκρα τοῦ βουνοῦ καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τὰ ὀνόματα αὐτῶν (πρβ. ΧΡ. Μ. ΕΝΙΣΛΕΙΔΟΥ Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωρία της σ. 118 κ.ε. Ἀθήναι 1951).

Τὸ ὄνομα Σπίλος φέρεται καὶ Σπύλος-Σπήλος καὶ Σπύλιος-Σπίλιος-Σπήλιος (τὸ Σπήλιο, τοῦ Σπήλιου, στὸ Σπήλιο). (Ἰὺπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ χάρτης τῆς Ἑλλάδος ἐκδόσεως Ἰω. Δ. Κολ-

ἀδελφῶν τοῦ Ἀλεξίου Μακρῆ συντρεξάντων εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Γιαννοῦλα. Εἰς τὴν πράξιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 84 ἔσμα «Θεοδ. Ζάκας καὶ Μακραιῶι» :

*Στὴν Κρατιὰ μέσ' τὸ φεγγάρι
βγήκαν οἱ σκυλομακραιῶι
.....
Νὰ κί ὁ Θεόδωρος ὁ Ζάκας
μπαταριά τοὺς ὀίγει ἀπάνου
δεκαπέντε λαβωμένοι
κί οἱ Μακραιῶι σκοτωμένοι
φέρει ἕναν ψωρογορίββα
νὰ τοὺς βάλλουμε σὰν γίδα*

Εἰς τοὺς Ζακαίους ἀναφέρονται καὶ δύο ἔσματα τῆς συλλογῆς Γ. ΧΡ. ΧΑΣΙΩΤΟΥ Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ἔσμάτων Ἀθήναι 1866 τὸ α' ἐν VI 3 σ. 92 ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ἡ σύνταξις τῶν κλεφτῶν

*Ὁ Μάρτης εἰκοσάρισε κί Ἀπρίλης δὲν ἐφάνη
καὶ τὰ κλαργιά ἐφούντουσαν κί ἡ ἄνοιξις δὲν ἤρθε
κί οἱ κλέφτες κάνουν σύνταξι στῆς Καστανιάς τὸν πύργο
στὴν δάχη, στὸ κατάραχο μοιράζονται τὰ κόλια
ὁ Τσιάπος ἀχ τὸ Μέτσοβο κί ὁ Ζάκας ἀχ τὴν Τίστα
κί ὁ Γεῶργος ἀχ τὰ Γρεββενά κί ὁ Νάστος ἀχ τὰ Χάσια
ὁ Ζιάκας πιάνει στ' ἄγραφα κί ὁ γνιός του πὰν στὸ Βάλτο
τὰ μαῦρα τὰ Τσιαπόπουλα πῆραν τὴν Κατερίνη.*

Τὸ β' ἐν VI 59 σ. 127 ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸ 1854 συναφθεῖσαν μάχην τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου.

«Ὁ Θ. Ζάκας».

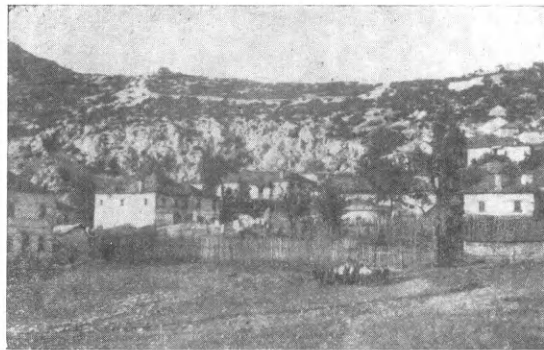
*Ἐσεῖς βονὰ τοῦ Γρεββενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου
λίγο γιά χαμπιλώσετε, ἕνα τουφέκι τόπο
γιά νὰ φανοῦν τὰ Γρεββενά κί αὐτὸ τὸ Μέγα Σπήλιο
πὼς πολεμάει ἡ κλεπτουργιά μὲ Τοῦρκικο ντουφέκι,
πὼς πολεμοῦν οἱ Γέλληνοι Ζάχοι καὶ στὸ γελέκι
τρεῖς μέρες κάνουν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερό, χωρὶς κανὲν μεντάτι.
—Βάστα Ζιάκα τὸμ πόλεμο βάστα καὶ τὸ ντουφέκι
—Τι νὰ βαστάξω μπρὸ παιδιὰ καὶ τί ν' ἀνταγαντήσω;
Ἐο τζουπχανὲς ἐσώθηγε, μὲ τί νὰ πολεμήσω!
ἄστε παιδιὰ νὰ φύγουμε, στὴν Καλαμπάκα πᾶμε
ἐκεῖ πὸν ἴν' οἱ ἀρχηγοί, ποῦνε κί ὁ Χατζηπέτρος
—Καλὴ μέρα σου ἀρχηγέ — καλῶς τὸ γέρο Ζιάκα
Ζιάκα μὲ δὲν τόκανες καλά, π' ἄφες τὸ Μέγα Σπήλιο
καὶ τὸ πατάει ἡ Ἀρβαντιά, τὸ χαίρονται οἱ Τοῦρκοι.*

λάρου 1920 ἀναγράφει τὸ νοτιοδυτικῶς κείμενον βουνὸν «Λίγγος» ἀτόπως, διότι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὄροσειρὰν «Χάσια» καὶ περιλαμβάνει κατὰ τὰς δυτικὰς κλιτῦς τὸ Μέτσοβον). Ἀρχομένου ὅμως τοῦ 17^{ου} αἰῶνος τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου μετεβλήθη εἰς «Σπήλαιον», εἴτε διότι τῶν λογιωτάτων τις ἐνόμισεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι παρεφθαρμένος τύπος τῆς λέξεως «Σπήλαιον», εἴτε διότι οἱ μοναχοὶ κτήτορες τῆς ἐνταῦθα Ἱ. Μονῆς, προερχόμενοι ἐξ ἄλλης τινὸς μονῆς ὀνομαζομένης Σπηλαιωτίσεως, ὡς ἡ τῆς Δρυινοπόλεως, περὶ ἧς ὁ τὸ δεύτερον πατριαρχεύσας Ἰωαννίκιος ὁ Β' ἐξαπέλυσε τὸ 1647 ἰνδ. εἰ Ἀπριλίου 17 σιγίλλιον (ΣΑΘΑ Μεσ. Βιβλιοθ. Γ' 580) ὀνόμασαν καὶ τὴν νέαν μονὴν ὀμοίως, ὡς ἡ κτητορικὴ αὐτῆς ἐπιγραφή ἀναφέρει «Σταυροπήγιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιωτίσεως», ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, εἴτε δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον τοπωνύμιον «Σπήλαιον» νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι τὸ πραγματικόν, διότι ἐν ἐπιγραφῇ ἀναγεγραμμένη περὶ τὴν βᾶσιν ἐνὸς ἀργυροῦ συρματεῖνου σταυροῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, ἀναφέρεται: «ΑΦΡΗΚΕΚΤΒΗΡΜΝΣΜΔΑΜΝΣ ΕΙΣΤΜΝΘΚΟΤΠΛ» ἧτοι «Ἀφιερώθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου» Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τοῦ ἐντύπου τῆς Μονῆς Εὐαγγελίου, ἐκδόσεως Γλυκέος, Ἐνετίας, ἔτους 1671, ἀναγράφεται μεταξὺ ἄλλων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἡ ἐξῆς: ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝ ΠΑΡΧΙΤΙΚΙΜΗΣΕ-ΟΣΤΗΣΗ ΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΗΝΙΣΙΜΟΝ | ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΛΕ-ΓΟΜΕΝΙΣ ΠΙΛΕΟΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ (1719) | ΕΣΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥ ΑΧΡΙΔΩΝ ἧτοι «Εὐαγγέλιον ὑπάρχει τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου λεγομένης Πίλεον Μοναστήρι 1719 ἔσταυροπήγιο τοῦ Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν». Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ Ἱ. Μονὴ ἰδρῦθη ἐν τῷ χώρῳ, ὅστις ὀνομάζετο -Πίλεον- Πύλαιον, εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι ἐκ τῆς γενικῆς πτώσεως «τῆς Μονῆς Πυλαίου», «τῆς λεγομένης Πυλαίου» «τῆς Παναγίας Πυλαίου» ἐδημιουργήθη κατ' ἀφομοίωσιν ἡ ὀνομαστικὴ «Σπύλαιον» καὶ ἐταντίσθη πρὸς τὸ γνωστότερον ὄνομα «Σπήλαιον» (πρβ. Ἡ ὄζιὰ (ἡ Πάρνης), τὴν ὄζιάν, ἡ Νοζιά· ἡ Πεντέλη, τὴν Πεντέλην, τὴμ Πεντέλην, ἡ Μπεντέλη· τὸν Γίνη (Ἰωάννην)

τόγ Γίνην, ὁ Γκίνης· τὸν Γάκην, τὸγ Γάκην, ὁ Γκάκης (Γεωργάκη)· τὸν Κοτζιάν, τὸγ Κοτζιάν, ὁ Γκοτζιάς κ.τ.λ. Βλ. Γ. ΧΑΤΖΙΑΚΗ ᾠΑκαδ. ᾠΑναγν. τόμ. Α΄ σ. 509 καὶ Μεσαιωνικά καὶ νέα ᾠΕλληνικά Β΄ 424-425).

Εἰς ταῦτα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντιτείνῃ, ἐὰν στηριζόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ χαράκτου σκληρὰν κακοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας τῆς δευτέρας ἰδία ἐπιγραφῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι, ὡς οὗτος παρασυρθεὶς ἐκ τῆς λέξεως «ἐσταυρωμένος», ἀκουσίως ἐχάραξε τὴν λέξιν «ἐσταυροπίγιο», οὕτω καὶ μετὰ τὴν λέξιν «λεγόμενης» ἀκουσίως παρέλειψε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἀρχικὸν σ τῆς ἐπομένης λέξεως «ΠΙΛΕΟΝ». ᾠΗ παρατήρησις δὲ αὕτη θὰ

Εἰκ. 2. ᾠΑποψὶς τοῦ Πυλαίου ἀπὸ νότου. ᾠΑνωθεν τῆς κόμης τὰ ἐρείπια τοῦ ᾠΙουστινιανείου τείχους.

ἦτο ἰσχυρά, ἀν δὲν προσέκρουεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφὴν χαραχθεῖσαν ὑπὸ ᾠἄλλου βεβαίως τεχνίτου, ὅστις ἐν πλήρει συνειδήσει ἀνέγραψε τὴν λέξιν ΤΠΛΣ = τοῦ Πυλαίου, ᾠἄλλως θὰ ἐχάρασσε ΤΣΠΛΣ = τοῦ Σπηλαίου. Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως προκῦψαν νέον ὄνομα Σπήλαιον, ᾠἄτε εὐληπτότερον, γνωστότερον καὶ σαφέστερον, καίτοι οὐδαμοῦ τῆς περιοχῆς ὑπάρχει σπήλαιόν τι μικρὸν ἢ μέγα, καὶ ἀποδιδόμενον εἰς πολλοὺς ναοὺς καὶ φορητὰς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου συνηθέστατα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (προβ. Σπηλαιώτισσα, Χρυσοσπηλαιώτισσα, Μεγαλοσπηλαιώτισσα κ.τ.λ.) ἐπεκράτησεν. Οὐδόλωσ δὲ ἀπίθανον οἱ κτήτορες τῆς Μονῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ εἶχον προγενεστέρως μονάσει εἰς ἐτέραν μονὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα Σπηλαιώτισσα, ἐξ ἧς ᾠωνόμασαν καὶ τὴν νέαν ὁμοίως· διὸ παραλλήλως φέρονται ἀμφότερα τὰ ὀνόματα «Πυλαιώτισσα καὶ Σπηλαιώτισσα».

ᾠἘπειδὴ ἡ ἐκεῖ λατρευομένη εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου θεωρεῖται ἐκ τῶν πλέον θαυματουργῶν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ συρρέουσι κατ' ᾠΑὔγουστον ἰδία, εἰς τὸν ναὸν πλεῖστοι ἐκ διαφορωτάτων πάσχοντες νοσημάτων, ἵνα τύχῃσι τῆς θείας χάριτι ἰάσεως οἱ κάτοικοι τοῦ Πυλαίου πιστεύοντες, ὅτι ἡ ἐν τῇ ᾠΙ. Μονῇ λατρευτικὴ εἰκὼν τοῦ χωρίου τῶν ἔχει πολλὴν σχέσιν ἢ εἶναι ἰσότημος πρὸς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἱστορικὴν Μονὴν τοῦ Μ. Σπηλαίου ἀνέγραψαν καὶ προσπαθοῦσιν ἤδη νὰ ἐπιβάλῃσι εἰς τε τὴν μονὴν καὶ τὸ χωρίον τὸ ὄνομα «Μέγα Σπήλαιον. Οὕτως ἐδημιουργήθη σφοδρὰ πολωνυμία περὶ τὸν αὐτὸν τόπον Σπίλος, Σπίλιος, Σπήλιος, Σπήλαιον, Μέγα Σπήλαιον ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ᾠἄπλοο Πύλαιον¹.

ᾠ᾽Οτι τὸ πραγματικὸν ὄνομα βουνοῦ, κόμης καὶ Μονῆς εἶναι «Πύλαιον» βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὑπερκειμένης ὀχρῶσεως, ἀποτελουμένης ἐκ περιβόλου ἐκτισμένου δι' ἰσχυρῶν τειχῶν πλάτους 2-4 μ. ὑψουμένων ἐπὶ τοῦ χείλους τῶν πρὸ αὐτοῦ βαθειῶν χαραδρῶν ἢ ἐνισχυμένου διὰ τεχνητῶν κρημνῶν (εἰκ. 2-5). ᾠἩ εἰς τοῦτον εἴσοδος κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευράν, σφύζεται δὲ μέχρι σήμερον εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2 μέτρα ἢ βορεία παραστάς τοῦ πυλῶνος, διακρινομένη ἐν τῇ εἰκόني 4 ἀριστερά, πρὸ τῆς χαράδρας καὶ παρὰ τὸν ἀπύτομον βράχον, παρὰ τὸν ὀποῖον καὶ ἡ εἰς τὸν πυλῶνα ᾠἄγουσα ὁδός. ᾠἩ αὕτη παραστάς διακρίνεται ἐν τῇ εἰκόني 5, ἔνθα σημειοῦται καὶ ἡ ὀπή, εἰς ἣν εἰσήρχετο ὁ ἀσφαλιστικὸς μάνδαλος τῆς βορείας φρουριακῆς πύλης. ᾠ᾽Ο ἐν τῇ εἰκόني 2 διακρινόμενος περίβολος ἐχρησίμευεν ἀσφαλῶς ὡς τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῶν ἀμυνομένων, ἦτο δηλ. ἡ ἀκρόπολις μεγαλύτερου φρουριακοῦ συγκροτήματος περιλαμβάνοντος ὀλόκληρον τὸν νῦν κατφκηνόμενον χῶρον μετὰ τοῦ μικροῦ πέριξ ὑψηπέδου μέχρι τοῦ χείλους τῆς μεγάλης κατωφερείας, ἐφ' οὗ ὑψοῦτο ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος. Οὗτος δὲ καταρρεύσας σὺν τῇ

¹ ᾠἩ αὕτη πολωνυμία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν παρὰ τὴν Βόλβην ἀκρόπολιν τῆς ᾠἈρχαίας ᾠἈρεθούσης ὀνομαζομένην σήμερον Ρεντίνα (μεσαιων. Ρενθίνη) ἢ Κάστρο, Καρακόλι, Μοναστήρι, Διμυτόκα, Διδυμότειχον, Βίγλα.

παρόδω τοῦ χρόνου καὶ ἔνεκα τοῦ ψαθυροῦ ἐδάφους ἐσχημάτισε διὰ τῶν θεμελίων του τὸ ὑψίπεδον τὸ διακρινόμενον ἐν τῇ εἰκόνι 1, ἐν ἣ καὶ ἡ ἀπὸ ΝΔ ἄποψις τῆς Μονῆς. Τοιαῦτα ὑψίπεδα ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων σχηματισθέντα σώζονται καὶ ἀλλαχοῦ ὡς ἐν Βεροία καὶ Ἐδέσση. Τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον ἐνίσχυνεν ἡ φυσικὴ τάφος τοῦ Γρεβενίτικου ποταμοῦ, ὅστις ῥέων κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἡμικυκλικῶν ἢ ἔλλειψοειδῶν λίαν κατωφερῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ περιβάλλει

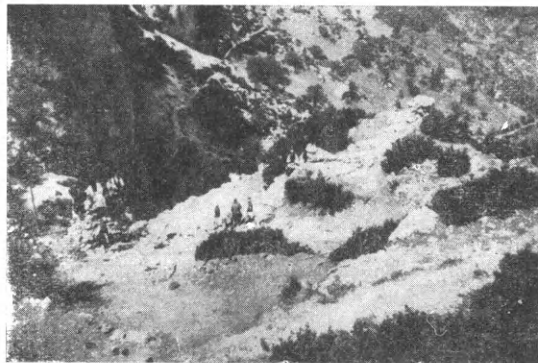

Εἰκ. 3. Ἐρείπια τοῦ τείχους τοῦ Πυλαίου παρὰ τὴν θέσιν «Τσιτσιλιάνος».

τοῦτον σχεδὸν ἡμικυκλικῶς ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς ΝΔ.

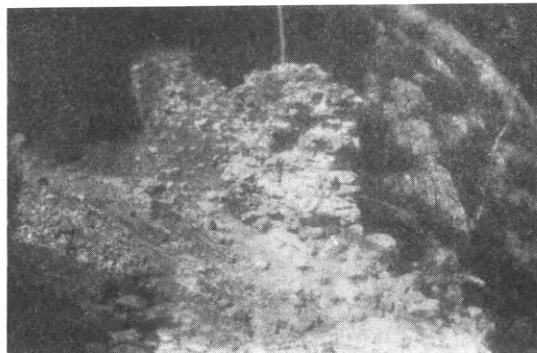
Ἡ εἰς τὰ καλύτερον διατηρούμενα μέρη τῶν τειχῶν τούτων παρατηρουμένη τειχοδομία ἔχει ἐκτελεσθῆ κατὰ τὸ Ἰουστινιανεῖον σύστημα ἤτοι τὸ διὰ παρεμβολῆς 4-5 παραλλήλων σειρῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων κατὰ ἰσοῦψεις ἀποστάσεις τῆς κοινῆς ἀργολιθοδομίας. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο γενικευθὲν καὶ χρησιμοποιηθὲν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μικρὰν θὰ παρῆγε συμβολὴν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτίσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ἂν μὴ ἀνέφεραν αὐτὸ ὄνομαστὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φρουρίων ὁ ἱστορικὸς ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ἐν τῷ περὶ Κτισμάτων (Δ. 4.25) ἔργῳ αὐτοῦ γράφων «... ἀνευεώθη δὲ τὰδε... Ἄπις, Πήλεον, Κώμη Πακούε, Σκυ-

δρέων πόλις... Εὐρώπη». Ἄλλὰ καὶ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Προκοπίου παρέχει ἀρκετὰς δυσκολίας. Ὁ συγγραφεὺς δηλ. ἀναγράφων ἐν τῷ καταλόγῳ τὰ τοπωνύμια τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεγερθέντων φρουρίων, δὲν ὀρίζει ἀκριβέστερον

Εἰκ. 4. Τὰ ἐρείπια τῆς «Πόρτας» τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου. Ἄποψις ἀπὸ ΝΔ.

τὰς χώρας ἢ τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς τὰ φρούρια ταῦτα ἔχουσιν ἰδρυθῆ, ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ πλεῖστα εἰλημμένα ἐκ τῆς Λατινικῆς ἢ ὄντα Λατινικὰ τοπωνύμια ἐκ κακῆς ἢ ἀστόχου μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραμένουσιν ἀσαφῆ καὶ

Εἰκ. 5. Ἡ βορρεια παραστάς τοῦ πυλῶνος τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου, ἐν ἣ διακρίνεται ἡ ὀπή τοῦ ἀσφαλιστικοῦ μανδάλου.

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσιν. Οὕτως ὁ Προκόπιος τοποθετῶν τὴν «Σκυδρέων πόλιν» καὶ τὴν «Πούψαλον», αἵτινες νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι ἄλλαι ἢ ἡ Σκύδρα καὶ ἡ Ἄψαλος τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν νέαν, καθιστᾷ ἀμφίβολον, ἂν πρόκειται περὶ ἄλλων συνωνύμων πόλεων ἢ τοπωνυμίων κειμένων ἐν τῇ Ἡείρῳ τῇ νέᾳ ἢ περὶ τῶν τῆς

Μακεδονίας. Τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ περὶ τοῦ φρουρίου «Εὐρώπη», ἣν τοποθετεῖ εἰς τὴν παλαιὰν Ἑπειρον, ἐν ᾧ ἡ αὐτὴ πόλις «Εὐρώπη», νῦν Εὐρώπος, κειμένη ἐν Μακεδονίᾳ φέρει ἐπίσης ἀκρόπολιν ὠχυρωμένην. Ἐπομένως δὲν εἶναι εὐδιάκριτον, ἂν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων, ἀλλὰ συνωνύμων πόλεων ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις κειμένων ἢ περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐσφαλμένως ἀλλαγῶς ἀναγραφομένης. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον Πήλεον - Πύλειον - Πύλαιον, ὅπερ ὁ Προκόπιος καταλέγει ἐν τοῖς ἐν Ἑπειρῶ νέα ἀνανεωθεῖσι φρουρίοις, ἐν ᾧ κεῖται ἐν τῇ δυτικωτάτῃ Μακεδονίᾳ καί, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούνων τῆς Πίνδου. Ἡ δυσκολία αὕτη νομίζω, ὅτι αἴρεται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ βορεία ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆλθε διοικητικῶς εἰς τὴν Ἑπειρον. Δὲν ἦτο ἄλλως τε δυνατόν ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς νὰ παρῖθη τὴν φύσει ὠχυρὰν καὶ στρατηγικωτάτην θέσιν, τὴν δεσπόζουσαν τῆς μοναδικῆς ἐκ Μακεδονίας πρὸς Ἑπειρον ἢ ἀντιθέτως ὁδοῦ ἀνοχύρωτον, ἀφ' οὗ αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν Πύλην, δι' ἧς ἐπικοινωνοῦσιν αἱ δύο ἐπαρχίαι, εἰς ὃ καὶ ὀφείλει ἀσφαλῶς τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνισχύσας ταύτην διὰ φρουρίου κατέστησε «πύργοισι ἐρυμνοτάτην».

Τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ συγγέται ὡς δῆθεν παρεφθαρμένος τύπος, μὲ τὸ ὄνομα Πήλιον, πόλιν τῆς Δασσαρατίδος (πιθανῶς νῦν Πλιάσαν), ΔΗΜΙΤΣΑ Μακεδονία 9 Π σ. 605 καὶ κυρίως 636 ἐξ., εἰς ἣν πρὸ τῆς εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείας ἐξεστράτευσεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος «Ἀλέξανδρος δὲ παρὰ τὸν Ἐριγῶνα ποταμὸν πορευόμενος εἰς Πήλιον πόλιν ἐστῆλλετο» (ΑΡΡΙΑΝ. Ἀναβ. 1-5), διότι ἡ πόλις αὕτη διετήρησεν ἕκτοτε μέχρι σήμερον ἀμετάβλητον τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ὃ δὲ Προκόπιος θὰ ἐγνώριζε τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ ὀνόματος ἄτε γνωρίζων καλῶς καὶ τὸ τοῦ ὄρους τῆς Θεσσαλίας, ὅπερ ἀναγράφει δις ἐν Δ' 3-6 «τὸ ὄρος τὸ Πήλιον», «ἐξ ὄρους τοῦ Πηλίου»· ἐπομένως ὁ Προκόπιος δὲν ἀνέγραψε τὸ τοπωνύμιον παρηλλαγμένον, ἀλλ' ἐδήλωσε τὸ ὄνομα, ὅπερ προϋτίθετο νὰ καταστήσῃ γνωστὸν «τὸ Πύλειον», ὅπερ νομίζω, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φύσει καὶ θέσει εἶναι ἢ τὸ ἡμέτερον Πήλεον-Πύλαιον.

Κατὰ ταῦτα ἡ μοναδικὴ καὶ δύσβατος στενωπὸς ἢ ἐκ τῆς δυτικωτάτης Μακεδονίας πρὸς τὴν Ἑπειρον ἄγουσα, ὠχυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα Πήλεον-Πύλαιον. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἴσως ἔφερε καὶ πρὸ τῆς ὠχυρώσεως, διετήρησε δὲ αὐτὸ ἀσφαλῶς μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἕκτοτε τὸ μὲν φρούριον δὲν ἐχρησιμοποίηθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, οἱ δὲ πεδινοὶ συνοικισμοὶ οὐδεμίαν παρεῖχον ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κατοίκους, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων καὶ περισσότερον εὐπροσβλήτων μερῶν καὶ νὰ ζητήσωσιν ἀσφαλέστερον καταφύγιον ὑπὸ τὸ ἠρειπωμένον καὶ δυσπρόσιτον κάστρον (εἰκ. 1). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Πήλεον-Πύλαιον εἶχε ἤδη ἀποβῆ ἀκατανόητον, ταυτίσαντες αὐτὸ πρὸς τὸ παραπλήσιον ὄνομα τοῦ ἥρωος τῆς παραδόσεως μετέβαλον εἰς «Σπίλος-Σπύλος-Σπήλος ἢ Σπήλιος-Σπύλιος-Σπίλιος» καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους μετέτρεψαν εἰς «Σπήλαιον», ὅπερ εἶναι σήμερον καὶ τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τοῦ βουνοῦ ἀντὶ τοῦ ὄρθου «Πύλαιον».

Ἡ Ἰ. Μονὴ τοῦ Πυλαίου. Αὕτη ἀνεγερθεῖσα μετὰ τῆς ΒΑ εἰσόδου καὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐλαφρῶς πρὸς νότον ἀποκλίνοντος χώρου παρουσιάζει ὅσιν τετραγώνου περιβόλου, οὗτινος τὴν μὲν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν καταλαμβάνουσι διάφορα κτίρια, ἐν οἷς τὸ ἡγουμενεῖον, τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, οἱ ξενῶνες καὶ αἱ ἀποθηκαὶ κάτω καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν κεῖται ἡ ἡμιπόγειος κρύπτη τῶν κειμηλίων, ἐν τῇ νοτιᾷ πλευρᾷ ὑπάρχουσιν ἡττονος σημασίας κτίρια, τὴν δὲ ἀνατολικὴν κλείει ἀπλοῦς μανδρότοιχος.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ περιβόλου τούτου ἀνηγέρθη τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς. Γενικὴν ἄποψιν ταύτης δεικνύει ἡ εἰκὼν 1. Ἡ Μονὴ εἶναι Σταυροπηγιακὴ ἀνήκουσά ποτε διοικητικῶς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν καὶ καθηγιασθῆ ἐπ' ὀνόματι τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. Τὸν δὲ χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορίσεως τῆς Μονῆς γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐν τῷ καθολικῷ ἀναγεγραμμένων ἐπιγραφῶν, ὧν αἱ δύο κτητορικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ πέντε ἀνάγονται εἰς τὴν ἀνιστόρησιν. Ἡ μία τῶν κτητορικῶν κειμένων εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου κλίτους

ἔχει ἐν μεταγραφῇ οὕτως: «Ι.Χ.Ν.Κ. Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ' ὀνόματι τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν τῇ θεοσώστῳ καὶ πολυσεβάστῳ ἐπιτοχίᾳ Γρεβενῶν ἐν τῷ ἰδίῳ θελήματι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κλήμεντος Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ ἐκ θελή-

ἐπιγραφῶν ἡμῶν ἄρχονται διὰ τοῦ «Σταυροπήγιον ἁγιασθὲν» καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ, ὅτι τὸ καθολικὸν εἶχεν ἀνεγερθῆ παλαιότερον καὶ καθηγιαθῆ ὡς Σταυροπήγιον τὸ 1633, ἂν μὴ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου χώρου ἦτο ἀναγεγραμμένον διὰ κεράμων τὸ αὐτὸ ἔτος.

Εἰκ. 6. Ἄψις καὶ κόγχαι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

ματος τοῦ κατὰ τόπου ἀρχιερατεύοντος κυρίου κὺρ Γαβριὴλ ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου ἐπὶ βασιλείῳ Σουλτάν Μουράτ Ζ΄ ἀπὸ κρίσεως ἀχλγ ἀπὸ Χριστοῦ. Κτίτορες Δημητρίου ἱερέως, Παχωμίου ἀπὸ ἱερομονάχου, Γαλακτίου ἱερομονάχου. . . . Παρθενίου τῶν Μοναχῶν, Δημητρίου ἱερέως. . . . Μαΐου ΚΗ». Ἡ δὲ ἐτέρα ὡς ἐξῆς: Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσης ἐν τῷ ἰδίῳ θελήματι παρὰ κυρίου κὺρ Μελετίου Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Πατριάρχου ἀχλγ». Ὁ συνήθης τύπος τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν εἶναι «ἀνηγέρθη ἐκ βάρθρων καὶ ἀνεκαινίσθη, ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων, ἀνηγέρθη ἐκ βάρθρων θεμέλιον καὶ ἀνοικοδομήθη, κ.τ.τ.», ἀντὶ τούτων ἀμφότεραι αἱ

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τὸ σταυροπήγιον καθηγιασθῆ ἐπὶ βασιλείᾳ Σουλτάν Μουράτ. Ὁ Μουράτ δὲ οὗτος δέκατος ἑβδόμος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Σουλτάνων γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουράτ Δ' ἐβασίλευσε δέκα ἐπτὰ ἔτη 1623 - 1640 (βλ. Α. ΒΑΠΟΡΙΔΟΥ Βιογραφικὴ ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τομ. Β' σ. 55-65. Κων/πολις 1885).

Αἱ ἐπιγραφῶν ὁμοῦ παρέχουσι πράγματα εἰς τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν ἀρχιερέων. Ὁ κατὰ τόπους δηλ. ἀρχιερατέων Γαβριὴλ καταγόμενος ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου εἶναι προφανῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁμοῦ τοῦτο ὁ μὲν Ἀμασειᾶς Ἀνθιμος ἐν τῷ χρονολογικῷ καταλόγῳ τῶν πάλαι ποτε

Ἀρχιεπισκόπων Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν (ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ἔτος Θ΄ 1888-89 σ. 158 κέ. Κων/πολις) ἀναγράφει τὸν Γαβριήλ ὡς 54^{ον} Ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν 1585-1594. Ὁ δὲ Gelzer (Der Patriarchat von Achrida, σ. 26, Leipzig 1902) τὸν αὐτὸν ὡς 42^{ον} κατὰ σειράν τὸ 1551, ἀκολουθῶν τὸν Golumbinski, νομίζει ὅμως, ὅτι εἶναι κατὰ σειράν νεώτερος. Ὁ ἱεράρχης οὗτος εἶναι ὁ κατὰ Murawieff (Verhältnis Russlands zum Osten II σ. 167. St. Petersburg 1858) μεταβὰς τὸ 1586 εἰς Ρωσσίαν δι' ἐπαιτείαν, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐπισκεφθεὶς τὸν Στέφανον Μπατόρου, ἔλαβεν ὑποσχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σίξτον τὸν Ε΄. Ἔτερον ἀναφέρει τὸ 1593, ἀλλ' ὑποθέτει, ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ 42^ῳ. Ὅθεν οἱ ὑπὸ τοῦ Gelzer τὸ 1551, 1586 καὶ 1593 ἀναφερόμενοι εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Γαβριήλ 42^{ου} κατὰ σειράν Ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν καὶ ὁ αὐτός, ὃν ὁ Ἀμασειᾶς Ἀνθιμος ὀνομάζει 54^{ον}. Ἔτερος ὁμώνυμος τῷ ἡμετέρῳ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Gelzer ὡς 57^{ος} ἀναφερόμενος, ὅσπερ κατὰ Jireček (Geschichte der Bulgaren σ. 465) ἐν ἔτει 1654 μετὰ τῶν Βοεβοδῶν τῆς Βλαχίας, τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Παρθενίου, τοῦ Μητροπολίτου Τυρνόβου Κυρίλλου καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀπέστειλε τὸν Πάρτσεβιτς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδον τὸν ΙΙΙ, ἵνα ζητήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν. Ὁ ἡμέτερος ὅμως Γαβριήλ ὢν Ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν «κατὰ τόπου ἀρχιερατεύων» καὶ οὐχὶ Ἀχριδῶν παραμένει ἄγνωστος καὶ χρονολογικῶς μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου Γαβριήλ. Δέον λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ 42^{ος} ἢ κατὰ τὸν Ἀμασειᾶς 54^{ος} Γαβριήλ ὢν μακροβιώτατος (1551-1633) καὶ παραιτηθεὶς ἢ καθαιρεθεὶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ἀνήλθε κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Γρεβενῶν καὶ συνετέλεσε διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς μονῆς, πρᾶγμα λίαν ἀπίθανον ἢ ὅτι ὁ ἡμέτερος Γαβριήλ καὶ ὁ διευθύνων βραδύτερον τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἥτοι ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1593 ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν Γαβριήλ ἀνήλθε βραδύτερον (1654) εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὡς 57^{ος} ἀρχιεπίσκοπος, ὅπερ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον.

Ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφέρονται κατὰ τὸ ἔτος 1633 δύο συγχρόνως ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν ὁ «Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Κλήμης Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν» καὶ ὁ «κὺρ Μελέτιος Μακαριώτατος Ἀχριδῶν Πατριάρχης». Καὶ ὁ μὲν Κλήμης ἄγνωστος ἄλλοθεν ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ. Ἡ δὲ συνύπαρξις δύο κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος Ἀρχιεπισκόπων ἐν τῇ αὐτῇ Μητροπόλει δὲν εἶναι παράδοξος, διότι τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὸ 1676 μετὰ τῶν Πατριαρχῶν Κων/πόλεως Παρθενίου τοῦ Δ΄, πατριαρχοῦντος τὸ πέμπτον καὶ Διονυσίου τοῦ Δ΄. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἀναφέρεται τὸ 1676 ἰνδ. 18 Μαΐου 20, ὁ δὲ δεύτερος τὸ 1676 ἰνδ. 18 καὶ Αὐγούστου, ἐπομένως ὁ δεύτερος διεδέχθη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐν τῇ πατριαρχίᾳ τὸν πρῶτον (βλ. ΣΑΘΑ Μεσ. Βιβλ. τ. Γ' σ. 602). Ὅθεν φαίνεται, ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀχριδῶν, τὸν ἄλλοθεν δηλ. ἄγνωστον Κλήμεντα διεδέχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1633 ὁ Μελέτιος διαρκούσης τῆς ἀνοικοδομήσεως. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ παρ' ἑκατέρῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων χρῆσις διαφόρου τίτλου «Ἀρχιεπίσκοπος — Πατριάρχης». Περὶ τούτου καὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὁ μὲν Ἀμασειᾶς (ὡς ἀν. σ. 158) ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α΄ τὸ 535 τὴν προτέραν ἐκκλησιαστικὴν παροικίαν, ἐπισκοπὴν Λυχνιδοῦ τιτλοφορουμένην, ἀνηγόρευσε ἀρχιεπισκοπὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν», ἐπεφύλαξεν ὅμως διὰ τῆς ΡΛΑ΄ νεαρᾶς ἐκείνης νομοθεσίας τὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως καὶ ὅτι τὸ 1767 αἰτήσῃ κλήρον καὶ λαοῦ σύμπαντος τοῦ κλίματος ἐκεῖνου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν Α΄ Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας ὑπετάγησαν προσαρηθεῖσαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐκεῖναι μητροπόλεις, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ αἱ ἐπισκοπαί, δέκα τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὴν κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως ἐπὶ Πατριαρχίας Σαμουήλ Χαντζεργῆ. Ὁ δὲ Gelzer (ἔ.ἀ. σ. 176 κέ.) ἀναφέρει, ὅτι ὁ τίτλος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς εἶναι «ἐλέφ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας», ὑπερμεσοῦντος ὅμως τοῦ 17^{ου} αἰ. ἀντὶ τοῦ «Ἀρχιεπίσκοπος» προστίθεται ὁ ὑπερήφανος τίτλος «Πατριάρχης», ὅστις ὅμως τίτλος εἶναι

ὀνομαστικὸς καὶ ὅτι μόνον τὸν τίτλον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ὁ Γερμανὸς ἀγπημηνὸς Μαΐτου ἢ «... ἠθέλησε κάμει τὸν ἀνάξιον τοῦ ἀναβιβάσαι εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Πατριάρχην... ἰθύνειν... καὶ τὴν θεόθεν λαχοῦσάν μοι Πατριαρχίαν». Ἐκ τῆς ἡμετέρας ὁμως ἐπιγραφῆς δηλοῦται, ὅτι τὸν τίτλον τοῦτον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ἥμισυ αἰῶνα ἐνωρίτερον τοῦ Γερμανοῦ ὁ ἡμέτερος Μελέτιος.

Ὁ δὲ Μελέτιος οὗτος κρυπτοκαθολικὸς κατὰ τὸν Allatius (Consensio σ. 1092) ἀναγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Gelzer (αὐτ. σ. 27) ὡς 54^{ος} Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἐξελέγη κατὰ Σάθαν (αὐτ. σ. 566, 568) ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως τὴν 23 Ἰουνίου 1628 ἰνδ. ια, Μητροπολίτης Σοφίας ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Ἰερεμίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατηγορηθεὶς ἐπὶ πορνεία καὶ καθαιρεθεὶς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1631 ἰνδ. ιε ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ αὐτὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀμασίας ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀχριδῶν τὸ 1634 ὡς 61^{ος} κατὰ σειράν. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ Μελέτιος, τυχὼν πρότερον συγγνώμης, ἐξελέγη τὸ 1633 ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἀντὶ τοῦ ἐκλιπόντος Κλήμεντος, διὸ ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιδεικτικῶς τὸν πομπώδη τίτλον «Πατριάρχης». Κατὰ τὸν Gelzer ἀκολουθοῦντα τὸν Murawieff (αὐτ. II σ. 167) ὁ Μελέτιος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους (1644) ἐπεζήτησε τὸν Θρόνον τῆς Κων/πόλεως, ἔνεκα ὁμως τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ (Instriguen) κατὰ διαταγὴν τοῦ Μ. Βεζύρου ἐδολοφονήθη. Ἐν τούτοις πατριαρχεῦντος τὸ δεύτερον Παΐσιου τοῦ Α' ὑπάρχει κατὰ Μάρτιον 1651 ἰνδ. δ ὑπόμνημα τοῦ Σοφίας Μελετίου, ἕτερον δὲ ὑπόμνημα τοῦ κλίματος Ἀχριδῶν τὸ 1676 διὰ τὸν αὐτὸν πρόφην Σοφίας Μελέτιον, ὅστις κατὰ Gelzer (αὐτ. σ. 116) ἐκλέγεται τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1676 ἰνδ. ιε ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου Κων/πόλεως συνελθούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν Φαναρίῳ Ἁγίου Γεωργίου ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν. Ὁ Gelzer (αὐτ. σ. 45) προσθέτει, ὅτι ὁ Μελέτιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν κώδικα γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «κώδιξ τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κλήμεν-

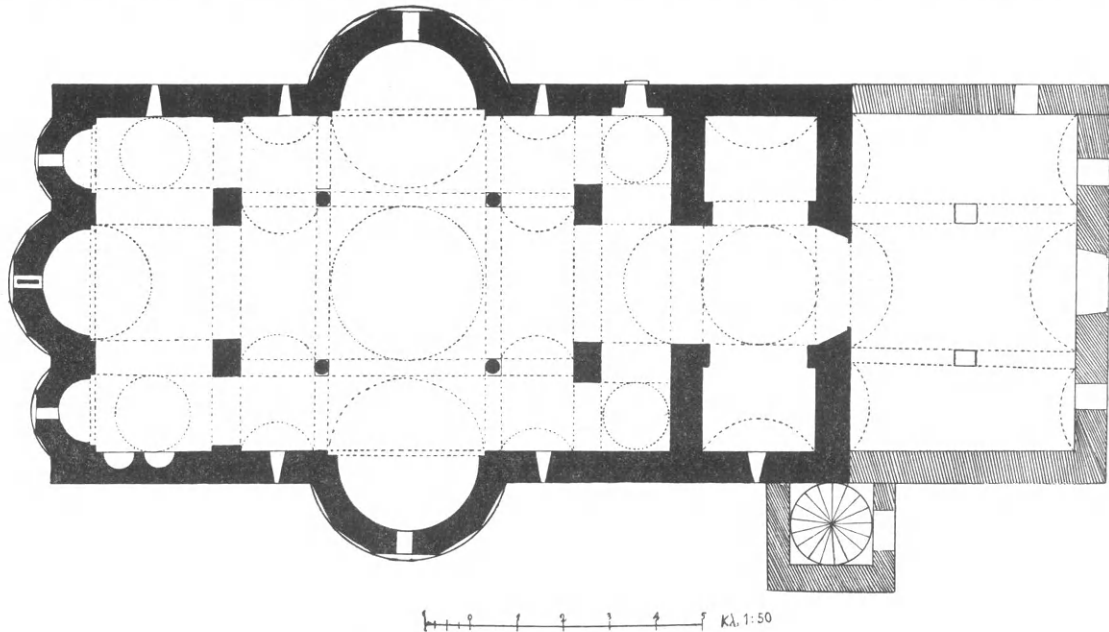
τος ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν». Ἡ ἀφιέρωσις ἔχει οὕτως: «† Ἀφιερῶθη ὁ παρὼν κώδιξ τῇ ἡμετέρᾳ ἀρχιεπισκοπῇ Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπικρατείας ἡμῶν καὶ ἔκθεσιν τῶν ὑπομνηματισθησομένων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς πράξεων καὶ ὑποθέσεων· ὅθεν ὁ ἀποξενῶσαι τοῦτον βουληθεὶς, ὅστις καὶ ἂν εἶνε φθόνφ καὶ κακία κινούμενος εἶναι τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος».

Ἐν σωτηρίῳ ἔτει αχοζ, μηνὸς Μαΐτου α' ἰνδικτιῶνος ιε, Μελέτιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀρχιεπίσκοπος τῆς α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας». Παρατηρητέον, ὅτι ὁ Μελέτιος οὗτος χρησιμοποιοῦ τὸν μετριόφρονα τίτλον «ἀρχιεπίσκοπος», ἐν ᾧ ὁ τοῦ 1633 ὀνομάζεται «πατριάρχης». Τούτων οὕτως ἐχόντων ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο Ἀρχιεπισκόπους Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα Μελέτιος καὶ τὸν αὐτὸν 17^{ον} αἰ. Ὁ εἰς τούτων εἶναι ὁ τὸ 1628 ὡς Σοφίας τὸ 1631 καθαιρεθεὶς ἐπὶ πορνεία, τὸ 1633 ἐκλεγείς ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν, χρησιμοποιοῦσας πρῶτος τὸν τίτλον «Πατριάρχης» καὶ τὸ 1644 δολοφονηθεὶς, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ὁ ἐκλεγείς τὸ 1651 ὡς Σοφίας καὶ τὸ 1676 χειροτονηθεὶς Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸν συνήθη τίτλον «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν». Τὸ νὰ δεχθῆ τις, ὅτι ὁ Πατριάρχης Μελέτιος τοῦ 1633 καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μελέτιος τοῦ 1676 εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀποβαίνει ἀκατανόητον καὶ ἀπαράδεκτον ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ 1644 ἐπισυμβάσης δολοφονίας τοῦ πρώτου.

Προσθέτω ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μονῇ συνήλθον τῇ προστάξει καὶ ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Παρθενίου οἱ διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς χηρευούσης Μητροπόλεως Πελαγονίας ὀρισθέντες τρεῖς Ἀρχιεπίσκοποι τὸ 1679. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, ὅπερ δημοσιεύει ὁ Gezler (αὐτ. σ. 46), ἔχει οὕτως: «† Τῆς α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Παρθένιος. † Τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Πελαγονίας ἄνευ προστάτου ἐναπομεινάσης διὰ τε τοῦ ἐν αὐτῇ προεδρευόντος πρόφην Ἀχριδῶν κυρίου Γρηγορίου οἰκειοθελῶς παραιτησαμένου, ἡμεῖς οὖν οἱ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ἀρχιεπισκοπῇ ταύτῃ Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας διατελοῦντες ἀρχιερεῖς συνελθόντες καὶ τῇ προστάξει καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν δεσπότη κυρίου κυρίου Παρθενίου ἔνδον τοῦ ναοῦ τῆς

Ἐπεραγίας Θεοτόκου εἰσελθόντες τῆς λεγομένης Σπηλαίου ἐν Γρεβενῶ καὶ ψήφους κανονικὰς ποιήσαντες, τὸ τίς ἄρα εἶναι ὁ ἄξιος εἰς τὸ προστατεύειν καὶ ποιμένειν τὰ ἐκεῖσε λογικὰ πρόβατα τοῦ κ. ἡ. Ἰ. Χριστοῦ, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Διβρῶν κύριον Μητροφάνην, ἔπειτα τὸν πανιερώτατον Σισανίου κύριον Λεόντιον καὶ τρίτον ἐξελέξαμεν

νικῶν μορφῶν τῶν καθολικῶν τῶν ἐν Μετεώροις Μονῶν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ Βαυλαῶν καὶ ἀποτελεῖ διὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαφορῶν παραλλαγὴν τινα, ἧς συνέχεια ἡ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου (πρβ. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰ. καὶ ἐν ΕΠΕΤ. ΕΤ. ΒΥΖ. ΣΠΟΥΔΩΝ τ. Θ' σ. 381 κέ. εἰκ. 13, 16 καὶ 19,

Εἰκ. 7. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς Σπηλαίου.

τὸν ὀσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κύριον Γερμανόν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος τῶν ἄλλων εὐρέθη βέλτιστος καὶ ἄξιος τοῦ ποιμένειν τὴν ἄνωθεν διαληφθεῖσαν ἁγίαν Μητρόπολιν. Ὅθεν καὶ διὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐγράφη τὸ παρὸν ὑπόμνημα καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι θείῳ κώδικι τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Ἀρχίδος εἰς μνήμην αἰτίδιον τῶν μεταγενεστέρων. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχοθ, μηνὸς Ὀκτωβρίου ιε

† ὁ πρῶν Ἀρχιδῶν Γρηγόριος
Σισανίου Λεόντιος
Καστορίας Διονύσιος. —

Ἀρχιτεκτονική. Τὸ Καθολικὸν τῆς ἡμετέρας Μονῆς εἶναι ὁ συνήθης ἀγιορειτικὸς τύπος ἐκκλησίας ἐχούσης τὴν ἀψίδα εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς μετὰ κογχῶν κατὰ τὸ διακονικὸν καὶ τὴν πρόθεσιν καὶ δύο κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν μακρὰς πλευρὰς χορῶν (εἰκ. 7). Ὁ τύπος οὗτος ἴσταιται μετὰ τῶν ἀρχιτεκτο-

φρονῶ δὲ ὅτι ὁ τεχνίτης τοῦ ἡμετέρου καθολικοῦ ἔχει ὑποστῆ ἀρκετὴν ἐπίδρασιν ἐκ τῶν καθολικῶν τῶν Μετεώρων, ἅτινα μολὶς ὀκτῶρον ἐντεῦθεν ἀπέχουσιν. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς πεντάπλευρος ἀψὶς φέρει ἄνω καὶ κάτω δύο σειρὰς τυφλῶν τόξων μετὰ διπλῶν πλαισίων (εἰκ. 6) καὶ δίλοβον παράθυρον κατὰ τὸ μέσον τῆς κάτω σειρᾶς τῶν τόξων ὁμοίως κατασκευῆς εἶναι καὶ αἱ ἑκατέρωθεν τρίπλευροι κόγχαι ἑκατέρα τούτων φέρει εἰς τὸ μέσον ἐπίσης τῆς κατωτέρας σειρᾶς τῶν τυφλῶν τόξων ταπεινὸν παράθυρον. Τῆς αὐτῆς κατασκευῆς εἶναι καὶ οἱ ἑκατέρωθεν χοροί. Κόγχαι καὶ χοροὶ ἐδραζόμενοι ἐπὶ ἡμικυκλικῶν ἐλαφρῶς προεχόντων τοίχων (εἰκ. 6-8) εἶναι κατασκευασμένοι δι' ἰσοῦψῶν λίθων καὶ μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων, ἀμφοτέρων διατεταγμένων εἰς παραλλήλους γραμμὰς συνεχεῖς καὶ μὴ διακοπτόμενας διὰ παρεμβολῆς καθέτων ὀπτοπλίν-

θων ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Ἀθηνῶν Ἀγ. Θεοδώρων, Καπνικαρέας, Νικοδήμου, Ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς, Δαφνίου κ.λ.π. ἢ διὰ κεραμεικῶν διακοσμήσεων (πρβ. ΑΝΔΡ. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ Εὐρετήριον τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τεύχ. Β' εἰκ. 55, 56, 61, 73, 79. Ἀθῆναι 1929 καὶ

Εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦται ὁ πολυγωνικός, μᾶλλον ταπεινὸς τροῦλλος ἐπιμελῶς ἐκτισμένος διὰ τετραγώνων πλινθοπεριβλήτων λίθων· ἐκάστη τούτου πλευρὰ φέρει τυφλὸν τόξον μετὰ διπλοῦ ἄνω πλαισίου στηριζομένου εἰς τὸν κιονίσκον ἐκάστης γωνίας· εἰς

Εἰκ. 8. Κόγχαι καὶ χορὸς τῆς νοτίας πλευρᾶς καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ αὐτ. τεύχ. Γ' εἰκ. 172, 293, 294. Ἀθῆναι 1933. Τοῦ αὐτοῦ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας Ἀθῆναι 1939. DIENL Manuel d'art Byzantin σ. 724 κέ. εἰκ. 365, 366). Ἡ λοιπὴ τοιχοδομία ἀποτελεῖται ἐκ κοινῆς ἀργολιθοδομίας.

Ἀντὶ παραθύρων εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς φέρει στενὰ ἐπιμήκη ἀνοίγματα μετὰ πλαισίων εὐρυνόμενα ἐσωτερικῶς ὡς αἱ τυφεκῆθραι (εἰκ. 8, 9).

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν τοίχων εἰς τὴν στέγην ἐπίσης ἀπλή. Ἡ κεράμωσις ἐγένετο διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου λόγφ τῶν ἰσχυρῶν ἀνέμων (εἰκ. 9).

δὲ τὸ μέσον τοῦ τυμπάνου τῶν τυφλῶν τόξων στεναὶ θυρίδες ἐναλλάξ (εἰκ. 8-9). Ὁμοίος τροῦλλος κατὰ τι ταπεινότερος ὑψοῦται ὀπισθεν τῆς ἐγκαρσίας στέγης τοῦ νάρθηκος ἢ λητῆς ὁμοίας κατασκευῆς, πλὴν ἄνευ χρήσεως ὀπτοπλινθῶν (εἰκ. 9).

Εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σημειοῦται ἐξωθεν καὶ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἀετωμάτιον, ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ τῆς στέγης τῆς νεωτέρας πρὸς δυσμὰς προσθήκης τοῦ ἐξωνάρθηκος (εἰκ. 9).

Διὰ τῆς μεικτῆς τοιχοδομίας ὁ τεχνίτης ἐπέτυχε νὰ ἐξάρη τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐκκλησίας, κόγχας καὶ χορούς, καὶ χαρακτηρίσας τὸν τροῦλλον ὡς τὸ κυριώτατον μέρος, ἐποίκιλλεν αὐτὸν διὰ

πλουσίας χρήσεως ὀπτοπλίνθων. Ρομβοειδῆ τινὰ ἄνωθεν τοῦ διλόβου τῆς ἀψίδος παραθύρου σχήματα καὶ ὁ κάτωθεν τοῦ ἀετοῦ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς σταυρὸς ἀποτελοῦσι τὴν μόνην κεραμεικὴν διακόσμησιν. Ἡ δὲ χρησιμοποίησις τῶν ποικίλων ἐν τῷ αὐτῷ κτιρίῳ οἰκο-

καὶ ἐγκαρσίων καμαρῶν φέρει κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἡμισφαιρικὰς στέγας, ὡς ἐν τοῖς συγχρόνοις καθολικοῖς τῶν ἄττικῶν Μονῶν Ἀσωμάτων Πετράκη, Καρέα, Ἀστερίου (βλ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Εὐρετήρ. εἰκ. 158, 208, 223) ἐν Κίλισεε τζαμί Κωνσταντινουπόλεως (DIEHL ἔ.ἀ.

Εἰκ. 9. Τὸ καθολικὸν τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου ἀπὸ τῆς ΝΔ πλευρᾶς.

δομικῶν τρόπων φρονῶ, ὅτι ἐκφράζει μὲν τὴν προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου πρὸς μίμησιν τοιχοδομίας παλαιότερων μνημείων, δεικνύει ὅμως ἐν ταῦτῳ καὶ τὴν τάσιν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς συνθέτου τοιχοδομίας εἰς τὴν ἀπλὴν ἀργολιθοδομίαν, ἣτις μετ' ὀλίγον ἐπικρατεῖ καὶ γενικεύεται.

Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ δύο ἰσχυροὶ τετράγωνοι πεσσοὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δύο ὅμοιοι πρὸς δυσμὰς μετὰ τῶν τεσσάρων κίωνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ τροῦλλος, ὑποβαστάζουσι τὸ ὅλον συγκρότημα τῆς στέγης καὶ παρέχουσι τὴν μορφήν βασιλικῆς μετὰ τροῦλλου καὶ χορῶν (εἰκ. 7). Ἡ δὲ στέγη σχηματιζομένη δι' ὀριζοντίων

εἰκ. 194) κλπ. ἐν ᾧ ἐν τῷ νεωτέρῳ καθολικῷ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τῶν Μετεώρων τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἡμισφαίρια διανοιγένητα μετεσχηματίσθησαν εἰς στενοὺς ῥαδινοὺς τρουλλίσκους, παραλείπονται δὲ τὰ κατὰ τὰς γωνίας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πρβ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ἔ.ἀ. εἰκ. 18 καὶ 19). Ὁ δὲ νάρθηξ διὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ἀμφοτέρων τῶν θυρῶν ἰσχυρῶς προεχουσῶν δίκην πεσσῶν παραστάδων, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ὁ τροῦλλος, σχηματίζει εἰς τὸ μέσον εὐρύχωρον οἶνονεὶ διάδρομον, ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς θύρας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ δύο ἐκατέρωθεν σχεδὸν τριγώνων διαμερισμάτων.

Ὁ κυρίως ναὸς χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἀψίδος,

τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ διὰ ξυλογλύπτου τέμπλου λαμπρᾶς τέχνης μετὰ βημοθύρων θαυμασίας διακοσμήσεως.

Ζωγραφική. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ εἶναι κατάγραφον: Αἱ τοιχογραφίαι ὅμως καλυπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ῥύπου τῶν καπνῶν εἶναι δυσδιάκριτοι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἶναι ἀμυδρόν, ἔλειπον δὲ καὶ τὰ τεχνικὰ μέσα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ληφθῶσιν ἀπεικονίσεις. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀναπληροῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν δίκην ἀντερρεισμάτων τετραγῶνων ξυλίνων δοκῶν τῶν μεταξὺ τῶν κίωνων καὶ τῶν πεσσῶν χρώματι ἀναγεγραμμένοι ἐπιγραφὰι δηλωτικαὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνιστορήσεως ἔχουσαι οὕτως: «Ἀνιστορήθη ἡ θεία τρούλα καὶ οἱ δύο χοροὶ ἕως τῆς κολῶνες καὶ ὑπάρχει ξόδος τοῦ μακαρίτου κῦρ Παχωμίου ἱερομονάχου καὶ πρώην καθηγουμένου καὶ κτίτορος ΑΧΜ».

Ἐτέρα: «Ἀνιστορήθη τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν θυσιαστήριον δι' ἐξόδων τοῦ Πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις [κῦρ Γαλακτίου] ἔτος ΖΡΜΘ. ἀπὸ Χριστοῦ ΑΧΜΑ καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ΚΣΤ».

Τρίτη: «Διὰ συνδρομῆς καὶ κόπων Γαλακτίου Ἱερομονάχου καὶ Καθηγουμένου. Χεῖρ Νικολάου Ζωγράφου καὶ Ἰωάννου».

Τετάρτη: «Ὡ Θεοτόκε Παρθένε χαῖρε κεχαριτωμένη Μαρία ὁ κύριος μετὰ Σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου Πάναγνε. Διὰ συνδρομῆς τοῦ Πανοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐκ χωρίου Κοσματέους. Ἰστορήθη ἀπὸ τοὺς χοροὺς καὶ κάτωθεν ἴσως τὴν θύραν. Ἐτελειώθη μηνὶ Αὐγούστῳ ἰ ΖΡΞΣΤ».

Πέμπτη: «Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τῆς Πανυπερευλογημένης ἐνδόξου δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας διὰ συνδρομῆς, κόπου καὶ ἐξόδου τοῦ Πανοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐπ' ἔτους ΖΡΞΣΤ' καὶ ἀπὸ Χριστοῦ ΑΧΝΗ' καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ εἰς τὰς 1. Διὰ χειρὸς κάμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ Μηχάλη Ζωγράφου ἐκ χώρας.....ας καὶ Ἡλία Ζωγράφου ἐκ χώρας Βουρβουτσικοῦ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἡ πρώτη, δευτέρα καὶ τετάρτη εἶναι ἀναθηματικαὶ τῶν διὰ τὴν ἀνιστόρησιν δαπανησάντων καθηγουμένων

Παχωμίου, Γαλακτίου καὶ Χριστοφόρου, ἱερομονάχων. Τὴν δευτέραν συνεπλήρωσα διὰ τοῦ «κῦρ Γαλακτίου», διότι οὗτος εἶναι ὁ ἕτερος τῶν ἱερομονάχων μεταξὺ τῶν κτιτόρων καὶ φαίνεται, ὅτι διεδέχθη ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τὸν Παχώμιον· ἄλλως τε ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν ἱστορησάντων μέρος τοῦ Καθολικοῦ ζωγράφων, Νικολάου καὶ Ἰωάννου. Ἡ δὲ τρίτη καὶ ἡ πέμπτη ἀνεγράφησαν ὑπὸ τῶν ζωγράφων τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τμήματος τῆς ἀνιστορήσεως. Ἐκ τοῦ λεκτικοῦ ὅμως τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς φαίνεται, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ζωγράφων εἰργάσθησαν καὶ ἄλλοι ζωγράφοι, ἄγνωστον πόσοι, διὰ τὴν ἀνιστόρησιν τῆς τρούλας καὶ τῶν χορῶν.

Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν Καθολικὸν ἀνηγέρθη τὸ 1633 ἡ δὲ ἡ ἀνιστόρησις ἤρξατο τὸ 1640 ἦτοι μετὰ ἑπταετίαν διὰ χρημάτων, ὅπερ κατέλιπεν «ὑπάρχει ξόδος» ὁ πρώην καθηγουμένος καὶ κτίτωρ Παχώμιος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποθάνει. Τὴν ἀνιστόρησιν ἐξηκολούθησε μετὰ ἐν ἔτος ἦτοι τὸ 1641 ὁ διάδοχος τοῦ Παχωμίου Γαλακτίος διὰ τῶν ζωγράφων Νικολάου καὶ Ἰωάννου ἐργασθέντων μέχρι τῆς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ἀνιστορησάντων τὸ θυσιαστήριον. Ὁ δὲ καθηγουμένος καὶ ἱερομόναχος Χριστόφορος ἐκ Κοσματέων τῶν Γρεβενῶν ἐδαπάνησε τὸ 1658 διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ὑπολοίπου τοῦ Καθολικοῦ χρησιμοποιήσας τοὺς ζωγράφους Μηχάλην καὶ Ἡλίαν, οἵτινες ἐτελείωσαν τὸ ἔργον τὴν 10 Αὐγούστου 1648.

Ἡ δὲ τεχνοτροπία, ἣν ἀκολουθοῦσιν οἱ ζωγράφοι οὗτοι, ἐξ ὅσων ἠδυνήθησαν νὰ παρατηρήσω, εἶναι ἡ γνωστὴ Μακεδονικὴ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΗΣ Ἱ. ΜΟΝΗΣ ΠΥΛΑΙΟΥ

Ἐν τῇ ὑπογεῖῳ τέλος κρύπτῃ τῆς Μονῆς ἐφυλάσσοντο τὰ κάτωθι κειμήλια¹ ἦτοι:

1) Σταυρὸς συρματέϊνος πεποικιλμένος διὰ πολυτίμων λίθων ἐν τῷ κέντρῳ ἐντὸς τετραγωνιδίων Βάπτισις-Σταύρωσις, οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἕτεραι τέσσαρες δυσδιάκριτοι πα-

¹ Πάντα τὰ κειμήλια μετηνέχθησαν ἀργότερον ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Ἱ. Μονῆς Ζάμπουρντας χάριν ἀσφαλείας. Μετὰ ταῦτα ἡ μὲν Μονὴ διελύθη, τὰ δὲ κτήρια ὑπέστησαν ζημίας ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων.

ραστάσεις. Ἡ λαβὴ ἀπεσπασμένη στηρίζεται διὰ συνδετικοῦ σύρματος. Περὶ τὴν στρογγύλην βάσιν ἢ ἐπιγραφὴ «ΑΦΡΗΚΕΚΤΗΡΜΝΣΜΔΑΜΝΣ-ΕΙΣΤΜΝΘΚΟΤΠΛ8» ἦτοι Ἀφιερώθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν Μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου ὕψ. 0,27 μ.

2) Ὅμοιος ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος μετὰ εἴκοσιν ἐνὸς πολυτίμων λίθων ἐγκλείων ἐντὸς τετραγωνιδίων τὰς ξυλογλύπτους παραστάσεις τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Βαπτίσεως, ἐτέρωθεν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Σταυρώσεως. Ἡ λαβὴ ἐφθαρμένη καὶ ἐπιδιωρθωμένη ἐπ' αὐτῆς ἢ ἐπιγραφὴ «Τίμιος καὶ ζ(ωοποιὸς) σταβρός... ΡΦСΓΟΡΑΤЗНС(;)». Στερεῖται βάσεως ὕψ. 0,23 μ.

3) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἐπικεχρυσωμένος ἐν μέρει, συρματέινος καὶ ἐσμαλτωμένος ἄνω δύο τρουλλίσκοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ὀριζοντίων κεραίων, κάτωθεν δύο δράκοντες ὑποβαστάζοντες τρουλλίσκους. Ἐντὸς τετραγωνιδίων λεπτοτάτης τέχνης ξυλόγλυπτοι παραστάσεις Πεντηκοστῆς, Ἐγέρσεως Λαζάρου, Σταυρώσεως, Ἀναλήψεως — εἰς τὰς ὀριζοντίους κεραίας Κοιμήσεως τῆς ΘΚ., Βαϊοφόρου — ἐτέρωθεν ἢ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου, Μεταμορφώσεως, Γενήσεως, Εὐαγγελισμοῦ — ἐπὶ τῶν κεραίων αἱ τῆς Βαπτίσεως καὶ Ὑπαπαντῆς — πλαγίως οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ τέσσαρες ἄλλαι δυσδιάκριτοι παραστάσεις. Κοσμεῖται διὰ δύο μεγάλων μαργαριτῶν δακνομένων ὑπὸ τῶν δρακόντων, πέντε μικροτέρων ἐν τοῖς σταυροῖς τῶν ἄνω τρουλλίσκων καὶ τριάκοντα καὶ ἐνὸς ἐτέρων λίθων διαφόρων χρωμάτων. Ἐλλείπουσι πέντε λίθοι. Ἡ ἀπεσπασμένη λαβὴ ἔχει συναρμολογηθῆ προχειρῶς. Φέρει κινητὴν μεταλλίνην διεμβολὴν μετὰ τριῶν λίθων καὶ ἐνὸς ἐφθαρμένου. Στερεῖται βάσεως ὕψ. 0,215 μ.

4) Σταυρὸς ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος, διαλελυμένος, συγκρατεῖται διὰ προχείρων μέσων. Αἱ ξυλόγλυπτοι παραστάσεις ἐλλείπουσι. Φέρει τέσσαρα κοράλια ὕψ. 0,18 μ.

5) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἀπλοῦς ἐν τετραγωνιδίοις ἔνδεκα παραστάσεις λίαν ἐφθαρμέναι διακρίνονται ἀμυδρῶς οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἢ Σταύρωσις. Περὶ τὴν βάσιν ἢ ἐπιγραφὴ: «Παπαυξέντιος αρχιμα: 1885 οκτομρίου 2» ὕψ. 0,195 μ.

6) Λειψανοθήκη ἀργυρᾶ (ὕψ. 0,185, πλ. 0,21, μῆκ. 0,21 μ.) στηρίζεται ἐπὶ τεσσάρων στρογγύλων

ποδῶν οἰονεὶ κομβίων. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν αἱ παραστάσεις Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Ἅγ. Μηνᾶς πεζός, Ἅγ. Δημήτριος ἔφιππος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ καλύμματος τέσσαρα Χερουβείμ καὶ συμπλέγματα κλάδων ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως. Ἐσωτερικῶς κάλυμμα συρματέινον λαμπρᾶς λεπτοτάτης τέχνης ὅμοιον στέμματι ὕψ. 0,14, διαμ. 0,18 μ. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς μηνίσκος πεποικιλμένος δι' ἕξ πολυτίμων λίθων, ὧν δύο ἐλλείπουσι καὶ εἰς λίαν ἐφθαρμένος ἐπὶ τῆς κορυφῆς ῥόδαξ πολύφυλλος, ἐπίχρυσος, φέρων εἰς τὸ μέσον μεγαλύτερον λίθον ὑπάρχοντα περὶ τὸν ῥόδακα τέσσαρες σφενδόνα μικροτέρων λίθων ἐλλειπόντων περὶ τὴν βάσιν πλαίσια συρματέινα. Χρησιμεύει ὡς περικάλυμμα ἐτέρου ἀργυροῦ καλύμματος, ἄνευ διακόσμου, τοῦ λειψάνου τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου. Κάτωθεν τοῦ ἀπλοῦ καλύμματος ἢ ἐπιγραφὴ: «Αὕτη ἢ κάρα ὀνομαζομένη Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου ὑπάρχει ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Σπηλαίου τοῦ τῶν Γρεβενῶν δαπάνῃ πανοσιωτάτου Ἁγίου Ἡγουμένου κυρίου Ἰωσήφ ἀψπθ' = Ἀπριλίου Κ., ὁ μάστουρας Τριαντάφυλλος Ἰωάννης».

7) Ὅμοια μικρότερα, ἀργυρᾶ, ὕψ. 0,08, πλ. 0,135, μῆκ. 0,21. Περικλείει μέρη λειψάνων τῶν ἁγίων Χαραλάμπους, Νικάνορος, Προκοπίου καὶ Τρύφωνος. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος δύο ἔκτυποι οἰονεὶ ῥόδακες ὅμοιοι μικρότεροι εἰς τὰς τρεῖς ἐτέρας πλευρᾶς τέχνη νεωτέρα. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος καὶ ἢ ἐπιγραφὴ: «† Της θῆας κὲ σεβασμῆας πατρηαρχικῆς Μονῆς τῆς Ἡπεραγῆας Θεοτόκου Σπήλεον τῆς πρώτης Ηουστηνηανῆς Ἀχρηδῶν †». Ἐπὶ τῆς μικρᾶς πλευρᾶς «ἐπὶ ἔτος 1787 Μὴν Ἡνονάρηος-1» Δράμια 378» ὅπισθεν «Μίχο χρησηκός».

8) Ὅμοια ἀργυρᾶ λεπτοτέρας τέχνης (ὕψ. 0,03, πλ. 0,055 καὶ μῆκ. 0,105 μ.) ἄνωθεν ἄνοιγμα, ἐν ᾧ σταυρός περὶ τοῦτο ἢ ἐπιγραφὴ «ΛΥΜΤΟΝΓΙ8 ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟ8 ΧΑΡΜΠ8» = Λείψανον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαραλάμπου.

9) Ὅμοια ἀργυρᾶ, ἄτεχος ὕψ. 0,055, μῆκ. 0,125 μ.

10) Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τὸ κείμενον ἔντυπον, ἐκδόσεως Γλυκέος, Ἐνετίας, ἔτους 1671. Φέρει πολύτιμον ἀργυρᾶν στάχωσιν μετ' ἀργυρῶν ἀσφαλιστικῶν ἐλασμάτων. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια ἐπίχρυσος ἀμφότεραι πλήρεις παραστάσεων

λεπτοτάτης τέχνης κατὰ ζώνας. Εἰς τὴν προσηθίαν α'. ἄνω ζώνην: σύμβολον Λουκά, Ἀθανάσιος, Στέφανος, Βασίλειος, Γρηγόριος, Ἀθανάσιος, σύμβολον Ἰωάννου. — Εἰς τὴν β' ζώνην. Μεταμόρφωσις, ἑξαπτέρυγον, Γέννησις, ἑξαπτέρυγον, Ἀνάληψις. — Εἰς τὸ κέντρον Ἀνάστασις· περὶ αὐτὴν τέσσαρες προφηταὶ ἕξωθεν τούτων, ἀριστερά, Βαϊοφόρος, Ἐγερσις Λαζάρου δεξιὰ, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή· κάτωθεν τῶν προφητῶν ἀνά εἰς σταυρὸς μεταξὺ δύο ἀντωπῶν ἀετῶν. — Εἰς τὴν γ' ζώνην· Κοίμησις Θεοτόκου, Πεντηκοστή — εἰς τὴν δ'. Ἀθανάσιος, Κύριλλος, Πέτρος, ΘΚ., Σταύρωσις, Ἰωάννης ὁ Προδρόμος, Παῦλος, Χρυσόστομος, Ἀχιλλεῖος — Εἰς τὴν ε'. Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Εὐαγγελισμὸς τῆς ΘΚ., Σύμβολον Μάρκου.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθεν ἐπιφανείας· α' ζώνη ἄνω σύμβολον Λουκά, Ἀθανάσιος, Ἁγία Τριάς ἐν ἐγκολπίῳ περιβαλλομένη ὑπὸ ἑξ Προφητῶν ἐν ἐγκολπίοις, ἅγιος Γρηγόριος, σύμβολον Ἰωάννου. — β') Ἐξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον. — γ') ἀριστερά, Ἐγερσις Λαζάρου, δεξιὰ, Εὐαγγελισμὸς, τὰ ἐνδιάμεσα ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ. — δ') Εἰς τὸ μέσον ἄμπελος, ἐφ' ἧς ἐν τῷ κέντρῳ ὁ ΙΧ ὡς Βασιλεὺς, περὶ αὐτὸν κατὰ τὰς ἄνω γωνίας αἱ προτομαὶ δύο Εὐαγγελιστῶν ἐντὸς ὄμβροειδῶν ἐγκολπίων, κατὰ τὰς κάτω ὁμοίαι προτομαὶ ἐτέρων δύο Εὐαγγελιστῶν ἐν κύκλοις· περὶ αὐτοὺς ἐν ἐγκολπίοις οἱ δώδεκα μαθηταί, ἀριστερὰ ἢ ΘΚ, δεξιὰ ὁ ΠΡΔΡΜ, κάτωθεν τῆς ΘΚ καὶ τοῦ Προδρόμου ἀνά τρεῖς προτομαὶ προφητῶν ἐν ἐγκολπίοις, ἀριστερὰ, κάτωθεν τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου ἢ Βαϊοφόρος, δεξιὰ, κάτωθεν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἢ Ὑπαπαντή. — ε') Κοίμησις, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, Πεντηκοστή· κάτωθεν αὐτῶν ἀνά τρεῖς Προφηταὶ ἐν ἐγκολπίοις. — ζ') Ἀθανάσιος, Κύριλλος, μονόγραμμα ΜΤΡ, Θεοτόκος ὁλοσώματος ἀριστεροκρατοῦσα, μονόγραμμα Θδ, Χρυσόστομος, Ἀχιλλεῖος. — ζ') Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Στέφανος αἰρόμενος ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν ἀετῶν, Ἰωακείμ καὶ Ἄννα, σύμβολον Μάρκου.

Πᾶσαι αἱ παραστάσεις ἐπὶ σμάλτου ἔχοντος πεδῖον κατὰ τὸ πλεῖστον κυανοῦν, ἐν τισὶ κίτρινον, ἐν ἄλλοις πράσινον.

Εἰς τὸ κράσπεδον εἴκοσι τρεῖς λίθοι· ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς παραστάσεως τρεῖς ἕτεροι λίθοι· εἰς τὴν ὀπισθίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιφάνειαν ἀντὶ λίθων σμάλτα, ὧν τινὰ ἀπεσπασμένα.

Εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως παραστάσεων τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς κενὰ αἱ ἐπιγραφαὶ ἄνωθεν τοῦ κέντρου α') Κεκυρερομονα | χυσανθυμον | β') + ΧΡΥΣΟΧΟΥΑΔΑΜΗΠ 1719 | ΑΜΑΡΑΦΑΙΛ | ΤΗΣ ΥΕΡΑΣΜΟΝΙΚΥΜΥΣΩΘΕΟΤΟΚΣ. — γ') + ΟΕΝΗΕΡΟΜΟΝΑ | ΧΙΚΚΥΡΤΑΤΗΑΝΟΝ | ΚΕΚΑΘΥΓΣΜΕΝΣ — ἀριστερά· δ') ΜΗΧΑΛΗ | ΤΘΘΙΜΗΣ | ΔΙΔΟΝΤΑ | ΣΓΡΟΣΙΑ > 10 | ΚΕΓΡΑΦΙΚ | ΕΙΣΤΟΕΥΑΓΓΕΛΗΟΝ. — ε') δρᾶμη 6003. — δεξιὰ· ζ') ΚΕΤΩΝΛΙΠΟ | ΝΜΟΝΑΧΟΝ | ΑΝΘΙΜΕΡΟΜ | ΟΝΧΣ > 1719· νεωτέρη προσθήκη «παπαχορεσάρο | . κάτω ἢ ζ') ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝ ΠΑΡΧΙΤΙΣ ΚΙΜΗΣΕΟΣΤΗΣΗΠΕΡΓΙΑΣ ΔΕΣΠΗΝΙΣΙΜΟΝ | ΘΕΟΤΟΚΣ ΛΕΓΟΜΕΝΙΣ ΠΙΛΕΟΝ ΜΟΝΑΣΤΙΡΙ > 1719 > | ΕΣΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥ ΧΡΥΣΙΔΩΝ. ἦτοι «κὲ κύρ (ἱερομονάχης Ἀνθυμον· † Χρυσόχου Ἀδάμη Π 1719 ἅμα Ραφαὶλ τῆς ὑερᾶς Μονῆς Κυμυσω Θεοτόκ. — ὁ ἐν ἱερομονάχοις κύρ Τατηανοῦ κὲ καθ(η)γουμένου· Μηχάλη τοῦ Θίμιου δίδοντας γρ[ο]σια 10 κὲ γραφικ[ε] εἰς τὸ εὐαγγέλιον δρᾶμη 6003· κὲ τῶν λιπῶν μοναχῶν Ἀνθίμου [ἱερομον[α]χου 1719 - παπαχορεσάρο - Εὐβανγέλιον ἰπάρχι]τις κιμήσεος τῆς ἡπεραγίας Δεσπῆνις ἱμὸν Θεοτόκου λεγομένης Πίλεον Μοναστήρι 1719 - Ἐσταυροπίγιο τοῦ μακαριοτάτου Ἀχριδῶν»

Εἶναι προφανές, ὅτι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς γραφέντες πρὸ τοῦ σταυροῦ τοῦ ἐπομένου στίχου καὶ ἕτερά χειρὶ προσετέθησαν εἰς νεωτέρους χρόνους.

Εὐαγγελίου διαστάσεις 0,25 × 0,13 × 0,05 μ.

11) Σταυρὸς ἀργυροῦς, ἰσχυρῶς ἐπικεχρυσωμένος πλὴν τῆς λαβῆς, τῆς βάσεως καὶ τῶν τεσσάρων κατὰ τὰς γωνίας τρουλλίσκων ὕψ. 0,40. Κοσμεῖται διὰ πολυχρῶμων λίθων, ὧν εἴκοσι τέσσαρες εἰς τὴν βάσιν, καὶ τεσσαράκοντα εἰς τὸν σταυρόν· εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ δέκα ἐννέα κοράλια ἄτεχνος νεώτερος. Περὶ τὴν βάσιν ἢ ἐπιγραφή: « Τῆ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σταγῶν ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ Μονῇ τῆς Θεοτόκου τῇ ἐπιλεγομένη Μπουνάσια ὁ Ρασκοπερζρένης Μελέτιος, ἀφιέρωσε , αωνζ' ἀπριλίου κ̅ε. ».

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

1) Κῶδιξ χαρτῶος « Τριῶδιον » φφ. 278, ἀκέφαλος· κολοβός· ἄρχεται « προβλέπει ὁ ἀβακούμ. . » τελειώνει « πότης οὔτος δέ τι ἐάν θεε. »

Στάχωσης ξυλίνη επενδεδυμένη δια βύρσης μετά δομβροειδών γραμμῶν καὶ φύλλων ἐν κύκλοις ἐμπιέστων ῥάχης ἐφθαρμένη· 18ου αἰῶνος.

2) Κῶδιξ χαρτῶς ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 160 Συναξάριον. Ἀπὸ φφ. 160 ἕως φφ. 181 περγαμηνή «Λόγοι Γεωργίου Ἀκροπολίτου» ἀπὸ φφ. 181 ἕως φ. 188 σπάραγμα ἐτέρου χαρτῶου κώδικος· φφ. 188 περιέχει σημειώσεις ἀπὸ φ. 190 μέχρι φ. 196 περγαμηνή μετὸν τίτλον τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν σεβαστείᾳ τῇ πόλει μαρτυρησάντων. Ἀπὸ φ. 190 μέχρι φφ. 195 ἀπόσπασμα ἐξ ἐτέρου χαρτῶου κώδικος ἐφθαρμένου καὶ τιφροβρότου. Ἐν τῷ φ. 196 κακότεχνος μικρογραφία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, κάτωθεν ταύτης «Λόγοι 15 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου». Μέχρι φφ. 200 σπάραγμα ἐξ ἐτέρου κώδικος περγαμηνῶ. Στερεῖται σταχώσεως· διατήρησις μετριωτάτη.

3) Κῶδιξ χαρτῶς· ψαλιτήριον· διαστ. 0,21 × 0,14, φύλλα 108, στάχωσης ξυλίνη, ἐλλιπής τὰ ἔμπροσθεν. Ἄρχεται «ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε καὶ κλίνε τὸ οὖς σου». Λήγει «δόξα σοι ὁ θεὸς ἡμῶν δόξα σοι καὶ πάλιν ἐρῶ δόξα σοι». Ἐν φφ. 6, 9, 11, 15, 17, 18, 23, 24, 33, 34, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 63, 65, 69, 99 καὶ 105 σημειώσεις ἐν τῇ ῥάχῃ ἐτέρᾳ χειρὶ ἐν φ. 56 διὰ πρασίνης μελάνης. Ἐν φφ. 33, 75 καὶ 97 ἐπίτιλοι οἴωνει καλλιτεχνικοὶ ποικιλόχρωμοι. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ· τὰ μεγαλύτερα δίχρωμα ἢ τρίχρωμα· ἐν φφ. 101 προσθήκη ἰδίᾳ χειρὶ καὶ μελάνῃ. Κατὰ τὴν κάτω γωνίαν μύθροτον. Διατήρησις ἀρκετὰ καλή· 18ου αἰῶνος.

4) Ὅμοιος. Νομοκάνων. Στάχωσης ξυλίνη ἐλλιπής τὰ ἔμπροσθεν· φύλλα 90, ἀκέφαλος, κολοβός, ἄρχεται «ὄνομα προστίθησι χροίζει ὡς ἐκούσιον φόνον» λήγει «διδάσκαλος οὐκ ἐπεκρ. | ναῦτα καὶ ἐτέρου πλοίου». Φύλλον 82 ἀπεσπασμένον. Διατήρησις καλή. Ἡ κάτω γωνία ἐφθαρμένη ἐν πᾶσι τοῖς φύλλοις· 18ου αἰῶνος.

5) Ὅμοιος· Τριώδιον. Ἀστάχωτος, ἀκέφαλος, κολοβός· φφ. 62. Ἄρχεται «τοῦ παντελῶς οὐ μὴ ἀναστῆ εἰς αὐτήν». Λήγει «καὶ κεφαλὴν σὺν τοῖς ποσὶ καὶ τοῖς ἐντοσθιδίοις καὶ καταλάψετε» αἱ λοιπαὶ σειραὶ ἐσχισμέναι. Φφ. I, 2 ἀπεσπασμένα, ἐν φ. 3 σημειώσεις ἄλλη χειρὶ ἐν φ. 6 ἢ κάτω ῥάχῃ συμπληρωμένη δι' ἐτέρου προσκεκολλημένου χάρτου. Τὸ φ. 7 ἀπεσπασμέ-

νον. Τὰ φφ. 18 καὶ 22 ἐσχισμένα τὸ πλεῖστον. Τὸ φ. 23 ἑλλείπει. Τὸ φ. 24 κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν ἐσχισμένον. Τὸ φ. 25 ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέσου τῆς ῥάχῃς τὰ κάτω συμπληρωμένον. Τὰ φφ. 23-27 κατὰ τὴν ἀριστερὰν ῥάχῃς ἐνισχυμένα προσθήκη χάρτου. Ὅμοιος τὸ φ. 28 ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ κάτω. Αἱ ἐπτὰ πρῶται σειραὶ ἀποπεπλυμένα· λήγει «μετὰ φόβου θεοῦ καὶ ἀληθείας» Ἔπονται προσθήκη ἐτέρας χειρὸς. Τὰ φφ. 30-35 καὶ 37-50 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν ἀριστερὰν ῥάχῃς. Τὰ φφ. 54-62 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν κάτω ῥάχῃς. Ἀπὸ φφ. 29 μέχρι τέλους ἡλωιωμένος ἐκ διαβροχῆς· 18ου αἰῶνος.

6) Ὅμοιος, χαρτῶς, πλήρης, ἐν φακέλλῳ χαρτῶν νεώτατος· φφ. 117· ἐπένδυσις κυανῶ φύλλῳ. Τὸ κείμενον ἐν περιθωρίοις ἄρχεται «τῷ Πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ ἁγίῳ Ναζαρεῦ κυρίῳ κυρίῳ νεοφύτῳ». Ἐν φ. 3 ἐπίτιλον ἄτεχνον δυοῖν χρώμασι πεποιημένον· κάτωθεν τούτου ἐγκώμια Θεοτόκου ἕως φφ. 34. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ φ. 34. Τὰ λοιπὰ φύλλα ἄγραφα. Διατήρησις ἀρίστη.

7) Ὅμοιος, Νομοκάνων· στάχωσης χαρτῆς μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως φφ. 225. Ἀκέφαλος ἄρχεται «μετὰ δὲ ὡς τανθρῶ.» λήγει «Τέλος τοῦ παρόντος νομίμου παρὰ μοναχοῦ Λαυρέντιος ποτὲ θέτου καὶ πρωτοσύγγελος Ἱεροσολύμων 1683 Σεπτεβρίῳ ιζ'». Τὰ φφ. 7 καὶ 9 ἄγραφα· ὁμοίως τὸ πλεῖστον τοῦ φφ. 8, ἐν ᾧ χρονικὸν ἀπὸ τοῦ 1756-1781. Ἐν φ. 10 ἐπίτιλον πολύχρωμον· κάτωθεν τούτου ὁ τίτλος «ὡς ποτε ξένοι χαίρονται ἰδεῖν πατρίδα». Ἐν φφ. 11 νεώτεροι σημειώσεις ἀναφερόμεναι εἰς συμβάντα ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ 1754 καὶ 1755. Ἐν φ. 12 ἐπίτιλον, οὗ κάτωθεν πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος νομοκάνων. Τὸ φ. 26 κατὰ τὸ ἡμισυ καὶ τὸ φφ. 26 ὀλόκληρον ἄγραφον. Ἐν φ. 27 ἐπίτιλον τούτου κάτωθεν «ἀρχὴ σὺν θεῷ τοῦ παρόντος νομοκάνων». Τὸ φφ. 106 ἄγραφον, περιέχει μόνον τὴν λέξιν «θάλασσαν». Τὸ ἡμισυ τοῦ φ. 218 καὶ τὰ φφ. 218, 223, 224 καὶ 225 καθ' ὀλοκληρίαν ἄγραφα. Ἐν φφ. 224 καὶ φφ. 225 διάφοροι σημειώσεις μετὰ τῆς σφραγίδος τῆς Μονῆς· 17ου αἰῶνος.

8) Νομοκάνων ὁμοιος· στάχωσης ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· φφ. 73. Ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «.. των προσώπου

καὶ λοιδορήσας τὸν πλησίον», λήγει «... φροσύνην θύων». Τὸ φφ. 73 ἐφθαρμένον κάτω. Ἐφθαρμένος καὶ τιλφόβρωτος· 18^{ου} αἰῶνος.

9) Νομοκάνων· ὁμοιος στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· ἀκέφαλος καὶ κολοβός. Ἄρχεται «καὶ περὶ ... τῶν ἀγαθῶν πρὸς τοὺς δούλους», λήγει «ἐπιτίμα οὐδὲ ὁ ἀνα...». φφ. 133. Τιλφόβρωτος ἐφθαρμένος· 17^{ου} ἢ 18^{ου} αἰῶνος.

10) Νομοκάνων· ὁμοιος στάχσις χαρτῶα μετ' ἐπενδύσεως ἐκ σπαράγματος περγαμνηνοῦ κώδικος· φέρει παλαιότεραν σελίδωσιν 1-389. Τὰ τέσσαρα φύλλα τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ δύο τελευταῖα ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων. Αἱ σελ. 386-389 ἀνεστραμμέναι κατὰ τὴν βιβλιοδέτησιν. Πλήρης, νεώτερος, διατηρεῖται καλῶς.

11) Νομοκάνων· ὁμοιος στάχσις χαρτῶα μετὰ βυρσίνης ἀπλῆς ἐπενδύσεως καὶ ἀσφαλιστρῶν· γραφὴ νεωτάτη, φφ. 160· πλήρης· ἐν φ. 2 καὶ φφ. 15 ἐπιτίτλα πολύχρωμα· φ. 160 ἄγραφον, ἐν φφ. 160 διάφοροι σημειώσεις ἀγορῶν τῆς Μονῆς.

12) Μηναῖον Νοεμβρίου· περγαμνή, στάχσις ξυλίνη. Τῆς προσθίας τὸ ἥμισυ λείπει· φφ. 249. Μέχρι τοῦ φ. 243 περγαμνή, ἀπὸ 244-249 προσθήκη χαρτίνης· ἀκέφαλος, κολοβός· ἄρχεται «φίλτατε μὴ με παρίδης οἰκτίρμον», λήγει «αὐτοῦ πᾶσι τὰ ἰάματα»· ἴσως 16^{ου} αἰῶνος.

13) Νομοκάνων· χαρτῶος πλήρης· στάχσις χαρτίνης, ἐπένδυσις βυρσίνης· φφ. 129. Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 106 «Νομοκάνων». Τὸ φφ. 58 ἄγραφον. Ἄρχεται «† πίναξ τοῦ παρόντος» λήγει «ὅτι ἔγινε πατροκτόνος». Ἀπὸ φ. 107 μέχρι τέλος «Παρακλητικὴ» πλήρης, ἑτέρα χειρὶ· ἄρχεται «Κανὼν παρακλητικὸς» λήγει «ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος· καὶ ἀπόλυσις». Ἐν φφ. 129 σημειώσεις ἑτέρα χειρὶ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπένδυσις τοῦ ὀπισθίου τῆς σταχώσεως φύλλου ἐκ φύλλου ἑτέρου χαρτῶου κώδικος· 17^{ου} αἰῶνος.

14) Ψαλτήριον· χαρτῶον πλήρες· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 260. Τὰ φφ. 1, φ. 259 καὶ φ. 260 ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων· ἐν φφ. 259 ἀναγράφονται τὰ παρ' Ἑλλήσι, Μακεδόσιν, Ἑβραίοις καὶ Αἰγυπτίοις ὀνόματα τῶν μηνῶν, ἐν φ. 260 τὰ τῶν σημερινῶν μηνῶν. Ἐν φφ. 260 πίναξ τῶν περιχομένων. Ἄρχεται «Δαβὶδ προφήτου καὶ βασιλέως» λήγει «τοῦ κατ' εὐθείαν αὐτοῦς πόδας

ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης». Διατήρησις καλή, 16^{ου} αἰῶνος.

15) Συναξάριον· χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως, ἔλλιπής κατὰ τὸ ἥμισυ· φφ. 154. Κολοβόν· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Συναξάριον...» λήγει «τῶν ὀφθαλμῶν τὸ φῶς εἰς ἀβλεψίαν μετέβαλεν»· 17^{ου} ἢ 18^{ου} αἰῶνος.

16) Κῶδιξ χαρτῶος· Παρακλητικὴ ἢ ὀκτώηχος· στάχσις ξυλίνη ἐφθαρμένη, ἐπένδυσις βυρσίνης κατεστραμμένη· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «ὡς προελήλυθε κὲ ὑμνήσωμεν λέγοντες...» λήγει «τὸν πρόεδρον τῶν μυρίων Νικολαον εὐφημήσωμεν πο». φφ. 267 δίστηλα. Τὰ τρία τελευταῖα τιλφόβρωτα· 18^{ου} αἰῶνος.

17) Μηναῖον Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου, Δεκεμβρίου· περγαμνή· στάχσις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ὀπίσω· ἐπένδυσις βυρσίνης ἀπλῆ. Φφ. 275· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Μήν...», κολοβός· λήγει εἰς πέντε ἐξιτήλω ἐρυθρῷ χρώματι δυσαναγνώστους γραμμάς, ἐν αἷς ἡ φράσις «τῆς παλαιᾶς πυρπολουμένης». 16^{ου} αἰῶνος.

18) Κῶδιξ χαρτῶος· στάχσις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ἔμπροσθεν· φφ. 147, δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Περιέχει «Λόγους διαφόρους Βασιλείου, Χρυσοστόμου». Ἄρχεται «εἰς αὐτὸν ἐν τῷ στόματί μου». Λήγει «λοῦντα τρανῶς καὶ δόξης»· 18^{ου} αἰῶνος.

19) Νομοκάνων Ματθαίου Βλαστάρη μετὰ σχολίων· χαρτῶος, ἄνευ σταχώσεως· δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Τὰ φφ. 1-4 ἐφθαρμένα· τὰ φφ. 288 291 ἀπεσπασμένα. Ἄρχεται «ἀξίας ἀφηλικῶν». Λήγει «ἀμαρτήματα ἐγνωκῶς»· 18^{ου}

20) Μηναῖον Μαρτίου Ἀπριλίου Μαΐου· χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 58· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «μόνη γὰρ ἔξ αἰῶνος τὸν Θεόν». Λήγει «σαρκὶ τετοκυῖα ἐπὶ σταυροῦ κρε». Ἀπὸ φφ. 27 μέχρι φφ. 58 μυόβρωτον καθ' ὅλην τὴν ἄνω φῶαν μέχρι σχεδὸν τοῦ μέσου τοῦ κειμένου.

21) Εὐχολόγιον· χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 91. Ἀκέφαλον, κολοβόν· ἄρχεται «ἧς ἔτυχον δόξης τε καὶ χαρᾶς». Λήγει «δουλῶν σου ἐν χρῶ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν». Ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλος ἑτέρα χειρὶ διατήρησις καλή.

22) Συναξάριον χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μετὰ βύρσης. Φφ. 223· ἀκέφαλον· ἄρχεται «φι-

λοψυχήσαντος και πρὸς τὸ βαλανεῖον ἀποδραμόν». Λήγει «ὄν τοῦ χρόνου δίδωμι συγγραφῆ πέρας» διατήρησις καλή· 18^{ου} αἰῶνος.

23) Θηκαρᾶς ἔντυπον Ἐνετίας 1643. Τὰ ἐπτα πρῶτα φύλλα και τὰ τρία τελευταῖα τούτου χειρόγραφα ἐξ ἄλλων κωδίκων συνεραμμένα.

24) Κῶδιξ χαρτῶος, ἐνῶ «Συναξάριον και Εὐαγγέλιον»· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως. Φφ. 453· ἀκέφαλος· ἀπὸ φφ. 1-20 «συναξάριον» ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλους «Εὐαγγέλιον τὸ διὰ τεσσάρων». Ἄρχεται «ἀνδρὶ μωρῷ ὄστις...» κολοβόν· ἐν φφ. 445 λήγει «ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων». Ἐν φφ. 447 συνέχεια τοῦ Εὐαγγελίου ἐτέρα χεiri μέχρι φ. 453 λήγει «διὰ χειρὸς Ἰω.αν και ἁμαρτωλοῦ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Πάτμῳ ἐν ᾧ τόπῳ αὐτὸς Ἰω. Θεολόγος τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἐπέγραψεν». Μηνὶ Ἀπριλίου ΚΓ ἰνδ. Β ἔτους ϚΧμς = 1138.

25) Μηναιὸν Ἰανουαρίου χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μόνον τὰ ἐμπρός, τεθραυσμένη, ἄνευ ἐπενδύσεως. Φφ. 215· ἀκέφαλον, ἄρχεται «Θανάτου εἰκότως» κολοβός· λήγει «πάναγνε θεοτόκε». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 28 γραφὴ ὁμοία· ἀπὸ φ. 29 μέχρι τέλους ἐτέρα χεiri. Τὸ φφ. 214 ἀπεσπασμένον.

26) Μηναιὸν Δεκεμβρίου χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη. Φφ. 384· ἀκέφαλον. Ἄρχεται «χάρις τοῦ ἀγίου πατρὸς ἡμῶν»· λήγει «ἐπληρώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ συνδρομῆς και ἐξόδου τοῦ εὐλαβεστάτου ἱερέως... (τὸ ὄνομα διεγράφη).

27) Εὐχολόγιον τὸ Μέγα χαρτῶον. Στάχσις ξυλίνη με βύρσαν· φφ. 146· ἀκέφαλον, κολοβόν. Ἄρχεται «νέγκαται σοι τῷ δεσπότη», λήγει «μεγάλης ταύτης». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φ. 137 ὁμοία χεiri και μελάνη, ἀπὸ φφ. 137-146 ἐτέρα χεiri και μελάνη. Ἐν φφ. 68 και φ. 70 προσθήκαι και σημειώσεις νεωτέρα χεiri· 16^{ου}-17^{ου} αἰῶνος.

28) Μηναιὸν Μαρτίου, Ἀπριλίου, Μαΐου· χαρτῶον· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως ἐφθαρμένης εἰς τὴν ῥάχιν. Φφ. 258. Ἄρχεται δι' ἐπιτίτλου, οὗ κάτωθεν «Μὴν Μάρτιος ἔχων...» κολοβός· λήγει «τὸν ἐκ σοῦ ἰκέτην ἀρρήτως». Τὰ φφ. 27 και 28 προστεθειμένα ἐξ ἐτέρου κώδικος· τὸ ἡμισυ τοῦ φ. 43 και ὀλόκληρον τὸ φφ. 43 ἄγραφον· τὰ φφ. 44, 46 και 47 προσθήκαι ἐξ ἐτέρου κώδικος· ἀπὸ φ. 51 και ἐξῆς ἐτέρα χεiri· 17^{ου} αἰῶνος.

29) Κώδικος ἐκ περγαμνηῆς σπάραγμα· φφ.

26 δίστηλα, μυόβρωτον, τὰ φύλλα ἀπεσπασμένα. Ἀκέφαλος κολοβός. Ἄρχεται «και γὰρ ὁ ἐρχόμενος». Λήγει «πλὴν λέγω ἡμῖν ἀπ' ἄρτι».

30) Θεοτοκάριον ἔντυπον· εἰς τὸ τέλος τούτου συνημμένος χειρόγραφος «πολυέλαιος» ἐκ φφ. 24. Ἄρχεται «μακάριος ὁ ἀνὴρ ὅς»· λήγει «μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάση γενεᾷ και γενεᾷ». Τὸ φφ. 24 περιέχει χρονικὸν τῆς Μονῆς και σημειώσεις ἐτέρα χεiri· 17^{ου} αἰῶνος.

ΦΟΡΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

- 1) Ἅγιος Σπυρίδων διαστ. 0,27×0,27 μ.
- 2) Ἅγία Κυριακή, Ἅγ. Παρασκευὴ και Ἅγ. Καρδαία 0,57×0,51 μ. μετ' ἐπιγραφῆς «δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ...»
- 3) Ἅγ. Ἀθανάσιος 0,415×0,55 μ.
- 4) Βάπτισις τοῦ ΙΧ 0,36×0,27 μ.
- 5) Ἅγ. Γεώργιος 0,23×0,39 μ.
- 6) Ἅγ. Νικόλαος 0,46×0,32 μ.
- 7) Ἅγ. Σπυρίδων 0,26×0,185 μ.
- 8) Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἐν προτομῇ 0,26×0,305 μ.
- 9) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου 0,25×0,38 μ.
- 10) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα 0,14×0,18 μ.
- 11) Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι 0,295×0,36 μ.
- 12) Οἱ Ἅγ. Τεσσαράκοντα μάρτυρες 0,31×0,52 μ.
- 13) Προφήτης Ἡλίας ἐπὶ ἄρματος 0,345×0,505 μ.
- 14) Μέσον τριπτύχου, Θεοτόκος 0,12×0,20 μ.
- 15) Τρίπτυχον· ἐν τῷ μέσῳ Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα· ἐπὶ τῶν ἔνθεν και ἔνθεν φύλλων εἰς τρεῖς ζῶνας· ἄνω και μέση ζώνη ἀνὰ δύο ἅγιοι ἐν τῇ κατωτέρα Ἅγιος Γεώργιος και Δημήτριος 0,16×0,225 μ.
- 16) Δίπτυχον· ἔνθεν μὲν ὁμιλος ἁγίων, ἐκεῖθεν δὲ ἅγιοι γυναῖκες ὀλοσώματοι 0,15×0,11 μ.
- 17) Ἅγ. Κωνσταντῖνος και Ἐλένη 0,27×0,31 μ.
- 18) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐν προτομῇ 0,245×0,365 μ.
- 19) Σταυρὸς ὕψ. 0,44×0,365 μ. ἐν τῷ μέσῳ ἔνθεν μὲν ἡ Σταύρωσις, ἐκεῖθεν δὲ ἡ Ἀνάστασις.
- 20) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα ἐν τῷ μέσῳ ὀκτὼ ἁγίων 0,28×0,37 μ.

- 21) Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἐν προτομῇ 0,31 × 0,42 μ.
- 22) Δύο στρατιωτικοὶ ἄγιοι 0,24 × 0,32 μ.
- 23) Θεοτόκος πλατυτέρα μετ' ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως 0,31 × 0,35 μ.
- 24) Θεοτόκος πλατυτέρα μετὰ ἀργυροῦ στέμματος καὶ ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τῶν χειρῶν 0,27 × 0,315 μ.
- 25) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ 0,27 × 0,325 μ.
- 26) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα μετ' ἐπενδύσεως ἀργυρᾶς 0,27 × 0,35 μ.
- 27) Ὁ Ἅγ. Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἐν μέσῳ λεόντων 0,34 × 0,255 μ.
- 28) Ἄνω δέησις — Μιχαὴλ - Μαρίνα, μέσον καὶ κάτω ἀνὰ πέντε ἄγιοι 0,44 × 0,60 μ.
Δέκα τέσσαρα εἰκονίδια ἐξηρητημένα ἐκ τοῦ πολυελαίου, πάντα τῶν αὐτῶν διαστάσεων 0,16 × 0,215 μετὰ παραστάσεων κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τὰ ἐξῆς:
 - 1) Βάπτισις ἀντιθέτως Ἰωάννης ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος
 - 2) Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ ναῶ — Ἅγ. Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς
 - 3) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ — Ἅγ. Ἀνδρέας καὶ ἕτερος Ἅγιος
 - 4) Θάνατος τοῦ Ἰωάννου — Οἱ δύο Ἅγιοι Θεόδωροι
 - 5) Ἀνάληψις — Ἅγ. Ἰω. Χρυσόστομος καὶ Ἅγ. Βασίλειος
 - 6) Ἐγερσις τοῦ Λαζάρου — Ἅγιοι Λουκάς καὶ Ματθαῖος
 - 7) Ὑπαπαντὴ — Ἅγιοι Βαρθολομαῖος καὶ Φίλιππος
 - 8) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου — Ἅγιοι Ἀθανάσιος καὶ Ἀντώνιος
 - 9) Πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ΙΣ — Ἅγιοι Παντελεήμων - Ἰωάννης
 - 10) Βαῖοφόρος — Ἅγ. Πέτρος καὶ Παῦλος
 - 11) Σταύρωσις — Ἅγ. Νικόλαος καὶ Γρηγόριος
 - 12) Πεντηκοστὴ — Ἅγιος Σάββας καὶ ἕτερος ἄγιος
 - 13) Μεταμόρφωσις — Ἅγιος Κύριλλος καὶ ἕτερος ἄγιος
 - 14) Ἀνάστασις — Ἅγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΤΖΙΑΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ
ΕΚ ΤΗΣ 10^{ης} ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ
(Η ΠΕΙΡΟΥ)
ΥΠΟ ΦΩΤΙΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ
I

Παρέχονται ἐνταῦθα εἰδήσεις ἀξιωματικῶν περὶ τῆς τύχης μνημείων τινῶν καὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Ἠπείρου κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς ὡς καὶ τινες παρατηρήσεις καὶ εὐρήματα γενόμενα κυρίως κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔτη τῆς ὑπηρεσίας μου ὡς Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων ἐν Ἰωαννίνοις (1945-1947).

Κατὰ τὸ παρελθὸν αἱ κλασσικῶν χρόνων ἀρχαιοτήτες τῆς Ἠπείρου μόνον παροδικῶς ἐγνώρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης. Ἰδιαιτέρως ἀπὸ τῆς καταρρέυσεως τοῦ βορειο-ηπειρωτικοῦ μετώπου κατ' Ἀπρίλιον 1941

καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς οὐδὲ εἰς ἀρχαιολόγος ἐπάτησε τὴν Ἠπειρον. Ἀπὸ τῆς ἐν Κερκύρα ἑδρας τοῦ ἀρμοδίου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων ἡ Ἠπειρος ἦτο ἀπρόσιτος τότε διὰ τὴν ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατακτητῶν πλήρη ἀπομόνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων.

Σημαντικὸν βῆμα ἐγένετο διὰ τὴν σταθερὰν ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολούθησιν καὶ ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν ἀρχαιοτήτων διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῆς Ἠπείρου ἐκ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κερκύρας, εἰς ἣν ὑπήγοντο πλὴν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ ἅπασα ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Διὰ τοῦ Ν. Δ. 1521/1942 ὠρίσθη ἰδίᾳ ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (ἡ 10η) περιλαμβάνουσα τοὺς Νομοὺς Ἰωαννίνων, Θεσπρωτίας, Πρεβέζης καὶ Ἄρτης μὲ ἑδραν Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων τὰ Ἰωάννινα. Εἰς τὴν οὕτως συσταθεῖσαν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων ἐποποθετήθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὡς Ἐφορεύων

Ἐπιμελητῆς καὶ μετέβην εἰς Ἰωάννινα κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1945.

Κύριον ἔργον μου ὑπῆρξεν ἐκεῖ ἡ κατὰ τμήματα περιοδεία τῆς Ἠπείρου πρὸς ἐνημέρωσίν μου, διαπίστωσιν ζημιῶν ἐκ τοῦ πολέμου

μάτων καὶ λήψιν συμπληρωματικῶν στοιχείων τῆς παρούσης ἐκθέσεως καὶ ἄλλων ὑπὸ μελέτην ἡπειρωτικῶν θεμάτων. Εἰς τὰς προαναφερθείσας δυσχερείας καὶ τὴν ἐν τῷ μεταξύ ἀπομάκρυνσίν μου ἐξ Ἠπείρου εἶναι δίκαιον νὰ ἀπο-

Εἰκ. 1. Τὸ μέχρι τοῦ πολέμου χρησιμοποιούμενον ὡς Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τουρκικὸν τέμενος τῆς Πρεβέζης. Ἀποψις ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ.

καὶ τῆς κατοχῆς, λήψιν μέτρων προστασίας τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ περισυλλογὴν εὐρημάτων. Αἱ τότε κρατοῦσαι συνθήκαι ἀσφαλείας ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἡ παντελῆς ἔλλειψις τῶν ἀπαραιτήτων ἐφοδίων παρουσίαζον ἐμπόδια ἀνὰ πᾶν βῆμα. Ἐξ ἄλλου αἱ ἀλλεπάλληλοι ἀπὸ τοῦ 1945-1950 στρατεύσεις μου ἐπέφερον καὶ τὴν καθυστέρησιν τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως. Νῦν μόλις κατέστη αὕτη δυνατὴ κατόπιν νέας κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἄνοιξιν 20ημέρου μόνον περιοδείας μου ἀνὰ τὴν Ἠπειρον ὀφειλομένης εἰς τὸ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Σοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καθηγητοῦ κ. Γ. Π. Οἰκονόμου καὶ πραγματοποιηθείσης διαταγῆ τῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας πρὸς τακτοποίησιν ὑπηρεσιακῶν ζητη-

δοθῆ κατὰ ἓν μέρος τοῦλάχιστον καὶ ἡ ἔλλειψις πληρότητος τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων εἰδήσεων, αἵτινες καὶ οὕτως ἀτελῶς ἐκτιθέμεναι ἐλπίζω ὅτι πάντως θὰ φανῶσι χρήσιμοι.

1. ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΠΡΕΒΕΖΗΣ ΚΑΙ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ

Τὸ Μουσεῖον τῆς Πρεβέζης (εἰκ. 1)¹ στεγαζόμενον ἐντὸς τουρκικοῦ τεμένους κεκρηυγμένου καθ' ἑαυτὸ Διατηρητέου Ἱστορικοῦ Μνημείου (Φύλλον Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως 4/1926) ἐβomboρδίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1941 ὑπὸ

¹ Αἱ φωτογραφίαι τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα τῶν πρώτων εἰκόνων ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Α. Σωτηρίου.

ἰταλικῶν ἀεροπλάνων. Σημειωτέον ὅτι ἦτο τὸ μόνον ἕως Μουσεῖον τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὸ ὅποιον δὲν εἶχε ληφθῆ μέριμνα προστασίας τῶν ἐν αὐτῷ φυλασσομένων ἀρχαίων. Ἡ βόμβα ἔπεσεν ἐπὶ τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ τρούλλου, κατέστρεψε μέγα μέρος τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου καὶ προεκάλεσε τὴν κατάρρευσιν τῆς νοτίας καὶ ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς τοξοστοιχίας, ἣτις

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς ἀπὸ ΝΑ τοῦ Μουσείου τῆς Πρεβέζης πρὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ.

ἑστήριζε τὴν περιβάλλουσαν ἀρχικῶς τὸ κτήριο στοὰν κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, νοτίαν, ἀνατολικὴν καὶ βορείαν (εἰκ. 2-3). Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τοῦ μουσείου ὅ,τι ἀπέμεινε κατόπιν τῆς ἐκρήξεως ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἔρειπια καὶ ἔνεκα τῆς ἐπακολουθησάσης κατοχῆς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἀφέθη εἰς τὴν λεηλασίαν. Ἡ εἰκ. 4 παρέχει ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν εὑρέθησαν τὰ ἐναπομείναντα ἀρχαῖα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀφύλακτα τελείως ἐντὸς χώρου μεταβληθέντος εἰς κοπρῶνα. Ἐγκρίσει καὶ δαπάναις τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας μετεφέρθησαν κατ' Ἰούνιον τοῦ 1946 τὰ ἐναπολειφθέντα ἀρχαῖα εἰς Νικόπολιν, ἐτοποθετήθησαν δὲ προσωρινῶς παρὰ τὸ Φυλάκιον ἐν ὑπαίθρῳ (εἰκ. 5) μέχρις ὅτου καταστῆ δυνατὴ ἡ ἰδρυσις μουσείου ἐν αὐτῇ τῇ Νικοπόλει. Τὰ μεταφερ-

θέντα ἀρχαῖα ἠριθμήθησαν καὶ κατεγράφησαν ἐν ἰδίῳ καταλόγῳ. Ἀτυχῶς δὲν κατέστη προσιτὸν εἰς ἡμᾶς τὸ φυλασσομένον ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου (1940) εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης: Εὐρετήριοι τοῦ Μουσείου τῆς Πρεβέζης, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὸς ἔλεγχος, ὅστις θὰ δείξῃ τὶ ὑπῆρχε καὶ τὶ

Εἰκ. 3. Ἀποψὶς ἀπὸ ΝΑ τοῦ Μουσείου τῆς Πρεβέζης κατόπιν τοῦ βομβαρδισμοῦ. Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη τῇ 27 Μαΐου 1945.

ἀπέμεινε. Γενικῶς οὐδὲν ἀπέμεινε ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν εἰκόνων, τῆς πλουσίας συλλογῆς ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν λύχνων, τῶν πηλίνων καὶ ὑαλίνων ἀγγείων καὶ τῶν λοιπῶν μικρῶν ἀλλὰ πολυτίμων ἀντικειμένων καὶ ψηφιδωτῶν¹

Διεσώθησαν μόνον μεγάλα τεμάχια μαρμάρου καὶ λίθου. Μεταξὺ τούτων καὶ τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλ. Φιλαδέλφους καὶ εἰκονιζόμενα ἐν ΑΕ 1922 σ. 66 κῆξ. εἰκ. 1-4, τὸ πλεῖστον τῶν εἰκονιζομένων αὐτόθι ἐν

¹ Ἐκ τῶν διαφυγόντων τὴν ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ καταστροφὴν μικρῶν ἀρχαίων ὀλίγα μετεφέρθησαν ἀμέσως τότε εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Πρεβέζης. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἰταλικὴν κατοχὴν τὸ κτήριο τοῦ Γυμνασίου κατελήφθη ὑπὸ τμήματος τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τοῦ κτηρίου οὐδὲν ἐκ τῶν ἀρχαίων εὑρέθη ἐκεῖ.

εἰκ. 5-8 καὶ τὰ εἰκονιζόμενα αὐτόθι ἐν εἰκ. 15-26. Ἐκ τούτων ὁ ἐν εἰκ. 24 λίθινος θυρεὸς ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου τῆς Πρεβέζης δὲν μετεφέρθη εἰς Νικόπολιν, ἀλλ' ἀφέθη παρὰ τὴν εἴσοδον

τὸ διασωθὲν εἰς δύο τεμάχια τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς ἐν ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 94 ἀριθ. 5 βλαβέν κατὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ μουσείου καὶ διδάσκει τοῦλάχιστον περὶ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων,

Εἰκ. 4. Ἀποψὶς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ βομβαρδισθέντος Μουσείου τῆς Πρεβέζης κατὰ τὴν 27ῆν Μαΐου 1945.

τοῦ ἠρειπωμένου μουσείου. Διεσώθησαν ἐπίσης καὶ μετεφέρθησαν εἰς Νικόπολιν τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγ. κ. Κ. Α. Ρωμαίου καὶ

Εἰκ. 5. Μέρος τῶν μεταφερθέντων εἰς Νικόπολιν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Πρεβέζης.

εἰκονιζόμενα ἐν ΑΔ 1916 παράρτημα σ. 50 εἰκ. 7 καὶ ΑΔ 1919 παράρτημα σ. 42 εἰκ. 2. Ὡσαύτως τεμάχια τῆς σπουδαίας οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς τῆς δημοσιευθείσης προχείρως ἐν ΠΑΕ 1913 σ. 93-94. Ἡ εἰκ. 6 α-β δεικνύει

διαφόρου πρὸς τὰ χρησιμοποιηθέντα ἐν ΠΑΕ ἔ.ἀ. τυπογραφικὰ στοιχεῖα.

Διεσώθη ἐπίσης μεταφερθεῖσα εἰς Νικόπολιν ἢ ἐν ΠΑΕ 1922-1924 σ. 111 ἐπιγραφή, ἣς ὁ 2ος στίχος δέον νὰ ἀναγνωσθῆ ΣΕΝΤΙΑΝΟΣ καὶ οὐχὶ ΣΕΝΤΙΛΙΑΝΟΣ ὡς ἐν ΠΑΕ ἔ.ἀ. (εἰκ. 7).

Καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ φέροντος ἀνάγλυφον διακόσμησιν λίθου ἐκ τοῦ Φρουρίου τῆς Πρεβέζης, ἢ δημοσιευομένη ἀτελῶς ἐν ΑΕ 1922 σ. 78 (αὐτόθι εἰκ. 25), ἀνεγνώσθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς μεταφορᾶς τοῦ λίθου εἰς Νικόπολιν πλήρως. Πρὸς ἀριστερὰ μὲν τῆς κεφαλῆς τοῦ παριστωμένου ζώου φέρει εἰς τρεῖς στίχους τὴν χρονολογίαν:

1808 | Ὀ(κ)τ(ω)β(ρίου) | λ'

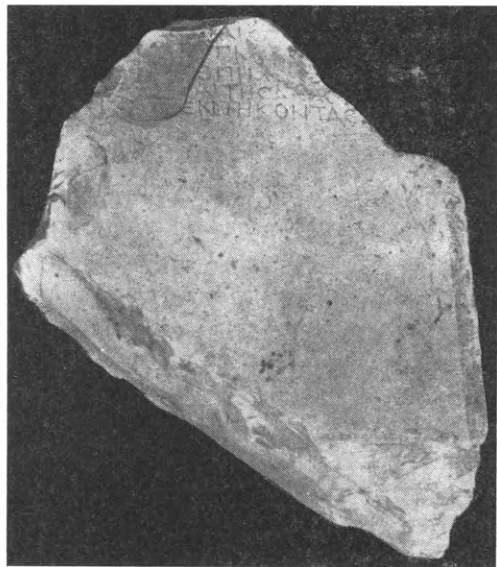
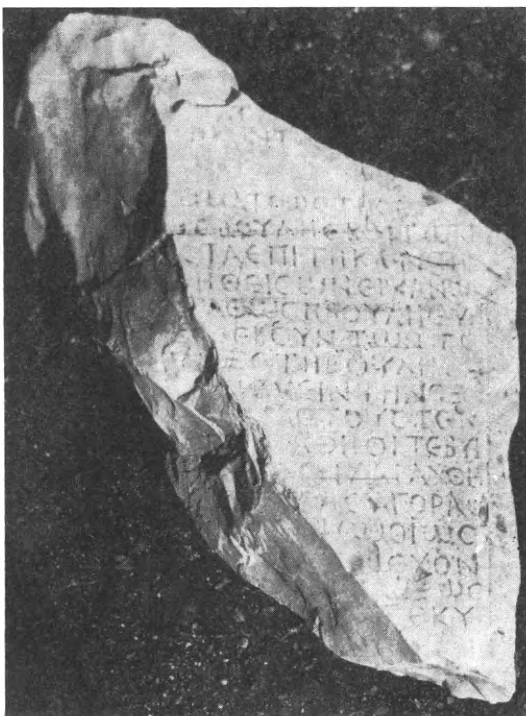
δεξιὰ δὲ τῆς κεφαλῆς εἰς τέσσαρας στίχους:

Ἐπιστάτης τοῦ κάστρου Μπεκῆρ | Ζογαδοῦ | ρος.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀποκτημάτων τοῦ Μουσείου τῆς Πρεβέζης διασωθέντα μετεφέρθησαν ὡσαύτως εἰς Νικόπολιν πολλὰ τμήματα σαρκοφάγων φέροντα ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἢ καὶ ἐπιγραφὰς καὶ τὸ ἐν εἰκ. 8 εἰκονιζόμενον κάλυμμα μαρμαρίνης σαρκοφάγου φέρον ἀνάγλυφον παρὰστασιν τοῦ νεκροῦ ἀνακλιμένου ἐπὶ

στρωμνῆς μετὰ προσκεφαλαίου κατὰ συνήθη τύπον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

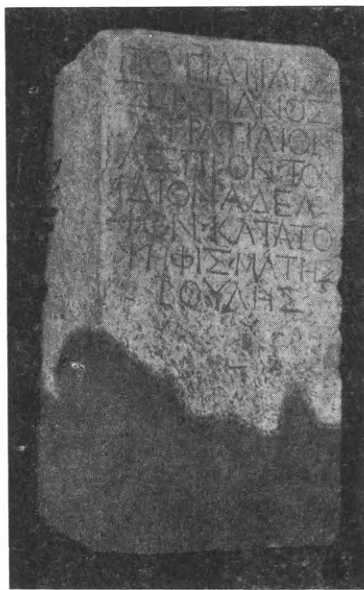
Μεταξὺ τῶν διασωθέντων συγκαταλέγονται

Εἰκ. 6 α-β. Συνανήκοντα [τεμάχια οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς.

εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διάφορα, κυρίως κιονίσκοι, ἐπίκρανα, κοσμητὰ καὶ κιονόκρανα, ἐν οἷς καὶ τὰ εἰκονιζόμενα ἐν εἰκ. 9.

Τὸ ἐν εἰκ. 10 εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἐν ΑΕ 1922 σ. 77 εἰκ. 22 (ἄνω). Τὸ ἐν εἰκ. 11 βυζαντινὸν κιονόκρανον κοσμούμενον διὰ περιστερῶν

Εἰκ. 7. Βάθρον ἐνεπίγραφον.

Εἰκ. 8. Μαρμάρινον κάλυμμα σαρκοφάγου.

Εἰκ. 9. Μαρμάρινα κιονόκρανα.

κατὰ τὰς γωνίας προέρχεται ἐκ Παλαιοροφύρου, χωρίου παρὰ τὸ Ζάλογγον καὶ εἶναι ἐπίσης

ἐκ τῶν διασωθέντων ἀποκτημάτων τοῦ Μουσείου Πρεβέζης.

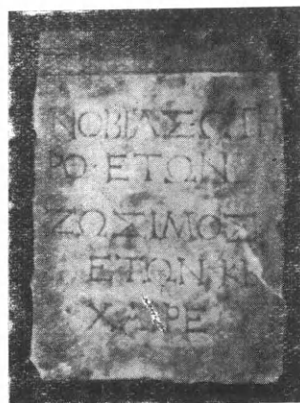
Τέλος διεσώθησαν ἐπιτύμβιοι τινες πλάκες

Εἰκ. 10. Μαρμάρινον ἐπίκρανον.

Εἰκ. 11. Βυζαντινὸν κιονόκρανον ἐκ Παλαιοροφύρου.

Εἰκ. 12. Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.

ἐνεπίγραφοι, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐν εἰκ. 12, ἥς τὸ κείμενον ἔχει οὕτω :

Νοβία Σωτη|ρῶ ἐτῶν (vacat) | Ζώσιμος |
ἐτῶν ΚΒ' | χαῖρε.

Τὸ ῥωμαϊκὸν nomen gentile Novius ἀπαντᾷ ἑλληνιστὶ καὶ ἀλλαχοῦ. Παρὰ τὰ ὀνόματα Σώτεια, Σώτεια, Σωτηριάς, Σωτηρίς ἀπαντᾷ καὶ Σωτηρῶ π.χ. ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Τεγέας BCH XXXVI (1912) σ. 380 κέξ. (Κ. Α. Ρωμαῖος). Τὸ ὄνομα Ζώσιμος σύνηθες.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὸ Μουσεῖον τῆς Πρεβέζης, τὸ ὅποιον κατηγορήθη πλέον κατοπιν τοῦ βομβαρδισμοῦ καὶ τῆς μεταφορᾶς εἰς Νικόπολιν τῶν ἐναπομεινάντων ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ ἀρχαίων αὐτοῦ¹.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἐν Νικόπολει προσετέθη μέγας ἀριθμὸς ἀρχαίων ἀντικειμένων ἐκ περισυλλογῆς. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς κατοχῆς ἢ ἐφαρμογῇ τῶν περιπροστασίας τῶν ἀρχαιοτήτων διατάξεων ἠτόνησε. Χωρικοί, κυρίως κάτοικοι τοῦ πλησίον χωρίου Μύτικα, καλλιεργοῦντες τὸν χῶρον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν τειχῶν τῆς Νικόπολεως, ἀλλὰ καὶ τμήματα στρατοῦ τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν κατακτητῶν κατὰ τὴν κατασκευὴν ὀχυρωματικῶν ἔργων ἀπεκάλυψαν πλῆθος ἀρχαίων, τὰ ὅποια ἐσημείωσα περιελθὼν ἐπανειλημμένως κατὰ τὰ ἔτη 1945-1946 τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου Μύτικα καὶ τοὺς πέριξ τῆς Νικόπολεως ἀγρούς. Περὶ τῶν εὐρεθέντων ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἀρχαίων καὶ διηγεῖται περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τόπου τῆς εὐρέσεώς των οἱ κάτοχοι τούτων δι' εὐνοήτους λόγους συνήθως δὲν παρεῖχον σαφεῖς πληροφορίες. Πρόχειρος ἀπάντησις ἦτο ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν ὀχυρωμάτων, τὰ ὅποια διέλυσαν κατοπιν τῆς φυγῆς τῶν κατακτητῶν. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἠορέσθη νὰ σημειώσω τὸ ὄνομα τοῦ χωρικοῦ, ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ οὐοῦ εὐρίσκειτο ἕκαστον ἀρχαῖον, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θὰ ἐπιτευχθῆ ἐν καιρῷ ἢ ἐξακριβῶσις πλειόων πληροφοριῶν.

Καταχωρίζω κατωτέρω πρῶτον τὰ μεταφερ-

¹ Σπουδαίως συνετέλεσεν, ὥστε νὰ μεταφερθοῦν ἀξημίως τὰ ἀρχαῖα ἐκ Πρεβέζης εἰς Νικόπολιν ὁ ὑπηρετῶν τότε ἐν Πρεβέζῃ νέος Ἄγγλος ἀρχαιολόγος κ. Don Nicol. Εἰς τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον, μεθ' οὗ παρηκολούθησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν ἐργασίαν, ὀφείλεται καὶ ἡ παροχὴ μηχανικῶν μέσων, δι' ὧν κατέστη δυνατόν νὰ μεταφερθοῦν ὀγκώδη μάρμαρα, ἄλλως δυσμετακόμιστα.

θέντα εἰς τὸ Φυλάκιον σπουδαιότερα ἢ μᾶλλον εὐμετακόμιστα ἀρχαῖα καὶ ἐν συνεχείᾳ ὅσα ἐσημείωσα μὲν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ μεταφέρω εἰς τὸ Φυλάκιον.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΥΤΙΚΑ
ΜΕΤΑΦΕΡΘΕΝΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΦΥΛΑΚΙΟΝ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Ἐκ τῆς οἰκίας Γεωργίου Ντίτσιου :

1. Τεμάχιον μαρμαρίνου κιονοκράνου ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ μέρος τοῦ συμφυοῦς

Εἰκ. 13. Τεμάχιον ρωμαϊκοῦ κιονοκράνου.

ἀρραβδώτου κίονος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου διακρίνεται δι' ἀναγλύφου δακτυλίου. Τὸ κιονόκρανον κοσμεῖται διὰ φύλλων ἀκάνθης καὶ ῥῶν (εἰκ. 13).

2. Τμῆμα βάσεως κίονος φερούσης ἐν μέσῳ δύο τροχίλων σκοτίας ὕψος 0,20 μ., μέγ. σφζ. μήκος 0,43 μ.

3. Τμῆμα ὁμοίας βάσεως ὕψος 0,15 μ., μέγ. σφζ. μήκος 0,36 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Ἀθανασίου Ντόμαρη :

4. Ἴωνικὸν κιονόκρανον φέρον ἐπὶ τῆς κάτω πλευρᾶς του τὰ γράμματα Α Γ. Ἀνευρέθη κατὰ πληροφορίαν τοῦ κατόχου ἐντὸς ἰδιοκτητοῦ ἀγροῦ του κάτωθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ θεάτρου τῆς Νικοπόλεως τοῦ κοινῶς λεγομένου «Σκοτεινή». Ἄβαξ τετράγωνος πλευρᾶς μήκους 0,42 μ. Μέγιστον ὕψος 0,20 μ.

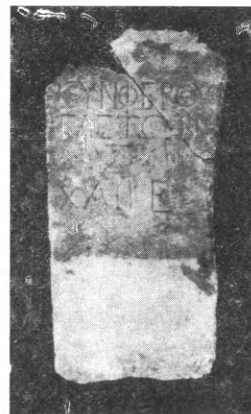
5. Τεμάχιον μαρμαρίνου ἀναγλύφου σφζον τὸ ἄνω τμῆμα λεοντοκεφαλῆς ἥτοι μέρος τοῦ μετώπου καὶ τοὺς παρ' αὐτὸ βοστρύχους· μέγιστα σφζόμενα διαστάσεις 0,24×0,30 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Νικολάου Κουρεμένου :

6. Δωρικὸν κιονόκρανον μετὰ τμήματος συμφυοῦς κίονος ὀλικὸν ὕψος 0,33 μ., μήκος πλευρᾶς τοῦ ἄβακος 0,42 μ.

7. Τμῆμα ἀρχιτεκτονικοῦ κυκλικοῦ μέλους μετὰ περιχέλωμα. Ἐσωτερικῶς ἐκουλάνθη μεταγενεστέρως· μέγιστον ὕψος 0,41 μ.

8. Βάθρον ὀρθογώνιον διακεκοσμημένον δι' ἀναγλύφου ρόδακος κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν. Ἄνω τόρμος. Ὑψος 0,62 μ., διαστάσεις τῶν πλευρῶν τῆς ἄνω ἐπιφανείας 0,17×0,11 μ.

Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβια πλάξ ἐνεπίγραφος.

9. Τεμάχιον μετὰ πεπλατυσμένην κυκλικὴν βᾶσιν καὶ κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ἀνθέμιον· κάτω διάμετρος 0,25 μ., μέγ. σφζ. ὕψος 0,17 μ.

10. Τμῆμα κιονίσκου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου φέρον συνεστραμμένας ραβδώσεις· μέγ. ὕψος 0,39 μ., διάμετρος 0,22 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Σαρακηνοῦ :

11. Πλάξ ἐπιτύμβιος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου φέρουσα ἐπιγραφὴν ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 14)· σφζ. ὕψος 0,50 μ., πλάτος 0,23 μ., πάχος περὶ τὰ 0,04 μ.

ΕΥΝΦΕΡΟΥ

ΣΑ ΕΤΩΝ

Σ

ΧΑΙΡΕ

Συνφέρου|σα ἐτῶν | Ε' |

Χαῖρε.

Τὰ ὀνόματα Συνφέρων, Συμφέρουσα κ.τ.δ. ἀπαντῶσι πολλάκις κυρίως ἐν ἐπιγραφαῖς· ἰδὲ προχείρως παρὰ PAPP-BENSELBER ἐν λ.

12. Τεμάχιον ἐκ μαρμαρίνης σαρκοφάγου

σῶζον μέρος τῆς διακοσμήσεως δι' ῥοειδῶν φύλλων καὶ ἀστραγάλου· μέγ. μήκος 0,40 μ., μέγ. ὕψος 0,22 μ., πάχος περὶ τὰ 0,10 μ.

13. Μαρμάρινον τεμάχιον ἀναγλύφως διακοσμημένον· μέγιστα διαστάσεις 0,19×0,13×0,08 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Βιργινίας Κουρεμένου:

14. Κολουροπυραμιδοειδὲς ἐπίθημα κιονίσκου· διαστάσεις 0,61×0,23×0,14 μ.

15. Ὅμοιον διαστάσεων 0,50×0,30×0,15 μ.

16. Βάσις περιρραντηρίου σῶζουσα καὶ μέρος τῶν 27 ραβδώσεων τοῦ ποδός· κάτω διάμετρος 0,60 μ., μέγ. σφζ. ὕψος 0,27 μ.

17. Μικρὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον πεσσίσκου· διαστάσεις 0,20×0,16×0,08 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Π. Τζαμουράνου:

18. Ἐπίθημα κιονίσκου ὅμοιον τοῖς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 15· διαστάσεις 0,55×0,24×0,13 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Δ. Λελόβα:

19. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ ἐπίθημα φέρον κατὰ τὰς δύο πλευρὰς διακόσμησιν δι' ἀναγλύφων φύλλων· μήκος πλευρῶν τῆς ἄνω ὀρθογωνίου ἐπιφανείας 0,55×0,20 μ., διάμετροι τῆς κάτω ἑλλειψοειδοῦς ἐπιφανείας 0,35×0,20 μ. Προέρχεται κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ κατόχου ἐκ τοῦ ἀγροῦ του παρὰ τὴν θέσιν «Ἄραπόπορτα».

20. Βάσις παραλληλεπίπεδος στηριζομένη κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας εἰς πόδας λέοντος· διαστάσεις 0,50×0,38×0,23 μ.

Ἐκ τῆς οἰκίας Γεωργίου Ντόμαρη:

21. Μαρμάρινον κιονόκρανον εἰς δύο τεμάχια ὅμοιον πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἰκονιζόμενα ἐν εἰκ. 7· ὕψος 0,30 μ., κάτω διάμετρος 0,22 μ.

Ἐπὶ τοῦ ἱερέως Βασιλείου Ντούσια παρεδόθη:

22. Μαρμάρινον τεμάχιον διακοσμημένον δι' ἀναγλύφου φύλλου ἀκάνθης καλῆς τέχνης· διαστάσεις τοῦ τεμαχίου δὲν ἐσημειώθησαν.

ΑΡΧΑΙΑ ΣΗΜΕΙΩΘΕΝΤΑ ΕΝ ΜΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΗ ΜΕΤΑΦΕΡΘΕΝΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΦΥΛΑΚΙΟΝ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Παρὰ τὸ «πηγάδι τοῦ Ντίτσιου» σπόνδυλος ὀκταπλεύρου κίονος πάχους ἄνω 0,41 μ. καὶ κιονόκρανον ἀποκεκρουμένον πανταχόθεν καὶ ἐσωτερικῶς κοιλανθὲν πρὸς μεταγενεστέραν χρῆσιν.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Σπ. Ντόμαρη δωρικὸν κιονόκρανον μετὰ μέρους συμφυοῦς κίονος κοιλαν-

θὲν ὡσαύτως πρὸς μεταγενεστέραν χρῆσιν. Ραβδώσεις δὲν διακρίνονται· ἄβακος μήκος τῆς πλευρᾶς 0,50 μ., ὀλικὸν ὕψος 0,20 μ.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Δημ. Ντίτσιου βάσις κίονος διηρημένη εἰς ἄβακα, τροχίλον καὶ σκοτίαν· μέγ. μήκος 0,44 μ., ὕψος 0,19 μ.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ Εὐστρατίου Πανούσου ἐντετοιχισμένον ἰωνικὸν κιονόκρανον.

Παρὰ τὰς οἰκίας Γρηγορίου καὶ Σπυρίδωνος Σάλιαρη ἡμισυ κίονος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου κοιλανθὲν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς σκάφη καὶ σπόνδυλος ὀκταπλεύρου κίονος.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Δημ. Παππᾶ βάσις μετὰ μέρους τοῦ κίονος φέροντος 20 ραβδώσεις καὶ ἰωνικὸν κιονόκρανον πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Ἀνδρέου Παππᾶ τμήμα βάσεως κίονος, τμήμα ἰωνικοῦ κιονόκρανου καὶ τεμάχιον φέρον διακόσμησιν δι' ἀναγλύφων φύλλων.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Παναγιώτου Πάσχου δωρικὸν κιονόκρανον κοιλανθὲν ἐσωτερικῶς πρὸς χρῆσιν.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΚ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΝΙΚΟΠΟΛΙΝ ΑΓΡΩΝ

Ἄνα τοὺς ἀγροὺς περὶ τὴν Νικόπολιν εὐρέθησαν τὰ κατωτέρω ἀρχαῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Φυλάκιον.

Ἐν θέσει «Βολιό»:

1. Ἰωνικὸν κιονόκρανον· κάτω διάμετρος 0,31 μ., ἄνω διαστάσεις ἄβακος 0,34×0,37 μ.

2. Τὸ ἄνω τμήμα κίονος τῆς αὐτῆς διαμέτρου ἄνω πρὸς τὸ προηγούμενον κιονόκρανον 0,31 μ.. Σφζόμενον ὕψος 0,82 μ.

3. Τεμάχιον ὀρθογώνιον ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἀποληγὸν κατὰ τὸ ἐν ἄκρον εἰς κύλινδρον. Ἄνω φέρει ἐπιμήκη ἐντομὴν καὶ τόρμον· διαστάσεις 0,64×0,25×0,21 μ.

Παρὰ τὸ φρέαρ Δημ. Νάτσιου:

4. Μαρμάρινος λέων ἐφθαρμένος καὶ ἑλλιπῆς κατὰ τὸ κάτω ἡμισυ· μέγ. σφζ. μήκος 0,70 μ., πάχος περὶ τὰ 0,22 μ.

5. Στήλη φέρουσα ἀνάγλυφον διακόσμησιν διάφορον ἐν ἐκάστη πλευρᾷ· ὕψος 1,55 μ., διαστάσεις ἄνω ἐπιφανείας 0,68×0,21 μ., κάτω ἐπιφανείας 0,64×0,21 μ.

6. Ἐκ καταστραφέντος ὑπὸ τοῦ καλλιεργητοῦ κυκλικοῦ μνημείου εὐρέθησαν λίθοι τινὲς τεθραυ-

σμένοι ἐπιμελοῦς ἐργασίας καὶ φέροντες διακοσμητικούς τεκτονικούς ἀγκῶνας. Εἰς σφζων τὸ ἀρχικὸν ὕψος ἀφέθη ἐκεῖ. Ἄλλα τινὰ τεμάχια μετεφέρθησαν εἰς τὸ φυλάκιον. Μικρὰ σκαφὴ θὰ ἀπέδιδεν ἴσως σημαντικὰ ἀποτελέσματα. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μνημείου προέρχεται πιθανῶς τὸ κατωτέρω :

7. Ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἀδιακόσμητον πάχους μειωμένου ἀπὸ 0,19—0,16 μ. Λοιπαὶ διαστάσεις 0,60×0,18 μ.

Ἐν τῷ ἀγρῷ Δημ. Παπᾶ :

8. Κορινθιακὸν κιονόκρανον κεκοσμημένον διὰ διπλῆς σειρᾶς φύλλων ἀκάνθης· κάτω διάμετρος 0,32 μ., ὕψος 0,34 μ.

Ἐν θέσει «Κολόννες» :

9. Ἴωνικὸν κιονόκρανον· κάτω διάμετρος 0,40 μ., μέγ. μῆκος 0,60 μ., μέγ. ὕψος 0,20 μ.

Ἐν τῷ ἀγρῷ Γερ. Γκούμα ἐν θέσει «Ματσουγιάννενα».

10. Δύο τεμάχια συνανήκοντα ἐκ φατνώματος, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος προσφάτως εἶχε θραυσθῆ· πάχος 0,23 μ., μέγ. σφζ. πλάτος (τὸ ἡμισυ τοῦ ἀρχικοῦ πιθανῶς) 0,47 μ., μέγ. σφζ. μῆκος 1,20 μ. Πιθανὸν ἀρχικὸν μῆκος 1,82 μ.

11. Εἰκονιστικὴ προτομὴ ῥωμαίου μεσήλικος ἐφθαρμένη κατὰ τὸ πρόσωπον (εικ. 15)· ὕψος 0,38 μ., πλάτος κατὰ τοὺς ὤμους 0,29 μ.

Ἐν τῷ ἀγρῷ Ἰωάννου Σιούγκα εὐρέθη μεταφερθὲν εἰς τὸ φυλάκιον :

12. Μικρὸν τμήμα πλίνθου φέρον σφράγισμα μὲ τρία γράμματα ἐντὸς ἐμπιέστου ὀρθογωνίου διαστάσεων 0,11×0,08 μ. (εικ. 16). Πλίνθου πάχος 0,08 μ.

Ἐν θέσει «Νικολάρα» εὐρεθὲν παρεδόθη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Μπατσούλη :

13. Τμήμα ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου πλακὸς σφζων τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς : ΧΑΙΡΕ.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρέου Παπᾶ παρεδόθησαν τὰ κατωτέρω ἀρχαῖα μὴ δηλωθέντος τοῦ τόπου προελεύσεως ἐνὸς ἐκάστου τούτων :

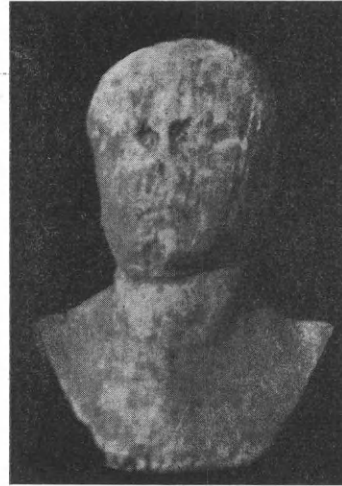
14. Ἐπιτύμβιος πλᾶξ λιθίνη φέρουσα ἐπιγραφὴν ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων· διαστάσεις τῆς πλακὸς 0,31×0,24×0,04 μ. :

ΜΕΡΙΓΕΝ
HC ΔΙΚΑΙΟΥ ἤτοι : Περιγένης
Δικαίου

Ἄμφότερα τὰ ὀνόματα γνωστά· ἰδὲ προχείρως παρὰ PAPP-BENSELER ἐν λ.

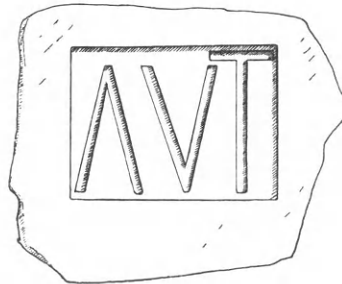
15. Μικρὰ μαρμαρινὴ κεφαλὴ ἀγαλματίου ἡμιτελής· ὕψος 0,15 μ.

16. Πλᾶξ μαρμαρινὴ φέρουσα ἀνάγλυφον διακόσμησιν διὰ φύλλων ἀκάνθης κ.λ.π. Πάχος 0,05 μ., λοιπαὶ διαστάσεις 0,34×0,17 μ.

Εικ. 15. Ρωμαϊκὴ προτομή.

17. Τμήμα κιονίσκου ἐκ μαρμαρίνου ἀγάλματος. Ἐπὶ τοῦ κιονίσκου βαίνει ἀνάγλυφος

Εικ. 16. Σφράγισμα ἐπὶ πλίνθου (1:4).

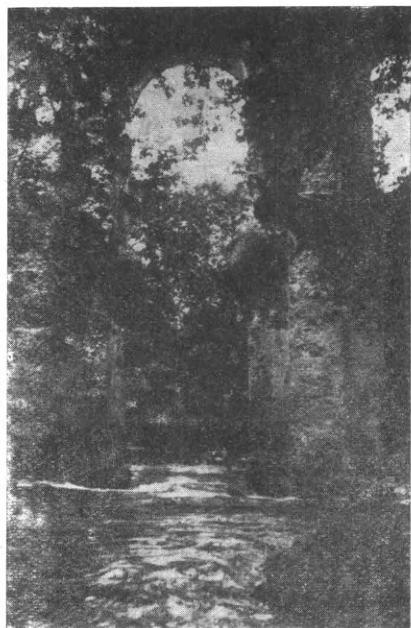
κληματῖς φέρουσα φύλλα καὶ σταφυλᾶς· σφζ. ὕψος 0,22 μ., πάχος περὶ τὰ 0,09 μ.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Περὶ τῆς τύχης τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Νικοπόλεως κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς ἐγένετο βραχὺς λόγος ἐν τῷ δημοσιεύματι τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ὑπὸ τὸν τίτλον : Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς σ. 26,55,66 καὶ 90¹. Ἐπὶ

¹ Παρβ. Works of Art in Greece (Losses and Survivals in the War) London 1946 σ. 49-50.

τῆς ἀπελευθερώσεως ἐξ ἄλλου ἐγένοντο μικραὶ μόνον ἐργασίαι στοιχειώδους προστασίας καὶ συντηρήσεως (ἀνακατασκευὴ ὑποστέγων τῶν ψηφιδωτῶν κ.λ.π.). Ἐργασίαι ἀξίαι λόγου ἐπιδρῶσαι ἀμέσως ἐπὶ τῶν μνημείων δὲν ἐγένοντο. Περιστὸν νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη ἀναλήψεως γενναίων ἐργῶν ἀνασκαφῆς καὶ συντη-

Εἰκ. 17. Καμὰρα τοῦ ὕδραγωγείου τῆς Νικοπόλεως ὑπὲρ τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Λούρου.

ρήσεως τοῦ ἀπεράντου ἐρειπιῶνος. Εἶναι γνωστὴ ἡ σπουδαιότης τῆς Νικοπόλεως. Ἐκ τῶν ἐρευνηθέντων ὀλίγον ἀρχαιολογικῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἴσως ὁ πλουσιώτερος.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ παρέχονται ἐνταῦθα δύο εἰκόνες τοῦ μεγαλειώδους ὕδραγωγείου τῆς Νικοπόλεως (εἰκ. 17 καὶ 18). Δεικνύουν τμήματα παράπλευρα τῆς γεφύρας, δι' ἧς διωχετεύετο τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς παρὰ τὴν θέσιν Ἅγιος Γεώργιος ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ Λούρου εἰς τὴν δεξιάν (δυτικὴν) τοῦ ποταμοῦ πλευράν, ὅθεν δι' ὕδραγωγείου μήκους δεκάδων χιλιομέτρων ἦγετο εἰς τὴν Νικόπολιν.

2. ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ

Ἡ Στρογγυλὴ εἶναι χωρίον τοῦ Νομοῦ Ἄρτης κείμενον κατὰ τὰ ὄρια τοῦ Νομοῦ τούτου καὶ τοῦ Νομοῦ Πρεβέζης παρὰ τὸν ποταμὸν Λούρου πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Εἶναι προσιτὸν ἐξ Ἄρτης δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ἢ ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης-Ἰωαννίνων θέσεως Πέτρα, ὅταν ἀποσύρονται τὰ ὕδατα τοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα κατακλύζοντος τὴν περιφέρειαν ἐκείνην «βάλτου».

Ἐξ ἀφορμῆς ἀναφορᾶς τοῦ δημοδιδασκάλου Γ. Γαζέτα περὶ ἀποκαλύψεως ψηφιδωτοῦ διαπέ-

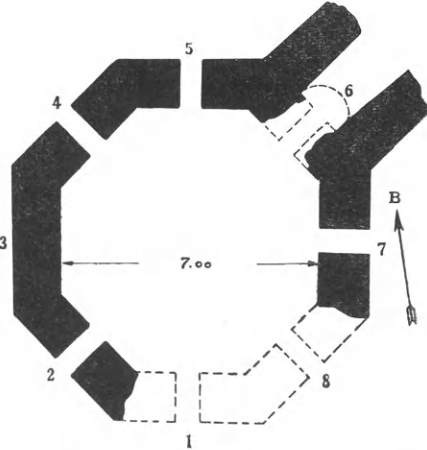

Εἰκ. 18. Ἐτερον τμήμα τῆς γεφύρας τοῦ ὕδραγωγείου, δι' ἧς διωχετεύετο τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν τῆς χαράδρας τοῦ Λούρου.

δου ἐπεσκέφθην τὴν Στρογγυλὴν τὴν 28ην Φεβρουαρίου 1946, εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ ἀκατάλληλον πρὸς ἔρευναν ἐκεῖ. Μόνον ἐξ ἀποστάσεως ἀντίκρουσα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων τοῦ βάλτου λείψανα κτηρίων κλασσικῆς τοιχοδομίας. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ τόπου κατὰ τὸ θέρος, ὅτε ἀποσύρονται τὰ ὕδατα, ἀσφαλῶς θὰ δώσῃ εὐρήματα κρυπτόμενα ὑπὸ τὴν ἐκ τοῦ βάλτου ἐπίχωσιν. Θὰ διαφωτίσῃ δὲ καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἡπειρωτικῆς ταύτης παραλίας, ἣτις ἀπέκτησε σπουδαιότητα ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων διὰ τῆς ἀποικισεῶς τῆς ὑπὸ Κορινθίων¹.

¹ Ἴδὲ κυρίως Ε. OBERHUMMER Akarnanien, Ambrakia, Amphilochien, Leukas im Altertum Mόναχον 1887. Ὁ συγγραφεὺς τοποθετεῖ ἐν τῇ θέσει τοῦ νοτίως τῆς Στρογγυλῆς ἐπίνειου Σαλαῶρα τὴν ἀρχαίαν ἡπειρωτικὴν πόλιν Χαράδραν (ἐ.ἀ. σ. 26). Τοῦ.

Προσιτὰ ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου λείψανα πλινθοκτίστου ρωμαϊκοῦ κτηρίου, λουτροῦ πιθανῶς. Τοῦτο κεχωσμένον μέχρι τῶν ὑπερθύρων σφίζεται κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν, τὴν ὑπ' ἀρ. 5 ἐν τῷ προχείρῳ σχεδίῳ τῆς **εἰκ. 19**, εἰς ὕψος 2.4 μ. ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον διακρινόμενον ἐν τῇ **εἰκ. 20** κάτωθεν τυφλοῦ ἀνακουφιστικοῦ τόξου. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δια-

Εἰκ. 19. Ρωμαϊκὸν λουτρὸν παρὰ τὴν Στρογγυλὴν Ἄρτης (1=200).

κρίνεται σαφῶς ὀκτάπλευρος κεντρικὸς χώρος πλάτους 7-8 μ., ὅστις ἦτο πιθανῶς θολοσκέπαστος καὶ ἐπεκρινώμενος διὰ θυρῶν πρὸς ὅλας ἴσως τὰς πλευρὰς μετ' ἄλλων δωματίων. Τοῦλάχιστον κατὰ τὰς πλευρὰς 2, 4, 5 καὶ 7 φαίνονται κεχωσμένοι ὄρθια μονόλιθοι παραστάδες θυρῶν καὶ τὰ ὀγκώδη λίθινα ὑπέρθυρα.

Εἰς μίαν τῶν πλευρῶν (ὑπ' ἀρ. 6 τοῦ σχεδίου τῆς εἰκ. 19) συνάπτονται τοῖχοι πρὸς ἔξω τοῦ κεντρικοῦ χώρου, ἐφ' ὧν ἔβαινε καμάρα. Ἰχνη καμάρας διατηροῦνται καὶ κατὰ τὴν παραπλευρῶς ὑπ' ἀρ. 5 πλευρᾶν.

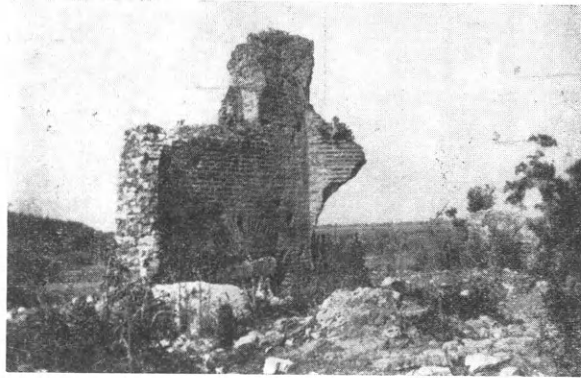
Παρὰ τὸ κτήριο τοῦτο ὑπάρχει φρέαρ, εἰς ἴσην δὲ ἀπόστασιν δυτικῶς τοῦ φρέατος ἀπεκαλύφθη τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνέφερεν ὁ κ. Γαζέτας. Περαιτέρω ὑπάρχουν

το ἔγινε γενικῶς δεκτόν' πρβ. RE ἐν λ. Charadra. ΔΗΜ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗ Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου σ. 12. Ἀλλὰ τὸ παραδιδόμενον, ὅτι ἔκειτο παρὰ τὴν θάλασσαν, δὲν ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἔκειτο βορειότερον τῆς σημερινῆς παραλίας. Ἡ περιοχὴ ὑπέστη μεταβολὰς ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ Δούρου, ὁ ὁποῖος ἐξ ἄλλου καὶ σήμερον εἶναι πλωτὸς μέχρι σημείου κειμένου βορειότερον τῆς Στρογγυλῆς.

λίθινα μεγάλα τριβεῖα καὶ ἐλαιοπιεστήρια ἢ ληνοί, λείψανα δὲ πλινθοκτίστων κτηρίων διακρίνονται τῆδε κάκεισε. Ὅστρακα ἢ ἄλλας ἐνδείξεις κλασσικῶν χρόνων δὲν διέκρινα ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τούτων¹.

3. ΑΜΒΡΑΚΙΑ

Σημαντικὴ διαπίστωσις ἐγένετο κατὰ τὰς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐργασίας πρὸς

Εἰκ. 20. Ἐρείπια Ρωμαϊκοῦ κτηρίου, λουτροῦ πιθανῶς, παρὰ τὸ χωρίον Στρογγυλὴ Ἄρτης.

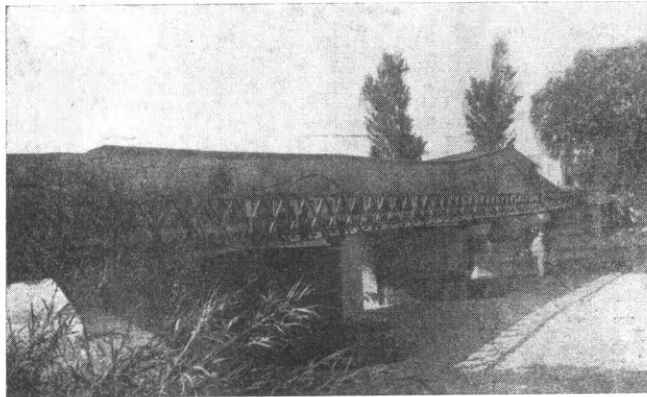
κατασκευὴν νέας σιδηρᾶς γεφύρας παρὰ τὴν ἱστορικὴν γέφυραν τῆς Ἄρτης. Ἀπεδείχθη ἀληθῆς ἢ ὑπόθεσις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου, ὅτι τὸ κατάλληλον τοῦτο σημεῖον τοῦ Ἀράχθου θὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς ζεῦξιν τοῦ ποταμοῦ πολὺν χρόνον πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, εἰς ἣν ἀνάγεται ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς μορφήν ἢ ἱστορικὴ γέφυρα². Πρὸς στήριξιν τῆς νέας σιδηρᾶς γεφύρας ἐγένετο ἐκσκαφὴ εἰς βάθος πολλῶν μέτρων περὶ τὰ «ποδαρικὰ» τῆς παλαιᾶς. Οὕτως ἀπεκαλύφθη, ὅτι τὰ κατώτατα θεμέλια εἶναι καθαρῶς ἐλληνικῆς τοιχοδομίας διὰ μεγίστων ἐπιμελῶς ἐιργασμένων δόμων. Θὰ ἦτο χρησιμώτατον, ἐὰν καθίστατο δυνατόν νὰ σχεδιασθῶσι καὶ φωτογραφηθῶσι τὰ κλασσικὰ ταῦτα θεμέλια, ἀλλ' αἱ τότε συνθῆκαι δὲν τὸ ἐπέτρεψαν. Αἱ φωτογραφίαι τῶν **εἰκ. 21 καὶ 22** ἐλήφθησαν βραδύτερον, ὅτε τὰ κατώτατα θεμέλια τῶν ποδαρικῶν εἶχον καὶ πάλιν χωσθῆ.

¹ Αἱ ἀρχαιότητες τῆς Στρογγυλῆς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης ΣΕΡΑΦΕΙΜ Δοκίμιον κ.λ.π. περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης (Ἀθῆναι 1884) σ. 45.

² Ἰδὲ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΩΝ ΒΥΖ. ΜΝΗΜ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ τ. 2ος (1936) σ. 196.

Ἐντὸς τῆς πόλεως Ἄρτης καὶ ἀνατολικῶς τῆς Παρηγορητίσης ἀπεκαλύφθησαν τὰ βαθμιδωτὰ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου λαξεύματα τῆς

ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας δημοσίευμα ὑπὸ τὸν τίτλον: Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς σ. 66, 83,

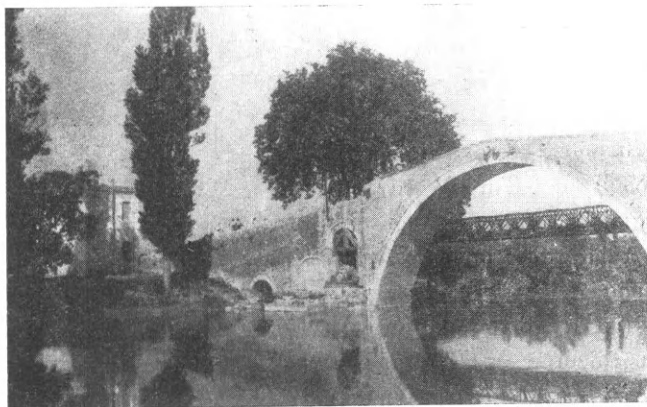
Εἰκ. 21. Ἡ γέφυρα τῆς Ἄρτης ἀπὸ ΒΑ καὶ παρ' αὐτὴν ἡ νέα σιδηρᾶ γέφυρα.

εἰκ. 23, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς δὲν εἶναι σαφής.

Τέλος εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν τῆς Παρηγορητίσης εὐρήματά τινα,

107 καὶ 125¹. Εἰς ταύτας προσετέθησαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ νέαι καταστροφαί.

Ἐκ τῶν κεκηρυγμένων Διατηρητέων Ἱστορικῶν Μνημείων παντελῆ σχεδὸν καταστροφὴν

Εἰκ. 22. Ἡ μεγάλη καμάρα τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτης ἀπὸ ΝΑ.

κυρίως ἐπιγραφαί, αἵτινες μετὰ τῶν παλαιῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδημοσιεύτων ὑπερβαίνουν ἤδη τὸν ἀριθμὸν τῶν 40 καὶ θὰ δημοσιευθοῦν, ἐλπίζω, εἰς τὸν προσεχῆ τόμον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

4. ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Αἱ προξενηθεῖσαι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς ζημίαι εἰς τὰ μνημεῖα καὶ τὸ Δημοτικὸν Μουσεῖον τῶν Ἰωαννίνων ἀναφέρονται διὰ βραχέων εἰς τὸ ἐκδοθὲν

ὑπέστη ὁ τάφος τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ². Ἄγνωστοι ἀφῆρσαν κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1946 τὸ μνημειῶδες σιδηροῦν κιγκλίδωμα τοῦ τάφου³. Αἱ

¹ Πρβ. Works of Art in Greece κ.λ.π. σ. 54.

² Ἐκηρύχθη Διατηρητέον Ἱστορικὸν Μνημεῖον διὰ Διατάγματος τῆς 24.10. 1932 (Φ.Ε.Κ. ὑπ' ἀριθ. 383).

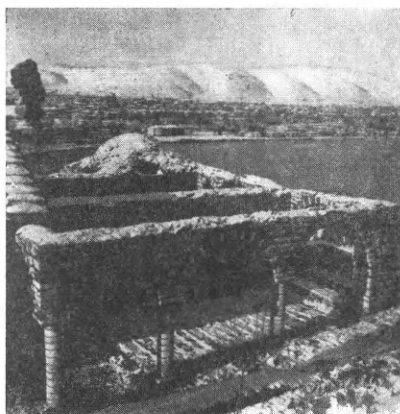
³ Εἰκόνες παρὰ α) GABRIEL REMÉRAND Ali de Tébelen, Pacha de Jannina, Paris 1928, παρένθετος ἐν σ. 274 πίν. XI εἰκ. 2. β) FRÉD. BOISSONAS-D. BAUD-BOVY L'Épire berceau des Grecs εἰκ. 70. γ) ANTOINE BON-F. CHAPOUTIER A Journey in Greece εἰκ. 115 καὶ ἀλλαχοῦ.

ἐνέργειαι τῆς Ἐφορείας πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν δραστῶν τῆς θρασείας κλοπῆς καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν οὐδὲν ἀπέδωσαν.

Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ

(Εἰκ. 23. Λάξευμα τοῦ βράχου ἐν Ἄρτη.

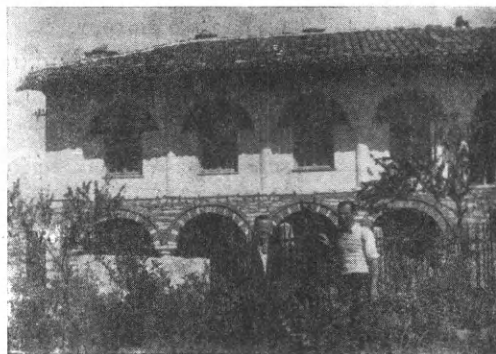
Εἰκ. 24. Ἡ καταρρέυσασα τοξοστοιχία τοῦ Μενδρεσὲ τῶν Ἰωαννίνων.

Μενδρεσὲ τῶν Ἰωαννίνων τοξοστοιχία (εἰκ. 24) κατέρρευσε κατὰ Δεκέμβριον 1945 ἔνεκα φθορᾶς — ἐκ καιρικῶν ἐπιδράσεων — τῆς κορυφῆς τῶν τόξων¹. Διεσώθη μόνον τὸ πρὸς βορρᾶν τόξον στερεωθὲν βραδύτερον δαπάναις τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεων καὶ τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν. Οὕτως ἐστερεώθησαν καὶ τὰ ἐξωτερικὰ τόξα τῆς ἐστίας τοῦ αὐτοῦ τεμένους².

¹ Ἴδὲ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ τοῦ ἔτους 1926 σ. 299 κέξ. Ἡ αὐτόθι εἰκὼν ὑπ' ἀριθ. 24 ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι Ζ' δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ μνημείου, ὅτε διετηρεῖτο ἐστεγασμένον τὸ προστώον.

² Πρβ. ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ἔ.ἀ. σχέδιον ἐν σ. 299 εἰκ. 26 (Ἀνδρέας Ευγγόπουλος).

Ἐπίσης ἐπεσκευάσθη ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ Μενδρεσέ, ἵνα χρησιμεύσῃ κατὰ παραχώρησιν τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν ὡς Γραφεῖον τῆς νεοσυστάτου Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἠπείρου (εἰκ. 25)¹.

Εἰκ. 25. Ἡ ἐπισκευασθεῖσα νοτία πλευρὰ τοῦ Μενδρεσέ τῶν Ἰωαννίνων.

Εἰκ. 26. Ὁ κεντρικὸς θόλος τοῦ παρὰ τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν-Πασᾶ τουρκικοῦ λουτροῦ.

Ἄλλὰ τὰ κοσμοῦντα τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων σπουδαῖα τουρκικὰ μνημεῖα ἔχουν ἀνάγκη μεγάλων ἐργασιῶν συντηρήσεως καὶ ἀναστηλώσεως, ἂν πρόκειται νὰ διασωθοῦν ἐκ τῆς τελείας καταστροφῆς καὶ νὰ ἀξιοποιηθοῦν τουριστικῶς. Ἡ τουρκικὴ Βιβλιοθήκη εἶναι ἤδη ἐτοιμόρροπος². Τῆς καταστάσεως τοῦ λουτροῦ ἀμυδρὰν ἰδέαν παρέχει ἡ (εἰκ. 26)³.

¹ Πρβ. ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ἔ.ἀ. παρένθετος ἐν σ. 298 πίν. Ζ' εἰκ. 25.

² Ἴδὲ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ἔ.ἀ. σ. 301 εἰκ. 28 καὶ 29.

³ ἔ.ἀ. σ. 302-3 εἰκ. 30.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΚ ΒΟΤΟΝΟΣΙΟΥ

Τὸ Βοτονόσι εἶναι χωρίον τῆς ἐπαρχίας Μετσόβου τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Ἰωαννίνων - Καλαμπάκας. Παρὰ τοῦτο κεῖται ἀκρόπολις τετειχισμένη κλασσικῶν χρόνων, τὸ νῦν λεγόμενον Λαχανόκαστρον.

Ἐξ ἔρευνῶν κατὰ τὸ 1940 τοῦ τότε ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Γυμνασιάρχου κ. Χρήστου Σούλη προήλθεν ἐκεῖθεν ἀριθμὸς τις ἐπιτυμβίων ἐνεπιγράφων στηλῶν, ἕξ ὧν σφύζονται σήμερον ἐν τῷ Δημοτικῷ Μουσείῳ Ἰωαννίνων ἑννέα εἰς τεμάχια κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀσήμαντον θραῦσμα δεκάτης στήλης.

Αὗται εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Σούλη ἐντετοιχισμένοι εἰς τοιχάρια τῶν ἀγρῶν ἀναλημματικά, τὰ λεγόμενα «ρεβένια», παρὰ τὴν θέσιν Τρία Χάνια. Ἡ θέσις αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ἡμιονικῆς ὁδοῦ ἕξ Ἰωαννίνων πρὸς Μέτσοβον-Καλαμπάκαν, παναρχαίας βεβαίως διαβάσεως τῆς Πίνδου¹, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ προαναφερθέντος Λαχανοκάστρου καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην ἑνὸς τῶν κλάδων τοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης πηγάζοντος Ἀράχθου ποταμοῦ. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ κ. Σούλη οὐδεμία ἐκ τῶν στηλῶν προήλθεν ἐκ τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς τάφου. Αἱ γενόμεναι ἕξ ἄλλου ἐν τῇ περιοχῇ μικραὶ σκαφαὶ οὐδὲν ἀπέδωσαν, προφανῶς διότι οἱ τάφοι εἶχον ἤδη διαλυθῆ ὑπὸ τῶν χωρικῶν.

Ὅθεν ἐλλεῖψει ἄλλων ἀνασκαφικῶν δεδομένων ἢ μελέτη θὰ βασισθῆ μόνον εἰς τὰ παρεχόμενα ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν στηλῶν πενιχρὰ ἐπιγραφικὰ καὶ διακοσμητικὰ στοιχεῖα.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πρωτόγονος μορφή τῶν στηλῶν. Ἄπασαι εἶναι ἕξ ἔγχωριου φαιοῦ σχιστολίθου προσφερομένου εὐκόλως πρὸς κοπήν πλακῶν καὶ πρὸς χάραξιν ἐπὶ τῆς εὐθρύπτου ἐπιφανείας. Τὸ πάχος τῶν πλακῶν εἶναι τὸ τῆς φυσικῆς καταστάσεως αὐτῶν ὡς ἐξορύσσονται ἐκ τοῦ ἐδάφους. Αἱ λοιπαὶ διαστάσεις κανονίζονται, ὥστε συμφώνως πρὸς τὸν γενικὸν κανόνα

¹ Ἴδὲ BSA. XXXII (1933) σ. 133 κέξ. καὶ τελευταίως ΔΗΜ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗ Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου σ. 11, 18 καὶ σημ. ὑπ' ἀριθ. 49 (ἐν τέλει τοῦ κεμιένου), ἐνθα καὶ ἡ προηγουμένη βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μετσόβου τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Παρωραία.

τὸ ὕψος νὰ εἶναι μεγαλύτερον τοῦ πλάτους. Ἐν μέρος τοῦ ὕψους ἄλλωστε ἐκρύπτετο ὑπὸ τὴν γῆν. Φαίνεται ὅτι αἱ στήλαι δὲν ἐγομφοῦντο ἐπὶ λιθίνης βάσεως. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν εἶναι χονδρική καὶ ἡ διακόσμησις ἀπλουστάτη.

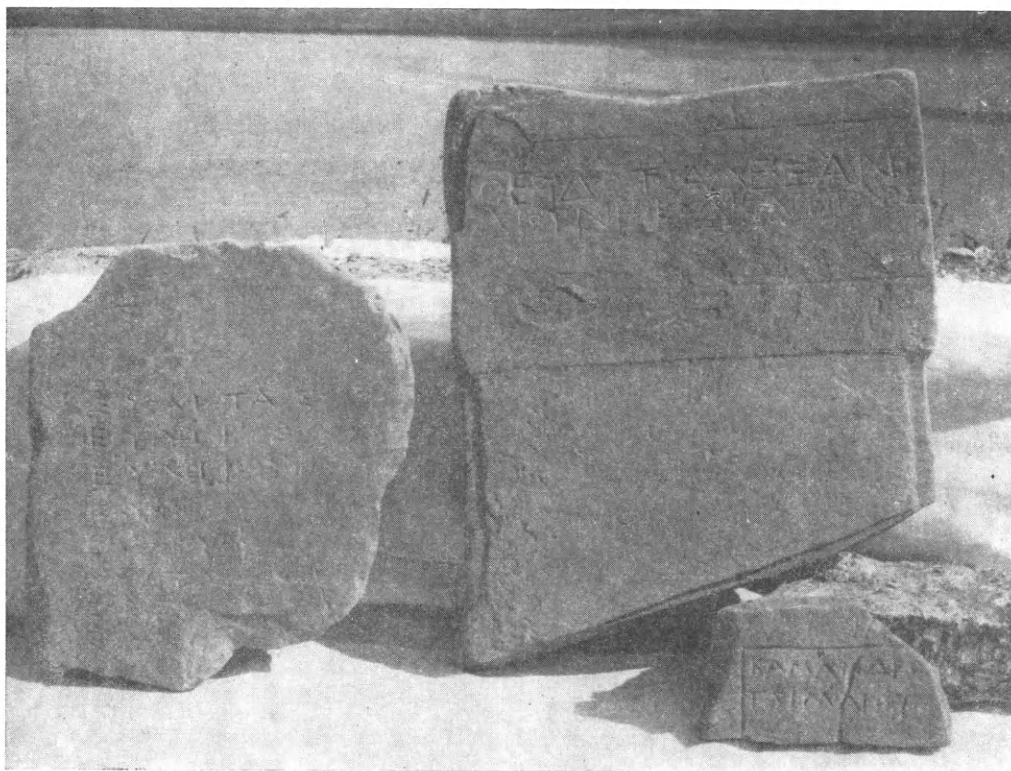
Τὸ ἀπλούστερον σχῆμα παρουσιάζεται εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 1 ἐπιγραφὴν (**εἰκ. 27**), δηλαδὴ ἐγγάρακτος γραμμὴ κατὰ μῆκος τῆς πρὸς ἀριστερὰ πλευρᾶς πρὸς ὄρισμὸν τρόπον τινὰ περιθωρίου τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας. Ὅμοίως ἐγγάρακτον εἶναι τὸ ὀρθογώνιον τὸ περιβάλλον τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὰς στήλας ὑπ' ἀρ. 2 (**εἰκ. 28**) καὶ 3 (**εἰκ. 27**). Τὸ ὀρθογώνιον γίνεται κοῖλον εἰς τὰς στήλας ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 5 (**εἰκ. 28**), χαράσσεται δὲ προσθέτως τρίγωνον ὡσεὶ ἀέτωμα ὑπὲρ τὸ κοῖλον ὀρθογώνιον. Ἡ ἀετωματώδης αὕτη διακόσμησις παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς στήλας ὑπ' ἀρ. 6 (**εἰκ. 28 καὶ 33**), 7 καὶ 8 (**εἰκ. 29**). Ἐκ τῶν τριῶν τούτων:

Ἡ ὑπ' ἀρ. 6 φέρει προσθέτως κάτω τοῦ ὀρθογωνίου τρεῖς ἀποληγούσας εἰς κύκλον γραμμὰς καθέτους, ἕξ ὧν δύο ἐξαρθῶνται ἀνὰ μία ἕξ ἑκατέρου τῶν ἄκρων τοῦ ὀρθογωνίου, ἡ δὲ τρίτη ἐκ τοῦ μέσου περίπου καὶ μᾶλλον πρὸς δεξιὰ.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 7 φέρει ἐγγαράκτους τρεῖς ἀντὶ μιᾶς γραμμὰς κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου (τρεῖς ἦσαν πιθανῶς καὶ κατὰ τὴν δεξιὰ ἀποκεκρουμένην πλευρὰν), σφύζει δὲ καὶ μέρος ἐγγαράκτων γραμμῶν καμπτομένων πρὸς τὸ κέντρον κάτω τοῦ ἐνεπιγράφου ὀρθογωνίου.

Ἡ τρίτη ὑπ' ἀρ. 8 δὲν σφύζει πλείονα στοιχεῖα, ἀλλ' εἶναι ἀσφαλῶς ἡ μεταγενεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων.

Δὲν ἐξητάσθη ἀκόμη ἡ διακόσμησις τῆς στήλης ὑπ' ἀρ. 9 (**εἰκ. 27**). Εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως φανερόν, ὅτι κατεβλήθη προσπάθεια νὰ προσλάβῃ καὶ πλαστικὴν ἀξίαν. Τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης ἐλαξεύθη κατὰ τινα χιλιοστά, ἔτι δὲ βαθύτερον ἐλαξεύθησαν περιθώρια ἐκατέρωθεν. Ἡ ἄνω κυρία ἐπιφάνεια φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ἐντὸς ἐγγαράκτου πλαισίου διαιρεθέντος διὰ δύο ἐγγαράκτων γραμμῶν εἰς τρεῖς ἰσοῦψεις ζώνας (0,03 μ.), ἕξ ὧν αἱ δύο κατώτεραι καταλαμβάνονται ὑπὸ τῶν δύο στίχων τῆς ἐπιγραφῆς. Ὑπ' αὐτὴν ζώνη ὕψους 0,12 μ. καταλαμβάνεται ὑπὸ ἐγγεγλυμένου κλάδου δάφνης ἔχοντος κα-

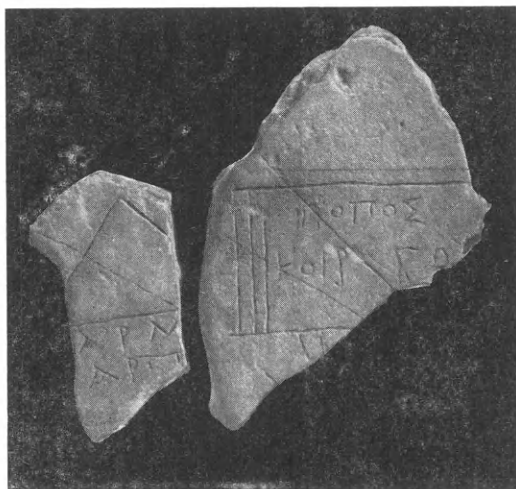
Εἰκ. 27. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ αἱ στήλαι ὑπ' ἀριθ. 1, 9 καὶ 3.

Εἰκ. 28. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ αἱ στήλαι ὑπ' ἀριθ. 2, 6, 4 καὶ 5.

τεύθυνσιν ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά. Εἶναι ἀξιωματικὸν ὅτι ἡ ὄλη κυρία ἐπιφάνεια εἶναι διηρημένη εἰς ζώνας, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἶναι 3 ἐκ. ἢ πολλαπλάσιον τούτου, ὅπερ σημαίνει ἴσως ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα ὑποδιαίρέσεις μετρικῆς τιнос μονάδος. Ἡ πλουσιωτέρα διακόσμησις τῆς στήλης ταύτης δὲν σημαίνει μεταγενεστέρους χρόνους ὡς διδασκόμεθα ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ ἐκ τῆς ὁμοίας διακοσμήσεως στηλῶν τοῦ 3ου αἰῶνος ἐξ Ἀμβρακίας.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων παρατηροῦμεν πρῶ-

Εἰκ. 29. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ αἱ στήλαι ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ 7.

τον, ὅτι ἡ προχειρότης τῆς ἐργασίας καὶ ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς ἐνδίδει εἰς τὴν χάραξιν ἢ ἐπιφάνεια τοῦ σχιστολίθου, κυρίως δὲ ἡ παντελής ἔλλειψις ὁμοίων εὐρημάτων χρονολογημένων ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, δὲν εὐκολύνουν τὴν ἐξαγωγήν ἀκριβῶν συμπερασμάτων μετ' ἀσφαλείας. Ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, παραδείγματος χάριν τῆς ὑπ' ἀριθ. 1, ἡ κάθετος κεραία τοῦ Ρ εἶναι εὐθεῖα εἰς τὸν 7^{ον} στίχον, καμπύλη δὲ εἰς τὸν ἀμέσως ἐπόμενον. Εἰς τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς ἐνδίδει ὁ λίθος εἰς τὴν χάραξιν, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ καμπύλωσις τῆς δεξιᾶς καθέτου κεραίας τοῦ Π ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀριθ. 7. Ὅμοίως δὲν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς χρονικὴν διαφορὰν τὴν διπλὴν μορφήν τοῦ Ε καὶ Σ. Αἱ μορφαὶ < = ε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 3 καὶ < = σ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ὑπ' ἀρ. 2 (εἰκ. 30) καὶ 4 (εἰκ. 31), γνωσταὶ καὶ ἄλλοθεν, πρέπει

νὰ εἶναι παράλληλοι (πρὸς τὰς συγχρόνους μετὰ κεκλιμένων τῶν ἄνω καὶ κάτω σκελῶν Ε καὶ Σ) μορφαὶ ἐπισεσυρμένης οὕτως εἰπεῖν γραφῆς ἢ νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν γραφικὸν χαρακτήρα τοῦ χαρακτοῦ. Ὅμοίως ἡ μορφή τοῦ Υ μετὰ καμπύλους τοὺς δύο ἄνω κλάδους ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 6 (εἰκ. 33) κ.λ.π.

Οὐσιώδης διαφορὰ εἰς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων παρουσιάζεται μόνον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 8, ὅπου φαίνεται ἠθελημένη ἢ γωνιώδης χάραξις τῆς ὀριζοντίου κεραίας τοῦ Α καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς δεξιᾶς κεραίας ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν εἰς τὰ γράμματα Α καὶ Μ, τοῦ ὁποίου τὰ ἔξωτερικὰ σκέλη δὲν εἶναι ἀκόμη κάθετα. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα μαρτυροῦν μεταγενεστέρους ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἐνῶ ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιγραφὰς πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν πρώϊμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἡ χρονικὴ σειρά πρέπει νὰ εἶναι περίπου ὁμοία πρὸς τὴν δοθεῖσαν ἐκ τῆς διακοσμήσεως ἀριθμητικῆν κατάταξιν πλὴν τῆς ὑπ' ἀρ. 9, ἡ ὁποία παρὰ τὴν πλουσιωτέραν διακόσμησιν δὲν ἀπέχει πολὺ τῶν μέσων τοῦ 3^{ου} αἰῶνος.

Μετὰ τὴν οὕτω γενομένην ἀντιπαραβολὴν καὶ συνεξέτασιν τῶν στηλῶν πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος περὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιγραφῶν. Παρέχουν μόνον τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ δὲν στεροῦνται ἐνδιαφέροντος. Ὅνόματά τινα εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστα, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου διαλεκτικὰ τινα στοιχεῖα φωτίζουν κάπως τὴν παντελῶς ἄγνωστον, ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέρουσαν ὄρεινὴν περιοχὴν τῆς Πίνδου, σπονδυλικὴν στήλην τῆς ὄλης Ἑλλάδος, διαδραματίσασαν ἀφανὲς ἀλλὰ σπουδαῖον μέρος ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἤδη ἐποχῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 1 στήλη (εἰκ. 27) σφίξει τὰ ἄκρα ἐν μέρει μόνον κατὰ τὴν ἀριστερὰν καὶ ἄνω πλευράν· σφξ. ὕψος 0,405 μ., σφξ. πλάτος 0,35 μ., πάχος περὶ τὰ 0,075 μ.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρχεῖ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἄνω ἄκρου, ἀφ' οὗ ἐγένετο προηγουμένως ἀρχὴ ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς δύο σημεῖα, ἐνθα διακρίνεται τὸ ἀρχικὸν Σ τοῦ πρώτου ὀνόματος. Ἀναγράφονται εἰς ὀκτὼ στίχους τεσσάρων μὲν νεκρῶν τὰ ὀνόματα μόνον, ἐτέρων δὲ δύο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ἵνα διακριθῇ προφανῶς

τοῦ πατρὸς ὁ δμώνυμος υἱός. Τοῦ 9ου στίχου διακρίνονται μόνον ἕξη δύο γραμμάτων:

- Συαίτας.
 Εὔχειρος
 Εὔχειρου.
 Κατόνικος.
 5. Κλεόβουλος.
 Συαίτας.
 Εὐρύλο[χος]
 Εὐρυλό[χου].
 [...] α β [- -

Ἐκ τῶν ὀνομάτων τὰ Εὔχειρος, Κλεόβουλος καὶ Εὐρύλοχος εἶναι γνωστά. Τὸ ὄνομα Συαίτας δὲν εὔρον ἀλλαχοῦ. Φαίνεται σύνθετον ἐκ τοῦ σῦς, ὡς τὸ Σύαγρος παρὰ FICK-BECHTEL Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung σελ. 256 καὶ τῆς ρίζης τῶν λέξεων αἶσα καὶ δίατα, περὶ ὧν BOISACQ Dict. Étym. ἐν λ. Ἐπίσης δὲν εὔρον ἀλλαχοῦ τὸ ὄνομα Κατόνικος. Τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι βραχεῖα μορφή (Kurzname) τοῦ ὀνόματος Κ(ρ)ατ(ερ)όνικος ὡς καὶ τὸ ἐπίσης ἄγνωστον ἐν ἐπιγραφῇ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 2 Κ(ρ)ατ(ερ)όμαχος· πρβ. FICK-BECHTEL ἔ.ἀ. σελ. 176. Ἡ ἀναγραφὴ ὑπερῆς ὀνομάτων, ἀπάντων ἀνδρικῶν, ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιτυμβίου στήλης δηλοῖ ἴσως κοινὸν τάφον πεσόντων ἐν μάχῃ τινί.

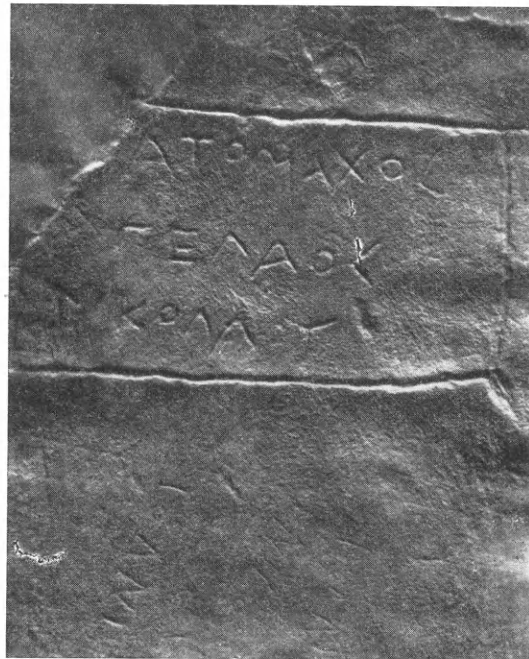
Ἡ ὑπ' ἀρ. 2 στήλη (εἰκ. 28) σφύζεται σχεδὸν ἀκεραία· ὕψος 0,69 μ., πλάτος 0,32 μ., πάχος περὶ τὰ 0,06 μ. Ἐντὸς τοῦ ἐγχαράκτου πλαισίου διαστάσεων 0,26 × 0,13 μ. σφύζει εἰς τρεῖς στίχους τὰ ὀνόματα δύο νεκρῶν τοῦ δευτέρου μόνον ἀναγράφεται καὶ τὸ πατρώνυμον (εἰκ. 30):

- Κ]ατόμαχος.
 Ἀγέλαος
 Νικολάου.

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ πρώτου ὀνόματος, ἄλλως δύσκολος, καθίσταται πιθανή, ὡς ἐγένετο, ἐκ τοῦ ὁμοίου ἐπὶ τῆς προηγουμένης ὑπ' ἀρ. 1 στήλης Κατόνικος (ιδὲ ἀνωτέρω). Τὰ Ἀγέλαος καὶ Νικόλαος γνωστά. Ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐπὶ τεσσάρων περιπτώσεων τῆς προηγουμένης ὑπ' ἀρ. 1 στήλης παραλείπεται τοῦ πρώτου νεκροῦ τὸ πατρώνυμον, ἀλλὰ τοῦτο

δὲν σημαίνει ἐνταῦθα διαφορὰν κοινωνικῆς τάξεως ἢ τι τοιοῦτον.

Πολὺ μεταγενεστέρως ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς στήλης κατὰ τὴν φορὰν τοῦ ὕψους καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον ὄνομα, ἴσως: Καλλι | νίκου | Ἰοάνης (sic)· ιδὲ εἰκ. 30 ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πλαγίου.

Εἰκ. 30. Φωτογραφία ἐκτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. 2.

Τῆς 3ης στήλης σφύζεται εἰς δύο τεμάχια τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ἄνω μέρος (εἰκ. 27)· σφζ. ὕψος 0,115 μ., πλάτος 0,205, πάχος 0,04 μ.:

- Κάμανδρο[ς]
 Τειμαίου.

Τοῦ ὀνόματος Κάμανδρος πρῶτον συνθετικὸν φαίνεται ἡ ρίζα τῶν ὀνομάτων Καμῶν (ἦ) καὶ Κάμων (δ), BECHTEL Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit σ. 234. Σχετικὴ ἢ δευτέρα μορφή, ὕφ' ἣν παρουσιάζεται τὸ ὄνομα Σκάμανδρος, PAPP-BENSELER ἐν λ. Περὶ τῆς γραφῆς διὰ εἰ τοῦ γνωστοῦ ὀνόματος Τίμαιος ιδὲ παρὰ ΧΑΤΖΙΑΔΑΚΙ Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα τόμος 1ος σ. 109.

Ἡ 4η στήλη σφύζεται πιθανῶς ἀκεραία. Κάτω εἶναι στενοτέρα καὶ παχύτερα (εἰκ. 28 καὶ 31)·

Εἰκ. 31. Φωτογραφία ἐκτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. 4.

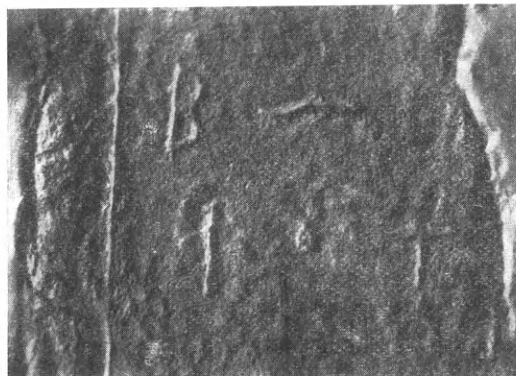
ὕψος 1,32 μ., μέγ. πλάτος 0,38 μ., μέγ. πάχος 0,075 μ.:

Ἄσανδρος
Πολυνίκου.
Ἄνερῆας
Δεξάνδρου.

Ἐκ τῶν τεσσάρων ὀνομάτων ἄγνωστον εἶναι τὸ τρίτον κατὰ σειράν. Εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Δωδώνης Ἄνεροίτας· πρβ. FICK-BECHTEL ἔ.ἀ. σ. 57 καὶ BECHTEL ἔ.ἀ. σ. 49.

Ἡ 5η στήλη σφύζουσα ἴσως τὰς ἀρχικὰς διαστάσεις ἀπεκρούσθη ἀτυχῶς κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφανείας (εἰκ. 28)· ὕψος 0,86 μ., πλάτος 0,335 μ., πάχος 0,09 μ.

Ἐκ τῆς ἐντὸς κοίλου πλαισίου (ὕψους 0,125 μ.) ἐπιγραφῆς σφύζονται ἀνὰ τρία γράμματα δύο

Εἰκ. 32. Φωτογραφία ἐκτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. 5.

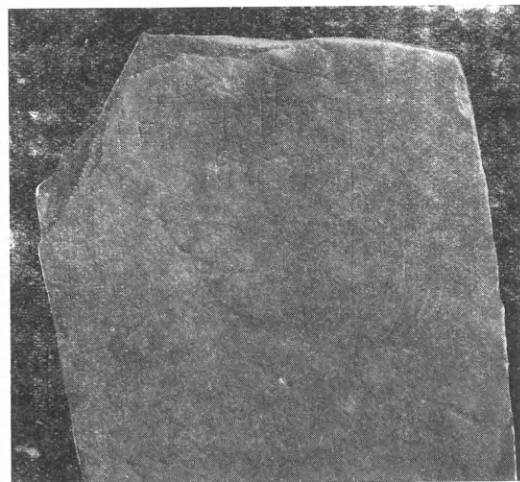
στίχων δυσδιάκριτα ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀλλὰ σαφῆ εἰς τὴν καλὴν φωτογραφίαν τῆς εἰκ. 32:

Βωτ [— —
Φοτ [— —

Δὲν δύναμαι νὰ προτείνω συμπλήρωσιν οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ σχετισθῇ τὸ ὄνομα τοῦ 2ου στίχου πρὸς τὸ Φώτιος ἢ Φώτους, ὃ ἔφερε καὶ ὁ γνωστὸς Χάων ἠγέτης, ΘΟΥΚΥΔ. ΙΙ, 80. Τὸ οὐ μάλιστα ἐπὶ τοῦ λίθου εἶναι ἀμφίβολον, ὡς καὶ τὸ τ τοῦ πρώτου στίχου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι, ἐὰν ἐσφύζετο ἀκεραία ἢ ἐπιγραφή, θὰ εἴχομεν δύο νέα ἀθησαύριστα ὀνόματα ἠπειρωτικά.

Ἡ στήλη ὑπ' ἀρ. 6 εἶναι ἀποκεκρουμένη πιθανῶς μόνον κατὰ τὴν ἄνω ἀριστερὰν καὶ κάτω δεξιὰν γωνίαν (εἰκ. 28)· ὕψος 0,98 μ., πλάτος 0,44 μ., πάχος 0,04 μ.

Ἡ ἐπιγραφή σφύζεται ἀκεραία, ἀλλ' ἀποτρι-

Εἰκ. 33. Τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ἄνω τμήμα τῆς στήλης ὑπ' ἀριθ. 6.

βείσης τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου κατέστη δυσδιάκριτος (εἰκ. 33):

Φερένικος
Ἄρχίννυος.

Τὸ Φερένικος γνωστόν. Τὸ δεύτερον ὄνομα πρέπει νὰ εἶναι πατρώνυμον εἰς γενικήν, οὗ ἢ ὀνομαστική Ἄρχιννυος, βραχὺς τύπος (Kurzname) τοῦ Ἄρχίνικος ἢ Ἄρχινόμος ἢ μᾶλλον Ἄρχίνουος, FICK-BECHTEL ἔ.ἀ. σ. 73. Παραβλητέα διὰ τὸν διπλασιασμόν τοῦ ν τὰ Κλέωνις ἐκ τοῦ Κλεόνικος ἔ.ἀ. σ. 19, Ἄφθοννώ, Καλοννώ, ἐπίσης Κλέοθθις, ἔ.ἀ. σ. 21 καὶ κυρίως τὰ ἠπειρωτικά Ἄγέλλυς (Μολοσσός) ἐκ τοῦ Ἄγέλαος, ἔ.ἀ. σ. 18 καὶ Φίλομμα (ὁ) Βουχαίτιος ἐκ τοῦ Φιλόμηλος (;) ΑΔ. 1918 σ. 121 (Κ. Α. Ρωμαῖος).

Ἡ στήλη ὑπ' ἀρ. 7 σφίζεται κατὰ τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ἄνω μέρος (*εἰκ. 29*)· σφζόμ. ὕψος 0,47 μ., πλάτος 0,37 μ., πάχος 0,025 μ.:

Ἄρροπος
Κορράγου.

Δὲν εἶναι βεβαία ἡ ἀνάγνωσις τοῦ δευτέρου γράμματος εἰς τὸν πρώτον στίχον. Εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ γ. Ἄρροπος εἶναι ἄγνωστον ὄνομα δυνάμενον μόνον νὰ σχετισθῇ πρὸς τὰ Ἄρροίτας, Ἄρρολέων, Ἄρροτέλης κ.τ.θ. Pape-Benseleler ἐν λ. καὶ Fick-Bechtel ἔ.ἀ. σ. 45, Ἄλλὰ καὶ Ἄρροπος δὲν εὔρον ἀλλαχοῦ εἰ μὴ μόνον Ἄρροπος καὶ Ἄρρων, Pape-Benseleler ἐν λ. καὶ I. G. Indices σποράδην. Περὶ τοῦ γνωστοῦ Κορράγου ἰδὲ παρὰ Ahrens De dialecto dorica σ. 102.

Τῆς ὑπ' ἀρ. 8 ἐπιγραφῆς σφίζεται μικρὸν τμήμα κατὰ τὸ μέσον ἄνω (*εἰκ. 29*)· σφζόμ. ὕψος 0,32 μ., σφζ. πλάτος 0,17 μ., πάχ. 0,05 μ.

Τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγιγνώσκονται εὐχερῶς τὰ κάτωθι γράμματα:

— —] αρμ [— —
— —] αρ [— —

καὶ διακρίνονται ἐν συνεχείᾳ ἕχνη τινὰ ὡσεὶ διπλοῦ Τ ἢ μᾶλλον Π.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 9 στήλη εἶναι ἀποκεκρουμένη μόνον κάτω (*εἰκ. 27*)· σφζ. ὕψος 0,53 μ., πλάτος 0,435 μ., πάχος 0,045 μ.

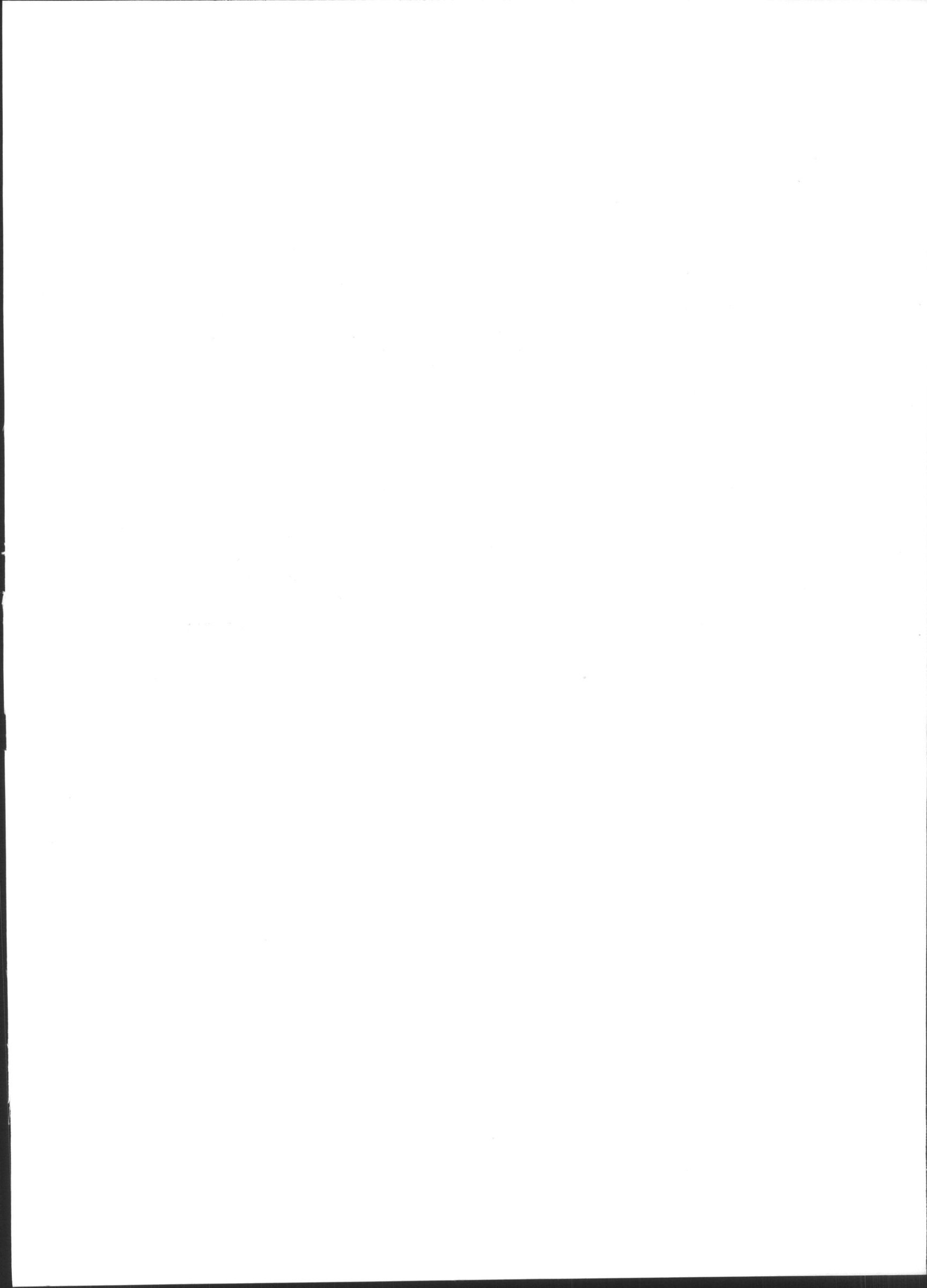
Ἡ ἐπιγραφὴ σφίζει τὰ ὀνόματα ζεύγους νεκρῶν:

Θεύδοτος Ἀλεξάν-
δρου. Νεικοδίκᾳ Γείτονος.

Τὰ ὀνόματα γνωστά. Ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐπὶ 9 στηλῶν φερουσῶν ἄνω τῶν δεκατεσσάρων ἀνδρικὰ ὀνόματα μόνον ἐπὶ τῆς στήλης ταύτης παρουσιάζεται ὄνομα γυναικός. Περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος διὰ εἰ ἀνωτέρω ἐν ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀριθ. 3.

Ἐπὶ τοῦ μικροῦ θραύσματος 10ης στήλης σφζομένων διαστάσεων 0,25×0,19×0,04 μ. ἀναγιγνώσκεται μόνον: Σ.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1837 - 1951)

	Δραχμαὶ
1. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1837-1951 (ΑΕ 1-90: πβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>, Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.	
(Περίοδος Α΄): τόμος 1-16 (1837-1860).	
1-7 (1837-1843): τεύχη α΄-ιβ΄, ιγ΄ (καὶ ιδ΄), ιε΄ (τεῦχος ιϜ΄ ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ις΄-κθ΄. 8-16 (1852-1860): τεύχη λ΄-νε΄. πωλοῦνται τὰδε τὰ τεύχη: α΄, β΄, γ΄, δ΄ ἕκαστον τεῦχος	7.000
Περίοδος Β΄: τόμος 17-21 (1862-1874).	
17 (1862): τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τεῦχος	7.000
18-21 (1869): τεῦχος ιγ΄. 19 (1870): τεῦχος ιδ΄. 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϜ΄ (τὸ ιϜ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873). 21 (1874): τεῦχος ις΄ ἕκαστον τεῦχος	7.000
Περίοδος Γ΄: τόμος 22-62 (1883-1923).	
22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἕκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος) ἕκαστος τόμος	150.000
Περίοδος Δ΄: τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).	
63-75 (1924-1936): 1924, 1925-1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927-1928 (εἰς ἕνα τόμον), 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/35 (εἰς ἕνα τόμον), 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος ἕκαστος τόμος	150.000
76 (1937) πανηγυρικός τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς τρία μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων. Ἐκαστον μέρος	300.000
77-90 (1938-1950-1951): 1938, 1939-1941 (εἰς ἕνα τόμον), 1942-1944 (εἰς ἕνα τόμον), 1945-1947 (εἰς ἕνα τόμον), 1948-1949 (εἰς ἕνα τόμον), 1950-1951 (εἰς ἕνα τόμον). Σχῆμα 4ον ἕκαστος τόμος	150.000
2. Ἐδρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου: ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 550. 1902	12.000
3. Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837-1949 (ΠΑΕ 1-105: πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79). (Περίοδος Α΄): τόμος 1-13 (1837-1848/9).	
1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α΄—Γ΄ συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται).	—
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ΄ συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται).	—
5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται).	—
6 (1841/42): Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ (γράφει: Γ΄) Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται)	—
7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως.	—
11-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α΄—ΙΑ΄ Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται).	—
12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ΄ Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται)	—
13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ΄ Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται)	—
(Περίοδος Β΄): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70):	
14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α΄+43. 1859 (Δὲν πωλεῖται)	—

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας, 1859/60, Δραχμαὶ 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεύχος 7.500

(Περίοδος Γ'): τόμος 26-74 (1870/71 — 1916-1919).

26-74 (1870/71-1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἰς ἓνα τόμον). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 50.000

Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).

- 75-105 (1920-1949): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922-1924 (εἰς ἓνα τόμον), 1925-1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941-1944 (εἰς ἓνα τόμον), 1945-1948 (εἰς ἓνα τόμον), 1949. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 50.000
- 3A. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες 1α+22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκάτερον 7.500
5. Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται). —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+34, πίνακες 9. 1860. 7.500
- 6A. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται). —
7. Εὐθύμοσ Καστόρησ· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F'+130. 1879 7.000
- 7A. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται). —
8. H. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η'+στῆλαι 152+η', πίναξ 1. 1899 27.000
9. Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικῶς. 1900. (Δὲν πωλεῖται). —
10. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900. 7.000
- 10A. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εἰρημια τῶν ναγαρίων τῶν Ἀντικυθήρων (= ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 11.000
11. Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400 μετ' εἰκόνων. 1905 13.500
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 60.000
13. P. Canvadias + G. Kawerau· Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890—Π. Καββαδίας + Γ. Καβερᾶν· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150+σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7. 150.000
14. Χρῆστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον στήλαι ιF'+432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 150.000
15. Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β'+108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 45.000
16. Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ Μουσείου Ἀνκοσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 15.000
- 16A. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —

	Δραχμαὶ
16B. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος <i>Λεύκωμα</i> . Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915.	22.500
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915.	2.250
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917.	7.500
20. Βαλέριος Στάης· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920.	7.500
21. Georgius P. Oeconomus· De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921.	9.000
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος· Ὁ ἀποτυμpanισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὄν 7 παρένθετοι. 1923	15.000
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος· Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος—Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928.	225.000
24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928.	37.500
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπίδρομοὶ 1440-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF'+257, πίνακες 5. 1930.	37.500
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931.	9.000
26A. Γεώργιος Σωτηρίων· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270 πίνακες 5. 1931.	150.000
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938.	15.000
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ῥηθείς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14.	5.000
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ Ἐρέθθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκόνων 1. 1949.	25.000
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλος· Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες F'+84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950.	25.000
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογυπτῶν καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η'+47, πίνακες 27. 1950.	70.000
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F'+131, εἰκόνες 9. 1951.	30.000
33. Κωνσταντῖνος Α. Ῥωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες F'+144, εἰκόνες 76. 1951.	

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:
Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

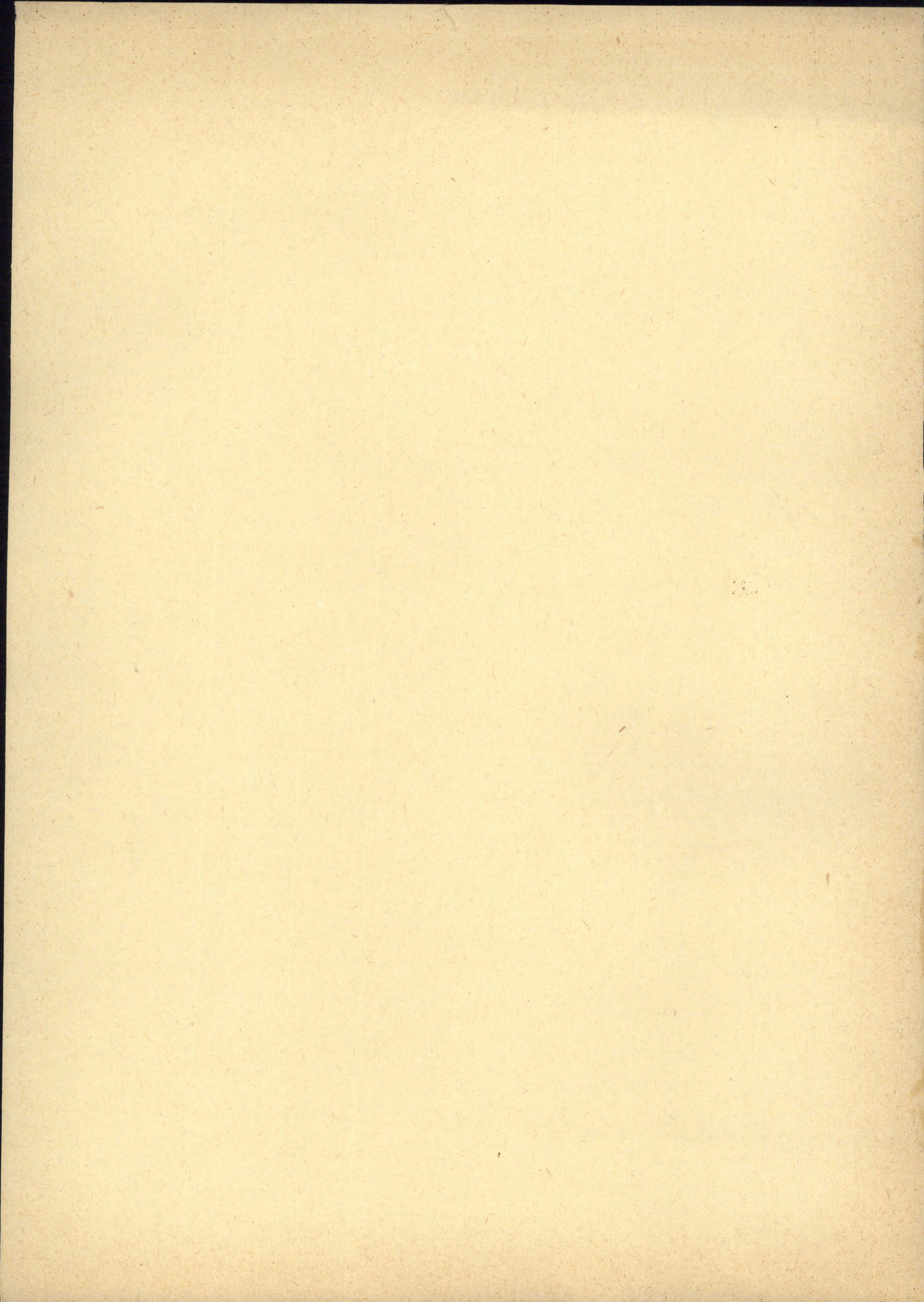
1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935.	37.500
2. Κ. Κουρουπιώτης· Eleusis, A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936.	37.500
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950.	30.000

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. Βασίλειος Λεονάρδος· Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901.	37.500
---	--------

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Δεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (89^{ος}-90^{ος}) τόμος τῇ 25^ῃ Δεκεμβρίου 1951.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

1. **Ἀλεξοπούλου, Νικ.**: Μεσαιωνική Πελοπόννησος. Ἀθήναι, 1951.
2. **Ἀρχεῖον Πόντου Τ. 15**: Ἐν Ἀθήναις 1950 (Ἐπιτροπή Ποντιακῶν Μελετῶν).
3. **Βογιατζίδου, Ἰ. Κ.**: Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου. Τόμ. 1. Ἐν Ἀθήναις, 1949. (Ἀνδριακά Χρονικά, 4).
4. **Βουρβέρη, Κ. Ἰ.**: Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις, 1950.
5. **Κρητικά Χρονικά**: Ἔτος Δ' - Ε': Ἡράκλειον, 1950-1951.
6. **Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**. Τόμ. 6, 1950.
7. **Études Crétoises. VIII**: Necropoles du Mirabello par Henri van Effenterre. Paris, Paul Geuthner, 1948.
8. **Γιαλούρη Ν.**: Athena als Herrin der Pferde Basel, 1950, (Museum Helveticum Vol. 7 (1950), Fasc. 1 und 2, 19-101).
9. **Κουκουλέ, Φαίδωνος**: Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου Τὰ Λαογραφικά. Τόμ. 1.: Ἀθήναι, 1950 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν).
10. » » Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός. Τ. 4. Ἐν Ἀθήναις, 1951, (Collection de l'Institut Français d'Athènes).
11. **Κυριοπούλου, Κ. Δ.**: Πρῶται παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πύλου (1951).
12. **Mémoial Louis Petit**: Bucarest, 1948. (Institut Français d'Études Byzantines).
13. **Meritt, Wade-Gery, Mac Gregor**: The Athenian Tribute Lists, Vol. III. Princeton - New Jersey, 1950. (The American School of Classical Studies of Athens).
14. **Pendlebury, J.D.S.**: Ὁδηγὸς τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ τῶν παραρτημάτων του. Πρόλογος Sir Arthur Evans. Μετάφρ. Νικ. Πλάτωνος. Ἡράκλειον, 1950.
15. **Πλάτων**. Ἔτ. 1, 1949-2, 1950: Ἀθήναι: Βιβλ. Ἰ. Σιδέρη, 1949-50 (Ἐταιρεία Ἑλλήνων Φιλολόγων).
16. **Πούλου, Ἰωάννου Χρ.**: Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν. Ἐν Ἀθήναις, 1950.
17. **Θωμοπούλου, Στεφ. Ν.**: Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821. Ἔκδ. 2α. Πάτραι, 1950.
18. **Troy**... by Blegen, Caskey, Rawson. Vol. 1-2, Princeton, 1950-1951. (University of Cincinnati).